

Департамент
освіти і науки,
молоді та спорту
Закарпатської обласної
державної адміністрації

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ І СПОРТУ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІВ ТА МІЖНАРОДНИКІВ УЖНУ**

Партнери:

**Пряшівський університет (Пряшів, Словачька Республіка)
НДІ політичної регіоналістики УжНУ (Ужгород, Україна)
НДІ Центральної Європи УжНУ (Ужгород, Україна)
Студентське наукове товариство ФСН (Ужгород, Україна)**

МАТЕРІАЛИ

Х-ї Міжнародної науково-практичної конференції:

**«УКРАЇНА-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ФОРМАТ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН
УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ, РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ, ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРАКТИК І ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ
МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП»**

**ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПЕРШОГО ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ
ПОЛІТОЛОГІЇ В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ВОЛОДИМИРА
ЛАВРЕНТІЙОВИЧА БОДНАРА (04.07.1935–22.08.2011)**

10-11 жовтня 2025 року
м. Ужгород

Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни, електоральних практик і політичної участі меншості етнічних груп. Матеріали X-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10–11 жовтня 2025 року) / Ю. Остапець (голова редкол.); відповідальні за випуск: П. Габрин, М. Зан, К. Червеняк. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. 378 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Юрій ОСТАПЕЦЬ, професор, доктор політичних наук, декан факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – голова редколегії.

Мар'яна МАРУСИНЕЦЬ, професор, доктор педагогічних наук, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної військової адміністрації – співголова редколегії.

Микола ПАЛІНЧАК, професор, доктор політичних наук, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – співголова редколегії.

Олександр БЕРТОЛОН, заступник голови правління ГО «Асоціація випускників політологів та міжнародників УжНУ» – співголова редколегії.

Ірина ДУДІНСЬКА, доцент кафедри теорії політики, директор Інституту політології Пряшівського університету в Пряшеві (Словацька Республіка) – співголова редколегії.

Анатолій КЛЮЧКОВИЧ, доктор політичних наук, завідувач кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Михайло ЗАН, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Кристина ЧЕРВЕНЯК, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Валентин БУРКАЛО, кандидат філософських наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Віктор ПЕТРИНКО, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Петро ГАБРИН, аспірант 4-го року навчання спеціальності «Публічне управління та адміністрування» кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Рецензенти:

Василь КЛИМОНЧУК, професор кафедри політичних наук факультету історії, політології і міжнародних відносин (Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Михайло ШЕЛЕМБА, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій (ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 3 від 28 жовтня 2025 р.).

До збірника наукових праць ввійшли доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої актуальним питанням розвитку відносин України та країн Європейського Союзу в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни, електоральних практик і політичної участі меншості етнічних груп. Вітчизняні та зарубіжні науковці висвітлюють проблематику зміни геополітичного статусу України, міжнародних відносин, дипломатичну, військову та фінансову допомогу нашій державі, інформаційно-смыслові наративи в контексті протистояння з ворогом; аналізують причини, хід та наслідки російсько-української війни; презентують проблематику електоральних практик у країнах Європейського Союзу та їх вплив на розвиток відносин з Україною; розглядають публічно-управлінські відносини та особливості взаємодії влади й суспільства у воєнний та поствоєнний період; розкривають зміст політичної участі меншості етнічних груп у країнах Центральної Європи; окреслюють проблемні аспекти життєдіяльності українського соціуму в умовах воєнного стану (волонтерство, біженці та внутрішня міграція, мова, освіта, наука, культура та релігія як фактори формування і збереження національної ідентичності тощо).

Видання розраховане на науковців, аспірантів, студентів, державних службовців та широкий читачий загал.

© Матеріали X-ї Міжнародної науково-практичної конференції
«Україна – Європейський Союз:

Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу
в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни,
електоральних практик і політичної участі меншості етнічних груп», 2025

© Ужгородський національний університет, 2025

© ТОВ «РІК-У», 2025

ЗМІСТ

СЛОВО ПРО НАСТАВНИКА: ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПЕРШОГО ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ ПОЛІТОЛОГІЇ В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ВОЛОДИМИРА ЛАВРЕНТІЙОВИЧА БОДНАРА (04.07.1935–22.08.2011).....	12
Микола ВЕГЕШ СЛОВО ПРО ЗАСНОВНИКА ПОЛІТОЛОГІЇ В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	13
Мирослава ЛЕНДЬЕЛ Про мудрість керівника: пам'яті Володимира Лаврентійовича Боднара, першого завідувача кафедри політології Ужгородського національного університету	14
Іван СИТАР ЧЕЛЯДНИК ІЗ ВЕЛИКОЇ БУКВИ.....	15
Валентин БУРКАЛО «ХИТРИСТЬ СВІТОВОГО РОЗУМУ» – НЕЛІНІЙНИЙ РУХ ЧЕРЕЗ ПАРАДОКСАЛЬНІ ЗМІНИ ДО НОВОЇ ЯКОСТІ КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ: СПОГАДИ ПРО ВОЛОДИМИРА ЛАВРЕНТІЙОВИЧА БОДНАРА	16
Маріанна КОЛОДІЙ «ЧИМ БІЛЬШЕ ПІЗНАЄТЕ, ТИМ БІЛЬШЕ ЗРОЗУМІТЕ, ЧИМ БІЛЬШЕ ЗРОЗУМІТЕ, ТИМ МЕНШЕ ЗРОБИТЕ ПОМИЛОК» – ВОЛОДИМИР БОДНАР.....	22
Надія КІЧЕРА 4 ЛИПНЯ – НЕ ПРОСТО ДАТА.....	23

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНА У СУЧАСНОМУ СВІТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДИПЛОМАТИЧНА, ВІЙСЬКОВА ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА, ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВІ НАРАТИВИ

Ростислав БАЛАБАН ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: ВІД ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДО ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ	25
Шандор ФЬОЛЬДВАРІ UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS IN THE LIGHT OF THE NEW MILITARY STRATEGY OF THE EUROPEAN UNION.....	30
Ірина ОВЧАР, Юлія ОВЧАР КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА ПЕРЕГОВОРІВ ЩОДО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС	41
Олександр БЕРТОЛОН ВПЛИВ ОФІЦІЙНОГО БУДАПЕШТА НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2026 РОКУ В УГОРЩИНІ.....	43
Мирослава ЛЕНДЬЕЛ, В'ячеслав ПАВЛЕНКО СУЧАСНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПІДТРИМКИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	46
Надія КІЧЕРА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ОЦІНКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ.....	48
Nataliya MARADYK, Vladislav DUDINSKÝ FROM VISA BARRIERS TO FREE MOVEMENT: UKRAINE AND ITS VISA DIALOGUE WITH THE EU	50
Michal CIRNER, Irena DUDINSKÁ SOCIETY, POLICY, ECONOMY AND TRANSFORMATION PROCESSES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SLOVAK REPUBLIC	55

Василь БУСЛЕНКО УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА СЛОВАЧЧИНИ Р. ФІЦО.....	57
Олександр РАДИШ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ВІД ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ ДО СУЧАСНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	58
Viktoriiа SICHAK THE DYNAMICS OF SLOVAK EUROSCEPTICISM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	61
Світлана НАУМКІНА УКРАЇНА ЯК ЕПІЦЕНТР ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗЛАМІВ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИХ ВІЙН.....	67
Іван МОНОЛАТІЙ ЕТНІЧНЕ (РАСОВЕ) ПРОФІЛЮВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ РОЗВІДКИ ТА КОНТРРОЗВІДКИ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ	69
Ірина ЦІКУЛ ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	72
Ганна САСИН ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ В УКРАЇНСЬКИЙ ПРОСТІР	73
Сергій ВОНСОВИЧ НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	75
Оксана ШУРКО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВІЙНИ	77
Фелікс БАРАНОВСЬКИЙ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДХОДІВ ПОЛЬЩІ ДО СПІВПРАЦІ З УКРАЇНОЮ НА ТЛІ ЗМІН ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	78
Орест СОРОКОПУД ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛЬЩІ В НАТО ТА ЄС І СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО З УКРАЇНОЮ У СФЕРІ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	80
Олексій ШАФРАНЬОШ ПОЗИЦІЯ АНТИГЛОБАЛІСТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖ КРИТИКОЮ ЗАХОДУ І ПІДТРИМКОЮ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ	82
Сергій ГЕМБЕРГ УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ВИКЛИКИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ	83
Тетяна ЄЛОВА СТРАТЕГІЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	84
Віталій МАЛІМОН ЄВРОПЕЙСЬКА ОБОРОННА ЕКОСИСТЕМА ТА УКРАЇНА: ВІД «SOLIDARITY LANES» ДО СПІЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ ПРОЄКТІВ	86
Yaryna SOKOL THE ROLE OF INTERNATIONAL ALLIANCES AND PARTNERSHIPS IN STRENGTHENING UKRAINE'S GLOBAL POSITION	88
Олексій СОКУР КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРТІЙНОГО ДИСКУРСУ ЩОДО ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	89
Михайло СІЗОКРИЛОВ ПРІОРИТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ 2024-2029: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ КРАЇН АСОЦІЙОВАНОГО ТРІО.....	91

Іванна КОБЗАРЕНКО АДАПТАЦІЯ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	93
Павло ЛОГВІНОВ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: РОЛЬ UKRAINE FACILITY У ПІДТРИМЦІ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	96
Михайло ЛЕВЕНЕЦЬ МОЛОДІЖНА УЧАСТЬ В ПРОЦЕСАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	98
Андрій КІНЯК КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ У ПАРАДИГМІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА УКРАЇНО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІДНОСИН	99
Михайло ТЕМНОВ УКРАЇНА, ЄС ТА БОЖЕСТВЕННА СЕМІОТИКА: ДУХОВНИЙ ВИМІР	101
Дмитро ІВАНЕНКО УКРАЇНА–ЄС: ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКОМУ ВПЛИВУ В АФРИЦІ.....	106
Василь КУХТА УКРАЇНА – ТРОПІЧНА АФРИКА: РОЗШИРЕННЯ ВЕКТОРІВ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	108
Sofia HUDYMA LESSONS FROM UKRAINE'S WAR: HOW TAIWAN IS PREPARING FOR POSSIBLE CHINESE AGGRESSION.....	110
Андрій БУЗАРОВ СТРАТЕГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ	111
Микола ПАЛІНЧАК ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА У ФОКУСІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	113
Михайло ШЕЛЕМБА, Анастасія КИРЛИК МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА НАВКОЛО ГРЕНЛАНДІЇ: КРИТИЧНІ РЕСУРСИ, КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ ТА СТРАТЕГІЧНА БОРОТЬБА ЗА СУВЕРЕНІТЕТ В АРКТИЦІ.....	116
 РОЗДІЛ 2 РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ПЕРЕБІГ І НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	
Олексій ГАРАНЬ, Сергій ШАПОВАЛОВ, Поліна БОНДАРЕНКО ЧИ ПЕРЕШКОДЖАЄ ГРОМАДСЬКА ДУМКА МОНОПОЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВІЙНИ?	118
Костянтин ЛИТВИН РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ІДЕОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВІД «РАШИЗМУ» ДО ІМПЕРСЬКОГО РЕВАНШИЗМУ	123
Наталія РОТАР РИЗИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОРГАНІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ	124
Дмитро ІЛЬЮЩЕНКО БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНА – ЄС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	126
Ігор ТОДОРОВ БЕЗПЕКОВА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІНВАЗІЇ В УКРАЇНУ	128
Василь КЛИМОНЧУК СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	131

Наталія КУШНІР АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	134
Ігор ДОЦЯК ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ.....	136
Петро МЕЛЬНИК ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНКИ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	137
Софія МАРЧУК МЕЖІ РАЦІОНАЛЬНОСТІ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ЯДЕРНОГО ЧИННИКА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ ...	139
Віктор ПЕТРІНКО ПЛАНЕТАРНИЙ ДУАЛІЗМ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА ОСНОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	142
Олексій БАРИПАЄВ, Андрій МІНОСЯН СУЧАСНА РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ	145
РОЗДІЛ 3 ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРАКТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВЗАЄМОВІДНОСИН ІЗ УКРАЇНОЮ	
Юрій ОСТАПЕЦЬ, Антон РАДЬКО КРИЗА УКРАЇНСЬКОГО ПАРТІЄТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	147
Денис ЯКОВЛЕВ, Ганна ТРУШЕВИЧ ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ «ПЕРЕМІЩЕНОГО СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ»: МОДЕЛЮВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВПО.....	151
Юрій ПРОКОПЕНКО ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ МЕТОДУ Д'ОНДА В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ РЕФОРМІ УКРАЇНИ	153
Костянтин СВЕКЛА НОВІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ: НАПРЯМКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ	155
Dmytro MELNYCHUK EXPERIENCE IN IMPLEMENTING THE SWISS REFERENDUM INSTITUTION TO STRENGTHEN DEMOCRACY AND ECONOMIC LAW IN UKRAINE	157
Анатолій КЛЮЧКОВИЧ РОСІЙСЬКИЙ ГІБРИДНИЙ ВПЛИВ У СЛОВАЧЧИНІ: ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВРАЗЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	159
Роман КУБІЧКА ДИНАМІКА ВИБОРЧОЇ ЯВКИ У СЛОВАЧЧИНІ: КОНТЕКСТ ВИБОРІВ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ У 2024 РОЦІ	162
Едгар ВЕРСЕТТІ РЕГІОНАЛЬНІ ПАРТІЇ ЯК ОСЕРЕДОК ЕТНОПОЛІТИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ ЗЗОВНІ	164
Павло ЯЦИНА ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В ЧЕХІЇ 3-4 ЖОВТНЯ 2025 РОКУ	168
Ірина ВОРОТІЛОВА ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН	170

РОЗДІЛ 4

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ПУБЛІЧНА ВЛАДА
У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД**Михайло МОСКАЛЮК**ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО
РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ 174**Юлія СЛІПЕЦЬКА**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА ПІД ВПЛИВОМ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 176**Антон ЮРЬСВ**КОМУНІКАТИВНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ПАРЛАМЕНТУ ПІСЛЯ 2019 РОКУ 178**Кристина ЧЕРВЕНЯК**

ДЕРЖАВНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 180

Петро ГАБРИНОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК
У РОМСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
(НА ПРИКЛАДІ ПРЯШІВСЬКОГО САМОВРЯДНОГО КРАЮ) 182**Стеллас АСЛАНОВ, Василь КОБА**ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ШЛЯХ ДО ПРОЗОРОСТІ І ЕФЕКТИВНОСТІ 183**Юлія ФЕТЬКО**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 186**Максим УТКІН**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ
ІННОВАЦІЙ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ 187**Ірина МАТВЄЄНКО**КОМУНІКАТИВНИЙ ВПЛИВ ЯК КОМПОНЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН ТА МАНІПУЛЯЦІЙ 189**Анна ГОЛОВАТА, Вікторія ФІЗЕР**ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА ВИКЛИКИ ПРОЦЕСУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 192**Сергій БАЙРАК**ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ 197**Владислав КОЛЕСНИЧЕНКО**МІСТА ЯК ЛОБІСТИ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ МУНІЦИПАЛІТЕТІВ У МОБІЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 201**Віталій СМАЧНИЙ**ПАРТНЕРСТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК МЕХАНІЗМ СТІЙКОГО
РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 203**Валерій БОРТНІКОВ, Олена КОЗЮПА**СПІВПРАЦЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ
ПАРТНЕРАМИ (2022–2024 РР.) 206**Світлана БУЛА**ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ І МОЖЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У
ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА
ПРИКЛАДІ М. ЛЬВОВА) 209**Анатолій БОЙКО**ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ СТАНДАРТІВ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 210

Дана ГІДІ

ІНСТИТУТ РАДНИКІВ З ПИТАНЬ МОЛОДІ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ
МОЛОДІ ДО ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: ВИКЛИКИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УЖГОРОДСЬКІЙ ГРОМАДІ.....212

Дмитро ЕРДЕЛІ

ВИБРАНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ
В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ШЛЯХИ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ 214

Маріан ТОКАР

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК СУЧАСНА УПРАВЛІНСЬКА ІННОВАЦІЯ.....217

Володимир БАСАРАБ, Сергій ЙОВБАК

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 219

Маріанна КОЛОДІЙ

ЛОКАЛІЗАЦІЯ РЕЗОЛЮЦІЇ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН 1325 «ЖІНКИ. МИР. БЕЗПЕКА»
В УКРАЇНІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ 222

Наталія ВАРГА, Богданна ГВОЗДЕЦЬКА, Руслана ДЖУГАН

МИТНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: БАР'ЄРИ ТА ВИКЛИКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ
СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 224

Діана СТЕБЛАК

«РЕЛІГІЙНА ФОРТЕЦЯ» Д. ТРАМПА – РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРУ
В ПОЛІТИЦІ 47 ПРЕЗИДЕНТА США 226

Валентин ЗАВИДНЯК

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ
ВЛАДИ ШТАТІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....227

Дмитро ЗІНИЧ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГІБРИДНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ
НА ПРИКЛАДІ МОЛДОВИ ТА ГРУЗІЇ: СХОЖОСТІ ТА ВІДМІННОСТІ.....229

Денис ТАРАСЕНКО, Володимир ПАКЛІН

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 231

РОЗДІЛ 5

**ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВО У ВЛАДІ МІНОРИТАРНИХ
ЕТНІЧНИХ ГРУП У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ**

Юлія УЗУН, Світлана КОЧ

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЕТНІЧНИХ
МЕНШИН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ 233

Чілла ФЕДИНЕЦЬ

ПРАВА МЕНШИН ТА ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ПОЧАТКУ ПЕРЕГОВОРІВ
ЩОДО ВСТУПУ ДО ЄС 236

Вікторія ПЕТРОВСЬКА

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ УГОРЩИНИ
У ВИБОРАХ ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У 2024 РОЦІ:
ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ «ЄДНІСТЬ» 241

Чілла ФЕДИНЕЦЬ, Олександр БЕРТОЛОН

ПРЕДСТАВНИКИ ЗАКАРПАТТЯ В ЗАКОНОДАВЧОМУ ОРГАНІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ:
ПОЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ УГОРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ ЗАКАРПАТТЯ
(1945–1991).....244

Стеллас АСЛАНОВ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗАХИСТ ПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (СПІЛЬНОТ) ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ 252

Мирослав ГОРВАТ ПРЕДСТАВНИЦТВО РОМІВ У МІСЦЕВИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ..	254
Юлія МЕЩЕРЯКОВА МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІТАЛІЇ (НА ПРИКЛАДІ АВТОНОМНОЇ ОБЛАСТІ ТРЕНТИНО-АЛЬТО-АДІДЖЕ).....	261
Михайло ЗАН, Володимир ЛОЙЗИК КОРСИКА ЯК ЕТНІЧНА ТЕРИТОРІАЛЬНА АВТОНОМІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	263
Володимир АЛМАШІЙ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ РУХІВ У СЛОВАЧЧИНІ В КІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ	265
Андрій ПОПОВИЧ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	270
Роман БАНДУРОВИЧ СУСПІЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСНУЮЧІ БАР'ЄРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	278
Олександр МУШИНКА ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ ШКІЛЬНИЦТВА В СЕРЕДОВИЩІ МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (НА ПРИКЛАДІ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ)	280
Юрій ШИПОВИЧ СПЕЦИФІКА ЕТНОІДЕНТИЧНОСТІ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРВ'Ю В РАМКАХ ПРОГРАМИ «ГОЛОСЫ РУСИНІВ ПІДКАРПАТЯ» НА РАДІО РУССКОЙ БУРСЫ «ЛЕМ. FM»	283
Мартін ЖЕЛЕЗНИК СЕРБСЬКИЙ КРАЙ КОСОВО ТА МЕТОХІЯ & РЕСПУБЛІКА КОСОВО: ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ ТА ГЕОЕТНОПОЛІТИЧНА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	286
Едгар ВЕРСЕТТИ ЕТНОПОЛІТИЧНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОГО ВПЛИВУ	289
Діана БУРБАХ ГРОМАДСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ГРЕЦЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ НА ЗАКАРПАТТІ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН	290

РОЗДІЛ 6

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВОЛОНТЕРСТВО, БІЖЕНЦІ, ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Валерія БІЛОУСОВА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	293
Оксана МАТВІЄНКО, Василь ШОВАГ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	297
Леся АДАМОВА ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ЧЕХІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕСЬКИХ МЕДІА)	299
Наталія МЕШКОВА БЕЗПЕЧНА ГАВАНЬ: ЦЕНТР ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ У М. БРНО (ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА) ЯК МІСЦЕ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС КРИЗИ.....	301
Вікторія СВЯТЕЦЬКА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СОЦІАЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ	303

Ліліана ЯРОВА, Михайло КУРТІКОВ ТЕХНОЛОГІЇ «ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА»: ВІД МАСОВОЇ АУДИТОРІЇ ДО ГРУП ІНТЕРЕСІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	304
Володимир БАСАРАБ, Олександр ЙОВБАК ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	307
РОЗДІЛ 7 МОВА, ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
Валентин БУРКАЛО ПСИХОЛОГІЯ КОРИГУЮЧОГО ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ЕЛІТАРНУ КОРУПЦІЮ В УКРАЇНІ ЯК ПРОРОСТАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ХРИСТОСВІДОМОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ ТА ПРИБОРКАННЯ СВІДОМОСТІ «АНТИХРИСТА» ЕЛІТАРНОГО ЕГО	310
Микита ПЕТРАКОВ КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ, МІНОРИТАРНІ ГРУПИ І ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС.....	317
Василь ПАХОЛОК СИСТЕМА СКОРБОТНИХ ДАТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ ЯК БЕЗПЕКОВА ВІЗІЯ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ	319
Владислав ПЕТРИШИН НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В XX СТОЛІТТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ.....	321
Василь ЛЕВКУЛИЧ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ	323
Марія КУЛЕШІР ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ І КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ	325
Ігор ШНІЦЕР ШКІЛЬНА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ	326
Іванна ЧЕЙПЕШ, Василь КУХТА, Марія КУХТА ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	328
Володимир БАСАРАБ, Михайло ТУРЯНИЦЯ ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	330
Тетяна КЛЮЧКОВИЧ ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У СЛОВАЧЧИНІ ПІД ТИСКОМ ВИКЛИКІВ І ПРОТИРІЧ	332
Štefan IŽÁK UKRAJINIZÁCIA SLOVENSKÝCH OMŠÍ: DÔSLEDOK ALEBO JEDNA Z PRÍČIN ASIMILÁCIE SLOVÁKOV ZAKARPATSKA?	334
Людмила МАЗУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗА КОРДОНОМ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ.....	336
Назар МИХАЛЮК АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ	338
Тетяна КУЧЕР ДО ПИТАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ В М. ТРНАВА (СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА): СУЧАСНИЙ СТАН.....	340
Ігор ВЕГЕШ КУЛЬТ ВЕЛИЧІ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	342

Микола ПАЛІНЧАК, Роман МЕГЕЛА, Руслан ЛЕШАНИЧ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ	344
Леррі РОНАЙ ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ ТА ДЕРЖАВОЮ В УГОРЩИНІ У 1990-Х РОКАХ	346
Ігор-Іван ПРОЦІВ, Роман РОМАНЮК РУЙНУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТОК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ «СХІДНОГО СУСІДА» (2022-2025 рр.).....	347
Петро БОНДАРЧУК ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ	349
Михайло ЛЕНДЕЛ СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ СЕЛА ДОВГЕ ПІСЛЯ «КАТАКОМБНОГО» ПЕРІОДУ	350
Станіслав РОШКО СЛОВА ЯК ЗБРОЯ ВІЙНИ: ЯК МОВА ТВОРИТЬ МІЖНАРОДНУ ПОЛІТИКУ ТА ВИЗНАЧАЄ ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ В КОНФЛІКТІ МІЖ РОСІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ	355
Анастасія РІЗНИК ДВОВОМОВНІСТЬ І ВИКЛИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ.....	361
Андріана ЗАН ЕТНОМОВНА СПЕЦИФІКА ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ.....	362
Наталя СЕРЕБРЯННИКОВА УКРАЇНСЬКИЙ БАЛЕТ: ПРОТИСТОЯННЯ НАРАТИВІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ.....	365
Василина ПАЛИНЧАК-КУТУЗОВА МУЗЕЙ ЯК ПЛАТФОРМА ДІАЛОГУ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ РОДИНАМИ: МУЗЕЙНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ПЕДАГОГІКА.....	367
Марія ШНІЦЕР, Ангеліна ГАЙЛО ПРОБЛЕМА ВІЙНИ ТА МИРУ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ ПЛАТОНА ТА АРІСТОТЕЛЯ.....	369
Ірина ОСТАПЕЦЬ НОВІ ВИМІРИ СВОБОДИ В ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНУ	371
Олег НЕСТЕР СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ.....	374
Богдана ШАНДРА, Анастасія ШЕБЕСТЯН ВПЛИВ МОРАЛЬНОСТІ, ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СВОБОДИ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО.....	376

**СЛОВО ПРО НАСТАВНИКА:
ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПЕРШОГО ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ ПОЛІТОЛОГІЇ
В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ВОЛОДИМИРА ЛАВРЕНТІЙОВИЧА БОДНАРА
(04.07.1935–22.08.2011)**

Микола ВЕГЕШ,

доктор історичних наук, професор,
ректор Ужгородського національного університету (2005–2012)

СЛОВО ПРО ЗАСНОВНИКА ПОЛІТОЛОГІЇ В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Володимир Боднар народився 4 липня 1935 року в Ужгороді в робітничій сім'ї. У 1951 році закінчив Ужгородську середню школу № 1 імені Т.Г. Шевченка, а в 1956 році – історико-філологічний факультет Ужгородського державного університету.

У 1971 році закінчив аспірантуру в Інституті філософії Академії суспільних наук СРСР в Москві. Кандидатську дисертацію на тему «Особливості культурної революції в національній республіці та розвиток масового атеїзму (на матеріалах західних областей УРСР)» (науковий керівник академік АН СРСР М.М. Григор'ян) захистив тут же у 1971 році.

Після закінчення університету працював учителем Гатянської середньої школи, що на Берегівщині, і Паладькомаровецької восьмирічної школи Ужгородського району, завучем школи, інспектором шкіл, завідувачем Ужгородського відділу народної освіти. Певний час працював на партійній роботі, зокрема завідувачем відділу науки та навчальних закладів Закарпатського обкому Комуністичної партії України.

Після завершення курсів перепідготовки кадрів і складання іспитів, зокрема з іноземних мов у Інституті міжнародних відносин в Москві, працював першим секретарем Радянського посольства та першим заступником директора по науці Радянського будинку науки та культури в Будапешті (Угорщина).

З 1975 року – викладач, старший викладач кафедри філософії Ужгородського державного університету, з 1987 року – завідувач кафедрою політології, а з 2001 року – доцент цієї ж кафедри. Понад 15 років був членом Вченої ради університету, історичного факультету, членом атестаційної і видавничої ради Ужгородського національного університету. Володимир Боднар на високому фаховому рівні читав навчальні курси «Історія філософії», «Основи філософії», «Теорія пізнання», «Історія політичних вчень зарубіжних країн», «Основи політології», «Політична культура», «Сучасний парламентаризм», «Сучасні політичні вчення зарубіжних країн», «Основи конфліктології» та ін. Володимир Боднар також читав спеціальні курси в Сегедському педагогічному інституті ім. Дердя Бешшенеї, на філософському факультеті Кошицького університету ім. П.Й. Шафарика, Пряшівському університеті. Праці В. Боднара систематично з'являлися в наукових виданнях Угорщини, Словаччини та Румунії. Виходячи з вищенаведеного, зрозуміло, що Володимир Боднар значну увагу приділяв дослідженню політичної думки в суміжних з Україною країнах.

Володимир Боднар постійно приймав участь у всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях в Одесі, Дніпропетровську, Запоріжжі, Києві, Тернополі, Львові, Ніредьгазі, Сегеді, Будапешті, Пряшеві, Кошице, Ліптовські-Мікулаші, Брно, Сату Маре та інших містах.

За свою багаторічну працю нагороджений орденами «Знак Пошани» (1996) та «Дружби народів» (1981), медалями «За доблесну працю» (1970), «Ветеран праці» (1983), Почесною грамотою Міністерства Вищої освіти УРСР (1987) та почесними грамотами Закарпатської обласної ради. В 2007 році Вчена рада Ужгородського національного університету представила Володимира Боднара до нагородження Почесним званням «Заслуженого працівника освіти України».

Основними напрямками наукової роботи Володимира Боднара були: розробка проблем історії політичних вчень, політична культура, політична свідомість, проблеми формування політичних систем східноєвропейських країн тощо. Відомий вчений опублікував понад 160 наукових праць, серед яких заслуговують особливої уваги навчально-методичні посібники «Становлення і розвиток політичної думки в Україні» (1995), «Історія української державності» (1996), «Карпатська Україна в міжнародних відносинах» (1997), «Основи політології» (2000), «Нариси з історії світової політичної думки і становлення сучасної політології» (2003), «Політична наука» (2008), «Проблеми становлення політичної системи в Угорській Республіці: політологічні аспекти» (2008). Два навчально-методичні посібники Володимира Боднара рекомендовано до друку Міністерством освіти і науки України.

Володимир Боднар – редактор, упорядник, член редколегії, відповідальний за випуск цілого ряду збірників, зокрема, «Пісню дружби заспіває молодь» (Київ, 1978), «Русский язык как предмет обучения» (Київ, 1980), «Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область» (Київ, 1982), «Природні багатства Закарпаття» (Ужгород, 1987), «Людина і суспільство» (Ужгород, 1994) та ін.

Свій земний шлях Володимир Боднар завершив 22 серпня 2011 року.

З іменем Володимира Боднара справедливо пов'язують не тільки трансформацію кафедри наукового комунізму Ужгородського університету в сучасну кафедру політології, але й відкриття в стінах найстарішого в краї вищого навчального закладу спеціальності «Політологія». В 2002 році відбувся перший в історії Закарпаття випуск бакалаврів, а наступного року – спеціалістів і магістрів політології. Отже, прогрес у підготовці високопрофесійних політологів для нашого краю видно неозброєним оком, і в цьому немаловажна заслуга належить Володимирі Боднару, який тривалий час очолюючи кафедру, заклав основу сьогоднішнім успіхам.

Мирослава ЛЕНДЬЕЛ,
*доктор політичних наук,
професор кафедри політології і державного управління,
проректор з науково-педагогічної роботи
(Ужгородський національний університет)*

**Про мудрість керівника:
пам'яті Володимира Лаврентійовича Боднара, першого завідувача кафедри політології
Ужгородського національного університету**

Якщо запитати мене, без якої риси не може сформуватись добрий керівник, відразу відповім – без мудрості. Тому мені у професійному становленні дуже повезло – першим керівником на викладацькій роботі був Володимир Лаврентійович Боднар, втілення мудрості, принциповості та доброго гумору. Мало кому вдається поєднувати такі грані особистості.

Перше знайомство – з Володимиром Лаврентійовичем відбулося у далекому 1993 році у форматі «студентка та викладач політології», яку наш курс істориків, чи не першим вивчав в Ужгородському національному університеті замість «наукового комунізму», «діамату» та інших «ізмів», які десятиліттями були випробуванням для здобувачів освіти. Чудовий ерудований лектор, який майстерно володів аудиторією, і компенсовував чудовими авторськими конспектами брак підручників та наукової літератури. Цінував власну думку студента під час занять чи іспиту, однак її потрібно було добре обґрунтувати та відстояти у дискусії з ним.

Друге спілкування стало визначальним для мого професійного становлення. Після захисту кандидатської дисертації з всесвітньої історії з проблематики політичної діяльності української діаспори в США Володимир Лаврентійович запросив мене працювати на кафедрі політології. Скажу відверто – довго вагалася, оскільки закінчувала аспірантуру на кафедрі нової, новітньої історії та історіографії. Однак можу з впевненістю сказати, що прийняте ствердне рішення було одним з найкращих в моєму університетському житті.

Перш за все, В.Л. Боднар як керівник кафедри політології тоді, на зламі 1990-2000-х років, спромігся, незважаючи на багато складнощів, досягти багатьох вражаючих результатів. У 1998 році було отримано ліцензію на підготовку бакалаврів – спеціальності «Політологія» і здійснено перший набір студентів. Було розроблені «з нуля» навчальні дисципліни для майбутніх фахівців-політологів, які, завдяки академічному лібералізму і, водночас професійній вимогливості завідувача стали справжніми авторськими курсами. Було відкрито аспірантуру з політології, випускники якої складають кістяк кафедри. І, основне, йому вдалося сформувати згуртований колектив – з випускників спеціальності «Історія», викладачів філософії, інших суспільних дисциплін та вже згаданої нової генерації політологів.

Кожне питання щодо змісту нових навчальних курсів, успішності студентів, стажувань викладачів, наукових ідей було предметом жвавого обговорення на засіданні кафедри. «Лаврентійович», так його називали і колеги і студенти, вмів вислухати кожного і прийняти зважене рішення. Не допускав інтриг, старався вирішувати конфліктні ситуації ефективно та справедливо. Відстоював кожного працівника, вболівав за студентів, хоча принципово відражував за академічну неуспішність тих, хто не бажав сумлінно вчитися. Незважаючи, а, можливо, завдяки цьому був великим авторитетом для молоді.

Кафедра в ті роки добре працювала, але й добре відпочивала. Разом відзначали ювілейні дні народження колег, зустрічали Новий рік, а навчальний проводжали традиційним «бограчем» в Оріховицях. І завжди перше привітання належало талановитому керівнику та наставнику, яким був Володимир

Лаврентійович.

Не лише мудрий, але й співпереживаючий. Друга визначальна риса В.Л. Боднара. Він переймався усім – навантаженням, підготовкою нових курсів, академічними невдачами студентів. Зле Володимиру Лаврентійовичу стало на державному іспиті у 2011 році, серце.... Далі – декілька тижнів у лікарні і його не стало. Пройшло вже багато років, але до цього часу ловлю себе на думці, що коли потрібно приймати рішення, часто думаю, що би зробив мій мудрий перший керівник...

Іван СИТАР,
заслужений вчитель України

ЧЕЛЯДНИК ІЗ ВЕЛИКОЇ БУКВИ

Про людей, які відійшли від нас у вічність треба судити дуже обережно: або казати про них лише добре, або не говорити про їхні гріхи, бо ніхто з нас не має права це робити. «Не судить і не судимі будете» – це Божа заповідь і там же сказано: «Хто з вас безгрішний, киньте в мене каменем». Історія людства переповнена прикладами, коли при житті особу клали на немислимо високий п'єдестал слави, потім таке, без докорів сумління обливали брудом і паплюжили не лише перед рідними і близькими, але й перед суспільством.

Одне можу сказати про Володимира Лаврентійовича Боднара, що з ним не були «друзьками», просто більше 40 років ми жили на одній вулиці, майже по сусідству. А сусіди про сусідів завжди все знають. Я про нього маю лише добрі враження і спомины. Я завжди з ним першим вітався, бо знав, що в протилежному випадку, він це зробить також.

Будемо казати правду: ми не говорили про футбол, про відносини з іншими сусідами, бо він умів завжди знайти більш цікаві теми. Ми часто зустрічалися в книжкових магазинах.

Мені вже на цьому етапі було ясно, що він Челядник (Людина) з великої букви й такої ж інтелігентності. Більше в цьому переконався, коли мене в 40 років прийняли до лав Комуністичної партії Радянського Союзу і я став найстарішим «молодим» комуністом в Ужгороді. В партію мене прийняли, хоча чітко бачили, що я не дуже туди квапився, адже інспектором міськвно можна було працювати і «безпартійним галушкою», але партія вирішила мене призначити директором школи, яка ще будувалася, і тут вже тебе не питали, чи бажаєш ти поповнити ряди КПРС. Директор будь-якого рангу мусив бути партійним. Мої досить вже нечисленні однолітки підтверджують вам мою правоту і навіть пояснюють, чому ця процедура була необхідною. Директори забезпечували керівну і спрямовуючу роль КПРС в державі.

У зв'язку з цією еволюцією по кар'єрній драбині, мені треба було пройти досить непросто за послідовністю співбесіду: в обласному відділі освіти з інспектором, який вів школи міста Ужгород, із завідуючим облвно, а також із самим завідуючим відділом шкіл і наукових закладів обласного комітету партії Боднарем Володимиром Лаврентійовичем, жителем 5-го поверху Народної Ради, а я ніколи не був у цьому будинку вище 4-го поверху...

Якби ми з Володимиром Лаврентійовичем не знали до цього, мені б було дуже незатишно в очікуванні цієї співбесіди, а так мені відлегло і, дійсно, він не питав мене про права і обов'язки директора школи, а мило посміхаючись, запитав: «Як Ви ставитесь до споживання алкогольних напоїв?». Я зрозумів, звідки «вітер віє», бо ми були молоді й з колегами-директорами шкіл, де-не-дезь звикли після нарад у міськвно, забігти на чеське пиво, це не було секретом для широкої партійної громадськості. Тому я щиро відповів, що ставлюся до цього нормально, як і всі нормальні чоловіки і можу собі дозволити цей захід лише у випадках: якщо є солідна нагода; якщо це не в робочий час; якщо маю для цього фінансове забезпечення; і завжди враховуючи при цьому моральний кодекс будівника комунізму.

Володимир Лаврентійович щиро розсміявся і благословив мене на посаду директора школи № 12, яка щойно добудовувалася. Тепер такі благословення дає лише сільський бирув (староста села).

Потім ми не раз зустрічалися на нарадах директорів шкіл, інспекцій райміськвідділів освіти, де він щороку в кінці вересня проводив «стиковку» всіх навчальних закладів освіти. З метою переконати в 100 % охопили всіх випускників 9-х класів на подальше продовження освіти у відповідних навчальних закладах аж до отримання атестату про середню освіту.

До 1 вересня 1980 року (день першої лінійки) в ЗОШ № 12 ми зустрічалися частіше і говорили переважно про мої проблеми з будівельниками.

Бувало, що я десь і «наябедничав» на них і Петро Петрович Мороз, начальник обласного будівництва, просив мене не робити цього, відтак будівельники стали поводитися зі мною більш ласкаво. Після відкриття школи я одержав від будівельників 40 гарантійних листів про виконання неякісно виконаних робіт. Володимир Лаврентійович сказав і тут своє слово, щоб вони дотрималися гарантій.

Я мав із ним ще одну офіційну зустріч, причиною якої стали анонімки, які писали в обласний комітет КПУ однодумці моєї заступниці з виховної роботи, «родом і походом» із Новосибірська, яка не знала і пів слова українською мовою, а я не думаючи ласкаво запитав її, чому вона не призначена на таку ж посаду в російську школу. А в той час щойно була прийнята Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Об улучшении преподавания русского языка и литературы в национальных школах» і зрозуміло, наскільки «своєчасним» було моє зауваження цій заступниці.

Володимир Лаврентійович мені своїм рівним спокійним голосом порадив: «Поки написали лише в обком КПУ я на це не реагував, бо знаю Вас. Але вже стали писати в ЦК КП України. А тут вже Вас не зможу захистити. Вмикайте інстинкт самозбереження і напишіть заяву на звільнення за власним бажанням». Я його послухав, але мене прогнали з посади на зібранні партактиву Ужгорода як такого, що не розуміє ленінську національну політику.

Таким чином, Володимир Лаврентійович зробив усе, щоб не дали тріумфувати моїм запеклим «друзям». Мені дали посаду на 0,5 ставки заступника директора ЗОШ № 15, а потім на повну ставку. В 1991 році припинився мій партійний стаж і я порівняно спокійно доробив до пенсії в обласному відділі освіти головним спеціалістом.

Скільки буду жити, буду пам'ятати Володимира Лаврентійовича Боднара за людяність, толерантність, за ширину його мислительного горизонту, житейську мудрість!

09.08.2025 року, м. Ужгород.

Валентин БУРКАЛО,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

«ХИТРИСТЬ СВІТОВОГО РОЗУМУ» – НЕЛІНІЙНИЙ РУХ ЧЕРЕЗ ПАРАДОКСАЛЬНІ ЗМІНИ ДО НОВОЇ ЯКОСТІ КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ: СПОГАДИ ПРО ВОЛОДИМИРА ЛАВРЕНТІЙОВИЧА БОДНАРА

Володимир Лаврентійович Боднар став завідувати кафедрою в Ужгородському університеті в 1987 р., маючи чималий життєвий і професійний досвід. За спиною вже були праця в закладах освіти, захист кандидатської з присвоєнням ступеня кандидата філософських наук, викладацька робота в рідному університеті, кар'єра від інструктора до завідуючого відділу в управлінських структурах, дипломатичний досвід в Угорщині.

На той час кафедра називалася «кафедра наукового комунізму», яка була створена в 1964 р. Повернення В.Л. Боднара в університет відбулося в часи розгортання «перебудови» М. Горбачова, коли керівництвом СРСР почала усвідомлюватися потреба структурних змін в країні. Комуністичний догматизм, російські імперські комплекси (війна в Афганістані), гонка озброєнь, автократичний адміністративний бюрократизм, геронтократія на чолі держави породжували кризові явища, дефіцит, сповільнення розвитку, економічне відставання від розвинутих країн Заходу за часів брежнєвщини. Цей період нове керівництво компартії на чолі з М. Горбачовим охарактеризувало «застоем». Реформування системи вимагало нових підходів, зміни оптики бачення шляхів розвитку. В партійних і радянських органах управління відбувалися кадрові зміни, омолодження, зміна поколінь, лібералізація режиму. Трудовим колективам надавалося більше свободи при обранні керівництва закладами, організаціями. Торкнулися вони і Ужгородського університету, коли колективом було обрано ректором В. Сливку в 1988 р.

В.Л. Боднар, очоливши кафедру, разом з колективом кафедри теж зустрівся з низкою нових викликів, зокрема організаційних, кадрових, світоглядних. На кафедрі тоді працювали: два фронтовики – проф., докт. філос. н. Ілющенко Г.І., білорус, з м'якою і оптимістичною натурою, попри втрату ноги у другій світовій та доц. В.П. Головатий, колишній проректор; В.І.Худанич, попередній завкафедрою, зі своїм досвідом

життя і праці за чехословацького, хортіського та радянського режимів і навченого бути обачним в своїх поглядах і обережним в діях, приховуючи навіть від колег написання й захист докторської дисертації, оприлюднивши про неї тільки після підтвердження ВАКУ, уникнувши цим анонімок; доц., канд. іст. н. Н.П. Міщенко, яка недавно пережила сімейну трагедію після викриття сфальшованого її чоловіком посвідчення ветерана війни, який, обіймаючи посаду партійного керівника найбільшої в краї парторганізації Ужгородського університету, не впорався з психологічною кризою оприлюднення обману і покінчив з життям; двоє колишніх працівників КДБ – к. іст. н., доц. Ела Петрівна Чейпеш, яка 2-3 роки як почала працювати викладачем та к. юр. н., доц. Ю.О. Баб'як, захист дисертації якого був «закритим» від публічного обговорення; докт. іст. н. С.М. Білак, який щойно отримав звання професора після захисту докторської про «український буржуазний націоналізм»; к. філол. н., доц. Х.М. Олексик з досвідом голови профспілки викладачів кафедр суспільних дисциплін університету; к. іст.н., доц. О.І. Тарабан, добродушний й дотепний; молодий амбітний інтелектуал, к. філос. н., доц. С.І. Устич, що завершив навчання в докторантурі Львівського університету з науковими інтересами до системного аналізу та науково-технічного прогресу і повернувся в 1989 р. на кафедру; І.З. Корнійчук, к. іст. н., доц., будучи головою парткому університету, мав години у заочників і перейшов на кафедру лише після розпуску КПРС; О.І. Єрем – привітна і відкрита методистка кафедри.

За віком на 1989 р. – п'ятеро пенсіонерів (фронтовики, В.Худанич, жінки-викладачки, для яких пенсійний вік був з 55 років), 5-ро – ровесники В.Боднара (~ 54-55 років). Молодь – 34-річний С.Устич, 29 р. – Буркало В. Мовою викладання для Нінель Петрівни Міщенко, Григорія Івановича Іллющенко, Володимира Павловича Головатого була російська. Нею вони і спілкувались на кафедрі, а решта україномовних, зокрема й В.Боднар, часто підлаштовувалась під російську у спілкуванні з ними. Однак вже десь в 1990-1991 р. двоє останніх легко переходили на українську. За моїми відчуттями, психологічний клімат у колективі загалом був доброзичливим, толерантним, але не без ледь відчутних напруг у стосунках між окремими колегами, й лідерським настроєм С.Устича, що злегка почав кидати виклик В. Боднару щодо лідерства авторитету на кафедрі, й згодом очолив соціологічну лабораторію, започатковану В. Боднаром.

Старі підходи щодо викладання попереднього курсу також вже дисонували з новими ідеями, що бурлили в суспільстві. Назва курсу «Науковий комунізм» не відповідала новим вимогам. Оскільки кафедра не просто була загальноуніверситетською, як, скажімо кафедри марксистсько-ленінської філософії, психології та педагогіки, але і була тією кафедрою, на яку комуністична система покладала обов'язок прищеплювати і контролювати процес засвоєння основних комуністичних догм про соціально-політичні закономірності «найбільш прогресивного» розвитку суспільства і побудови комунізму як нового типу соціуму. Це проявлялось в тому, що всі випускники університету, незалежно від факультету та спеціальності (фізики, хіміки, медики, математики, інші, а не тільки історики) повинні були складати випускний державний іспит з наукового комунізму. Теоретично студент міг бути відмінником, але не скласти іспит з наукового комунізму та не отримати диплом. По суті викладачі кафедри цієї дисципліни були останньою ланкою в контролі правлячою елітою за мисленням випускників. Власне професори і доценти були «священниками» комуністичної ідеології, відповідальними за комуністичну промивку мізків молоді з вищою освітою, що забезпечувало політичну стабільність СРСР та легітимність і відносну стійкість правлячої комуністичної еліти.

Однак оголошена вищим партійним керівництвом гласність, інформаційна відкритість, дискусії щодо суспільних проблем, напрямків реформування відгукувались і в дискусіях на кафедрі та зі студентами, як це доводилось з приходом на кафедру спостерігати з літа 1988 р. Певна частина викладачів, з воєнним та повоєнним досвідом, дотримувалась дещо більш консервативних, як це було і в самій КПРС, поглядів, більш критично ставились до нових ідей, зокрема до відміни статті конституції, де проголошувалась керівна і спрямовуюча роль партії комуністів. Інша частина, Х. Олексик зокрема, займали більш активістську позицію. Оскільки це була ідеологічна кафедра, то всі викладачі були членами партії. В.Л. Боднар, попри критичну налаштованість щодо деяких усталених практик радянської дійсності, займав помірковану позицію, не особливо втягуючись в дискусії, а щодо деяких «радикальних» ідей приватно віджартовувався, що з петлюрівськими ідеями не в унісон. Та в 1989 р. було очевидно для всіх невідповідність назви новим реаліям, і кафедру було перейменовано в кафедру теорії наукового соціалізму. Проте стрімкі зміни в країнах колишнього соцтабору, падіння Берлінського муру прискорили процес усвідомлення, що зміна вивіски не вирішує проблему, але що саме читати було не дуже зрозуміло.

Пригадую засідання кафедри (напевно ? весна 1990 р.), присвячене вибору майбутньої дисципліни і нової назви кафедри. На засідання кафедри, яка тоді займала 205 кабінет, прибув (вперше і єдиний раз)

ректор В.Ю. Сливка. Він скромно сів поруч з доц. Е.П. Чейпеш і мовчки слухав та спостерігав за обговоренням вибору майбутньої дисципліни. В. Боднар окреслив проблему і запропонував своє бачення, яке зводилось до пропозиції обрати соціологію як провідну дисципліну для читання і як назву для кафедри. Резони були, окрім всього і в тому, що літературу для підготовки курсу викладачами можна знайти, адже соціологія, хоч і в радянській інтерпретації, читалась у радянських вузах, то ж підручники були. До того ж з його приходом при кафедрі запрацювала соціологічна лабораторія, яка розробила і проводила опитування студентів щодо викладання дисциплін, що враховувалось при проходженні конкурсу викладачами. А політологія взагалі є цілковито *terra incognita* з повною відсутністю хоч якоїсь доступної літератури не тільки для студентів, а навіть для викладачів. Тому при виборі політології незрозуміло з чим йти в аудиторію до студентів.

Пропозицію завідувача кафедри підтримав проф. С.Білак та доц. Е.Чейпеш. Потім слово взяв доц. С. Устич і запропонував обрати політологію. Він наводив низку своїх аргументів, вже не пригадую які саме, але вони були доволі переконливими для колег по кафедрі. Проф. В. Худанич погодився з актуальністю вибору політології. Доц. Х. Олексик теж активно підтримав ідею. Кожний викладач отримав слово і висловлював своє відношення та розуміння. Проф. Г. Ілющенко, доц. В. Головатий, Н. Міщенко, Ю. Баб'як, О.Тарабан, асистент В. Буркало висловились на користь політології як дисципліни, яка пов'язана з функціонуванням влади та її впливу на суспільство, дозволяє розуміти механізми розвитку влади, вироблення політики, а засвоєння студентами політологічних знань сприятиме демократизації соціуму.

Доцент В. Боднар поставив питання на відкрите голосування: 3 – «за» соціологію, 8 – «за» політологію. Видно було, що завідувачу такий розклад не дуже сподобався, але він відзначив, раз такий вибір більшості кафедри, то він підтримує його. І в грудні 1990 р. кафедра офіційно перейменована на кафедру політології. Та варто зазначити, що кафедра згодом тривалий час забезпечувала читання курсів як політології, так і соціології для всіх факультетів університету.

Згаданий епізод і перевага вибору соціології В.Л. Боднаром, на моє припущення, пов'язана з його досвідом в органах влади та травматичним досвідом знайомства з подіями 1956 р. Угорщині. З його розповідей про ті події склалося враження, що обираючи в непевному 1990 р. соціологію, він цим хотів дистанціюватися від влади, бо знав, що політична кон'юнктура може різко змінюватися з непередбачуваними наслідками для учасників чи наближених до влади. Знаючи зсередини про апаратні ігри, мінливість настроїв та прихильностей в середовищі партійних функціонерів та вищого керівництва, різкі коливання «генеральної лінії компартії» (з оголошенням конкурентів «ворогами народу», «розвінчанням культу Сталіна», розстрілами Л. Берії і його оточення, змовою і усуненням з посади М. Хрущова) інтуїція В.Л. Боднара йому підказувала, що все може різко змінитися. І власне таке трапилося через рік, в серпні 1991, коли КГБ був організований путч – невдала спроба усунути М. Горбачова. З розповіді Володимира Лаврентійовича, як тільки стало зрозуміло про провал путчу, а це було ще під час літньої відпустки, він негайно приїхав в університет і познімав всю комуністичну атрибутику в коридорі біля кафедри (портрети «класиків марксизму» - «іконостас» комуністів, ...).

Навіть коли пішли на пенсію зразу четверо старших колег, В. Боднар як завідувач прагнув підбирати тих, хто може забезпечити розвиток нової дисципліни і роботу кафедри. Так поступово з'явилися молоді на той час викладачі – Ю.О. Остапеч, М.М. Вегеш, М.О. Лендел, які згодом самі очолювали кафедру та обіймали керівні посади у вузі, або, як В.І. Гиря зі своїм організаційним досвідом сприяли кадровому оновленню кафедри. Перейшла на кафедру працювати методистом досвідчена Г.М. Повханич, яка забезпечила на десятиліття діловий ритм кафедральної роботи з документацією, навантаженням тощо. І тут треба дати належне організаційному чуттю Володимира Лаврентійовича, його вмінню підшуковувати і сприяти розкриттю талантів. За лічені роки кафедра майже повністю змінилася, коли С. Устич в 1990 р. перейшов працювати в органи державної влади, як і Х.М. Олексик, а двоє колег після хвороб передчасно пішли з життя. З ветеранів залишився проф. В.І. Худанич, з яким у них з В.Л. Боднаром склались довірливі партнерські відносини.

На початку переходу до викладання політології завідувач всіяко намагався, де тільки можливо, забезпечити кафедру новими посібниками. Маючи старі зв'язки зі словацькими науковцями, використовував їх для отримання нового підручника. Як тільки відкривалось вікно можливостей, Володимир Лаврентійович прагнув його використати для спільної кафедральної справи, зокрема активно підтримував колег пройти пілотне стаціонарне стажування-перекваліфікацію з політології в Інституті підвищення кваліфікації викладачів в Києві. Тоді ще викладачі забезпечувались безкоштовним місцем проживання, мали відрядження і оплату по основному місцю роботи і могли протягом 5-6 місяців пройти перенавчання.

Говорячи про людські якості, зазначу, що В.Л. Боднар був доступний для спілкування, легко йшов на контакт, поводився просто, вникав в проблеми співбесідника, був уважний та чуйний до нього, і якщо відчував потребу допомогти іншому, то він «вкладався» своїм часом, зусиллями, підтримкою, порадами. Любив жартувати, а як керівник дбав і про справу, і про колег. Взявши на роботу нову людину, приглядався до неї і лише згодом спрацьовувався або ні. Два молодих працівники працювали близько року, одному колезі завідувачий допоміг перейти на іншу кафедру з можливістю викладання. У відносинах з колегами був делікатним, але окреслені завдання всіма виконувались належно. Як керівник, В.Л. Боднар активно контактував з керівництвом вузу, працівниками ректорату, відстоюючи інтереси кафедри і забезпечуючи навчальний процес, оперативно реагував на студентські звернення, запити студентів, дослухався до них і дбав про дружні ділові взаємості викладачів і студентів, проводив виховну «батьківську» роботу з тими колегами, хто мав якісь ускладнення зі студентами чи дотриманням етичних норм в процесі викладання. Напевно і сам вибір читати студентам-політологам «Конфліктологію» є відображенням його настанови на згладжування конфліктних ситуацій, бажанням розв'язувати проблеми через пошук взаємоприйнятних і взаємовигідних рішень, які йдуть на користь цілому і справі. Тут проявився і його дипломатичний хист. Він ділився в приватних розмовах чи навіть під час обговорень деякими прикладами зі свого досвіду. Ще будучи молодим інструктором в сфері освіти, В.Л. Боднару приходилось вирішувати складні і делікатні справи, коли досвідчені директори шкіл не завжди могли впоратися із завданнями і доводилося втручатися «юному» В.Л. Боднару як представнику вищої управлінської ланки для мінімізації збитків чи оперативно вчасно завершувати заплановане в обов'язкових планових показниках.

Проте Володимир Лаврентійович мав свої переконання і їх відстоював, навіть якщо вони суперечили керівництву чи більшості. Так, під час подій Помаранчевої революції, коли студенти Ужгородського університету оголосили страйк проти фальсифікацій підрахунку голосів на виборах президента України 2004 р. і відмовилися відвідувати заняття допоки не буде відновлено справедливий підрахунок голосів, кафедра політології провела позачергове засідання. Більшість викладачів відкритим голосуванням проголосували за підтримку кафедрою позиції українських студентів та студентів Ужгородського університету. В. Боднар, вже не будучи завідувачим, єдиний з викладачів, хто тоді утримався. Це було сприйнято колегами як власна позиція, як належне право на власний вибір старшого колеги і наставника. Дане рішення кафедри було, якщо не помиляюсь, єдиним подібним рішенням в нашому вузі. І в цьому проявилася певна закономірність як, можливо, і життєвий парадокс. Володимир Лаврентійович підшукував молодь не під себе, лояльних і прихильних, а тих, хто може привнести щось своє, нове та індивідуальне, фахове, нестандартне, креативне. Це підбір під завдання, а не під відносини, хоча планка сумлінності, чесності, етичності ним прочитувалась інтуїтивно і підтримувалась як самозрозуміле і нормативне.

Свою внутрішню культуру енергополя самосвідомості в якості наставника Володимир Лаврентійович стверджував самодостатність свою і інших. Він не втручався в індивідуальний підхід до викладання колег, часто підкреслював, що викладач господар під час заняття і ніхто, навіть ректор, без дозволу викладача не повинен втручатися в процес, приходити з якимись контролюючими перевітками. В цьому проявлялась певна настанова на академічну свободу, що в перехідний період аномії, коли одна ціннісна система відмирала, а інша складно кристалізувалась, було підтримкою для працівників від завідувачого. Таку настанову підтримував насамперед і ректор В.Ю. Сливка, який відмовився від власного адміністративного тиску на студентів, поважаючи їх право на громадянську позицію і протести 2004 р., попри тиск на ректора з боку обласної влади, що врешті призвело до трагічних наслідків за загадкових обставин. В.Л. Боднар мав довірливі і дружні відносини з ректором, й, можливо, і тоді він інтуїтивно відчував, що гострота суспільно-політичних відносин 2004 р. матиме наслідки, тому й займав обережну позицію при голосуванні на кафедрі за підтримку студентів-страйкарів. Принаймні він не особливо довіряв офіційній версії смерті ректора, будучи, з його слів, свідком (наче разом з деканом медичного факультету Борою, ін.) огляду тіла покійного і маючи розмову з ректором за день-два до трагедії.

Водночас, як відповідальний за кадри, В.Л. Боднар майже миттєво реагував на сторонні закиди щодо викладацької дисципліни чи деяких ідей, висловлювань, вимовлених під час лекції, що не вписувались в інформаційну базу даних чи то студентів, чи можливо їх батьків і якимись шляхами дійшли до його слуху. Пригадую десь в 90-х, коли, здається в понеділок, прихожу на першу пару лекції з соціології о 8:00, а перед дверима – шеф і питає дозвіл бути присутнім на занятті у хіміків. А я запросив на зустріч зі студентами людину віку Володимира Лаврентійовича, яка напрацювала погляди, що явно випереджали масову свідомість навіть науковців. Й зараз ці ідеї є еретичними в науці в її класичній парадигмі та інтерпретації. Запрошена могла ширше представити в популярній версії деякі концептуальні положення, про

які доводилось згадувати зі студентами побіжно. Зокрема з соціології сім'ї з поміж множини розмаїтих думок згадувалась і теза українського науковця про те, що онтологічно людина – це трьохіпостасне безстатеве єдине. Тобто в своєму бутті (онтологічно) людина не є ні чоловіком, ні жінкою, ані андрогіном, а безстатєвою органічною цілісністю всіх трьох. І людина народжується спочатку в одній статі (3–7 разів), потім змінює стать на протилежну теж відповідну кількість разів підряд для набуття життєвого досвіду через призму даної статі. При зміні статі проявляються більш випукло риси попередньої статі, коли, наприклад, у жінок доволі яскраво проявляються маскуліні риси, або фемінні у чоловіків.

Звичайно, тут приймається низка ідей, які згодом доводилось розгортати в публікаціях для легшого осягнення того, що дисонує в дуальності протиставлень ортодоксальної релігії (християнства, індуїзму, буддизму, юдаїзму, ісламу) та ортодоксії науки в її оболонці матеріалізму як релігії атеїстів. Хоча вихід за межі ілюзій ортодоксії дуальності релігії та науки дозволяє бачити Живу Єдність Суцього. Мова про ідеї реінкарнації, еволюційний поступ до святості, що в аналітичній психології подано як набуття людиною власної цілісності через прояв архетипу Христа (за К.Юнгом) чи Розуму Христа і Христосвідомості в християнській неортодоксальній інтерпретації. Це і наукові ідеї холізму (все у всьому), свідомості як універсального атрибуту Буття (все володіє свідомістю), все є Єдине Енергетичне Поле Єдиного Життя, людина – монадна цілісність різних рівнів організації її Я, яке в традиційній релігійній інтерпретації розглядається як єдність тіла, душі, Духу, але може бути подано в казкоподібній формі, як от в українській казці про Кирила Кожум'яку (київський князь – Дух людини, дочка-князівна – душа людини, багатоголовий змії – людське его, Кирило Кожум'яка – Сотер, Спаситель, індивідуальний Христос, що перемагає диявола-его-змія, Дніпро – Ріка Життя, голуб, через якого князівна-душа відправила до Отця-Духа прохання-заклик про своє визволення з неволі егоїзму его-диявола – Святий Дух, голови змія – людські ниці риси, вадигріхи; вогонь із паші змія – енергетична природа продуктів людської свідомості, зокрема і гніву, ненависті, страху, ...; старшина, хто від імені князя-Духа пішов до Кирила просити по допомогу – зовнішній аналітичний розум, якому було відмовлено внутрішнім Сотером; малі діти, які слізно прохали і вмовили індивідуального Кожум'яку-Христа взятися за справу розм'якшення оболонок душі і визволення душі-бранки – чуттєво витончений розум невинності, незіпсованості дорослим егоїзмом чи розрахунком).

Подібні ідеї зустрічаються в філософській формі, а також мають своє нетрадиційне пояснення в класичній, некласичній та постнекласичній науці. Тіло, що підлягає законам класичної фізики, зокрема І. Ньютона, душа (психіка як більш тонко організована, умовно електромагнітна структура свідомості, яка підлягає законам на кшталт Фарадея-Максвелла) та Дух (квантово-польова високовібраційна структура, яка організовує довкола себе електромагнітні оболонки душі (тіла-сфери: емоційне, ментальне, ефірне – пам'яті), що вібрують в більш низькому діапазоні частот, подібно до діапазону вібрацій кольорів веселки, і частина енергії найнижчого рівня частоти коливань Якого (Духу), кристалізується (застигає мов вода за мінусової температури) в матричній формі тіла). Оманлива нібито суперечність релігійних, філософських, наукових інтерпретацій сутнісної природи людської свідомості і її проявів, зокрема і в політиці, й по сьогодні перешкоджає розумінню і відчуттю, з якого рівня організації нашого Я приймаються ті чи ті рішення, маючи діаметрально протилежні наслідки для всіх залежно від рівня, його складників, мотивів та ілюзій на кожному з цих рівнів. Війна як прояв імперського колективного его росіян і змія-его («диявола-антихриста») в психіці Путіна та корупція частини правлячої української еліти в умовах геноцидної війни – «несподівані» для раціо інтелекту («здорового глузду») реалії І-ої чверті ХХІ ст.

Але саме якісь з деяких таких ідей, озвучених в аудиторії, стали приводом несподіваного візиту керівника. Прийшлося гості зачекати півпари, поки В.Л. Боднар був на лекції, а потім на другій півпарі вона спілкувалась зі студентами. Хоча серед студентів різних факультетів зустрічалися як палкі захисники «чистоти» московського православ'я, так і скептики-атеїсти чи агностики, як вони себе світоглядно ідентифікували. Так само зустрічався розкид політичних вподобань і прихильностей (при аналізі політичних конфліктів, соціального розшарування, політичної нестабільності, елітарної корупції, спроб привласнення інститутів держави олігархічними кланами, при пошуках виходу з кризових 90-х), що за демократії те і те є атрибутивною нормою плюралізму, проявом свободи мислення. А знайомство з іншими позиціями (ліберальними, соціал-демократичними, націоналізму, глобалізму, ненасильства, екологізму, фемінізму) – умова більш усвідомленого вибору власної. І це те, чого не вистачало за радянської авторитарної ідеологізованої освіти, де вихід за межі ідеологічних канонів компартії загрожував виключенням з університету, роботи, ... Таке траплялося й за мого навчання, коли двох братів-близнюків істориків з Житомирщини виключили з Київського університету (2-го чи 3-го курсу) десь на поч. 80-х (1981–1982) за «український націоналізм», а філософа-п'ятикурсника КДУ ім. Т.Г. Шевченка (1982 чи 1983 р.) за те, що осмілювся

(в дискусії радянських доцентів з балтійськими аспірантами американського професора, що мовчки спостерігав за дискусією про переваги радянського та західного способу життя) запитати провідного доцента кафедри КПРС: «За що помирають наші радянські хлопці в Афганістані?». Але без таких світоглядних дискусій, ідейних проривів і тих, хто наважувався «крамольні» ідеї озвучувати, поступ соціуму до нових форм самоорганізації неможливий. А сам поступ, як осягнення ідей в якості «істини», і є розширенням свідомості й пропусканням через себе світла-енергії оновлення буття. Як зазначав Гегель, «істина» народжується як ересь (це нісенітниця, це неможливо, повна маячня, що Земля крутиться довкола Сонця), а помирає як забобон (та хто цього не знає, це давно пройдене, як бобіни до магнітофона – носії інформації «часів динозаврів» при наявності флешки? Земля крутиться не тільки довкола Сонця, а разом із Сонцем довкола місцевої системи галактик, а вони – довкола іншого центру, що в індуїзмі трактується як колеса всередині коліс).

Які саме ідеї, тези викликали візит, так тоді і не зрозумів. Розмови конкретно про це не було. Думаю, що Володимир Лаврентійович зреагував як сумлінний бюрократ, до якого дійшли певні чутки і який не може не зреагувати, а зреагувавши, при потребі, може відрепортувати, що він в курсі справ, належно виконує свою роботу як керівник, час від часу приходять на пари своїх колег і якихось суттєвих зауважень не має.

І ця самодостатність і свобода прояву своєї позиції Володимиром Лаврентійовичем примагнітили тих викладачів, хто з легкістю підтримали індивідуальну позицію страйкуючих студентів в 2004 р., а потім і в 2013-2014 р., що не знайшло відгуку у самого Володимира Лаврентійовича, добре знайомого з життєвими ризиками для «радикальних» опозиціонерів за тоталітаризму і авторитаризму.

Ще варто згадати випадок, коли в ультимативній формі за президенства Л. Кучми, як це було зрозуміло з розповіді В. Боднара, від С. Устича (голова Закарпатської облдержадміністрації 1995–1999 р.) вимагали негайно подати у відставку з посади, інакше буде примусово звільнений з відповідними наслідками. С. Устич звернувся до В. Боднара за порадою як до людини, яка довго пропрацювала в комуністичній бюрократичній системі. І В. Боднар порадив подати добровільно заяву, що вимагає від системи працевлаштувати колишнього керівника, якщо вік дозволяє. Так С. Устич став послом України в Чехії 1999 р.

Цей і подібні біографічні факти свідчать, що до В.Л. Боднара зверталися за порадою, підтримкою різні люди в різний період його життя, і він володів інтуїтивною проникливістю, яка дозволяла за даних умов з відповідною мірою мудрості шукати виходи з конфліктних ситуацій, рухаючись без «революційних» потрясінь до нової якості буття соціуму. Так В.Л. Боднар, не будучи ідейним революціонером, але з критичним відношенням до заскорузлих практик комуністичного догматизму, був тією людиною, якого обрала доля і під керівництвом якої еволюційно відбулися трансформаційні організаційні, світоглядні та кадрові перетворення, які в підсумку призвели до революційних («контреволюційних» щодо комуністичної ортодоксії) змін у викладанні молодому поколінню знань про владу, політику, перспективи цивілізації на кафедрі політології Ужгородського національного університету.

Парадоксальність в тому, що маючи внутрішній психологічний потяг до влади та організаційний хист, В. Боднар реалізував свій потяг, набув достатнього владного досвіду в інституціях влади, щоб згодом небажати більше влади й бути в регіональній владній еліті в часи структурних пертурбацій, а перейшов у безпечну гавань комуністичної «науки», маючи підсвідомі і свідомі психологічні бар'єри для її інституційної трансформації в політологію. Однак звільнившись від внутрішніх фобій, упереджень та ілюзій щодо чутливої вразливості політології від настроїв і примх правлячої еліти, В.Боднар вніс значимий внесок в інституційну розбудову політології в краї, в розвиток нової якості колективної свідомості. Тут проглядає гегелівська ідея про «хитрість» Світового Розуму (Духу), що парадоксально нелінійно досягає своїх цілей через історичні події і свідомі дії людей з їх інтересами відповідно до їх власної, часом пристрасної природи, призводячи до більш високих рівнів свідомості всіх учасників процесу та до більш досконалих форм самоорганізації їх спільного оновленого буття з приростом колективної мудрості і відкритості серця і розуму до змін.

Тому наша вдячність, пошана Володимирі Лаврентійовичу і добра світла пам'ять про нього за той особистий вклад, що душа нашого наставника і старшого колеги внесла в життя кафедри та в життя тих, хто був поряд з ним в цю добу перетворень і викликів!

Маріанна КОЛОДІЙ,

старший викладач кафедри політології і державного управління,
випускниця магістратури спеціальності «Політологія» 2004 року
(Ужгородський національний університет)

**«ЧИМ БІЛЬШЕ ПІЗНАЄТЕ, ТИМ БІЛЬШЕ ЗРОЗУМІЄТЕ, ЧИМ БІЛЬШЕ ЗРОЗУМІЄТЕ, ТИМ МЕНШЕ
ЗРОБИТЕ ПОМИЛОК» – ВОЛОДИМИР БОДНАР**

У липні 2025 року Володимир Лаврентійович Боднару (1935–2011) виповнилося б 90 років, на жаль, вже 14 років як його немає з нами. Для значної частини людей він відомий як науковець, перший завідувач кафедри політології в Ужгородському університеті. Для мене – він перша людина, з якою я познайомилася 1 вересня 1999 року, у свій перший студентський день в Ужгородському університеті на спеціальності «Політологія». Володимир Лаврентійович читав у нас надважливу, фундаментальну дисципліну «Історія зарубіжних політичних вчень». Вивчали ми цю дисципліну довго – два роки, чотири семестри і відповідно чотири іспити. Кожен семестр, то було як маленьке життя, його треба було прожити, а це, як відомо, «не поле перейти». В історії політичної думки можна було потонути – величезна кількість постатей, теорій, підходів і вчень. Я не завжди вміло пливла у цьому потоці, мені не все вдавалося, я не встигала читати першоджерела, я не встигала думати і розуміти. Лаврентійович (так ми його називали – Авт.) бурчав, що треба встигати, що треба читати, що треба вчитися: «Чим більше пізнаєте, тим більше зрозумієте, чим більше зрозумієте, тим менше зробите помилок». Це досить відома цитата із творів Френсіса Бекона.

До речі, з тими Беконами Лаврентійович нас неабияк муштрував... Ми, студентство, знали – нема гіршого як плутати Роджера Бекона (Roger Bacon, 1214-1292), англійського філософа та Френсіса Бекона (Francis Bacon, 1561-1626), також англійського філософа, одного із творців емпіризму. Абсолютним дилетантством було робити наголос на другий склад, бо виходив «бекон». Легендарною стала історія про студента, який на іспиті у Лаврентійовича сплутав постаті і замість вчення Конта (Огюст Конт, 1798-1857, французький філософ), презентував вчення Канта (Іммануїл Кант, 1724-1804, німецький філософ). Плутати постаті, теорії і вчення для Лаврентійовича – означало бути профнепридатними.

Одним словом, Лаврентійович любив нас муштрувати, а ще жартувати і вигадувати, але я майже ніколи не знала напевне, коли жарт – не жарт, вигадка – правда, а правда – міф... Лаврентійович казав, що професійний обов'язок майбутніх політологів – «вміти розрізняти зерня від полови...», бо «політика – велика гра, у якій, як і у житті, все легковагове спливає (піднімається на гору – Авт.)...».

Мені здається, що у розмовах зі мною Лаврентійович, переважно, бурчав. Часто йому не подобалися мої ідеї, він сприймав їх скептично, але жодного разу не просив і не вимагав від них відмовитися. «Що ти вже придумала?... Хто це буде робити?..» ходив і бурчав, а потім питав: «То ти вже робиш?... Що ти чекаєш? Роби як казала... Ну і що, що мені ся не любить, я старий чоловік – дідо. Мені ся усьо не любить». То були неймовірні слова підтримки для мене у ті часи від викладача (про студентоорієнтований підхід тоді ще не знали).

Я не можу пригадати, чи коли-небудь Лаврентійович нас, студентів, чи мене особисто хвалив. При цьому, ми завжди знали, що ми для нього особливі, бо спеціальність «Політологія» і підготовка політологів – то справа його життя. У ті часи, ані ми самі, ані наше найближче оточення часто не розуміли для чого ми навчаємося на спеціальності «Політологія». Лаврентійович завжди знав і казав нам: «У хаосі хтось має ся розуміти... то будете ви...».

Після закінчення університету я почала працювати викладачкою-асистенткою на кафедрі політології, я проводила практичні заняття у межах дисципліни «Історія зарубіжних політичних вчень». Це був ще той виклик, але то була і велика удача. Це був час, коли я спілкувалася з Володимиром Лаврентійовичем найбільше... Він багато палив, я не знаю скільки сигарет на день, але багато... Він продовжував бурчати і скептично ставитися до моїх наукових інтересів, зокрема щодо аспектів гендерного підходу в політичних відносинах. Часом мені здавалося, що через це під час наших розмов він викурював ще більше сигарет. Жодного разу у наших численних дискусіях він не глузував, не знецінював, але відверто говорив, що на його думку такі дослідження в Україні є не популярними. Коли я приставала на його аргументи і казала: «Добре, буде як Ви кажете, я не буду реалізовувати ці ідеї...», тієї ж секунди Лаврентійович змінювався в обличчі, сердився і казав: «Якщо ти так швидко здалася, то це того не вартувало... Хто ще крім тебе це зробить, подумай і роби!...». Можливо, так він мене загартовував, до майбутніх викликів?

До речі, питання гендерної рівності у тих розмовах також були. Лаврентійович казав, що мені як жінці буде важко у чоловічому академічному світі, але це не означає, що я маю дозволити себе знецінити. «...Не бери дурне в голову...хто би, що не казав, політологія, то твоє...не слухай дурних – не будеш дурна...».

Тоді я не розуміла усього того, що він казав чи робив, можливо, і зараз не розумію, але я точно вдячна йому за ці розмови, за науку, за підтримку, за те, що приймав ідеї, які не розумів. Вдячна за те, що не знецінював, що ставився з повагою. Вдячна, що часом вірив у нас, своїх студентів, більше, ніж ми самі.

Коли я згадую Володимира Лаврентійовича сьогодні, то сумую... Мені вартувало б більше цінувати той час, коли поруч були люди, готові підтримувати мене, радити мені і радіти моїм успіхам. Я щиро вдячна долі, що у моєму житті були такі наставники і колеги як Володимир Лаврентійович Боднар. Світла пам'ять!

Надія КІЧЕРА,

*доцент кафедри політології і державного управління,
випускниця магістратури спеціальності «Політологія» 2009 року
(Ужгородський національний університет)*

4 ЛИПНЯ – НЕ ПРОСТО ДАТА...

Студентське життя і його асоціації – це завжди про нові враження, нові обличчя, друзів, приклади для наслідування, авторитети, ну і звичайно пари – цікаві, насичені, корисні, які вже у перші тижні відкривають перед кожним студентом нові обрії, бачення суті його майбутньої професії. Однак, зараз мова не про спогади і студентство, не про майбутній фах чи професію, а про те, що і хто формує, дає квиток у це майбутнє, квиток, у якому місце призначення визначають навички, знання, стиль мислення, навіть якщо раптом воно виявиться не прив'язаним до здобутого в навчальному закладі фаху. У кожній сфері, у кожній професії, є люди, фахівці, які ненав'язливим позитивним фанатизмом вміють особливо виконувати свою роботу, приносити користь іншим.

Ця історія не про викладача, науковця, завідувача кафедри і навіть не про першого завідувача кафедри, ця історія про Людину, яка вміла дати квиток у майбутнє, любила свою справу і далі продовжує свою місію у кожному написаному слові. Чи вмієте ви провести паралелі між човном та імперськими амбіціями націй, зробити це у формі іронічного жарту, який розкриває столітню історію? Можливо більшість пересічної читацької аудиторії не зрозуміє суті запитання, але точно не випускники історичного факультету нашого університету та факультету суспільних наук, які мали насолоду, а зараз гордість, досвід та знання, які їм вдалося здобути завдяки зустрічі та співпраці з одним із найнепересічніших викладачів нашого університету. Впевнена, що цю думку охоче підтримають не лише випускники, але і колеги викладачі, науковці, які знали Володимира Лаврентійовича особисто, або завдяки його працям. Чому? Тут можемо почати нескінченну низку обґрунтовуючих тез – по-перше, по-друге... І одразу чергове запитання, чому саме цей стиль тезового обґрунтування – по-перше і по-друге? Це аж ніяк не випадковість, що знову ж таки розуміють наші студенти-випускники та колеги, а оригінальний стиль, який не лише розкривав основні тези у кожній темі з історії та теорії політичної думки, але і давав їм найоригінальніше пояснення та приклади. От ви, колись відкривали у легкому фамільярному стилі двері до кабінетів високопосадовців, політиків, і не лише українських, давали поради з управління державою другому президенту України? І спробуйте провести тут тонку межу між політичною теорією, політикою в дії, особистою історією і міфом... Але такий стиль, це те, що робить його впізнаваним, а лекції з історії політичної думки Володимира Лаврентійовича Боднара незабутніми. Водночас це була не просто історія, це історія, яка вчила аналітиці, в одну мить це щось просте, буденне, в іншу – це вже Платон, Аристотель чи Томас Гоббс... Тоді тобі здавалося неможливим звести це все до купи, а з часом розумієш, яким цінним був цей ґрунт для сьогоднішнього твого способу мислення.

Студентське життя – це не лише пари зранку до вечора, лекції, семінарські, практичні заняття, самотійні, інколи ще виникають легковажні ідеї хоч на декілька годин уникнути цієї, чітко обмеженої дзвінком на перерву, буденності, навіть у студентів-політологів... Але не було і сліду цих легковажних думок тоді, коли повинні були бути пари у Володимира Лаврентійовича. Харизма, спокій у поєднанні з насиченим

змістом, який оживав завдяки непересічним історіям та особливій інтонації без жодного підвищення тону. Це історії з фрагментами досвіду та безпечним домішком вигадки, які вдало лягали на кістяк політичної теорії. Інтрига сьогоdnішніх прикладів та асоціацій у реальній політиці, тотальна повага та захоплення – те, що тримало студентів за лавою на кожному занятті.

Впевнено можна сказати, що кожен студент-випускник, який мав можливість працювати з Володимиром Лаврентієвичем, навіть якщо у подальшому житті йому не згодилася жодна з теорій політики, може з упевненістю сказати, що йому згодилося критичне мислення та аналітичні навички, які непомітно виробилися слухаючи історії про президентів, прем'єр-міністрів, адміралів. А яка ваша улюблена історія? Моя про озеро Балатон (студенти-випускники зрозуміють)...

Якщо уважно придивитися до коридорів університетського корпусу, для мене особисто п'ятого поверху центрального корпусу на бамі, оживають тіні – спогади про дві легенди, один стиль, але різний зріст та постава...) Мова звичайно про Володимира Лаврентійовича та Василя Івановича Худанича, які поволі, але завзято крокують, енергійно дискутуючи про черговий політичний ляп.

Більшість написаного усвідомлюєш зараз, а тоді лекція, модуль, іспит, а ти просинаєшся вночі і – по-перше, по-друге, по-третє і автоматом видаєш всі характеристики найправильнішої форми держави Аристотеля, суспільного договору Гоббса чи лібералізму Джона Локка.

Внесок Володимира Лаврентійовича у розвиток кожного з нас, нашої кафедри, факультетів, важко переоцінити, а для себе особисто тим більше. У заголовку не дарма цифри, особисто для мене у цих цифрах символізму багато. І тут мені дуже знадобиться система подачі по-перше і по-друге – по-перше: маю честь святкувати день народження в одну дату з Володимиром Лаврентійовичем, а саме 4 липня, по-друге – у рік, коли я народилася він став завідувачем кафедри політології тоді ще Ужгородського державного університету, а по-третє саме за Володимира Лаврентійовича у 2009 році я студенткою спеціальності політологія почала також працювати на кафедрі лаборантом. З того часу пройшло чимало, але теплі спогади залишилися, а укорінені цінні знання таки дуже згодилися...

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНА У СУЧАСНОМУ СВІТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДИПЛОМАТИЧНА, ВІЙСЬКОВА ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА, ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВІ НАРАТИВИ

Ростислав БАЛАБАН,

*провідний науковий співробітник відділу політичних інститутів та процесів
(Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України, м. Київ)*

ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: ВІД ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДО ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Специфіка моменту полягає в тому, що процеси від політичних дій до реформ в Україні відбуваються підчас війни. Дії в середині України накладаються на геополітичну карту. Війна й протистояння окупанту це питання виживання в принципі, як державності так і народу.

Не існує спірних територій між Україною і російською федерацією, чи ресурсу яким би задовільнився путінський режим, як не існує межі достатності, в тому розумінні, що на якомусь етапі окупант – російська федерація зупиниться. Падіння України означало би лише одне – швидкі претензії на новий етап, якими могли стати, як прогнозовані країни – Польща, Литва, Латвія, Естонія. Швидка окупація, яких могла призвести до фактичної відсутності лінії фронту та неспроможності союзниками НАТО чинити силові дії.

Будь який інший вектор агресії, включаючи Європу в цілому не виключається. Не секрет, що путінський режим фінансував різні політичні проекти і формував «прихильників» в багатьох європейських країнах. В що європейський істеблішмент вперто не вірить за формулою, що таке не можливо.

Безумовно, що перший виклик це зброя і обороноздатність України. І в цій царині розігрується кілька моделей, які риторичні, але потім транспонуються в реальну політику. З популярних:

ПЕРШЕ «не зіпсувати обличчя путіну»¹, а це означає не перемогти і не наносити шкоди, щоб в перспективі вести переговори, а в реаліях легітимізувати злочини путінського режиму (рашизму), ніби в таких умовах він (його режим) не буде агресувати.

ДРУГЕ заспокоїти путіна, що теоретично переговорами можна добитись заморозки. Що по факту стимулює йти на поступки і як мінімум «зобов'язувати» Україну до жертв, ніби «уступка» територій заспокоює нападника. По факту це карт-бланш путінському режиму для підготовки нової хвилі нападу. Свого часу в.путін, після окупації Криму, заявляв, що інші регіони не розглядає, в що було зручно вірити в тому числі європейському співтовариству.

ТРЕТЄ поступальна допомога, що безумовно підтримує обороноздатність, але виснажує без надання критично необхідних засобів. Це ж відповідає тезі «допомагати Україні скільки треба, або до кінця» (заява президента США Дж. Байдена², канцлера Німеччини О.Шольца³). Ніби поміркована теза, але вона не ставить мету «допомогти для перемоги». Тому є базою для перших двох установок.

ЧЕТВЕРТА ідея переговорів, яку активно пропагував Д. Трамп вже дев'ять місяців на посаді Президента США, яка передбачає наявність предмету і здорового глузду, яка по факту відкладає реальне вирішення / розв'язання.

Каменем спотикання лишається модель безпеки – не можливість відновлення, чи нової війни. Очевидно, що «стара модель» не працює. Вона була про те, що війна в Європі не можлива, бо не раціональна, бо неможлива. Вже очевидно, що тільки договірна практика не може бути повною гарантією для України і Європи, як і документальні зобов'язання військових альянсів.

У таких умовах гіперважлива суб'єктність України, а сьогодні вона полягає з одного боку в стійкості реформ і легітимності політичних процесів (це як база), але інша сторона фундаментальна – це зброя, збройні сили України, людський ресурс. В даному випадку ми акцентуємо про потужну інтелектуальну зброю, яка «бачить» за горизонт, здатна вражати на надвеликі відстані, здатна ламати логістику, зв'язок

¹ <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/19/7139619/>

² https://lb.ua/world/2023/06/08/559552_ssha_pidtrimuvatimut_ukrainu.html

³ <https://www.rbc.ua/ukr/news/sholts-vremya-vizita-kyev-pomogat-budem-skolko-1655365829.html>

ворога, тощо. Тому, суб'єктність буде відображатись в здатності виробляти таку зброю в Україні, замовляти і виробляти закордоном і виробляти спільно. Спільне виробництво з патентуванням прав і наявність такої зброї на службі буде важливим маркером залученості у вирішенні спільної проблеми.

Коли ми говоримо про наявність зброї, то потрібно розуміти, що це не про ескалацію війни, як часто сприймають на побутовому рівні, а також європейські політики. Приведемо приклад, що коли російські окупаційні війська мали висаджуватись з морських суден в Одесі (лютий-березень 2022 р.), то вони почувались фривольно в береговій акваторії, але поява у українських захисників ракет/торпед враження таких суден, то вони відійшли від берега на відстань враження. Так само зброя діє і в інших сферах-знання про її наявність і можливість враження все ж зупиняє агресора. Як мінімум наявність авіаційних баз (інших ресурсів) не на прикордонні, чи поблизу лінії зіткнення для нанесення швидких ударів, а віддалено, що означає можливість виявлення і враження до нанесення шкоди. Це не виключатиме пошуку інших засобів атакувати, але нові прояви теж мають обмежуватись наявністю відповідної сили.

Ми інтуїтивно оцінюємо, що «Захід» надає стільки зброї, щоб Україна була здатна тримати оборону, як гарант для Європейської безпеки. Війна в Європі для багатьох не очевидна.

Програш російської федерації на українському фронті може стимулювати до неадекватних дій проти європейських партнерів України, або інших країн. Тому відбувається таке «м'яке» стримування агресії російської федерації за рахунок України. Війна й агресія російської федерації продовжується, бо вона здатна це робити. Більше того, це природня модель діяти як орда. Історичні факти говорять, що підкорення Кавказу царською росією тривало щонайменше 47 років війни; російсько-чукотські війни – понад 100 років, за які змінювалось кілька правителів.

Щоправда, в Європі теж були тривалі війни, але вони не стали історичним дороговказом для сучасної політики. Європейські країни не оцінюють власну «велич» як наслідок територіальних надбань.

Зауважимо висновок для українських реалій: нова спін-імперія історично готова до тривалої окупації (війни), і в цій війні економічний добробут власного населення, економічний розвиток держави не є цінністю і метою. Погіршення рівня життя на росії спрацьовує як механізм більшої віри в пропаганду, що винен «Захід», винне НАТО, весь Світ проти них, що росія обрана, великомученики, особлива російська душа і т.д. (деякі висновки не обов'язково раціональні)

Сьогодні кремлівський путінський режим російської федерації перебуває в тій самій парадигмі – розширення заради розширення. На цьому фоні стійке рейдерське мислення/уявлення про території, міста, народи як власні. 32 % росіян хочуть бачити державу «великою, щоб поважали і побоювались» [19]. Когнітивно не виникає ідеї, що велич може бути з достатком, добробутом родини, розвитком науки і технологій і т.д.

Звідси популярні гасла у рф: «можем повторити», «на Берлін», «на Вашингтон», «можемо іспепелити», «російські кордони ніде не завершуються», що вже на політичній арені подається в обгортці «росія ніколи ні на кого не нападала», «ми не нападали», «це не війна» – устами путіна, піскова, лаврова. Такий когнітивно-дефективний підхід добре сприймається російським суспільством, бо, за оцінками Левада-центру, більшість росіян втручання в справи країн СНД не вважають агресією. Або ж вірять у власну інтерпретацію, що вони не нападали, а захищають. Так, станом на 2025 р. лише 6 % росіян вважають, що війна триває через втручання рф, а 60 %, що війни немає [11].

В свою чергу, європейський політикум програє, бо він все ще намагається використати раціональний підхід і договірне право до ірраціональної моделі.

Потрібно визнати, що вторгнення й окупація російською федерацією України у 2014 р. толерувалось європейським співтовариством. Реально інформаційна війна російської федерації впливала на це. Російська пропаганда не тільки з московських джерел, але з джерел в середині європейських країн (видання, дослідницькі центри, боти) доводила, що це не окупація, а «конфлікт на сході», «ця ситуація», «громадянська війна» і т.д.

Перші санкції проти рф були досить м'якими, скажімо, призупинення переговорів про пом'якшення візового режиму рф і ЄС та призупинення підготовки зустрічі G8. Для автократії це не покарання, а винагорода. Також були візові санкції (обмеження) для ряду російських чиновників [12]. Щоправда, деякі санкції стосувались оборонних підприємств, кредитних установ тощо. Проте розуміємо, якщо це не тотальна санкція до галузі, то ті ж самі оборонні підприємства мають великий люффт для обходу санкцій через афільовані, дружні, новостворені, сірі і т.д. підприємства.

Низка санкцій передбачала припинення фінансування, постачання зброї (Німеччина, 4 серпня 2014 р.)⁴, але зрозуміло, що вони не були вирішальними. Вони не виконали функцію згортання агресії. Вони були подразником і сигналом у системі цивілізованого світу. Ніби агресор мав визнати, що він не знав, що в цивілізованому світі не можна нападати, окупувати і т.д., і мав вибачитись та припинити. Це помилка міжнародної дипломатії – віра в раціональні переговори. Натомість санкції зразка 2014 р. стали не гальмом, а подразником і психологічним стимулом до подальших агресивних дій. Не виключається, що партнери очікували падіння України і побоювались, що зброя потрапить до нападника.

Зауважимо важливу формулу: без допомоги і зброї Україні було б на багато важче і набагато більше трагедій і жертв, але без України Європі було б ще важче і наслідки значно складнішими. Інколи місію України недооцінюють.

Маємо зробити висновок, що напад на Україну не останній у зовнішній політиці рф. Ні попередні напади й окупації російською федерацією, ні війна проти України не унеможливають від наступного акту. Політика задоволення агресора є хибною, що стимулює його наступний крок. Надалі слабкість рф у атакуючій зброї не відверне її політику від міжнародного втручання через інформаційне поле, фінансування партій і агентів закордоном.

Ключове, що потрібно засвоїти це те, що формула – це не можливо, бо не можливо – не працює. М'якша версія – це не можливо, бо не раціонально – теж не працює.

Саме тому Польща збільшила власний військовий контингент на 100 %, а на 2025 р. збільшує армію до 298871 осіб. Німеччина власний військовий бюджет – на 100 %, але як стало очевидно, що це не разово. До 2029 р. військовий бюджет Німеччини досягне 153 млрд євро. У порівнянні з 2024 р. це збільшення оборонного бюджету майже в тричі. Туреччина, одна з країн НАТО, заявила про власну авіаційну програму, звісно це може бути політична заява для PR або для «торгів», але не виключається, що вона вже реалізовується. Обмеження щодо поширення технологій можуть підштовхнути учасника альянсу НАТО до несподіваних союзів у сфері військового співробітництва.

Західні країни геополітичну турбулентність замінюють військовим прагматизмом. Тут сподіваються, що готовність до війни/оборони і демонстрація сили/ресурсів запобігатиме можливій агресії. Проте, може виникнути модель будівництва власних «політичних квартир». Хоча, потрібно надати належне, що Євросоюз додатково надаватиме фінансування на оборону для Польщі. Останнє можна розглядати як укріплення оборони Євросоюзу, але і як друга лінія оборони теж не виключається.

Зі зміною політичного керівництва в США змінилася й риторика. Установка з позиції, що рф напала на Україну, набуває іншого характеру – сторони можуть домовитися. Заяви ще кандидата в президенти США Д. Трампа, що мир буде підписаний у день інавгурації, змінилися на тези, що це станеться досить швидко, а далі, що треба деякий час. Навіть звучали тези, що обидві сторони прагнуть миру, і це правда. Тільки є один нюанс, що Україна прагне миру у вигляді звільнення від окупації і невтручання в її справи, а рф, у свою чергу, хоче мир через капітуляцію України чи підкорення влади шляхом власних призначень. (Від заяв про швидкий мир минуло вже 9 місяців.)

За ці важкі роки вимальовується кілька моделей:

1. Україна як європейський щит. Десь «далеко на сході» веде боротьбу й оборону та фактично стримує агресора. Причому Україна як щит автоматизована від ЄС. Морально, риторично, фінансово підтримується, але не приймається в родину ЄС, щоб не створити ситуацію, що війна вже в ЄС. У такій моделі зацікавлений режим путіна, оскільки він здійснює наступ орди – тривалий постійний тиск, який не обмежується ні в часі, ні в ресурсах. Експертні оцінки, що у рф закінчується зброя, фінансовий ресурс тощо і ось-ось настане колапс не виправдовуються, оскільки перші заяви прогнозували ці події ще на 2022–2023 рр. Як бачимо, санкції не діють миттєво.

2. Китай мовчазний спостерігач. Китай як умовно союзник рф, але має інтереси на американських та європейських ринках, а тому дотримується санкцій щодо рф. Разом з тим зацікавлений у тривалій війні, оскільки рф усе ж слабшає і більш поступливо іде на угоди, як розуміємо, ресурсні угоди, оренди землі і т.ін. В інших регіонах світу Китай поширює вплив економічним шляхом. Він здійснює позики країнам на суму 1,5 трлн дол. США 150-ти країнам, що перевищує суму позик від США [6, с. 312]. Охоче співпрацює з автократіями і спін-диктаторами.

3. До підтримки рф уже офіційно долучилась північна Корея. З одного боку, за міжнародними

⁴ Іншими словами – Німеччина постачала зброю рф ще 6 місяців після вторгнення останньої в Україну.

стандартами бідна країна, але фактично чисельність її армії співмірна з чисельністю армії самої РФ. Хід війни й наслідки для Північної Кореї можуть вплинути на конфігурацію в регіоні. Тим часом президент Південної Кореї Юн Сок Йоль заявив про можливість надання Україні зброї, але 64 % населення виступають проти, що обмежить спроможність надання військової допомоги [3]. Як бачимо, позиція щодо України й війни впливає і на внутрішню політику. Південна Корея долучилася до санкцій проти РФ, планує здійснювати моніторингову місію, надає інші види допомоги.

4. Приклад стійкості України упередив від силових утручань (наприклад питання Тайвань / Китай). Риторика й бравада в. путіна та візити до Китаю напередодні повномасштабного вторгнення мала підтекстом демонстрацію силового маневру і пропозиції наслідувати. Сьогодні образ путіна змінився з «тренера» на васала великого Китаю, що візуально було продемонстровано на заходах в Китаї під брендом парад перемоги в 2025 р. Як не парадоксально звучить, але один із сценаріїв, що російська федерація може стати провінцією Китаю. Китай може виступити заспокійливим російських амбіцій, але в такому випадку може отримати дешеву ресурсну базу. В свою чергу, сам Китай нарощує військову базу, що точно матиме впливи й наслідки, але це окрема тема дослідження.

5. Заяви Д. Трампа / його оточення про обмеження фінансування НАТО, про вивід американського контингенту з Європи простимулювали європейських політиків до формування власного «штабу». Скажімо, не в супереч НАТО, але для можливості оперативного реагування, прийняття самостійних рішень тощо. Також це спонукало європейські країни, як мінімум, не бути тотально залежними від штатівських технологій, скажімо, системи зв'язку «старлінк» (особливо у військовій сфері), очевидно й інші, а також те, що простимулює до власного військового виробництва. В цьому контексті, Україні вкрай важливо включитись у такий консорціум виробництва. Як писали вище, ще буде матеріалізація бажаного союзу та партнерства.

6. «Коаліція рішучих». Ініціаторами виявились Велика Британія та Франція. Не виключено, що це актуалізовано проблематикою власної європейської безпеки. Президент України В. Зеленський навіть оголосив, що «коаліція рішучих» збиратиметься щотижнево [13].

7. Проте важливо адекватно оцінювати те, що переговори та прийняття рішення в умовах стандартних бюрократичних процедур європейської демократії та врахування інтересів учасників поступаються автократіям, де рішення може прийматися самовільно й оперативно, нехтуючи міжнародні домовленості. Тому повільність прийняття рішення і невчасного та повільного надання допомоги, а точніше – виконання зобов'язань, амортизує стійкість України, на жаль, ціною жертв.

8. У перспективі для України надважливо зайняти сегмент у спільному європейському військовому/оборонному виробництві, хоча ніхто не виключає обмеження для українських підприємств і небажання пускати на цей ринок. Хоча, вже виник парадокс, що західні країни звернулись за українськими розробками дронів, які очевидно апробовані військовими діями. Такий військовий виробничий союз міг передувати міжнародним угодам щодо вступу в ЄС чи членству в НАТО й обстоювати захист спільних безпекових інтересів.

9. Україна продемонструвала, що геополітичний формат може змінюватися. РФ можна сприймати не як абсолютну й безумовну та безапеляційну силу. Прорив і окупація частини території в Білгородській області це продемонстрували. Операція на курщині зупинила хвилю пропозицій, що ширилися напередодні, а саме «зупинитись» на лінії фронту і визнати окуповані території за РФ. Як тільки лінія фронту вийшла на територію РФ, такі пропозиції зникли.

10. Обмеження можливості прямої окупації російською федерацією (путіним і кремлівським режимом) інших республік – не виключає, а посилює втручання спецслужб у політичні процеси, вербування, фінансування спецпроектів у різних країнах. Російська федерація випробовує нові форми впливу – фактично відвертий перетин кордону у повітряному просторі низки європейських країн (осінь 2025 р.), який завершився «очікуванням» цих європейських країн, а відтак і ЄС, а відтак і НАТО, коли повітряні судна покинуть територію.

11. Наближення до поразки кремлівського режиму може спонукати його до використання ядерної зброї. Ядерна протидія може не зупинити протистояння, але точно екологічні умови погіршаться, можливий вплив на клімат. Зауважимо, що після зміни очільника кремлівського режиму в. путіна доктринальна політика РФ не зміниться, оскільки вона базується на суспільних настроях.

Світ має прийти до таких економічних зусиль (не військових), щоб стимулювати ядерне роззброєння РФ як точки постійної загрози.

Перемога України можлива нелінійними діями: це зброя, яка витіснить флот РФ із Чорноморського

регіону; це падіння цін на вуглеводні та інші ресурси, за рахунок яких поповнюється бюджет рф (нещодавно Саудівська Аравія заявила про нарощування видобутку нафти); це ліквідація носіїв ракет і унеможливлення їх відновлення або придбання⁵; це зброя, яка змусить логістичні центри рф значно віддалитися від лінії фронту; це політичні протести в регіонах, які відволікатимуть силовий ресурс; це інформаційна робота/пропаганда на території рф; це конфлікти політичних еліт в рф.

Уже очевидно, що рф не припинятиме політичні «проєкти» всередині України.

Тому для України є вкрай важливим збереження внутрішньої стійкості. В першу чергу це легітимність політичних процесів. Так відбулось, що 2022 р. перший рік повномасштабного вторгнення суспільство відреагувало високою довірою до Президента, Збройних сил України і волонтерів. Це явище викликано страхом і покладанням надії. Не виключається соціологічна похибка, оскільки значима частина переселялась зі своїх місць проживання, а також – частина виїздила з України. Окрім того, звичайно що в критичних умовах міняється поведінка інтерв'юємого. Зникли гонки між президентом і экс-президентом, що теж символізувало консолідацію. Верховна Рада, як інституція і політики окремо – зникли з інформаційного поля, в тому числі зі скандалами, конфліктами й таке ін. В тому числі, ОПЗЖ зникло з інформаційного поля з пропагандою. Відтак, інформаційне поле «очистилось» і увага концентрувалась на новини з фронту. Довіра й легітимність політичної влади не піддавалась сумніву.

Натомість, деякий час поспіль (2024–2025 рр.) час від часу, бачимо прояви, що називається «старих образ», або «пост виборчої травми». Відновилась робота «телеграм каналів» по дискредитації, як президента так і экс-президента. Замовниками можуть бути різні групи, але найпростіше підозрювати команди названих суб'єктів. В такій ситуації не виключається, що може доєднатись російська пропаганда. Виявляються корупційні зловживання і зловживання псевдо-волонтерів. З одного боку Верховна Рада продовжує виконувати «домашнє завдання» щодо реформ, з іншого реформи вимушено з об'єктивних і суб'єктивних причин згорнуті. Зокрема реформа децентралізації, яка мала привести до багатих територіальних громад і їх самоврядування, а по факту більшість прийшли до неспроможності. Нарешті, минув час каденції президента й парламенту, що в першу чергу підхопили російські пропагандисти, наполягаючи на негайних виборах в Україні, ніби в країні немає війни, а вони кришталевий взірець електоральної демократії. Тому тема легітимності має вкрай важливе значення.

В першу чергу потрібно публічно визнати, що вибори не проводяться/проводяться за таких умов, визначити часовий проміжок. Розробити політичний алгоритм при веденні війни 5-10 років. В результаті перемоги, також прийняти рішення за якими виборчими правилами проводити вибори. Як і коли проводяться вибори на деокупованих територіях. Публічність і колегіальність з консенсусом, хоча б в стінах парламенту надаватиме політичну значимість. Натомість, маємо заяву Голови Верховної Ради Р. Стефанчука, що розробляється Закон про пост воєнні вибори в секретному режимі. Це більше схоже на роботу штаба, який для себе придумує правила гри ніж на суспільний договір, а тому втрачає легітимну значимість.

Делегітимізуючим чинником скоріше виступає утаємниченість політичних процесів, що на побутовому рівні визначають, як «договорняк». Відтак, такі дії автономізують політичний / адміністративний клас від суспільства. Легітимізуючим чинником може стати коаліційна угода воєнного часу, коаліційний уряд перемоги, який діятиме без розбрату; реальна боротьба з корупцією; концентрація зусиль у мілітарній сфері.

Квінтесенція моменту полягає в тому, що не можна відмовлятися від демократичних інститутів, але буквальне їх використання може привести до значимих втрат. Після перемоги України все ж буде потрібна реанімація реформ.

Україна вийшла з пастки регіону (регіонального виміру): як регіону СРСР, регіону СНД, регіону впливу рф. Вона має всі шанси стати повноцінним гравцем ЄС і при правильному використанні наявного потенціалу – світовим гравцем.

Список використаних джерел:

1. Балабан Р.В. Україна в геополітичному просторі НАТО. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/208/4742/10635-1>
2. Балабан Р. Партії та організації громадянського суспільства в Україні: вади функціонування і загрози легітимності. *Політичні партії і вибори: українські і світові практики*: зб. ст. за результатами міжнародної наукової конференції «Партійно-виборчі процеси та політико-інституційні відносини в умовах російсько-

⁵ Тези були написані до проведення операції силами СБУ і ССО по знищенню російських бомбардувальників на їх аеродромах, відома під назвою «Павутина».

- української війни та кризи світового розвитку: український, європейський і світовий виміри» / за ред. А. Романюка, В. Литвина. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. Вип. 9. С. 194.
3. Бутирська Н. «Поетапний підхід» Південної Кореї для України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3937044-poetapnij-pidhid-pivdennoi-korei-dla-ukraini.html>
 4. Візити лідерів іноземних держав в Україну під час російського вторгнення. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Візити_лідерів_іноземних_держав_в_Україну_під_час_російського_вторгнення
 5. Гітлер А. Ми хочемо створити Велику Німеччину, яка об'єднає всі германські народи (інтерв'ю, яке у Адольфа Гітлера 1923 р. взяв американський публіцист Джордж Сильвестр Вірек; передруковано журналом «Liberty» у 1932 р.). URL: <https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1923.hitler.php>
 6. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюються обличчя тиранії в XXI столітті / пер. з англ. О. Бершадської. Київ: BOOKCHEF, 2023. URL: https://bookchef.ua/product/spin-diktatori-yak-zminyuyutsya-oblichchya-tyranii-v-hhi-sto/?gad_source=1&gbraid=0AAAAADc-6DFID6-ukl-iN2ZPgTVluwEck&gclid=Cj0KCQjww-NABhCGARIsALLO6Xw64_lwPEmLEZ0v0HVIenH5Se3TTOeX9Lvk8HghXVCvXNrxFCRpc-gaAk8nEALw_wcB
 7. Дембіцький С. Політична культура українського суспільства: тенденції розвитку в умовах новітніх викликів. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2019. С. 55.
 8. Джадт Тоні. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Зарембо. Київ: Наш Формат, 2003. 912 с.
 9. Ерман Г. Війна Росії проти Грузії. Як реакція Заходу заохотила Путіна напасти на Україну. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66422215>
 10. Єдиний регіон РФ без залізниці, з 40% за межею бідності, найбільшими втратами на війні: чому Тиві потрібна незалежність. URL: <https://uatv.ua/uk/yedynyj-region-rf-bez-zaliznytsi-z-40-za-mezheyu-bidnosti-najbilshymy-vtratamy-na-vijni-chomu-tyvi-potribna-nezalezhnist/>
 11. Каплюк К. Більшість росіян не вважають, що між Росією й Україною війна. URL: <https://www.dw.com/uk/опитування-більшість-росіян-заперечують-що-між-росією-й-україною-йде-війна/a-18294504>
 12. Міжнародні санкції щодо Росії (з 2014). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародні_санкції_щодо_Росії_\(з_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародні_санкції_щодо_Росії_(з_2014))
 13. Павлюк О., Кізлов Є. Зеленський анонсував щотижневі збори «коаліції рішучих». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/04/4/7506105/>
 14. Польсько-радянська війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Польсько-радянська_війна
 15. Придністровська Молдавська Республіка. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Придністровська_Молдавська_Республіка
 16. Україна посідала в рейтингу корумпованості у 2010-ті, 2020-ті рр. з 83 місця по 152 місце. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Корупція_в_Україні
 17. Чарльз Тилли. Демократія. Москва: Ин-т общественного проектирования, 2007. С. 166.
 18. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Правовой_статус_Севастополя
 19. URL: <https://www.levada.ru/2021/09/10/kakoj-dolzha-byt-rossiya-v-predstavlenii-rossiyan/>

Шандор ФЬОЛЬДВАРИ/Sándor FÖLDVÁRI,
доктор філософії, науковий дослідник,
Дебреценський університет (Угорщина)

UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS IN THE LIGHT OF THE NEW MILITARY STRATEGY OF THE EUROPEAN UNION

Українські-угорські відносини у світлі нової воєнної стратегії Європейського Союзу. Угорського прем'єра звинувачують у шпигунстві в ЄС, а Україна протестує проти антиукраїнської істерії в Угорщині. ЄС формує нову військову стратегію за участі Великої Британії та Туреччини. Хоча Туреччина має авторитарний режим, її армія важлива для НАТО, особливо після зменшення ролі США. Орбан, як проросійський лідер, становить загрозу для ЄС і НАТО. Стаття досліджує, як в Угорщині виник авторитарний режим, і чому навіть зміна уряду не гарантує демократичних реформ, згідно з аналізом Агнеш Хеллер.

Ключові слова: Угорщина, Європейський Союз, політична культура, Орбан, Мадьяр.

Introduction: The Main Questions to be Examined. The Prime Minister of Hungary is accused of espionage in the European Union, as reported in a newspaper article published in Belgium. Ukraine officially and repeatedly protests against the mass hysteria being created in Hungary against Ukraine. The new strategy of the European Union is, in fact, a military strategy akin to the “Coalition of the Willing”. The United Kingdom is included as the leading member, and Türkiye is also invited to their consultations. Previously, NATO Secretary General Mark Rütte, when he was still the Prime Minister of the Netherlands, condemned the authoritarian domestic policy of Turkish President Erdoğan and the shortcomings of democracy in Türkiye. But now, when he does not represent the Dutch government, but NATO, he is negotiating amicably with President Erdoğan, because the Turkish army is the strongest in NATO (after the United States). Türkiye’s cooperation is needed to deter Russia, since President Trump has reduced the role of the United States in NATO and is befriending the Russian war criminal Putin. At the same time, the Hungarian Prime Minister, Orbán, is dangerous to the European Union and NATO because he is a secret ally of the Russian war criminal, Putin. So authoritarian Türkiye is an acceptable ally in Europe, but authoritarian Hungary is not, because Orbán is pro-Russian. In this article, we seek to understand how this pro-Russian and crudely authoritarian regime, which is not only alien to the European Union but also harmful and dangerous to Europe, developed in Hungary through a comparative examination of Hungarian political culture. Unfortunately, we do not see much momentum for much change, even if the current leader of the opposition in Hungary, Péter Magyar, were to replace Viktor Orbán, because he only wants a change of government and not the replacement of the entire political system with a European open society (the Democratic Coalition party wants a complete change of regime), and the maturity and political culture of Hungarian society will not suddenly change, as the world-famous philosopher Ágnes Heller analysed.

The coalition of the willing. The term “coalition of the willing” refers to a recent temporary international alliance formed in 2025, primarily consisting of European countries, to provide security guarantees and support to Ukraine against Russian aggression. This coalition, led by the United Kingdom and France, has a primary goal of providing long-term, robust security guarantees for Ukraine, including a “reassurance force” to be deployed after a potential ceasefire with Russia. The coalition aims to deter future Russian aggression by potentially deploying this reassurance force through air and naval operations, in addition to providing long-term assistance. If peace talks between Ukraine and Russia break down, the coalition also aims to strengthen military aid to Ukraine. The creation of this initiative was intended to support US-led peace talks by showcasing a united European front.

This coalition comprises over 30 countries, as well as international organisations, and aims to provide a unified response to the current situation in Ukraine. Prominent participants in the meetings included leaders from Australia, Canada, Denmark, Finland, Germany, Iceland, Ireland, Italy, Japan, New Zealand, Norway, Sweden, Türkiye, the United Kingdom, and most European Union (EU) nations. Officials from the European Commission and the European Council, as well as NATO also attended. Notable absences were Slovakia, Hungary, and Malta, which were the only three EU members not present at a key meeting in September 2025.

Military planners developed detailed plans for a potential reassurance force that would include air patrols, mine clearance operations, and training and logistical support. The deployment of such a force would be contingent on a comprehensive ceasefire agreement between Ukraine and Russia. The exact nature of the United States (US) support for the proposed force, such as intelligence sharing or air cover, is still uncertain. Ongoing discussions are ongoing regarding the practical implementation of the proposed force and the wider peace process.

Türkiye’s Special Significance for This Alliance. The Minister of Foreign Affairs of Türkiye, Hakan Fidan, attended a meeting of the major European military powers in London on March 2. (Azernews, 2025) During this meeting, he engaged in negotiations regarding support for Ukraine and other broader defence-related issues. (Hürriyet, 2025) The NATO Secretary General, Rutte, had previously emphasised the significance of cooperation with Ankara during a working luncheon (Financial, 2025; Newsroom, 2025). A senior official of the European Union has stated that circumstances will change and, over time, we will need to make decisions about who we want to include in our team, despite any challenges that may arise. (Newsroom, 2025) It is high time for Türkiye to assume its rightful place among the major powers of Europe. The economic implications of this development, particularly in terms of raw materials from the Black Sea region, should also be considered (Фольдвари, 2024; 2025).

At first glance, Türkiye does not appear to be interested in Russian imperial expansion. It has been proved by the mediating activity of President Erdoğan on one hand, as for the negotiations with Zelenskii and Putin, and providing negotiations between Ukraine and Russia, which, however, failed due to Russia’s refusal to send

higher-ranking leaders to Istanbul in 2025, when even Zelenskii travelled there. On the other hand, in a video address at the Second Summit of the Crimean Platform in August 2022, President Erdoğan stated that Türkiye does not recognise the Russian annexation of Crimea and urged Russia to return Crimea to Ukraine; as he said: “The security and well-being of Crimea’s indigenous Crimean Tatar people are important to Türkiye. Türkiye continues to stand by the Ukrainian government and the Crimean Tatars”. (Anadolu Staff 2022) Later, a similar statement was declared by President Erdoğan on his meeting with President Zelenskii on March 8, 2024, in Istanbul, too. (Medved, 2024) During the visit of Volodymyr Zelenskii in March 2024, still, a military squad from the corvette “Hetman Ivan Mazepa” visited Istanbul to develop strategies by 2036. The name of the island-class squad of corvette was given the name “Hetman Ivan Vigovsky” (Medved, 2024). Ukraine seems to be open to military cooperation with Türkiye.

The president of Ukraine and the crew of the ship in Istanbul, March 8, 2024. (Source: Medved, 2024)

Due to recent challenges in its relations with the United States, the European Union is examining new strategies to strengthen its defence capabilities. One option is to consider involving Türkiye, which has a significant military and arms industry. The Secretary General of NATO, Mark Rutte, has urged European Union leaders to strengthen relations with Türkiye, as the withdrawal of US President Donald Trump from the European security framework forces Europe's capitals to rethink their alliances. This was reported by the Financial Times. Mr. Rutte, who previously served as Prime Minister of the Netherlands, has previously had several confrontations with Turkish President Recep Tayyip Erdoğan, has now emphasized the need for the EU and Türkiye to collaborate in order to ensure security. (Financial Times 2025) The difficulties of European countries in the question of who would be willing to station peacekeeping troops in Ukraine lead them to Türkiye. Türkiye would probably not refuse to deploy a few thousand or a few tens of thousands of troops to take on a role that Europe does not want or would find difficult to take on – states the Greek “Liberal”, which makes a nasty mockery of President Erdoğan, as Greeks often speak dirty about their strong Turkish neighbor, but: even this newspaper recognizes the important significance of Türkiye for the security of the Black Sea (Meletes, 2025).

A symbolic and significant handshake took place on March 2, 2025:
The Prime Minister of the United Kingdom, Keir Starmer welcomed the Foreign Minister of Türkiye, Hakan Fidan, to London.
(Source: Hürriyet Daily News, 2025. 03. 03.)

Türkiye is preparing to ratify a military framework agreement with three Balkan countries, which will further strengthen Ankara's military presence in the region. The agreements previously signed with Albania, Kosovo and North Macedonia in 2024 came at a time of heightened geopolitical tensions in the region. The deepening of Türkiye's military relations with these countries indicates Türkiye's desire to play a more active role in regional security dynamics, as reported by Levent Kenez from Stockholm (Kenez, 2025). Noteworthy, the Balkan was, and continue to be, a terrain of Russian influence; therefore, the strengthening of Türkiye's influence means a balance against the Russian soft power (which is not always soft, let us consider Serbia's and Russia's joint military exercises, generally in Belarus, and Russia's services' activity in Serbia).

Türkiye is Much More Useful for Ukraine, While Hungary is a Risk. Western countries often criticise both Hungary and Türkiye regarding concerns about authoritarian governance. However, the two countries have significant differences in their approaches to security issues related to Ukraine and global stability. Hungary is perceived as aligning closely with Russian interests in international diplomatic forums. In contrast, Türkiye has consistently supported Ukraine's territorial integrity, including Crimea. The President of Türkiye is recognised for his engagement with Russia clearly and assertively, reflecting the country's significant role in NATO. At the London Summit on Ukraine, held on 2 March 2023, European leaders convened to discuss strategies for supporting Ukraine. Türkiye was invited to participate, but Hungary was not.

President of Ukraine, Volodymyr Zelensky, made his first visit to Hungary during his presidential tenure, in the context of the "Fifth Meeting of the European Political Community" held in Budapest on 7 November 2024. This visit was not due to an invitation from the Hungarian leader, Viktor Orbán, as has been reported. However, before this visit, President Zelensky had already visited President Erdogan in Istanbul, Türkiye, several times since the full-scale Russian offensive against Ukraine in 2022. It is worth noting that Türkiye has consistently supported Ukraine's membership in NATO, whereas Hungary has opposed this. (Földvári, 2024a; 2024b) This comparison is significant given that both Hungary and Türkiye have been criticised by the West for their authoritarian political systems, yet they have different foreign policies. In 2024, President Erdoğan stated that Russia should return the occupied territories, particularly "Crimea, which is part of Ukraine," according to the official Turkish news agency Anadolu (2022).

"How has the Liberty Lost?" – therefore, the causes and roots of the Hungarian Authoritarian Regime. Why was Hungary put in such a socio-political situation that an authoritarian leader is ruling and serving the enemy of the EU and NATO, Putin? This question cannot be solved at the level of political life, elections, and the nature of Orbán. It is rooted in the "nature of the people", thus, the political culture. It was investigated by the renowned philosopher Ágnes Heller, a professor at Johns Hopkins University in Washington, in her last published paper, written in her 90s, drawing on her vast life experience and wisdom. The argumentation of Heller is as follows (Heller, 2019).

As the Bible (Exodus) states and, more recently, Hannah Arendt has warned, liberation does not necessarily lead to liberty. Rather, institutions of liberty must be established, and individuals must learn how to operate them and breathe life into them. The period from 1989 to 1991 was a time of great change for the people of Eastern Europe, who had previously been under the oppressive influence of totalitarian political systems. The fate of these countries depended on their ability to successfully transform their liberation into true freedom.

Some of these newly liberated countries did well, while others faced challenges. In Hungary, for example, there was a great deal of enthusiasm among intellectuals for systemic change, as they longed for freedom. Many members of the general population also shared this sentiment, believing that establishing democratic institutions would lead to a better standard of living, similar to that of Western countries. As a result, they were optimistic about the future.

For a period of time, all countries previously dominated by the Soviet Union were developing along similar lines. However, later, differences became equally significant as similarities. The case of Hungary proved to be unique, as only Hungary underwent a second system change, both de facto and de jure. The prime minister of Hungary, Viktor Orbán, described the outcome of the second system transformation as "illiberal democracy" and "the system of national cooperation".

The outcome demonstrates that in Hungary, an excellent opportunity was missed and abandoned: the chance to allow liberal democracy to take root on Hungarian soil. Rather, Hungarians appear to have relied on a long-standing tradition of following a leader, expecting everything to be provided from above, and believing, or pretending to believe, in everything they are told, combined with a kind of fatalistic cynicism regarding the impossibility of things changing.

After 1989, Hungary adopted a multiparty system, but following the second systemic change after 2010,

a different trend took hold. The dominant political party, Fidesz, has now become nothing more than a tool for implementing the wishes, decisions, and opinions of the leader, similar to how the Communist Party of Hungary functioned as a tool of the central committee in the past.

How did this happen and why? Firstly, liberation arrived in Hungary as a surprise. Apart from a few thousand intellectuals, nobody had fought for it or done anything to bring it about. Representatives from the old Communist Party and the new parties met at a roundtable and determined the future of the country, the nature of its institutions, and how the "peaceful transition" would occur. The general public was excluded from the difficult work of transition (far more so than in Romania or Czechoslovakia, for instance) and therefore did not receive the education that participation in the process would have provided. Essentially, Hungarians received freedom for free, but nothing comes without a price. Sooner or later, one must pay, and this time has come for Hungary.

As the term of a prime minister is unlimited, unlike that of a president, a prime minister can govern not like a president but like a king. In Hungarian history, it is not uncommon for the same political party to be re-elected repeatedly, although this does not necessarily mean the same individual will continue to serve as prime minister. For instance, during the autocratic era in Hungary under Miklós Horthy, there were six prime ministers over a period of 20 years. In contrast, Fidesz has so far produced only one prime minister: Orbán, who has held office for 15 years.

The "project" of Orbán was in place from the outset, and the capacity to implement it, yet it needed to be implemented step by step. Initially, a new constitution (the Fundamental Law) was introduced, with a strongly ideologically (right-wing) "historical" preamble. Despite being a purely Fidesz-backed constitution that lacked support from the opposition (representing half the population), it was amended each time Fidesz sought to enact an unconstitutional law.

The role of the Constitutional Court, once a symbol of the new democratic Hungarian republic, changed along with the selection process for judges. Freedom of the press was restricted, and state-run media became, from the outset, a tool for Fidesz's propaganda. Almost all local newspapers fell under Fidesz control. After a prolonged struggle, a single radio station has been awarded to the opposition, while half of a television channel has been granted by a Christian organisation, the "Community of Faith" (the leader of which, Sándor Németh, is committed to Orbán). ***As a result, approximately 90% of the Hungarian population has access only to Fidesz's propaganda. It is well known that only a well-informed public can make rational political decisions, rather than a brainwashed one.***

Since the beginning, the government has also been engaging in brainwashing through the use of so-called "national consultation" questionnaires, which are distributed to all Hungarians. These questionnaires include a few questions that can only have one answer, with the obvious goal of demonstrating popular support for the government. The less obvious agenda behind this practice is to brainwash individuals into becoming obedient.

Orbán addresses only ethnic Hungarians and, among ethnic Hungarians, only those who support him. He does not engage with members of the opposition.

Moreover, it is no secret, as Orbán has made clear in numerous speeches, that his goal is to steer the entire EU towards a more illiberal and ethnically nationalist direction. It does not require a great deal of imagination to conclude that, given that ethnic nationalism has never united but rather always divided, Orbán's project may be the death knell for the European Union. The European Union is the last hope for continental Europe to maintain its political and cultural significance on the global stage. If the union fails, Europe would have had a past, but no present and even less of a future. It would become a museum.

Tyrannies always come to an end, but it remains to be seen whether Hungarians will emerge from this period with their mental stability and clarity of thought necessary for a fresh start. — Professor, Academician Ágnes Heller, passed away before she could see the new dangers coming to Hungarians due to their underdeveloped political culture.

Hungary is a Terrain of Russian Secret Agencies. Then, the sad "result" of the black operation by the pro-Russian propaganda in Hungary (Földvári, 2024a).

Therefore, although the previous Polish system may have been more conservative, one significant difference between Poland and Hungary's foreign policies was that the Polish state has never been friendly towards Russia, while Hungary has been and continues to be a hidden ally of Russia. It is well known that the Russian intelligence services operate extensively in Hungary and influence the views and opinions of ordinary people. These views and sentiments also represent a significant military potential. It is no wonder that the United

States has imposed sanctions on Hungary due to the activities of the Russian-owned bank, Sberbank, and the provision of support to Russian oligarchs by the Hungarian government. Surprisingly, the USA has only taken action after such a long delay (Morris, 2023).

A former Hungarian intelligence officer, who currently resides abroad but has not disclosed his current location, gave an interview five years ago. His name is Ferenc Katrein, and he worked for the Hungarian intelligence service for 13 years, serving as the director of operations for a period of time. The interview was published in both Hungarian and English. (Panyi, 2017) In the interview, Katrein stated that Russian intelligence agencies have been active in Hungary for a significant period of time, freely pushing their agenda. He also noted that public media in Hungary has been broadcasting Kremlin propaganda, and that there has been a change in the political attitude towards Russia. Katrein believes that this change has led to increased interference from Russian intelligence services on a political level. According to Katrein's account, Russian intelligence is conducting an offensive against the European Union and one aspect of this is influence operations, in which they have significant knowledge and experience.. Russia is involved in exacerbating the migrant crisis and, most importantly, in exploiting it for propaganda and political influence.

According to the Special Committee on Foreign Influence in All Democratic Processes within the European Union (INGE), there has been an increase in the Russian threat in information warfare and other areas of security. The committee has conducted investigations into foreign influence on all democratic processes within the EU, including disinformation campaigns.

The report was prepared by Sandra Kalniete, a former member of the Latvian Ministry of Foreign Affairs who is now an MEP in the Group of the European People's Party (EPP), and members of other relevant committees such as the Delegation of the EU-Ukraine Parliamentary Association (D-UA), which includes Hungarian MEP Klára Dobrev as a prominent member. (Expat, 2022) For the past eighteen months, the INGE Committee of the European Parliament has been collecting data on foreign (primarily Russian) attempts to influence democratic processes within the EU and create divisions among member states. The report provides clear evidence that Russia and China have been using a variety of tools to manipulate public opinion in Europe, often with success (Kalniete, 2021).

On the eve of the war, the Hungarian Foreign Minister, Péter Szijjártó, received the Order of Friendship from his Russian counterpart Sergei Lavrov in Moscow on Thursday. The award was presented for his contribution to the development of Hungarian-Russian relations (MTI-Hungary Today, 2021).

Russian FM Sergei Lavrov pinned the great Russian award
on Hungarian FM Péter Szijjártó's coat

Already on the Eve of the War, Hungarian Foreign Minister Péter Szijjártó received the Russian Order of Friendship from Sergei Lavrov, his Russian counterpart, in Moscow on Thursday, "for his work on developing Hungarian-Russian ties" (MTI-Hungary Today, 2021).

Hungarian Leader Orbán is a Friend of the Belarusian Dictator Lukashenka. We raised this matter in connection with the visit of Hungarian Prime Minister Orbán to Belarusian dictator Lukashenko in 2020, during which the latter rigged the Belarusian elections, and all civilised countries refused to recognise him as president. We noted the joint military exercises in Belarus, involving the Russian, Serbian and Belarusian armed forces, and anticipated the cooperation of these authoritarian states long before the brutal war against Ukraine (Földvári, 2021).

A collaboration has emerged among the dictatorial regimes, with Serbian soldiers reportedly taking part in events in Belarus, as confirmed by photographs taken by a Belarusian journalist. The involvement of Serbian

forces in the events has also been reported in the Hungarian opposition media, likely due to the ongoing interest in the Belarus situation among our liberal opponents. (Jabronka, 2020) Let us recall that, as proven, Hungarian Prime Minister Orbán was already an ally of these dictators well before the Ukrainian conflict began. Thus, his commitment has been and continues to be a permanent and unambiguous one (Földvári, 2021).

In June 2020, the European Union condemned the actions of Hungarian leader Viktor Orbán, who was accused of using the pandemic to undermine democratic institutions and rule by decree. Orbán's actions were seen as an attempt to eliminate the rule of law and regulate the democratic system in various aspects. Shortly after this, Orbán paid an official visit to the Serbian leader, who is also known for his pro-Russian stance. It is believed that this meeting was a meeting of two authoritarian leaders who share similar views on political issues. Later, Orbán also paid a visit to Belarusian leader Alexander Lukashenko. (Ara-Kovács, 2020). It is also significant to note that following the elections in Belarus and the subsequent tragic events, the Democratic Coalition in Hungary requested the Hungarian authorities in our parliament to take action against Lukashenko's alleged cruel behaviour, although to date, no action has been taken. But nothing was written about it in the "official" press of the Hungarian government. (DK Press-Office 2020) Furthermore, Orbán's actions at that time demonstrated his significant alignment with Russia, as he opposed European sanctions against Russia and Belarus in 2020. He was the sole leader among European Union member states to extend political support to both Putin and Lukashenko (Baczynska & Chalmers, 2020).

Orbán's actions have been perceived as ambiguous, particularly during the Russian aggression against Ukraine in 2022. It is important to note that arguments citing Hungary's energy dependence on Russia as justification for criticism of European sanctions may not fully explain his stance, given Orbán's prior demonstrations of support for Lukashenko before the Russian invasion of Ukraine. Hungary does not maintain significant reliance on Belarusian energy resources; however, Orbán had already expressed support for both Lukashenko and Putin in 2020, even as most other nations withheld diplomatic recognition from the Belarusian leadership. These events indicate the anticipated position Orbán might take during the conflict in Ukraine. The author previously highlighted the potential risks connected to agreements between Orbán and Lukashenko before the war began. (Földvári, 2021) Consequently, it is understandable that Russian intelligence agencies have maintained an active presence in Hungary and have increased their activities over time. Therefore, Orbán already expressed his close commitment to Lukashenko and Putin in 2020 when all civilised states refused the diplomatic recognition that the Belarusian dictator, but Orbán; then it was clear what could be expected from such a person in the terrible aggression of Russia against Ukraine.

The Belarusian Dictator A. Lukashenko donated a football T-shirt to his Hungarian colleague V. Orbán

Orbán's Manipulations among the Hungarian Minority in Ukraine, for Strengthening his Power.

There is another significant aspect that makes cooperation with the current Hungarian government a risky endeavour, particularly in the western Ukrainian region. This concerns the myth of "abuse" of the issue of Hungarian minorities in neighbouring countries by the Orbán administration, due to its imperial ambitions, as mentioned previously. The ruling elite in Hungary, represented by the Fidesz party, is providing members of Hungarian minority groups residing in neighboring countries with residence addresses in Hungary, often in uninhabited or dilapidated dwellings, or houses with more than one hundred registered residents. This practice clearly constitutes electoral fraud, as these fictitious residents are likely to vote for the Fidesz at elections. There are houses located near the eastern border of Hungary, where hundreds and hundreds of people are registered

as permanent residents. However, these individuals do not reside in these houses, and most of them are in a state of disrepair or have already been abandoned. As a result, an increasing number of reports have appeared in the Hungarian media, highlighting the fact that these practices constitute a significant issue in the context of elections. (Kenyeres, 2021) Those "residents" are so-called "ethnic Hungarians" from Ukraine's Transcarpathia region, who appear at the polls. Video reports have also been made on this issue, showing that even 200 "inhabitants" were registered in a single building, which, however, is in disrepair. (Moskovics, 2018) Another report stated that there has been a criminal investigation into the mass and fraudulent registration of Ukrainian-Hungarian citizens in Kispalád, a small town located near the Ukrainian-Hungarian border. The investigation concerns the forgery of official documents and potential budget fraud by the tax authorities. The report was made by a family whose home is inhabited by 115 registered Ukrainian-Hungarians. These individuals are fictitiously listed as residents of the same home, with the owner of the property promising benefits or employment opportunities in exchange for their registration. However, no such benefits or employment have been provided to the owner (Moskovics, 2019). These Ukrainian-Hungarian citizens vote for the Fidesz party, as they have acquired Hungarian citizenship and permanent residence in the European Union. Although they do not reside in Hungary, they are registered at certain properties, sometimes in large numbers per residence, to benefit from the privileges of European citizenship. Their votes also contribute to the electoral success of Fidesz.

Concerning the "ethnic Hungarians" in neighbouring countries, their voting rights by mail and their votes in general have provided the ruling party with numerous opportunities for electoral fraud, according to the German news outlet Deutsche Welle. (Ozsváth, 2021) The protests of local residents have been called due to the presence of a large number of Ukrainian citizens in cars, who do not even reside in the villages near the border, but who are registered as Hungarian citizens. When voting for local and municipal leaders, these individuals appear and vote for members of the Fidesz party who are not supported by the local residents. The ruling Fidesz party maintains its grip on these areas where the local population does not want it (Moskovics, 2019).

The "Carpathian Card" is not the root cause, but a manifestation. It is a manipulative tool that exploits public sentiment, leveraging the "nationalism-patriotic" narrative. However, there are other, more significant factors at play. The Russian secret services have been actively supporting and encouraging right-wing groups in Hungary (Editorial, 2023).

The Political Culture of Hungarians Seems to Lead to the Rule of a New Authoritarian Leader. Last year, a new figure emerged in Hungary that appears to challenge Orbán. Peter Magyar, a former member of the governing elite, has been embedded in the network of nepotism and social connections within the political establishment. His family background is notable, with his grandfather being the former President of Hungary, Ferenc Mádl, and his other grandfather being a prestigious and well-respected lawyer, judge, and member of the Hungarian Supreme Court, Pál Erőss.

His former wife, Judit Vargha, was the former Minister of Justice and a close confidante of Prime Minister Viktor Orbán. She served as a legal cover for his political manoeuvres in the European Union and attempted to justify his actions through the language of law. However, after a legal scandal involving her, Peter Magyar and Judit Vargha divorced. Following a political scandal that led to her resignation from the Ministry of Justice, Peter Magyar also distanced himself from politics.. This was a major scandal linked to a case of child abuse, which led even the then-president of Hungary, Mrs. Novák, to resign (Thorpe, 2024).

Peter Magyar has held significant and profitable positions, both domestically and internationally. In the spring of 2024, he publicly announced that he had had enough of the corrupt activities of the current ruling elite and decided to leave. He retired from his position as a result of his many years of service to the government and used his wealth earned during his time as a member of the establishment to pursue a political career as an independent candidate. As an independent politician, Magyar visited various cities in Hungary and attracted a large number of Hungarian citizens who were dissatisfied with the current system. They were fed up with the lack of opportunities to influence government decisions due to the limited space for opposition under the authoritarian regime. Magyar's message resonated with these citizens, who saw him as a potential alternative to the current power structure (Panyi, 2024).

Therefore, the ordinary Hungarians followed him enthusiastically and called him the Messiah, because a new figure had entered political life, someone who had not been known before, and so they believed in him. At first, he claimed that he did not want to enter politics, only to reveal the truths about overthrowing the regime. However, he created a fake party for himself. The so-called "Tisza" (this abbreviation refers to the Tisza river and comes from the right-conservative slogan "Tisztelet, Igazság, Szabadság", which means "Respect, Justice,

Freedom", and may also refer to some populist right-wing rhetoric), existed only in name and had three or four members, but it was an officially registered political party. Peter Magyar purchased the leadership of this small group, so far that they cannot control anything, he decides everything, and his party is named after him. However, he does not employ party members, and it only serves his personal agenda.. He then stated that he did not wish to sit in the European Parliament but to work in his home country. However, he still accepted his EU parliamentary position, as the new profile attracted new supporters, and Hungarian voters elected seven representatives for the Tisza Party. As a result, Peter Magyar had already secured a seat in Brussels, a generous salary, and placed his associates and valuable clients in seats for the Tisza Party in the EU Parliament. This party exists in name only, with a maximum membership of two dozen members (Bloomberg Editorial, 2024).

With regard to the current state of Russian-Ukrainian relations, Peter Magyar has expressed a commitment to maintaining the pro-Russian stance adopted by Viktor Orbán. On one hand, he has stated that the ongoing conflict in Ukraine is indeed an act of aggression by Russia. However, he has also emphasised the need for Hungary to remain neutral in this matter and maintain its position as a neutral party. Magyar's comments suggest that the majority of Hungarians have already developed a favourable attitude towards Russia, and therefore, it would be impractical to attempt to change this mindset. As a result, his approach seems to align with the current policy of Viktor Orbán, which may raise concerns about the future of European security.

Some analysts have suggested that Magyar may represent a new trend within the Fidesz party that aims to preserve the current power structure and allow Viktor Orbán to continue in his position without facing significant consequences or criticism. This could potentially lead to a continued lack of progress in terms of strengthening the security of the EU and NATO in the region. However, he is the only candidate with the strong backing of voters who could, and hopefully will, replace the current ruling Viktor Orbán. However, he has now destroyed the social democratic opposition and turned Hungary into a right-wing country with a right-leaning ruling elite and right-wing opposition. Therefore, it is unclear how he can establish a liberal democracy, create an open society, or strictly and drastically halt Hungary's pro-Russian policies. If he wishes to do so. Therefore, while the future may hold promise, it is also concerning. The risk of a new authoritarian regime remains a real possibility.

Peter Magyar, the new star of the Hungarian political elite, in a disco bar.

(source: <https://civilek.info/en/2024/06/27/laszlo-zoldi-of-szentesi-this-guy-is-not-just-a-fool-he-is-also-ridiculous/>)

Discussion and Conclusions. Orbán, to strengthen his power, has not only used his Hungarian secret services but also the Russian secret services (Editorial 2021). This shows that Hungary appears to have already lost its sovereignty, as a foreign power is interfering in the internal affairs of the country, with the complete approval and complicity of the ruling government headed by Orbán. It is significant how different the situation is between Orbán's dictatorship on the one hand and the right-wing governments of Poland and Türkiye on the other. While Poland and Türkiye have been criticised for their social systems, similar to the Orbán regime, neither of these countries would allow Russian interference in their internal affairs, unlike Hungary. It is worth considering what would happen if an agent of the Russian secret service were to appear in Türkiye – they would be immediately arrested, punished, and/or deported. Wow, how much the Hungarian state can learn from Türkiye about how to remain independent, albeit Orbán has been continuing to serve Russian interests. Consequently, Orbán in Hungary is really a danger to the Black Sea region, while Türkiye is a stabilising factor of security and peace around the Black Sea. It must be considered by Turkish diplomacy, too, when keeping friendly political affiliations with Hungary: it is to be careful when contacting "Putin's pom-dog".

The newly appeared leader of the opposition, Péter Magyar, who emerged in the past year, is not seeking

to replace the current authoritarian regime in power, but rather, he wishes to replace the incumbent leader, Orban. His goal is to bring about a change in government, rather than a shift in regime. Péter Magyar is concerned with the significant amount of funds that have been misappropriated by Orban and his associates from the wealth of Hungarian citizens. These funds, which were once provided by the European Union, are no longer being allocated to Hungary due to their illegal origin. Instead of confiscating these funds, Magyar proposes to impose taxes on them.

On the contrary, there is a political party in Hungary, namely the Democratic Coalition, which advocates for the complete confiscation of the assets of the wealthy individuals associated with the Orban government and, more significantly, the complete replacement of the current regime through the adoption of a new constitution. The current leader of this political party is Klara Dobrev, a respected figure in the European Union who has served as Vice-President of the EP, too. If Klara Dobrev were to become the leader of the country, there would likely be a significant political shift, with the introduction of a new constitution. Hungary could also demonstrate significant political support for Ukraine, given that Klara Dobrev has previously worked in support of Ukraine within the European Union.

Unfortunately, we must fear that if Peter Magyar were to win, the roughly authoritarian system of Orban would be replaced by a subtler, more sophisticated form of Hungarian authoritarianism. While it is possible that Magyar could address some of the issues and may be an improvement over the current system, it is not necessarily the best option.

The future of Hungary's relationship with Ukraine could be greatly facilitated if a fully-fledged social democratic political party of the European type were to come to power, that is, the Democratic Coalition. Such a Social Democratic and Western-oriented political force exists, and it is the Democratic Coalition Party, led by Klára Dobrev. This party with a Social Democratic platform and European values is likely to enter parliament, as it currently has approximately ten per cent support, although unfortunately, this is not yet sufficient to form a government on its own.

For this reason, the author of this article expresses concern that Hungary may not continue on the path towards "open societies" in Western Europe. Instead, it may become an authoritarian, right-wing government with a focus on the interests of wealthy oligarchs, rather than a social democratic system that prioritizes the needs of the people. This development is rooted in Hungarian political culture, which has been discussed in detail by Agnes Heller, among others.

Список використаних джерел:

1. Anadolu Staff 2022 Anadolu Staff (2022) Platform Summit. Return of Crimea to Ukraine a requirement of international law: Erdoğan. *Anadolu Agency*. Published August 23, 2022 <https://www.aneews.com.tr/world/2022/08/23/return-of-crimea-to-ukraine-a-requirement-of-international-law-erdogan>
2. Ara-Kovács, A. 2020. Megfáradt pávatánc Orbán fehéroroszországi látogatása [“Orban's visit to Belarus is a tired peacock dance”, Hungarian]. // *Demokratikus Koalíció: Hírek – aktuális* [“Democratic Coalition: News– Current Affairs”, Hung.] 06.05. 2020. <https://dkp.hu/hirek/5045/megfaradt-pavatanc-orban-feheroroszorszag-i-latogatasa> (доступ 11-03-2023).
3. Azernews Editorial, 2025. Azernews (2025) Turkish FM Hakan Fidan to attend European leaders' meeting in London on Ukraine conflict. // *Azernews*. 1 March 21:26 (UTC+04:00) URL: <https://www.azernews.az/region/238454.html> (доступ 13-05-2025).
4. Baczynska, G & Chalmers J. 2020. Hungary's Orban says EU should reverse Russia sanctions, not push Cyprus on Belarus. // *Reuters* 16.10. 2020. <https://www.reuters.com/article/uk-hungary-orban-russia-belarus-idUKKCN26G2HR> (доступ 11-03-2023).
5. Belga. 2025. Hungary's Viktor Orbán is alleged to be spying on EU institutions. // *The Brussels Times*. 9 October 2025. URL: <https://www.brusselstimes.com/1785197/hungarys-viktor-orban-found-to-be-spying-on-eu-institutions> (доступ 09-10-2025).
6. Bloomberg Editorial (2024) Budapest protests: Who is Peter Magyar, Hungary's rising opposition star? // *Bloomberg*. Apr 7, 06.03 PM IST 2024. URL: http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/109108529.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (доступ 13-05-2025).
7. DK Press-Office, 2020. A DK határozati javaslatot nyújt be, hogy az Országgyűlés ítélje el a belorusz eseményeket [“DK submits a resolution proposal for the National Assembly to condemn the events in Belarus”, Hungarian] *Demokratikus Koalíció: Hírek – aktuális* [“Democratic Coalition: News– Current Affairs”, Hung.] 08.14.2020. URL: <https://dkp.hu/hirek/5234/a-dk-hatarozati-javaslatot-nyujt-be-hogy-az-orszaggyules-itelje-el-a-belorusz-esemenyeket> (доступ 11-03-2023).
8. Editorial (2021) The Russian secret service could also be used against the opposition. *Editorial of the American People's Voice. It reflects the views and opinions of the American People's Voice*. November 30, 2021. URL: <https://nepszava.us/az-orosz-titkosszolgaltat-is-bevethettek-orbanek-az-ellenzettekkel-szemben/> (доступ 11-03-2023).
9. Editorial, 2023. Amerika megelégtelte a magyar-orosz kémtevékenységet és nyíltan Magyarország ellen fordult: (Az Amerikai Népszava szerkesztőségi cikke. Az írás az Amerikai Népszava véleményét és álláspontját tükrözi.) [“The USA fed up with Hungarian-Russian espionage activities and openly turned against Hungary: (An editorial by the American “People's Voice”. It reflects the views and opinions of the American people.)”, in Hungarian]. // *Amerikai Népszava* (‘The Hungarian American People's Voice and Liberty’ online version), Olivia Media and Publishing Corporation: Naples, FL USA, April 12, 2023. URL:

- <https://nepszava.us/amerika-megelegelte-a-magyar-orosz-kemtevekenyseget-es-nyiltan-magyarorszag-ellen-fordult/> (доступ 11-03-2023).
10. Expat, 2022. Shadow Cabinet Presented by DK MEP Dobrev in Hungary. *XPATLOOP: Hungary's Leading Expat Media*, 20 Sep, 6:34 AM, 2022. URL: <https://xpatloop.com/channels/2022/09/shadow-cabinet-presented-by-dk-mep-dobrev-in-hungary.html> (доступ 11-03-2023).
11. Financial Times Editorial, 2025. NATO urges the EU and Türkiye to deepen ties. // *Financial Times*, March 10, 2025. URL: <https://www.ft.com/content/42f838af-9aaa-4d43-b60f-3ceedd35821c> (доступ 13-05-2025).
12. Földvári, S. 2021. Putin's Allies in European and Post-Soviet Conditions: a Comparative Analysis of the Il-liberal Regime of Hungarian Authoritarian Leader Viktor Orbán and that of the Belarusian Soviet Dictator Alexander Lukashenka. // *The Sixth Belarusian Conference in London*, February 19, the video record of the presentation is here: <https://www.youtube.com/watch?v=VhNVGFfBs1U&list=PLw4dsUMSAsT6oeiDYqNbcLSAr34I4tbSI&index=3&t=954s> (доступ 13-10-2025).
13. Földvári, S. 2024a. Hungary is a Risk to Security, as Russia's Trojan Horse in the European Union. // *Ankara International Congress on Scientific Research-X. June 25-27, 2024 / Ankara, Türkiye*. – IKSAD Publications. 1811-1837. URL: <https://www.academia.edu/123145310/> (доступ 13-05-2025).
14. Földvári, S. 2024b. Turkish Perspectives on the Benefits of Ukrainian Gas and Oil under the Black Sea. // *3. Bilsel International Efes Scientific Research and Innovation Congress*. Ed. B. Altunok. 724-744. URL: <https://www.academia.edu/117280947/> (доступ 13-05-2025).
15. Heller, A. 2019. Hungary: "How Liberty Can Be Lost" // *Social Research: An International Quarterly*, Vol. 86, No. 1, Spring 2019(Published by Johns Hopkins University Press). 1-22 <https://muse.jhu.edu/article/725987> (доступ 19-03-2024).
16. Hürriyet, 2025. Türkiye still hopeful for imminent deal in Ukraine: Fidan. // *Hürriyet Daily News*, March 03. 12:49:57 URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/fidan-evaluates-london-security-summit-on-ukraine-206444> (доступ 13-05-2025).
17. Jabronka, R. (2020) Egy fehérorosz újságíró fotókat tett közzé olyanokról, akiknek nem kéne ott lenniük a tüntetéseken. ["A Belarusian journalist posted photos of people who shouldn't be at the protests], Hungarian]. Ellenszél ["Headwind"] aug. 15, 2025. URL: <https://ellenszel.hu/2020/08/15/egy-feherorosz-ujsgiro-fotokat-tett-kozze-olyanokrol-akiknek-nem-kene-ott-lenniuk-a-tunteteseken/> (доступ 11-03-2023).
18. Kalniete, S. 2021. Draft report on foreign interference in all democratic processes in the European Union, including disinformation (2020/2268(INI)). *Special Committee on Foreign Interference in all Democratic Processes in the European Union, including Disinformation*, 18.10.2021, URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/INGE/PR/2021/11-09/1241458EN.pdf (доступ 11-03-2023).
19. Kenyeres, B. 2021. Kiderült: Így jutottak magyar lakcímhez az Orbánhoz hű ukrán bérszavazók. ["It turned out that this is how Ukrainian wage voters loyal to Orban got Hungarian addresses", Hungarian] // *Nyugati Fény* ["Western Light"], March 5. 2021.11:34 URL: <https://nyugatifeny.hu/2021/03/05/kiderult-igy-jutnak-magyar-lakcimhez-az-orbanhoz-hu-ukran-berszavazok>
20. Medved, 2024 Medved, R. (2024) Qara dēfiz telūkesizligi – Ukrayinaniñ Qırımı Kyiv ve Ankaraniñ prioritetlerinde. ["The Black Sea wireless – Ukrainian Connection in the priorities of Kyiv and Ankara", in Crimean Tatar] *Qırım. Aqıqat* ["Crimea. Realities"] 12 mart 2024, 17:35 <https://ktat.krymr.com/a/qara-deniz-telukesziligi-qirim/32860093.html>
21. Meletes, 2025 Meletes, N. (2025) [Μελέτης, N.] Η Ευρώπη ικέτης στην αυλή του σουλτάνου ["Europe a supplicant at the Sultan's court", in Greek] *Liberal: Ελεύθερη εντρίεωση* ["Liberal: Free admission", Gr.], 18/03 – 00:00. <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/i-eyropi-iketis-stin-ayli-toy-soyltanoy>
22. Morris, L. 2023. CIA leak, sanctions highlight strained relations between U.S. and Hungary. // *The Washington Post*. April 14, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/04/12/hungary-bank-sanctions-orban/> (доступ 13-05-2025).
23. Moskovics, J. 2018. Döbbenet: Az RTL Klub olyan házat talált Kispaládon, ahová papíron 200 ukrán szavazó van bejelentve (+videó!) ["Surprise: RTL Klub found a house in Kispalád where 200 Ukrainian voters are registered on paper (+video!)", in Hungarian] // *RTL+, Nyugati Fény* ["Western Light"], Apr. 04, 2018. URL: <https://nyugatifeny.hu/2018/04/04/dobbenet-az-rtl-klub-olyan-hazat-talalt-kispaladon-ahova-200-ukran-szavazo-van-bejelentve-papiron-video> – Video: https://vod.y5.hu/rtl_most/ocf810488079b11ecb319271723e12364/single/video.mp4 (доступ 11-03-2023).
24. Moskovics, J. 2019. Balhé a határon túli szavazók miatt az ukrán határ mentén ["Affair over voters across the border along the Ukrainian border", Hungarian], // *RTL+*, Oct. 15. 2019. URL: <https://rtl.hu/hazonkivul/2019/10/15/balhe-a-hataron-tuli-szavazok-miatt-az-ukran-hatar-menten> (доступ 11-03-2023).
25. MTI-Hungary Today, 2021. FM Szijjártó Receives Order of Friendship from Russian Counterpart. *MTI-Hungary Today*.12.30. 2021. URL: <https://hungarytoday.hu/foreign-minister-szijarto-order-friendship-russia-sergei-lavrov/> (доступ 11-03-2023).
26. Newsroom, T.T. 2025. NATO calls for Türkiye-European Union rapprochement amid shifting ties. // *Türkiye Today*. March 11, 2025. 10:17 PM GMT+03:00 URL: <https://www.turkiyetoday.com/world/nato-calls-for-turkiye-european-union-rapprochement-amid-shifting-ties-130070> (доступ 13-05-2025)
27. Ozsváth, S. (2021) Ungarn: Machterhalt durch Wahltricks? *Deutsche Welle*, 29.11.2021. URL: <https://www.dw.com/de/ungarn-machterhalt-durch-wahltricks/a-59936392> (доступ 11-03-2023).
28. Panyi, Sz. (2024) Péter Magyar, ex-husband of JuditVarga and an Orbán loyalist on government payroll until a few months ago. // X [former Twitter] April 7. URL: <https://x.com/panyiszabolcs/status/1777065953055981887> (доступ 13-05-2025).
29. Panyi, Sz. 2017. Hungarian secret agent reveals in detail how serious the Russian threat is. // *index – English edition*, (Publisher INDEX.HU Zrt., Budapest) 2017.03.21. 07:03 URL: https://index.hu/english/2017/03/21/hungarian_secret_agent_reveals_how_serious_the_russian_threat_is (доступ 11-03-2023).
30. Panyi, Sz. 2025. Inside the Fall of Viktor Orbán's Secret Brussels Spy Network. // *Telex*. October 10. 2025. – 11:22 AMURL: <https://telex.hu/direkt36/2025/10/10/inside-the-fall-of-viktor-orbans-secret-brussels-spy-network> (доступ 11-10-2025)
31. Thorpe, N. 2024. Hungarian President Katalin Novak resigns over child-abuse pardon scandal. *BBC*. 10 February 2024. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-68264363> (доступ 13-05-2025).

32. Фольдварі, Ш. 2024. Перспективи співпраці України з Туреччиною у видобутку українського газу і нафти ["Perspectives for cooperation between Ukraine and Türkiye in the production of Ukrainian gas and oil", in Ukrainian]. // *Україна і світ: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 11–12 квіт. 2024 р.* ["Ukraine and the World: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Kiev, 11-12 Apr. 2024", in Ukrainian.], Kyiv, Ukraine. 92-99. URL: <https://www.academia.edu/120815772/> (доступ 13-05-2025).
33. Фольдварі, Ш. 2025. Візит президента В.Зеленського до Угорщини у 2024 році та перспективи співпраці з Туреччиною. ["President Zelensky's visit to Hungary in 2024 and Prospects for Cooperation with Türkiye", in Ukrainian]. // *Україна і світ: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 17–18 квіт. 2025 р.* ["Ukraine and the World: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Kyiv, 17-18 Apr. 2025", in Ukrainian.], Kyiv, Ukraine. 70-75. URL: <https://www.academia.edu/128917476/> (доступ 13-05-2025).

Ірина ОВЧАР,

кандидат політичних наук,

радник з регуляторної та публічної політики (м. Київ);

Юлія ОВЧАР,

аспірантка кафедри журналістики

(Львівський національний університет імені Івана Франка;

політичний радник в Європейському парламенті,

м. Брюссель, Королівство Бельгія)

КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА ПЕРЕГОВОРІВ ЩОДО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС

У ХХІ столітті процес розширення Європейського Союзу (ЄС) дедалі більше набуває не лише юридичного, а й комунікаційного виміру. Європейська інтеграція України вже давно вийшла за межі технічного узгодження законодавства. Вона перетворилася на платформу стратегічної комунікації, де публічна дипломатія, репрезентація наративів та символічне включення відіграють ключову роль. Як зазначають дослідники, майбутній вступ України є не лише історичним рубежем, а й структурним викликом, що потребує внутрішньої реформи самого Союзу [2]. Україна перестала бути пасивним адресатом політики ЄС і дедалі частіше виступає як активний ініціатор публічного та політичного порядку денного у Європі [10]. Такий зсув сприяв формуванню нового образу країни – як суб'єкта, а не об'єкта розширення [4].

Європейська інтеграція як політична та комунікаційна стратегія держави.

Після 2014 року європейський вектор розвитку України поступово трансформувалася у цілісну політичну та комунікаційну стратегію. Формула «Україна – це Європа» стала не лише гаслом, а доктриною державної ідентичності. Ця траєкторія супроводжувалася відповідним зрушенням у стратегічних наративах Європейського Союзу, що підтверджується лонгітудними аналізами офіційного дискурсу [5]. Державні органи (Кабінет Міністрів України, Міністерство закордонних справ, Офіс Президента) реалізували масштабні інформаційні кампанії, спрямовані на прозорість реформ і формування позитивного іміджу держави в очах європейської спільноти. За оцінкою Європейської Комісії, імплементація Угоди про асоціацію відбувалась із безпрецедентною громадською участю, що підсилювало довіру партнерів та суспільну легітимність євроінтеграційного курсу.

Особливої динаміки комунікаційна стратегія набула у 2022-2024 роках у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії. Виступи Президента України у парламентах країн-членів ЄС, участь у самітах G7, конференціях з безпеки, а також цифрові кампанії #UkraineCandidateNow і #StandWithUkraine стали не просто елементами зовнішньої політики, а складовими нової публічної дипломатії [11]. Ці зусилля були посилені децентралізованою системою стратегічної комунікації, до якої долучалися недержавні актори, організації громадянського суспільства та ініціативи незалежних медіа. Вони відіграли критичну роль у зміцненні комунікативного суверенітету України в умовах війни [8, 10]. Як зазначає Г. Грессель [6, 7], завдяки цій багаторівневій комунікативній архітектурі Україна змогла здобути не лише інституційну, а й широку суспільну підтримку в країнах ЄС, утвердившись як повноцінний партнер у зміцненні європейської безпеки.

Україна вже не обмежується імплементацією *acquis communautaire* – вона дедалі активніше бере участь у формуванні нових смислів та політичних підходів, що впливають на саму логіку розширення Європейського Союзу. S. Blockmans і M. Emerson [3] підкреслюють, що поточне розширення ЄС стало не

просто процесом приєднання нових держав, а інструментом глибокої трансформації самого Союзу – його інституційної архітектури, стратегічних пріоритетів і механізмів ухвалення рішень. У цьому процесі Україна постає не лише як реципієнт політики ЄС, а як один із її рушіїв, що формує нову геополітичну ідентичність об'єднання. Цю тезу розвиває І. Овчар, наголошуючи, що «суб'єктність починається з власного усвідомлення, готовності позиціонувати себе і свої можливості з претензією на права суб'єкта» [1], – саме такий підхід і демонструє Україна у своєму європейському поступі.

Суб'єктність через публічну дипломатію: між формальним визнанням і політичною легітимністю.

Одним із ключових інструментів просування України в переговорному процесі стала персоналізована публічна дипломатія. Звернення Президента В. Зеленського до національних парламентів, участь у глобальних форумах та активна діяльність української делегації Парламентській Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) сформували сталу міжнародну присутність держави. У відповідь, заяви лідерів ЄС, зокрема Урсули фон дер Ляєн, підкреслювали символічне включення України у спільну європейську траєкторію [12].

Принциповим елементом цієї дипломатії є не лише комунікація з владою інших країн, а й із суспільствами Європи. У цьому напрямі особливу роль відіграє цифрова комунікація, де Україна демонструє новаторський підхід. Як стверджує І. Солоненко, замість реактивного реагування на зовнішні впливи, держава сформувала стратегічну інформаційну рамку – поширення позитивних наративів про стійкість, гідність, демократію та верховенство права [10].

Особливо показовими є візуальні, цифрові та меметичні стратегії. Дослідження «Mejova et al» [8] виявило ефективність меметичної кампанії України у соцмережах: вірусні зображення, що обігрують теми жертви, опору та ворога, сприяють підвищенню рівня обізнаності про війну серед західних користувачів і зміцнюють підтримку з боку партнерів. Державні акаунти, включно з @uamemesforces, а також проєкти Military Media Center, кампанія «Be Brave Like Ukraine» і щоденні відео звернення Президента України працюють на формування єдиного інформаційного поля.

У такий спосіб Україна вперше в новітній європейській історії демонструє, як стратегічна комунікація може не лише підсилити технічний переговорний процес, а й виступити джерелом політичної легітимності. Інтеграція України до ЄС дедалі більше сприймається як не лише адаптація до *acquis*, а як взаємний політичний і смисловий процес. Це виводить Україну в нову якість – держави-суб'єкта розширення, що впливає на саме уявлення Європи про власне майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Овчар І. Від чого залежить суб'єктність України. URL: <https://blog.liga.net/user/iovchar/article/53123> (дата звернення: 29.08.2025).
2. Bastasin C. The EU's enlargement dilemma: Between ambition and credibility. Rome: LUISS School of European Political Economy. 2023. URL: <https://sep.luiss.it/> (Accessed 20 Jul. 2025).
3. Blockmans S., Emerson M. A redynamised EU enlargement process, but hovering between accession and the alternatives. Brussels: CEPS, 2025. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/a-redynamised-eu-enlargement-process-but-hovering-between-accession-and-the-alternatives/> (Accessed 19 Jul. 2025).
4. Emerson M., Kovziridze T. EU enlargement: From policy conditionality to political conditionality. Brussels: CEPS: 2023. URL: <https://www.ceps.eu/> (Accessed 19 Jul. 2025).
5. Fedoniuk O., Karpchuk N. Strategic narratives in Ukraine's European integration discourse (2014–2024): A longitudinal perspective. Kyiv: Institute for Strategic Communication Studies, 2024.
6. Gressel G. Ukraine as a security provider: Changing the narrative of EU enlargement. Berlin: ECFR, 2024. URL: <https://ecfr.eu/publication/> (Accessed 29 Jul. 2025).
7. Gressel G. Beware the stalemate: How the illusion of a freeze is delaying and deferring Western resolve in support of Ukraine. Stockholm: SCREEUS, 2024. URL: <https://sceeus.se/en/publications/beware-the-stalemate-how-the-illusion-of-a-freeze-is-delaying-and-deferring-western-resolve-in-support-of-ukraine/> (Accessed 29 Jul. 2025).
8. Mejova Y., Kalimeri K., Boyadjieva P. The war on memes: Ukraine's social media narrative campaigns. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*. 2023.17(1). P. 752–763.
9. Shchepanskiy V., Troian T., Koval R. Discursive shifts in EU–Ukraine relations: 2014–2024. Lviv: Center for European Narrative Research, 2024.
10. Solonenko I. Communicative sovereignty in the context of war: Ukraine's international narratives. Berlin: Zentrum Liberale Moderne, 2023. URL: <https://www.libmod.de/> (Accessed 21 Jul. 2025).
11. Tocci N. Public diplomacy in times of war: The Ukrainian case. Istituto Affari Internazionali (IAI Papers 23|05). Rome: IAI, 2023. URL: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/public-diplomacy-times-war-ukrainian-case> (Accessed 19

Jul.2025).

12. Von der Leyen U. Statement by President von der Leyen on the Commission's opinions on the EU membership applications by Ukraine, Moldova and Georgia. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-commissions-opinions-eu-membership-applications-ukraine-moldova-2022-06-17_en (Accessed 19 Jul.2025).

Олександр БЕРТОЛОН,
заступник голови правління ГО
«Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»,
аспірант кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ВПЛИВ ОФІЦІЙНОГО БУДАПЕШТА НА ЄВРОПЕЙСКУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ 2026 РОКУ В УГОРЩИНІ

Процес європейської інтеграції України є одним із ключових пріоритетів її зовнішньої політики. Після отримання статусу кандидата на членство в ЄС у червні 2022 року, наша держава активно працює над виконанням необхідних реформ передбачених умовами вступу до об'єднання. Однак, її шлях до повноправного членства не обходиться без перешкод. Однією з таких перешкод є позиція чинного уряду Угорщини, яка постійно виступає з критикою або ж блокує окремі ініціативи Європейської комісії щодо інтеграції України до ЄС. Ця ситуація особливо актуалізується у світлі майбутньої парламентської виборчої кампанії в Угорщині у 2026 році, коли зовнішньополітичні питання можуть бути використані владною партією «Фідес» як інструмент для внутрішньої політичної боротьби.

Ця стаття аналізує потенційний вплив політики офіційного Будапешта на процес європейської інтеграції України, зосереджуючись на контексті майбутніх парламентських виборів в Угорщині у 2026 році. Аналіз фокусується на ключових аспектах, які можуть бути використані угорською правлячою партією «Фідес» та іншими політичними силами для мобілізації електорату, а також на ймовірних наслідках такої політики для України та Європейського Союзу. У статті розглядаються як зовнішні, так і внутрішні фактори, що формують позицію Угорщини, а також пропонуються можливі сценарії розвитку подій.

Чинна офіційна влада Угорщини, на чолі з прем'єр-міністром В. Орбаном також займає особливу позицію, і щодо європейської інтеграції України, і в минулому та і по сьогодні послідовно блокуючи або уповільнюючи цей процес.

Згідно проведено аналізу ключові аспекти позиції уряду Угорщини щодо європейської інтеграції України полягають в наступних питаннях:

1. «Інтеграція війни»: В. Орбан заявляв, що вступ України до ЄС означатиме «інтеграцію війни» в Євросоюз, що, на його думку, становить загрозу стабільності блоку. Він стверджує, що не хоче, щоб Угорщина була частиною спільноти з країною, яка перебуває у стані війни.

2. «Буферна держава»: прем'єр-міністр Угорщини називав Україну «буферною державою» і заявляв, що Угорщина не хоче опинитися в такому ж становищі. Він пропонує Україні «стратегічне співробітництво» замість повної інтеграції в ЄС [13].

3. «Права національних меншин»: уряд Угорщини також висуває вимоги перед Києвом щодо забезпечення прав угорської національної меншини в Україні, що є однією з головних перешкод для прогресу в переговорах. Зокрема, Угорщина у січні 2024 року висунула «11 пунктів вимог» для врегулювання питання забезпечення прав угорської меншини Закарпаття на рівні, який існував до 2015 року. Згадані вимоги, стосуються питань, пов'язаних з мовою, освітою, політичним представництвом і культурними правами угорської національної меншини на Закарпатті. На вимогу Будапешта вказані «11 пунктів вимог» також включенні, у так звану «переговорну рамку» України, на шляху до отримання членства у ЄС [9].

4. «Блокування та вето»: Угорщина неодноразово використовувала своє право вето для блокування початку переговорів про вступ України до ЄС, а також інших рішень Європейської Ради, що стосуються допомоги Україні (фінансової та військово-технічної допомоги).

Слід зазначити, для отримання формальної причини блокування подальшої європейської інтеграції України у грудні 2024 року, після Саміту глав держав та урядів ЄС, В. Орбан оголосив про проведення в Угорщині «національних консультацій» на тему вступу України до ЄС [14].

Як зазначили угорські політичні експерти, Віктор Орбан використав «національні консультації» як багатофункціональний інструмент для досягнення кількох цілей:

1. «Політичний мандат для тиску на керівництво ЄС»: офіційною причиною було бажання В. Орбана «почути голос народу» перед ухваленням рішень на рівні Європейської Ради. Отримавши, як він стверджує, «сильний мандат», В. Орбан використовує його як аргумент для блокування переговорів або виторговування поступок від ЄС, зокрема, фінансових преференцій для Угорщини.

2. «Мобілізація власного електорату»: «Національні консультації» – це звична практика для партії В. Орбана «Фідес». Вони дозволяють прем'єру підтримувати зв'язок зі своєю електоральною базою, використовуючи популістські наративи про захист національних інтересів від «диктату Брюсселя» та «зовнішніх загроз». Цього разу такою загрозою виступила Україна.

3. «Демонстрація сили у середині країни»: заяви про нібито масову підтримку його політики дозволяють В. Орбану позиціонувати себе як єдиного лідера, який висловлює справжні інтереси угорського народу, та нівелювати вплив опозиції [11].

За результатами проведеного референдуму (був проведений у квітні-червні цього року), угорський уряд заявив, що в «консультаціях» взяли участь понад 2 мільйони виборців, і що 95% з них висловилися «проти» вступу України до ЄС. Однак важливо зазначити, що юридично результати «національних консультацій» не є обов'язковими для уряду. Це лише соціологічне опитування, організоване державою. Навіть якщо вірити офіційним цифрам, участь взяла лише невелика частина населення Угорщини. Питання в опитувальнику були сформульовані таким чином, щоб отримати потрібну відповідь. Наприклад, вони могли містити згадки про економічні ризики, війну та інші загрози, пов'язані з членством України в ЄС [14].

У даному контексті слід зазначити, що ініціювання питання блокування європейської інтеграції України урядом В. Орбана було також загострення внутрішньополітичної боротьби всередині Угорщини, що сталося практично вперше після другого приходу Віктора Орбана до влади.

Зокрема, загострення внутрішньої політичної боротьби відбулося в лютому 2024 року, через так званий скандал із помилуванням засудженого за педофілію особи, що викликало масове обурення в суспільстві. Скандал призвів до відставки президента Угорщини Каталін Новак і міністра юстиції Юдіт Варги, які мали ключові позиції в партії «Фідес». Це стало серйозним репутаційним ударом для уряду В. Орбана, який позиціонує себе як захисник сімейних цінностей. Скандал відкрив шлях для появи нової, потужної опозиційної фігури – Петера Мадяра, колишнього члена «Фідес» і чоловіка экс-міністра юстиції Юдіти Варги. П. Мадяр публічно звинуватив уряд В. Орбана в корупції та зловживанні владою. Його заяви спричинили найбільші за останні роки антиурядові протести, які зібрали десятки тисяч людей у Будапешті. Протести вимагали змін та боротьби з корупцією, а також підняли питання про свободу ЗМІ та верховенство права. Зокрема внаслідок цього, політична партія П. Мадяра «Тиса» на виборах до Європейського парламенту у червні минулого року отримала другий результат, набравши приблизно 30% голосів виборців [15].

У контексті «національних консультацій» щодо вступу України до ЄС лідер опозиційної партії «Тиса» П. Мадяр, категорично розкритикував їх, назвавши їх «повним провалом» і пропагандистською кампанією. П. Мадяр заявив, що в опитуванні взяло участь не більше 600 тисяч осіб, що набагато менше ніж 2 мільйони, про які заявляє уряд. На його думку, це свідчить про низьку підтримку ініціативи В. Орбана серед угорського населення [15].

Петер Мадяр звинуватив чинний уряд Угорщини у маніпуляціях і фальсифікації результатів. Хоча П. Мадяр і заявляє про необхідність відповідально підходити до розширення ЄС, він критикує В. Орбана за його «проросійську» політику, яка ізолює Угорщину від її європейських союзників. Він виступає за конструктивний діалог з Україною. Зокрема, партія «Тиса» також провела опитування серед своїх прихильників щодо членства України у ЄС, за результатами опитування з понад 1,1 тис. осіб 58% респондентів підтримали членство України в ЄС [15].

Експерти у контексті зовнішньополітичних пріоритетів партії «Тиса» щодо України звертають увагу на наступні відмінності:

1. Проевропейська та пронатівська орієнтація: на відміну від Віктора Орбана, Петер Мадяр позиціонує себе як проєвропейський політик, який прагне повернути Угорщину «в європейську сім'ю» та

відновити довіру до неї як до надійного члена ЄС і НАТО. Це означає, що він, імовірно, не буде сліпо блокувати всі ініціативи щодо України, як це робить В. Орбан.

2. Засудження політики В. Орбана щодо Росії: П. Мадяр критикує В. Орбана за його «особливі відносини» з Росією і заявляє про необхідність припинення цієї політики. Він вважає, що політика В. Орбана ізолює Угорщину в Європі.

3. Обережність щодо військової допомоги: незважаючи на проєвропейську позицію, П. Мадяр та його партія зайняли обережну позицію щодо надання Україні військової допомоги. Вони посилаються на географічну близькість та наявність угорської меншини в Україні, а також на ризики ескалації. Це єдина точка, де їх позиція частково збігається з В. Орбаном.

4. Складність питання вступу до ЄС: щодо вступу України до ЄС, позиція П. Мадяра є більш нюансованою. З одного боку, він не підтримує прискорений вступ, наполягаючи на відповідальному підході. З іншого боку, на відміну від уряду В. Орбана, він не виступає категорично проти, і навіть проводив власні опитування, які, як він стверджує, демонструють підтримку більшістю угорців вступу України до ЄС, якщо вона виконає всі необхідні умови [16].

Таким чином, експерти у контексті позиції П. Мадяра зазначають, що він розуміє, що абсолютна підтримка України може коштувати йому підтримки всередині країни, де значна частина населення налаштована проти вступу України до ЄС (на це впливає пропаганда партії «Фідес»). Тому він намагається знайти «золоту середину», яка дозволила б йому виглядати проєвропейським лідером, але не відштовхнути власних виборців.

Зважаючи на це можна сказати, що основна відмінність між П. Мадяром і В. Орбаном полягає не стільки в самій позиції, скільки в методах. П. Мадяр, імовірно, буде прагнути до відновлення конструктивного діалогу з Україною та ЄС щодо прав меншин та інших спірних питань, тоді як В. Орбан використовує ці питання як інструмент шантажу та блокування.

Можемо прогнозувати, що у разі приходу П. Мадяра до влади, Україна, ймовірно, отримає більш прогнозованого партнера в Угорщині. Це не означає, що всі проблеми зникнуть, але, швидше за все, це дозволить перейти від сьогоднішньої політики конфронтації до політики діалогу та співпраці, у чому зацікавлені й представники угорської національної меншини, які проживають в Україні.

Внутрішньополітична ситуація в Угорщині є джерелом як загроз, так і можливостей для України. Поки чинний прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан при владі, Україні слід очікувати продовження політики блокування та шантажу щодо членства у ЄС. Угорська державна пропаганда буде й далі використовувати цю тему для підризу підтримки України в Європі, що також використовується країною-агресором для порушення єдності країн ЄС у питання запровадження та посилення санкцій. У той же час, зростання популярності лідера опозиції Петера Мадяра відкриває нові можливості для нашої держави. Хоча ймовірно П. Мадяр не буде безумовним союзником України, але його політика має стати більш конструктивною та передбачуваною, що може полегшити діалог і зняти деякі перешкоди на шляху України до ЄС.

Очевидно, що для України важливо продовжувати підтримувати дипломатичний діалог з офіційним Будапештом, водночас налагоджуючи контакти з новою угорською опозицією, щоб бути готовою до можливих змін після наступних парламентських виборів.

Список використаних джерел:

1. Бертолон О. Гиря В. «Проблема законодавчого забезпечення прав національних меншин в українсько-угорських відносинах у контексті євроатлантичної інтеграції України. *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Україна – Європейський Союз: формат розвитку відносин у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій»* (м. Ужгород, 20 жовтня 2023 року). Ужгород: ПП Роман О.І., 2023. С. 203–209.
2. Бертолон О. Позиція офіційного Будапешта відносно війни в Україні під час виборчої кампанії до парламентських виборів в Угорщині. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни»* (м. Ужгород, 23 вересня 2022 року). Ужгород, 2022. С. 37–41.
3. Бертолон О. Позиція Угорщини на міжнародній арені стосовно імплементації мовної статті Закону України «Про освіту». *Європа і політика. Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин»* (м. Ужгород, 3 травня 2018 року). Ужгород, 2018. С. 32–36.
4. Бертолон О. Щодо українсько-угорського дипломатичного конфлікту в контексті впливу пропаганди РФ.

- Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 8–13.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах». Дата оновлення: 08.12.2023. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20#Text> (дата звернення: 29.08.2024).
 6. Закон України «Про освіту». Верховна Рада України. Законодавство України. Дата оновлення: 05.09.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.08.2024).
 7. Куренкова О., Пашко В. Ворог чи складний партнер? Як виникла хвиля напруги між Україною та Угорщиною і що це означає для євроінтеграції Києва. *Суспільне. Медіа*. Дата оновлення: 26.06.2025. URL: <https://susilne.media/1036399-vorog-ci-skladnij-partner-ak-vinikla-hvila-naprugi-miz-ukrainou-ta-ugorsinou-i-so-se-oznacae-dla-evrointegracii-kieva/> (дата звернення: 02.09.2025).
 8. Сидоренко С. «Перемир'я» з думкою про Кремль: навіщо Орбан приїхав до Києва та про що домовився із Зеленським. *Європейська правда*. Дата оновлення: 03.07.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/07/3/7189394/> (дата звернення: 27.08.2024).
 9. Сидоренко С. 11 вимог Орбана. Як Угорщина знову перетнула червоні лінії у шантажі України на шляху до ЄС. *Європейська правда*. Дата оновлення: 27.06.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/27/7188991/> (дата звернення: 27.06.2024).
 10. Сидоренко С. Театр одного міністра: на яких умовах Угорщина погодилася на перемир'я з Україною. *Європейська правда*. Дата оновлення: 30.01.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/30/7178522/> (дата звернення: 27.08.2024).
 11. Філіпов А. Як Орбан створює в Угорщині ворогів України і хто може це зупинити. *Європейська правда*. Дата оновлення: 17.05.2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/05/17/7211805/> (дата звернення: 02.09.2025).
 12. Az Európai Bizottság nem tárgyal Ukrajnával az olajszankciókról. *Kárpátalja.ma*. Дата оновлення: 17.07.2024. URL: <https://karpatalja.ma/karpatalja/gazdasag/az-europai-bizottsag-nem-targyal-ukrajnaval-az-olajszankciokrol/> (дата звернення: 29.08.2024).
 13. Orbán Viktor éwertékelő beszéde – Magyarország Kormánya. *Magyarország Kormánya*. Дата оновлення: 22.02.2025. URL: <https://kormany.hu/beszedekek-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-evertekelo-beszede-20250222> (дата звернення: 03.09.2025).
 14. Voks2025: A választók egyharmada szavazott, 95 százalékuk ellenzi Ukrajna uniós csatlakozását. *Telex*. Дата оновлення: 26.06.2025. URL: <https://telex.hu/belfold/2025/06/26/voks-2025-ukrajna-fidesz-orban-viktor-nemzeti-konzultacio> (дата звернення: 02.09.2025).
 15. Borbás B. A Tisza-paradoxon: a törzsiesség felemel, de végzetessé is válhat Magyar Péteréknél. *Válasz Online*. Дата оновлення: 12.06.2025. URL: <https://www.valaszonline.hu/2024/06/12/magyar-peter-valasztasi-eredmeny-politikai-torzsek-elemzes/> (дата звернення: 02.09.2025).
 16. Magyar Péter: Nekünk az örökségünk, de a jövőnk is Európa. *Magyar Hang*. Дата оновлення: 26.07.2025. URL: <https://hang.hu/belfold/magyar-peter-szekesfehervar-178847> (дата звернення: 03.09.2025).

Мирослава ЛЕНДЬЕЛ,

професор кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук (Ужгородський національний університет)

В'ячеслав ПАВЛЕНКО,

студент магістратури 2-го року навчання освітньо-професійної програми «Політологія»
кафедри політології і державного
управління факультету суспільних наук (Ужгородський національний університет)

СУЧАСНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПІДТРИМКИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Для визначення факторів, які впливають на існуючу практику транскордонного співробітництва західних регіонів України необхідно знайти, поміж іншого, відповідь на таке дослідницьке питання: Яким чином зміна статусу відносин України та Європейського Союзу (далі – ЄС) впливає на зміст політики щодо

підтримки транскордонного співробітництва громад та регіонів, зокрема їх публічних інститутів та неурядових організацій, сусідніх країн, включно України?

Зауважимо, що у контексті цієї розвідки під терміном «публічні інститути» маємо на увазі органи державної влади та місцевого самоврядування, управлінські та інші установи, які створені державою чи громадами і регіонами та підпорядковуються їм. Неурядовими організаціями ми окреслюємо громадські організації, благодійні фонди, асоціації, національно-культурні товариства, інші структури які об'єднують громадян чи інші неурядові організації, відповідно до завдань, окреслених в установчих документах і не мають на меті отримання прибутку.

Починаючи з 2000 року, в контексті приєднання центральноевропейських країн, зокрема Польщі, Словаччини та Угорщини, до Європейського Союзу та започаткування Європейської політики сусідства (ЄПС), якою користувалася Україна, публічні інститути у цьому ареалі почали отримувати фінансування для реалізації транскордонних ініціатив з двох європейських фондів: Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) (для партнерів з держав-членів ЄС) та TACIS (для українських учасників). Йдеться насамперед про Програму Угорщина-Словаччина-Україна Interreg IIIA / TACIS (2000-2004), а також Програму сусідства Польща-Білорусь-Україна Interreg IIIA / TACIS (2004-2006).

Згідно з Планом дій, розробленим у 2005 році між ЄС та Україною у рамках Європейської політики сусідства, передбачалася значна підтримка органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади щодо участі у реалізації програм та проєктів транскордонної співпраці. Для ефективної реалізації основних положень ЄПС у цій сфері було створено Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), який функціонував у період 2007-2013 років. Інструмент передбачав, окрім іншого, співфінансування проєктів щодо просування кращих взірців управлінської практики та підтримки сталого соціального і економічного розвитку, сприяння транскордонній співпраці, а також поступову економічну інтеграцію сусідніх країн з ЄС. У рамках цього інструменту зокрема на території Закарпатської області реалізовувалися три Програми транскордонного співробітництва: Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна, Польща-Білорусь-Україна, Румунія-Україна, 2007-2013) [2].

ЄІСП у 2014-2020 роках був замінений новим фінансовим інструментом, а саме Європейським інструментом сусідства (ЄІС). До його пріоритетів було віднесено сприяння регіональній інтеграції, зокрема транскордонному співробітництву. ЄІС враховує нові політичні та соціально-економічні виклики на території ЄС та в межуючих країнах та застосовує для надання допомоги принципи диференціації, спільної відповідальності та гнучкості. Цей фінансовий інструмент має на меті зміцнення зв'язків з публічними інститутами та неурядовими організаціями, зокрема тими, що діють на рівні громад та регіонів через двосторонні, багатонаціональні та міждержавні програми співробітництва [3].

У 2020 та 2022 роках Європейська комісія прийняла нові регламенти щодо застосовування Європейського інструменту сусідства, враховуючи логістичні, фінансові та інституційні виклики, спричинені пандемією COVID-19 та початком повномасштабної війни росії в Україні [4; 6]. Внаслідок підписання у 2014 році Угоди про асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання впроваджувати європейські стандарти у всіх сферах, зокрема у транскордонному та регіональному співробітництві. Угода має окрему Главу 27 «Транскордонне та регіональне співробітництво». Встановлені статтями 446-448 Угоди норми підтверджують роль регіональних та місцевих публічних інституцій у забезпеченні співпраці «на кордонах» [1]. Ці норми були актуалізовані у зв'язку з набуттям Україною 23 червня 2022 року статусу країни-кандидата на вступ у ЄС.

У 2021-2027 роках транскордонне та інші види європейського територіального співробітництва з сусідніми країнами, серед яких і Україна, почали регулюватися Політикою згуртованості ЄС і стали сферою дії програми Interreg. Щоб підкреслити зовнішнє спрямування Політики згуртованості тобто поширення її принципів на сусідні з ЄС держави нові програми отримали назву Interreg NEXT [7]. Метою програм є сприяння економічному, соціальному та територіальному розвитку, відповідно до цілей Політики згуртованості, а до принципів належать: ефективне програмування, моніторинг, оцінка, комунікація, критерії відповідності, управління, контроль за реалізацією програм та проєктів транскордонного співробітництва, що підтримуються Європейським фондом регіонального розвитку (ЄФРР) [5].

Таким чином, зближення України з Європейським Союзом, зокрема підписання Угоди про асоціацію у 2014 році, набуття статусу країни-кандидата на вступ у 2022 році сприяли розширенню інструментів, які ЄС пропонує громадам та регіонам для транскордонного співробітництва з партнерами в сусідніх державах.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони {угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?test=4/UMfPEGznhaP1.ZixKBnfzHI4s.s80msh8le6#Text. Дата звернення: 10.09.2025.
2. EUR-Lex. (2006). Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument. Official Journal of the European Union, L 310/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1638/oj/eng>. Accessed on 09/09/2025.
3. EUR-Lex (2014). Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument. Official Journal of the European Union, L 77, 15.3.2014, pp. 27–43. Retrieved from EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/232/oj/eng> Accessed on 09/09/2025.
4. EUR-Lex. (2020). Commission Implementing Regulation (EU) 2020/879 of 23 June 2020 amending Implementing Regulation (EU) No 897/2014 as regards specific provisions to align the provisions for the implementation of cross-border cooperation programmes financed under the European Neighbourhood Instrument with specific measures in response to the COVID-19 pandemic. Official Journal of the European Union, L 203, 26.6.2020, pp. 59–62. Retrieved from EUR-Lex: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2020/879/oj/eng. Accessed on 09/09/2025.
5. EUR-Lex. (2021). Regulation (EU) 2021/1059 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 on specific provisions for the European territorial cooperation goal (Interreg). Official Journal of the European Union, L 231, 30.6.2021, pp. 94–158. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1059/oj/eng>. Accessed on 09/09/2025.
6. EUR-Lex. (2022). Regulation (EU) 2022/2192 of the European Parliament and of the Council of 9 November 2022 laying down specific provisions for the 2014-2020 cooperation programmes supported by the European Neighbourhood Instrument and under the European territorial cooperation goal, following programme implementation disruption. Official Journal of the European Union, L 292, 11.11.2022, pp. 1–11. Retrieved from EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2192/oj/eng>. Accessed on 09/09/2025.
7. European Commission. Interreg Next programmes. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/cooperation/european-territorial/next_en. Accessed on 09/09/2025.

Надія КІЧЕРА,

*доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ОЦІНКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Сучасні процеси інтеграції та глобалізації торкаються вже не лише держав, як головного актора міжнародних відносин згідно з етатистськими теоріями, але набагато ширшого кола учасників, аж до окремої громади чи навіть особи. Невід'ємною складовою цих процесів стало міжрегіональне та транскордонне співробітництво, як каталізатор того чи іншого напряму розвитку територій, громад, регіонів, особливо прикордонних. Зазвичай можливості транскордонної співпраці є каталізаторами та додатковими джерелами для економічного, соціального розвитку прикордонних регіонів, культурного збагачення, важливо при цьому забезпечити належні нормативні та інституційні можливості. Прикордонні регіони володіють значним потенціалом щодо налагодження та посилення інвестиційної співпраці, відповідно створення нових робочих місць, потоків товарів та послуг, конструктивного використання культурних, етнонаціональних факторів тощо [2, с. 20].

Участь прикордонних регіонів у процесах транскордонної співпраці є бонусом та можливостями для решти регіонів держави, для неї як цілісного утворення у контексті міжнародного співробітництва, а також для тієї ж інтеграційної мети. У даному випадку мова про можливості апробації конструктивного реформаційного досвіду сусідів на територіях з іншого боку кордону, які можуть стати привабливим об'єктом інвестицій, як в буквальному розумінні, так і з позицій політичної підтримки. Подібний сценарій був характерний для прикордонних регіонів Польщі, Угорщини, особливо зі сторони Німеччини, Австрії, в контексті їх євроінтеграційного поступу. На сьогодні Польща й Угорщина повноцінні члени Європейського Союзу, готові ділитися своїм позитивним досвідом з українськими регіонами, зокрема й у форматі транскордонного співробітництва. Затвердивши та укріпивши курс на євроінтеграцію, Україна отримала

ряд можливостей, у тому числі й у межах територіальної та міжрегіональної співпраці з країнами ЄС, що дає не лише додаткові переваги, але й формує виклики, пов'язані з ефективізацією місцевого самоврядування та публічного сектора.

За період реалізації транскордонного співробітництва держави-члени ЄС напрацювали свої інституційні форми та відповідні нормативні урегулювання для даного напрямку співпраці. Скоординоване співробітництво в рамках транскордонної співпраці є як фактором динамізації розвитку транскордонних територій, але й інструментом налагодження порозуміння [4, с. 8]. Крім того, до основних завдань транскордонного співробітництва також відносять спільне використання ресурсів, розробку спільної стратегії охорони довкілля, реалізацію спільних програм розвитку регіонів, розвиток інфраструктури, розв'язання проблем етнічних меншин [1, с. 134]. Кожна із країн ЄС, наприклад, країни Вишеградської четвірки мають свої чіткі моделі, які включають як ad-hoc співпрацю, так і створення ЄОТС (EGTC), ОЕС чи євро регіонів [3, с. 18]. У контексті транскордонної взаємодії вони опираються на національне та міжнародне право, які регламентують організаційні форми транскордонного співробітництва у ЄС.

Як свідчать теоретичні дослідження та опитування у сфері транскордонного співробітництва серед практиків ТКС країн Вишеградської четвірки найчастіше використовуваним є проєктне партнерство (співпраця, обмежена виключно реалізацією транскордонних проєктів), громадянське (суспільне) партнерство (ЗОЗ, школи, об'єднання етнічних груп тощо), а також ЄОТС [5]. Популярність саме цих форм транскордонного співробітництва найчастіше пояснюється наявністю та легким доступом до спільних ресурсів, які дають змогу для налагодження співпраці з метою спільного управління та користування. Ще однією причиною є ініціативність сусідів по ту сторону кордону, які ініціювали співпрацю, або ж наявність історичних причин та підстав [5]. Найчастіше сферами транскордонного співробітництва виступають туризм, культура, навколишнє середовище та клімат, при цьому фінансовими інструментами реалізації співпраці є програми європейських фондів. Однак в ході реалізації транскордонного співробітництва практики стикаються з рядом проблем, серед яких брак фінансових можливостей, людських ресурсів, слабка політична зацікавленість, труднощі із пошуками партнерів тощо. Варто зазначити також факт різного ступеня поінформованості практиків ТКС щодо нормативних механізмів регулювання сфери транскордонної співпраці.

Таким чином, практика реалізації транскордонного співробітництва свідчить про ряд можливостей, переваг і перспектив. Але для гармонійного та ефективного користування всіма перевагами ТКС важливим є нормативні й інституційні механізми, синхронізовані по обидві сторони кордону, наявність належних ресурсів, починаючи від природних, завершуючи людськими. Брак чи недоліки окремих аспектів знижують ефективність транскордонної співпраці, або ж роблять її короткотерміною чи недостатньо ефективною. Важливим для України є вивчення європейського, зокрема сусіднього досвіду ТКС, а головне участь у доступних формах, що є перспективним не лише для прикордонних регіонів, але й у контексті ретрансляції досвіду та продуктів вглиб, на інші регіони України.

Список використаних джерел:

1. Белов Д.М., Гончарук В.В. Теоретико-правові засади здійснення транскордонного співробітництва: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Випуск 68. С. 131–136. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/23.pdf> (дата звернення: 01.09.2025)
2. Горностай Н.І., Михальченкова О.Є. Стан та особливості розвитку транскордонного співробітництва в Україні. *Наука, технології, інновації*. 2023. № 2. С. 20–25. URL: https://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/2024/06/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B9_2-2023.pdf (дата звернення 10.09.2025)
3. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики: посібник / Євчак Ю.Б., Зарді А., Лазур Я.В., Очкай Д., Санченко А.Є., Сошников А.О., Устименко В.А., Фетько Ю.І. / за заг. ред. В.А. Устименка; ред.-упоряд. Гук А.К., Санченко А.Є. Київ, 2020. 152 с. URL: <https://rm.coe.int/posibnuk-tks/1680aedce1> (дата звернення: 01.09.2025)
4. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку: аналіт. доп. / [Химинець В. В., Головка А. А., Міпус О. І.]. Київ: НІСД, 2021. 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/block_transkordon.pdf (дата звернення: 27.08.2025)
5. Kichera N. The questionnaire within implementation of the Project «CBC in Ukraine and V4: in the search for examples of best practice» / Myroslava Lendel, Nadiia Kichera, Oksana Sviezhentseva, Yulia Fetko. Uzhhorod, Uzhhorod National University. March – April 2025. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSerHaeUL9ChplnU7_m3K8x-OnZE76n2YN6pc9-8nfGloC-Sug/viewform?usp=header

Nataliya MARADYK,

Associate Professor at the Department of Political Theory,

Vladislav DUDINSKY,

Associate Professor at the Department of Civic Education

(University of Prešov, Slovak Republic)

FROM VISA BARRIERS TO FREE MOVEMENT: UKRAINE AND ITS VISA DIALOGUE WITH THE EU⁶

Liberalisation of the visa regime between countries has been a key trend of global and globalisation processes at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries. The basic idea of visa regime liberalisation is the fundamental human right to freedom of movement both within a country and also abroad. The “openness” or “closed-ness” of borders for people is a particular indicator of the economic and social development of a society in general. The ultimate aim of visa regime liberalisation is visa-free travel for people. Citizens who are able to travel visa-free to the majority of countries in the world have the greatest freedom of movement. According to recent data, these currently are citizens of the United Kingdom, Finland and Sweden (who may travel without a visa to 173 countries), Denmark, Luxembourg, Germany and the USA (to 172) and Belgium, Italy and the Netherlands (to 171 countries). On the other hand, for example, citizens of Afghanistan may travel to only 28 countries without a visa. As we can see, visa regimes between countries are at present mostly asymmetrical. Living examples of this asymmetry were the visa relations between Ukraine and the rest of the world, in particular the countries of the EU.

The visa policy of the EU is based on the Schengen legal framework. In compliance with the Treaty on the Functioning of the European Union, the common authorities of the EU and its Member States are in relation to cooperation in the areas of freedom, security and justice. The Schengen acquis is a component of the legal provisions of the EU. The formal start of development of the Schengen acquis can be considered the moment of concluding the Schengen Treaty, signed in Schengen, Luxembourg, on 14 June 1985, the aim of which was the creation of a space of free movement of persons and goods under the assumption of observing security by strengthening police and judiciary cooperation and harmonising the necessary legislation. It includes border controls and a visa policy.

The European Commission has the exclusive right to the initiative in the area of control of external borders and the visa policy for short-term stays. This means that the European Commission should submit policy proposals and the EU Council and the European Parliament should vote on accepting such policy proposals into law. EU Member States are then responsible for implementing them [7, p. 16].

Before the Schengen Agreement acquired validity in 1999, the EU had, based on commonly agreed rules within the EU, influence on the issuing of short-term Schengen Area visas of up to 90 days by Member States. Meanwhile, the question of long-term visas was a matter for the European Union's Member States. The Treaty of Lisbon does not set any special provisions relating to policy instruments that will be developed in the EU visa policy in relation to third countries. In article 77 par. 2 lett. a) of the Treaty on the Functioning of the European Union there is stated that “the general policy in the area of visas and other permits for a short-term stay is within the ordinary legislative procedure, without reference to other detailed explanations” [1, p. 113]. However, the visa practices of EU countries which had major differences in their implementation required additional regulation and unification.

In reaction to this need, the European Union elaborated a new visa codex which acquired force in April 2010 as Regulation (EC) No. 810/2009, establishing the Community Codex on Visas. This document applies to the 25 countries of the Schengen Area, three of which (Norway, Iceland and Switzerland) are not EU Member States. The unification of many standards and regulations regarding visa policy are implemented in this document. This means that all activities of consular offices of Schengen Area countries must be synchronised, and that requirements are identical. It was also decided to assign long-term national visas for permission to stay, accepted by the European Parliament on 9 March 2010, to the Visa Codex. The goal was to overcome the problems encountered by citizens of third countries who were staying in some Member State on the basis of a long-term visa. This regulation expanded the principle of equivalence between residence permits and the short-term visas issued by Member States which have fully implemented the Schengen acquis to long-term visas as

⁶ The paper was prepared as part of the project APVV-21-0057 „Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky“

well. In consequence a long-term visa has the same effects as a residence permit, if it involves the free movement of its holder within the Schengen Area.

From 2009 the question of liberalisation of the visa regime became a priority and another program for the Eastern Partnership. One of the elements of the Eastern Partnership from the start was to support more rapid progress towards the cancelling of visa barriers while respecting the relevant security standards. As follows from the Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit of 7 May 2009 in Prague: Promoting the mobility of citizens and visa liberalisation in a secure environment is an important aspect of the Eastern Partnership. It thus supports the mobility of the citizens of the partner countries through facilitation of the visa regime and readmission of agreements. The EU, in line with its global approach to migration, is gradually moving towards full liberalisation of the visa regime as a long-term goal for individual partner countries, provided that conditions for managed and secure mobility are fulfilled.

In this context the Stockholm program⁷ states that the visa policy should be a component of a broader vision, which includes the relevant internal and external policy questions. Liberalisation of the visa regime belongs among the authorities of thematic platform no. 1 “Democracy, good administration of public matters and stability”, which is coordinated by the Ministers of Justice from partnership countries. Three countries of the Eastern Partnership and their representatives of civic society – Moldova, Ukraine and Georgia – have expressed the most active interest in this instrument and introduced a “visa-free dialogue” with the EU [7, p. 19].

With the signing of the Schengen Agreements (1985), the signatory European countries committed to guarantee a list of “visa-free” countries. Governments were guided mainly by considerations of security and the presence of specific historical ties. The introduction of Schengen rules severely limits the possibility of independent visa policy management on the national level. It is therefore necessary to harmonise the list of “visa-free” countries and, because of abolishment of the internal borders of the Schengen area, to automatically open access to the rest of the agreement, so that foreigners can travel throughout the Schengen Area freely and cross internal borders at any location without delay and control.

There is also the question of setting common criteria for the inclusion or non-inclusion of a country in the visa-free regime in the future. The first common visa and visa-free list appeared in 1993, before the Schengen system was implemented in practice and internal border controls were removed.

The Schengen system, which has been an integral part of the European Union since 1999 (Treaty of Amsterdam), relates to the procedures and conditions for issuing visas, the rules for their registration, consular cooperation, information exchange and others. One of the first and principle measures under the Schengen system is the formation of two lists: countries whose citizens do not need a visa to enter the EU and countries whose citizens do need a visa to enter the EU. Ukraine ended up on the so-called “blacklist”, along with 131 other countries and 3 territories.

In order for Ukraine to get off this list, it used practical tools on simplifying the issuing of visas and loosening the visa regime. The EU proposed simplifying the granting of visas in association with the visa dialogue for reaching an agreement on the facilitation of granting of visas, readmission agreements and bilateral agreements for local cross-border contact. However, the starting point of the visa dialogue for Ukraine occurred 2005, when the Ukrainian government unilaterally cancelled the visa obligation for EU citizens, which was a step of openness and preparedness for easing the visa regime with the EU.

Previously, in countries with a totalitarian or authoritarian regime, visa policy was founded primarily on a symmetrical approach, where the visa obligation was applied on a reciprocal basis, regardless of the actual migration threats. At the same time, in other parts of the world, in democratic countries, a different visa philosophy has long been practiced: only the citizens of those countries that are at a much lower level of socioeconomic development, with insufficient border protection and problematic migration or security threats, must have a visa. Unlike the symmetrical regime, the asymmetrical visa regime, where a country unilaterally abolishes visas for citizens of “rich and safe” countries, while their own citizens still need visas to travel to those countries, is spreading around the world. Ukraine chose such an asymmetric approach in its relations with the EU.

The next step of convergence between Ukraine and the EU regarding the facilitation of the visa regime was the Association Agreement between them in 2007, when it was determined that Ukraine is fulfilling its priorities. Successful implementation of the assessed plan led to the introduction of a visa dialogue on facilitating the visa regime between the EU and Ukraine. A practical manifestation of this policy was the signing of an agreement on visa facilitation with the EU in 2008, which offered favourable conditions for certain categories of citizens for

⁷ The Stockholm program represented a plan for operation of the EU in the area of justice, freedom and security for the period 2010–2014.

acquiring Schengen Area visas. Among the most progressive standards of this agreement are those which ensure the shortening of the list of documents for privileged groups of citizens who afterwards will have a claim to more "entries", the cancellation of visa fees and a clear definition of the concept of a visa application [6].

During the Ukraine-EU summit in December 2009 progress was made in the visa dialogue and the transition to a structured dialogue on the visa regime, which focused on several priority activities and recommendations for Ukraine, was approved. Over the next six months (to June 2010), with additional meetings in the course of the Association Agreement between the EU and Ukraine, the sides approved the transition to a fully operational phase of the visa dialogue on the basis of the action plan, which set all the technical conditions that must be fulfilled in Ukraine before a visa-free regime is possible.

The results of this phase of the dialogue on visas confirmed that a visa-free obligation for citizens of Ukraine is possible, if the relevant conditions are met. The liberalisation of the visa regime was dependent especially on: significant improvements in document security, including biometric data; building capacity in the field of borders and migration and asylum policy; the managing of migration, especially the development of measures to combat illegal migration and readmission; reforms and cooperation in the areas of public order and security; resolving problems in foreign relations, particularly those related to human rights and freedoms [5, p. 142].

In addition, the results of the EU-Ukraine readmission agreement, initialled in October 2006, were also taken into account. Ukraine thus moved closer to the creation of a "readmission space", which assumes the mutual responsibility of the states in the region for the return of illegal migrants from third countries to their homeland.

The criteria for visa-free travel in Ukraine also included data on migration potential, specifically the number of refusals to issue Schengen visas and the share of denials of citizens when crossing the EU's external borders. In addition, the European Commission also took into account with its decision the number of citizens detained for illegal residence in the EU.

The situation when issuing Schengen visas since 2008 has reflected the consequences of the most recent EU enlargement, when EU countries, especially Poland, Slovakia, the Czech Republic and Hungary, complicated the requirements for obtaining visas. During the first four months of this year, the number of trips of Ukrainian citizens to European Union countries fell by 2.6-fold compared to the same period last year. Such statistics were unprecedented for Ukraine: such a reduction has never occurred in the past, not even in the period 2000-2004, when Central European countries, in preparation for EU accession, introduced national visas for Ukrainian citizens by abolishing the visa-free regime that previously existed [2].

With the aim of mitigating the negative effects of the mobility of citizens and people-to-people contacts, another additional instrument was proposed for Ukraine by the European Commission: an agreement on local border traffic for towns located within a 50-kilometre zone on both sides of the border, which provided for a simplified border crossing permit with multiple entry and time limitations. The European Parliament and the Council of the European Union set by Regulation no. 1931 from 2006 the rules for local border contact at the external land borders of the EU Member States, thus amending and supplementing the provisions of the Schengen Agreement.

A joint committee of experts officially representing Kiev and Brussels was the main instrument for measuring the effectiveness of the visa facilitation agreement. During the meeting, the parties agreed in principle on the rules of procedure of the committee, which in general had to regularly maintain a sincere and constructive dialogue on a regular basis with the aim of resolving issues that arise during the implementation of the agreement in a timely manner. A typical feature of the Ukrainian part of the committee was the inclusion not only of representatives of the official Ukrainian and EU sides, but also representatives from the non-governmental sector and profile organizations, which could provide independent expertise on the agreement. On 7 November 2005 negotiations started in Brussels with Ukraine on facilitating the procedure for issuing short-stay visas following ongoing negotiations on a readmission agreement. Four additional rounds of negotiations took place – on 25 January 2006, 27 February 2006, 20 July 2006 and 10 October 2006 – alternately in Kiev and Brussels, and at the same time as negotiations on a readmission agreement between the European Union and Ukraine. Furthermore, in some cases, formal negotiations were prepared at the mentioned informal meetings of experts. At the last official round of negotiations on 10 October 2006, the European Commission submitted to Ukraine a comprehensive proposal for both agreements, and on 25 October, the Ukrainian ambassador to the EU informed the European Commission that Ukraine is ready to adopt this comprehensive proposal. The final wording of the Visa Facilitation and Readmission Agreements was initialled on 27 October 2006 on the occasion of the EU-

Ukraine Summit in Helsinki⁸.

However, no significant changes were made during the first two years, according to the monitoring carried out by the independent experts and committee representatives⁹. Recommendations for the rules of the agreement and the existence of provisions derived from Schengen law were significant. The most problematic aspect was the regulation relating to the refusal to grant Schengen visas and the right of appeal, which were the responsibility of the national legislation of each Schengen country. In practice, this led to a major difference in the approaches and requirements of EU Member States' consular offices towards applicants. To eliminate these differences found, the joint committee of experts drew up the recommendations set out in the updated version of the agreement in 2013. The European Parliament in that year approved visa agreements with Ukraine which facilitated the issuing of short-term visas to the EU for local journalists, representatives of civil society, NGOs and young people. The agreement cancels the visa fee of 70 EUR for those applicants, clarifies the provisions on the validity of multiple-entry visas and contains a visa exemption for holders of Ukrainian service biometric passports issued to government officials. The overall aim was facilitation of the process of obtaining short-stay visas, for visits up to 90 days within a 180-day period. According to data from the European Commission, the number of EU visa applicants in the EU increased by 33.8% between 2009 and 2011. A large portion of them were multi-entry visas [3]. The validity of multiple and long-term visas, for which applicants may apply with the relevant visa history, was also adjusted.

A part of the information campaign was also clarifying the specifics of the agreement. In particular, that the agreement does not, by introducing several privileges, remove the restrictions that are not explicitly mentioned in the agreement but exist within Schengen law. For example, a person who was refused a visa in the past or was deported or committed a criminal offense in the EU cannot rely on all privileges, not even if he or she falls into the specific categories defined by the agreement.

After completion of several stages of preliminary analysis and assessment of the consequences of the potential future visa liberalisation with the EU, Ukraine adopted in November 2010 the Visa Liberalisation Action Plan – a document containing an exhaustive list of conditions and criteria that Ukraine, as confirmed by the relevant EU authorities, could not introduce regarding the visa waiver for Ukrainian citizens¹⁰.

Visa liberalisation means the right to freely travel to the European Union. This right is limited to nationals of countries which have new biometric passports; they may enter the EU for a maximum of 90 days within a 180-day period. In addition, they must continue to comply with the initial terms laid down in the so-called "Schengen Borders Code"¹¹, according to which the issuing of visas may be refused if the set conditions are not met. The initial conditions are defined in Article 5.1. of the Schengen Borders Code. They require: the existence of valid travel documents or other documents for the right to cross the border, proof of sufficient means of subsistence during the planned stay and return to the country of origin. The accepted document provided two phases: the legislative and implementation. In the first phase, the following were assessed: the adoption of laws, as well as conceptual framework documents, the accepting of the statutes (regulations) necessary for the full implementation of the relevant laws, the development and approval of planning documents with specific implementers and timeframes, the concluding and ratification of the necessary international standards, agreements and conventions. In the second phase, the quality of the implementation of previously adopted regulatory documents was evaluated [3].

The experience of the countries of the western Balkan, which were granted a visa waiver in 2009-2010, indicated that visa waiver requirements have changed. Prior to the adoption of the relevant action plan in Ukraine, countries were guided by so-called road maps, which did not include a two-phase approach and did not require an additional agreement from the EU to transition from one phase to another. The speed of movement towards visa liberalisation depended on Ukraine's progress in satisfying the set conditions. Representatives of the experts missions from EU Member States thoroughly studied the progress of the implementation of each level of criteria, and only after their positive assessment was the right to transition to the next phase granted. The final decision on the introduction of visa-free travel is taken by the European Commission, the European Parliament and the EU Council.

According to the visa liberalisation index of the Eastern Partnership created by the Stefan Batory

⁸ Rozhodnutie Rady o podpísaní dohody medzi Európskym spoločenstvom a Ukrajinou o zjednodušení postupu pri vydávaní krátkodobých víz (návrh). Brusel, 17.4.2007 KOM(2007) 190 v konečnom znení 2007/0069 (CNS) (2007), Ec.europa.eu (accessed on April 23, 2019).

⁹ The EU Visa Policy in Ukraine. Independent Monitoring Findings 2012 (2012), Slideshare.net (accessed on April 23, 2019).

¹⁰ Visa liberalisation with Moldova, Ukraine and Georgia (2018), Ec.europa.eu (accessed on April 23, 2019).

¹¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady EÚ 2016/399 z 9. marca 2016, ktorým sa ustanovuje kódex Únie o pravidlách upravujúcich pohyb osôb cez hranice (Kódex schengenských hraníc) (2016), Eur-lex.europa.eu (accessed on January 9, 2019).

Foundation together with the Association for a Europe without Barriers, Ukraine had relatively high performance indicators for fulfilling EU criteria. The level of compliance of the Ukrainian system of documentation with European standards in the index was 6.5 points out of 10; reform of the migration control system had 7.3 points; the change in public security and order had 7.3 points; and reform of external relations and human rights guarantees had 7 points. Only Moldova recorded more significant progress among the Eastern Partnership countries, and a visa-free regime was finally adopted as of 28 April 2014 [7, p. 25].

Countries like Azerbaijan and Belarus remained far away from visa liberalisation. The gradual liberalisation of the visa regime for Ukrainians resulted in a steady increase in the number of Schengen visas issued: in 2014, Ukrainian citizens received 1,284,908 visas, 16% more than in 2013. Ukraine was thus second only to Russia in the world in terms of Schengen visas. It should also be noted that 38.56% of the visas were multiple and that the share of visa rejections was negligible: 2.03% in 2014 versus 3.3% in 2013 [4].

Despite these positive trends, the main difficulties faced by Ukrainian citizens in obtaining visas are: 1) EU Member States have their own visa policy, which has created opportunities to refuse on the basis of an incomplete set of documents, such as insufficiently proven "rooting in Ukrainian society". Sometimes consulates have refused to accept documents for hotels booked online, as well as the documents required to confirm the prepayment for the hotel. In general, the average number of additional documents submitted to the consulate by Ukrainian citizens along with a foreign passport and the questionnaire ranged from three to eight depending on the country; 2) EU Member States artificially reduced the number of multiple entry visas: from 100% to 86% of multiple entry visas from Lithuania, Slovenia, Portugal and Belgium issued for a period of less than six months, with the vast majority of visas being one month. At the same time, the EU Visa Code requires the issuing of multiple visas for a period of six months to five years; 3) the lack of a note about the country of residence during a long trip, which in turn involves visits to several countries, has also led to a refusal to grant a Schengen visa. As practice shows, Ukrainian citizens sometimes do not themselves comply with the basic rules of the EU Visa Code, specifically, they do not go beyond the country that issued the visa and which violates the rules of first entry. In addition to this, at the time of crossing the border, the citizens of Ukraine declared a different purpose for travelling than that specified in the Schengen visa, which is also a serious violation and one of the most common reasons for refusing entry into the EU [6].

Despite the dispute over introduction of a visa-free regime, the relevant decision acquired force on 11 June 2017, which means that, after Moldova, Ukraine has become the second of the six Eastern Partnership countries to be granted a visa-free regime. The European Parliament approved visa liberalisation for Ukraine, which is the result of an MEP agreement with the EU Council. Ukrainian citizens who hold biometric passports will be able to enter the EU for a maximum of 90 days within a 180-day period for a vacation, to visit relatives, friends or business travel, but not for employment within the Union. The visa exemption applies to stays in the EU, with the exceptions of Ireland and the United Kingdom, as well as journeys to Iceland, Liechtenstein, Norway and Switzerland. Prior to visa liberalisation for Ukrainians, the EU strengthened the so-called emergency brake mechanism, which enables a rapid response to exceptional situations in the form of an immediate reintroduction of the visa requirement.

Bibliography:

1. Cirner M., Székely G. Sotsialno-politychne znachennya (ne)rozvytku slovatsko-ukrayinskykh vidnosyn u konteksti mistsevykh ta rehionalnykh aktoriv skhidnoyi Slovacchyny In: Ostapiec, Y.(ed.): *Ukrayina – Yevropeyskyy Soyuz: Format rozvytku vidnosyn Ukrayiny ta krayin Tsentralnoyi Yevropy u konteksti rosiysko-ukrayinskoyi viyny, harantiy bezpeky ta reintehratsiyi tymchasovo okupovanykh terytoriy*. Uzhhorod: TOV«RIK-U», 2023. P. 111–114.
2. Európska komisia. 2018. Visa liberalisation with Moldova, Ukraine and Georgia. *Európska komisia*. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/eastern-partnership/visa-liberalisation-moldova-ukraine-and-georgia_en. (Accessed 20.08.2025).
3. Európsky parlament. 2013. EP schválil dohody s Ukrajinou a Moldavskom o zjednodušení vízového režimu. *Európsky parlament*. URL: <http://www.europarl.europa.eu/news/sk/press-room/20130412IPR07192/ep-schvalil-dohody-s-ukrajinou-a-moldavskom-o-zjednoduseni-vizoveho-rezimu>. (Accessed 20.08.2025).
4. IOM. 2019. Migration in Slovakia. *IOM*. URL: <https://www.iom.sk/en/migration/migration-in-slovakia.html>. (Accessed 20.08.2025).
5. Komar N. Protsey vizovoi liberalizatsii mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2017. 14 (1). P. 142–145.
6. Lendel M., Maradyk N., and Melehanych H. Migration processes in Ukraine as a factor of Ukrainian-Slovak borderland development in 2014–2016. Prešov: SFPA., 2017. URL: http://www.borderua.sk/data/PP_Lengyel_angl_cbc01018.pdf/ (Accessed 20.08.2025).

7. Sushko I., Krzyzhevskyi A. Bezvízová cesta Ukrajiny do otvorenej Európy výmenou za reformy. In Slovensko-ukrajinská schengenská hranica: vybrané aspekty (zborník príspevkov), edited by Benč, V. Prešov: SFPa, 2017. S. 16–30.

Michal CIRNER,

Assistant at the Department of Political Theory,

Irina DUDINSKÁ,

Professor at the Department of Political Theory (University of Prešov, Slovak Republic)

SOCIETY, POLICY, ECONOMY AND TRANSFORMATION PROCESSES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SLOVAK REPUBLIC¹²

The character of the environment in which public administration reforms are implemented is extraordinarily important to achieve success. The conditions and environment of the Slovak Republic was not ideal but rather unstable, in terms of economy, society and policy and this resulted in a significant polarisation of society. The story of the Slovak reforms lies behind a complicated political situation. Between 1991 and 1992, the future organization of the Czechoslovak Federative Republic was being discussed and resulted with a split and the establishment of two new states. Between 1992 and 1994, there was a serious dispute over establishment of democracy that resulted in the fall of the government and early elections.

The years between 1994 and 1998 resulted in the international isolation of Slovakia and incredible stealing of common assets. The third government of Vladimír Mečiar (1994–1998) was characterized as a period of unconsolidated democracy. The regime, shaped after the 1994 elections, was fairly untypical of the development of democracy in Central European countries. The only equivalent authoritative ruling could only be found in the ruling form of the Croatian president Fraňo Tuđman. Both types of ruling are labeled as hybrid regimes in political literature. The period of Mečiar's ruling, especially his third office term when he was prime minister, caused that the transformation of public administration in Slovakia. It was influenced by a significant opinion disunity of political elites on fundamental issues of the whole political system, as a unit, as well as public administration [2, p. 31].

A bad social and economic situation played a negative role in the transformation process. The quality of life in Slovakia was at the tail end of Europe; unemployment was growing in huge numbers; and there was a threat of cross-default i.e. inability of state to fulfill its financial obligations. Such conditions did not feed any principal changes because society finds it easier to cope with any inconvenience related to changes in the times of prosperity. After the 1998 elections, the main objective was to guide Slovakia out of isolation which was eventually achieved by the accession of the Slovak Republic to the European Union, NATO and OECD. There was gradual consolidation of public finance through the "belt-tightening" austerity measure packages.

The first short period of consensus between the leading powers (government and non-governmental sector) was between 2002–2004, when political and economic reforms were implemented. The economy started to thrive, GDP growth and further economic indicators made rating agencies and media compare Slovakia to an economic tiger of the Central Europe. Growing disagreements in the ruling coalition slowed down the process of positive changes. This completely stopped after 2006, despite the accession of Slovakia to the Eurozone, with adoption of the euro as national currency, and the Schengen Area. The performance of the economy and subsequent boom was slowed down by the economic and financial crisis that has not eased since 2008. A change of government in 2010 raised hope for reforms in the form of centrist right-wing government coalition, but the internal incoherence and disunity led to early elections [1, p. 62]. The left-wing SMER-SD party won a landslide victory in the 2012 parliamentary elections, legally and legitimately forming a single-party government. Their intention to focus on a strong and social state was apparent from their previous government activities (2006–2010).

The government was stable and remained in power until the 2016 elections. They are struggling with the problems of the economic crisis and growing unemployment, which also affects the EU and Eurozone. The government seeks to solve the problems by government measures, such as tax and fee increases, stimuli for

¹² The paper was prepared as part of the project APVV-21-0057 „Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky“

entrepreneurs, public expenditure cuts and saving. There are different political and expert opinions on such measures but the ESO (effective, reliable and open state administration) reform, aiming at public administration reforms, and saving public finance is becoming a reality.

All public administration reforms since 1990, whether completed, ongoing or stagnating, except the official concepts, proclamations and outcomes in the form of practical applications, also have their visible or latent political connotations. By emphasizing them we can better understand all aspects of the changes that had been discussed [3, p. 30].

Despite the reforms being required, there is a lack of political willingness to encourage the municipal reform (municipalization) and thus there will be no final decentralization. The issue of informatization of public administration and e-government remains marginal. The territorial and administrative division of Slovakia, despite being continuously criticized and has not changed since 1996. Based on the division, changes in public administration and in self-government have been implemented. The functioning of 8 regions and 8 self-governing regions regardless natural regions, traditions and history has had a negative influence on citizens to identify with the units [5, s. 173].

On the other side, 12 or 16 natural regions could be an end to any rationalization and higher ineffectiveness; spending of public finance on new offices, presidents, members of parliament or their possible "poor" management. The greatest challenge of any change is the need of legislation to avoid overgrowing public apparatus, paid officials, budget and contributory organizations, general bureaucracy or politicking at the expense of development of regions, municipalities and state. What remains embarrassing is that, despite the establishment of regional self-government and the transfer of over 400 competences to self-government authorities, there is no approach to a revision of some competences because self-governments are not able to fund it and they do not have human or other resources.

There is a lack of coordination and unification, meaning that centralization is required in certain cases. However, in most cases the transfer of competences was the right choice. Opinion disunity and deficit of a common strategic vision for building public administration remain common in Slovak society and politics. An example is not only abolition and renewal of the Ministry of Environment of the SR within one year but also postponing of abolition of the National Property Fund; the failure to solve the issue of over-employment in the public sector and low productivity of labour. The greatest problem is that only in the last 20 years some permanent changes have been made in general and specialized state administration [4, s. 127]. The establishment of specialized circuit offices, their termination and creation of general district offices, establishment and termination of regional offices, administrative transfers and in some cases only changes in the names of offices with no deeper thoughts of the competent ones, abolition of regional offices and only renaming to circuit offices with general competence, renaming of circuit offices to district offices!

There is often a question if such changes save any material, human and other resources and whether they really contribute to the improvement of the functioning of the segment. The question of deconcentration in public administration, decentralization or centralization in public administration is almost a Hamletian question. A common answer has to be found.

Offices and their elected or appointed representatives are here to serve citizens and citizens should not feel that they serve offices or that they are bullied by them. It is an obligation of experts and politicians to make the system of public administration functional and quality in every respect. This cannot be achieved by changing the position and structure of state administration authorities in principle three times in the period between 1996–2013. Simply said, the moral aspect of tolerance considerably absents in the reform process in Slovakia.

The position of power and absolute intolerance against political opponents or disapproving attitude from other spheres of community threw Slovakian society into a vicious circle, where long strategic visions exceeding one or two election periods do not have a chance to be pushed forward because of limited vision and inability to make an agreement for the good of all i.e. in the public interest for public welfare, which is a basic attribute of public governance [2, p. 39].

Franz Grillparzer expressed an idea that "no shortcomings of other people cause us to be more intolerant than those which are caricatures of our own". By repeating the same mistakes in a short sequence people only prove how incorrigible and obstinate they are. Not accepting and embracing a quality idea of opponents only because it is not their idea, is a sign of low manners and immaturity. The political culture of post-communist societies, including the Slovak Republic, is limping along. Public institutions should be carriers of such values in democratic society, but unless people who work for them implement such values in them, Slovak society cannot expect that institutions will cultivate following generations, institutions will only deepen decadence and bad habits

of previous regimes and fashion waves in politics.

Bibliography:

1. Beblavý M. Management Civil Service Reform in Central Europe. in G. Peteri (ed), Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe (Open Society Institute 2002). P. 55–72.
2. Cirner M., Dudinská I. Crucial legislative reforms in public administration in Slovakia since 1990. Hungarian Journal of Legal Studies. 2016. Volume 57. Issue 1. P. 25–41.
3. Ištók R., Maradyk N. Problemy decentralizacji u krajinach Centralno-Schidnoji Jevropy (na przykladi Slovaččyny). S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe. 2018. Number. 8. P. 29–32.
4. Machyniak J. Aktuálne problémy verejnej správy – výsledok zápasu o moc. in D. Ondrová (ed), Aktuálne problémy a výzvy verejnej správy (FVS UPJŠ 2012). S. 122–130.
5. Nižňanský V. Spor o charakter štátu a decentralizácia. in M. Bútora and M. Kollár and G. Mesežnikov and Z. Bútorová (eds). Kde sme? Mentálne mapy Slovenska (Kalligram 2010). S. 170–180.

Василь БУСЛЕНКО,

*професор, завідувач кафедри політології та публічного управління
факультету історії, політології та національної безпеки
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)*

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА СЛОВАЧЧИНИ Р. ФІЦО

Українське питання залишається одним із ключових в зовнішньополітичному дискурсі сучасного словацького політикуму. Особливої уваги воно набуло після повернення Роберта Фіцо на посаду Прем'єр-міністра у 2023 році. У жовтні 2024 року під час зустрічі з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем в Ужгороді, Р. Фіцо публічно заявив про беззастережну підтримку вступу України до Європейського Союзу. Він додав, що словацький уряд підтримує всі мирні плани України, а також підтримує президента В. Зеленського та його «формулу миру» [1]. Водночас, він висловив припущення, що саме деякі інші країни-члени ЄС можуть чинити опір інтеграції України. Проте Р. Фіцо вже на той час був категоричним противником вступу України до НАТО.

Впродовж 2025 року позиція політика щодо України зазнала певної трансформації. Його риторика стала менш однозначною, що зумовлено передусім необхідністю врахування суспільно-політичних настроїв усередині країни. Зниження рейтингу правлячої партії Smer-SD, яку очолює прем'єр-міністр Р. Фіцо, є ключовим чинником зміни зовнішньополітичної риторики уряду, зокрема щодо України. За даними соціологічного опитування агентства Ipsos, проведеного у вересні 2025 року на замовлення видання Denník N, проєвропейський опозиційний рух Progresívne Slovensko (Прогресивна Словаччина) випередив Smer-SD і на той час утримував першість з 22,6% підтримки, тоді як рейтинг партії Фіцо становив 21,9%.

Ця тенденція свідчить про поступове розмивання електоральної бази Smer-SD, що змушує керівництво партії реагувати шляхом посилення націоналістичної та антиукраїнської риторики. У такій ситуації Р. Фіцо дедалі частіше апелює до євроскептичних і проросійських наративів, намагаючись мобілізувати консервативну частину суспільства та зберегти прихильність електорату. Втрата Smer-SD домінування на політичній арені стимулює радикалізацію зовнішньополітичного дискурсу, де Україна дедалі більше постає не як потенційний партнер, а як фактор ризику для безпеки, економіки та стабільності Європейського Союзу.

Зміна політичного ландшафту в Словаччині також ускладнює для Smer-SD можливість зберегти імідж «поміркованої» сили: натомість спостерігається поступове скочування до використання популістських і конфронтаційних меседжів. Таким чином, електоральна конкуренція з боку проєвропейських опозиційних сил прямо корелює з жорсткішою позицією словацького уряду щодо України, що проявляється у скептичному ставленні до її вступу до ЄС, негативній оцінці військової допомоги та поширенні тез про «мир за будь-яку ціну». Згідно з опитуванням агенції IPSOS, проведеним на замовлення видання Denník N, лише 14,4% виборців партії Smer-SD однозначно підтримують вступ України до ЄС, ще 17% – «скоріше підтримують», а 16,6% – не визначилися. Загальна частка прихильників євроінтеграції України серед електорату Фіцо становить близько 31,4%, тоді як 33%

респондентів висловлюються проти такого кроку (у тому числі 19,1% – «скоріше проти») [2].

Зміна позиції Р. Фіцо також пов'язана з його неодноразовими заявами, у яких він фактично покладав частину відповідальності за війну на Україну, а також виступав проти надання військової допомоги. Така риторика є частиною ширшої стратегії, спрямованої на мобілізацію власного електорату напередодні майбутніх парламентських виборів.

У своїх офіційних заявах, зокрема під час зустрічі з депутатами Європейського парламенту від Словаччини 20 березня 2025 року, Р. Фіцо чітко окреслив свою позицію: він відкидає ідеї «переозброєння» Європи, наголошуючи натомість на пріоритеті безпеки та стабільності. Він вважає, що будь-які миротворчі місії мають бути в Україні лише після досягнення миру а участь словацьких військових у подібних ініціативах категорично не підтримує. Питання інтеграції України в ЄС, на думку словацького прем'єра, можливе лише за умови виконання всіх вимог. Він попереджає, що вступ України може суттєво вплинути на фінансову архітектуру Євросоюзу, а тому прогнозує, що великі держави-члени спробують відкласти цей процес.

Таким чином, сучасна політика Р. Фіцо щодо України є результатом балансу між зовнішньополітичними зобов'язаннями та внутрішньополітичними реаліями. Його риторика дедалі більше наповнюється елементами євроскептицизму, особливо в контексті санкційної політики ЄС щодо Росії. Він розглядає санкції як чинник, що ускладнює мирне врегулювання до якого прагнуть Сполучені Штати Америки.

Окрему увагу Р. Фіцо приділяє питанню суверенності Словаччини в зовнішній політиці. Він наполягає на праві Братислави проводити незалежну політику стосовно України та Росії, що, на його думку, повинно бути гарантовано з боку інституцій ЄС. З огляду на поточну політичну стабільність діяльності уряду та наявність парламентської більшості, слід очікувати, що вищезазначена політична лінія Р. Фіцо щодо України збережеться й надалі.

Список використаних джерел:

1. Русин М. В Ужгороді розпочалася зустріч прем'єр-міністрів України та Словаччини. *Суспільне Ужгород*. Дата оновлення: 07.10.2024. URL: <https://suspilne.media/uzhgorod/852317-v-uzgorodi-rozpocalasa-zustric-premer-ministriv-ukraini-ta-slovaccini/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Соцопитування: Роберт Фіцо втрачає довіру, а правляча партія Smer-SD – рейтинги. *Infopost*. Дата оновлення: 08.11.2024. URL: <https://infopost.media/soczopytuvannya-robert-ficzo-vtrachaye-doviru-a-pravlyacha-partiya-smer-sd-rejtyngy/> (дата звернення: 10.09.2025).

Олександр РАДИШ,

*аспірант кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ВІД ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ ДО СУЧАСНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Трансформаційні процеси у постсоціалістичних країнах розпочалися понад 30 років тому й тривають до цього часу. Кожна з цих країн змушена була справлятися з ситуацією, в якій вона опинилася. Не можна стверджувати, що всі постсоціалістичні країни трансформувалися однаково, оскільки вони мали різні стартові позиції, але на ситуацію також впливали настрої в суспільстві та здатність до реструктуризації окремих секторів. Основним елементом успішної трансформації прийнято вважати економічну стабільність. Групи держав Центральної Європи досягли цього швидше, тоді як пострадянські країни і сьогодні борються з цією проблемою. Для досягнення економічної стабільності постсоціалістичним країнам було важливо відійти від надмірного державного контролю та почати лібералізацію економічного ринку. Природно, першим кроком, який мав бути, було скасування державної власності, що дозволило б компаніям почати працювати за принципом розвитку вільного ринку. Деякі країни виразили свою міжнародну орієнтацію, приєднавшись до транснаціональних організацій, таких як Європейський Союз. Країни, що стали членами ЄС, наближаються до статусу успішних економік набагато

швидше, ніж ті, які не стали його членами.

Словацька республіка переживала особливий процес трансформації, оскільки лише через чотири роки після ніжної революції (і, отже, кінця соціалістичного режиму на її території) вона стала незалежною суверенною республікою. Стартова лінія, на якій стояла ця республіка, відіграла важливу роль на початку трансформації. У 1990-х роках Словаччина почала поступово орієнтуватися на ринкову економіку. Цей процес був і залишається тривалим. Від початку він був відзначений передусім політичною ситуацією та різними очікуваннями суспільства. Якщо одна група людей мала великі очікування і уявляла, що через кілька років дана країна буде на рівні західних, інша група була налаштована дещо скептичніше. Невизначеність наступних років впливала головним чином із сумнівів щодо того, як Словацька республіка справлятиметься зі становищем незалежної країни, що призведе до нових обов'язків. Можна підсумувати, що словацька економіка пройшла через три різні фази зростання, кожна з яких може слугувати чудовим практичним дослідженням, тому що кожна мала певні фундаментальні відмінності від інших і демонструвала інший принцип [6, s. 152].

Ми вважаємо, що перша фаза зростання відбулася у другій половині 1990-х років, тобто в перші роки незалежної Словацької республіки. У цьому випадку можна говорити про неадекватне стимулювання економіки з метою швидкого прогресу. Після багатьох років спроби дотягнення словацького ринку до чеського, можна констатувати, що словацькі компанії не були готові реагувати, що зробило їх менш конкурентоспроможними. Результатом стало сильне, але нетривале економічне зростання. Ми можемо визначити другу фазу зростання як перше десятиліття XXI століття. У ці роки республіка в першу чергу зосередилася на відносинах із зарубіжними країнами на основі вступу до Європейського Союзу, а згодом і до єврозони. Специфікою цього періоду було сильне зростання продуктивності дане, котре було стійким і припинилося лише з глобальною кризою 2008 року. Одразу після нього настала третя фаза зростання, яка тривала до спалаху пандемії Covid-19. Значення продуктивності досягли середніх значень і не відхилялися від середніх значень, що призвело до більш повільного, але більш стабільного економічного зростання в Словацькій Республіці.

Економіка Словаччини переживала періоди трансформації, в яких її поведінка поступово наближалася до функціонування стандартних західноєвропейських економік. Можна припустити, що навіть незалежно від економічної інтеграції, розвиток макроекономічних параметрів буде «втиснуто» в якісь рамки, загальні для функціонуючої ринкової економіки. Однак членство в ЄС, вочевидь, виступило каталізатором, який пришвидшував перехід від гібридної постсоціалістичної економіки до майже стандартної економіки західноєвропейського типу. Загалом можна сказати, що членство в Європейському Союзі принесло Словацькій Республіці більше переваг, ніж недоліків. Залишається відкритим питання, чи можна вважати процес трансформації завершеним. Об'єктивно мета наздогнати процвітаючі західні економіки не була досягнута, і тому сумнівно, чи це цей процес у сучасній державі Словацької республіки завершено [4, с. 15].

Без сумніву, зараз ми говоримо про Словаччину як про економічно більш розвинену країну, ніж на початку своєї трансформації, але країна все ще переживає нові випробування, конфлікти та кризи. На момент написання цієї дисертаційної роботи Словацька республіка, як і більшість європейських країн, боролася з пандемічною кризою, а також із поточним військовим конфліктом між Росією та Україною. Обидві ці події вплинули на економічний розвиток Словаччини, що знову спричинило крах досягнутого трансформаційного прогресу. Вищезазначені події вплинули на весь світ з точки зору здоров'я, людського та економічного аспектів. Країни, включно зі Словацькою Республікою, зіткнулися зі значними перешкодами, які перешкоджали природному функціонуванню економіки. Можна згадати численні локдауни, які порушили гармонію між попитом і пропозицією, що є важливим чинником ринкової економіки, або повністю припинили зовнішню торгівлю на певний період. Зараз країни борються з високою інфляцією, спричиненою припиненням постачання російських енергоносіїв через санкції проти держави-агресора. На даний момент важко проаналізувати чи оцінити прямі наслідки цих фактів для економіки країни, але за допомогою економічних показників ми можемо досягти розрахунків, які можуть нам допомогти у більш детальному аналізі в більш пізній період [5].

Прямі іноземні інвестиції є одними з ключових факторів, які допомогли трансформувати словацьку економіку та сприяли її зростанню. Економічна трансформація після падіння комунізму була успішною, а модернізація економіки призвела до значного покращення рівня життя населення. Завдяки притоку прямих іноземних інвестицій, які надходили до Словаччини в основному завдяки дешевій і відносно кваліфікованій робочій силі, вигідному географічному розташуванню, а також завдяки інвестиційним

стимулам з боку уряду та іншим пов'язаним факторам, Словаччина стала привабливою країною для іноземного капіталу. Словаччина стала автомобільною супердержавою на душу населення, популярним вибором для сервісних та адміністративних центрів іноземних концернів, а також місцем зборів для широкого кола іноземних промислових компаній [1, с. 60].

Під фінансовими кризами в економіці можна розуміти системні кризи з важкими макроекономічними наслідками. Спостерігаючи за фінансовими кризами, ми дійшли висновку, що існує ціла низка причин, які є спільними для криз, які їх конкретизують і водночас відрізняють від інших. Початок, поширення та вплив фінансових криз дуже схожі. В першу чергу страждає фінансовий сектор, потім реальна економіка і т.д. Фінансова криза також заважає розвитку валютних курсів, знецінює валюти, знижує довіру до фінансового ринку та робить світ біднішим. Необхідно постійно стежити за причинами криз, запобігати краху світових економік шляхом запровадження превентивних заходів, які єдині можуть врятувати економіку від банкрутства та краху, які зазвичай супроводжують фінансові кризи. Незважаючи на триваючу фінансову та економічну кризу, прибуток словацького банківського сектора республіки не зазнало значного зменшення. Навіть у 2011 році прибуток банку збільшився секторі порівняно з попереднім 2010 роком більш ніж на 170 000 000 євро. У макроекономічній сфері, а саме у ВВП, у 2010 році спостерігалось значне зростання з -4,9% у 2009 році до 4,2% у 2010 році [3, с. 105]. Криза в області інфляції почала проявлятися лише в 2011 році, коли середній рівень інфляції зріс до 3,9%. Він також вищий порівняно із середнім рівнем інфляції в єврозоні, який у цьому році вона досягла 2,7%. Початок кризи також негативно вплинув на рівень безробіття, що за два роки призвело до зростання цього показника до 14,4% у 2010 році.

Економічна криза вплинула на міжнародне становище Словаччини, на її стабільність і перспективи внутрішнього розвитку. Словаччина є частиною світової економіки, а тому її розвиток, як і розвиток більшості європейських країн, багато в чому залежить від становища великих європейських і світових держав. Зовнішня політика Словацької Республіки досліджувала наслідки кризи, робила з цього висновки для подальших дій і реагує на них у рамках єдиної політики уряду Словаччини. У результаті кризи в 2009 році уряд Словаччини переоцінив пріоритети зовнішньої політики Словаччини та переорієнтувався на такі завдання [2, с. 70]:

- сприяти пом'якшенню наслідків світової кризи, передусім максимально використати всі інструменти зовнішньої дії держави в міжнародному середовищі, які є в розпорядженні уряду та його дипломатії;
- відбулася зміна пріоритетів зовнішньої політики Словацької Республіки, головною метою стало сприяння діяльності ЄС у пошуку спільних рішень для подолання кризи;
- словацькі представники протестують проти будь-яких спроб протекціонізму в країнах-членах Союзу;
- прозоре та ефективне використання коштів ЄС для потреб Словаччини;
- економічний вимір дипломатії також став пріоритетним, через що зовнішня політика Словацької Республіки брала активну участь у загальних зусиллях уряду Словаччини щодо вжиття заходів для мінімізації негативних наслідків кризи для громадян Словаччини.

Список використаних джерел:

1. Андрейко В. І. Проблеми економічної інтеграції Словацької Республіки до ЄС. *Збірник наукових праць «Наукові записки»*. НУКМА, 2009. С. 58–63.
2. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління. Київ: Видавництво УАДУ, 2002. 102 с.
3. Бондарець М. Глобальні стратегії трансформації та структурної модернізації соціально-економічного розвитку транзитивних країн. *Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць*. Вип. 2 (67). Київ, 2011. С. 99–110.
4. Месежніков Г. Демократичні реформи у Словаччині: послання європейській Україні. *Шлях до ЄС Вишеградських країн: уроки для України*. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2014. С. 3–21.
5. Development Assistance Committee. Special review of the Slovak Republic 2024. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/77bf5d3c/en/index.html?itemId=/content/component/5e331623en&_csp_=b14d4f60505d057b456dd1730d8fcea3&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter (дата звернення: 21.08.2025).
6. Morvay K. a kol. Transformácia ekonomiky: skúsenosti Slovenska. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 2005. 328 s.

Viktoriia SICHAK,

2nd year Master's degree of Political Science Department of Political Science and Public Administration
(Uzhhorod National University);
scientific supervisor – Associate Professor Nadiia KICHERA

THE DYNAMICS OF SLOVAK EUROSCEPTICISM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary. The article explores the evolution of Euroscepticism in Slovakia from the 1990s to today. It highlights political, economic, and social factors, including the 2015 migration crisis, Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, and the return of Robert Fico's government in 2023. While most Slovaks support EU membership, political elites increasingly use Eurosceptic rhetoric. The study argues that Slovak Euroscepticism reflects both internal challenges and external pressures but has not undermined the country's European orientation.

Key words: European Union, Slovakia, Euroscepticism, migration crisis, public opinion, European integration, Ukrainian refugees.

European Union is one of the world's most ambitious and successful examples of regional integration. Its history reflects Europe's journey from conflict and division to cooperation and unity.

When it comes to today's global challenges, it is worth highlighting the COVID-19 pandemic in 2020, which triggered a joint health and economic response from the European Union [19]. Additionally, in February 2022, Russia launched a full-scale invasion of Ukraine. The EU strongly condemned this act of aggression, imposed severe sanctions against Russia, and provided humanitarian, military, and financial support to Ukraine. That same year, Ukraine was granted EU candidate status, marking a new phase of European solidarity.

While the European Union continues to represent a symbol of unity, cooperation, and shared democratic values, its internal dynamics are far from homogeneous. Even as new states aspire to join the Union, seeking stability and prosperity, existing members increasingly grapple with internal dissent, disillusionment, and the rise of Euroscepticism. This skepticism often reflects deeper societal tensions, political polarization, and perceived disconnects between national interests and EU-wide policies [22]. This paper explores the evolution of Slovak Euroscepticism, tracing its roots from the 1990s to the present.

Euroscepticism trends in Slovakia: origins and evolution

After the Czechoslovakia dissolution in 1993, Slovakia chose the path of joining Western structures – NATO and the EU. The European Union was seen as a guarantor of stability, prosperity, and political maturity. Vladimír Mečiar, the Prime Minister of Slovakia in the 1990s, became a symbol of the first wave of Euroscepticism in the country. His policies in the mid-1990s largely isolated Slovakia from the main European integration processes. While other Central and Eastern European countries actively pursued reforms to align with EU and NATO standards, Slovakia under Mečiar was known for its authoritarian style of governance, political instability, violations of the rule of law, and restrictions on media freedom. The 1990s were a transformative decade for Central and Eastern European (CEE) countries, as they transitioned from communist regimes toward democratic governance and market economies. One of the key strategic goals for these countries was integration into the European Union (EU), which they saw as a path toward political stability, economic modernization, and security [10].

Only after Mečiar's defeat in the 1998 elections and the coming to power of the reformist government of Mikulas Dzurinda Slovakia was able to change course, restore trust with its European partners, and complete negotiations for EU membership. It was only with the arrival of reformist governments in the second half of the 1990s that Slovakia rehabilitated itself in the eyes of Brussels and again became a candidate for membership. Based on Heather Grabbe and Kirsty Hughes' analysis in «Enlarging the EU Eastward» the 1998 elections in Slovakia marked a fundamental turning point in the country's relationship with the European Union. Under the leadership of Prime Minister Mikuláš Dzurinda, Slovakia undertook a comprehensive reorientation of its domestic and foreign policy priorities to meet the political criteria for EU membership, from which it had previously been excluded during the Mečiar era [9].

Tables illustrate the transformation of public opinion on EU membership between 1996 and 2000, reflecting both changing attitudes and political divisions within Slovak society.

Table 1

November 1996: how respondents would vote in a referendum on EU membership if it were held next weekend, according to declared party preference (in per cent)

Party preference	'Yes'	'No'
Parties of October 1998 govt.		
Parties of the Slovak Democratic Coalition (SDK) in 1998 elections		
<i>Democratic Party (DS)</i>	84	3
<i>Democratic Union (DU)</i>	79	0
<i>Christian Democratic Movement (KDH)</i>	76	7
Hungarian Coalition (MK)	66	2
Party of the Democratic Left (SDL)	60	11
Parties of December 1994 govt.		
Movement for a Democratic Slovakia (HZDS)	49	26
Workers' Association of Slovakia (ZRS)	45	15
Slovak National Party (SNS)	40	26
Others		
Non-voters/undecided	46	8
Average for Slovakia	57	11

Source: *Politická scéna na Slovensku November 1996* (Bratislava: FOCUS, 1996), p. 8. [11].

Table 2

August 2000: whether respondents support Slovakia's entry into the European Union, according to declared party preference (in per cent)

Party preference	'Yes or probably yes'	'No or probably no'
Parties of October 1998 govt.		
Parties of the Slovak Democratic Coalition (SDK) in 1998 elections		
<i>Slovak Democratic Coalition/Slovak Democratic and Christian Union (SDKU)</i>	96	4
<i>Christian Democratic Movement (KDH)</i>	79	11
Party of the Hungarian Coalition (SMK)	88	5
Party of Civic Understanding (SOP)	83	3
Party of the Democratic Left (SDL)	81	5
Parties of December 1994 govt.		
Slovak National Party (SNS)	73	23
Movement for a Democratic Slovakia (HZDS)	52	40
Others		
Direction (Smer)	80	14
Average for Slovakia	72	19

Source: Zora Bútorová, Olga Gyárfásová, Marián Velsic, 'Verejna mienka', in Miroslav Kollár & Grigorij Mesenikov, *Slovensko 2000: Suhrná správa o stave spoločnosti* (Bratislava: Inštitút pre verejné otázky) [11].

In 1996, support for EU membership reflected the split between pro-European reformist parties and national-populist forces. Backers of the Democratic Party, Christian Democrats, and the Hungarian Coalition favored accession, while supporters of Mečiar's HZDS and the Slovak National Party were less supportive or opposed. By 2000, overall support rose from 57% to 72%, driven by a change of power, pro-integration policies, improved communication, and growing recognition of economic and practical benefits.

In general, European integration and Euroscepticism in Slovakia have a complex history shaped by internal changes and European dynamics. Accession on May 1, 2004, symbolized democratic, economic, and security aspirations. In the referendum, 92.5% voted in favor, 6.2% against, with 52.1% turnout – just above the minimum. The results showed strong support but weak mobilization, a common challenge in post-communist democracies with still-developing participation culture. The main incentives for joining the EU included the desire to consolidate democracy, expectations of economic benefits through access to the common market and European funds, and the wish to be part of the political and security space of a united Europe.

If we discuss the economic aspects now, then according to the data of Národná Banka Slovenska, we can summarize the following positive indicators for 2023. Slovakia gains the most from its EU membership through the added value generated by trade. Participation in the EU Single Market boosts the country's GDP by over 15%. On average, EU net transfers contribute nearly 20 euros per person each month, along with an extra 40 euros in long-term investment benefits. Additionally, Slovakia saves about 11 euros per person monthly on interest payments for government debt thanks to its EU membership [20].

Further formation of the Euroscepticism occurred due to the fact that despite economic growth, many Slovaks felt that the promised prosperity had not materialized. Unemployment remained high, especially in rural areas, and young people were migrating abroad in search of better opportunities. This led to growing distrust in the EU as a guarantor of economic well-being. The migration crisis of 2015 became significant, with the European Commission's proposal to distribute refugees according to quotas facing resistance in Slovakia. The political discourse was filled with fears of losing national identity and security, as well as criticism of «Brussels' diktat» [7].

The refugee problem is believed to be the serious reason for Euroscepticism, and it is often on this issue that politicians create entire campaigns. First of all, it is the 2015 Refugee Crisis. It was triggered mainly by the war in Syria. Over 1 million refugees and migrants crossed into Europe in 2015 alone, primarily via the Eastern Mediterranean and Western Balkan routes [16].

On August 19, 2015, the Slovak government drew international attention, including from the BBC, by announcing it would only accept Syrian refugees who were Christians or atheists. An Interior Ministry representative justified this by claiming that the absence of mosques in Slovakia made it difficult to integrate Muslims, especially if they were unhappy living there [13].

Following the Paris terrorist attacks in November 2015, the Slovak government adopted an even more rigid position. The day after the attacks, Prime Minister Robert Fico held a televised press conference alongside the defence minister, reiterating his claim that allowing hundreds of thousands of «people about whom we know nothing» into Europe posed a security threat (Úrad vlády Slovenskej republiky 2015). He implied that the Paris events confirmed his previous warnings. Fico also announced that both refugee camps and foreign communities within Slovakia would be subject to surveillance. Referring to refugees more broadly, he argued that trying to integrate someone who has no desire to adapt to Slovak society was pointless – overlooking the fact that some Muslims had already successfully integrated.

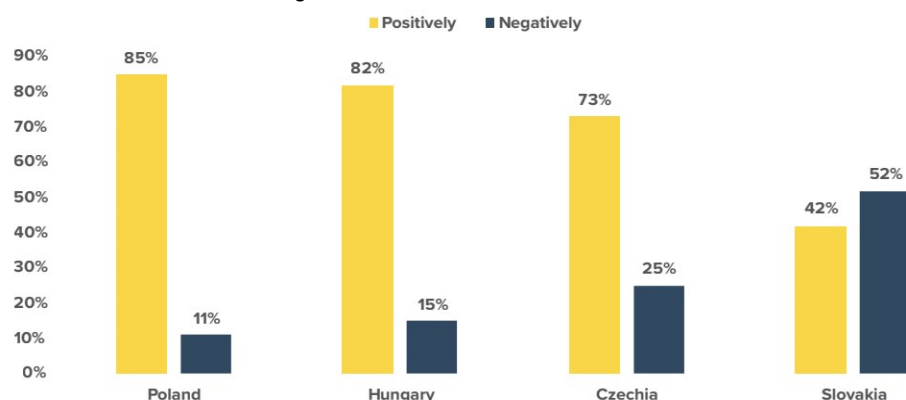
After Robert Fico returned to power in 2023, he started a course of gradually distancing Slovakia from the core values and standards of the European Union. His government demonstrates an ambivalent attitude toward the EU: formally maintaining membership and the benefits of integration, while in practice, it actively promotes anti-European rhetoric and strengthens cooperation with authoritarian regimes, particularly Russia [15].

However, we should return to the migration policy again. Unfortunately, since 2022 these are Ukrainian refugees who are also seeking refuge from the war. The Ukrainian refugee crisis is a tragedy of incredible proportions, which led to the largest refugee movement in Europe since World War II. 4.7 million people have fled from Ukraine to other parts of Europe. Slovakia hosts over 130,000 Ukrainian refugees according to the European Commission (February 28, 2025). Over half of the respondents (57.7%) reported feeling welcomed in Slovakia, though almost a quarter (23.3%) said they had faced rejection or discrimination based on their nationality [5].

Recent statistics show Slovakia has the lowest support for the EU among member states. Migration – first with Islamic refugees, now with Ukrainians – remains a key theme for Eurosceptic politicians, who use it to rally voter support.

Table 4

How does the V4 see Ukrainian refugees?

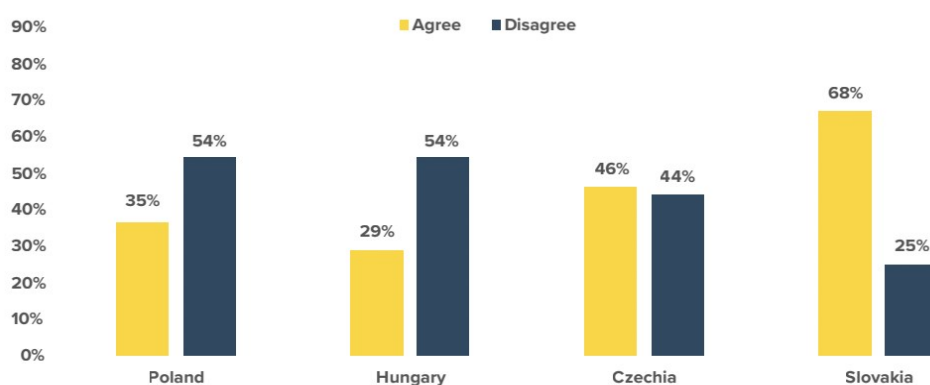

Source: Perception of Ukrainian Refugees in the V4. GLOBSEC, 2022.

How do you feel about your country hosting Ukrainian refugees? For the sake of simplicity, we merged the proportion of 'very'/'rather' positive and 'very'/'rather' negative answers. [8].

Table 5

Support to Ukrainian refugees should be reduced

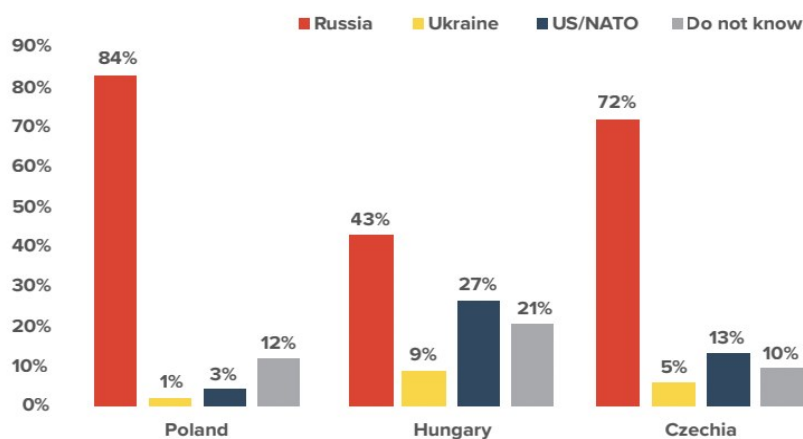

Source: Perception of Ukrainian Refugees in the V4. GLOBSEC, 2022. [8].

Then, next graph shows that while Europe unites against a common threat, many still view NATO and the US as causes of the war – an attitude that may fuel Eurosceptic rhetoric.

Table 6

Who is responsible for starting the war in Ukraine?

Source: Perception of Ukrainian Refugees in the V4. GLOBSEC, [8].

Slovakia stands out as one of the most divided countries in Central Europe when it comes to public opinion about the war in Ukraine. While 43% of Slovaks blame Russia, a nearly equal share – 39% – blame the West (US/NATO). This makes Slovakia the only country in the chart where anti-Western blame nearly matches anti-Russian blame.

However, when considering public support for European integration in Slovakia, according to a Eurobarometer survey conducted in spring 2024, 48% of Slovaks have a positive view of the EU, while 17% express a negative attitude. Furthermore, 82% of respondents believe that EU membership brings advantages to the country. The survey also showed that 85% of Slovaks believe that EU decisions have a direct impact on their daily lives. This rate is one of the highest among EU member states [8].

According to the «How are you, Slovakia?» study from June 2024, 46.4% of Slovaks support a pro-European geopolitical orientation, nearly twice as many as 25.8% in 2014. At the same time, the number of respondents who prefer a "balanced" approach between the West and Russia has decreased from 50.2% in 2014 to 39.5% in 2024. Despite the relatively positive attitude toward the EU, interest in European Parliament elections remains low. According to the Eurobarometer survey, only 26% of Slovaks showed interest in the European Parliament elections, one of the lowest rates among EU member states [4].

In conclusion, the European integration process in Slovakia has been defined by both aspirations for political stability, economic development, and security, as well as challenges related to internal political processes. After gaining independence in 1993, the country saw its future in the European Union, but this path was not linear. However, the current situation – public support for EU membership remains high, with about 82% of Slovaks believing that the EU brings advantages to the country, yet political elites, particularly Robert Fico's government, increasingly use Eurosceptic and illiberal rhetoric. The influence of Eurosceptic ideas is particularly noticeable in issues such as foreign policy, justice, and migration. Thus, Euroscepticism in Slovakia has a complex nature: it arises as a reaction to external challenges, internal crises, and political manipulation, but at the same time, it has not been able to significantly undermine the country's overall European course in terms of public opinion.

Conclusion. The European Union remains a powerful symbol of unity, cooperation, and shared values in an increasingly complex world. While many countries continue to view EU membership as a strategic goal that promises stability, democratic development, and economic opportunity, internal challenges within the Union cannot be overlooked. One such challenge is the rise of Euroscepticism, which, as seen in the case of Slovakia, reflects a growing divide between public sentiment and political rhetoric.

The contrast between the EU's attractiveness to candidate countries and internal skepticism among some member states highlights the Union's dual reality: it is both an aspirational model and a subject of criticism. This dynamic underscores the importance of maintaining transparency, consistency, and public engagement in EU policymaking. The future of European integration will depend not only on institutional reforms but also on the ability of the EU to respond to the concerns of its citizens while upholding the principles that define it.

We believe that despite the rise of Euroscepticism and the difficult times we are all going through together, the EU must remain more united than ever. It should focus on regional development and expanding cooperation, attracting new members.

The war in Ukraine has also shown that the dynamics of activity are changing, and the issue of European security is more important than ever. Peace in Europe lies in Europe's own hands, and the EU can become the key organization to ensure regional security and protect against external threats.

ДИНАМІКА СЛОВАЦЬКОГО ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті аналізується розвиток євроскептицизму у Словаччині від 1990-х років до сьогодення. Розглянуто ключові чинники, серед яких міграційна криза 2015 року, повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році та політика уряду Роберта Фіцо після 2023 року. Попри загальну підтримку членства в ЄС серед населення, політичні еліти дедалі активніше використовують євроскептичну риторику. Зроблено висновок, що словацький євроскептицизм формується як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, але не змінив стратегічного курсу країни на євроінтеграцію.

Ключові слова: Європейський Союз, Словаччина, євроскептицизм, міграційна криза, громадська думка, європейська інтеграція, українські біженці.

Bibliography:

1. A million refugees and migrants flee to Europe in 2015. UNHCR, 2015. URL: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/million-refugees-and-migrants-flee-europe-2015> (дата звернення: 11.09.2025).
2. Agenda 2000 – Commission Opinion on Slovakia's Application for Membership of the European Union. European Commission, 1997. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_97_20 (дата звернення: 10.09.2025).
3. Bilčík V., Bruncko M. Európska únia dnes. SFPA, 2001. p 162. URL: https://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2021/08/2001_Bilcik_Bruncko.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
4. Czechs and Slovaks Show Lowest Interest In European Elections, Says EU Poll. Brno Daily, 2023. URL: <https://brnodaily.com/2023/06/07/news/czechs-and-slovaks-show-lowest-interest-in-european-elections-says-eu-poll> (дата звернення: 11.09.2025).
5. Directorate-General for Migration and Home Affairs. Slovakia: Progress and challenges in the integration of people displaced from Ukraine. European Commission, 2025, February 28. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/slovakia-progress-and-challenges-integration-people-displaced-ukraine-2025-02-28_en (дата звернення: 11.09.2025).
6. Duch A. Eurobarometer ukázal, že Slováci si uvedomujú význam eurovolieb. Teraz.sk, 2024. URL: <https://www.teraz.sk/eurovolby-2024/eurobarometer-slovensko-nie-je-na-posle/788740-clanok.html> (дата звернення: 11.09.2025).
7. Euroscepticism in Slovakia: The broken promise of prosperity and stability. Trulies-Europe.de. URL: <http://trulies-europe.de/?p=1198> (дата звернення: 11.09.2025).
8. GLOBSEC. Perception of Ukrainian Refugees in the V4. GLOBSEC, 2022. URL: https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-12/GLTrends_Ukraine_refugees_summary%20v13%20spreads.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
9. Grabbe, H., Hughes, K. Enlarging the EU Eastwards. London: Royal Institute of International Affairs, 1998.
10. Gros D., Steinherr A. From transition to integration: joining the EU. Economic Transition in Central and Eastern Europe: Planting the Seeds. Cambridge University Press, 2004. P. 263–302. (дата звернення: 11.09.2025).
11. Henderson K. Euroscepticism or Europhobia: Opposition Attitudes to the EU in the Slovak Republic. European Stability Initiative, 2002. URL: https://esiweb.org/pdf/slovakia_henderson-euroscepticism-or-europhobia.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
12. History of the EU. European Union official website. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en (дата звернення: 10.09.2025).
13. Migrants crisis: Slovakia «will only accept Christians». BBC News, August 19, 2015. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-33986738> (дата звернення: 10.09.2025).
14. Na Slovensku po parlamentných voľbách rastie prozápadná geopolitická orientácia. Slovenská akadémia vied. SAV.sk, 2024. URL: https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=12071 (дата звернення: 11.09.2025).
15. On the Path to Illiberal Democracy? Freiheit.org. URL: <https://www.freiheit.org/central-europe-and-baltic-states/path-illiberal-democracy> (дата звернення: 10.09.2025).
16. Robert Fico: Migrant quotas «politically dead issue». Politico, October 14, 2015. URL: <https://www.politico.eu/article/robert-fico-migrant-quotas-politically-dead-issue/> (дата звернення: 11.09.2025).
17. Slovakia and the enlargement of the European Union. European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/13a3_en.htm (дата звернення: 11.09.2025).
18. Slovakia in the EU – success story or problem case? LSE EUROPP Blog, 2024. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2024/05/29/slovakia-in-the-eu-success-story-or-problem-case> (дата звернення: 11.09.2025).
19. The common EU response to COVID-19. European Union official website. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/common-eu-response-covid-19_en (дата звернення: 11.09.2025).
20. The Economic Benefits of Slovakia's EU Membership – Policy Briefs. National Bank of Slovakia, 2024. URL: <https://nbs.sk/en/news/the-economic-benefits-of-slovakias-eu-membership-policy-briefs> (дата звернення: 11.09.2025).
21. Ukraine. European Commission – European Neighbourhood Policy. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en (дата звернення: 11.09.2025).
22. Vachudova M. A. Euroscepticism in Central Europe. Lund University, 2005. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1320981&fileId=1320982> (дата звернення: 11.09.2025).

УКРАЇНА ЯК ЕПІЦЕНТР ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗЛАМІВ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИХ ВІЙН

Сучасний світ переживає період глибокої геополітичної турбулентності, що характеризується ерозією системи міжнародної безпеки, зростанням конкуренції між глобальними акторами та ревізією усталених норм міжнародного права. 2022 рік став кульмінацією цих руйнівних процесів, перетворивши Україну на епіцентр глобального протистояння між демократичним світом та авторитарними режимами. Вживання та перемога України залежать не лише від стійкості її Збройних Сил і суспільства, але й від безпрецедентної за масштабами міжнародної допомоги, яка надається на кількох взаємопов'язаних треках: дипломатичному, військовому, фінансовому та інформаційному.

Геополітична турбулентність початку XXI століття фактично знаменує собою кінець постбіполярного світу та формування нової, більш складної конфронтації. Якщо раніше йшлося про «багатополярність», то російська агресія кристалізувала умовний поділ світу на два табори: коаліцію демократичних держав, що об'єдналися навколо підтримки України, та «вісь автократій» (Росія, Іран, Північна Корея, частково Китай), які прагнуть демонтувати існуючий світовий порядок [3, с. 45].

У цих умовах Україна перестала бути об'єктом міжнародної політики, перетворившись на її ключового суб'єкта, чия боротьба визначає майбутнє архітектури європейської та світової безпеки. Навколо України сформувалася унікальна ситуаційна коаліція, що включає понад 50 країн. Ця коаліція не є формальним військовим блоком, але діє скоординовано, надаючи допомогу, яка є критично важливою для українського спротиву.

Ключовими факторами, що сприяли формуванню такої потужної підтримки, стали: грубе порушення Росією фундаментальних принципів Статуту ООН (суверенітету, територіальної цілісності, незастосування сили), що створило небезпечний прецедент для всього світу; героїчний спротив українського народу, який зруйнував російські плани блицкригу та довів свою здатність ефективно захищатися, що переконало партнерів у доцільності надання допомоги [6]; лідерство Сполучених Штатів і Великої Британії, які з перших днів агресії зайняли безкомпромісну позицію та стали рушіями у формуванні міжнародної допомоги; зміна позиції країн континентальної Європи, зокрема Німеччини, яка відійшла від своєї багаторічної політики «Wandel durch Handel» (зміни через торгівлю) щодо Росії.

Таким чином, війна в Україні стала каталізатором переформатування глобального геополітичного ландшафту, де Україна посідає центральне місце в боротьбі за збереження демократичних цінностей та міжнародного права.

Міжнародна підтримка України має комплексний характер і розгортається на кількох фронтах одночасно: дипломатичний фронт; санкційна політика; діяльність на міжнародних майданчиках та просування Української формули миру.

Дипломатична підтримка спрямована на міжнародну ізоляцію агресора, притягнення його до відповідальності та створення безвоєнного справедливого миру. Її ключовими компонентами є, перш за все, санкційна політика, а саме: запровадження безпрецедентних економічних та персональних санкцій проти Росії з боку США, ЄС, Великої Британії та інших країн G7. Хоча санкції не зупиняють війну, але вони суттєво обмежують здатність РФ фінансувати свою військову машину та отримувати доступ до сучасних технологій [2, с. 112].

Щодо діяльності на міжнародних майданчиках, то перш за все варто зазначити ухвалення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, що засуджують агресію та вимагають виведення російських військ. Ініціювання розслідувань воєнних злочинів у Міжнародному кримінальному суді (МКС), що призвело до видачі ордеру на арешт Володимира Путіна, та в Міжнародному суді ООН.

Незважаючи ні на що, можна стверджувати, що просування Української формули миру є значною і вагомою. Ініціатива Президента Володимира Зеленського, що складається з 10 пунктів, стала основою для міжнародних консультацій на рівні радників з національної безпеки. Мета формули – об'єднати світ навколо українського бачення справедливого та тривалого миру [7].

Вирішальним фактором є військова допомога, що дозволяє Україні не лише оборонятися, а й проводити контрнаступальні операції. Вона еволюціонувала від надання легкого протитанкового

озброєння на початку вторгнення до постачання сучасних систем артилерії (HIMARS, Caesar), танків (Leopard, Abrams), систем ППО (Patriot, IRIS-T) та далекобійних ракет (Storm Shadow, SCALP).

Ключовим механізмом координації військової допомоги стала Контактна група з питань оборони України у форматі «Рамштайн», яка об'єднує понад 50 країн. Цей формат дозволяє синхронізувати зусилля, визначати нагальні потреби України та знаходити ресурси для їх задоволення [1, с. 78]. Водночас, надання військової допомоги стикається з викликами, такими як повільні темпи постачання, політичні вагання в деяких країнах-партнерах та страх ескалації конфлікту.

Фінансова допомога є також одним із вирішальних факторів. Вона є критично важливою для макроекономічної стабільності України та функціонування держави в умовах війни. Падіння ВВП, руйнування інфраструктури та колосальні військові видатки створили величезний дефіцит бюджету, який покривається за рахунок міжнародних партнерів.

Основними донорами фінансової допомоги є: Європейський Союз, Сполучені Штати, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк. Та, ЄС надав макрофінансової допомоги, зокрема через інструмент Ukraine Facility обсягом 50 млрд євро на 2024-2027 роки, забезпечує передбачуваність фінансування [5]. Сполучені Штати надають пряму бюджетну підтримку, що дозволяє фінансувати соціальні виплати, зарплати вчителям, лікарям та державним службовцям. Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк надали довгострокові кредити у рамках програм співпраці, що також є маркером довіри до економічної політики України та стимулює проведення реформ.

Завдяки цій допомозі Україні вдалося уникнути фінансового колапсу, забезпечити соціальні гарантії для населення та продовжувати фінансувати оборонні потреби.

В цьому контексті варто звернути увагу і на інформаційно-сміслові наративи. Незважаючи на деякі наукові дебати, все ж більшість дослідників вважає російсько-українську війну гібридною, і її невід'ємною складовою – боротьбу в інформаційному просторі. Росія веде масштабну дезінформаційну кампанію, спрямовану як на внутрішню аудиторію, так і на міжнародну спільноту. Україна та її партнери, у свою чергу, вибудовують власні наративи для протидії агресору.

Кремлівська пропаганда використовує набір стійких, хоча й часто суперечливих, наративів. Як відомо, це, перш за все, казки про «денацифікацію» та «демілітаризацію» та спробу представити Україну як «нацистську державу», що загрожує Росії, а війну – як вимушену «спеціальну військову операцію». Цей наратив спрямований переважно на внутрішню аудиторію для легітимізації агресії.

Просування тези про те, що Росія була змушена напасти, щоб запобігти розширенню НАТО до її кордонів є також. Цей наратив активно використовується для роботи з аудиторіями на Заході та в країнах Глобального Півдня, апелюючи до антиамериканських настроїв [8]. Не менш поширеним є і намагання дискредитувати українську державність, представити Україну як неспроможну, корумповану державу, що перебуває під «зовнішнім управлінням» Заходу («Україна – failed state»). До цих наративів можна додати і поширення в західних медіа та соцмережах ідеї про те, що допомога Україні є надто дорогою та безперспективною, що має на меті підірвати єдність міжнародної коаліції.

Але на ці наративи мають і контрнативні. Контрнативні. Україна за підтримки партнерів змогла побудувати ефективну систему стратегічних комунікацій, яка просуває альтернативні смисли. Так, ключовий наратив представляє боротьбу України не як локальний конфлікт, а як захист свободи, демократії та міжнародного порядку від авторитарної тиранії. Це дозволяє мобілізувати підтримку західних суспільств [7, с. 25]. Постійно і докорінно йде акцентування на воєнних злочинах Росії (Буча, Ірпінь, Маріуполь), терористичних атаках на цивільну інфраструктуру. Це формує образ Росії як держави-терориста та позбавляє її будь-яких моральних виправдань.

Наратив, який позиціонує Україну як форпост, що захищає всю Європу від російської загрози, обґрунтовує необхідність надання максимальної допомоги як інвестиції у власну безпеку європейських країн.

Інформаційне протистояння триває, і його результати безпосередньо впливають на рівень та стабільність міжнародної підтримки України.

Відтак, повномасштабна агресія РФ проти України стала точкою біфуркації для всієї системи міжнародних відносин, вивівши на передній план фундаментальне протистояння між демократією та авторитаризмом. Україна опинилася в епіцентрі цієї боротьби, продемонструвавши надзвичайну стійкість завдяки синергії національного спротиву та безпрецедентної міжнародної підтримки.

Аналіз показав, що допомога Україні є багатовимірною та комплексною. Дипломатичні зусилля ізолюють агресора, військова допомога дає змогу захищатися на полі бою, фінансова підтримка

забезпечує макроекономічну стабільність, а успішна інформаційна політика мобілізує суспільства країн-партнерів та протидіє російській дезінформації.

Водночас Україна стикається з серйозними викликами: ризиком «втоми» у західних суспільствах, можливими політичними змінами в країнах-партнерах, недостатніми темпами постачання озброєнь та постійним тиском на економіку.

Подальша стратегія України має бути спрямована на зміцнення міжнародної коаліції, диверсифікацію джерел допомоги, підвищення ефективності її використання та продовження активної боротьби на всіх фронтах, включно з інформаційним. Перемога України матиме не лише національне, а й глобальне значення, адже вона стане доказом того, що у XXI столітті агресія та порушення міжнародного права не можуть залишатися безкарними.

Список використаних джерел:

1. Коппель, О. А., & Пархомчук, О. С. (2022). Формат «Рамштайн» як новий інструмент міжнародної безпекової політики. *Політичне життя*, (4), 75-81.
2. Перепічка, М. Л. (2023). Ефективність санкційної політики щодо Російської Федерації в умовах повномасштабної агресії проти України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, (152), 108-118.
3. Тодоров, І. Я. (2023). Російсько-українська війна як каталізатор змін у глобальному геополітичному ландшафті. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, (32), 41-50.
4. Шеховцов, В. В. (2022). Стратегічні наративи України в умовах інформаційної війни з Російською Федерацією. *Стратегічні пріоритети*, (3), 22-29.
5. European Commission. (2024). *Ukraine Facility: €50 billion for Ukraine's recovery, reconstruction and modernisation*. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/ukraine-facility_en
6. Giles, K. (2022). *Russia's War on Ukraine and the Rise of the Leader-State*. Chatham House. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2022/06/russias-war-ukraine-and-rise-leader-state>
7. The Office of the President of Ukraine. (2022). *President presented the Ukrainian Peace Formula to the G20 leaders*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-prezentuvav-lideram-g20-ukrayinsku-formulu-miru-79093>
8. Yusupova, A. (2023). *How Russian propaganda messages target the Global South*. Deutsche Welle. Retrieved from <https://www.dw.com/en/how-russian-propaganda-messages-target-the-global-south/a-64796245>

Іван МОНОЛАТІЙ,

завідувач кафедри політичних наук факультету історії,
політології і міжнародних відносин

(Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

ЕТНІЧНЕ (РАСОВЕ) ПРОФІЛЮВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ РОЗВІДКИ ТА КОНТРРОЗВІДКИ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Етнічне (расове) профілювання у діяльності розвідки та контррозвідки держав Європейського Союзу є однією з найбільш дискусійних практик сучасної безпекової політики. Воно полягає у прийнятті оперативних рішень щодо конкретних осіб або груп на підставі їх етнічного походження, національності, кольору шкіри чи релігійної належності, що відрізняє його від традиційних поліцейських підходів, які орієнтуються винятково на поведінкові або кримінальні ознаки. Ця практика спрямована на ідентифікацію потенційних загроз, серед яких особливо актуальними є терористичні прояви, вербування іноземною агентурою або участь у діяльності, що може підрвати національну безпеку. Профілювання на етнічній (расовій) основі дозволяє розвідкам оперативно розподіляти ресурси та концентрувати увагу на тих групах, які потенційно можуть бути більш схильними до участі у ризикових або ворожих діях, проте така практика завжди має поєднуватися з багатовимірним аналізом, що враховує поведінкові, соціокультурні та історичні чинники.

Водночас етнічне (расове) профілювання несе значні етичні та правові виклики. Використання ознак, пов'язаних з етнічним походженням або релігійною приналежністю, може створювати ризики

дискримінації, стигматизації та соціальної ізоляції окремих спільнот, підриваючи довіру до державних інституцій та сприяючи формуванню негативних стереотипів. Це вимагає від розвідувальних і контррозвідувальних органів суворого дотримання законодавчих та нормативних обмежень, а також прозорих процедур контролю за використанням подібних методів. Одночасно практика показує, що при належній інтеграції етнічних (расових) критеріїв у комплексний аналіз ризиків вони можуть слугувати важливим інструментом запобігання терористичним загрозам, іноземному шпигунству та гібридним впливам, забезпечуючи баланс між ефективністю безпеки та захистом прав людини.

У розвідувальній практиці подібний підхід застосовується для ідентифікації потенційних загроз, серед яких особливо актуальними є терористичні прояви та діяльність іноземних спецслужб. Важливо підкреслити, що етнічні (расові) аспекти загроз формуються не лише через релігійну чи політичну приналежність, а й через соціальні, культурні та національні зв'язки, які можуть слугувати каналами впливу для іноземної агентури. Саме тому етнічний та расовий критерії часто стають одним із ключових елементів оцінки ризику у діяльності контррозвідки та розвідки держав-членів ЄС.

Застосування етнічного профілювання регламентується жорсткими правовими нормами. Європейська конвенція з прав людини та Хартія Європейського Союзу про основоположні права гарантують захист особи від дискримінації за етнічною, расовою або релігійною ознакою. У своїх рішеннях та рекомендаціях Європейський парламент і Рада Європи наголошують, що етнічні фактори можуть враховуватися лише як частина комплексного багатовимірного аналізу ризику, а не як домінуючий критерій. Судова практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що профілювання виключно на основі етнічних (расових) ознак порушує права людини та принципи рівності.

Аргументи на користь етнічного (расового) профілювання базуються на підвищенні ефективності розвідувальної діяльності. Такий підхід дозволяє концентрувати ресурси на групах, які статистично демонструють підвищений ризик радикалізації або вербування іноземними спецслужбами, і точніше оцінювати загрози, комбінуючи етнічні та національні ознаки з поведінковими, соціокультурними та контекстуальними факторами. Водночас існують вагомі заперечення проти його застосування: надмірне спирання на етнічні (расові) критерії може спричинити дискримінацію, стигматизацію та соціальну ізоляцію певних спільнот, підривати довіру громадян до державних інституцій та провокувати помилкові оцінки загроз. Правозахисні організації наголошують, що подібні практики потенційно порушують базові права людини, послаблюють інтеграцію етнічних меншин та сприяють формуванню негативних стереотипів.

Досвід держав-членів ЄС демонструє різні підходи до застосування етнічного профілювання. У Франції після терактів 2015 року Служба загальної безпеки внутрішньої розвідки (Direction générale de la Sécurité intérieure, DGSI) спрямувала моніторинг на мусульманську спільноту, особливо серед північноафриканських іммігрантів, використовуючи етнічні та національні критерії для виявлення середовищ, схильних до радикалізації або вербування іноземними спецслужбами. Федеральна служба захисту конституції Німеччини (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV) здійснює спостереження за російськомовними та китайськомовними меншинами для виявлення агентури іноземних розвідок і гібридних загроз, приділяючи особливу увагу спільнотам, що сформувалися внаслідок масової міграційної хвилі 2010–2020-х років, зокрема сирійській, афганській та іракській діаспорам. Федеральна поліція та контррозвідувальні органи Німеччини поєднують етнічні критерії з поведінковим та соціокультурним аналізом, щоб мінімізувати ризик дискримінації та стигматизації. В Італії Служба інформації безпеки (Agenzia Informazioni e Sicurezza Interna, AISI) та Служба зовнішньої розвідки (Agenzia Informazioni e Sicurezza Esterna, AISE) приділяють підвищену увагу етнічному та релігійному аспекту загроз у контексті міграційної кризи, концентруючи увагу на північноафриканських, субсахарських та ближньосхідних спільнотах, що прибувають до країни через Середземне море, застосовуючи інтегровані методи оцінки ризиків із врахуванням поведінкових і соціокультурних факторів. Британський досвід демонструє ефективну інтеграцію етнічного і поведінкового профілювання: Служба безпеки Сполученого Королівства (Security Service, MI5) відповідає за внутрішню безпеку, моніторинг етнічних меншин та попередження терористичних проявів, а Секретна розвідувальна служба (Secret Intelligence Service, MI6) здійснює зовнішню розвідку серед емігрантів, студентів і підприємців, де етнічні та національні зв'язки можуть бути каналами вербування агентури.

Особливу увагу у контексті нашої теми слід приділяти шпигунству на етнічному, релігійному та расовому ґрунті. Іноземні спецслужби активно використовують етнічні та релігійні зв'язки для вербування агентури, як демонструє діяльність російської федерації серед російськомовних меншин у Західній

Європі, Китайської Народної Республіки серед китайських студентів та підприємців, а також держав Близького Сходу через арабські і північноафриканські діаспори. Етнічне (расове) профілювання дозволяє виявляти потенційні канали впливу, але водночас підвищує ризик стигматизації і зниження довіри до державних інституцій.

Для України, як потенційної членкині Європейського Союзу, етнічне (расове) профілювання набуває особливого значення через наявність різноманітних етнічних і релігійних спільнот на її території. Зокрема перспективи України у протидії гібридним загрозам з боку російської федерації зумовлені розігруванням етнічних, конфесійних та регіональних карт у інформаційно-психологічних операціях, зокрема щодо угорської, румунської та польської спільнот на Закарпатті, Буковині та інших прикордонних регіонах. РФ використовує ці механізми для створення внутрішньої напруженості, підриву довіри до центральної влади та тестування ефективності системи національної безпеки України шляхом дезінформації, економічного тиску та підтримки етнополітичних акторів, що потенційно сприяють сепаратистським настроям або лобіюють інтереси третіх держав.

У цьому контексті Україні доцільно розвивати комплексну систему оцінки ризиків, де етнічні та національні чинники інтегруються у багатовимірний аналіз гібридних загроз, зокрема формування превентивних механізмів реагування на інформаційні кампанії і вербувальні спроби іноземних спецслужб. Також важливо закріпити законодавчі рамки, що чітко визначають застосування етнічного (расового) профілювання виключно як допоміжного інструменту комплексної оцінки ризиків, з обов'язковим контролем незалежними наглядовими органами. Розвиток прозорих процедур, системи звітності, освітніх програм для службовців безпеки та ефективних каналів взаємодії з етнічними і релігійними громадами сприятиме підвищенню довіри до держави, мінімізації стигматизації та забезпеченню балансування між оперативною ефективністю та дотриманням демократичних стандартів і прав людини. Такий інтегрований підхід дозволить Україні протидіяти радикалізації, шпигунству та гібридним впливам, зміцнити соціальну згуртованість і підготуватися до ефективної інтеграції у безпекову архітектуру Європейського Союзу.

Етнічне та расове профілювання у роботі розвідки та контррозвідки держав Європейського Союзу відображає складну взаємодію між оперативною ефективністю та гарантіями прав людини: воно дозволяє своєчасно виявляти загрози терористичного, шпигунського та гібридного характеру, водночас надмірне покладання на етнічні або релігійні ознаки може провокувати дискримінацію та соціальну стигматизацію. Для України, яка прагне стати членкинею Європейського Союзу, цей досвід є надзвичайно важливим, адже ефективна система безпеки має інтегрувати етнічні, релігійні та національні фактори у багатовимірний аналіз гібридних загроз, зокрема з боку російської федерації, дотримуючись при цьому демократичних стандартів, прозорих процедур та принципів недискримінації, щоб забезпечити внутрішню стабільність, зміцнити довіру населення та успішно інтегруватися у європейську систему безпеки.

Список використаних джерел:

1. Монолатій І. Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2023. 448 с.
2. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції. Аналіз сучасної західної літератури / За заг. ред. Дж. Перліна; наук. ред.: О. Мартиненко, Ю. Белоусов. Львів: Астролябія, 2011. 632 с.
3. Alkousaa R. German police methods foster bias, racial profiling, finds study. URL: https://www.reuters.com/world/europe/german-police-methods-foster-bias-racial-profiling-finds-study-2024-09-09/?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 13.09.2025).
4. Corder M. Dutch appeals court prohibits border police ethnic profiling. URL: <https://apnews.com/article/netherlands-b38608bfa8e3305b3055431813b86391> (Дата звернення: 13.09.2025).
5. Wildemann S., Niederée C., Elejalde E. Migration Reframed? A multilingual analysis on the stance shift in Europe during the Ukrainian crisis. URL: <https://arxiv.org/abs/2302.02813> (Дата звернення: 13.09.2025).

Ірина ЦІКУЛ,

доцент кафедри політології та державного управління
факультету історії, політології та міжнародних відносин
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Розв'язана росією повномасштабна війна проти України загострила низку давно існуючих безпекових проблем, продемонструвавши критичну потребу оновлення архітектури європейської безпеки, яку неможливо уявити без України. З іншого боку, гарантування безпеки самої України в умовах геополітичної турбулентності неможливе без інтеграції з Європейським Союзом та Північноатлантичним Альянсом. Оскільки підтримка України у протидії агресору є одним із пріоритетів Європейського Союзу, співтовариство зіткнулося з потребою вироблення більш адаптивних та оперативних інструментів безпекового співробітництва, спроможних ефективно реагувати на новітні загрози. Означене вимагає стійкої політичної волі та результативних рішень з боку європейських інституцій.

Важливою складовою механізму європейської підтримки України в російсько-українській війні виступає допомога у сфері безпеки та оборони. Значну роль у цьому відіграє фінансування через Європейський фонд миру (ЄФМ/European Peace Facility – EPF), що функціонує як позабюджетний інструмент фінансової підтримки [3]. ЄФМ/EPF забезпечує покриття спільних витрат на зовнішні військові місії та операції Європейського Союзу та надає (за потреби) підтримку країнам-партнерам у вигляді постачання обладнання, навчання військових та розвитку інфраструктури. Зазначимо, що ЄФМ/EPF фінансує (на постійній основі) дві основні статті спільних витрат, пов'язаних із невиконавчими військовими місіями: 1) організацію заходів для гарантування безпеки персоналу та охорони об'єктів, включно із залученням спеціалізованих підрозділів; 2) розгортання медичних пунктів у відповідь на епідеміологічні загрози, зокрема у випадках спалахів пандемій [1].

Для задоволення оборонних потреб України в межах діяльності ЄФМ/EPF було створено два ключових інструменти – Європейську військову допоміжну місію для України/EUMAM Ukraine [4] та Програму підтримки європейської оборонної промисловості через спільні закупівлі/EDIRPA [2]. Ініціатива EUMAM Ukraine фінансується через ЄФМ/EPF та фокусується на підготовці українських військовослужбовців [4]. EDIRPA є короткотерміновим фінансовим інструментом, спрямованим на посилення оборонної спроможності ЄС, яким передбачено виділення 300 мільйонів євро до завершення 2025 р. Участь у програмі повинні брати щонайменше три держави-члени ЄС, однак також допускається залучення країн-членів Європейської асоціації вільної торгівлі. Водночас обов'язковими умовами для компаній-постачальників та їхніх субпідрядників є юридична реєстрація на території ЄС або в країнах-партнерах і відсутність контролю з боку третіх країн або неасоційованих структур [2].

Паралельно з цими інструментами запроваджено Механізм кредитної співпраці/ ULCM, спрямований на забезпечення стабільного й достатнього фінансування України, що дозволить уникнути надмірного зростання державного боргу. Центральною складовою цього підходу є переказ надлишкових прибутків, які генеруються за рахунок заморожених активів РФ, що зберігаються в Euroclear Belgium [5].

Аналіз механізму європейської підтримки України в російсько-українській війні демонструє помітну трансформацію підходів до зовнішньої політики та фінансування у сфері безпеки. Від початку збройної агресії РФ проти України, ЄС продемонстрував не лише політичну підтримку, а й готовність до глибокої інституційної перебудови задля забезпечення довготривалої допомоги нашій державі. Одним із ключових інструментів європейської підтримки України виступає Європейський фонд миру, що став новаторським форматом посилення оборонної спроможності, з чітким розмежуванням фінансування військових операцій та миротворчих ініціатив. Поряд із ЄФМ/EPF, важливу роль у забезпеченні стабільної макроекономічної підтримки відіграє використання прибутків від заморожених РФ активів, що реалізується через інструмент макрофінансової допомоги. Військова підтримка у форматі Місії EUMAM Ukraine, посилює суверенітет і зміцнює територіальну цілісність України, а також виконує функцію стримування подальших актів агресії, що критично важливо для стабілізації ситуації в Європі. Водночас впровадження означених ініціатив супроводжується низкою внутрішньоінституційних викликів для самого Європейського Союзу.

Таким чином, механізм європейської підтримки України в російсько-українській війні охоплює

широкий спектр інструментів – від фінансово-економічної допомоги до оборонно-безпекових ініціатив. Така трансформація свідчить про еволюцію зовнішньої політики ЄС в умовах збройної агресії РФ проти України. Водночас, наявність внутрішньополітичних розбіжностей між державами-членами актуалізує необхідність подальшої інституційної модернізації зовнішньополітичного механізму ЄС задля забезпечення більшої ефективності та стратегічної цілісності у реагуванні на сучасні безпекові виклики та загрози.

Список використаних джерел:

1. EU missions and operations abroad. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762478/EPRS_BRI\(2024\)762478_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762478/EPRS_BRI(2024)762478_EN.pdf) (дата звернення: 05.09.2025).
2. European Parliament backs law on common procurement in defence – bonuses for projects supporting Ukraine and Moldova September 12, 2023. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/european-parliament-backs-law-on-common-procurement-in-defence-bonuses-for-projects-supporting-ukraine-and-moldova/> (дата звернення: 09.09.2025).
3. European Peace Facility. URL: https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/european-peace-facility_en (дата звернення: 08.09.2025).
4. European Peace Facility: Council greenlights further funding for training of the Ukrainian Armed Forces under EUMAM Ukraine 28 November 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/11/28/european-peace-facility-council-greenlights-further-funding-for-training-of-the-ukrainian-armed-forces-under-eumam-ukraine> (дата звернення: 08.09.2025).
5. Ukraine, the European Peace Facility and additional financing. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/762381/EPRS_ATA\(2024\)762381_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/762381/EPRS_ATA(2024)762381_EN.pdf) (дата звернення: 05.09.2025).

Ганна САСИН,

*старший викладач кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ В УКРАЇНСЬКИЙ ПРОСТІР

Сучасний світ зіштовхнувся з новим викликом. Війна в новітньому розумінні – це не лише супротив на полі бою, це також застосування різних технологій, які стають фундаментом для протиріч, для підбурювання ситуації. Однією із таких технологій є – інформаційна війна.

Одним із перших хто написав про феномен інформаційних воєн був М. Маклюєн, який у 60-х роках ХХ століття підкреслив, що «холодна війна» ведеться за допомогою інформаційних технологій, оскільки у всі часи війни велися з допомогою передових розробок. Дослідник відмітив, що якщо «гарячі» війни минулого використовували зброю, знищуючи ворогів одного за іншим, то інформаційна зброя за допомогою телебачення та кіно, навпаки, занурює все населення у певний світ уяви: «земна куля тепер – не більше, ніж село» [6, с. 4].

Інформаційна війна – це те явище, яке немає початку й кінця, її можна вести тихо та безперестанку, з її допомогою, можна впливати на багато подій і навіть на настрої населення. Вона може бути як голосною, так і відносно тихою, але її вплив все одно буде мати свої наслідки.

П. Шевчук відмічає, що основними напрямками та способами маніпулятивних психоінформаційних технологій РФ відносно України були (та й залишаються надалі):

- поступове зниження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення;
- відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики «керованого хаосу»;
- формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу;
- домінування російської мови, культури та традицій для утвердження самоідентифікації при одночасному витісненні української мови та культури [4].

Істотну зміну подій, які відбулись після революції Гідності в українському просторі, та період початку російського вторгнення на територію України, не можна не пов'язувати з постійним впливом російської інформаційної пропаганди на території України.

Початок інформаційного впливу росії на території України почався ще з часів проголошення незалежності. Було багато чітких сигналів, які мали свої наслідки, та зрештою залишили свій відбиток на політичній і територіальній історії України:

- ідеї федералізації території України, задля більш масштабного впливу на політику України;
- прагнення надати російській мові статусу державної;
- вплив на позицію України щодо ядерної зброї, а саме гарантії безпеки «умовні»;
- прагнення впливати на внутрішню політику України та забезпечення дотримання курсу України проти ЄС та НАТО.

Усі вищенаведені умови, за допомогою яких росія прагнула не лише впливати на політику на території України, а й безпосередньо не дати змогу створити імідж сильної та незалежної держави, яка може самостійно себе представляти на міжнародній арені, а також не дати змогу Україні вирватись з лав впливу, який росія постійно вела на території України.

Як виправдання свого вторгнення на територію України, росія подавала «прагнення захистити українців від фашистських, радикальних партій та лідерів, які «незаконно» прийшли до влади, і за їх твердженням вбивали російськомовних громадян та пропагували ідеї викорінення російськомовного населення з території України». В медіапросторі російського телебачення активно підбурювали ситуацію захисту українців від нової влади, яка «в результаті державного перевороту захопила владу в країні». Весь світ бачив кадри так званого «визволення» східних областей України. Вплив росії став дуже потужним у всьому світі адже інформація швидко спотворювалась та наполегливо розповсюджувалась по всіх каналах. Для іміджу України це був безумовно крах, оскільки надії на те що її можна буде відновити, майже не залишалось. Багато європейських країн, на початку повномасштабного вторгнення, були також під впливом російської пропаганди. Вона намагалась впливати на громадську думку більшості країн з метою послаблення підтримки та допомоги Україні.

Основною метою були інформаційна ізоляція України, послаблення військової допомоги, виправдання повномасштабної агресії, розкол Європейського співтовариства, поширення російських наративів в світі, підготовка фундаменту для можливої військової агресії на територію Європи. Саме тому варто погодитись з тим фактом, що російські провокації зіграли одну з головних ролей дестабілізації ситуації в Україні.

І. Костюк має рацію, що сьогодні російсько-українська інформаційна війна ведеться відкрито [1, с. 58]. Крім того, дослідниця вказує на те, що в Україні краща ситуація з погляду плюралізму в медіа і доступу громадян до інформації. У Росії практично не існує широко відомих опозиційних каналів інформації. Тотальний контроль над медіа ресурсами та вплив на населення росії через віру, пропаганду, телебачення, ідеологію, змалювали картину нацистської України, яку потрібно «рятувати». І аж ніяк не завойовуючу, криваву, насильницьку, загарбницьку політику росії по відношенню до України, її цілісності, незалежності та суверенності.

Існування в сучасному світі, не можливе без інформації. Варто зазначити, що її вплив, деколи, є недооціненим. Вироблення стратегії і тактики ведення боротьби в інформаційному полі, а також створення структури, яка буде збирати й аналізувати необхідну інформацію для боротьби на «випередження супротивника», – першочергове завдання, яке стоїть перед Україною для захисту її національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Костюк І.А. Інформаційні війни в контексті революційних подій в Україні. *Актуальні проблеми соціальних комунікацій: матеріали студентської наукової конференції, 22 травня 2014 року*. Міністерство освіти і науки України, Національний авіаційний університет. С. 57–60.
2. Семен Н.Ф. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України (на прикладі сайтів «Правда.Ру» та «Российский диалог»): ареш. дис. к. н. соц. комун.; спеціальність 27.00.01. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2018. 23 с.
3. Чирва Р. Інформаційна війна – зброя. Страшніша за ядерну. *Профспілкові вісті*. 2014. № 13. С. 8–9.
4. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. С. 1–11. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26790/shevchuk.pdf> (дата звернення: 11.09.2025).

5. Шпиго П.С., Рудник Р.М. Основні технології та закономірності інформаційної війни. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 326–339.
6. Marshall McLuhan. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Canada, 1964. 318 p.

Сергій ВОНСОВИЧ,
професор кафедри політології та філософії
(Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка)

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Аналіз трансформаційних процесів в умовах глобальних змін і розвитку інформаційного суспільства свідчить, що за явними ознаками розширення комунікаційної взаємодії та можливостей інформаційних технологій і відповідних наслідків цих процесів, лежать зміни в культурних засадах системи: спільності цінностей, сукупності стереотипів, міфів, символів і настанов суспільства. Війна росії проти України вкотре підтвердила тезу про очевидну зміну парадигми сучасної війни, продемонструвала необхідність ґрунтовного дослідження цього феномену та розробки цілком нових підходів до реалізації політичних і воєнних цілей.

Роль інформаційно-психологічного складника у протистоянні включає відмінні позиції щодо його вагомості. Береться під сумнів твердження окремих авторів про те, що інформаційний складник є лише допоміжним і переважно супроводжує воєнну фазу операції. Однак можливості цієї компоненти є значно більшими. Деякі науковці зауважують, що певною мірою війну із застосуванням інформаційно-психологічного складника можна називати «війною смислів/сенси». Мем як інформаційний вірус є інструментом комунікації індивідуального з колективним, загальнозрозумілим символом, який не тільки впливає на реальність, але й формує її. Слово зафіксовано і в Оксфордському словнику 1988р., де його витлумачено як одну з форм передачі інформації.

Як артефакти, меми мають три характеристики: віртуальна тілесність, соціальна та культурна пов'язаність, цілеспрямоване створення і споживання.

Особливістю російсько-української війни стало ефективне використання меметичної зброї. Проблематику дослідження виникнення та поширення мемів розглянуто в працях західних науковців Р. Докінза, Д. Рашкоффа, Дж. Джилета, Дж. Балкіна, П. Леві, Г. Мейкла, С. Блекмор, Т. Бретта і вітчизняних – Л. Смоли, Г. Почепцова та ряду ін.

Інтернет та соціальні мережі відкрили надзвичайно широкі можливості для поширення інформації, у тому числі й у максимально простій та зрозумілій формі – наприклад, через меми. Сучасні інформаційні технології є складним суспільним явищем. Їх можна розглядати як процес комунікації, де взаємодія людей спрямована на підтримку або зміну існуючого порядку речей, а також на досягнення певних цілей із прогнозованим результатом. Так, мемами можуть бути ідеї, популярні слова чи вирази, рекламні слогани, анекдоти, мелодії, а іноді навіть елементи архітектури. Так само як гени циркулюють у генофонді, меми передаються від людини до людини шляхом наслідування. У суспільстві відбувається безперервний обмін ідеями, емоціями та цінностями, які поширюються від представників елітних груп (політики, бізнесмени, митці, науковці, спортсмени, військові, спецслужби, інтелігенція чи просто заможні люди) до широких мас населення [1]. Підґрунтям цього процесу є природне прагнення більшості людей бути частиною чогось більшого.

Щоб зрозуміти ефективність використання мемів, слід уточнити саме поняття. У науковій літературі є кілька підходів:

- мем може бути ідеєю, образом чи іншим нематеріальним об'єктом, який спонтанно поширюється серед людей як у вербальній, так і невербальній формах, включно з інтернет-простором;
- він може розглядатися як прояв колективного несвідомого, що набуває словесної або знакової форми та допомагає подолати захисні бар'єри у свідомості великої кількості людей;
- також це одиниця культурної інформації, здатна копіюватися й конкурувати в соціокультурних процесах;
- мем можна трактувати і як спеціально створене інформаційне повідомлення, призначене для формування певної моделі свідомості та стимулювання потрібних рішень;

- його можна порівняти з інформаційним вірусом [3].

У пропаганді та під час воєнних конфліктів застосування мемів відбувається кількома способами. Перший – класичний, коли інформацію багаторазово повторюють, і з часом вона закріплюється у свідомості як переконання чи навіть догма. Другий – створення когнітивного дисонансу, що добре відоме в маркетингових практиках. Третій – метод «троянського коня», коли експлуатуються вразливі теми: патріотизм, очікування «світлого майбутнього» тощо. Виникнення медіавірусів стало можливим завдяки комерціалізації суспільного життя, розвитку медіапростору, формуванню інтернет-спільнот та утвердженню культури масового споживання. Перевантаженість інформацією стимулює людей шукати прості пояснення складних явищ, і саме меметичні віруси цю потребу задовольняють.

Глобальна мережа надала таким вірусам широкі канали комунікації. Вони легко охоплюють не лише основну цільову аудиторію, а й суміжні групи. Показовим прикладом є мем «Путін... ла ла ла», що потрапив на сторінки британського видання «The Guardian». У межах «гібридної війни» меметична зброя стала дієвим інструментом. Такі слова, як «укропи», «колоради», «кримнаш», «ватники», «кіборги» та інші, перетворилися на зброю, яка впливала на світогляд протилежних сторін. При цьому найпотужніший ефект мала емоційно забарвлена аудіовізуальна інформація: від образу «розіп'ятого хлопчика» до меседжів про «зраду братньої України» чи «необхідність маленької переможної війни».

Меми, що поширювалися в умовах російсько-української війни, можна умовно поділити на три групи: створені в Росії й спрямовані на її прихильників; створені в Україні й адресовані українській аудиторії; а також нейтральні. Російські інформаційні центри активно використовували соціальні мережі для поширення таких матеріалів. Дослідження журналіста А. Чена показало існування організованих груп, що займалися масовим виробництвом і поширенням мемів [2]. Ключовими в російському інформаційному полі стали меседжі «зрада», «нас зливають», «все пропало». Мета полягала у піднятті й розігріванні конфліктності та поширенні панічних настроїв.

З українського боку меметична зброя теж поступово стала інструментом інформаційної протидії. Докторина політичних наук, професор Лідія Смола справедливо зазначає, що її використання є одним з ефективних засобів боротьби з російською інформаційною експансією. Українські меми на кшталт «ватнік» чи «колорад» впливали на російський дискурс, викликаючи реакцію владних структур. Наприклад, у російських школах і вишах учням та абітурієнтам пропонували писати твори на теми «Гордое имя – ватник» чи «Мы не колорады, а гордые внуки дедов с георгиевскими лентами».

Загалом, війна між Україною та Росією не лише розширила межі використання мемів у пропаганді, а й показала, що інформаційні війни можуть бути не менш важливими, ніж військові операції. Новітні комунікаційні технології сьогодні формують суспільні процеси та охоплюють практично всі сфери політики й державного управління. Вони використовуються як легально, так і в прихованих формах: для маніпуляцій, психологічного тиску, залякування чи навіть терору. Такі зміни безпосередньо впливають на сприйняття світу окремою людиною та суспільством у цілому, що вимагає нового осмислення категорії «інформаційно-політична безпека». Адже саме інформаційний ресурс стає однією з ключових сфер національної безпеки будь-якої держави – незалежно від її розмірів і потуги.

Список використаних джерел:

1. Попфалуші Д. Роль і класифікація мемів у рамках російсько-української війни [Електронний ресурс]. URL: <http://iac.org.ua/rol-i-klasifikatsiya-memiv-u-ramkah-rosijsko-ukrayinskoyi-viyni/>
2. Chen A. Russian trolls spread false information on the Internet [Електронний ресурс]. NPR. 04.06.2015. URL: <http://www.npr.org/2015/06/04/412046928/russian-trolls-spread-false-information-on-the-internet>
3. Wilkins J. S. What's in a Meme? Reflections from the perspective of the history and philosophy of evolutionary biology. Journal of Memetics. 1998. [Електронний ресурс]. URL: <http://jomemit.cfpm.org>

Оксана ШУРКО,

доцент кафедри політології філософського факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВІЙНИ

В будь-яких взаємовідносинах, взаємодіях, в тому числі політичних, в тій чи іншій мірі використовується маніпуляція як певний спосіб досягнення бажаного результату. Маніпуляцію визначають як прихований психологічний вплив, що змушує людину діяти відповідно до цілей маніпулятора, часто без її усвідомлення, як приховане управління людиною всупереч її волі, що приносить ініціатору односторонні переваги, як метод впливу на підсвідомість людини через її почуття, емоції та переживання, спрямований на програмування певних мотивів до співпраці.

Маніпуляція у політологічній науці визначається як система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язування певних ідей, цінностей. Це вплив на громадську думку та політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку, а саме зміну напрямку активності електорату, модифікація ідей, думок, поглядів громадян.

Політична дійсність, політичні процеси опосередковано відображаються на рівні політичної свідомості, формуючи розуміння політичної влади, інтересів і потреб суб'єктів політики. Найбільш вразливою до маніпуляції є масова політична свідомість (буденно-емпіричний рівень), яка характеризується статистичністю, безсистемністю, стереотипністю мислення, міфологізацією, здатністю до швидких змін і нездатністю до діалогу. Саме масова політична свідомість передусім сприйнятлива до маніпулятивних впливів, бо містить найбільше ірраціональних елементів. Ірраціональні впливи, навіювання певних ідей, позицій, охоплюють значно ширшу аудиторію, ані ж раціональні, науково обґрунтовані факти, що є однією з ключових причин масової маніпуляції. Формування ідеологій, творення сучасних міфів, генерація потрібного бачення світопорядку, «запускання» чуток, розробка технологій інформаційної війни, перекручування, дозування і знищення певної інформації, використання мультимедійних платформ – це види маніпуляції масовою свідомістю. Способи політичного маніпулювання включають замовчування невігідної інформації, підтасовку фактів, упереджену інтерпретацію, використання ярликів для дискредитації, маніпуляцію груповими інтересами та подачу сфальсифікованої інформації.

Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології перетворилися на ключовий інструмент впливу на свідомість громадян, особливо у гібридних конфліктах. Війни в наш час дедалі частіше ведуться і на полі бою, і у цифровому просторі, що дозволяє сформулювати громадську думку та на її основі суспільну довіру до суб'єктів політичної влади. Російська агресія і розгортання повномасштабної війни в Україні виявила надзвичайний масштаб використання інформаційно-комунікаційних технологій: від поширення фейкових новин, узгоджених дій ботів і тролів до створення інформаційних диверсій. Через інформаційну війну ворог намагається впливати на сприйняття реальності через спотворення фактів (створивши альтернативну реальність), впливати на моральний стан населення, на політичні орієнтації та ідентичність, на рівень довіри громадян до функціонуючих інституцій, на міжнародну підтримку України.

Мета – знизити бойовий дух, створити ефект «соціальної апатії» та демотивувати громадян підтримувати армію чи допомагати державі. Через фейки, псевдодокументи, штучні «зливи» ворог намагається підривати довіру до військово-політичного керівництва, наголосити на їх «некомпетентності», на помилковості прийнятих рішень. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють це робити це миттєво й масово – через телеграм-канали, фейкові акаунти у Facebook, X (Twitter), TikTok. Соціальні мережі автоматично підвищують видимість контенту, який викликає сильні емоції – страх, гнів, шок – саме для цього ворогом створюються і поширюються маніпулятивні повідомлення.

Ворожа сторона досить часто «розмиває» «проросійську» форму маніпуляції використовуючи «гіперпатріотичний» контент, радикалізуючи висловлювання, зіштовхуючи між собою волонтерів, військових і політиків.

Враховуючи те, що в Україні високий рівень цифровізації суспільства, це робить його з одного боку сильним, з іншого уразливим щодо маніпулятивних технологій. В умовах війни інформаційна підтримка армії через соцмережі (волонтери, медіа, блогери) – це новий феномен «цифрового фронту», який теж піддається маніпуляціям (фальшиві збори коштів тощо).

Варто зазначити, що в таких агресивних умовах українські засоби масової інформації, громадські організації і державні структури за увесь час ще не сформували адекватних, системних стратегій протидії цим викликам.

З боку держави для цього варто всебічно здійснювати підтримку незалежних українських медіа та фактчекінгових платформ, а також якнайшвидше на офіційному рівні спростовувати фейкову інформацію.

На рівні громадянського суспільства постійно підвищувати рівень медіаграмотності та критичного мислення громадян, а журналістам і блогерам дбати про етично-моральні засади своєї діяльності та поширювати перевірену і правдиву інформацію, що особливо важливо під час війни. Активно впроваджувати технології виявлення ботів і фейкових акантів, зокрема за допомогою штучного інтелекту, здійснювати підтримку українських стартапів, що створюють аналітику інформаційних атак.

Інформаційно-комунікативні технології під час війни – це не лише канали передачі інформації, а й інструмент силового впливу на свідомість. Вони підсилюють старі методи пропаганди новими технічними можливостями (швидкість, персоналізація, алгоритмічна оптимізація), роблячи маніпуляцію більш ефективною й складною для нейтралізації. Тому перемога у сучасній війні неможлива без контролю над інформаційним простором і ефективною комунікації між державою, суспільством та світом.

Список використаних джерел:

1. Войналович І. Інформаційна безпека України: виклики гібридної війни. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2023. Вип. 3. С. 45–58.
2. Лебон Г. Психологія мас. Київ: Воєнка, 2024. 272 с.
3. Хорошко В.О., Хохлачова М.І., Прокоф'єв Ю.Є. Концепція застосування інформаційних впливів та протидії інформаційній зброї. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення систем захисту інформації в Україні*. 2016. Вип. 1 (31). С. 9–24.
4. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Дезінформація під час війни: аналітичний звіт. Київ: Центр стратегічних комунікацій, 2023. 34 с.

Фелікс БАРАНОВСЬКИЙ,

*професор кафедри філософії, соціології та політології
(Державний торговельно-економічний університет, м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДХОДІВ ПОЛЬЩІ ДО СПІВПРАЦІ З УКРАЇНОЮ НА ТЛІ ЗМІН ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Повага до суверенітету й територіальної цілісності залишається головною мотивацією для поглиблення співпраці між Польщею та Україною. Польща, як ніхто інший, розуміє небезпеку, яку становить російський великодержавний шовінізм, та прагнення сучасних російських еліт до імперського реваншу. У їхній парадигмі не лише країни, що входили до складу колишнього Радянського Союзу, але навіть Польща та Фінляндія продовжують залишатися частиною великої Російської імперії.

Перебуваючи на краю східного флангу НАТО, Польща розуміє, що чим сильніша підтримка України на цьому етапі, тим вищий рівень безпеки для інших держав – членів НАТО та Європейського Союзу. Агресор зупиняється там, де його зупиняють інші.

Поточна ситуація нагадує період між Першою та Другою світовими війнами. Потім, світова економічна й соціальна криза та агресивний ревізіонізм Японії, Італії та Німеччини завадили посиленню ліберальних тенденцій. Іншими словами, демократії були ослаблені, а диктаторські режими, навпаки, пробудилися. Віра в демократію та вільну ринкову економіку була втрачена, тоді як поширений пацифізм, ізоляціонізм і сильне бажання уникнути помилок у 1914 році залишили західних лідерів без волі та засобів для опору реакційним силам. На жаль, все це є прямою аналогією ситуації на світовій арені, яку ми спостерігаємо сьогодні [4, р. 63].

Авторитарна частина світу, очолювана такими наддержавами, як Росія та Китай, намагається змінити сучасний міжнародний порядок, заснований на правилах і ліберально-демократичних цінностях. Більше того, Російська Федерація вже стала агресором на пострадянському просторі, й існує серйозна небезпека подальшого розширення агресивних дій.

Початок російської агресії проти України у 2014 році довів необхідність збільшення присутності військ НАТО та зброї на території Польщі. З 2015 року на території Польщі на постійній основі розміщена передова військова техніка та присутні підрозділи високої готовності військ НАТО.

З початком повномасштабного вторгнення Польща чітко висловила свою підтримку Україні та стала важливою ланкою зовнішньої допомоги. Флуктуації даної підтримки є незначними, проте вони мають воєнні, політичні та економічні складники. На ці складники впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники, а також у деяких аспектах має місце їхнє перетинання.

Зміна внутрішньополітичних розкладів внаслідок приходу до влади консервативного президента Кароля Навроцького виступає чинником, який свідчить як про внутрішні проблеми польського суспільства, так і про нерозуміння реальних зовнішніх загроз та невміння розставляти правильні пріоритети.

Нещодавно президент Польщі Кароль Навроцький у Вільнюсі висловив розбіжності з президентом Литви Гітанасом Науседою щодо інтеграції України до ЄС. Так, за його словами, у нього з президентом Литви дещо різні погляди на інтеграцію України в ЄС [2]. Навроцький сказав, що він проти безумовного вступу України до ЄС. Він вважає, що нинішня дискусія про членство України в ЄС є передчасною і, як президент Польщі не бере участі в таких обговореннях [2]. Вступ до НАТО Навроцький наразі взагалі вважає неможливим. «Я вважаю, що країна, яка перебуває у стані війни, не може вступити до НАТО, оскільки це означало б, що і Польща, і Литва теж перебуватимуть у стані війни, тому цю дискусію слід відкласти. Це просто неможливо», – сказав він [2].

Перманентно трапляються випадки блокування гуманітарної допомоги на польсько-українському кордоні та протести польських фермерів. Польська сторона не відмовляється від виконання домовленостей щодо постачання озброєння, проте періодично блокується транспортування військової допомоги для України через кордон, що порушує графік постачань.

У даному випадку, ні українська, ні польська сторона не виключали та не виключають наявності гібридного російського впливу на ці події. Однак гібридна активність, спрямована проти Польщі та країн регіону, є значною, про що свідчить, наприклад, пропагандистська активність у соціальних мережах, що поширює антиукраїнський наратив [5].

Вищезгаданий негативний вплив на внутрішні процеси в Польщі підкреслює небезпеку ігнорування гібридних загроз навіть на тлі початку повноцінної широкомасштабної війни.

Цю тезу підтверджують сучасні дослідження. Зокрема, Борислав Банков вважає, що російська гібридна війна все ще існує в тій чи іншій формі, і було б шкідливо вилучити цю концепцію з архітектури безпеки Заходу. Таким чином, обговорення російської гібридної війни та її точних модальностей має критичні реальні наслідки та вимагає ретельного вивчення [3].

Гібридна війна все ще забезпечує практичну концептуальну основу для аналізу дій Кремля та, як наслідок, для обґрунтування рішень щодо оборонної політики Заходу. Фактично, оскільки Росія продовжує вести гібридні загрози у формі мультимодальних операцій, які поєднують конвенційні та нетрадиційні методи, спроба повністю виключити гібридні загрози з щоденного оперативного аналізу та оборонного планування в ЄС та НАТО матиме негативний вплив на оборонну позицію Заходу [3].

Останні події на початку вересня 2025 року із масованою атакою дронів на Польщу свідчать про те, що Росія продовжує гібридну війну проти членів НАТО та ЄС, додавши, окрім методів інформаційно-психологічного, економічного та політичного тиску, ще й методи тиску воєнного.

Проте, як не дивно, цей інцидент може допомогти польській політичній еліті й польському суспільству позбутися ілюзій, тверезо оцінити обстановку та почати жити сьогоденням, а не минулим. Він може стати каталізатором позитивних зрушень в динаміці підтримки Польщею України і виходу на більш високий рівень подальшої співпраці з нею.

Доказом цього став візит до України Міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського, де він заявив про плани Польщі розширити військову співпрацю з Україною та стати найбільшим бенефіціаром європейського інструменту SAFE – 47 мільярдів євро, частину яких спрямують на спільні оборонні проєкти [1]. Більше того, з боку представників держав НАТО стали лунати слова про можливість збивати дрони над територією України, про що нещодавно навіть не хотіли й чути.

Таким чином, у підсумку можна зазначити, що так звана стратегічна стриманість у відповідь на безпілотні атаки Росії дає лише зворотній результат. Польщі, як зрештою й іншим європейським країнам, час прокинутися, діяти разом з Україною, сприяючи її європейській інтеграції і, водночас, чинити опір ультраправому популізму, який веде до руйнування єдності європейських демократичних держав, що буде лише на руку глобальним силам авторитарного реваншу.

Список використаних джерел:

1. Сікорський: Польща розширить військову співпрацю з Україною. URL: <https://suspihne.media/1113786-sikorskiy-polsa-rozsirit-vijskovu-spiivpracu-z-ukrainou/> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Хаджирадева В. Про що мовчить Навроцький: ЄС, НАТО, «Волинь» і «800+». URL: <https://uazmi.org/news/post/bace16fbc91295311aa401bbd8562b2c> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Bankov B. The Decline of Russian Hybrid Warfare? Lessons from Ukraine. *Balkan Social Science Review*. 2023. Vol. 22. P. 319–343.
4. Baranovskyi F. Sources of International Conflicts in Contemporary and Historical Context as a Threat to the Global Democratic and Liberal Order: Causes of Occurrence and Ways of Eradication. In M. Kamionka & P. Łukasik (Ed.), *Different Shades of the Past: History as an Instrument of Contemporary International Conflicts*. Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2023. P. 59–76.
5. Kamionka M. Rosyjska wojna hybrydowa w mediach społecznościowych na przykładzie portalu Facebook. *Wiedza Obronna*. 2023. 282 (1). P. 63–76.

Орест СОРОКОПУД,

*аспірант кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)*

**ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛЬЩІ В НАТО ТА ЄС І СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО З УКРАЇНОЮ У СФЕРІ
РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Сучасне безпекове середовище Центрально-Східної Європи перебуває у стані глибокої трансформації, що зумовлена поєднанням традиційних і гібридних загроз, збройною агресією Російської Федерації проти України та зсувами у балансі сил у євроатлантичному просторі. В цих умовах Республіка Польща відіграє дедалі важливішу роль як гарант регіональної стабільності, стратегічний партнер України та посередник між Північноатлантичним альянсом (НАТО), Європейським Союзом (ЄС) і країнами-партнерами. Її позиції визначаються не лише геополітичним розташуванням, але й здатністю поєднувати оборонні, політичні, економічні та гуманітарні інструменти безпеки.

Метою дослідження є комплексний аналіз інституційно-правових, військово-політичних та дипломатичних механізмів, через які Польща впливає на формування нової архітектури безпеки регіону, а також виявлення особливостей синергії її членства у НАТО та ЄС. Завдання охоплюють дослідження еволюції правової бази безпекового співробітництва, оцінку впливу євроатлантичної та європейської інтеграції на національну політику та визначення ролі Польщі у регіональних форматах із залученням України.

Після відновлення незалежності у 1989 р. Польща поставила за стратегічну мету інтеграцію до західних безпекових структур та модернізацію оборонної інфраструктури. Колапс Варшавського договору і розпад СРСР відкрили можливості для формування нової правової архітектури, що мала забезпечити відхід від радянської військової доктрини та закріплення у євроатлантичному просторі.

На початковому етапі (початок 1990-х років) ключовим було укладання двосторонніх угод з провідними державами Заходу, які створили основу для політико-військової взаємодії та обміну досвідом. Приєднання до Ради Північноатлантичного співробітництва (1992) стало політичною передумовою вступу до НАТО. Середина 1990-х років ознаменувалася глибокою адаптацією національного законодавства до стандартів Альянсу, впровадженням цивільного контролю над збройними силами, реформуванням військових структур та участю у програмі «Партнерство заради миру» (1994). Завершенням цього процесу став вступ Польщі до НАТО у 1999 році.

Паралельно від початку 2000-х років Польща готувалася до вступу в ЄС, імплементуючи положення Спільної зовнішньої та безпекової політики, а також механізмів Спільної політики безпеки і оборони. Вступ до ЄС у 2004 році відкрив нові можливості участі у миротворчих місіях, санкційних режимах і спільних оборонних проєктах. На сучасному етапі правова база безпеки Польщі має комплексний характер і поєднує зобов'язання в рамках НАТО й ЄС, положення національних стратегій та багатосторонніх угод у регіональних форматах («Вишеградська група», «Бухарестська дев'ятка», «Люблінський трикутник»), а також стратегічну співпрацю зі США.

Вступ Польщі до НАТО у 1999 р. став ключовим етапом її безпекової трансформації. Альянс надав

не лише міжнародно-правові гарантії безпеки, але й визначив новий стратегічний курс країни. Перехід від концепції автономної оборони до колективної, закріпленої у статті 5 Вашингтонського договору, зміцнив стримувальний потенціал Польщі.

Членство в НАТО зумовило реформу командної структури, стандартизацію озброєнь, впровадження цивільного контролю та забезпечення сумісності польських збройних сил з натовськими підрозділами. Це дозволило Польщі брати участь у багатонаціональних операціях – від Балкан до Афганістану. Стратегічна культура країни зазнала змін: Варшава стала не лише отримувачем, але й постачальником безпеки, ініціюючи регіональні формати співпраці та активно підтримуючи розміщення багатонаціональних батальйонів на східному фланзі Альянсу.

Важливим чинником є особливі відносини зі США, що поглиблюються через двосторонні оборонні угоди, розміщення військових баз і систем протиракетної оборони. Польща активно лобіює посилення східного флангу та підтримку України, що зміцнює її вплив у колективному ухваленні рішень НАТО.

Вступ до ЄС у 2004 р. доповнив військові гарантії НАТО широким набором політичних, економічних і правових інструментів. Польща стала учасницею Спільної зовнішньої та безпекової політики та Спільної політики безпеки й оборони, отримавши можливість впливати на санкційні режими, операції з підтримання миру та програми кризового реагування.

Вступ до Шенгенської зони (2007) перетворив Польщу на охоронця східного кордону ЄС, що стимулювало модернізацію прикордонної інфраструктури та розвиток співпраці з Frontex, штаб-квартира якого розташована у Варшаві. Членство в ЄС відкрило доступ до фінансування безпекових проєктів у сферах кіберзахисту, енергетичної безпеки та цивільної оборони. Участь у PESCO та Європейському оборонному агентстві зміцнила оборонно-промислові можливості та підвищила здатність реагувати на гібридні загрози.

Польща активно формує східний вимір політики ЄС, зокрема ініціювавши «Східне партнерство» і використовуючи європейські інституції для просування своїх стратегічних інтересів щодо України та інших сусідніх держав.

Подвійна інтеграція створила унікальну модель, у якій військово-оборонний компонент НАТО поєднується з цивільними та економічними механізмами ЄС. Польща виступає інституційним «мостом» між обома організаціями, сприяючи стратегічній сумісності, обміну розвідданими та координації у кризових ситуаціях. Варшава ініціює взаємодію між PESCO та програмами НАТО, що дозволяє ефективніше використовувати оборонні ресурси.

Зовнішньополітичний потенціал Польщі посилюється завдяки підтримці обох інституцій, що дозволяє їй виступати регіональним лідером і адвокатом інтересів України. Особливу роль відіграють польсько-українські формати, включаючи Литовсько-польсько-українську бригаду та «Люблінський трикутник», а також тристоронню ініціативу з Великою Британією, спрямовану на кібер- та енергетичну безпеку і протидію дезінформації.

Польща розглядає безпеку України як складову власної безпеки, що зумовлює її активність у координації військової, дипломатичної та гуманітарної допомоги Києву. Варшава використовує своє головування в Раді ЄС (2025) для просування пріоритетів посилення обороноздатності та інтеграції України до євроатлантичних структур. Значний оборонний бюджет (4,7% ВВП у 2025 р.) свідчить про готовність країни залишатися одним із провідних донорів безпеки в регіоні.

Таким чином, Польща пройшла шлях від периферійної ланки постсоціалістичного простору до активного архітектора регіональної безпеки. Членство в НАТО забезпечило військові гарантії та модернізацію збройних сил, тоді як інтеграція в ЄС надала політичні, економічні та правові інструменти комплексної безпеки. Синергія цих двох рівнів інтеграції дозволяє Польщі реалізовувати багатовекторну стратегію, поєднуючи інтереси власної держави та регіональної стабільності. В умовах російської агресії Польща залишається ключовим стабілізатором на східному фланзі НАТО та ЄС, а подальші дослідження можуть бути спрямовані на оцінку ефективності конкретних спільних проєктів і прогнозування розвитку безпекової архітектури у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Країни Люблінського трикутника підтримують українську мирну формулу, трибунал переслідуватиме Росію. Дата оновлення: 11.01.2023. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-polytics/3650672-lublin-triangle-countries-support-ukrainian-peace-formula-tribunal-to-prosecute-russia.html> (дата звернення: 12.08.2025).
2. Agreement on Security Cooperation between Ukraine and the Republic of Poland. Дата оновлення: 08.07.2024.

URL: https://www.president.gov.ua/en/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92009?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.08.2025).

3. Security, Europe!: Poland's Rise as NATO's Defense Spending Leader. Дата оновлення: 06.03.2025. URL: https://acrosskarman.wilsoncenter.org/article/security-europe-polands-rise-natos-defense-spending-leader?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.08.2025).
4. Sus M. Status-seeking in wartime: Poland's leadership aspirations and the response to the Russian invasion of Ukraine. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2025.

Олексій ШАФРАНЬОШ,

кандидат політичних наук, голова правління
ГО «Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»,
асистент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
українсько-угорського навчально-наукового інституту
(Ужгородський національний університет)

ПОЗИЦІЯ АНТИГЛОБАЛІСТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖ КРИТИКОЮ ЗАХОДУ І ПІДТРИМКОЮ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ

Із 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення вагомим питанням для антиглобалістського руху стала війна росії проти України. Це стало своєрідним тестом на ідейну послідовність для антиглобалістських організацій, які традиційно виступають проти неоліберального світового порядку, домінування Заходу, глобальних корпорацій і міжнародних фінансових інституцій. Позиції таких рухів виявилися суперечливими: частина з них висловилися за мир і проти ескалації, проте інші – фактично зайняли позицію, яка збігається з наративами авторитарних режимів, зокрема російського.

Антиглобалізм як явище виник у відповідь на економічну та політичну глобалізацію 1990-х років. Його прибічники виступали проти диктату транснаціональних корпорацій, впливу МВФ та Світового банку, проте антиглобалістські ідеї завжди були ідеологічно строкатими: від лівих анархістів до правих націоналістів. У контексті війни росії проти України ця різnorodність проявилася особливо яскраво.

На одному з комунікаційних майданчиків антиглобалістського руху, World Social Forum в березні 2022 року була оприлюднена стаття португальського науковця Боавентури де Соуза Сантуша, в якій він, з одного боку, засуджує війну, але звинувачує «країни Заходу» у геополітичній кризі. Таким чином у його статті поруч знаходяться репліки про незаконне вторгнення Путіна в Україну, але водночас він пише про те, що «винним також є горезвісне ігнорування США протягом останніх трьох десятиліть занепокоєння росії щодо власної безпеки», таким чином висловлюючись в стилі офіційної москви. Ще більш дезінформаційний вплив росії відчувається в фрагменті статті, де автор недвозначно говорить про вплив США на події Євромайдану та використовуючи термінологію розпропаганди говорить про «неонацистів з Азову» [3].

На відміну від таких позицій з чітким засудженням російської агресії виступила Сапатистська армія національного звільнення в Мексиці (EZLN). оприлюднив маніфест «After the Battle, No Landscape Will Remain» (2 березня 2022), у якому чітко засуджує російське вторгнення, відкидає політичну риторику «денацифікації». У своєму зверненні EZLN також попереджує, що аргументи, якими нині виправдовують вторгнення, можуть бути застосовані до інших народів: «інших територій торкнеться агресія під гаслами «захисту від тиранії» чи «ліквідації наркодержав» [2].

Торкаючись загалом латиноамериканського контексту, багато лівих інтелектуалів та партій дещо стримано ставляться до однозначного засудження росії, аргументуючи це критикою американського чи західного імперіалізму. Це створює простір для симпатій або недоговорень щодо позицій, які можуть співпасти з російською пропагандою.

Інша антиглобалістська організація, Attac France чітко засуджує агресію росії проти України, вимагає негайного виведення російських військ, підтримує право України на самооборону. Також організація констатувала, що в ній ведеться дискусія щодо позиції про надання військової допомоги Україні [4].

Вважаємо, що проблема полягає в тому, що антиглобалізм як критика західного неолібералізму може перетворюватися на ідеологічну пастку, коли рухи, що декларують боротьбу з гегемонією, фактично стають інструментами іншої гегемонії — авторитарної. Відтак межа між критикою Заходу і підтримкою насильницьких режимів виявляється тонкою. Антиглобалістські рухи відіграють важливу роль у демократичному дискурсі, нагадуючи про соціальну справедливість, екологічну відповідальність, рівність країн і народів. Проте у воєнних умовах, коли мова йде про агресію однієї держави проти іншої, такі рухи мають особливу етичну відповідальність — не стати співучасниками пропаганди.

Список використаних джерел:

1. Як за допомогою Західних «пацифістів» росія намагається «заморозити» війну в Україні. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/yak-za-dopomogoyu-zahidnyh-pacyfistiv-rosiya-namagayetsya-zamorozhyty-vijnu-v-ukrayini/> (Дата звернення: 01.10.2025).
2. After the battle, no landscape will remain. (On the Russian army's invasion of Ukraine). URL: <https://enlacezapatista.ezln.org.mx/2022/03/07/after-the-battle-no-landscape-will-remain/> (Дата звернення: 01.10.2025).
3. De Sousa Santos, B. Ukraine: complexity and war. Is it still possible to think? URL: <https://www.meer.com/en/68875-ukraine-complexity-and-war> (Дата звернення: 01.10.2025).
4. Un an de guerre ! Pour une paix juste en Ukraine ! URL: <https://france.attac.org/se-mobiliser/ukraine-pour-une-solidarite-internationaliste/article/un-an-de-guerre-pour-une-paix-juste-en-ukraine> (Дата звернення: 01.10.2025).

Сергій ГЕМБЕРГ,

аспірант 2-го курсу спеціальності

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(Національний університет «Острозька академія»)

УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ВИКЛИКИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна Україна функціонує у вкрай динамічному й турбулентному міжнародному середовищі, де політичні, економічні та безпекові процеси тісно переплетені. Геополітичне розташування країни, історичний досвід, а також масштабні внутрішні трансформації визначають її роль у глобальній системі. Повномасштабна агресія Російської Федерації, яка розпочалася у 2022 році, радикально змінила зовнішньополітичний порядок денний України, перетворивши євроінтеграцію та зміцнення обороноздатності на беззаперечні пріоритети.

Україна розташована на стратегічному перехресті між Європейським Союзом і простором пострадянських держав, що обумовлює високий рівень уваги до її зовнішньої політики. Регіональна безпека, енергетичні коридори, торгівельні шляхи та культурно-цивілізаційна ідентичність – ключові параметри, які впливають на характер міжнародних відносин України. Нестабільність на східному фланзі Європи, виклики, пов'язані з гібридними загрозами та інформаційними війнами, вимагають багатовекторних стратегій.

Від моменту здобуття незалежності Україна послідовно декларує прагнення інтегруватися до європейських структур. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію з ЄС, а також отримання статусу країни-кандидата у 2022 році стали ключовими етапами цього процесу. Інтеграційний курс передбачає глибоку адаптацію законодавства, реформу інституцій, модернізацію економіки та впровадження принципів верховенства права. ЄС розглядає Україну як важливого партнера у сфері безпеки, енергетики та цифрової трансформації.

Російська агресія призвела до формування широкої міжнародної коаліції на підтримку України. Військова, фінансова, гуманітарна та політична допомога з боку США, країн ЄС, Великої Британії, Канади, Японії та інших держав спрямована на забезпечення здатності України протистояти агресору та захистити суверенітет. Паралельно відбувається поглиблення співпраці з НАТО, у тому числі через реалізацію стандартів Альянсу у Збройних силах України.

Одним із найуразливіших напрямів є енергетика. Руйнування критичної інфраструктури, зумовлені

військовими діями, та залежність від імпорту енергоносіїв стали чинниками, які стимулюють диверсифікацію постачання та розвиток відновлюваних джерел енергії. Міжнародні фінансові інституції надають Україні кредити та гранти на відновлення економіки, розвиток інфраструктури та підтримку малого і середнього бізнесу. Інтеграція в єдиний енергетичний простір ЄС розглядається як ключова передумова підвищення стійкості.

Українська дипломатія після 2022 року зазнала істотної модернізації. Використання стратегічних комунікацій, активна присутність на міжнародних форумах, залучення потенціалу української діаспори та співпраця з міжнародними медіа дозволили значно зміцнити міжнародний імідж держави. Публічна дипломатія стала невід'ємною частиною зовнішньополітичної стратегії, орієнтованої на мобілізацію підтримки, просування санкційної політики проти РФ та популяризацію української культури.

Відносини з країнами-сусідами набули нового змісту. Польща, країни Балтії, Словаччина, Румунія та інші держави стали ключовими партнерами у сфері логістики, оборони та гуманітарної підтримки. Розвиток регіональних форматів співпраці, таких як Люблінський трикутник чи Ініціатива трьох морів, дозволяє координувати політику безпеки та економічного розвитку на східному фланзі Європи.

Євроінтеграційний курс вимагає не лише зовнішньої підтримки, а й глибоких внутрішніх реформ. Серед головних завдань – боротьба з корупцією, реформування судової системи, зміцнення верховенства права, модернізація інфраструктури та освіти. Залучення іноземних інвестицій потребує стабільного правового середовища та гарантій безпеки.

Отже, Україна перебуває на етапі фундаментальних перетворень, які визначатимуть її місце у глобальній політичній та економічній системі на десятиліття вперед. Поеднання військової стійкості, ефективної дипломатії, стратегічного партнерства з ключовими акторами та комплексних внутрішніх реформ формує основу для успішної інтеграції до європейського та євроатлантичного простору. Водночас багатовимірність викликів вимагає гнучкості, інноваційності та збереження національної єдності.

Список використаних джерел:

1. Announcements of new Western military support for Ukraine. (2025). *Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW)*. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-02-25/announcements-new-western-military-support-ukraine-day-1098-war> (accessed 17.06.2025).
2. Defining Ukraine's Victory. (2023). *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM)*. URL: <https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/PISM%20Report%20-%20Defining%20Ukraine%E2%80%99s%20Victory.pdf> (accessed 17.06.2025).
3. EU-Ukraine Solidarity Lanes. Lifeline for Ukrainian economy, key for global food security. (2024). *European Commission. Brussels*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/878620/Factsheet_EU-UA_Solidarity_Lanes_EN.pdf.pdf (accessed 17.06.2025).
4. Solidarity Lanes: Helping Ukraine export agricultural goods. (2023). *European Commission. Brussels*. URL: https://transport.ec.europa.eu/solidarity-lanes_en (accessed 17.06.2025).

Тетяна СЛОВА,

кандидатка політичних наук, доцентка, докторантка
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

СТРАТЕГІЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Зовнішньополітична стратегія Польщі щодо України визначається поєднанням геополітичних інтересів, історичної спадщини та прагнення зміцнити безпекове середовище в Центральній Європі. Польща послідовно позиціонує себе як ключовий адвокат України у Європейському Союзі, виступаючи за прискорення її інтеграції до європейських структур. Це зумовлено як прагматичними міркуваннями – зміцненням регіональної стабільності, розширенням ринків і спільними безпековими викликами, так і спільністю цінностей демократичного розвитку.

1. *Геополітичні передумови польської підтримки України.* Польща, пройшовши власний шлях європейської інтеграції, накопичила унікальний досвід реформ та адаптації законодавства до стандартів

ЄС, який активно передає Україні. Від початку 2000-х років Варшава пропонувала концепції, спрямовані на інтеграцію східних сусідів до ЄС, зокрема через удосконалення Європейської політики сусідства (ЄПС) та ініціативу «Східне партнерство». Польща розглядає зміцнення української державності як важливий чинник власної національної безпеки, зменшення впливу РФ у регіоні та формування поясу стабільних демократій на східному фланзі ЄС.

2. *Інституційно-правова база та дипломатичні механізми.* Відносини між Польщею та Україною розвиваються на основі стратегічного партнерства, закріпленого у двосторонніх договорах, багатосторонніх угодах у межах ЄС та НАТО, а також через регулярні політичні консультації на найвищому рівні. Польща активно використовує свій вплив у Раді ЄС, Європейському парламенті та міжнародних організаціях для просування рішень, що сприяють політичній асоціації та економічній інтеграції України з Євросоюзом. Значну увагу приділено розвитку транспортної, енергетичної та оборонної інфраструктури на польсько-українському кордоні як практичному елементу інтеграції.

3. *Польща як адвокат України в ЄС.* З моменту набуття членства у ЄС Польща послідовно підтримувала розширення Союзу на схід. Особливу роль вона відіграла у просуванні та підписанні Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включно з Поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (DCFTA). Польські дипломати систематично наголошували на необхідності європейської перспективи для України, акцентуючи увагу на успішних реформах і демократичних перетвореннях як передумовах інтеграції.

4. *Безпековий вимір співпраці.* Після початку російської агресії у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, безпекова взаємодія між Польщею та Україною набула стратегічного значення. Польща стала важливим транзитним і логістичним хабом для військової та гуманітарної допомоги, підтримуваних ЄС, США та іншими партнерами. Польська позиція у структурах НАТО щодо зміцнення східного флангу та підтримки обороноздатності України має безпосередній вплив на формування спільної безпекової політики.

5. *Енергетичне та інфраструктурне партнерство.* Розвиток енергетичних проєктів – від інтеграції газотранспортних систем до будівництва нафтопроводів та інтерконекторів – є частиною стратегії зменшення енергетичної залежності від РФ. Польща підтримує диверсифікацію джерел постачання енергоносіїв до України, у тому числі через LNG-термінал у Свиноуйсьце та розвиток мережі електроенергетичних з'єднань. Транспортні коридори, включно з розширенням пропускної спроможності пунктів пропуску, сприяють поглибленню економічної інтеграції.

6. *Економічний вимір та торгівля.* Торгівля між Україною та Польщею демонструє позитивну динаміку, особливо після початку дії DCFTA. Польща є одним з головних торгових партнерів України в ЄС. Співпраця охоплює аграрний сектор, машинобудування, ІТ, логістику та сферу послуг. Водночас залишаються проблеми, пов'язані з аграрним імпортом і регулюванням ринків, які потребують узгоджених рішень на рівні ЄС.

7. *Гуманітарна та міграційна складова.* Польща прийняла мільйони українських громадян, надавши їм тимчасовий захист, доступ до ринку праці, освіти та соціальних послуг. Значна частина цих людей інтегрувалася в польське суспільство, а частина зберегла активні зв'язки з Україною, створюючи транснаціональні мережі. Польські університети розширили програми для українських студентів та дослідників, сприяючи збереженню інтелектуального потенціалу України.

8. *Виклики та обмеження.* Попри стратегічний характер партнерства, існують проблемні питання – історична пам'ять, аграрні суперечки, конкуренція на ринку праці. Вони потребують делікатного дипломатичного врегулювання, щоб не допустити підризу довіри. Польща зацікавлена у стабільній, передбачуваній і демократичній Україні, водночас очікуючи на ефективні реформи та боротьбу з корупцією.

Отже, польсько-українське співробітництво у контексті євроінтеграції України є одним з найдинамічніших і найпослідовніших прикладів двосторонньої взаємодії у Східній Європі. Польща, використовуючи власний досвід і вплив у ЄС, сприяє зміцненню позицій України на міжнародній арені, водночас зміцнюючи власну безпеку та економічні можливості. Досвід цього партнерства підтверджує, що спільність стратегічних цілей, поєднана з гнучкістю дипломатичних механізмів, здатна забезпечити стійкість відносин навіть в умовах масштабних викликів безпеці.

Список використаних джерел:

1. Copsey N., Pomorska K. Poland's power and influence in the European Union: The case of its eastern policy.

- Comparative European Politics*. 2010. Vol. 8. № 3. P. 305.
2. Klatt M. Poland and its Eastern Neighbours: Foreign Policy Principles. *Journal of Contemporary European Research*. 2001. Vol. 7. № 1. P. 9–10.
 3. Olech A. The role of Poland in the Ukrainian conflict. 2021. URL: <https://ine.org.pl/en/the-role-of-poland-in-the-ukrainian-conflict/>
 4. Polegkyi O. The Intermarium in Ukrainian and Polish Foreign Policy Discourse. *East/West*. 2021. № 8 (2). P. 29–48. URL: <https://doi.org/10.21226/ewjus562>
 5. Simant Shankar Bharti, Saroj Kumar Aryal, Andrii Kutsyk. The Ukraine crisis: Poland as a strategic crossroad in Eastern Europe. *Eastern Journal of European Studies*. 2024. № 15 (1). P. 324–344.

Віталій МАЛІМОН,

доцент кафедри публічного управління та адміністрування
(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу)

ЄВРОПЕЙСЬКА ОБОРОННА ЕКОСИСТЕМА ТА УКРАЇНА: ВІД «SOLIDARITY LANES» ДО СПІЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ ПРОЄКТІВ

Після 2022 року європейський оборонно-промисловий ландшафт перейшов від інерційної «ринкової рівноваги» до режиму керованої індустріалізації. Йдеться не лише про збільшення виробництва, а про зміну логіки: попит держав консолідується, стандарти уніфікуються, а виробничі ризики розподіляються між консорціумами. Для України це означає можливість перейти від ролі адресата допомоги до статусу співавтора спільної спроможності.

«Solidarity Lanes» у цій оптиці – не просто антикризовий коридор, а майбутні «індустріальні магістралі», на яких з'являються склади, сервісні вузли, навчальні полігони та контури сертифікації. Коли логістика стає передбачуваною, з'являється простір для довгих контрактів, локалізації вузлів виробництва і переходу від разових поставок до повторюваних циклів ремонту й модернізації.

Регуляторні пакети ЄС останніх років зшивають коротку, середню і довгу дистанції: від термінового нарощування потужностей і спільних закупівель – до промислової стратегії та інноваційних консорціумів. Для України ключовим стає не лише вчасно «вписатися» в ці рамки, а й запропонувати власні сильні сторони: швидкі цикли випробувань, польові дані, гнучкі команди інженерів і сервісні компетенції в умовах високої інтенсивності використання техніки.

Мета тез – показати, як поєднання логістичних коридорів, промислових інструментів та інноваційної кооперації може конвертуватися у стійкі спільні проєкти Україна – ЄС.

«Solidarity Lanes» народилися як антикризова інфраструктура, але поступово набули рис «індустріалогістики» – цифрові черги, спільні стандарти огляду, пріоритизація критичних вантажів. У цих коридорах уже з'являються вузли зберігання, сервісні точки та маршрути для компонентів подвійного призначення; їх розширення до ремонтно-сервісних хабів на прикордонні ЄС створює основу для довгих контрактів і ко-виробництва [3].

«Коротка дистанція»: ASAP і EDIRPA як прискорювачі часу постачання

ASAP підтягує виробничі потужності боєприпасів і вибухових речовин, знімаючи вузькі місця у ланцюгах та націлюючи інвестиції туди, де дефіцит критичний. EDIRPA зменшує внутрішню конкуренцію між урядами за виробника, переводячи замовлення у спільні лоти та довші рамкові контракти. Для України це – вхід до «останньої милі» спільних замовлень: локалізація частини операцій, сервісні програми, а також синхронізація стандартів тестування й приймання [4; 6].

«Середня дистанція»: EDIP/EDIS як промисловий каркас і компас

EDIS описує спільну траєкторію – від стандартизації до заповнення прогалів, а EDIP перетворює її на бюджетно-правовий інструмент: консолідація попиту, довгі контракти, заходи проти фрагментації. Для України це означає можливість спільного планування потужностей, кластеризації МСП навколо великих інтеграторів, локалізації виробництва під потреби ЄС і створення навчально-тестових полігонів [1; 2; 5].

Інноваційна «довга хвиля»: від НДДКР до спільної інтелектуальної власності

Інструменти ЄС у сфері НДДКР формують консорціуми з високою часткою МСП і пунктиром «від

лабораторії до демонстратора». Українські команди можуть входити через партнерства з бенефіціарами ЄС, спільні випробування та «живі лабораторії», де релевантні дані і досвід прискорюють цикл від задуму до прототипу; прикордонні тестові полігони і спільні центри сертифікації зменшують транзакційні витрати на інтероперабельність [5].

Архетипи спільних проєктів: що реально масштабувати в найближчі 24–36 місяців

Горизонт 24–36 місяців – це зона «масштабованої реалізованості»: технології з доведеною працездатністю, ланцюги постачання, що вже існують або можуть бути розгорнуті без кардинальної зміни регуляцій, та процедури сертифікації, які можна уніфікувати. Нижче подаємо архетипи спільних проєктів, які відповідають цим критеріям і можуть бути інтегровані в ланцюги вартості ЄС через спільні закупівлі та промислові інструменти [1; 2; 4; 6; 7].

а) Боєприпаси та енергетичні матеріали. Модульні лінії для корпусів і спорядження, кооперація з виробниками порохів і детонаторів, локалізація окремих стадій (пресування, термообробка, пакування). Вузли «останньої милі» в Україні під довгі контракти з консорціумами ЄС скорочують час постачання і дозволяють тримати буферні запаси [6; 7].

б) БпАК і сенсорні пакети. Складання, калібрування та сервісні центри для платформ різних класів; інтеграція COTS-компонентів, EMC-тестування, навчання операторів. Комбінування швидкого виробництва з оновленням ПЗ дозволяє тримати високий темп ітерацій [2; 4].

в) ППО/РЕБ – MRO-мережа. Лінії швидкої заміни LRU-вузлів, «канібалізаційні» пакети, телеметрія для прогнозування відмов, стандартизовані журнали конфігурацій.

г) Протимінна безпека і гуманітарне розмінування. Виробництво засобів (роботи, трали, детектори), навчально-сертифікаційні центри, єдині протоколи випробувань.

д) Ремонт наземних платформ («важкий» MRO). Модульні майстерні, ремонт агрегатів і вузлів трансмісії, 3D-відновлення деталей, цифрові двійники для експрес-діагностики.

е) Енергетична стійкість і подвійне призначення. Виробництво мобільних електростанцій, силової електроніки, оптики, волоконно-оптичних кабелів і засобів захищеного зв'язку.

Висновки. Європейська оборонна екосистема вступає у фазу, коли «час до поля» стає головним показником успіху, а координація стандартів і виробничих ритмів важливіша за окремі великі контракти. Для України оптимальна траєкторія – перейти від використання логістичних коридорів до співконструювання ланцюгів вартості, де локалізація, сервіс і спільні НДДКР працюють як єдиний цикл.

Пропозиції та рекомендації:

1) Логістика → індустрія. Розширити «Solidarity Lanes» до формату індустріальних коридорів: склади матеріального резерву, ремонтно-сервісні хаби, спільні митно-сертифікаційні процедури для оборонних вантажів. Це зменшує волатильність постачань і дає основу для довгих контрактів.

2) Довгі замовлення. Запровадити рамкові угоди на 3–5 років із можливістю ко-виробництва «останньої милі» в Україні та взаємним визнанням тестів/приймання. Такі угоди вирівнюють плани завантаження та стимулюють інвестиції.

3) Спільні стандарти як «єдина мова». Уніфікувати технічні завдання, протоколи випробувань і QA/QC; створити спільні випробувальні полігони та бази даних результатів, щоб скоротити цикл від прототипу до серійності.

4) Кадрові кластери. Запустити навчально-інженерні програми «робота під контракт» (production-linked training) у прикордонних регіонах ЄС і України; закріпити практики дуальної освіти для технологів, випробувачів і спеціалістів сервісу.

5) Протимінна безпека як пілотний напрям. Створити спільні центри розмінування й виробництва засобів протимінної безпеки з подальшим виходом на експорт послуг і продуктів для відбудови.

6) Відкриті дані ефективності. Запровадити публічні мінімальні набори показників (час виробництва і ремонту, готовність техніки, середній час до відмови/після ремонту) – це зміцнює довіру і дозволяє оперативну коригувати програми.

Узгоджена реалізація цих кроків перетворює «коридори солідарності» на каркас спільної промислової спроможності, зменшує стратегічні ризики для обох сторін та пришвидшує рух України від одержувача допомоги до надійного партнера європейської оборонної екосистеми.

Список використаних джерел:

1. European Commission. Communication on the European Defence Industrial Strategy (EDIS). COM(2024)119 final, 05.03.2024. Brussels, 2024. URL: <https://defence-industry-space.ec.europa.eu>

2. European Commission. EDIP – A Dedicated Programme for Defence (policy page). Brussels, 2025. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edip-dedicated-programme-defence_en
3. European Commission. EU – Ukraine Solidarity Lanes: policy and implementation page. Brussels, 2025. URL: https://transport.ec.europa.eu/ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_en
4. European Commission. Proposal for a Regulation establishing the European Defence Industry Programme and a framework of measures to ensure the timely availability and supply of defence products (EDIP). COM(2024)150 final, 05.03.2024. Brussels, 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52024PC0150>
5. European Parliamentary Research Service. European Defence Industrial Strategy (EDIS): Briefing. Brussels, 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI\(2024\)762402_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI(2024)762402_EN.pdf)
6. Regulation (EU) 2023/1525 of the European Parliament and of the Council of 20 July 2023 on supporting ammunition production (ASAP). *Official Journal of the European Union*. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1525/oj/eng>
7. Regulation (EU) 2023/2418 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 establishing an instrument for the reinforcement of the European defence industry through common procurement (EDIRPA). *Official Journal of the European Union*. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2418/oj/eng>

Yaryna SOKOL,

*Majors: International relations; Media, Visual and Social Communication
(University of Rzeszów, Republic of Poland)*

THE ROLE OF INTERNATIONAL ALLIANCES AND PARTNERSHIPS IN STRENGTHENING UKRAINE'S GLOBAL POSITION

In the modern geopolitical landscape, small and mid-sized states often rely on robust international alliances to safeguard sovereignty, strengthen economic development, and amplify their voice in global affairs. Ukraine, positioned at the crossroads of Europe and Russia, exemplifies this dynamic. Since regaining independence in 1991, Ukraine has faced recurring challenges to its territorial integrity, political stability, and economic security. These challenges intensified after Russia's annexation of Crimea in 2014 and escalated into full-scale invasion in 2022. In response, Ukraine has increasingly turned to international alliances and partnerships to enhance its strategic position. This thesis argues that Ukraine's global standing has been significantly bolstered through its diplomatic engagement with the European Union (EU), NATO, and other international coalitions, which have provided security guarantees, economic resilience, and broader recognition of its sovereignty.

The most pressing issue for Ukraine has been securing its borders against external aggression. In this context, NATO has played a vital role. While Ukraine is not yet a full member, its status as a close partner has facilitated military cooperation, training programs, and the delivery of advanced defense systems. The United States, United Kingdom, Poland, and the Baltic states, in particular, have been at the forefront of supplying critical weaponry and intelligence support. These partnerships have not only enhanced Ukraine's immediate defense capabilities but also strengthened its long-term military modernization. By embedding itself in NATO's strategic framework, Ukraine has positioned itself as a *de facto* participant in Euro-Atlantic security structures, gaining both deterrence and credibility on the global stage.

Beyond military concerns, Ukraine's alliances have also fortified its economy in times of crisis. The EU, which has gradually deepened its association with Ukraine since the signing of the 2014 Association Agreement, has provided financial aid, trade liberalization, and integration into European markets. This partnership has allowed Ukraine to diversify its economy away from dependence on Russia and align its industries with European standards. Moreover, international financial institutions such as the International Monetary Fund (IMF) and World Bank have extended substantial aid packages, contingent on reforms aimed at transparency and good governance. These partnerships not only stabilize Ukraine's economy but also increase investor confidence, signaling Ukraine's commitment to global economic norms.

Alliances have also amplified Ukraine's diplomatic voice. Through joint statements, votes in the United Nations General Assembly, and coordinated sanctions against Russia, Ukraine's partners have legitimized its narrative of sovereignty and self-determination. The unprecedented global coalition in support of Ukraine

following the 2022 invasion demonstrates how international partnerships can translate into unified diplomatic action. Countries across Europe, North America, and even parts of Asia have expressed solidarity, isolating Russia diplomatically while strengthening Ukraine's legitimacy. This diplomatic backing has not only elevated Ukraine's position in international forums but also provided moral and political capital essential for sustaining resistance during prolonged conflict.

International partnerships extend beyond the strictly political and military. The European Union and numerous non-governmental organizations have coordinated humanitarian relief efforts, offering housing, education, and healthcare to millions of Ukrainian refugees. Cultural exchanges and solidarity campaigns have further integrated Ukraine into the European cultural sphere. This human dimension of alliances strengthens Ukraine's soft power, allowing it to project an identity aligned with democratic values and shared European heritage. As a result, Ukraine's global image has shifted from that of a peripheral state to a central figure in the defense of democratic ideals.

The cumulative effect of these alliances is a significant shift in Ukraine's global position. Once perceived as a buffer state between Russia and Europe, Ukraine is now increasingly recognized as a frontline defender of the liberal international order. Its partnerships with NATO and the EU are paving the way for deeper integration, with candidacy status for EU membership symbolizing a long-term commitment to Western institutions. The sustained flow of economic, military, and diplomatic support also underscores Ukraine's transformation from a vulnerable state into a resilient actor capable of shaping regional geopolitics.

Ukraine's experience in the 21st century underscores the decisive role of international alliances and partnerships in strengthening a state's global position. By leveraging cooperation with NATO, the EU, and a wide range of international partners, Ukraine has enhanced its security, bolstered its economy, and amplified its diplomatic voice. These alliances have not only helped Ukraine survive in the face of existential threats but have also redefined its role within the broader geopolitical landscape. As Ukraine continues to navigate a turbulent environment, its future as a sovereign and influential state will remain inextricably linked to the strength of its international partnerships.

Bibliography:

1. Carnegie Endowment for International Peace. (2022, March 14). *How Ukraine's alliances are shaping its defensive strategy*. URL: <https://carnegieendowment.org>
2. European Commission. (2014). Association Agreement between the European Union and Ukraine. *Official Journal of the European Union*.
3. Gordon, M. R., & Shuster, S. (2023). Ukraine at the crossroads: Security, diplomacy, and global partnerships. *Journal of International Affairs*, 76(2), 89-112.
4. International Monetary Fund. (2022). *Ukraine: Staff report on economic resilience and reforms*. URL: <https://www.imf.org>
5. NATO. (2023). *Partnership for Peace and Ukraine: Military cooperation and assistance*. URL: <https://www.nato.int>
6. Smith, J., & Kovalenko, O. (2021). Diplomatic recognition and legitimacy: Ukraine's engagement with the UN. *Global Governance Review*, 12(4), 456-480.
7. United Nations General Assembly. (2022, April 5). *Resolution on the territorial integrity of Ukraine*. UNGA Session 77. URL: <https://www.un.org>

Олексій СОКУР,

*аспірант кафедри політичних наук і права
(ДВНЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса)*

КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРТІЙНОГО ДИСКУРСУ ЩОДО ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У процесі інституціоналізації політичних партій в Україні суттєво зростає конструктивістський потенціал партійного дискурсу. Насамперед це стосується дискурсу парламентських партій. Адже, дискурсивний потенціал партійних позицій перетворюється у Верховній Раді України на реальну політику.

Трансформуються функції партійного дискурсу: вони не обмежуються представництвом інтересів, віддзеркаленням реальності чи інформуванням громадськості. У цифровому суспільстві на перший план виходить конструктивістська функція.

Погодимось із тим, що «Партійний дискурс формує та нав'язує (із використанням м'яких технологій політичного впливу) моделі прийнятної поведінки, утворює простір партійних ідентичностей. Перевага у дискурсивній площині дозволяє політичним партіям отримувати та утримувати політичну владу. За контроль над змістовним наповненням партійного дискурсу ведеться конкурентна політична боротьба, у якій використовуються різні ресурси політична влада, адміністративний тиск, правові та фінансові механізми, інформаційні послання й комунікативні технології (політична реклама, пропаганда та PR)... Через дискурсивні практики учасники політики визначають порядок денний суспільства, а політичні партії виступають в ролі ретрансляторів сенсів та цінностей, політичних ідей та ідеологій. У дискурсивній площині формуються образи політичної реальності, які згодом нав'язуються громадській думці» [1, с. 241].

Наголошуючи на конструктивістському потенціалі партійного дискурсу щодо політики європейської інтеграції, слід безумовно погодитись із тим, що «Конструктивізм стверджує, що суб'єкт пізнання є активним в освоєнні знання, і що будь-яке пізнання є активною діяльністю, різновидом адаптації живого організму до довкілля, в якому він існує. Отже, не може бути й мови про пасивне засвоєння суб'єктом внаслідок дії на нього зовнішньої реальності... конструктивісти розглядають пізнання як процес асиміляції та акомодатії, внаслідок якого може виникнути лише таке пізнання, яке зумовлене структурною організацією агента пізнання...» [2, с. 39].

Партійний дискурс щодо політики європейської інтеграції, який до 2014 року характеризувався пострадянською амбівалентністю, після збройного російського вторгнення став прикладом «комунікативної дії» та дискурсивним простором консенсусу. Саме консенсус у партійному дискурсі щодо європейської інтеграції має потенціал стати «силовим полем» української політики, прикладом інструментальності та когерентності політичної взаємодії. Водночас, партійний консенсус для вироблення ефективної публічної політики щодо європейської інтеграції України є обов'язковою, але недостатньою умовою. Необхідно повною мірою використати не лише консенсусний, а й конструктивістський потенціал партійного дискурсу щодо політики європейської інтеграції.

Визначаючи сутність та критерії євроінтеграційного дискурсу, Г. Щолокова зазначає: «Євроінтеграційний дискурс передбачає наявність широкої суспільної (публічної) дискусії, в центрі якої знаходяться питання, що мають відношення, пряме або опосередковане, до процесу європейської інтеграції. При цьому йдеться про будь-який рівень розвитку відносин з ЄС – починаючи від держав-засновниць й закінчуючи країнами, які співпрацюють з ним... євроінтеграційний дискурс вибудовується, виходячи з різних критеріїв, які можливо класифікувати наступним чином: (1) позитивне, нейтральне чи негативне ставлення населення до європейської інтеграції, що зумовлює вироблення різних тактик при проведенні євроінтеграційних інформаційних кампаній як важливого функціонального елементу євроінтеграційного дискурсу; (2) чи входить країна до складу ЄС або лише претендує на це; в даному випадку важливо підкреслити, що євроінтеграційний дискурс стосується не лише підготовки країни до вступу до даного інтеграційного об'єднання, але й активно розвивається й вже після набуття членства; (3) тематична спрямованість – які питання знаходяться в центрі уваги (політичні, економічні, соціальні, культурні тощо); взагалі, цікавою особливістю євроінтеграційного дискурсу є те, що його конкретна змістовна наповненість може суттєво різнитися» [4, с. 265].

Відзначимо, що консенсус щодо європейської інтеграції як пріоритетного напрямку внутрішньої та зовнішньої політики та подолання «геополітичного конфлікту» (Схід – Захід) та «зіткнення ідентичностей» («зміцнення української національної ідентичності», за М. Рябчуком) слід інтерпретувати як ознаку європеїзації партійного дискурсу в Україні. Подолання пострадянської амбівалентності у партійному дискурсі щодо політики європейської інтеграції значно посилило інституційний вплив партійного дискурсу, який консолідувався навколо ідеї «європейської інтеграції».

Альтернативами дискурсивного конструювання політики європейської інтеграції виступають моделі «присутності» чи «приспосовування».

Солідаризуємось із наступним: «З метою розвитку процесу європеїзації в Україні виникає потреба вивчення різних інституційних сторін розвитку європеїзаційних процесів. На часі найефективнішою моделлю європеїзаційного процесу визначається модель "присутності Європейського Союзу", яка знайшла широке використання у тих сферах розвитку, де норми ЄС у чистому вигляді експортуються у

національну систему, або у політичне управління, яке здійснюється наднаціональними структурами ЄС. У якості альтернативної відомою є модель «пристосування як елементу членства в ЄС», на основі якої держави вимушені модифікувати політичний процес в окремих сферах під проявом перспектив чи факту членства, тобто ця адаптація виступає як примусова, з нижчим рівнем свідомості» [3, с. 54].

Відтак, партійний дискурс щодо політики європейської інтеграції має значний конструктивістський потенціал. По-перше, на партійний дискурс щодо політики європейської інтеграції впливають зовнішні та внутрішні чинники – індивідуальні та колективні, інституційні та поза-інституційні політичні, економічні та соціально-культурні актори. Конфлікти навколо зіткнення їх інтересів у процесі вироблення та реалізації політики європейської інтеграції пом'якшуються партійним консенсусом щодо європейського вибору України.

По-друге, партійний дискурс є важливою складовою суспільного дискурсу щодо політики європейської інтеграції, його вплив вже не обмежується електоральним періодом (як це було у минулому) та не залежить лише від ефективності політичних технологій.

Список використаних джерел:

1. Денисова А.О. Партійний дискурс в умовах інформаційного суспільства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1* / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С. 240–242. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6812152c-9fc7-459a-8123-cf745525d23b/content>
2. Комар О. Конструктивістська парадигма освіти. *Філософія освіти*. 2006. № 2(4). С. 36-45. URL: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/download/178/145/277>
3. Нестеренко К.О., Богатирьова М.О. Реформування публічного управління в Україні у контексті євроінтеграції. *Lex portus*. 2019. № 6. С. 52–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2019_6_6
4. Щолокова Г.В. Євроінтеграційний дискурс Польщі: особливості та еволюція. *Вісник Дніпропетровського університету. Політологія*. 2015. № 1. С. 259–267.

Михайло СІЗОКРИЛОВ,

аспірант кафедри політології

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

ПРІОРИТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ 2024-2029: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ КРАЇН АСОЦІЙОВАНОГО ТРІО

До початку широкомасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну лідери провідних європейських держав достатньо обережно підходили до питання подальшого розширення Євросоюзу. Зокрема, у 2019 році главами держав та урядів країн-членів ЄС декілька разів відкладалося рішення щодо початку вступних переговорів з двома балканськими країнами (Албанія, Північна Македонія). Головною причиною таких кроків з боку ЄС було заперечення президента Франції Е. Макрона [6].

Така думка французького президента була викликана тим, що протягом 5-7 років з моменту останнього невеликого розширення ЄС у 2013 році, під час якого до нього приєдналася лише Хорватія, пройшовши через велику кількість криз, таких як фінансова криза єврозони та міграційна криза 2015 року, Європейському Союзу необхідно було зайнятися антикризовим менеджментом та підготувати себе до більш м'якого проходження можливих криз у майбутньому із меншими негативними наслідками.

З іншого боку, така ж сама скептична позиція щодо розширення ЄС була не тільки у президента Франції, але й, наприклад, у тодішнього прем'єр-міністра Нідерландів М. Рютте, яка в нього була скоріше обумовлена внутрішньополітичними обставинами [7]. Думка нідерландського суспільства стосовно подальшого розширення ЄС чітко проявилась під час референдуму про ратифікацію Угоди про асоціацію України з ЄС в цій країні у 2017 році, і маючи хитке політичне становище всередині Нідерландів на той час, М. Рютте був змушений рахуватися із думкою громадськості стосовно цього питання для того, аби ще більше не ускладнювати політичну ситуацію в державі та мати змогу продовжити свою власну тривалу політичну кар'єру всередині країни [3].

Також додатковим фактором у цьому контексті слугувало зростання популярності правих і лівих націонал-популістичних партій під час виборів до Європарламенту у 2019 році, що стало ще одним вагомим сигналом для лідерів ЄС [1]. Цей сигнал полягав в тому, що спочатку треба було провести внутрішньоевропейські реформи, що були б спрямовані на зміцнення стійкості ЄС, а вже потім зайнятися питанням нового розширення Євросоюзу, почавши цей процес з балканських країн, які, на думку ЄС, були першими у черзі. Таких країн було декілька – це Албанія, Північна Македонія, Боснія і Герцеговина та Чорногорія.

У цей період Україна, Молдова та Грузія, як країни Асоційованого тріо, яке вони створили у 2021 році для співпраці й координації євроінтеграційних зусиль, були наступними у черзі на розширення ЄС після цієї групи балканських держав. Але виходячи з реалій того часу, ці три пострадянські країни на тоді не мали достатньо багато шансів опинитися у складі ЄС в найближчій перспективі. Головними причинами цього слугувало те, що окрім самої складності та тривалості процедури приєднання до Євросоюзу кількох балканських країн, сам процес реформування ЄС був би достатньо нелегким за своєю суттю через відсутність єдності всередині ЄС щодо цього питання.

Але вже тоді можна було побачити різницю підходів всередині самого ЄС щодо питання його подальшого розширення. Наприклад, тодішня канцлерка ФРН А. Меркель та на той час голова Європейської Ради Д. Туск загалом не поділяли думки президента Е. Макрона про необхідність первинного реформування ЄС зсередини, та подальшого плавного переходу до питання наступного розширення блоку потім. На їхню думку, саме така послідовність дій, на якій наполягав президент Франції, могла б зайняти достатньо багато часу і виявитися не надто успішною на практиці [4].

Повномасштабна військова агресія Росії проти України стала основною причиною кардинальної зміни настроїв як на рівні Європейського Союзу, так і серед лідерів країн-членів ЄС. Саме через необхідність посилення Європейської Спільноти перед обличчям істотних викликів у сфері безпеки на європейському континенті та бажання надати допомогу Україні в її боротьбі з російською агресією, відбулася тотальна зміна настроїв в Європейському Союзі. Тепер серед головних пріоритетів ЄС поставало питання його розширення у найближчому майбутньому без необхідності попереднього проведення масштабної реформи самого Євросоюзу. Питання реформування ЄС тепер має розглядатися паралельно із просуванням ідеї його розширення.

Після проведення чергових виборів до Європейського парламенту у 2024 році та формування нового складу Європейської комісії, термін якої має закінчитися у 2029 році, були визначені нові пріоритети ЄС, серед яких питання подальшого розширення у найближчій перспективі є одним із головних [5]. Це відкриває великі можливості перед країнами Асоційованого тріо, де вже зараз на прикладі України та Молдови спостерігається суттєве прискорення процесу європейської інтеграції, чого поки не можна сказати про Грузію. Причиною цього стали внутрішньополітичні процеси в цій державі, зокрема, дії грузинської влади, спрямовані на встановлення авторитарного режиму в країні та налагодження відносин з Росією, що ніяким чином не могло відповідати спільним правилам, нормам та цінностям Європейського Союзу. Саме з цієї причини євроінтеграційний рух цієї держави було тимчасово призупинено та її відносини з двома іншими державами-учасниками формату Асоційованого тріо погіршились.

Ще одним чинником, який буде сприяти успішному просуванню євроінтеграційного поступу України та Молдови, а також буде забезпечувати збереження нинішньої позиції ЄС щодо ситуації в Грузії, є так звана «політична спадковість». Вона проявляється не тільки в тій політиці, яку увесь час проводить Європейський Союз, вона також де-факто і відображена у пріоритетах нового складу Європейської комісії на її 5-річний термін роботи до 2029 р. [5].

Принцип «політичної спадковості» передбачає, по-перше, незмінність основних вимог, які необхідно виконати, щоб стати членом ЄС, такі як забезпечення демократичних стандартів врядування у державі разом із просуванням захисту прав національних меншин та боротьби з корупцією. По-друге, це збереження на посаді голови Єврокомісії на другий термін У. фон дер Ляйен, враховуючи той факт, що зусилля президентки Європейської комісії допомогли, починаючи з 2022 р., Україні і Молдові досягти суттєвого прогресу на своєму євроінтеграційному поступі [2, с. 108].

Окрім залишення нинішньої голови Єврокомісії на другий термін, ще однією позитивною зміною для України та Молдови в контексті їхніх євроінтеграційних прагнень є зміна в новому складі ЄК єврокомісара з питань розширення. У минулому складі Єврокомісії цю посаду обіймав представник Угорщини О. Варгеї, позиція якого щодо подальшого розширення ЄС, а особливо щодо вступу до нього України були достатньо скептичними. Тепер цю посаду буде займати словенська дипломатка М. Кос, позиція якої

стосовно розширення ЄС із вступом до нього України і Молдови є аналогічною позиції У. фон дер Ляйен [2, с. 108].

Нинішні пріоритети Єврокомісії та нова політика ЄС є доволі сприятливими для України та Молдови не тільки за рахунок більшого акценту на питанні подальшого розширення ЄС без прив'язки до первинної реформи Євросоюзу, а й за рахунок незмінності вимог, що висуваються до країн-кандидатів на членство в ЄС. На даний період часу, Україна і Молдова достатньо успішно просуваються на своєму євроінтеграційному шляху за рахунок сприятливої зовнішньополітичної кон'юнктури в ЄС та проведенню ними внутрішніх реформ у своїх державах у відповідності до правил Євросоюзу.

Але потенційні проблеми на євроінтеграційному шляху цих держав, такі як триваюча війна в Україні, останні ініціативи української влади щодо ліквідації незалежного статусу НАБУ і САП, майбутні парламентські вибори у Молдові восени 2025 року, під час яких проросійські сили можуть взяти реванш в цій країні і зупинити рух Молдови до ЄС, постійні заперечення Угорщини щодо приєднання нашої держави до ЄС, все ще залишаються тими факторами, які так чи інакше стримують євроінтеграційний поступ цих двох держав.

Список використаних джерел:

1. Вибори у Європарламент: «зелена хвиля» та успіх друзів Росії. *BBC News Україна*. 27 травня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48423081> (дата звернення: 24.08.2025).
2. Вінникова Н. А., Пересипкіна І. В. Зовнішньополітичні пріоритети Європейського Союзу після політичного перезавантаження 2024 року. *Регіональні студії*. 2025. № 40. С. 106 - 111. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/821d28b6-51c7-4e5c-a703-6e4453292324/content> (дата звернення: 25.08.2025).
3. Єреміца В. Україна і ЄС. Шість сценаріїв після референдуму в Нідерландах. *Радіо Свобода*. 14 квітня 2016. URL: <https://web.archive.org/web/20160414205656/http://www.radiosvoboda.org/content/article/27672730.html> (дата звернення: 24.08.2025).
4. Меркель – Макрон: реформування ЄС не повинно блокувати його розширення. *Європейська правда*. 5 липня 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/07/5/7098153/> (дата звернення: 24.08.2025).
5. Огляд нових політичних пріоритетів Європейського Союзу на 2024-2029 роки. *Національна дорожня асоціація якості*. 21 липня 2024. URL: <https://www.yakist.org/60684-2/> (дата звернення: 25.08.2025).
6. Сааков В. У ЄС не домовилися щодо Албанії та Північної Македонії. *DW*. 18 жовтня 2019. URL: <https://surl.li/xquqlv> (дата звернення: 23.08.2025).
7. Palickova A. Divided Europe deals major blow to North Macedonia's EU accession hopes. *Euractiv*. June 19 2019. URL: <https://web.archive.org/web/20201129004317/https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/divided-europe-deals-major-blow-to-north-macedonias-eu-accession-hopes/> (дата звернення: 24.08.2025).

Іванна КОБЗАРЕНКО,

студентка філологічного факультету

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Європа завжди здавалася для нас дуже близьким, але й, водночас, дуже далеким світом. Більшість українського народу переконана, що ми побудуємо сильну та могутню Державу, орієнтуючись на міжнародну співпрацю з європейськими країнами. В контексті російсько-української війни, євроінтеграційний напрямок став особливо актуальним. Війна стала стимулятором до пошуку нових економічних і політичних зв'язків, спрямованих на зближення з Європейським Союзом (далі ЄС).

Однією з причин цього зближення є безпековий аспект, ЄС є одним з основних ключів у вирішенні проблеми збереження суверенітету України. Орієнтуючись на Європу, ми можемо очікувати на військову допомогу у війні з Росією. Починаючи з 2022 року, Україна отримала допомоги на 309 мільярдів доларів. Більшість цих грошей надало НАТО, 23 членкині якого є учасниками ЄС [9].

По-друге, не менш важливий чинник нашої співпраці з ЄС є територіальна близькість. Саме тому тема побудови міжнародних економічних відносин є актуальна на сьогоднішній день та на майбутнє в

цілому. Перспективою цих відносин є збільшення іноземних інвестицій, енергетичний розвиток та енергетична інтеграція.

Отож, тісні економічні зв'язки з Європою є необхідними для майбутнього членства України в ЄС, адже вони підтверджують незворотність європейського курсу нашої Держави.

З чого ж взагалі почалися історичні відносини України з ЄС?

На даному етапі слід зазначити, зв'язки з Європою почали будувати Князі ще за часів Київської Русі. Однією з перших була Княгиня Ольга, яка започаткувала зносини з Римською імперією. Також варто згадати Володимира Великого та Ярослава Мудрого, які впровадили шлюбну дипломатію. Пам'ятаємо і про зв'язки сім'ї Богдана Хмельницького з Молдовою.

За часів УНР Павло Скоропадський орієнтувався здебільше на підтримку Німеччини. Володимир Винниченко та Симон Петлюра шукали підтримки у країн Антанти. Отож, варто зауважити, що українські взаємовідносини з європейськими країнами закладені історично.

За початку незалежності нашої Держави, наш уряд виконав неймовірну роботу для побудови міжнародних зв'язків з Європою. Уже станом на 1991 рік, дипломатичний та технічний персонал МЗС УРСР становив 136 фахівців, 4 дипломатичні місії: постійне представництво при ООН, ЮНЕСКО, при відділенні ООН у Женеві та Відні [1].

Наступні 23 років ми будували тісні міжнародні відносини з Європою.

Здобуття Україною суверенітету дало нам свободу дій та більше можливостей, проте ці можливості були дуже обмежені. Яскравим прикладом цього є відмова України від ядерної зброї, адже головними ініціаторами цього були такі країни, як США та Росія, що фактично заперечує суб'єктність України в міжнародних відносинах. Відсутність суверенітету протягом довгого часу мала свої недоліки, тому мусили і мусимо працювати активно на дипломатичній арені, щоб наздогнати всі втрачені роки.

Починаючи з 1991 року ми будували міцні міжнародні та політичні зв'язки з Європою. Європа у свій час визнала суверенітет України з самого початку нашої незалежності. Для прикладу, в 1994 році було укладено Угоду про партнерство та співробітництво [8]. Цей договір став одним з перших кроків на шляху до Євроінтеграції.

ЄС був нам дуже близький за цінностями, саме тому у 2014 році підписано Угоду про Асоціацію з ЄС, яка передбачала також майбутні торговельні угоди та юридичне наближення до Європи. Угода про асоціацію, за своїм обсягом і тематичним охопленням, є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом [2]. З початком російсько-української війни у 2014 році, наша співпраця посилювалась ще більше, Європа підтримала нас фінансово, дипломатично та економічно, 1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації, Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі [2]. Після анексії Криму ми спостерігали підтримку Європи у вигляді санкцій для Росії. Зокрема, зросло імпортозаміщення, що призвело до зниження торгівлі з РФ. Огляд Європейської політики підкреслив, що відносини з Москвою значно погіршилися, проте, водночас держави-члени висловили сподівання, що «конструктивна співпраця» з деяких регіональних питань буде корисною, «коли дозволять умови» [4]. Тому в 2014-2015 помічаємо ще певну невизначеність у діях Європи. У 2022 році ситуація в Державі значно змінилася, відповідно, це вплинуло і на нашу зовнішню політику. Дуже приємно було бачити, як Європа відкрито висловлює підтримку Україні та засуджує дії Росії. Повномасштабне вторгнення дуже вплинуло на міжнародні відносини нашої країни в цілому, особливо, на євроінтеграційному напрямі. У зв'язку з цими подіями 23 червня 2022 року 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС [3]. Ця подія мала велике значення як для нашої держави, так і для всього світу, адже це офіційне визнання того, що ми обрали шлях до зближення з Європою, до досягнення повноцінної демократії.

Зі свого ж боку, ЄС виражає таким чином свою підтримку та визнає російсько-українську війну злочином. Статус кандидата в ЄС накладає на нас також певні зобов'язання, адже тепер ми мусимо дотримуватися певних норм правосуддя та політики, які притаманні Європейським країнам. Для майбутнього нашої Держави це є великий шанс на економічне відновлення економіки після закінчення війни, збільшення іноземних інвестицій, відновлення інфраструктури. На даному етапі виникає одна проблема, а саме, чи готова Україна адаптуватися до європейських законів. Перш за все, наша Держава мусить реформувати систему правосуддя. Зокрема, треба зробити суди відкритими та незалежними та посилити перевірки доброчесності та справедливості в них. Додам, що в серпні 2023 Україна прийняла закон, що забезпечує прозорий відбір до Конституційних судів, відповідно до рекомендацій Венеціанської

комісії, та розпочала процес його впровадження, створивши Консультативну групу експертів та оголосивши конкурси до Конституційного суду [7].

Також, варто перевірити дотримання всіх Європейських конвенцій з прав людини, впровадити незалежність у всіх антикорупційних інституцій та абсолютну прозорість у державних установах. Варто також згадати окремо про економічну та фінансову допомогу від Європи. Однією з таких, є макрофінансова допомога - це позики та гранти, які спрямовані на підтримання нашого бюджету, на заробітні плати, пенсії, стипендії, відновлення критичної інфраструктури. Згідно з даними 2023 року, така допомога становила 18 млрд. євро та покривала значну частину витрат з бюджету [5]. Ще одна, не менш важлива, є гуманітарна допомога, адже всі пам'ятають, що на початку війни Європа допомагала нашим біженцями усім чим могла, за що ми дуже вдячні.

Зокрема, з початку війни ЄС витратив приблизно 172,5 млрд євро, щоб допомогти нашим переселенцям [6]. До того ж, хочу додати інформацію про військову підтримку, на яку ЄС виділив не менш, ніж 59,6 млрд євро, і ця сума продовжує зростати [7].

Отже, зможемо зробити висновок, що ЄС є одним з ключових наших партнерів та їхня допомога та підтримка для нас є дуже критичною та важливою. В даній темі також присутні деякі проблеми і бар'єри у взаєминах між Україною та Європою. Зокрема, ЄС неодноразово констатував, що ми не дотримуємося певних реформ, наприклад, стосовно прозорості у відборах в судах. В загальному, Європа має дуже багато стандартів та положень щодо екології, енергобезпеки, правосуддя та торгівлі, яких ми не дотримуємося. Щодо адміністративного аспекту, то в багатьох урядових установах у нас не вистачає кваліфікованих фахівців та спеціалістів. Відбори на певні посади та конкурси інколи можуть дуже затягуватися та не бути прозорими.

Ще одним недоліком є бюрократія, яка зазвичай вимагає багато часу та дуже гальмує розвиток. Та останній фактор, про який треба згадати – це політична нестабільність, адже війна впливає на швидкість нашої інтеграції з Європою. Постійні атаки на енергетичну інфраструктуру та на наш зв'язок з зовнішнім світом. Отож, після російського повномасштабного вторгнення, відносини України з ЄС набули стратегічно-військового характеру, вони стали ключовими партнерами у фінансовій, військовій, гуманітарній та політичній сферах. Гуманітарна допомога від них критичною для наших громадян, які страждають через війну, руйнування інфраструктури, втрати домівок та близьких. Проте ця допомога має свої умови, які пов'язані з виконанням певних реформ (адміністративних, судових та антикорупційних). Судова реформа так і залишається ключовим бар'єром між ЄС та Україною, тому продовжуємо над цим працювати.

У міру своїх сил Європейський Союз також показує, що зацікавлений у співпраці з нами не просто через жалість та благодійність, а з інвестиційними намірами. Успіх у даних відносинах залежить від обох сторін та є вигідним для обох у майбутньому. Перспективи економічного розвитку є дуже високі, нашим головним завданням є будувати міцні та надійні урядові інституції, а також закінчити війну. Незважаючи на всі труднощі, Європа продовжує нас підтримувати та встановлювати з нами дипломатичний зв'язок, тому наше партнерство в майбутньому може перерости в розвиток та перемогу.

Список використаних джерел:

1. Прийдун С.В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015). URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-04/Aref_Pryidun.pdf
2. Кабінет міністрів України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-04/Aref_Pryidun.pdf
3. Кабінет міністрів України. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>
4. A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2022/11/a-paradigm-shift-eu-russia-relations-after-the-war-in-ukraine?>
5. EU financial support to Ukraine. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/eu-financial-support-ukraine_en?utm
6. EU military support for Ukraine. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/eu-financial-support-ukraine_en?utm
7. EU report on Ukraine: key findings and conditions. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/eu-report-on-ukraine-key-findings-and-conditions-1699451545.html?utm>
8. EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement. URL: <https://cordis.europa.eu/article/id/2672-euukraine-partnership-and-cooperation-agreement/en?>
9. Europe leads military aid in war in Ukraine as US wavering. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/08/22/europe-leads-military-aid-war-ukraine-wavering-us-putin-russia>

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: РОЛЬ UKRAINE FACILITY У ПІДТРИМЦІ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вступ

Сучасна Європа переживає «перехідний час», характеризований зростаючою невизначеністю щодо перспектив подальших трансформацій під впливом технологічних, демографічних, кліматичних та геополітичних викликів. Російська агресія проти України стала каталізатором структурних змін у європейській фінансовій архітектурі, призвівши до створення інноваційних інструментів підтримки, серед яких провідну роль відіграє Ukraine Facility [1]. Відбувається гетерогенізація глобального середовища, яка не заперечує глобалізації як такої, але змінює її структуру. Змінюються основні драйвери глобальної зв'язаності – рух робочої сили через вплив штучного інтелекту і нові вимоги до кваліфікацій, та фінансів через криптовалюту, дедоларизацію й прискорення фінансових транзакцій. У цьому контексті Ukraine Facility постає як відповідь на потребу адаптації фінансових механізмів до нових реалій [2].

Структура та механізми Програми Ukraine Facility

Програма являє собою найбільший у історії ЄС фінансовий інструмент підтримки третьої країни, розрахований на період 2024–2027 років із загальним обсягом 50 млрд євро. Інструмент структуровано навколо двох основних стовпів.

Основний стовп (Pillar I) включає грантову підтримку у розмірі 5,27 млрд євро та кредитне фінансування 33 млрд євро. Графік виплат передбачає: 16 млрд євро у 2024 році, 12,5 млрд євро у 2025 році, поступово зменшуючись до 1,32 млрд євро у 2028 році. Інноваційне фінансування через заморожені російські активи

Особливою рисою сучасного етапу стала трансформація санкційних механізмів у фінансові ресурси відновлення. Створення спеціального трастового фонду (Russia Asset Recovery Trust) дозволило мобілізувати частину з понад 300 млрд євро заморожених російських активів. До кінця 2025 року планується використати близько 4 млрд євро через цей механізм, що створює прецедент використання санкційних активів для постконфліктного відновлення.

Україна як глобальна опора демократії

Парадоксально, але Україна, перебуваючи на передньому краї глобального протистояння тоталітаризму та постімперіалізму, може стати однією з глобальних опор демократії та партнером у формуванні нового дизайну світового ліберального проекту. Особливою рисою цього дизайну є поєднання свободи з відповідальністю, зокрема перед майбутніми поколіннями, що характеризує концепцію сталого розвитку. Ukraine Plan¹³, погоджений з Європейською комісією, містить 69 реформ та понад 150 індикаторів виконання, охоплюючи базові реформи (публічне адміністрування, боротьба з корупцією, судова система), економічні реформи (фінансові ринки, бізнес-середовище, децентралізація) та ключові сектори (енергетика, транспорт, IT) [3]. Станом на 2025 рік Україна отримала понад 22 млрд євро, що пов'язано зі значним прогресом у реалізації базових і секторальних реформ.

Технологічна цифровізація та системні ризики

Характерним для сучасного етапу стало розширення дискусій про технологічні зміни як у сферах цифрових технологій та штучного інтелекту, так і в інших напрямках. Ukraine Facility активно інтегрує цифрові рішення через створення онлайн-платформи відстеження прогресу (Ukraine Facility Scoreboard), що забезпечує прозорість використання коштів [4]. Однак важливо звертати увагу не лише на технічні ризики від відмови техніки, а й на системні ризики від цифровізації як такої – поглиблення цифрового розриву, поширення маніпулювання інформацією, впровадження цифрових фінансових інструментів. Подолання системних ризиків потребує трансформацій, які виходять далеко за рамки цифрової сфери.

Практичні результати та перспективи

Станом на серпень 2025 року Ukraine Facility забезпечив надходження понад 22,7 млрд євро до державного бюджету України. Ефективність програми підтверджується виконанням 25 індикаторів Плану у 2024 році, що дозволило залучити 12 млрд євро. У липні 2025 року створено Європейський

¹³ Ukraine Plan – це офіційна дорожня карта реформ і заходів, розроблена у рамках Програми Ukraine Facility, спрямована на підтримку відновлення України і її підготовку до членства в Європейському Союзі.

флагманський фонд реконструкції України з початковим капіталом 220 млн євро, спрямований на мобілізацію 500 млн євро до 2026 року через стратегічні інвестиції в акціонерний капітал.

Виконання умов для вступу до ЄС

Важливо зазначити, що Ukraine Facility тісно пов'язаний із виконанням Україною Копенгагенських критеріїв – офіційних рамок для членства в Європейському Союзі. Програма передбачає принцип обумовленості, за яким подальше фінансування залежить від успішного виконання визначених реформ у сфері публічного управління, верховенства права, боротьби з корупцією, реформи судової системи, а також збереження демократичних інститутів і прав національних меншин [4].

У 2025 році у частині реформ спостерігалися затримки, що спричинило затримку фінансового траншу розміром 1,5 млрд євро. Це підкреслює необхідність посилення законодавчої та інституційної спроможності для виконання взятих зобов'язань.

Паралельно відбувається імплементація законодавства України з *acquis communautaire*¹⁴ у сферах фінансів, контролю та державних закупівель, що є ключовим для ефективного використання коштів європейської підтримки.

Таким чином, Ukraine Facility не лише мобілізує значні фінансові ресурси в період складної геополітичної турбулентності, а й стимулює системну трансформацію країни відповідно до європейських стандартів, створюючи передумови для повноправного вступу України до Європейського Союзу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Ukraine Facility демонструє високу здатність Європейського Союзу до інноваційного та адаптивного фінансового реагування в умовах геополітичної турбулентності. Об'єднання класичних бюджетних механізмів з новаторськими підходами — зокрема, використання заморожених російських активів, цифрове відстеження коштів та орієнтація фінансування на результати — створює ефективну модель для підтримки постконфліктного відновлення, що може бути адаптована для інших кризових сценаріїв.

В економічній площині реалізація переваг лібералізму через Ukraine Facility проявляється у дерегуляції бізнесу, стимулюванні інновацій і прагматичному вирішенні глобальних проблем, включаючи екологічні та технологічні виклики. Завдяки цьому Україна стала своєрідною лабораторією для впровадження нових фінансових інструментів, що поєднують високу ефективність із демократичною відповідальністю.

Успіх програми істотно залежить від балансу між швидкістю реагування на невідкладні кризові потреби та забезпеченням довгострокової сталості реформ, що відповідає ширшому виклику «перехідного часу», характерного для сучасної європейської політики.

Перспективи подальших досліджень передбачають:

- дослідження ролі цифрових технологій (штучного інтелекту) у вдосконаленні управління фінансовою підтримкою;
- оцінку довгострокових соціально-економічних наслідків застосування моделі Ukraine Facility;
- особливу увагу приділити розвитку фіскальної політики та її інтеграції із міжнародними фінансовими інструментами, зокрема оцінці ефективності адміністрування податків, бюджетного планування і прозорості звітності, що є критичними для стійкості фінансової системи і підтримки реформ.

Це сприятиме розробці більш гнучких, інноваційних та інтегративних підходів у міжнародному фінансуванні відновлення, що підвищить стійкість України та Європи загалом.

Список використаних джерел:

1. Європейська Комісія. Ukraine Facility: State of play. URL: <https://epthinktank.eu/2024/07/17/ukraine-facility-state-of-play/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Європейська Комісія. EU annual report shows Ukraine Facility delivering fast results and boosting accession path. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-annual-report-shows-ukraine-facility-delivering-fast-results-and-boosting-accession-path-2025-09-09_en (дата звернення: 10.09.2025).
3. Міністерство економіки України. (2024). Ukraine Plan. Ukraine Facility Program 2024–2027. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/ukraine-plan_presentation-.pdf (дата звернення: 12.09.2025).
4. Європейська Комісія. Ukraine Facility – European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/ukraine-facility_en (дата звернення: 10.09.2025).
5. Європейський інвестиційний банк. European Commission and EIB Group sign €2 billion guarantee under Ukraine

¹⁴ *acquis communautaire* – це своєрідний «збірник» правових норм, що визначають загальні правила і стандарти в ЄС, які мають бути прийняті всіма державами-членами

Facility to support country's reconstruction and resilience. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2025-124-european-commission-and-eib-group-sign-eur2-billion-guarantee-under-ukraine-facility-to-support-country-s-reconstruction-and-resilience?lang=ga> (дата звернення: 10.09.2025).

6. World Bank Group. Donor Financing Mechanisms for Supporting Ukraine. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/world-bank-group-donor-financing-mechanisms-for-supporting-ukraine> (дата звернення: 10.09.2025).

Михайло ЛЕВЕНЕЦЬ,

*магістр 2-го курсу навчання за спеціальністю «Політологія»
(Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського)*

МОЛОДІЖНА УЧАСТЬ В ПРОЦЕСАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Європейська інтеграція України виступає стратегічним пріоритетом державної політики, що охоплює не лише інституційні та економічні сфери, але й соціально-культурний вимір. Важливе місце в цьому процесі належить молоді як активному суб'єкту суспільних трансформацій. Молодіжна участь у процесах євроінтеграції означає не тільки політичну чи громадську активність, але й включення у транснаціональні комунікаційні, освітні та культурні мережі, що сприяють формуванню нових моделей громадянства, соціальної відповідальності та європейської ідентичності [1, с. 45–52].

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році відбулося значне посилення уваги держави до залучення молоді в інтеграційні процеси. У 2021 році була ухвалена Національна молодіжна стратегія до 2030 року, яка визначає молодь ключовим ресурсом розвитку та інновацій [3]. Стратегія узгоджена з пріоритетами ЄС у сфері молодіжної політики, зокрема з Європейською молодіжною стратегією. Згідно з документом, одним із головних завдань є забезпечення активної участі молодих людей у прийнятті рішень на місцевому, національному та європейському рівнях. Це відповідає принципам Європейського Союзу щодо інклюзивності, гендерної рівності та участі молоді у формуванні політик.

Молодіжна участь у процесах євроінтеграції може здійснюватися у різних формах: освітня мобільність – участь української молоді у програмах Erasmus+, Horizon Europe, European Solidarity Corps. Саме ці ініціативи сприяють розвитку міжкультурних компетентностей, обміну знаннями та досвідом [4]. Наведемо статистику участі молоді в процесах ЄС та порівняємо її активність у процесі освітньої мобільності у перші два роки війни:

Програма	4	Кількість учасників з України (2023)
Erasmus+	3100	4200
European Solidarity Corps	950	1300
Horizon Europe (молодь)	120	200
Інші програми ЄС	400	600

Таким чином, таблиця добре ілюструє зростання активності молоді України у програмах ЄС за перші роки війни.

Другою формою варто вважати саму громадську активність молоді, а саме: створення молодіжних організацій, ініціативних груп, участь у міжнародних волонтерських проєктах, які посилюють зв'язки між Україною та ЄС.

На погляд автора тез, найбільш важливою формою є сама політична участь – залучення молоді до молодіжних рад при органах місцевого самоврядування, обговорення реформ та наближення законодавства України до норм ЄС [2].

Суттєву роль відіграє й така сучасна форма, як цифрова інтеграція – активне використання молоддю цифрових інструментів і платформ для комунікації з європейськими партнерами та реалізації спільних проєктів.

Однак, попри позитивну динаміку, існує низка викликів у цьому напрямку: обмежені фінансові ресурси для реалізації молодіжних ініціатив; нерівність доступу до можливостей між молоддю у великих

містах і сільських територіях; брак інституційної підтримки та сталі механізми діалогу між молоддю і владою; вплив війни, яка зумовила масову міграцію молодих людей, але водночас відкрила нові горизонти для інтеграції в європейський освітній та трудовий простір [5].

До позитивних ефектів можна на повному підґрунті віднести наступні моменти: молодіжна участь у євроінтеграційних процесах сприяє формуванню європейської ідентичності та культури демократичної участі; підвищенню конкурентоспроможності молоді на ринку праці; розвитку громадянського суспільства та його проєвропейської орієнтації; поширенню практик інклюзії, толерантності та рівних прав.

Отже, молодь України сьогодні є рушійною силою європейської інтеграції. Активна участь молодих людей у цих процесах не лише забезпечує реалізацію їхніх особистих прав і можливостей, але й зміцнює позиції України як європейської держави.

Для подальшого посилення цього вектору необхідно: розширювати доступ до європейських програм для молоді; забезпечувати сталі механізми молодіжної участі у формуванні політик; підтримувати цифрові та освітні платформи співпраці з ЄС; сприяти інтеграції молодіжного досвіду в офіційні стратегії європейського розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Голуб, Т. (2022). Молодіжна політика України в умовах євроінтеграційних трансформацій. *Політичний менеджмент*, 3(104), 45–52.
2. Іваненко, О. (2023). Участь молоді у формуванні політики: український та європейський досвід. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*, 5, 77–85.
3. Кабінет Міністрів України. (2021). *Національна молодіжна стратегія до 2030 року*. Київ: КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
4. European Commission. (2023). *EU Youth Strategy 2019–2027: Mid-term Review Report*. Brussels: Publications Office of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-youth-strategy-2019-2027.html>
5. UNICEF. (2023). *Youth in Ukraine: Challenges and Opportunities Amid War*. New York: UNICEF.

Андрій КІНЯК,

студент другого (магістерського) рівня вищої освіти

кафедри політичних наук і права

(Південноукраїнський національний університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса)

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ У ПАРАДИГМІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА УКРАЇНО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Державний суверенітет у контексті глобалізації – одне з ключових питань в сучасних політичних науках. Процеси глобалізації, включно з взаємозалежністю, вільним потоком капіталу й інформації, а також посиленням впливу транснаціональних акторів, радикально змінюють класичне розуміння суверенітету. Це явище розглядається вже не як абсолютна, неподільна влада держави, а як динамічна концепція, що знаходиться в безперервній взаємодії з глобальними процесами. Однак, як поняття, глобалізація представляє собою процес світової інтеграції та зведення до єдиних стандартів розвитку економічної, політичної, культурної та релігійної сфери. Глобалізація становить собою трансформацію світових процесів.

Глобалізація – це об'єктивний процес. Наслідки даного процесу є неоднозначними, але при цьому масштаби постійно зростають. Як зауважує І. В. Алексеєнко, глобалізаційні процеси, посилюючи внутрішні суперечності національних держав, становлять суттєву загрозу їх конституційному ладу, територіальній цілісності й недоторканності [2, с. 116].

Суб'єктність держави дехто розглядає як «державну цілісність». Це означає злагоджену взаємодію всіх складових, що відображається у взаємовідносинах з акторами на міжнародній арені і всередині самої країни. Вона дає можливість обирати власний вектор розвитку в залежності від національних інтересів та пріоритетів. Країна, що не має суб'єктності, не існує як суверенний, самостійний актор міжнародних відносин. Відсутність суб'єктності позбавляє державу здатності до прийняття рішень, робить її залежною

від політичних рішень інших країн або організацій.

Процес вступу України до Європейського Союзу, що розпочався за безпрецедентних обставин повномасштабної війни, є унікальним прикладом трансформації концепції державного суверенітету та перетином процесів глобалізації, що розмивають традиційне розуміння суверенітету, та євроінтеграційного шляху, який вимагає добровільного обмеження частини суверенних повноважень на користь співпраці. Історія розширення ЄС показує, що найсильнішою мотивацією для складних реформ є надійний та передбачуваний процес вступу, що базується на корисних реформах. Уряд України, схоже, має високу мотивацію для просування різних реформ, і ЄС повинен підтримати цей імпульс. Процес розширення, ймовірно, перетинатиметься з післявоєнною відбудовою, що посилить вплив ЄС на сприяння інституційному розвитку України. Українські лідери матимуть сильні стимули дотримуватися критеріїв вступу, які ЄС повинен розумно використовувати для створення краще функціонуючої економіки та державних інституцій, особливо шляхом зменшення можливостей для корупції. Це вимагатиме чіткіших стандартів верховенства права та фундаментальних цінностей, включаючи ефективні інструменти для забезпечення подальшого дотримання вимог після вступу.

Навіть до війни показники управління в Україні виглядали гіршими, ніж в інших посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи, коли вони розпочали процес вступу до ЄС. У 2023 році Україна мала дуже низькі показники управління, отримавши нижчий бал, ніж усі, окрім однієї, з нинішніх десяти країн-кандидатів та потенційних кандидатів на вступ до ЄС. Таким чином, Україна стикається з викликом досягнення у воєнний час глибоких інституційних змін, зокрема в політичному управлінні, конституційному балансі влади, судовій системі, верховенстві права, децентралізації, зменшенні впливу олігархів та боротьбі з корупцією. З огляду на проблеми корупції в Україні та нападки на верховенство права в деяких країнах-членах ЄС, ЄС не може дозволити собі поступатися якістю та стійкістю верховенства права під час подальшого розширення. Тому правильно надати пріоритет кластеру «основ» під час переговорів. Практичним підходом до сприяння покращенню верховенства права було б включення України до нещодавно розробленого ЄС «інструментарію верховенства права» до вступу. Україну слід включити до цього щорічного циклу звітності для встановлення чітких та стійких стандартів для державного управління, які діятимуть і після вступу.

Таким чином, можна констатувати, що Україна є частиною динамічних змін у так званій «європейській глобалізації», окрім підтримки і спрощенні передумовних процедур вступу до ЄС, наша країна має деяку пріоритетність серед інших країн-кандидатів. Безумовно, з геополітичної точки зору, ми – важливий «щит», з іншої – наше розташування має безліч напрямків інвестицій та розвитку, що безпосередньо впливає на довгострокову підтримку як з боку ЄС, так і інших держав-союзників.

Одночасно з вищезазначеним Україна може потрапити у пастку глобалізації, можливості та інвестиції можуть створювати умовні трансформації суверенітету – все ніби як і раніше, але міжнародні актори, ТНК (транснаціональні корпорації) та інші зможуть суттєво як політичними методами, так і економічними впливати на суверенітет, зокрема й через економічну глобалізацію, що призведе до звуження економічного суверенітету України, зумовить їхню залежність від зовнішніх факторів, а до прикладу – ТНК зможуть чинити тиск на уряди. Це в свою чергу спонукає корегувати економічну політику, враховуючи міжнародні стандарти та залучаючи іноземні інвестиції [1].

Також на політичному та правовому рівнях суверенітет обмежується зростанням ролі міжнародних організацій. Держави добровільно передають частину своїх повноважень наднаціональним інституціям, що ускладнює ухвалення незалежних рішень. Концепція «відповідальності захисту» (R2P), яка виправдовує міжнародне втручання у випадках масштабних порушень прав людини, є наочним прикладом еволюції суверенітету від права невтручання до відповідальності перед світовою спільнотою.

Відтак, в сучасному світі суверенітет не зникає, але перетворюється на більш розподілене поняття, де влада та вплив розподілені між державами, наднаціональними структурами й іншими учасниками. Це вимагає від держав адаптації до нових умов і пошуку компромісу між національними інтересами та глобальною співпрацею.

Зазначено, що ерозія поняття державного суверенітету, що спостерігається, загрожує руйнуванням сучасної системи міжнародних відносин і розмиванням самого поняття держави. Але, тим не менш, в умовах глобалізації сучасна держава продовжує грати ключову роль у суспільному житті, і надалі залишаючись гарантом зовнішньої і внутрішньої безпеки, правосуддя, демократії і прав людини, забезпечення фундаментальних соціальних цінностей, джерелом накопичення системи національного добробуту, важливим механізмом організації і управління багатьма сферами сучасного суспільства [2, с. 117].

Отже, глобалізація – це процес, що має двоїстий вплив на державний суверенітет. З одного боку, вона створює нові можливості, з іншого – становить певні загрози. Цей феномен не просто змінює економічні відносини, а й глибоко впливає на політичну автономію та культурну ідентичність націй.

Глобалізація сприяє співпраці між країнами для вирішення спільних проблем, таких як зміна клімату, боротьба з тероризмом або контроль за пандеміями. Така взаємодія веде до створення міжнародних норм і правил, які допомагають уникати хаосу та сприяють стабільності. До того ж, держави можуть разом ефективніше забезпечувати стабільність світової економіки, що сприяє ефективнішому функціонуванню ринків. Крім цього, глобалізація допомагає поширювати норми прав людини, встановлені міжнародними договорами, і створює механізми для їхнього захисту.

Однак, з іншого боку, глобалізація становить серйозні виклики для суверенітету. Наприклад, міжнародні організації, як-от Світова організація торгівлі (СОТ), можуть обмежувати економічну автономію держав, накладаючи правила, які вимагають відкриття ринків. Це може призвести до втрати контролю над власною економічною політикою. Крім того, поширення масової культури може загрожувати унікальним культурним традиціям, а міжнародні норми та судові органи можуть втручатися у внутрішні справи держав, обмежуючи їхню здатність ухвалювати власні рішення. Це перенесення влади на наднаціональний рівень зменшує роль окремих держав, оскільки вплив та повноваження переміщуються до міжнародних інститутів і транснаціональних корпорацій [3].

Отже, глобалізація не знищує державний суверенітет, але трансформує його, зокрема «європейська глобалізація». Суверенітет більше не є абсолютною і неподільною категорією, а стає спільною та інтегрованою. Держави стають частиною ширшої міжнародної системи, де суверенітет реалізується через співпрацю та участь у міжнародних організаціях. З одного боку, вони можуть втрачати частину своєї автономії, але з іншого – отримують нові можливості для вирішення складних проблем, які неможливо розв'язати поодиночки. Таким чином, глобалізація створює новий вимір суверенітету, в якому національні інтереси все більше переплітаються з глобальною взаємозалежністю.

Список використаних джерел:

1. Bruegel – європейський аналітичний центр, що спеціалізується на економіці URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/ukraines-path-european-union-membership-and-its-long-term-implications>
2. Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика: монографія / Н. А. Бабарикіна, Н. В. Горло, М. Ф. Заболотна, О. М. Кіндратець, Т. І. Сергієнко; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2022. С. 116–120.
3. Центр «Нова Європа». URL: <https://neweurope.org.ua/podiyi/>

Михайло ТЕМНОВ,

*магістр теології, докторант 4-го року заочної форми навчання
Православного богословського факультету
(Пряшівський університет у Пряшеві, Словачка Республіка)*

УКРАЇНА, ЄС ТА БОЖЕСТВЕННА СЕМІОТИКА: ДУХОВНИЙ ВИМІР

Вступ

Ми живемо в унікальний і складний для людства період, який змушує нас підводити підсумки тисячоліть. Завіса таємниць, що оточувала нас, поступово відчиняється, і інформація, яка заповнює її, веде до очікування. Чи чекаємо ми апокаліпсису? Можливо, він уже настав, але цей процес не передбачає миттєвого завершення теперішніх подій. Ми усвідомлюємо минуле, смутно здогадуємося про майбутнє і заспокоюємося думкою, що все – у руках Бога, спостерігаючи за знаками які від надходять від Вищих Сил.

Свідчення цьому критичні моменти історії які оповиті легендами про містичні передзнаменування. Саме тому китайський філософ Конфуцій зазначав: «Знаки й символи правлять світом, а не слово й закон». Ці явища можуть бути спробою донести важливу інформацію з минулого або майбутнього, але передавач залишається загадкою.

Тлумачення знаків у всі часи було складним і відповідальним питанням. У дохристиянську епоху цим займалися лише вищі жерці, а пам'ятники, зведені правителями, вважалися магічними символами їхньої влади. Вважалося, що поки існує споруда, правителю нічого не загрожує; навпаки, руйнування пам'ятника віщувало біди.

В античний період у Римі розуміли зв'язок між пам'ятниками й проблемами, тому жерці створювали групи для моніторингу стану споруд, пов'язаних з імператорами та їх тріумфами. На сьогодні, втративши методологію тлумачення знаків, релігійні організації, з об'єктивних причин спираються тільки на передбачення святих старців, інших духовних особистостей, які мають дари Святого Духа. І це зрозуміло, адже інформація може надходити і від темних сил.

В цьому контексті ми поговоримо про майбутнє нашої країни, а також Європейського Союзу, з яким ми пов'язуємо свій розвиток. Тому важливо розглянути не лише очевидні знаки згори, а й духовну складову – це дії, або бездіяльність простих громадян, правителів і церковних ієрархів, які можуть формувати майбутнє для своїх народів. Але для початку вислухаємо думку вчених, які досліджували цю тему.

1. Занепад Європи: наукова точка зору

Прогнози про майбутнє Європи, її занепад, а в контексті й доля України, яка прагне інтегруватися в політико-економічну систему Заходу, стали важливою темою в філософії, історії та політичних науках, піднімаючи тривожні питання про майбутнє західної цивілізації. Ця концепція охоплює численні аспекти – економічні, соціальні та культурні – і не лише вказує на можливі причини занепаду, а й піднімає важливі питання про стійкість та ідентичність європейського суспільства.

Так, німецький філософ і історик Освальд Шпенглер у своїй знаковій роботі «Занепад Європи» (1918) стверджував, що цивілізації проходять стадії народження, зростання, розквіту й, врешті-решт, занепаду. О. Шпенглер проводив паралелі між життєвим циклом культур і наполягав на тому, що західна цивілізація, втративши свою оригінальність і креативність, вступила в стадію занепаду. Він аналізував культурні й історичні процеси, акцентуючи увагу на кризах, які неминуче призводять до безкультур'я та втрати цінностей. О. Шпенглер попереджав, що відсутність відкритості до нових ідей та інновацій може призвести до деградації суспільства.

Британський історик і філософ Арнольд Тойнбі досліджував динаміку цивілізацій у своєму багатотомному творі «Дослідження історії». Він стверджував, що цивілізації, у тому числі й європейська, виникають як відповідь на виклики, з якими вони стикаються, і можуть занепасти, якщо не зможуть адаптуватися до змін. А. Тойнбі фокусувався на взаємозв'язках між цивілізаціями й підкреслював, що процес занепаду часто пов'язаний з внутрішніми конфліктами, економічними труднощами й змінами в культурній ідентичності. Загрози, такі як внутрішні розбіжності та зовнішній тиск, можуть зіграти вирішальну роль у долі будь-якої цивілізації.

Американський політолог Самуель Гантінгтон у своїй відомій праці «Зіткнення цивілізацій?» (1996) також висловлює занепокоєння щодо майбутнього Європи. Він передбачав потенційні конфлікти між різними культурами та цивілізаціями після холодної війни, стверджуючи, що Європа може зіткнутися з серйозними проблемами, пов'язаними з міграцією та культурною ідентичністю. С. Гантінгтон вважав, що напруга між традиційними та новими культурами, а також між різними релігійними та етнічними групами, визначатиме політичну картину Європи.

Патрік Б'юкенен у своїй книзі «Смерть Заходу» (2002) піднімає аналогічні питання, акцентуючи увагу на демографічних змінах і міграції, які загрожують культурній ідентичності західних країн. Він стверджує, що низька народжуваність і старіюче населення ставлять під загрозу стійкість суспільства. П. Б'юкенен також попереджає про культурний занепад, спричинений індивідуалізмом і втратою традиційних цінностей, що може призвести до соціальної нестабільності й втрати політичної ідентичності. Його песимістичні прогнози про майбутнє Заходу, викликані внутрішніми проблемами та викликами міграції, надають додаткової актуальності обговоренню концепції «Занепаду Європи».

Таким чином, вказані мислителі проливають світло на складні та багатогранні процеси, що визначають сучасне й майбутнє континентальної Європи. Їхні філософські роздуми та наукові дослідження спонукають нас глибше задуматися про виклики, з якими стикається Європа у XXI ст., і про те, яке місце Україна займе у світі, що стає все більш багатополярним і складним. У цьому контексті зазначимо, що всі роботи вказаних дослідників, спрямовані на пізнання людського суспільства, є незвичайними й цікавими. Однак вони розглядають лише видимі процеси. Нас же цікавить невидима частина, яка нині залишається непізнаною. Тому поговоримо про передбачення та знаки.

2. Україна та Європа мовою знаків

У цьому світі нічого не відбувається випадково. Усе – закономірно, адже є Божим промислом! Держави, як і люди, мають свою долю. Яскравим прикладом цього є виникнення й розпад СРСР, а також крах комуністичної ідеології. Ці події передбачило багато пророків, в тому числі і не визнаних церквою. Зокрема до них відноситься Мішель Нострадамус, який побачив у СРСР народження нової Вавилонії й передбачив духовний Голокост, що тривав 73 роки й 7 місяців – від 19 січня 1918 року, коли більшовики прийшли до влади, до путчу ГКЧП 19 серпня 1991 року.

Ці ж події передбачив і православний монах Авель, який стверджував, що саме люди створюють історію держави. Прозорливець, описуючи жовтневий переворот у Царській Росії передбачив страждання руського народу, пограбування святинь, закриття «церкви Божої».

Чи були знаки, які вказували б на розпад СРСР, нам не відомо. Але, скоріше за все, вони спостерігалися. Однак у ті часи, в атеїстичній країні на них ніхто не звертав уваги. Тому в подальшому будемо говорити про Україну та Євросоюз в яких ці знаки спостерігалися. Спочатку окреслимо наше розуміння знаку з позиції релігійної семіотики.

Знак – це символічна одиниця або елемент, що несе в собі глибокий зміст і емоційну зарядженість, виступаючи як міст між матеріальним і духовним світом. Він може використовуватися для вираження ідей, концепцій або емоцій, втілюючи цінності, традиції та культурні кодекси. Через знаки надходять певні меседжі, які глядач може сприймати на інтуїтивному, духовному чи міфологічному рівнях, виступаючи як попередження чи констатація подій у майбутньому. Це дозволяє зрозуміти реальність, побачити нові горизонти та пізнати Закони Бога, що керують цим світом.

Знаки за всіх часів супроводжували інаугурації усіх правителів, несучи в кожній деталі інформацію як про майбутнього правителя, так і про країну. Не виключенням стали і українські президенти. Декілька прикладів: Леонід Кравчук приймав присягу шляхом зачитування тексту обов'язків депутата ВР УРСР, а не президента України, яка на цей день не була готова. Символічно, що його ліва рука лежала не на Пересопницькому Євангелії, а на Конституції УРСР і Акті проголошення незалежності. Саме ж Пересопницьке Євангеліє з дарчим написом гетьмана Мазепи знаходилося ліворуч на столі. Отже, Леонід Кравчук, як президент, не брав перед народом України жодних зобов'язань, і, відповідно, не несе жодної відповідальності. Враховуючи те, що гетьман Мазепа на той час сприймався суспільством по-різному, це вказувало на майбутній політичний розкол в суспільстві.

Свій штрих у майбутнє країни наклало отримання Леонідом Кравчуком 22 серпня 1992 року на церемоніальній сесії Верховної Ради України від останнього президента УНР у вигнанні Миколи Плав'юка державних регалій УНР. При цьому також була вручена грамота про те, що Незалежна Україна, проголошена 24 серпня 1991 року, є правонаступницею УНР.

Ці знаки й визначили подієву канву майбутньої України в якій за звичай будуть державні зради, торгівля територіями то що. Знаки вказували і на те, чим завершиться правління Віктора Ющенка. Після інаугурації на Майдані Віктор Андрійович випустив 33 голуби. Один птах із помаранчевою стрічкою на лапці не злетів, його довелося підкинути. Це символізувало, що Вуктор Ющенко «не злетить» – його правління і сама помаранчева «революція» принесуть людям розчарування.

По всій Україні констатуючих знаків було багато. Особливо в 2010 році, після перемоги на президентських виборах Віктора Януковича. 23 лютого, ознаменовуючи майбутній розкол країни, розвалився на дві частини пам'ятник засновникам міста Києва «Либідь». А через два дні, у день присяги, ознаменовуючи церковний розкол, обвалився захисний купол над Десятинною церквою.

На негативний фінал президентства Віктора Януковича вказували й закриті двері Верховної Ради, які зачинялись перед ним. А ще на нього впав вінок... Солдати, які відштовхували їх, зазначали, що він може подолати цю ситуацію, якщо прийме рішуче рішення і застосує армію. У цьому ж році на вершині Говерли тріснув мармуровий Тризуб... Цей знак також констатував майбутній розкол в Україні.

Багато знаків пов'язано й із подіями на Сході України. У 2014 році перед інаугурацією Петра Порошенка солдат почесної варти впустив зброю та впав на коліно. Цей знак вказував на майбутні поразки армії. Про загрозу державній цілісності сигналізував хрест, що впав 18 січня 2022 року з собору Святої Софії Київської у бік Сходу України. Знаковим є й те, що 18 січня 1654 року в Переяславі запорізьке козацтво на чолі з Богданом Хмельницьким прийняло рішення про союз із Росією – це вказує на повторення історії й на те, що саме в цьому регіоні відбудуться доленосні для країни події.

У цьому контексті прикметними є 113-й і 131-й дні війни як ключові. Інформацією про них офіційно поділилася за тиждень до першого окресленого дня ведуча у своїй авторській програмі «Мій світ».

Події 16 червня 2022 року – візит чотирьох президентів Європи до Києва та перемовини – дали шанс зберегти територію й державність. А 4 липня 2022 року на острів Зміїний, де, згідно з міфами, поховано героя Трої Ахіллеса, з гвинтокрила було скинуто державний прапор. Це стало поганим знаком, адже саме цією дією було зафіксовано упущену можливість для позитивного сценарію.

Тепер кілька знаків про майбутнє Європи.

Історія не знає випадковостей; усі події мають закономірності. Оскільки Євросоюз є християнським, то ключовими для розуміння тенденцій є два знаки. Обидва спостерігалися в один рік. 15 квітня 2019 року в результаті великої пожежі згорів Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам), а 23 травня 2019 року у Вінніпезі (Канада) невідомі вчинили грубе осквернення пам'ятника святому київському князю Володимирі, який був благословлений у 1984 році Папою Римським Іоанном Павлом II. У хрестителя зловмисники відрізали голову та хрест у руках, і вкрали їх.

Обидва знаки вказують на занепад християнства в Європі, жахливі гоніння на християн, соціальні потрясіння та війни.

3. Незасвоєні уроки минулого. Закон бумеранга

Перед тим як перейти до розбору вказаних знаків, окреслимо духовну складову в цьому складному явищі. Почнемо з того, що наша планета є своєрідною школою, у якій відбувається безперервний процес еволюції душ. Кожен із нас, маючи від Бога свободу волі та право вибору, прийшов у цей світ, щоб навчатися. Учителями стають оточуючі нас люди, які створюють життєві ситуації, а також природа, що надає нам семіотичні уроки пізнання.

Природа й люди не існують окремо; усе підпорядковується невидимій енергії Бога – Логосу, який виступає універсальним Законом, що контролює все живе на планеті, управляє процесами, які забезпечують життя. Так як Бог створив Словом цей світ, то під контролем Логоса народжуються, живуть і вмирають люди та держави. Своїми діями, словами та думками ми формуємо канву подій у тій країні, у якій живемо. При цьому головним принципом є універсальний механізм: «Що посієш, те й пожнеш!».

«Насіяло» людство багато, особливо негативу, тому час збирати «врожай», який передбачало багато пророків, апостол Іоанн Богослов – третю світову війну та Армагеддон. Головна причина цього – небажання людей, виконувати Божі заповіді, вчитися любові до ближнього на прикладах закладених Творцем у своїй відкритій книзі – Природі.

За шість тисяч років на планеті сталося близько 14 тис. війн, які забрали сотні мільйонів життів, 20 % із них – релігійні. Їх наслідки – голод, руйнування, епідемії, які призвели до втрати, за найобережнішими підрахунками, близько 300 млн людських життів. Більшість із цих подій сталася на територіях сучасних європейських країн, ініціаторами були правителі імперій, королівств та царств.

За останню тисячу років з благословення Пап римських відбулося п'ять військових компаній з насильної християнізації язичників в Європі та вісім хрестових походів проти мусульман, а також свята інквізиція. Як результат, було вбито та закатовано мільйони людей, уся провина яких полягала в тому, що вони по-іншому сприймали Бога, бачили Його в проявах Природи, молилися й використовували знання царства флори для лікування ближніх.

Ще кілька століть тому багато християнських країн, таких як Іспанія, Португалія, Франція, Німеччина, Нідерланди та Великобританія, мали колонії в Африці, Азії та Америці, де жорстоко експлуатували корінне населення, проводили геноцид та етноцид цих народів. Ми пам'ятаємо й про рабство, коли мільйони людей були вивезені християнами з Африки. У цьому бізнесі найбільше відзначилися голландці, які продали понад 600 тис. рабів з Африки та Азії – це близько 5 % від 12 млн осіб, поневолених європейцями в XV–XIX ст. На все це вже не виникають питання: за що й чому? Таких прикладів безліч!

«Німіми суддями» виступають індіанці Америки. За чотири століття їх було знищено майже 100 млн осіб! При цьому слід пам'ятати, що геноцид індіанців проводився під прикриттям високої європейської культури, колоніальний світогляд якої дозволяв ділити людей на «хороших європейців» і «поганих дикунів». Захоплення Америки обґрунтовували як необхідність, що несе індіанцям високу мораль, виправляючи їх «дикість». Реально знищувалися господарі землі та її надр.

Із вказаних вище причин Уряд Сполучених Штатів відмовився ратифікувати Конвенцію ООН про геноцид. Це рішення не дивує! Жорстокості, вказані в Конвенції, були застосовані й щодо корінних народів Північної Америки. Геноцид десятків мільйонів індіанців страшніший за апартеїд у Південній Африці та Голокост під час Другої світової війни. Окрім того, США як «світло» демократії за 200 років своєї незалежності «збагатили» світ майже двомастами великими й малими війнами, збройними конфліктами.

У цьому ж ряду й християнська Великобританія. Англійська корона розділяла й володарювала, по шляху грабуючи. Так вона «джентльменським» чином знищила корінне населення Австралії та Нової Зеландії, а також утопила в крові повстання непокірних сипаїв в Індії. А щоб надовго запам'яталася цивілізованій Європі, вона винайшла й організувала перші концтабори на півдні Африки. За час свого панування війська Великобританії воювали або були присутні в 90 % держав світу.

Не можна оминати й Царську Росію, у якій любов до Бога майже два століття прививалася через кримінальний кодекс. При царі Петру I солдат, який відмовлявся хрестити свою дитину, підлягав смертній карі. Його нащадки не церемонилися з малими північними народами, були надійним «жандармом» Європи. СРСР увійшов в історію численними Гулагами та насаджуванням по світу комуністичних кривавих режимів, що завершувалося війнами. Як тут не згадати знищення у ленінські часи 206 єпископів й понад 11 тис. духовенства. А це, до слова, духовний цвіт країни. Проте про цей факт чомусь воліють «забути».

Прагнучи виправити помилки минулого, 12 березня 2000 року, в Соборі Святого Петра в Римі Папа Іоанн Павло II, разом із кардиналами, єпископами та представниками інших конфесій, провів молитву, в якій визнав і осудив гріхи Церкви за 2000 років, такі як переслідування євреїв, інквізиція, насильницьке звернення у віру, расизм і колоніалізм. Папа підкреслив, що «грішні були ті, хто використовував ім'я Христа для виправдання жорстокості», і попросив прощення у всіх, кого Церква образила.

Це подія стала важливим кроком до покаяння і примирення, відкривши нові можливості для діалогу між Церквою і суспільством. Однак, насильство відбулось і мертвих не повернути до життя. Тому саме за цих та багатьох інших причин констатуючими знаками для християнської Європи стали пожежа, яка знищила Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам), та акт вандалізму над пам'ятником князю Володимирі. Вони вказують на наближення часу тяжких випробувань для релігії та її послідовників.

Говорячи про долю України, знову повернемося до 131-го дня війни. Саме цей день вказує на «ахіллесову п'ятку» нашої держави, яку можна окреслити одним словом – гріх. Коментувати його складову – справа невдячна, адже гріх народу є поняттям складним. Він формувався не за одне покоління, а тисячу років, які лягли на плечі нащадків. Тому ми будемо говорити про останній період, який усім на пам'яті. Політичну складову опустимо, адже вона далека від духовного, що супроводжує наше життя.

Наука довела, що слово має енергію. Воно може як вбити так і надихнути на життя. Тому мова піде про брутальні слова – матюки, які стали нормою життя українців. Офіційно матюки, як феномен прояву симпатій, або антипатій увійшли в наше життя у 2013 році, де вболівальники футболу на стадіонах з'ясовували стосунки із політиками. У 2014-му, після подій у Криму, вже з політичною окрасою мат перекочував на білборди. А у 2022 році, він після о. Зміїний, без зайвих крапок, став брендом на товарній продукції. Можна пояснити все, але важко зрозуміти хулу на Бога, на Святого Духа, Божу Матір, Матір-Землю та власну матір. Саме так трактується вживання матюків. До того ж матюки руйнують і ДНК людини. Святі отці кажуть, що матюк це ім'я того чи іншого диявола. І матюкнувшись, людина несвідомо його закликає. Наслідки, як правило, гіркі.

А згодом з'явилися шеврони та мурали з зображенням Божої Матері з «Джавеліном» у руках... До цього додаємо, що славити можна лише Творця, а усе інше можна шанувати. На завершення – 12 гей-парадів, які відбулися в Києві та Харкові в різні роки... І це у християнській країні! Як відомо, содомія змивається лише великою кров'ю, а вона – і на долонях байдужих, які погодилися з цим ганебним дійством. Про участь Содому і Гоморри мабуть варто нагадати.

Є й багато інших питань, пов'язаних із нашими гріховними діями, а також того, що ці війна відбувається перш за все в інтересах третьої сили. Але обговорення цього питання не на часі. Що ми бачимо на виході? Нині населення високорозвинених країн Євросоюзу почало сплачувати борги минулого. Біле населення внаслідок скорочення народжуваності стрімко зменшується. Ускладнює ситуацію й те, що після післявоєнного «бебі-буму» європейські сім'ї надають перевагу лише одній дитині, а багато хто взагалі живе на своє задоволення без дітей.

На сьогодні Євросоюз, по суті, без війни окупували біженці зі своїх колишніх пограбованих колоній. Відтак у цей час Європа вже мусульманізована, а самі мігранти входять до органів місцевої влади, парламентів. Мечетей вже більше, ніж християнських храмів. У школах Великої Британії 50 % – вихідці з Близького Сходу та Азії. Старенька Європа приречена... Вона вже впала до ніг мігрантів без єдиного пострілу. Так реалізується вищий закон справедливості. І це плата не лише за колоніальну політику минулого, а й за відмову від Бога, нехтування Його заповідями.

Висновки

Таким чином, О. Шпенглер, А. Тойнбі, С. Гантінгтон та П. Б'юкенен та багато інших дослідників цієї теми надали наукове бачення можливого занепаду Європи. Однак чисельні знакові проявлення вимушують інакше поглянути долю держав, та роль всьому процесі морального стану їхніх громадян.

Приклади які ми навели, а реально їх значно більше, вказують на дію невидимого Закону, який ми спостерігаємо через семіотичні події, що супроводжують ключові моменти історії країн. Їх слід розглядати як попередження про духовну кризу, причинами якої стали люди, з їхніми думками, словами та діями.

Зауважимо, що світ у якому ми живемо, значно складніший і він функціонує за законами, які про які ми не маємо жодної уяви. Тому людство, щоб вижити, має змінитися, поставивши духовні базові цінності (альтруїзм, емпатія та любов до ближнього) на перший план. І Заповіді блаженства, замість диявольського збагачення, в цьому плані повинні стати наріжним каменем.

Дмитро ІВАНЕНКО,

аспірант (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

УКРАЇНА–ЄС: ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКОМУ ВПЛИВУ В АФРИЦІ

У сучасних геополітичних дослідженнях африканський регіон дедалі частіше постає ареною змагання світових гравців. До конкурентної боротьби долучаються як традиційні гравці (США, Франція, Велика Британія), так і держави, які активізували свій вплив в Африці з 2010-х років: Китай, Індія, Туреччина, Бразилія, Росія та інші.

Росія реалізує широкий спектр засобів геополітичного впливу, які часто мають конфронтаційний і жорсткий характер взаємодії з африканськими країнами. Зокрема, стратегія парамілітарної присутності включає постачання зброї, матеріально-технічне співробітництво та «послуги безпекової співпраці» з країнами Західної та Центральної Африки. Інструментом реалізації цієї стратегії є, перш за все, приватна військова компанія «Вагнер», яка у 2023 році, була реорганізована в так званий «Африканський корпус». Згідно з даними дослідників із медіагрупи *Clash Report* [5], кількість російських найманців в Африці зросла в період з 2020 по 2025 рік з 2000 до близько 5000 найманців. Росія розміщує свої парамілітарні підрозділи у восьми африканських країнах і займається спорудженням офіційної військової бази в Судані на узбережжі Червоного моря.

Стратегія військової присутності включає, передусім, вплив на ключові логістичні вузли. Прикладом цього є встановлення контролю над військово-повітряними базами Брак, Джуфра, Гардабія та Аль-Хадім у Лівії, що дає змогу Росії проектувати силу як на центральну частину Середземного Моря, так і далі, до Західної Африки. У квітні 2025 року РФ офіційно заявила про готовність надати озброєння та допомогу у підготовці військових країнам-учасникам Альянсу держав Сахелю [5]. Це свідчить про те, що нарощування військової присутності в африканському регіоні є пріоритетом для Росії, навіть її надзвичайно високі втрати особового складу в ході поточної війни проти України.

Окрім парамілітарного впливу, Росія проводить активні інформаційні операції в державах Африки. Так, за даними Африканського центру стратегічних досліджень, кількість дезінформаційних кампаній у Африці зросла у чотири рази в період з 2022 по 2024 рік [9]. Половина з них пов'язана із втручанням Росії; близько 40% припадає на Західну Африку. Росія активно використовує підконтрольні їй медіа «Sputnik» та «African Initiative», мережі фейкових акаунтів у соціальних мережах та генерує контент за допомогою штучного інтелекту. Прикладом також є активна кампанія з дискредитації французьких медіа у Малі, що, зрештою, вилилося у 2022 році в заборону франкомовних медіа *RFI* та *France 24*. А вже в серпні того року Франція завершила виведення військ із території Малі [6].

Ба більше, в країнах із найактивнішим інформаційним впливом Росії зростала і підтримка РФ серед місцевого населення. Так, у період з 2019 по 2023 рік, схвалення дій Росії у Малі зросло з 64% до 89%, а в Буркіна-Фасо з 55% до 81% опитаних осіб [6].

Таким чином, російський вплив в Африці не лише дає змогу авторитарним режимам отримати інструменти для зміцнення власної політичної системи, а загалом підриває стабільність регіону,

провокує конфлікти та міграційні кризи. Дезінформаційні кампанії мають антизахідну риторику і руйнують довіру суспільств африканських країн до демократичних інститутів.

У таких умовах протистояння російському впливу в Африці є важливим завданням для ЄС та України, адже йдеться про стримування дестабілізаційних процесів на південному «фланзі» Європи та збереження доступу до стратегічних корисних копалин на африканському континенті. Більше того, діяльність РФ в Африці підриває міжнародний імідж України, а також дозволяє залучити додаткові ресурси для ведення війни проти України. Відтак, стримування Росії в Африці є надзвичайно актуальним і для нашої держави.

Попри складнощі, які виникають через активний тиск Росії та Китаю в регіоні, ЄС вживає низку дій щодо розбудови партнерства з африканськими державами. У грудні 2021 року було оголошено про створення інвестиційної програми «Global Gateway», яка мала на меті стати альтернативою експансіоністській програмі Китаю «Один пояс – один шлях» [4]. «Global Gateway» передбачає, з-поміж іншого, фінансування у розмірі 150 млрд євро для африканського регіону, що було офіційно представлено на саміті ЄС і Африканського Союзу в лютому 2022 року. Понад 80 лідерів з Європи та Африки ухвалили амбітну стратегію партнерства, яка базується на цінностях взаємоповаги, рівності та спільного покращення якості життя [3]. На відміну від агресивної моделі Росії «ресурси в обмін на безпеку», «Global Gateway» фокусується на співпраці у гуманітарній сфері. Пріоритетними напрямками «Global Gateway» є цифрової інфраструктура, клімат та енергетика, транспорт, здоров'я та інвестиції в освіту і наукові дослідження.

Прикладом успішної співпраці в рамках програми «Global Gateway» є створення вакцинного хабу у Сенегалі [7]. Ця ініціатива була реалізована на базі Інституту Пастера в Дакарі, що є єдиним сертифікованим центром ВООЗ в Африці з виробництва вакцин проти жовтої лихоманки. Метою ініціативи є реалізація виробничого проєкту «MADIBA» (Manufacturing in Africa for Disease Immunization and Building Autonomy), покликаною збільшити випуск вакцин із 5–8 мільйонів до 300 мільйонів доз на рік [7]. По завершенні проєкту Дакар може стати провідним виробником вакцин у Західній Африці, а його вигідне розташування сприятиме розвитку країни як регіонального центру дистрибуції медичних товарів.

Україна також розширює співпрацю з африканськими країнами, що було закріплено в офіційній комунікаційній стратегії України з Африкою на 2024–2026 роки [1]. Стратегія має на меті закласти основи системного й проактивного розвитку відносин з африканськими країнами та сформувати механізми протидії російській пропаганді.

Задекларовані кроки підтримуються реальними діями. Так, із 2022 року, Україна значно розширила дипломатичну присутність в Африці, збільшивши кількість посольств із 10 до 18 [2]. Були встановлені дипломатичні контакти на новому рівні з Мавританією, Кот-д'Івуаром, Демократичною Республікою Конго та низкою інших країн. А в квітні 2025 року відбувся перший в історії незалежної України візит Президента України до ПАР. Це свідчить про встановлення контактів із «складними» міжнародними партнерами, де Росія має історично сильний вплив [6].

Також у 2022 році стартувала програма допомоги «Grain from Ukraine». В її рамках Україна відправила майже 300 000 т гуманітарної допомоги до 12 африканських країн, охопивши понад 8 млн людей у Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Сомалі, Нігерії, Кенії, Судані та інших країнах [6].

Таким чином, попри відсутність на даний момент офіційно затвердженої стратегії спільної взаємодії України та Європейського Союзу з африканським регіоном, уже можна спостерігати окремі практичні кроки в цьому напрямі. Україна та ЄС діють узгоджено, спираючись на спільні засади та цілі. Показовим прикладом є реалізація програми «Grain from Ukraine», що була профінансована ЄС та США.

Євроінтеграційний курс України поєднується з ініціативами щодо розширення дипломатичних контактів з африканськими країнами, що формує підґрунтя для подальшого розвитку відносин у трикутнику Україна – ЄС – Африка. У цьому процесі простежується взаємодоповнюваність дій: Україна, просуюючи власну присутність, водночас сприяє посиленню позицій ЄС в африканському регіоні. Європейський Союз, у свою чергу, забезпечує ресурси та інституційні можливості для ширшого позиціонування України завдяки вже наявній мережі політичних і економічних зв'язків з державами Африки. Такий формат взаємодії створює ефект синергії: спільні дії України та ЄС підсилюють позиції обох сторін та пропонують африканським країнам реальну альтернативу співпраці поза експансіоністськими підходами Росії та Китаю.

Список використаних джерел:

1. Комунікаційна стратегія Україна – держави Африки. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/strategiya-afrika-1.pdf> (дата звернення: 13.09.2025).
2. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2025).
3. Africa-EU Partnership. European Commission. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/africa-eu-partnership_en (дата звернення: 13.09.2025).
4. Global Gateway. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en (дата звернення: 13.09.2025).
5. How Many Russian Troops Are in Africa and What Russia Stands to Gain? Defence UA. URL: https://en.defence-ua.com/news/how_many_russian_troops_are_in_africa_and_what_russia_stands_to_gain-15144.html (дата звернення: 13.09.2025).
6. Ukraine turns to Africa in its struggle against Russia. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/africa-shoestring-ukraine-seeks-allies-with-aid-embassies-2025-06-25/> (дата звернення: 13.09.2025).
7. IFC and Partners Support Institut Pasteur de Dakar to Boost Vaccine Manufacturing for Africa. International Finance Corporation. URL: <https://www.ifc.org/en/pressroom/2024/ifc-and-partners-support-institut-pasteur-de-dakar-to-boost-vaccine-manufacturing-for-africa> (дата звернення: 13.09.2025).
8. Olech, A., Matiaszczyk, N., Pińczak, L., & Sobieraj, J. (2022). The military involvement of the Russian Federation in Africa. Contracts and agreements signed. INE. May 23, 2022.
9. Shifting alliances in West Africa: Measuring Russian engagement to support counter-FIMI strategies. EUISS. URL: <https://www.eiss.europa.eu/publications/briefs/shifting-alliances-west-africa-measuring-russian-engagement-support-counter> (дата звернення: 13.09.2025).

Василь КУХТА,

доктор філософії зі спеціальності 052 Політологія

**УКРАЇНА – ТРОПІЧНА АФРИКА: РОЗШИРЕННЯ ВЕКТОРІВ СПІВПРАЦІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Вже на початку повномасштабного вторгнення росії Україна розпочала активні пошуки відновлення й розширення векторів міжнародної підтримки серед світової спільноти. Нагальним стало завдання «розбудови відносин з державами Африки як одне з ключових у сфері зовнішньополітичної діяльності» [1].

Нині, як зазначається у відповідному звіті Національного інституту стратегічних досліджень, «триває новий етап цієї роботи, під час якого Україна має на меті розширювати свою дипломатичну присутність та вплив на континенті, запобігати російській дезінформації, зміцнювати економічну, політичну та культурну співпрацю» [1].

В червні 2023 р. в Києві відбулася зустріч Президента України Володимира Зеленського з лідерами семи африканських країн, в тому числі тропічноафриканських: президентами Південно-Африканської Республіки (ПАР), Сенегалу, Коморських островів, Замбії, прем'єр-міністром Єгипту, спеціальними представниками президентів республік Конго та Уганди. Під час зустрічі президент ПАР Сиріл Рамафоса представив так званий «африканський мирний план» з досягнення миру в російсько-українській війні.

Доволі скептично оцінюючи як дієвість плану, так і продуктивність місії загалом, усе-таки частина експертів визнала доцільність офіційної зустрічі задля розширення двосторонніх контактів і висловлення української позиції, адже 54 африканські країни мають членство в ООН. До речі, на засіданні Ради Безпеки ООН 22 лютого 2022 р., яке було скликане через визнання росією «незалежності» створених нею квазіутворень на тимчасово окупованих територіях України, представник Республіки Кенія Мартін Кімані жорстко засудив «ірредентизм та експансіонізм» країни-агресорки. В жовтні 2022 р. жодна держава Африки не проголосувала проти резолюції ГА ООН «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН». Також 10 африканських країн підтримали виключення Росії із Ради ООН з прав людини, а 15 країн – стягнення з Росії репарацій згідно з резолюцією Генасамблеї ООН у листопаді 2022 р.

Варто зазначити, що в 2023–2025 роках загальна кількість українських дипломатичних

представництв на Африканському континенті зросла з десяти до вісімнадцяти і вперше розпочато діяльність посольств у таких країнах Тропічної Африки, як Гана, Демократична Республіка Конго (ДРК), Кот д'Івуар, Мозамбик, Ботсвана, Руанда, Мавританія, Танзанія [2].

Концептуальні засади активізації українсько-африканських відносин було закладено в «Стратегії розвитку відносин України з державами Африки», що була розроблена в 2022 р. В документі викладено політико-дипломатичні наміри України щодо «українсько-африканського ренесансу», мета якого – поглиблення співпраці з африканськими країнами в політичній, економічній, культурній та гуманітарній сферах та конкретизовано завдання активізації міждержавних контактів, зокрема: зміцнення політичного діалогу на різних рівнях; розвиток торговельно-економічних відносин, налагодження культурних обмінів та гуманітарної допомоги; співпраця у сфері безпеки та стабільності [4].

У 2023 р. розроблено ще один документ – «Комунікаційну стратегію «Україна – держави Африки» [5], який, за визначенням МЗС України, має прикладний характер: «Окрім цілей, завдань, цільових аудиторій і каналів комунікації, «Комунікаційна стратегія» містить ключові наративи для формування позитивного іміджу України в Африці, комунікаційні застереження, матриці локальних мов, рекомендації стосовно стратегічної комунікації України в цільових країнах тощо» [6].

Наразі економічний вектор партнерства з тропічноафриканськими країнами вважається найбільш перспективним і реалізується через низку проєктів, з-поміж яких:

- гуманітарна програма «Ініціатива «Grain from Ukraine»: упродовж грудня 2022 – березня 2023 рр. український уряд відправив шість кораблів із 170 тис. т пшениці до Сомалі, Кенії, Ефіопії та Ємену;
- «Зернова ініціатива»: судна, зафрахтовані Всесвітньою продовольчою програмою ООН, продовжують доставляти українську пшеницю до країн, які її потребують;
- продовольчий хаб: Україна запропонувала створити продовольчий хаб в Омані задля виходу української продукції на ринки Африки.

Потенційно перспективним вектором співпраці з країнами Тропічної Африки вважаються також виробництво та промисловість, зокрема: металопродукція, машинобудування та обладнання, фармацевтика, енергетика, інформаційні технології та цифровізація.

Надскладною, на думку експертів, є ситуація з політичною підтримкою України на континенті: жодна країна Африки не запровадила санкцій проти РФ і не підтримала створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування російських злочинів [3].

З-поміж проблем реалізації африканського вектора зовнішньої політики України можна виокремити відсутність традиції взаємодії, недостатнє розуміння проблем і потреб, відмінності в політичних режимах та політико-правових цінностях, пасивність або незацікавленість окремих держав Тропічної Африки у відносинах з Україною, а також відсутність якісної комунікації.

Незважаючи на виклики, Україна має потенційних союзників, партнерів та низку тропічноафриканських країн, які її підтримують. До прикладу, відразу після повномасштабного вторгнення Президент Джибуті, країни, що неодноразово потерпала від нападів Еритреї (нинішньої союзниці росії), Ісмаїл Омар Гелле публічно засудив війну проти України та закликав захистити цивільних. В цьому ж 2022 р. Гана, Ліберія, Кот-д'Івуар і Нігер приєдналися до Кримської платформи, а Кенія, Ліберія, Марокко і Туніс увійшли до Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн». Коморські острови та Кенія, які свого часу постраждали від сепаратизму і розуміють суть неспровокованої анексії, також підтримують Україну. Нігерія та Ботсвана в ООН завжди голосують за територіальну цілісність України.

Загалом за проукраїнські резолюції в Генасамблеї ООН голосує більш ніж 50% африканських держав. Проте значна частка країн поки що утримується.

Список використаних джерел:

1. Відносини України з державами Африканського континенту/Національний інститут стратегічних досліджень, 2025. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/do-dnya-afryky-vidnosyny-ukrayiny-z-derzhavamy-afrykansko-ho-kontynentu> (дата звернення 20.07.2025).
2. Вітер О. Відновлення відносин: Україна відкриває нові посольства в Африці. RFI. 2024. 12 квітня. URL: <https://surl.li/dwdjkw>
3. Ерман Г. Як Україна і Росія «воюють» за прихильність Африки. BBC News Україна. 2023. 22 червня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65965889> (дата звернення 20.07.2025).
4. Здобутки МЗС України на африканському напрямі в 2022. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/>

1/PRESS/mfa-digest-2022.pdf (дата звернення 24.07.2025).

5. Комунікаційна Стратегія «Україна – держави Африки» / М-во закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/strategiya-afrika-1.pdf> (дата звернення 24.07.2025).
6. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-zatverddiv-pershu-v-istoriyi-mzs-k...> (дата звернення 20.07.2025).

Sofia HUDYMA,

Master's Student, Study Program

«Strategic Communications and Digital Diplomacy»

(Ivan Franko University of Lviv)

LESSONS FROM UKRAINE'S WAR: HOW TAIWAN IS PREPARING FOR POSSIBLE CHINESE AGGRESSION

Introduction: After Russia's large-scale invasion of Ukraine, Taiwan became even more aware of the realities of modern warfare and the risks associated with its own geopolitical position [2]. Subsequently, democratic countries and international organizations publicly expressed concern about the security situation in the Taiwan Strait [5].

The war in Ukraine has opened the world's eyes to the realities of modern warfare, where the use of cyber weapons, satellites, new types of weapons, and information and psychological operations has become an integral part of it [1]. "Ukraine today, Taiwan tomorrow" – a slogan that instantly spread across Taiwan's information space in February 2022 and prompted the Taiwanese to analyze their own security situation deeply [5]. As it turned out, despite frequent military exercises and updates to defense strategies, the example of Ukraine revealed Taiwan's own weaknesses in the field of defense, and the Taiwanese set about improving them [2].

Objective: To analyze comprehensively how Taiwan has adapted its defense strategy, civil preparedness measures, and national security framework in direct response to lessons learned from the Russia-Ukraine war, examining the specific vulnerabilities exposed by the conflict and evaluating the effectiveness of the comprehensive reforms implemented to enhance Taiwan's defensive capabilities against potential Chinese aggression while maintaining democratic governance and societal stability.

Results: Unlike Ukraine, Taiwan is an island surrounded by water on all sides, so all supply lines are by sea. In the event of an attack by the PRC, which would include a blockade of supplies to the island, Taiwan would be cut off from the outside world and unable to receive military or humanitarian aid, relying solely on its own resources [2]. In the event of a complete blockade, food deliveries to the island will become impossible, and the country's limited reserves will not be sufficient for a prolonged period of defense [1]. China may also resort to a partial blockade by cutting off energy supplies to Taiwan, which could also rapidly undermine the country's resilience, as the island's energy sector is currently 98% dependent on imports [3]. Another scenario is an information blockade of the island by destroying the submarine cables that provide internet connectivity to Taiwan [2].

Added to this is the problem of refugees. Unlike Ukraine, Taiwan has no land border, which means that it is impossible to escape the war by fleeing to another country [5]. Instead, a significant part of the island's population may become internally displaced, which will require significant financial, human, and humanitarian resources [4].

Taiwan's Ministry of Defense and Ministry of Energy have set themselves the goal of finding alternative power sources for the island's energy system that would not depend on foreign supplies [1]. The Ministry of Defense has also begun investing in satellites as additional communication channels to ensure communication with the rest of the world [3].

Taiwan's cabinet has announced that defense spending will increase by 7.7% in 2025 [3]. This represents the financial commitment underlying these strategic adaptations, but the allocation priorities reflect the comprehensive nature of the transformation. Significant portions of increased funding target civil defense capabilities, alternative energy infrastructure development, satellite communication systems, and civilian training program expansion rather than traditional military hardware acquisition alone [4].

After Russia attacked Ukraine, demand for civil defense rapidly grew among Taiwanese society. In the initial stages of the war, the example of Ukrainian territorial defense showed that civilians with the desire, relevant knowledge, and skills can significantly contribute to protecting their own communities and delaying the advance of enemy troops until the arrival of the armed forces [5]. While there were only a few non-governmental organizations in Taiwan preparing the civilian population for military action before 2022, there are now dozens of such organizations [4]. Their main goal is to increase the confidence and resilience of the population. In lectures and practical seminars, interested Taiwanese are taught how to pack an “emergency bag,” the basics of tactical medicine, self-defense, orientation, and how to act in various critical situations, such as blackouts, loss of communication, or evacuation [1]. Such training will, primarily, prevent mass panic among the population and allow the authorities to focus maximum resources on defending the state rather than stabilizing the situation within the country.

Many of these organizations also promote media literacy among the Taiwanese population to make society more resilient to the spread of disinformation in the event of an attack by the PRC. Taiwan’s Ministry of Defense is actively involved in this process and consistently posts educational materials on its social media accounts.

To encourage the population to continue to increase the resilience of society to a potential war, Taiwan’s Ministry of Defense has published a “Comprehensive Defense Manual” that details what to do in the event of critical situations during wartime [4]. The island’s updated defense strategy also includes civil defense resources: these are the resources of local authorities and the private sector, which will be responsible for providing shelter, rapid repair of equipment, and medical assistance [1].

Conclusions: The war in Ukraine has taught Taiwan important lessons about modern warfare and its vulnerability to potential aggression from China. The island nation now recognizes the need to strengthen its defense capabilities, develop alternative communication channels, reduce its dependence on energy imports, and strengthen civil defense. The lessons of Ukraine, particularly in terms of territorial defense and societal resilience, have prompted Taiwan not only to increase its military budget but also to engage its citizens more actively in preparing for a conflict.

References:

1. Taiwan Ministry of National Defense. 2023. 2023 National Defense Report. URL: <https://www.mnd.gov.tw/newupload/ndr/112/112ndreng.pdf> (дата звернення: 01.09.2025).
2. DeLisle, J. 2023. Taiwan Learns from Ukraine. The German Marshall Fund of the United States. URL: <https://www.gmfus.org/news/taiwan-learns-ukraine> (дата звернення: 21.08.2025).
3. Lee, Y. & Wu, S. 2023. Taiwan Defense Spend to Outpace GDP Growth as China Threat Rises. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-defence-spend-outpace-gdp-growth-china-threat-rises-2024-08-22/> (дата звернення: 03.09.2025).
4. Am Cham Taiwan. 2024. Bolstering Taiwan’s Civil Defense. URL: <https://topics.amcham.com.tw/2024/03/bolstering-taiwans-civil-defense/> (дата звернення: 05.09.2025).
5. Japan Times. 2023. Taiwan’s Defense Report Draws Lessons from Ukraine. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/09/14/asia-pacific/politics/taiwan-defense-report-ukraine-lessons/> (дата звернення: 05.09.2025).

Андрій БУЗАРОВ,

кандидат філософських наук,

докторант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І.Ф. Кураса НАН України (м. Київ)

СТРАТЕГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Підписання у січні 2025 року «Угоди про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії» [5], а також її ратифікація Верховною Радою України у вересні того ж року [3], стали вагомими кроками у процесі геополітичного зближення України не лише з Великою Британією, але й із ширшим євроатлантичним простором. Це партнерство вивело двосторонні

відносини на новий якісний рівень та актуалізувало необхідність глибшого аналізу природи стратегічної підтримки України з боку Лондона. У цьому контексті постає низка ключових питань: які зовнішньополітичні та внутрішні чинники формують цю підтримку, як вона еволюціонувала в умовах зростаючої геополітичної нестабільності, та які інституційні механізми забезпечують її реалізацію. У цих тезах висувається гіпотеза, що послідовна й довготривала підтримка України Великою Британією є не лише результатом трансформації її зовнішньополітичної стратегії після Brexit, а й виявом політичної волі до захисту ліберальної демократії, принципів свободи та міжнародного правопорядку.

Послідовна підтримка України з боку Сполученого Королівства, що простежується від уряду Девіда Камерона до чинного керівництва Кіра Стармера, свідчить про сталість зовнішньополітичної лінії Великої Британії незалежно від політичної кон'юнктури. Значну роль у цьому процесі відігравав британський парламент, який регулярно ініціював дебати щодо українського питання, демонструючи міжпартійну згоду в питанні підтримки України. Важливим кроком на шляху поглиблення стратегічного партнерства між двома державами стало підписання у жовтні 2020 року «Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії», що надала юридично-правову основу для довгострокового співробітництва [2].

Варто додати, що стратегічне зближення з Україною після 2014 року відповідало не лише зовнішньополітичним орієнтирам, а й ключовим національним інтересам Великої Британії. На тлі анексії Криму, початку війни росії проти України та процесу виходу з Європейського Союзу, Лондон почав переосмислювати свою глобальну роль. У цьому контексті підтримка України стала інструментом реалізації оновленої доктрини «Global Britain», офіційно представленої у березні 2021 року [6]. Відносини з Україною дозволили Великій Британії зміцнити своє лідерство у сфері безпеки на європейському континенті та продемонструвати ефективність двосторонніх зв'язків, незалежно від структури ЄС. Тим самим, Україна стала для Британії не лише партнером у протидії агресії, а й важливою складовою її глобальної безпекової політики.

З цього приводу варто погодитися із думкою науковців NICI, що: «У зовнішній і безпековій політиці Великої Британії домінуватиме стратегічне та військове протистояння з росією. Важливим досягненням урядової програми стала тогорічна оцінка РФ як головної загрози безпеці Британії та Європи загалом. Саме тому Україна є однією з основних держав – не членів НАТО, на якій Велика Британія зосередила свої оборонні зусилля 2021 р. та на початку 2022 р. Підписання меморандуму про виконання Програми посилення Військово-морських сил України передбачало здійснення низки кроків, що мали сприяти розвитку військово-морських спроможностей нашої держави. Поряд із США Велика Британія стала ключовим «постачальником» розвідувальних даних щодо загрози та ймовірності повномасштабного вторгнення РФ. З часу нарощування російських військ і техніки на кордонах України та після початку відкритої агресії РФ Британія стала одним із небагатьох постачальників (крім США та країн Балтії) оборонного військового обладнання, включно із протитанковою зброєю» [4].

Після масштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року Велика Британія увійшла до числа ключових «геополітичних модераторів» (спільно із США) у межах міжнародної платформи підтримки України під брендом «Рамштайн». Цей формат став ефективним інструментом координації міжнародних дій та взаємодії у сфері безпеки за умов повномасштабної агресії проти України [1]. Отже, підтримка України з боку Британії – це не випадкова політична акція, а результат довготривалої стратегії Лондона адаптуватися до нової глобальної реальності, осмислити свою роль у світі після Brexit та реагувати на зміну геополітичного балансу в Європі й на глобальній арені.

У висновку можна стверджувати таке: від початку агресії РФ у 2014 році міжнародна система зазнала суттєвих змін; вихід Великої Британії зі складу ЄС у 2016 році змінив політичний контекст її зовнішньої позиції. Саме ці події вплинули на настрої британської еліти та спонукали до пошуку нової регіональної та геополітичної ідентичності. Одним із проявів цього стало формування у 2021 році доктрини «Global Britain», що нині слугує концептуальною основою британської зовнішньої політики.

Як ядерна держава і постійний член Ради Безпеки ООН, Велика Британія після 24 лютого 2022 року опинилася під тиском зовнішніх викликів і загроз власній безпеці. Це зумовило її активне залучення до української кризи та роль у створенні міжнародної коаліції для протидії агресії. Політичні риторики британських урядів різних періодів і їхня стратегічна поведінка на міжнародній арені дають підстави називати стратегічне партнерство з Україною одним із пріоритетів зовнішньої політики Сполученого Королівства.

У рамках цієї стратегії Великобританія застосовує низку конкретних інструментів: вона формує

міжнародно-правову базу співпраці, розвиває військово-політичне партнерство, поглиблює економічні зв'язки, та підтримує інституційну комунікацію на багатьох міжнародних майданчиках. У співпраці зі США, Польщею, країнами Балтії та Скандинавією Британія виступила каталізатором нової геостратегічної парадигми, в рамках якої Україна інтегрувалася у євроатлантичну систему безпеки навіть без формального членства в НАТО.

Список використаних джерел:

1. Бузаров, А. (2025). Стратегічна підтримка України Великою Британією в умовах протидії російській агресії. Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент, 16, 94–107. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.16.94-107>
2. Верховна Рада України. (2020). Закон України № 1073-IX: Про ратифікацію Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-20#Text>
3. Верховна Рада України. (2025). Закон України № 4604-IX: Про ратифікацію Угоди про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4604-20#Text>
4. Національний інститут стратегічних досліджень. (2022). Глобальна Британія у “поділеному світі”: досягнення та виклики. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/hlobalna-brytaniya-u-rozdilenomu-sviti-dosyahnennya-ta>
5. Президент України. (2025). Угода про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-storichne-partnerstvo-mizh-ukrayinoyu-ta-spoluchen-95461>
6. GOV.UK. (2021, March). Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy>

Микола ПАЛІНЧАК,

*професор, декан факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА У ФОКУСІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Мадлен Олбрайт – колишній державний секретар США зазначала, що релігія – потужна сила, і її можна використовувати як на благо, так і на шкоду; релігію потрібно розуміти, якщо держава хоче ефективно взаємодіяти зі світом [1]. Усвідомлюючи цей вплив більшість держав світу намагається тримати церкву у фокусі конституційної демократії.

Зрозумівши роль релігії в суспільстві в США батьки-засновники Т. Джефферсон та Дж. Медісон та ін. доклали максимум зусиль, щоб на законодавчому рівні розділити ці дві впливові сили. Поправка I (1791 р.) зазначала, що: «Конгрес не повинен ухвалювати законів, що запроваджували б будь-яку релігію чи забороняли б вільну відправу релігійних обрядів, обмежували б свободу слова чи преси або право народу мирно збиратися й звертатися до Уряду з петиціями про відшкодування збитків» [2]. А Чотирнадцята Поправка до Конституції закріпила це на рівні країни.

США є однією з найбільш релігійних країн світу, згідно дослідження релігійного ландшафту Pew Research Center в 2023-2024 років 62% респондентів ідентифікують себе як християни, в 2007 році цей показник був 78% та в 2014 році – 71%. Частка протестантів у населенні скоротилася з 51% у 2007 році до 40% у 2023-2024 роках. Частка католиків у населенні знизилася з 24% у 2007 році до 21% у 2014 році [3]. Тому відокремлення держави і церкви є важливим для демократичного функціонування держави та церкви.

Релігійні громади мають важливе місце в американському суспільстві. Релігійною громадою в США – є організація, яка ґрунтується на вірі чи певній конфесії, вона має статус некомерційної установи, згідно до положення 501 (с) (3), здійснює свою діяльність у межах свого статуту, здійснює соціальну діяльність чи релігійно мотивовані дії [4].

Іншою країною, де церква є у фокусі конституційної демократії є Франція. В Франції держава та

церква відокремлені відповідно до закону 1905 року, що робить Францію світською державою без державної релігії [5].

У Франції державно-церковні відносини базуються на принципах демократії, свободи та рівності, і передбачають:

- свободу віросповідання, згідно якої кожен громадянин має право на свободу віросповідання, за умови, що це не порушує громадський порядок;
- відсутність державної релігії;
- у Франції функціонує Центральне бюро культів, яке відстежує релігійну діяльність, створене відповідно до закону 1905 року.

Хоча католицизм є домінуючою релігією, у Франції співіснують різні релігії, включно з ісламом, юдаїзмом, православ'ям та протестантизмом.

«Конституція та закон захищають право окремих осіб обирати, змінювати та сповідувати релігію. Закон надає владі широкі повноваження для контролю та розпуску релігійних організацій та груп, які, на їхню думку, пропагують ідеї, що суперечать французьким цінностям. Конституція містить концепцію секуляризму, а закон забороняє носіння помітних релігійних символів у громадських місцях, таких як школи» [6].

В іншій країні Європи – Греції, церква має вагоме значення. Православна Церква в цій країні має статус державної, закріплений у Конституції, що гарантує свободу віросповідання, але визначає православ'я як панівну релігію. Чинники присягу приносять перед архієпископом, а духовенство отримує зарплатню з державного бюджету.

Конституція проголошує свободу релігійної совісті недоторканною та передбачає свободу віросповідання з деякими обмеженнями. Вона визнає грецьке православ'я «пануючою релігією». За законом, релігійні служителі відомих релігій та офіційні релігійні юридичні особи повинні зареєструватися в Міністерстві освіти та релігійних справ. Згідно з більшістю останніх опитувань, від 81 до 90 відсотків населення ідентифікують себе як грецькі православні, від 4 до 15 відсотків – як атеїсти, а 2 відсотки – як мусульмани [7]. В Греції були спроби відокремлення держави і церкви, але вони не закінчилися успіхом, а саме у 2018 році уряд Алексіса Ципраса запропонував поправки до Конституції щодо відокремлення Церкви від держави, але вони не отримали необхідної парламентської більшості [8].

Європейським Судом з прав людини досить часто розглядаються питання, щодо релігії чи церков. Серед них:

- Kokkinakis v. Greece - 14307/88 [9]. Особа, що належить до Свідків Єгови, була переслідувана за діяльність, що кваліфікувалася як прозелітизм. Суд визнав, що Греція порушила свободу віросповідання, коли застосовувала санкції за спроби привернути інших у віру.

- Stavropoulos and others v. Greece - 52484/18 [10]. Справа, що стосувалася хрещення дитини.

- Larissis and others v. Greece - 140/1996/759/958–960 [11]. П'ятидесятичленська група скаржилася, що влада заборонила проповідування цивільним особам. Суд вирішив, що обмеження без правомірної причини є порушенням свободи віросповідання.

Також було багато справ, які стосувалися державно-церковних відносин в різних країнах. До прикладу, справа, щодо вимог носіння релігійних символів - випадок d'Ans (C-148/22, 2023) в Бельгії. Справа Commune d'Ans (C-148/22, 28.11.2023) стосувалася співробітниці бельгійського муніципалітету, яка виконує свої обов'язки керівника офісу. Рішенням муніципалітету було внесено зміни до своїх умов праці, вимагаючи від своїх співробітників дотримуватися суворого нейтралітету. Як наслідок, будь-яка форма прозелітизму заборонена, а носіння відкритих ознак ідеологічної чи релігійної приналежності заборонено для будь-якого працівника, включаючи тих, хто не контактує з адміністрацією. Відповідна співробітниця скаржилася до Бельгійського суду з трудових спорів на порушення її права на свободу віросповідання та заборону дискримінації [12].

У Суді з трудових спорів та Суді ЄС справу розглядали як справу про непряму дискримінацію за ознакою релігії чи переконань.

S.A.S. v. France – «Справу розпочато за заявою (№ 43835/11) проти Французької Республіки, поданою до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод громадянином Франції («заявник») 11 квітня 2011 року. Голова П'ятої секції, а згодом і Голова Великої палати, задовольнили прохання заявниці про нерозголошення її імені (пункт 3 правила 47 Регламенту Суду). Заявниця скаржилася, що заборона на носіння одягу, призначеного для приховування обличчя, у громадських місцях, запроваджена Законом № 2010-1192 від 11 жовтня 2010 року, позбавила її

можливості носити частину одягу, що повністю закриває обличчя, у громадських місцях. Вона стверджувала, що мало місце порушення статей 3, 8, 9, 10 та 11 Конвенції, розглянутих окремо та разом зі статтею 14 Конвенції» [13]. Суд у справі «S.A.S. проти Франції» підтримав закон, визнавши, що він не порушує Конвенцію про права людини, зокрема свободу релігії - аргументуючи, що закон базується не на релігійному характері покриття обличчя, а саме на засадах безпеки і суспільного порядку.

Що ж стосується України, згідно до 35 статті Конституції України держава і церква відокремлені одна від одної: «Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [14].

В Україні діє принцип відокремлення церкви й держави, закріплений у Конституції. Це означає, що держава не втручається в діяльність релігійних організацій, а релігійні організації не виконують державних функцій і не беруть участі в політиці. Кожна людина має право на свободу совісті та віросповідання, а всі релігії є рівними перед законом.

З 2014 по 2024 рік в Україні знизилася частка тих, хто вважає себе православними – з 70% у 2014 році до 55% у 2024 році [15].

Список використаних джерел:

1. Heather Maher. U.S.: Albright Speaks Out On Religion, Politics, And Bush. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/1072013.html>
2. Constitution of the United States. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>
3. Religious identity. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2025/02/26/religious-landscape-study-religious-identity/>
4. Exemption requirements - 501(c)(3) organizations. URL: <https://www.irs.gov/charities-non-profits/charitable-organizations/exemption-requirements-501c3-organizations>
5. The Separation of Church and State in France. URL: <https://www.jstor.org/stable/2141325?seq=1>
6. 2023 Report on International Religious Freedom: France. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/france/>
7. Greece. URL: <https://2021-2025.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/greece/>
8. In Greece, prime minister argues for constitutional separation of church and state. URL: <https://constitutionnet.org/news/greece-prime-minister-argues-constitutional-separation-church-and-state>
9. Kokkinakis v. Greece - 14307/88. *Council of Europe/European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-9668%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-9668%22]})
10. Stavropoulos and others v. Greece. *Council of Europe/European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-203165%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-203165%22]})
11. Larissis and others v. Greece. *Council of Europe/European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58139%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58139%22]})
12. Luxembourg not the end of the story on freedom of religion in the workplace? Judgment of the CJEU in the case of Commune d'Ans. URL: <https://johan-callewaert.eu/luxembourg-not-the-end-of-the-story-on-freedom-of-religion-in-the-workplace-judgment-of-the-cjeu-in-the-case-of-commune-dans/>
13. Case of S.A.S. v. France. *Council of Europe/European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-145466%22]})
14. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
15. В Україні за 10 років знизилася частка тих, хто вважає себе православними. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3953757-v-ukraini-za-10-rokiv-znizilasa-castka-tih-hto-vvazae-sebe-pravoslavnimi.html>

Михайло ШЕЛЕМБА,

*доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
(Ужгородський національний університет)*

Анастасія КИРЛИК,

*студентка 3-го курсу факультету історії та міжнародних відносин
(Ужгородський національний університет)*

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА НАВКОЛО ГРЕНЛАНДІЇ: КРИТИЧНІ РЕСУРСИ, КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ ТА СТРАТЕГІЧНА БОРОТЬБА ЗА СУВЕРЕНІТЕТ В АРКТИЦІ

Актуальність теми дослідження зумовлена трансформацією геополітичної ситуації у світі, де Арктичний регіон, а особливо Гренландія, стають одним із ключових вузлів глобальної боротьби за ресурси, маршрути та безпекові зони. Кліматичні зміни, які ведуть до стрімкого танення льодовиків, відкрили нові простори для судноплавства, а також зробили доступними поклади критично важливих мінералів, які мають вирішальне значення для сучасних технологій, оборони та «зеленої» енергетики. Гренландія, володіючи значним ресурсним потенціалом, перетворилася на арену стратегічного суперництва між провідними державами світу.

Метою доповіді є висвітлення міжнародної політики навколо Гренландії в контексті геоекономічної конкуренції, кліматичних викликів і боротьби за суверенітет у ширшому арктичному вимірі. Завданням є виявити основні напрями взаємодії між США, Китаєм, Європейським Союзом, Данією та іншими акторами, які визначають майбутнє острова.

Гренландія є автономною територією у складі Королівства Данія, проте має власний уряд, парламент і право самостійно розпоряджатися природними ресурсами. Саме це питання стало центральним у розвитку ідеї поступової незалежності острова. Закон про самоврядування 2009 року закріпив за Гренландією право на ведення міжнародних контактів, що фактично розширило її міжнародно-політичну суб'єктність. Для Данії Гренландія залишається стратегічно важливою не лише як частина арктичної території, а й як ключовий елемент у підтриманні трансатлантичної безпеки в рамках НАТО.

Геополітична роль Гренландії зросла після 2019 року, коли тодішній президент США Дональд Трамп запропонував викупити острів у Данії. Попри відмову Копенгагена, цей крок актуалізував питання американських інтересів в Арктиці. США підтримують на острові військово-повітряну базу Туле (Пітуффік), що виконує функції раннього попередження про ракетні загрози та є важливою складовою системи ПРО. У 2021 році Вашингтон відновив дипломатичну присутність у столиці Гренландії – Нууку, вперше за понад півстоліття, підкреслюючи новий етап у двосторонніх відносинах.

Китай, який оголосив себе «майже арктичною державою», активно інвестує у дослідження, інфраструктуру та енергетичні проекти Гренландії. Його стратегічна мета – закріпитися в регіоні як частина «Полярного шовкового шляху», що є північним напрямом ініціативи «Один пояс, один шлях». Китай проявляє інтерес до родовища Кванефйелд – одного з найбільших у світі за обсягами REE та урану. Гренландія також цікава для Китаю з питання можливої нестачі питної води. Проте надмірна економічна залежність від КНР викликає занепокоєння як у Данії, так і у Сполучених Штатах, які побоюються розширення китайського впливу в Північній Атлантиці.

Незважаючи на потужний ресурсний потенціал, економіка острова залишається залежною від рибного господарства (приблизно 90 % експорту, переважно креветки, спрямовуються до Данії), а також від фінансової підтримки з боку уряду Данії, який забезпечує значну частину робочих місць у державному секторі.

Зміна клімату та танення льодовиків відкривають нові транспортні шляхи, зокрема Північний морський шлях, який може суттєво скоротити час перевезення між Європою та Азією. Це перетворює Арктику на арену інтенсивної конкуренції між США, Китаєм, Росією та державами Північної Європи. За оцінками Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), повне танення гренландського льодовикового щита може підняти рівень Світового океану на понад сім метрів, що стане катастрофічним сценарієм для прибережних регіонів планети. Тому екологічна стабільність Гренландії виходить за межі регіонального значення і стає елементом глобальної кліматичної безпеки.

Російська Федерація продовжує активно мілітаризувати Арктику, розгортаючи нові бази та модернізуючи криголамний флот. Це створює безпосередню загрозу стабільності регіону. На тлі зростання напруженості після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році, західні держави

зміцнюють військову координацію в Арктиці. Участь Фінляндії та Швеції в НАТО підвищує рівень взаємодії у сфері безпеки, включно з арктичним простором. Геополітичний інтерес Москви до Арктики зумовлений не лише стратегічним, але й ресурсним фактором. Арктичний регіон багатий на енергоносії та рідкоземельні елементи, що на тлі санкційного тиску з боку Заходу набуває особливої ваги для економічної самодостатності Росії.

Європейський Союз у 2021 році ухвалив нову Арктичну стратегію, що акцентує на сталому розвитку, захисті довкілля та енергетичному переході. Гренландія розглядається як потенційний партнер ЄС у сфері критичних мінералів і зеленої енергетики. Брюссель прагне зменшити залежність від китайського імпорту, тому інвестує у співпрацю з гренландським урядом, зокрема у сфері геологічної розвідки та технологічного обміну. Водночас питання екологічної безпеки залишається пріоритетом: місцеві громади активно виступають проти екологічно ризикованих проєктів, намагаючись зберегти унікальну арктичну екосистему.

Особливе значення має енергетичний аспект. Гренландія потенційно здатна забезпечити доступ до родовищ кобальту, літію, рідкісноземельних металів, що необхідні для переходу до відновлюваної енергетики в Європі. Розвиток цієї сфери може стати каталізатором для економічної самостійності острова, проте потребує масштабних інвестицій у логістику, переробку та експорт. Водночас надмірна експлуатація природних ресурсів створює ризики для довкілля, що є предметом гострих дискусій у гренландському суспільстві.

Питання незалежності Гренландії залишається ключовим елементом її внутрішньої політики. За даними опитувань 2022 року, більшість населення підтримує ідею незалежності, однак визнає економічну залежність від данських субсидій, які становлять понад 50% державного бюджету. Вихід зі складу Данії означав би необхідність формування власних інститутів державності – фінансової системи, дипломатичної служби, оборонних структур і правової бази для регулювання видобувної галузі. Саме тому більшість політичних сил виступає за поступовий, еволюційний шлях до самостійності.

Важливим викликом є також культурна ідентичність та соціальні аспекти розвитку острова. Місцеве населення – інуїти – наполягають на збереженні традиційного способу життя, водночас адаптуючись до нових економічних реалій. Протягом останніх десятиліть вони перетворилися з маргіналізованої групи на важливу політичну силу, яка активно впливає на рішення парламенту та уряду. Партія Inuit Ataqatigiit, що виступає за незалежність і соціальну справедливість, нині має провідні позиції в місцевій політиці. Під впливом глобалізації Гренландія дедалі більше інтегрується у міжнародну систему, але прагне зберегти власну культурну автономію.

Гренландія є одним із ключових стратегічних пунктів сучасної міжнародної системи. Її значення виходить далеко за межі Арктики, охоплюючи питання енергетичної безпеки, кліматичної політики та геоекономічної стабільності. У найближчі десятиліття саме здатність острова поєднати екологічну відповідальність із економічним розвитком, а також зберегти політичну стабільність у системі глобальної конкуренції визначатиме його роль у новому світовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Войтович В.А. Місцеві та регіональні вибори 2022 року в Словаччині: вплив на міжпартійний баланс і структуру партійного простору. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 1 (57). С. 62–70.
2. Мателешко Ю.П. Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті: цілі, суб'єкти, напрями. *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип. 2 (21). С. 253–270.
3. Heininen L. Arctic geopolitics from classical to critical approach. *Polar Record*. 2020. Vol. 56. Issue 4. P. 1–13.
4. Rahbek-Clemmensen J., Gad U. S. Greenland and the International Politics of a Changing Arctic. Routledge, 2021.
5. Dodds K., Nuttall M. The Scramble for the Poles: The Geopolitics of the Arctic and Antarctic. Polity Press, 2023.
6. The Arctic Institute. Greenland's Critical Minerals and the Future of the Arctic Economy. 2023. URL: <https://www.thearcticinstitute.org> (дата звернення: 23.10.2025).
7. Arctic Yearbook. The European Union and Greenland: Partnership for Sustainable Development. 2022. URL: <https://arcticyearbook.com> (дата звернення: 23.10.2025).

РОЗДІЛ 2

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ПЕРЕБІГ І НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Олексій ГАРАНЬ,
професор кафедри політології
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Сергій ШАПОВАЛОВ,
старший викладач кафедри політології
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Поліна БОНДАРЕНКО,
старша аналітикиня
(Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва)

ЧИ ПЕРЕШКОДЖАЄ ГРОМАДСЬКА ДУМКА МОНОПОЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

Більш, ніж «плюралізм за замовчуванням»

Не тільки в Кремлі, а й багато західних аналітиків прогнозували, що в разі здобуття незалежності Україна зіткнеться з насильницькими етнічними конфліктами. Президент США Джордж Буш-старший у печально відомій *Chicken Kiev speech*, виголошеній у Верховній Раді України 1 серпня 1991 року (тобто лише за три тижні до розпаду СРСР), застерігав українців від «самовбивчого націоналізму».

Але на відміну від багатьох інших союзних республік Україна досягла незалежності мирно, без етнічних конфліктів завдяки де-факто згоди між трьома головними силами: правлячі «націонал-комуністи», націонал-демократична опозиція та робітничий рух Сходу та Півдня, що 1991 року підтримав незалежність (останній чинник ігнорується багатьма міжнародними коментаторами).

В Україні, на думку Лукана Вея, через слабкість автократів працював так званий «плюралізм за замовчуванням» (*pluralism by default*), що перешкоджав сповзанню в авторитаризм [13]. Але Україна пішла далі «плюралізму за замовчуванням» і отримала набагато збалансованішу політичну модель, ніж в Росії:

1) На відміну від ельцинської конституції 1993 року, яка після бомбардування парламенту Росії утворила авторитарну модель, Конституція України 1996 року була компромісом між Президентом і парламентом, між лівими і правими силами;

2) в Україні політична опозиція завжди була набагато сильнішою, ніж в Росії. Лише одного Президента України, Леоніда Кучму (1994-2004), було переобрано;

3) українська влада завжди мала враховувати інтереси різних регіонів;

4) навіть олігархи виступали в Україні зняряддям, що обмежував спроби монополізації влади;

5) громадянське суспільство протидіяло спробам монополізації влади, зокрема у масових протестах 2004 та 2013-2014 років (відомих як «Майдани»).

Президент Петро Порошенко (2014-2019), попри звинувачення у спробах монополізувати владу, не мав змоги це зробити, оскільки не отримав більшості у парламенті. Тотальна ж перемога Володимира Зеленського на президентських виборах у квітні 2019 року, а у липні 2019 року - партії «Слуга народу» на парламентських виборах дійсно створили умови для монополізації влади.

Водночас ідея щодо проведення у 2019 року ще й дострокових місцевих виборів залишилася лише сенсацією в медіа, оскільки новій владі не вдалося обійти конституційні положення. Уже 2020 року на чергових місцевих виборах представники «Слуги народу» програли вибори мерів в усіх обласних центрах. Окрім того, величезна парламентська фракція «почала диференціюватися, і вже на зламі 2021/22 років опитування громадської думки показували, що на майбутніх виборах за партійними списками «Слуга народу» набере лише близько 20% голосів і може поступитися двом опозиційним партіям [4].

Тенденції до монополізації і громадська думка

Після початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року влада і опозиція спільно проголосували за введення воєнного стану, а потім щотри місяці продовжували його, теж голосуючи

разом. Олігархи були поставлені під контроль влади, а їхні телеканали ввійшли до телевізійного марафону «Єдині новини». Натомість три телеканали, пов'язані з Петром Порошенком, були виключені із так званої «цифри» (цифрове телебачення). Влада все більше концентрувалася в руках Андрія Єрмака, керівника Офісу Президента, а месіанські нахили Президента Зеленського, продемонстровані ще в 2019 році, посилювалися після успішного контрнаступу української армії восени 2022 року.

Протягом тривалого часу українське суспільство мало парадоксальне ставлення до демократії. З одного боку, зберігався запит на «сильну руку», хоч він і знизився з 75% наприкінці «нульових» 2000-х до 58% під час війни [7]. Але ж «сильна рука» може бути і з дотриманням демократичних процедур. Так вважає і більшість українців. Підтримка демократії в Україні сягла найвищого рівня саме під час війни (!): це показало вже серпневе опитування 2022 року [7], а у серпні 2025 року 69% українців вважали, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України порівняно з 11% тих, хто вважав, що «за певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний». Ще 12% респондентів вважали, що «для такої людини, як я, не має значення, демократичний режим у країні чи ні» (див. табл. 1 та рис. 1).

Табл. 1

Динаміка відповідей громадян України на запитання
«З яким із наведених нижче суджень Ви більш згодні?» у %

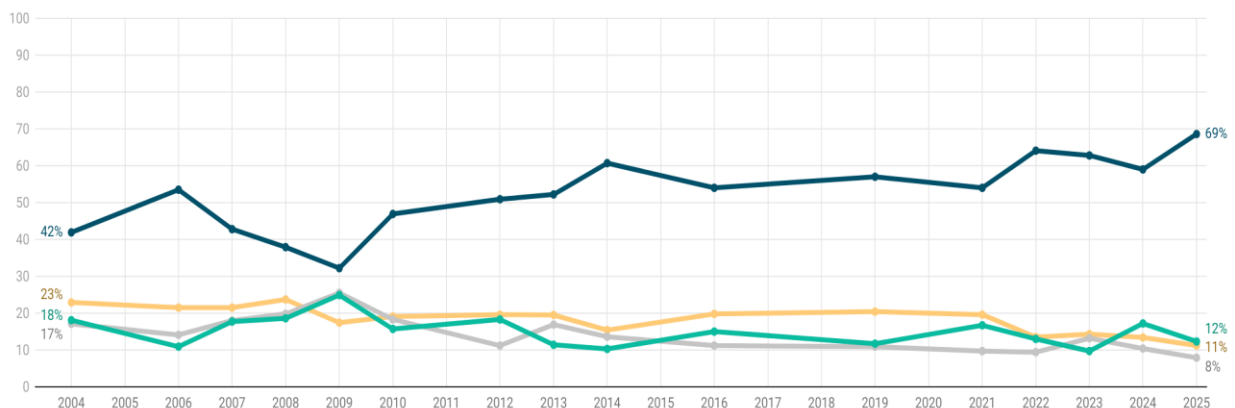
	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2012	2013	2014	2016	2019	2021	2022	2023	2024	2025
Демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України	41,9	53,5	42,8	37,9	32,2	46,9	50,9	52,2	60,7	54,0	57,0	54,0	64,1	62,8	59,0	68,6
За певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний	22,9	21,5	21,5	23,7	17,4	19,1	19,6	19,5	15,4	19,8	20,4	19,6	13,5	14,3	13,4	11,2
Для такої людини, як я, не має значення, демократичний режим у країні чи ні	18,1	10,9	17,7	18,6	24,9	15,7	18,3	11,4	10,3	15,0	11,7	16,7	13,0	9,7	17,2	12,3
Важко відповісти	17,1	14,1	18,0	19,8	25,5	18,3	11,2	16,9	13,6	11,2	10,9	9,7	9,4	13,2	10,4	7,9

Дані Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва

Рис. 1.

Динаміка відповідей громадян України на запитання "З яким із наведених нижче суджень Ви більш згодні?"

— Демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України — За певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний — Для такої людини, як я, не має значення, демократичний режим у країні чи ні — Важко відповісти

У графіку використані дані опитувань Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва за попередні роки. У 2025 році опитування проведене Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у період з 12 по 18 серпня на території, що контролюються урядом України та на яких не ведуться бойові дії. Методом face-to-face опитано 2002 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Джерело: DIF - Створено за допомогою Datawrapper

Зважаючи на ці результати, здається, що деякі західні суспільства, які стикаються із загрозами демократії зліва і справа, можуть позаздрити Україні, де країні праві та країні ліві сили не долають

виборчого бар'єру у 5%. Досить порівняти це з успіхами «Національного об'єднання» (колишнього «Національного фронту») у Франції, «Альтернативи для Німеччини» або правих популістів у США. Тим важливіше, що розмови про «загрозу» в Україні з боку так званих «крайніх правих» не справдилися під час війни: вони припинили політичну активність і приєдналися до Збройних Сил [5]. Те саме стосується і побоювань з боку західних кіл щодо встановлення «націоналістичної диктатури». На фронті можна почути і російську мову, хоча наочні дедалі більші прагнення бійців ЗСУ переходити на українську. На передовій перебувають представники різних етнічних меншин: росіян, кримських татар, євреїв, угорців із Закарпаття тощо [9, Ch.34]. В Україні жартують, що «Путін зробив неймовірне: його напад об'єднав разом євреїв і мусульман, які захищають Україну».

Попри обмеження через воєнний стан і позицію влади, рівень свободи слова в Україні залишається високим, насамперед за рахунок інтернет-ЗМІ та соціальних мереж. Виключені із «Єдиних новин» і цифрового ТБ, три опозиційні телеканали («Еспресо», «5 канал» та «Прямий») доступні, тим не менше, через кабельне телебачення та інтернет (тобто проблеми починаються на рівні менших міст та сіл). Крім того, інтернет-ЗМІ, які дуже популярні в Україні («Дзеркало тижня», «Українська правда», «Лівий берег», «Цензор.net» тощо) забезпечують плюралізм думок – вони відкрито критикують владу та обговорюють ефективність дій уряду. А в соціальних мережах критика влади зашкалює.

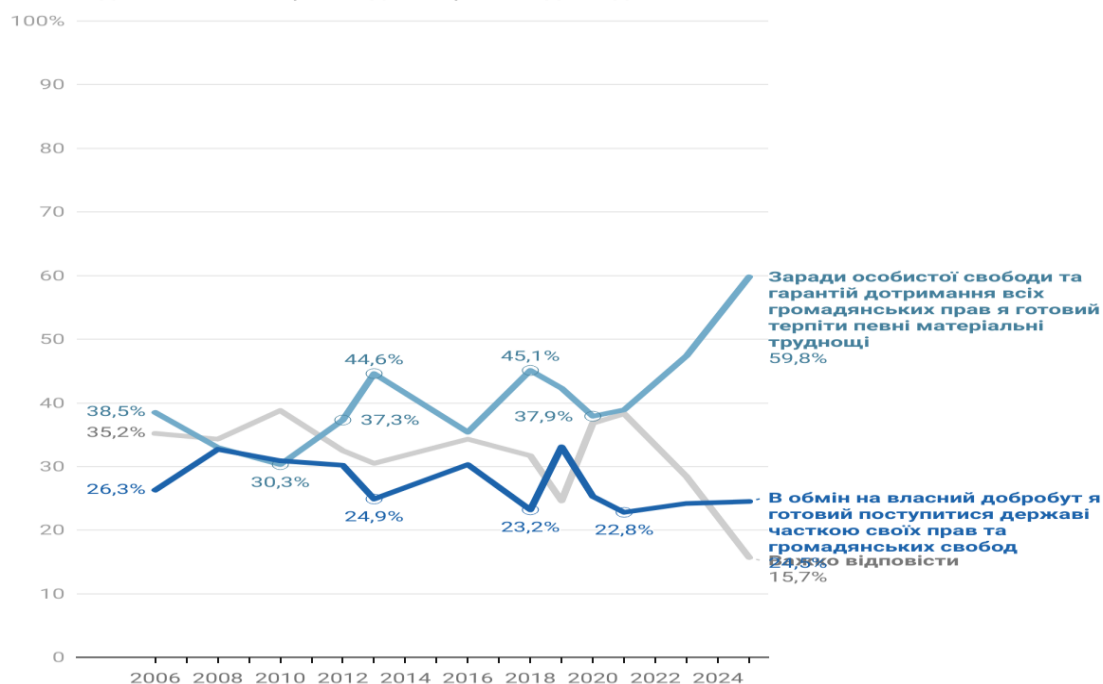
Також, громадська думка щодо доречності критики влади змінилася. Згідно з опитуваннями Київського міжнародного інституту соціології (KMIC), у травні 2022 року 68% вважали, що всі суперечки та критику влади слід відкласти під час війни, тоді як 26% наполягали на допустимості критики. Натомість у жовтні 2023 році ситуація змінилася діаметрально: тепер 70% українців вважали необхідним критикувати помилкові рішення влади, тоді як 25% наполягали на униканні будь-яких суперечок [2].

Війна розкрила величезну енергію громадянського суспільства: 71% українців у той чи інший спосіб долучені до волонтерства, допомагаючи Збройним Силам та співгромадянам, які постраждали від війни [6]. При цьому, попри щоденні ризики війни, у дилемі свободи та добробуту 60% українців обирають свободу та кажуть, що готові терпіти економічні труднощі заради свобод і гарантій усіх громадянських прав, тоді як лише 24% респондентів погодилися б поступитися частиною свобод заради підвищення рівня добробуту. Частка тих, хто обирає свободу за рахунок добробуту, зросла з 40% до 47% між 2021 і 2023 роками, та стрибнула з 47% до 60% між 2023 і 2025 роками [8] (див. рис. 2).

Рис. 2.

Q: З яким із наведених нижче суджень Ви більш згодні?

Респонденти могли обрати один варіант відповіді

Опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології у період з 6 грудня 2024 року по 9 січня 2025 року на територіях, що контролюються урядом України та на яких не ведуться бойові дії (за виключенням Донецької, Сумської й Херсонської областей). Методом CAPI опитано 2580 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки, при довірчій імовірності 95% і з дизайн-ефектом 1,5, не перевищує 2,9%.

Джерело: DIF • Створено за допомогою Datawrapper

У дилемі «свобода чи безпека» 46% респондентів надали пріоритет свободі над безпекою. Натомість 34% опитаних зазначили, що готові поступитися державі часткою своїх прав та громадянських свобод в обмін на безпеку. Не змогли визначитися між двома запропонованими альтернативами 20% респондентів. Порівняно з серпнем 2022 року частка респондентів, які готові заради особистої свободи та гарантій громадянських прав наражатися на небезпеку, зросла з 35% до 46%, а частка тих, хто вважає безпеку важливішою, складала 39% у 2022 році та 34% у 2025 році. І, порівняно з іншими макрорегіонами, лише серед респондентів в макрорегіоні «Схід» (Донецька і Харківська області) частка тих, кому безпека важливіша за свободу, та частка тих, кому свобода важливіша за безпеку, були приблизно однакові: 38% і 34% відповідно [8].

Монополізації влади також протидіє отримання Україною у червні 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Перспектива членства у цій структурі розглядається як потужний поштовх до внутрішньої трансформації України. Більшість українців (60%) у грудні 2022 р. вважали, що уряд має виконувати всі вимоги ЄС (що включає також і внутрішні реформи), 19% респондентів так не вважали [11].

Протести молоді і негативна реакція Європейського Союзу змусили владу наприкінці липня 2025 року відступити у спробах обмежити незалежність Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Спеціальної антикорупційної прокуратури (САП). 69% респондентів підтримало ці протести, лише 16% - проти [10].

Ні - виборам під час війни

Стаття 83 Конституції України війни прямо забороняє проведення парламентських виборів під час війни. Стаття 71, хоч і не прямо, але може тлумачитися як неможливість президентських та парламентських виборів під час війни, оскільки її виконання не можна буде забезпечити (остаточно роз'яснення має дати Конституційний Суд, але до нього не звернулися, згідно статті 151, ані Президент, ані 45 депутатів Верховної Ради і, відповідно, вони не скористалися можливістю поставити крапку в цій дискусії). Конституційні зміни під час війни прямо заборонені статтею 157 Конституції. Таким чином, правових підстав для проведення виборів немає. При цьому, згідно з Конституцією, виборні органи влади лишаються цілком легітимними до обрання нових..

Другий чинник – виборам перешкоджає безпекова ситуація. Коли в США дехто посилався на вибори 1864 року під час громадянської війни, це не витримувало критики, адже армія Півдня не бомбардувала ракетами та дронами Вашингтон, Нью-Йорк, Чикаго.

Однак головний аргумент, на нашу думку, в іншому. Українці потребують вибори не для того, аби формально поставити пташку у виборчому бюлетені. Навпаки, країна потребує справжніх, змагальних, демократичних виборів, з гострими дебатами між владою та опозицією. Однак цього не можна зробити в умовах воєнного стану. Ба більше, неминучі виборчі протистояння будуть використані ворогом для дестабілізації України зсередини.

Таким чином, дивно чути на Заході звинувачення Президента В. Зеленського в «диктаторстві» і заклики до пришвидшеного проведення виборів. Стикнувшись із обґрунтованими контраргументами, ця хвиля спала. Натомість в Україні таки були спроби загравати з ідеєю виборів. З боку влади сподівалися використати популярність Президента. Коли ж ця популярність спадала, ми починали чути подібне від деяких опозиціонерів.

Але ще наприкінці 2023 року 100 провідних громадських організацій України виступили із заявою про неможливість виборів під час війни. Тоді ж 80% українців виступало проти подібних виборів [12]. Зрештою і Президент чітко висловився з цього приводу.

Зрозуміло, що за 7 років перебування при владі (вже на два роки більше, ніж передбачено Конституцією) будь-які політики «бронзовіють», тож потрібне оновлення. Ідею зробити це через створення «уряду національної єдності», яку з початку повномасштабної війни висуває опозиція, влада відкинула. Тому наразі кількість тих, хто категорично проти виборів, дещо зменшується, хоча противники виборів продовжують складати більшість - понад 60% [1; 3].

Повоєнні перспективи

Якщо повоєнні парламентські вибори відбуватимуться за партійними списками (як заплановано згідно із Виборчим кодексом), монобільшості в парламенті вже не буде. Перемир'я або завершення війни на невигідних для України умовах, нові ризики, особливо соціально-економічні чинники, можуть спричинити до загострення проблем і популістського виправдання монополізації влади. Однак цьому

протидіє низка чинників, зокрема:

1) думка українців, які, хоч і прагнуть «сильного лідера», але не готові жертвувати своїми свободами і відкидають авторитаризм;

2) роль громадянського суспільства яка, попри всі проблеми, зростала з 2014 р. і, особливо, після початку повномасштабної російської агресії у лютому 2022 р.;

3) статус країни як офіційного кандидата на членство в Європейському Союзі, що був отриманий 2022 року, також є чинником демократичних перетворень, який підтримується і громадською думкою, і громадянським суспільством.

Список використаних джерел:

1. Київський міжнародний інститут соціології. *Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках і ставлення до проведення виборів*. Вересень 2025 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1371&page=1> (дата звернення: 20.09.2025).
2. Київський міжнародний інститут соціології. *Динаміка між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року сприйняття доцільності критики можливих помилкових та неправильних дій влади*. Листопад 2023 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1323&page=1> (дата звернення: 19.09.2025).
3. Київський міжнародний інститут соціології. *Сприйняття потреби у виборах Президента*. Лютий 2024 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1371&page=1> (дата звернення: 17.09.2025).
4. Київський міжнародний інститут соціології. *Суспільно-політичні настрої населення України: вибори до Верховної Ради України за результатами телефонного опитування, проведеного 26-29 листопада 2021 року*. Листопад 2021. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1073&page=1> (дата звернення: 14.09.2025).
5. Тарасюк Т., Бурковський П., Гарань О. *Від аутсайдерів до майстрів сучасної війни: трансформація українських націоналістичних рухів у 2022-2023*. К: Фонд "Демократичні ініціативи" ім. І.Кучеріва, 2024. URL: <https://dif.org.ua/en/article/vid-outsideriv-do-maystriv-suchasnoi-viyni-transformatsiya-ukrainskikh-natsionalistichnikh-rukhiv-u-2022-2023> (дата звернення: 15.09.2025).
6. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. *День Незалежності України: цінність держави, згуртованість та волонтерство під час війни*. Серпень 2024 р. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-tsinnist-derzhavi-zgurtovanist-ta-volonterstvo-pid-chas-viyni> (дата звернення: 14.09.2025).
7. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. *День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни*. Серпень 2022 р. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni> (дата звернення: 14.09.2025).
8. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. *Свобода, безпека, достаток: думка українців під час війни*. Лютий 2025 р. URL: <https://dif.org.ua/article/svoboda-bezpeka-dostatok-dumka-ukraintsiv-pid-chas-viyni> (дата звернення: 14.09.2025).
9. Eperjesi I., Kachura O. *Shreds of War Fates from the Donbas Frontline 2014-2019*. Stuttgart: Ibidem, 2022.
10. Gradus Research Company. *69% опитаних українців підтримують протести*. Липень 2025 р. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/69-surveyed-ukrainians-support-protests/> (дата звернення: 17.09.2025).
11. Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. *Results-2022: Under the blue-yellow flag of freedom!* January 2023. URL: <https://dif.org.ua/en/article/results-2022-under-the-blue-yellow-flag-of-freedom> (дата звернення: 14.09.2025).
12. Kyiv International Institute of Sociology. *When Elections Should Be Held*. The telephone survey conducted on 30 September – 11 October 2023, 30.10.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1309&page=1> (дата звернення: 17.09.2025).
13. Way L. *Pluralism by Default: Weak Autocrats and the Rise of Competitive Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015.

Костянтин ЛИТВИН,
студент 2-го курсу історичного факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ІДЕОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВІД «РАШИЗМУ» ДО ІМПЕРСЬКОГО РЕВАНШИЗМУ

Вступ. Російсько-українська війна є наслідком не лише політичних і військових чинників, але й цілісної ідеології, яка протягом десятиліть формувалася в Росії. Ця ідеологія поєднує в собі традиції імперського мислення, радянську спадщину та новітні концепти на кшталт «руського мира», які дістали назву «рашизм». Вона виконує роль виправдання агресії та мобілізаційного ресурсу, створюючи для суспільства образ особливої цивілізаційної місії. Саме тому пояснити причини війни можна лише через аналіз цих ідейних основ.

Результати дослідження. «Рашизм» виріс із поєднання кількох історичних пластів. Його риси – культ лідера, культ «Великої Перемоги», антизахідність і нетерпимість до «чужого» – формують завершену модель авторитарного націоналізму [3]. У ній Росія подається як особлива цивілізація, яка протистоїть Заходу та має право на насильницьке відновлення «історичної справедливості». Такий підхід виростав з імперських ідей XIX століття, радянської політики централізації та сучасного євразійського міфу. Заперечення української ідентичності в цій логіці стало не випадковим явищем, а стрижневим елементом політичної доктрини [4].

У нових умовах ідеологія поєднала міфологізовану пам'ять про Другу світову війну із концептом «екзистенційного націоналізму». Втрата контролю над Україною почала трактуватися як загроза самому існуванню Росії, а отже, війна отримала характер неминучого самозахисту [5]. Таке уявлення дозволило виправдовувати будь-які форми насильства, включно з геноцидними практиками, і робило агресію в очах суспільства необхідною.

Паралельно відродився імперський реваншизм. Він спирався на травму розпаду СРСР, яку трактували як «геополітичну катастрофу», і на наративи «Малої Русі» та «єдиного народу», що зводили українську державність до випадкового історичного відхилення [6]. У цьому контексті політика «захисту співвітчизників» стала юридичним і дипломатичним механізмом для втручання у справи сусідніх держав, зокрема через паспортизацію та підтримку проросійських організацій [4].

Імперський реваншизм отримав практичне втілення у військових діях. Війна з Грузією 2008 року, анексія Криму та створення квазідержавних утворень на Донбасі 2014 року стали етапами апробації нових методів, які потім були масштабовані у 2022 році [6]. У цій логіці військова агресія подавалася не як вибір, а як закономірний крок для відновлення «історичної єдності».

Перехід від риторики до політики забезпечили офіційні документи та стратегічна культура. В «Стратегії національної безпеки» й «Концепції зовнішньої політики» фіксувалася теза про «сферу привілейованих інтересів», що легітимізувала претензії Москви на пострадянський простір [2]. Це створювало інституційне підґрунтя для агресії, а пропагандистська машина закріплювала потрібні наративи. Історія була перетворена на головну зброю: образ «боротьби з нацизмом» у сучасній Україні виправдовував широкомасштабне вторгнення [1].

Наслідки цих ідей очевидні. Для України війна стала екзистенційною боротьбою за право на існування, що остаточно розірвало зв'язок із російським культурно-політичним простором. Консолідація суспільства, посилення армії та міжнародна інтеграція стали ключовими умовами виживання [5]. Для країн Центральної Європи конфлікт виявився підтвердженням загрози реваншизму. Польща та країни Балтії сприйняли його як власний захист, тоді як Угорщина чи Словаччина намагалися балансувати, що виявило розбіжності всередині ЄС і НАТО. Водночас навіть у цих країнах агресія Москви змусила політичні еліти рахуватися з небезпекою [2].

Для Європи загалом війна стала викликом, що довів: йдеться не лише про території, а про саме право України на існування як незалежної нації. Це змусило переосмислити оборонні стратегії, гуманітарну політику та інформаційні підходи. Російська агресія виявилася не просто раціональним кроком, а наслідком цілісної ідеології, що поєднує «рашизм» та реваншизм.

Висновки. Отже, війна проти України є результатом багаторічної трансформації ідей у політичні та військові рішення. «Рашизм» сформував мобілізаційний ресурс, реваншизм надав війні історичний і сакральний сенс, а державні інститути забезпечили її практичну реалізацію. Для України це боротьба за

виживання, для Центральної Європи – нагадування про власну вразливість, для Європи загалом – усвідомлення, що протистояти слід не лише зброї, але й ідеології, яка робить агресію можливою.

Список використаних джерел:

1. Litvinova D. How the Kremlin weaponized Russian history – and has used it to justify the war in Ukraine. *AP News*. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-history-putin-propaganda-80cb70fff9820357eddb83170695bdbc> (date of access: 05.09.2025).
2. Yurchenko D. Russian Strategic Culture and the War in Ukraine. Foreign Policy Research Institute. URL: <https://www.fpri.org/article/2024/07/russian-strategic-culture-and-the-war-in-ukraine>. (date of access: 05.09.2025).
3. Kostov C. A. Russian fascism: the six principles of Putin's nationalist ideology. *The Conversation*. URL: <https://theconversation.com/russian-fascism-the-six-principles-of-putins-nationalist-ideology-218182> (date of access: 05.09.2025).
4. Tabachnik A. Russian Intervention in Ukraine: History, Identity Politics, and National Consolidation. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2020. Vol. 26, no. 3. P. 299–318. URL: <https://doi.org/10.1080/13537113.2020.1792817> (date of access: 05.09.2025).
5. Knott E. Existential nationalism: Russia's war against Ukraine. *Nations and Nationalism*. 2022. Vol. 29, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1111/nana.12878> (date of access: 05.09.2025).
6. Kuzio T. Review Feature – The Drivers of Russian Imperialism and War Against Ukraine. *E-International Relations*. URL: <https://www.e-ir.info/2025/03/22/review-feature-the-drivers-of-russian-imperialism-and-war-against-ukraine/> (date of access: 05.09.2025).

Наталія РОТАР,

професор кафедри політології та державного управління
факультету історії, політології та міжнародних відносин
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

РИЗИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОРГАНІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

Інноваційні технології організації політичної діяльності суттєво впливають на середовище та ландшафт представницьких органів влади всіх рівнів. Демократичні парламенти, що опираються на можливості нових цифрових інструментів політики, змінюють організаційні моделі політичної комунікації, перетворюють внутрішні системи організації процесу представництва політичних інтересів на більш стійкі, активно інтегрують соціальні мережі та відкриті дані до системи інструментів взаємодії з виборцями групами інтересів та іншими інститутами політичної влади. Водночас, в умовах невпинної інтеграції штучного інтелекту у всі сфери функціонування сучасних суспільств, на законодавчі органи влади покладається відповідальність за глибокий аналіз та виважену оцінку ризиків і викликів, іманентно пов'язаних із цією технологічною революцією [1].

Такі технології, як генеративний штучний інтелект (далі – ШІ), з його здатністю створювати контент на основі величезних обсягів даних, вказують на потенційне підвищення ефективності системи представництва інтересів та трансформаційні зміни в організації парламентської діяльності. Однак штучний інтелект створює ризики, що потребують вироблення проактивних стратегій в управлінні ними. На стратегічному рівні перед парламентами постає першочергове завдання формування нормативно-правової та етичної архітектури для впровадження ШІ. Така архітектура має гарантувати дотримання фундаментальних принципів прозорості, підзвітності та контролю людиною над функціонуванням та застосуванням ШІ в інтересах демократичного розвитку. На рівні національних парламентів в алгоритмах штучного інтелекту мають бути визначені потенційні упередження, що здатні посилити нерівність політичного представництва інтересів різних соціальних груп або виключити інтереси меншин з політичного порядку денного представницьких інститутів влади. Це особливо важливо для національних парламентів, для яких агрегування та представництво інтересів є основним принципом політичної діяльності.

Ще одним стратегічним викликом, пов'язаним з використанням ШІ в парламентській діяльності є

збереження та посилення довіри громадян до політичних рішень та законодавчої діяльності. На нашу думку, парламенти мають інформувати виборців про використання штучного інтелекту в діяльності парламентарів, випереджаючи занепокоєння щодо ролі ШІ в демократичних політичних процесах. Тут варто віднайти автентичну модель балансу між візуалізацією переваг впровадження ШІ в політичній діяльності законодавчих органів влади та переконанням громадян (виборців) в тому, що людське судження парламентаря та експерта залишатиметься центральним для виконання парламентських функцій [3]. Відтак, перед Верховною Радою України, попри правові умови воєнного стану, постали завдання: 1) розробки комплексної структури управління ШІ та внутрішньої політики його використання, яка покладається на етичні принципи парламентської діяльності; 2) розробки й впровадження технічних протоколів забезпечення прозорості та підзвітності ШІ; 3) визначення та закріплення повноважень із використання ШІ великих даних у процесі парламентської діяльності; 4) розроблення комунікаційної стратегії інформування українського суспільства про використання ШІ в організації парламентської діяльності та діяльності народних депутатів; 5) розроблення системи регулярної оцінки генерування потенційних упереджень в тих моделях ШІ, на які опирається український парламент.

Викликом, що потребує особливої уваги, є підтримка варіативності політичних позицій у ставленні до потенціалу ШІ в парламентській діяльності та організації конкуренції політичних інтересів. Парламентські політичні партії можуть мати відмінні погляди на роль і масштаби використання ШІ під час виконання ними парламентських функцій, що вимагає пошуку та досягнення компромісу засобами деліберативної. На нашу думку, компроміс варто шукати в розумінні необхідності забезпечення балансу між прагненнями до зростання ефективності парламентської діяльності за допомогою ШІ та збереженням основних демократичних цінностей. Попри те, що ШІ може покращити безліч аспектів парламентської діяльності, вкрай важливо, щоб він використовувався саме для вдосконалення системи демократичного представництва та прийняття рішень, а не для витіснення людини з цього процесу. Зокрема, використання потенціалу ШІ в парламентській діяльності принципово впливатиме на організацію, зміст і якість політичних дебатів та процес розробки законодавчих актів. ШІ може надавати важливу та консолідовану інформацію в організації законотворчої діяльності [2], але важливо забезпечувати та підтримувати контроль людини в процесі законотворчості засобами ШІ, оскільки політичні оцінки та етичні міркування, що опираються на інтереси, які представляє парламентар в законодавчому органі влади, не можуть бути відтворені поточними системами ШІ.

Впровадження й інтеграція систем ШІ в існуючі парламентські процедури та процеси потенційно створює проблеми через їх складний і традиційний характер. Тому, національні парламенти мають забезпечити прийняття регламентів організації політичного дискурсу, що передбачають можливість використання ШІ, але не порушують статус людини як основного суб'єкта розгортання політичного дискурсу та прийняття політичних рішень. Відтак, Верховна Рада України, має потребу: 1) розробити алгоритми забезпечення контролю людиною організації законотворчої діяльності за допомогою ШІ та аналізу політичних рішень, вироблених за допомогою ШІ; 2) встановити правила оприлюднення інформації про використання ШІ в законодавчих процесах; 3) встановити механізм справедливого доступу до ресурсів ШІ та результатів його використання для всіх суб'єктів парламентської діяльності.

Критичними питаннями для оцінки ризиків інтеграції технологій штучного інтелекту в організацію діяльності представницьких органів влади є управління даними та безпека даних. Розвиток навичок із використання ШІ та великих даних у депутатів і парламентського персоналу має вирішальне значення для ефективного застосування цих систем для підвищення ефективності функціонування представницьких інститутів демократії. Це завдання генерує унікальний виклик визначення засобів у формуванні балансу між традиційними знаннями та навичками парламентської діяльності з новими компетенціями з використання ШІ. Такий баланс стане надійним запобіжником використання необ'єктивних або неточних даних в ухваленні політичних рішень. Означений ризик потребує здійснення ретельної оцінки існуючих парламентських процедур з позицій доречності та можливості інтеграції ШІ; впровадження надійних заходів кібербезпеки для систем ШІ; реалізації програм підвищення грамотності в сфері ШІ та даних для депутатів і персоналу парламенту; розробки алгоритмів забезпечення якості даних для наборів даних ШІ.

Таким чином, перспективи подолання ризиків, пов'язаних з інтеграцією ШІ в діяльність представницьких органів влади визначаються в парадигмі стриманого оптимізму, оскільки вони вимагають відповідних технологічних рішень, глибоких політико-правових та інституційних реформ, здатності політичних систем адаптуватися до алгоритмів ШІ, вироблення ефективних механізмів

політичного контролю та збереження суб'єктності людини в системі політичного управління та представництва інтересів.

Список використаних джерел:

1. OECD Legal Instruments. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. Amended on: 03/05/2024. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449> (дата звернення: 5.09.2025).
2. The IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems. Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems, First Edition. IEEE, 2019. URL: <https://standards.ieee.org/content/ieee-standards/en/industry-connections/ec/autonomous-systems.html> (дата звернення: 5.09.2025).
3. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Document code: SHS/BIO/PI/2021/1. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137> (дата звернення: 8.09.2025).

Дмитро ІЛЬЮЩЕНКО,

*аспірант відділу міжнародного права та права ЄС
(Інститут держави і права імені В.М. Корецького, м. Київ)*

**БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНА – ЄС
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Світ знаходиться в активній фазі тривалого періоду переформатування міжнародно-правового устрою, що склався після Другої світової війни, який представляє собою багатоплярну модель, що характеризується взаємозалежністю міжнародних суб'єктів. При цьому, важливою особливістю даної моделі є низький рівень передбачуваності, що тягне за собою ризики руйнівних зіткнень і посилення структурного розмежування між державами з демократичним та авторитарним державним устроєм. Така реальність, відповідно, вимагає нових підходів до забезпечення безпеки та стабільності.

Для характеристики поточного стану міжнародної політики, міжнародні експерти широко використовують термін «турбулентність», що передбачає нові відносини між країнами, переважання нелінійних процесів, непередбачуваність подій, порушення порядку та різку зміну векторів. Однак, потрібно врахувати, що значущою складовою турбулентності є «неконтрольований характер взаємозалежності людей і суспільства, що піддаються впливу інформаційних потоків» (Дж. Розенау) [5].

Слід зазначити, що причини подібного процесу носять переважно структурний характер, що має під собою цілком закономірну для такого часу основу. Деякі дослідники стверджують, що це може бути результатом хаотичного (у сенсі швидкозмінного) вибору напрямку найбільш значущих акторів на міжнародній арені. Іншими словами, відбувається заміна старої моделі міжнародних відносин на так звані «безладні взаємодії» (Р. Хаас) [3]. Під цим терміном передбачають ситуативну взаємодію держав, у яких пріоритетне значення має суверенітет, а також самотність країн, що відображає різновиди політичного культуралізму, що, по своїй суті, означає, що кожне суспільство може мати власні цінності (наприклад, Китай).

Однак, за таким підходом, захист прав людини та громадянські свободи відходять на задній план, що абсолютно не корелює зі світоглядом європейців, які орієнтуються, передусім, на міжнародні та європейські стандарти прав людини. Подібний розвиток подій, природно, відобразиться на сфері безпеки, економічній інтеграції, а також знизить мотивацію до співробітництва у глобальних питаннях.

Динаміка процесів трансформації сучасного світу суттєво змінює існуючі джерела викликів і напруженості, а також породжує нові, дестабілізуючи існуючий порядок. За оцінками деяких представників Європейського Союзу, завдання Європи в цих умовах полягає в пристосуванні до нового розподілу сил і спробі пом'якшити наслідки політичної роздробленості світу на конкуруючі полюси.

Наприклад, у економічному плані домінують три полюси – США, Китай, Європейський Союз. Але політична структура виглядає складнішою. «Саме досягнення співвідношення економічної ваги та геополітичного впливу є метою побудови так званої геополітичної Європи» (Ж. Боррель).

Ж. Боррель вважає, що такий принцип, як багатосторонність, який зараз стає менш значущим, може пом'якшити існуючі міждержавні відмінності у силі, зобов'язавши держави дотримуватися спільних правил. Тому він закликає Європу та більшість країн світу підтримувати цей принцип. Інші політичні

експерти нагадують, що на фоні захисту власних інтересів, не слід забувати про баланс сил [1].

Для Європейського Союзу недостатньо лише принципів, на яких він побудований. Для успіху у проведенні політики потрібно враховувати, що практика застосування сили зміцнює свої позиції в міжнародних відносинах. Це породжує нові доктрини країн, які прагнуть стати більш значущими на міжнародній арені.

У цьому контексті, перед Європою стоїть завдання зміцнити присутність європейської моделі багатосторонності у новому світовому порядку, що формується, орієнтуючись на роботу міжнародних правозахисних органів, таких як Рада ООН з прав людини. Стати політичним полюсом багатополярного світу – крок, обумовлений необхідністю захищати власні пріоритети при формуванні багатосторонньої системи.

Ця ідея лежить в основі нової стратегії щодо багатосторонності, нещодавно затвердженої Європейською Комісією та Верховним Представником ЄС. У стратегії особливу увагу приділено намірам відродити та вдосконалити засновану на правилах міжнародну систему у пріоритетних сферах – торгівлі, охороні здоров'я, нових технологіях. Не менш важливою є задача побудови інноваційних партнерських відносин з регіональними організаціями для спільних зусиль у зміцненні ООН [3].

Виклик сьогодення – вторгнення Росії в Україну – став колосальним викликом для всього міжнародного співтовариства. Безумовно, це своєрідна перевірка на міцність всіх існуючих міжнародних механізмів, що стосуються безпеки. Це також виклик для міжнародного права, яке пристосовується до нових реалій та нового часу. Цей процес можна назвати «процесом протилежних потоків», коли одночасно відбувається розрив і формування міжнародних зв'язків, взаємодій, єднання та поляризації.

Без сумніву, результатом цього процесу стане реалізація нової моделі колективної безпеки, нового формату міжнародних взаємин, нової парадигми світового співіснування, заснованої на перезавантаженні міжнародного права. Цей апгрейд стане можливим лише за умови врахування всіх помилок, усіх слабких місць та недоробок старого віджившого зразка. Новий виток розвитку міжнародного права стане новою основою збереження миру – тривалого, підтримуючого життя, де абсолютність прав людини не буде ставитися під сумнів, де несправедливість не стане нормою, а радикальні думки не будуть задавати напрям міжнародного діалогу.

Однак, варто зазначити, що реальне зіткнення з війною в Україні стало каталізатором перегляду безпекових стратегій європейських міжнародних організацій. З'явилося багато чутливих питань, пов'язаних із безпекою військовою та енергетичною. Крім того, питання єдності країн Європи за рядом принципово важливих питань було поставлене під сумнів через структурні розбіжності, що проявилися у взаємодії між європейськими країнами та міжнародними організаціями. Це стало сигналом для міжнародного співтовариства щодо питання згуртованості європейців стосовно допомоги Україні, консолідації зусиль, стратегічних домовленостей та діалогу на фоні агресії Росії, виявились розбіжності у геополітичних рішеннях. Представники аналітичних центрів та експерти з міжнародних відносин зазначають, що лише повномасштабне вторгнення РФ в Україну (2022 р.) стало пробудженням розуміння, що військова та енергетична безпека є несподівано гострими питаннями, а загроза війни – не абстрактна, а цілком конкретна.

У цьому контексті, експерти Мюнхенської конференції з безпеки (Munich Security Conference) Вольфганг Ішінгер заявив: «Якщо ми хочемо, щоб нас серйозно сприймали як європейців та гравців у світі конкуруючих сил, у світі, де все менше порядку, де все менше поваги до міжнародного права, ми повинні бути готові до цього не лише для того, щоб допомогти Україні протистояти Росії, а й для того, щоб гарантувати власне виживання. Сьогодні, на жаль, всі країни-члени ЄС рідко об'єднуються по складних та часто спірних питаннях зовнішньої політики. Війна йде не десь, а в Європі, і зростаюча нестабільність у світі є головним викликом для зовнішньої політики ЄС. Ціль полягає у роботі над єдністю Європи та захисті європейських інтересів» [4].

Головний дипломат ЄС Кая Каллас поділяє ці погляди та наводить аргументи на користь єдності, серед яких головним є зміна ролі Європи у світі, спроби оспорити європейські демократичні правила та порядки, а також війна й агресія на кордонах Європи [2].

Резюмуючи, можна сформулювати головні завдання ЄС, які очікують свого вирішення:

1) об'єднання країн-однодумців, які поділяють спільні інтереси та пріоритети для організації системи міжнародних відносин на основі багатосторонності, взаємозалежності, економічних і технологічних прагнень під єдиним вектором. Багатосторонність у такому розумінні – це спосіб стримати політику сили, оскільки Європейський Союз, за визначенням, є структурою, яка побудована на

запереченні самої ідеї діяти силою;

2) відстоювати свої цінності, принципи та правила, утверджуючи верховенство права, на тлі тенденції до переосмислення універсальності права, яка ставиться в залежність від культурної та цивілізаційної різноманітності;

3) зміцнювати провідну роль у розвитку демократичних інституцій, вибудовувати нові партнерські відносини на основі взаємовигідної співпраці як найкращу гарантію мирного й безпечного майбутнього для всіх, але зміцнювати свою стратегічну автономність і захищати свої інтереси, які не завжди збігаються з інтересами інших впливових держав.

Список використаних джерел:

1. Borrell Josep. A Window on the World by HR/VP Josep Borrell. *Blog*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/window-world-blog-hrvp-josep-borrell_en
2. European Council on Foreign Relations. Policy Brief. Living in an à la carte world: What European policymakers should learn from global public opinion. URL: <https://ecfr.eu/publication/living-in-an-a-la-carte-world-what-european-policymakers-should-learn-from-global-public-opinion/>
3. Haass Richard. The New World Disorder. 2023. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-disarray-unlikely-to-end-anytime-soon-by-richard-haass-2023-09>
4. Ischinger Wolfgang. On Ukraine, NATO and the US election. *DW News*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GfzH4zjCF6I>
5. Rosenau J. N. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton, 1990. 480 p.

Ігор ТОДОРОВ,

*професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
(Ужгородський національний університет)*

БЕЗПЕКОВА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІНВАЗІЇ В УКРАЇНУ

Після початку широкомасштабної агресії РФ держави Центральної Європи «першою лінією» військово-політичної підтримки України. Ця підтримка включає довгострокові міждержавні угоди про безпеку, постачання озброєння та боєприпасів, тренування особового складу, логістику, а також спільні ініціативи у Чорному морі й на дунайському напрямку.

Українсько-польська співпраця у сфері безпеки стала системоутворювальною для оборони східного флангу Європи. Вона поєднує оперативну підтримку (постачання, навчання, логістика), стратегію «захисту неба» на кордоні, інституційну інтеграцію у форматах Люблінського трикутника а також довгострокову кооперацію ОПК. Втім варто згадати й виклики українсько-польській безпековій співпраці. Зокрема, торгова/транспортна напруга (блокування на кордоні, кінець 2023 р. та аграрні суперечки тимчасово ускладнювали фон двосторонніх відносин, але сторони декларували готовність їх вирішувати. Чергове загострення почалося влітку 2025 р., після приходу до влади президента Польщі Кароля Навроцького.

У стратегічному дискурсі Румунії простежується чітке усвідомлення того, що безпека Центрально-Східної Європи безпосередньо залежить від здатності України стримувати російську агресію. Водночас активна політика підтримки Києва надала Румунії можливість посилити власні позиції в європейській та євроатлантичній спільноті, утвердитися як регіональний лідер і продемонструвати готовність брати відповідальність за безпеку Чорноморського регіону. Українсько-румунська співпраця безпеки стала невід'ємним елементом стримування РФ на чорноморському та дунайському напрямках. Її ядро – 10-річна безпекова угода, яка від індивідуальної допомоги переходить до інституційно закріплених механізмів: ППО (Patriot), підготовка F-16, розмінування і морська безпека, логістика та енергетика. Практичні дії (донорство Patriot, навчання Sea Shield/Sea Breeze, «солідарні лінії») у поєднанні з НАТО-вими та інвестиціями ЄС дозволяють підвищувати стійкість України та безпеку всієї Європи.

Безпекова стратегія Словаччини загалом демонструє адекватну відповідь на виклики російської агресії, поєднуючи військово-технічну, гуманітарну й політико-дипломатичну підтримку України з

внутрішньою боротьбою проти дезінформації. Водночас зберігається ризик політичної ревізії курсу внаслідок мобілізації промосковських сил і ерозії суспільної підтримки – фактор, що потребує системної комунікації, підвищення стійкості інститутів та довгострокових програм громадянської освіти. В 2023–2025 рр. політична кон'юнктура у Братиславі змінила акценти з державних летальних поставок на ремонт, логістику та не летальну допомогу [3]. Після формування уряду Роберта Фіца в жовтні 2023 р. Братислава заявила про припинення нових державних поставок летальної зброї Україні; водночас збереглися транзит, комерційні контракти та не летальна допомога. У червні 2024 р. уряд ініціював перевірки/розслідування попередніх передач МиГ-29 і «Куб». 5 вересня 2025 р. в Ужгороді Р. Фіцо та В. Зеленський підтвердили готовність Словаччини визначити свою позицію щодо гарантій безпеки для України [1].

Українсько-словацька безпекова взаємодія демонструвала комбінацію ранніх прецедентів летальної допомоги і подальшого переходу до інфраструктурних, ремонтних та не летальних форматів, що залишаються критично важливими для стійкості ЗСУ та тилу. У ширшій рамці НАТО присутність союзників у Словаччині підсилює захист східного флангу, тоді як енергетичні інтерконектори та програми розмінування безпосередньо підвищують безпеку громадян по обидва боки кордону.

Після 24 лютого 2022 р. Угорщина обрала обмежувальний формат участі у допомозі Україні: не надає летальну зброю й не допускає її прямого транзиту на територію України через свій кордон, але не блокує союзницькі рішення НАТО та зберігає співпрацю у низці «несилових» безпекових напрямів (поліція, гуманітарні питання, інфраструктура, енергетика). 2 липня 2024 р. у Києві В. Зеленський і В. Орбан започаткували підготовку двостороннього документа для «розв'язання непорозумінь» (у т.ч. щодо безпеки та прав меншин), що відкрило канал предметних робочих груп. Повноцінна двостороння «безпекова угода» поки не передбачається.

Публічні вимоги Будапешта щодо «негайного миру» з наданням окупованим територіям де-факто статусу-кво суперечать принципу територіальної цілісності України, оскільки означали б фіксацію приблизно 18% її території під російським контролем. Формально Угорщина заявляє про небажаність транзиту летальної допомоги через свою територію, проте на практиці окремі західні поставки користуються угорською інфраструктурою або повітряним простором і далі прямують до України через Румунію, Словаччину чи Польщу. Додатково Угорщина здійснює підготовку українського медичного персоналу.

У червні 2024 р. після візиту Генсека НАТО Є. Столтенберга Будапешт погодився не блокувати допомогу Альянсу для України, хоча не братиме участі у відповідних заходах; ще в березні 2022 р. Угорщина дозволила розміщення/транзит підрозділів НАТО на власній території (без транзиту зброї безпосередньо в Україну). У 2024–2025 рр. Угорщина неодноразово сперечалася з партнерами щодо фінансування допомоги Україні (Європейський фонд миру, відсотки від заморожених російських активів), включно з судовим оскарженням рішення ЄС у 2025 р. Це впливало на темп колективних рішень, але не скасовувало двосторонню «технічну» взаємодію Києва й Будапешта.

Українсько-угорська взаємодія у сфері безпеки має асиметричний характер: відсутність летальної допомоги та обмеження на прямий транзит зброї компенсуються елементами м'якої безпеки – поліцейською, гуманітарною, інфраструктурною та енергетичною кооперацією. Розширення міжсистемних перетоків електроенергії та оновлення логістики (євроколія) дають реальний внесок у стійкість України. За умови доведення до практики «рамкового документа» 2024–2025 рр., цей функціоналістський трек може бути інституційно закріплений і зменшити політичну волатильність співпраці. Загалом безпекова лінія Угорщини характеризується амбівалентністю. З одного боку, інституційні рамки ЄС і НАТО спонукають до солідарності та утримання від дій, які підривають колективну політику стримування Росії; в межах «Бухарестської дев'ятки» Будапешт формально не заперечує євроатлантичних перспектив України. Політичні меседжі керівництва Угорщини та використання двосторонніх питань як інструмента торгу свідчать про намагання «балансувати» між Заходом і Москвою, що вже має історичні паралелі з помилковими стратегіями ХХ ст.

Після 24 лютого 2022 р. Чехія посіла почесне місце серед найбільш активних європейських прихильників оборони України, поєднавши політичну підтримку, поставки озброєнь і розбудову стійкості інституцій. Візитами на найвищому рівні та документами 2024–2025 рр. співпраця інституціоналізувалася як комплексне стратегічне партнерство з опорою на євроатлантичні рамки (НАТО, ЄС) та коаліційні формати допомоги [2]. 3 весни 2024 р. Прага координує закупівлі великокаліберних снарядів у третій країнах, щоб закрити дефіцит України, у 2025 р. уряд Чехії повідомив про зростання темпів відвантажень,

а Прем'єр-міністр Петр Фіала заявив, що постачання 2025 р. зможе щонайменше дорівнювати обсягам 2024 р. (орієнтир – близько 1,5 млн снарядів) [5].

Чеські компанії розширюють присутність в Україні: Excalibur Army (група CSG) офіційно відкрила представництво й оголосила плани локалізації виробництва великокаліберних боєприпасів; компанія наголошує на багаторічних поставках бронетехніки, артсистем і ракетних установок. Ці кроки прямо відповідають положенням двосторонньої Угоди про спільні проєкти та усунення «вузьких місць» у ланцюгах постачання [4].

Українсько-чеська співпраця у сфері безпеки еволюціонувала від термінових поставок 2022 р. до структурованого партнерства з чіткими цілями, інструментами та механізмами координації. У 2024–2025 рр. ключовими драйверами стали боєприпасна ініціатива, локалізація оборонного виробництва, інтенсивні тренування в рамках EUMAM і розбудова кібер- та інфраструктурної стійкості. Подальша ефективність залежатиме від політичної сталості підтримки, інвестицій у виробничі спроможності та інституційної синхронізації програм МЗС, МО, МВС і промисловості.

Отже, держави Центральної Європи консолідовано оцінюють дії РФ як неспровоковану агресію проти України, що з 2014 р. системно підриває європейську безпеку і міжнародний правопорядок. Російська Федерація постає найбільшою та безпосередньою загрозою євроатлантичній безпеці. У відповідь союзники посилили військову присутність і механізми стримування на східному фланзі НАТО (від Балтійського до Чорного моря), зберігаючи єдність у засудженні злочинів проти цивільного населення України та у вимозі притягнення винних до відповідальності.

Країни Центральної Європи усвідомлюють, що Україна реалізує невід'ємне право на індивідуальну та колективну самооборону відповідно до Статуту ООН, з метою відновлення контролю в межах міжнародно визнаних кордонів. Підтримка з боку держав регіону – військова, економічна, гуманітарна й політико-дипломатична – має зберігатися «стільки, скільки потрібно».

Розрахунок Кремля на фрагментацію Заходу виявився хибним: НАТО продемонструвало вищий рівень згуртованості та адаптивності. Безпека Центральної Європи безпосередньо корелюється зі здатністю України стримувати й відбивати російську агресію. Відтак стратегічним імперативом для держав регіону є поглиблення кооперації у сфері оборони, розвідки, критичної інфраструктури та стійкості до гібридних загроз.

Попри історичні чутливості та окремі двосторонні суперечності, об'єктивна взаємозалежність безпеки зумовлює необхідність довгострокової довіри й інституціоналізації співпраці. Йдеться про розбудову стійких механізмів координації, які забезпечують простір для гнучких політичних компромісів, але не підмінюють базові принципи – суверенітет, територіальну цілісність та верховенство права. Саме така конфігурація дозволить країнам регіону спільно формувати безпечне й гідне майбутнє для своїх суспільств та всієї Європи.

Співпраця Україна–Центральна Європа пройшла інституційну точку неповернення: 1) вона закріплена угодами про безпеку, індустріальними ланцюжками, логістичними коридорами й морською безпекою; 2) роль держав ЦСЄ в координації поставок боєприпасів, ППО, тренувань і у забезпеченні чорноморсько-дунайської логістики є системоутворюючою для обороноздатності України; 3) внутрішні політичні коливання окремих урядів не зламали загальної коаліційної траєкторії, натомість посилилися механізми «коаліцій охочих» і багаторівневих угод; 4) на середньостроковому горизонті саме країни Центральної Європи залишаться ключовими архітекторами східного флангу НАТО/ЄС, а також провайдерами практичної оборонної інтероперабельності з Україною.

Список використаних джерел:

1. Словаччина буде разом із нами та з іншими партнерами в роботі заради миру – Володимир Зеленський за підсумками зустрічі з Робертом Фіцо URL: <https://www.president.gov.ua/news/slovachchina-bude-razom-iz-nami-ta-z-inshimi-partnerami-v-ro-100001> (Дата звернення: 11.09. 2025).
2. Спільна заява Президента України Володимира Зеленського та Президента Чеської Республіки Петра Павела про стратегічне партнерство між Україною та Чеською Республікою <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-ta-p-96801> (Дата звернення: 29.08. 2025).
3. News digest: Repair work for Ukraine moves from Slovakia to Germany. URL: <https://spectator.sme.sk/politics-and-society/c/news-digest-repair-work-for-ukraine-moves-from-slovakia-to-germany> (Date accessed: 16.08.2025).
4. Our company has opened an office in Ukraine as a trusted arms supplier. URL: <https://www.excaliburarmy.cz/news/our-company-as-one-of-ukraines-most-reliable-arms-suppliers-has-officially->

opened-an-office-in-ukraine-90 (Date accessed: 24.08.2025).

5. Ukraine war briefing: Another 1.5m artillery shells for Ukraine under Czech scheme. URL: <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/28/ukraine-war-briefing-another-15m-artillery-shells-for-ukraine-under-czech-scheme> (Date accessed: 27.08.2025).

Василь КЛИМОНЧУК,
професор кафедри політичних наук
факультету історії, політології і міжнародних відносин
(Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Виходячи із сучасних політичних реалій Україна є державою виняткового геополітичного значення, і саме в цьому полягає сенс стратегічного партнерства Польщі з цією державою в умовах формування спільності інтересів, особливо в умовах спочатку гібридної (2014 р.), а потім повномасштабної (2022 р.) російської агресії. Слід пам'ятати, що до початку цієї агресії підтвердженням унікального геополітичного значення, висловленого Збігнєвом Бжезінським у формулі геополітичного стрижня, було те, що незалежна Україна, з'явившись у 1991 році, стала водночас результатом і підтвердженням краху біполярного порядку часів холодної війни та розпаду тодішнього СРСР. Така геополітична зміна мала особливе значення для Польщі, яка першою визнала Україну як державу 2 грудня 1991 року.

Стратегічне партнерство – незважаючи на те, що воно стало словосполученням, яке відображає зміну міжнародного клімату після закінчення холодної війни, означає особливу якість відносин між державами. Воно виражається у взаємних привілеях та інтенсивності відносин, відображає довгостроковий збіг основних зовнішньополітичних інтересів, відмову від дій, що суперечать інтересам партнерства, і взаємну рівноправність. Політична воля формування відносин між Польщею та Україною у такий спосіб була задекларована під час візиту Президента Леоніда Кучми до Польщі у червні 1996 року, де особливо наголошувалося на зближенні інтересів у плані інтеграції до євроатлантичних структур. Раніше, у березні 1994 року, міністри закордонних справ підписали Декларацію про принципи формування українсько-польського партнерства.

Виправдано говорити про асиметричність взаємного збагачення обох країн. У 90-х роках ХХ ст. зближення з Польщею було важливим для України з точки зору підкреслення політичної незалежності власної держави, особливо щодо росії. Однак у період подальшої політики багатовекторності чи навіть зближення з росією Польща не відігравала чітко визначеної та значущої ролі в політичній стратегії України. Помаранчева революція, підтримка України Польщею та політичне зближення між двома країнами, а також процеси примирення, розпочаті між двома народами, суттєво не змінили уявлення України про геополітичне значення Польщі, особливо президентських виборів 2010 року, на яких переміг Віктор Янукович. Здавалося б, що досить суттєві зміни у значенні Польщі для України відбулися після Революції гідності, Євромайдану та однозначного акцентування українським суспільством і більшістю основних політичних сил на європейських прагненнях, включно, з перспективою членства в Європейському Союзі та НАТО. Однак після гібридної агресії росії проти України й анексії Криму виключення Польщі з «норманського формату» стало для Польщі великим розчаруванням. Це супроводжувалося, особливо після зміни центру політичної влади в Польщі у 2015 році, тиском, спрямованим на акцентування невирішених проблем історичної пам'яті. Можливість для нової якості взаємних відносин в умовах геополітичного тиску росії не було використано [1, с. 2].

Є багато ознак того, що повномасштабна агресія росії проти України відкрила новий етап стратегічного партнерства між Польщею та Україною, зміцнюючи спільність геополітичних інтересів. Відкривається нова перспектива членства України в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі. Зросла важливість Польщі для України не лише як каналу для передачі військової та економічної допомоги, але й як зразка трансформаційних процесів, досвіду та шляху до євроатлантичних структур. Цю оцінку не змінює наявність ситуативних, галузевих, а не стратегічних конфліктів інтересів.

Розвиток стратегічного партнерства має доволі динамічний характер, а тому моделі такого рівня відносин можуть із плином часу трансформуватись залежно від внутрішньополітичних процесів в обох країнах і зміни міжнародної ситуації. Так із початком російської війни проти України українсько-польське стратегічне партнерство наближається до моделі стратегічного партнерства проти спільної загрози. Очевидно, відтепер і в подальші роки, допоки відбувається російсько-українська війна, яка має до переростання в глобальну війну, що становить перманентну воєнну загрозу Польщі з боку росії, модель стратегічного партнерства проти спільної загрози стане основною в українсько-польських відносинах.

Поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща посилилось в умовах гібридної війни росії та її переростання в широкомасштабну російсько-українську війну. Під її впливом Польща першою відчула на собі потужний міграційний удар у вигляді мільйонів українських біженців. Від початку вторгнення Польща прийняла більше українських біженців, ніж будь-яка інша європейська країна, водночас ідучи їм на зустріч у питаннях доступу до охорони здоров'я та освіти, а також можливості працевлаштування. Упродовж 2022 року польська влада зареєструвала понад 1,5 млн. українських біженців. Польща стала транзитною дорогою та домом для мільйонів українців. З 24 лютого 2022 року польсько-український кордон перетнули 9,4 млн. українців, що за кількістю дорівнює 25% населення республіки Польща. В цьому контексті 12 березня 2022 року президент Польщі Анджей Дуда підписав Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави». Цим документом українцям дозволили перебувати на території Польщі упродовж півтора року, мати право на роботу, а також державні виплати на рівні з громадянами Польщі.

Лише за перші три місяці війни поляки віддали українським біженцям 10 млрд. злотих зі своїх сімейних бюджетів. Загалом до матеріальної підтримки біженців долучилося 70% населення Польщі. Польські мобільні оператори надали можливість безкоштовних дзвінків упродовж першого місяця перебування у Польщі. Найбільша польська залізнична кампанія «PKP Intersiti» запровадила безкоштовний проїзд для громадян України до кінця червня 2022 року. Фінансова допомога з боку Польщі склала понад 2,1 млрд. дол. США. Звичайно, такі велетенські пожертви негативно позначились на економічному стані Польщі. Зросла інфляція, підвищився попит на житло, продукти харчування, товари та послуги, що підвищує витрати. У квітні 2023 року майже 64% компаній виробничої сфери заявили, що війна в Україні мала незначний негативний вплив на бізнес активність.

Цю ситуацію відразу ж використала російська пропаганда. Аби погіршити відносини між Україною та Польщею, росія проводить інтенсивну пропагандистську та дезінформаційну кампанію. У російськомовному інформаційному просторі поширюється наратив про те, що польська армія має намір увійти в Україну, щоб захопити її західну частину в ім'я ідеї «великої Речі Посполитої». Своєю чергою, полякам подається інша версія. Для них російська пропаганда поширює міфи про те, що підтримка України та допомога українським біженцям не в інтересах Польщі – що це може привести до втягнення її у війну з усіма відповідними наслідками, включаючи отримання ядерного удару. Попри те, що і українці, і поляки мають імунітет від подібних дезінформаційних вірусів, створених російськими пропагандистами, ці наративи створюють певний інформаційний дискомфорт для народів, сіють сумніви в їхній підсвідомості.

Своєю чергою, поглиблення військового й оборонного співробітництва має стати магістральним напрямом розвитку рівноправного симетричного партнерства України та Польщі. Така першочергова пріоритетність обумовлена дедалі більшою воєнною загрозою з боку росії для України та Польщі, нарощуванням наступальних угруповань російських військ, розгортанням нової ракетної зброї та проведенням масштабних військових навчань стратегічного рівня на східному фланзі НАТО і тимчасово окупованих територіях України, а головне російсько-українською війною. Така агресивна зовнішня і воєнна політика росії не тільки загрожує національній безпеці обох держав, але й може спровокувати регіональну війну в Центрально-Східній Європі [2, с. 408].

Водночас потребує вирішення проблема асиметричного характеру українсько-польського стратегічного партнерства. Вирішення цього завдання залежить від того, яке місце відводиться цьому стратегічному партнерству в зовнішній політиці Польщі. Тож першочергово для відновлення симетричного стратегічного партнерства необхідно зосередитися на формуванні його концептуальної бази, в якості якої може бути обрана стратегія рівноправного симетричного партнерства.

Виходячи з пріоритетності безпекової, оборонної, та економічної сфери, а також їх асиметричного характеру в системі партнерських відносин між Україною та Польщею, варто було би виділити першочергові завдання, які необхідно вирішити в цих сферах. Найперше для подолання диспаритету в

сфері економічних відносин необхідно зосередити зусилля на таких напрямках економічного співробітництва: модернізація промислового виробництва; поліпшення інвестиційного клімату та створення спільних підприємств і спільного виробництва на території обох країн; заміщення українсько-російського виробництва кооперацією з польськими підприємствами; створення більш сприятливих умов для торгівлі на паритетних умовах; сприяння Польщі в адаптації Україною нових нормативів і стандартів, прийнятих у ЄС; запровадження промислового безвізового режиму між Україною та Польщею, як країною ЄС; запозичення польського досвіду в розвитку зеленої енергетики та охорони довкілля; протидія нелегальним фінансовим потокам та податковим злочинам; координація у сфері трудової міграції; енергетична взаємодія та питання перетину кордону, боротьба з порушенням митних правил і норм фіто санітарної сертифікації; розблокування ліцензії на вантажні перевезення; будівництво газового інтерконектора, що має спростити отримання американського скрапленого газу, який поступає у польський термінал у Свіноуйсьці.

Однією з вад партнерських відносин між Україною та Польщею є слабка інституційна спроможність органів державної влади реалізувати заходи й плани в ключових сферах співробітництва між двома країнами. Створення таких дієвих механізмів співпраці та координації сприяло би підвищенню рівня рівноправності та паритетності в досягненні симетричного партнерства.

Важливу роль у формуванні договірно-правової бази має відігравати міжпарламентський діалог між Сеймом Республіки Польща та Верховною Радою України, який реалізується змішаними двосторонніми парламентськими групами.

Пріоритетність безпекової сфери рівноправного стратегічного партнерства між Україною і Республікою Польща обумовлюється насамперед спільними загрозами, головною з яких стає російська воєнна інтервенція. Основним напрямком військового співробітництва України та Польщі в умовах широкомасштабної агресії з боку росії має стати проведення спільних навчань з оборонної тематики, відпрацювання взаємодії та бойової злагодженості різнорідних сил та міжвидових з'єднань Збройних сил України та Польщі.

Польща виявилась не тільки міжнародним хабом у наданні Україні військової допомоги, але й військово-промисловим майданчиком та сервісним центром з обслуговування та ремонту української військової техніки та важкого озброєння [3, с. 19].

Польща не тільки надає посильну воєнну допомогу українському війську в перемозі над російським агресором, але й має намір брати активну участь у повоєнній відбудові України. У цьому плані ключове значення матиме розширення та модернізація наявної транспортно-логістичної, прикордонної та транскордонної інфраструктури між Україною та Польщею.

Еволюція українсько-польського стратегічного партнерства свідчить про його динамічну трансформацію від симетрично-асиметричного до класичного асиметричного. Реалії російсько-української війни вплинули на характер стратегічного партнерства між двома країнами, обумовили необхідність інвентаризації їхніх двохсторонніх відносин. Це означає, що головний пріоритет у розвитку такого рівня відносин зміщується у воєнну сферу, а модель українсько-польського стратегічного партнерства трансформується з асиметричної в модель рівноправного симетричного партнерства проти спільної загрози.

Список використаних джерел:

1. Пашков М. Стратегічне партнерство України (реалії та пріоритети в умовах війни). *Національна безпека і оборона*. 2023. № 3–4. С. 2–3.
2. Петрась М., Балюк В., Перепелиця Г. Стратегічне партнерство Польщі та України в умовах зміни міжнародної системи. Люблін: Видавництво Університету Марії Кюрі-Склодовської, 2024. 442 с.
3. Яровенко М. Передумови для встановлення стратегічного партнерства. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 12. С. 19.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Польща – один із найбільших торговельних партнерів України. Початок повномасштабної війни в лютому 2022 року ще більше посилив торговельно-економічні відносини України з Польщею. Незважаючи на логістичні й інфраструктурні перебої, спричинені зерновим конфліктом, польський експорт до України зріс на понад 80% у період з 2021 по 2023 роки. Це зростання було зумовлене насамперед гуманітарними потребами, зокрема медичними товарами, основними продуктами харчування, будівельними матеріалами тощо. Водночас польський імпорт із України залишився відносно стабільним, за винятком тимчасового сплеску в 2022 році, пов'язаного зі збільшенням поставок зернових та олійних культур, оскільки українські виробники шукали альтернативні маршрути через морську блокаду з боку країни-агресора.

У 2022 році український експорт до Польщі сягнув \$6,81 млрд., тоді як імпорт з Польщі склав \$5,55 млрд. Динаміка зовнішньої торгівлі між Польщею та Україною впродовж 2020-2023 років демонструвала поступове зростання як експорту з Польщі в Україну, так і імпорту українських товарів до Польщі, що вказувало на поглиблення двосторонніх торгово-економічних зв'язків.

У 2022 році, попри початок повномасштабної війни в Україні, польський експорт різко зріс до 45,6 млрд., тоді як імпорт знизився до 28,1 млрд., у результаті чого сальдо зросло до 17,5 млрд. Найвищих показників було досягнуто у 2023 році: експорт Польщі до України становив 51,7 млрд., імпорт – 20,3 млрд., а позитивне сальдо зросло до 31,4 млрд. дол. США. Це свідчить не лише про посилення ролі Польщі як торговельного партнера, а й про значну зміну структури взаємної торгівлі, з перевагою польських товарів, що, ймовірно, було зумовлено зростанням гуманітарного, технічного та військового постачання в умовах війни.

Тим не менш, війна внесла значні складнощі у двосторонні економічні відносини. У квітні 2023 року Польща запровадила захисні торговельні заходи, зокрема тимчасову заборону на імпорт певних українських зернових та олійних культур, щоб захистити свою сільськогосподарську галузь від перебоїв на місцевому ринку. Як наслідок, український експорт до Польщі різко скоротився приблизно на 28,6%, впавши з \$6,7 млрд у 2022 році до \$4,8 млрд у 2023 році. Крім того, логістичне навантаження посилювалося через протести на кордоні та затори, зокрема через дії польських транспортних компаній, що серйозно вплинуло на ефективність взаємної співпраці та призвело до подальшого скорочення обсягів торгівлі.

Іншим важливим аспектом цієї зміни економічної динаміки стала масштабна міграція українців до Польщі, насамперед біженців із зон бойових дій. У період з лютого по травень 2022 року близько 3,5 мільйона українців виїхали до Польщі, що суттєво вплинуло на її ринок праці, соціальну інфраструктуру та основи державної політики. Цей приплив, який спочатку спричинив навантаження на державний бюджет, також дав поштовх різним секторам економіки, забезпечивши необхідну робочу силу та створивши нову ринкову динаміку, особливо на споживчих ринках і в секторі послуг.

Обидві країни активно впроваджували стратегії адаптації для пом'якшення наслідків перебоїв у торгівлі. Європейський інвестиційний банк підкреслив, що перебої в торгівлі, спричинені війною, не лише посилювали інфляцію в Європі, але й створили ширшу регіональну економічну нестабільність. Як наслідок, Україна та Польща тісно співпрацюють над інфраструктурними проєктами, спрямованими на покращення прикордонної логістики, митних процедур та загального сприяння торгівлі, тим самим зменшуючи транзакційні витрати та підвищуючи стійкість двосторонніх торговельних потоків [3].

Крім того, війна підкреслила необхідність диверсифікації торговельних маршрутів і ринків, спонукаючи як Україну, так і Польщу вивчати альтернативні транспортні коридори, включаючи залізничні та автомобільні мережі, що простягаються в напрямку Центральної та Західної Європи. Цей стратегічний зсув спрямований на посилення економічної стабільності та зменшення вразливості до майбутніх перебоїв, демонструючи значні довгострокові зміни у двосторонній торговельній логістиці.

Отже, динаміка торгівлі між Україною та Польщею до і після початку повномасштабної війни 2022 року продемонструвала взаємовідносини, що характеризуються значною адаптивністю та стійкістю. Якщо довоєнний період характеризувався стабільним зростанням і посиленням економічної взаємозалежності,

то конфлікт вніс значні перебої, змусивши обидві країни швидко пристосовуватися до нових реалій.

У 2024 році загальний товарообіг між Україною та Польщею становив 11,7 мільярда доларів США, з яких 4,7 мільярда доларів США склав експорт української продукції до Польщі, а 7 мільярдів доларів США – імпорту товарів з Польщі в Україну [1]. У 2024 році український експорт до Польщі залишився одним із ключових напрямів зовнішньої торгівлі, незважаючи на складні воєнні умови. Польща, як найближчий сусід і політичний союзник, зберігає провідне місце серед партнерів України, надаючи українському бізнесу відносно стійкий ринок збуту, особливо для продукції з високою доданою вартістю та стратегічною сировиною.

Найбільшу частку українського експорту становили чорні метали (16%), жири й олії (13,7%) та руди (10,7%) – ключові товари важкої промисловості й аграрного сектору. Значні обсяги припадають також на електричні машини (8,1%) та деревину з виробами (6,4%), що свідчить про стабільну присутність української продукції у виробничих і будівельних ланцюгах Польщі. Хоч експорт чорних металів зменшився на 29,3%, це компенсувалося зростанням постачань продукції переробки овочів (+113,4%), неорганічної хімії (+117,2%) та електричних машин (+71,8%). Помітне зниження у групі олійних культур (-45,7%) та відходів харчової промисловості (-26,4%) вказує на зміну структури аграрного експорту, частково зумовлену обмеженнями інфраструктури та зміною пріоритетів переробки в середині країни. Водночас стабільний експорт меблів (5,8%) і паперу (1,2%) підкреслює збереження позицій України у сфері легкої промисловості.

Крім того, металургійна продукція, зокрема сталь і чавун, історично посідає чільне місце в українському експорті до Польщі. Сталеливарна промисловість України, яка традиційно є наріжним каменем її промислового сектору, забезпечувала польську промисловість необхідною сировиною та проміжними продуктами. Однак після 2022 року цей експорт зіткнувся зі значними перешкодами через логістичні перебої, спричинені пошкодженою інфраструктурою та заблокованими морськими шляхами. Незважаючи на ці обмеження, металургійна продукція зберігає значну частку в торгівлі, що свідчить про усталені зв'язки та взаємну промислову залежність між українськими виробниками та польськими галузями, які залежать від цих матеріалів [2].

У 2024 році товарна структура імпорту України з Польщі продемонструвала збереження традиційних економічних зв'язків, так і адаптацію до нових потреб, пов'язаних з умовами повномасштабної війни. Польща залишається одним із провідних торговельних партнерів України, забезпечуючи широкий спектр товарів – від енергетичних ресурсів і техніки до фармацевтики та продуктів харчування. Загальний обсяг імпорту становив 6,99 млрд. дол. США, що на 6,2% більше, ніж у 2023 році, попри воєнний стан. Це зростання свідчить про стійкість торговельних відносин і стратегічну важливість Польщі для економічної безпеки України.

Основу польського імпорту традиційно склали мінеральні палива, нафта та продукти її перегонки (20,6% загального обсягу, понад 1,4 млрд дол. США), що є критично важливими для забезпечення енергетичних потреб України під час війни. Значне місце займають також пластмаси й полімери (6,9%), машини й механізми (6,5%), електричні машини (5,3%) та засоби наземного транспорту (8,2%) – тобто продукція, що безпосередньо пов'язана з інфраструктурною відбудовою, логістикою та обороноздатністю. Зростання імпорту літальних апаратів (на 166,5%) може свідчити про активізацію у військово-технічній сфері або розвиток гуманітарної авіаційної логістики. Водночас імпорту фармацевтичної продукції зріс на 22,8%, що також відображає виклики медичного забезпечення у кризовий період. Незначне, але стабільне представлення мають харчові товари, мило, папір, метали та добрива, що забезпечують базові потреби внутрішнього ринку. Важливо, що в деяких категоріях – зокрема добривах (-20,8%) і транспорті (-10,6%) – спостерігалось зниження, ймовірно через логістичні бар'єри або тимчасове заміщення поставок.

Торгівля з Польщею – один з ключових елементів української економіки під час війни: як для імпорту необхідних товарів, так і для експорту, забезпечення доходів. Незважаючи на значні виклики, зокрема інфраструктурні та безпекові, торгово-економічні зв'язки з Польщею стабільно ростуть і зміцнюються.

Список використаних джерел:

1. Державна митна служба України. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. URL: [https://www.customs.gov.ua/\(data звернення: 13.09.2025\)](https://www.customs.gov.ua/(data%20звернення%3A13.09.2025)).
2. European Investment Bank. Ukraine conflict threatens Europe's recovery and mass poverty. 2022. URL: <https://www.eib.org/en/stories/ukraine-trade-inflation> (дата звернення: 13.09.2025).

3. Trade.gov.pl. (2024). The impact of migration from Ukraine on trade and business opportunities. URL: <https://www.trade.gov.pl/en/news/the-impact-of-migration-from-ukraine-on-trade-and-business-opportunities/> (дата звернення: 13.09.2025).

Ігор ДОЦЯК,

*доцент кафедри політичних наук факультету історії,
політології і міжнародних відносин*

(Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Явище колабораціонізму набуло поширення та еволюціонувало протягом перебігу війни за Незалежність України. Перші його прояви припали на період анексії Криму та створення псевдо республік на території Донбасу. Саме тоді проросійськи налаштовані громадяни активно діяли для утвердження російської влади на цих територіях. Терміни «колаборант», «колабораціонізм» і «колабораціоніст» походять від латинського слова *collaborare*, що означає «співпраця». У позитивному значенні колаборація розуміється як спільна діяльність або співробітництво, тоді як у негативному контексті вона асоціюється зі зрадницькою співпрацею з ворогом.

У політологічній літературі термін «колабораціонізм» використовується для характеристики співпраці окремих громадян або певних груп населення окупованих територій з окупаційною владою. Найбільш поширеним у науковому дискурсі можна вважати підхід, згідно з яким явище колабораціонізму розглядається як звичайна тактика виживання для населення окупованої території. Водночас треба виокремлювати свідоме активне сприяння ворожим інституціям та органам влади країни агресора, що спрямоване на отримання матеріальної чи статусної вигоди та спрямоване проти національної безпеки й оборони.

Власне саме такі діяння і повинні бути криміналізовані законодавством. 15 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціоністську діяльність», який доповнив Кримінальний кодекс статтею 111-1, яка істотно посилила кримінальну відповідальність за злочинну співпрацю з державою-агресором, визначаючи конкретні санкції за колабораціонізм. Вони можуть включати штрафи, виправні роботи, арешт, позбавлення права обіймати посади, позбавлення волі на строк до 15 років, або навіть довічне позбавлення волі з конфіскацією майна, залежно від тяжкості злочину.

Законодавець визначає суть колабораціоністської діяльності – це, зокрема: публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України; публічні заклики до підтримки держави-агресора, її збройних формувань чи окупаційної адміністрації; впровадження освітніх стандартів країни-агресора на окупованих територіях; здійснення інформаційної діяльності на користь держави-агресора. Звичайно правова оцінка колабораціонізму повинна була появиться ще в 2014 році після анексії Криму та створення сепаратистських анклавів на Донбасі. Тоді люди які організовували псевдо референдуми та формували окупаційну адміністрацію не понесли жодних покарань. Показовим є приклад колишньої міської голови м. Слов'янськ Нелі Штепи. Під час російської інтервенції в Україну і захоплення проросійськими сепаратистами та російськими диверсантами державних установ Слов'янська 12 квітня 2014 Штепа фактично підтримала захоплення державних будівель бойовиками. До цього часу вона не понесла відповідальності за свої діяння, продовжуючи активну політичну діяльність. Саме відсутність дієвої політики протидії колабораціонізму привела до його активного поширення після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Окремі чиновники, депутати та працівники бюджетної сфери перейшли на службу до окупаційних адміністрацій і проводили діяльність спрямовану на завдання шкоди суверенітету та територіальній цілісності України, її зовнішній і внутрішній безпеці, обороноздатності, економічній та інформаційній сфері.

На окупованих територіях змінюються програми навчання у школах і університетах,

впроваджуються проросійські наративи, що виключають українську культуру та історію. Окупаційна влада активно використовує освітню систему для пропаганди та виховання лояльного населення. Чимало місцевих жителів залучаються до участі у військових формуваннях окупантів, зокрема через мобілізацію або пропаганду. При класифікації всіх видів колабораціонізму, на нашу думку, найважливішим є поділ на добровільний і вимушений. Добровільний передбачає самостійну ініціативу суб'єкта щодо співпраці з ворогом для отримання економічних, соціальних чи статусних переваг або реалізації ідеологічних чи психологічних (наприклад, почуття помсти) прагнень. Вимушений зумовлений необхідністю виживання й адаптації до умов окупаційного режиму. Останній підпадає під адміністративну відповідальність так як не несе серйозної загрози національній безпеці держави.

В умовах сучасних українських реалій виникла така форма вимушеного колабораціонізму як повернення громадян на тимчасово окуповані території із регіонів контрольованих українською владою. Люди повертаються у зв'язку із неможливістю адаптації до життя на нових територіях, в першу чергу через проблеми із житлом. На окупованих територіях вони залишили ще не зруйноване житло й окупаційна влада погрожує його конфіскувати. Такі процеси вимагають більш ефективної економічної, соціальної та інформаційної допомоги внутрішньо переміщеним особам з боку центральних і регіональних органів державної влади та територіальних громад.

Протидія добровільному колабораціонізму в умовах воєнного стану пройшла серйозну трансформацію – від замовчування та ігнорування з боку правоохоронних органів до визнання існуючої загрози, її юридичної класифікації, застосування різноманітних методів боротьби та превенції. Встановлена правова оцінка цього явища та відповідальність за учинені злочини. В судах почали розглядатись численні справи проти колаборантів, навіть заочно. Крім того, випадковим чином почали гинути найбільш одіозні прислужники російських загарбників. І це відбувається не лише на тимчасово окупованих територіях, а майже на всій території росії.

В умовах війни всі загарбники та їх прислужники є законною ціллю сил оборони України. Це дає серйозний психологічний і соціальний ефект. Принцип невідворотності покарання зрадників українського народу за їхні злочини проти національного суверенітету та територіальної цілісності повинен чітко та послідовно реалізовуватись. Потребує удосконалення законодавство в частині підвищення юридичної чіткості у визначенні колабораційної діяльності та передбаченні більш диференційованого підходу до покарань залежно від ступеня співпраці з окупаційною владою. Для тих хто діяв під примусом треба передбачити ширший спектр адміністративних санкцій, а для добровільних колаборантів зберегти всю строгість покарання.

Петро МЕЛЬНИК,

кандидат юридичних наук, доцент, докторант

(Науково-дослідний інститут публічного права, м. Київ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНКИ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України супроводжується масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, зокрема воєнними злочинами та злочинами проти людяності. Такі дії розглядаються як системне ігнорування положень Статуту ООН, основоположних принципів суверенної рівності держав, територіальної цілісності та непорушності кордонів. Вони створюють масштабну загрозу міжнародному правопорядку, глобальній системі колективної безпеки та стабільності міжнародних відносин. За період повномасштабного вторгнення РФ зареєстровано 187537 злочинів агресії та воєнних злочинів (станом на 14.09.2025 року) [1].

Збройна агресія спричинила значні пошкодження інфраструктурних об'єктів, серед яких особливу небезпеку становлять промислові підприємства з високим рівнем екологічного ризику, що призводить до забруднення підземних і поверхневих вод, атмосферного повітря, ґрунтового покриву, деградації ландшафтів і знищення біорізноманіття.

Внаслідок підриву росією греблі Каховської ГЕС знищено річкові та прибережні екосистеми, що

спричинило значне опріснення північно-західної частини Чорного моря, зменшено об'єм води на 14,395 куб.км., підтоплено 63447 га лісів. Територія значно забруднена нафтопродуктами, хімікатами та стічними водами.

Станом на 15 вересня 2025 року Державною екологічною інспекцією зафіксовано і задокументовано 9723 факти заподіяння шкоди довкіллю внаслідок збройної агресії рф. Лісовими пожежами знищено 105855 га лісів та інших насаджень, засмічено 2416833 кв.м земель, забруднено 1215963 кв.м ґрунтів, 47940 тонн забруднюючих речовин потрапило у водні об'єкти і 66802 кг у морські води, засмічено водні об'єкти 42363534 кг сторонніх предметів, матеріалів, відходів або інших речовин [2].

20 березня 2022 року постановою Кабінету Міністрів України №326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії росії (сьогодні у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 951), який встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року.

На підставі даного Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, розроблено та прийнято наступні методики визначення шкоди довкіллю:

1) методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167;

2) методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.04.2022 р. № 175;

3) методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295;

4) методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 21.07.2022 р. № 252;

5) методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19.08.2022 р. № 309;

6) методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15.09.2022 р. № 366;

7) методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.10.2022 р. № 414;

8) методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 жовтня 2022 року № 424.

Орієнтовні збитки довкіллю внаслідок воєнних дій, нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик, становлять 5,856 трлн грн [2]. Збитки, завдані довкіллю внаслідок підриву Каховської ГЕС, складають – 55,63 млрд. грн [2].

На міжнародному рівні Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14.12.2022 р. визначено, що Російська Федерація повинна відповідати за будь-яке порушення міжнародного права в Україні чи проти України, у тому числі за вчинену агресію проти цієї країни в порушення Статуту ООН, а також будь-яке порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини, а також що вона повинна прийняти на себе правові наслідки всіх своїх протиправних дій на міжнародному рівні, включаючи відшкодування збитків, у тому числі будь-якої шкоди, заподіяної цими фактами.

12 травня 2023 року на 1466-му засіданні заступників Міністрів було прийнято Комітетом Міністрів Ради Європи Резолюцію CM/Res(2023)3 «Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр

збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України». Статутом Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, встановлено, що даний Реєстр слугує для документального обліку доказів та інформації, що стосуються заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, всім зацікавленим фізичним і юридичним особам, а також державі Україна, включаючи її регіональні та місцеві органи влади, державні чи підконтрольні установи, міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України. Реєстр створено як платформа для міжурядового співробітництва, яка діє в інституційних рамках Ради Європи. Він приймає та обробляє інформацію, що стосується заяв про відшкодування збитків та доказів; категоризує, класифікує та систематизує такі заяви, оцінює та визначає прийнятність заяв для включення до Реєстру й реєструє прийнятні заяви з метою їх майбутнього розгляду та винесення рішення.

Слід відмітити проблемність і важкість збору та фіксування доказів заподіяння шкоди довкіллю, у зв'язку з інтенсивністю й широкомасштабністю воєнних дій, тимчасовою окупацією частини території України.

Належне національне та міжнародно-правове забезпечення оцінки шкоди довкіллю, заподіяної внаслідок збройної агресії РФ, якісний збір та фіксування таких збитків слугуватиме підставою для притягнення країни-агресорки до міжнародно-правової відповідальності за шкоду, завдану довкіллю на території України.

Список використаних джерел:

1. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 14.09.2025р.: Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2025).
2. ЕкоЗагроза. URL: <https://ecozagroza.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2025).

Софія МАРЧУК,

здобувач третього (PhD) рівня освіти

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

МЕЖІ РАЦІОНАЛЬНОСТІ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ЯДЕРНОГО ЧИННИКА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну в 2022 році стало не лише найбільшим військовим конфліктом в Європі з часів Другої світової війни, але й спричинило безпрецедентну кризу режиму ядерного нерозповсюдження. Асиметричність цієї війни між світовою ядерною «superpower» та неядерною державою, що 30 років тому відмовилась від свого ядерного арсеналу в обмін на безпекові гарантії та міжнародне визнання, створює унікальний предмет для дослідження стратегічної раціональності в умовах геополітичної турбулентності, ескалації ядерної риторики та зламу розуміння класичного ядерного стримування.

Незважаючи на триваючий потужний тиск ядерних загроз з боку Москви, Україна не лише чинить супротив армії агресора на своїй території за значної військової допомоги своїх міжнародних партнерів, а також активно проводить операції та завдає ударів по критичних військових об'єктах на території Росії. Зокрема, предметом особливої уваги стала операція «Павутина», проведена Службою Безпеки України 1 червня 2025 року. Згідно з офіційною заявою Президента України (2025), у результаті нанесення ударів по 5 аеродромам Російської Федерації були пошкоджені у різній мірі 41 літак, включаючи стратегічні бомбардувальники Ту-95МС, Ту-22М3, що є елементами російської ядерної тріади. Водночас із тим, зазначені ракетноносії використовувались російською стороною під час останніх 3 років для нанесення ракетних ударів по території України.

Такі операції, у свою чергу, є значним викликом надійності російського ядерного стримування, адже прямо порушують положення «Основ державної політики Російської Федерації у сфері ядерного стримування». Відповідно до зазначеного документу, оновленого восени 2024 року, Росія може використати ядерну зброю у разі отримання інформації про масований запуск (зліт) засобів повітряно-

космічного нападу (літаки стратегічної та тактичної авіації, крилаті ракети, безпілотні, гіперзвукові та інші літальні апарати) і перетин ними державного кордону РФ [3]. Це стає поштовхом до питання: чому Росія, маючи ядерний потенціал, втрачає створені нею «червоні лінії», ставлячи під загрозу елементи свого стратегічного ядерного арсеналу та надійність власного стримування? Іншими словами, де проходить межа раціональності для ядерної держави у війні, що вже вийшла за межі стандартних моделей стримування?

Аби віднайти відповіді на ці питання ми звернемось до аналізу ядерного чинника у війні Росії проти України крізь призму теорії ігор, концепції стратегічної раціональності та основ ядерного стримування.

Згідно з класичною логікою ядерного стримування, раціональність передбачає, що держави-актори приймають рішення та діють з огляду на оцінку балансу очікуваної вигоди та збитків, що дозволяє їм уникнути катастрофічних наслідків і реалізувати найкращий сценарій подій для себе. У цьому випадку використання ядерної зброї вважається останнім кроком виправданим лише у випадку наявності екзистенційної загрози існуванню держави. Ядерні доктрини Російської Федерації зберігали цей принцип від 2000 року, але із вторгненням в Україну стратегія переживає кардинальні зміни.

З 2022 року ядерна риторика Москви стала інструментом для стримування партнерів України від прямого втручання у російсько-українське протистояння та примусом утриматись від надання Україні певних видів озброєння (далекобійних ракет, винищувачів тощо) [7]. Разом із загрозливою риторикою про те, що Кремль готовий використати всі можливі засоби, якщо буде загроза її існування, і це не є блеф [4], ми можемо засвідчити, що це було яскравим прикладом використання моделі теорії ігор «Chicken» в російській ядерній стратегії. Відповідно до неї, дві сторони мчаться назустріч одна одній – поразку отримає той, хто схибить та зверне першим. Переможець натомість тисне до останнього і виграє за рахунок запевнення свого опонента у власній некерованості.

Отже, згідно з наведеною моделлю, використовуючи ескалаційну ядерну риторичку Росія мала на меті примусити Україну та її західних партнерів поступитись у конфлікті під загрозою використання ядерної зброї. Водночас із тим, маємо засвідчити, що риторика, як і будь-яка інша стратегія теорії ігор, втрачає свою силу при повторюваній неефективності. Зрештою, так сталося із ядерними загрозами Кремля, що й породило прийняття змін до російської ядерної доктрини та дало поштовх до здійснення українських операцій по території Росії.

Таким чином, після зламу стандартів традиційного стримування та досягнення моменту очевидної ненадійності російської стратегії ми фактично досягли межі раціональності. Це, відповідно, поріг, за яким вже неможливо приймати рішення виключно спираючись на логіку, раціональний розрахунок дій опонента або розраховувати на його передбачуваність. Оскільки протистояння відбувається в умовах, коли вже ситуація стає занадто нестабільною, актори діють хаотично, відмінно від звичних правил.

Можна засвідчити, що в умовах триваючої війни проти набагато більш ресурсного супротивника саме Україна змогла вдало вийти за межі раціональності й використати умови асиметрії на користь собі. Наприклад, проводячи атаки та підриви Кримського мосту, що пов'язує окупований Кримський півострів з територією РФ. Ці операції свідчать про те, що Київ сприймає погрози росіян як блеф, і не боїться їх. У свою чергу, це підриває логіку стримування РФ, ба більше – наносить значну шкоду міжнародному іміджу Москви та надійності її заяв. Особливо в контексті російського сприйняття Кримського мосту як символу так званого «возз'єднання» півострову з РФ, та його повернення в російський наратив як місця героїчної слави та патріотизму [6].

Іншим ефективним прикладом посування «червоних ліній» Росії та протидії її ядерному залякуванню з боку України слід назвати серію контрнаступів на Харківському та Херсонському напрямках наприкінці 2022 року. Тоді на тлі успішного просування Сил оборони України та суттєвого збільшення обсягів військової допомоги з боку країн НАТО, російське керівництво оголосило про завершення процесу анексії окупованих територій України, захоплених після початку повномасштабного вторгнення. Напередодні на частково контрольованих Росією територіях було організовано так звані «референдуми» щодо приєднання цих регіонів до складу Російської Федерації. За їхніми результатами президент РФ проголосив анексію чотирьох українських областей – Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської. Водночас він заявив про готовність до мирних переговорів з Україною, однак виключно без обговорення статусу згаданих територій. У подальшому Володимир Путін підписав конституційні закони про «входження» цих регіонів до складу РФ, що супроводжувалося внесенням відповідних поправок до Конституції Російської Федерації, в якій зазначені області були формалізовані як нові суб'єкти федерації [2]. Ці дії Кремля підкріплювались одночасним розгортанням масштабної військової мобілізації, вперше

оголошеної з початку повномасштабної фази війни [5].

Варто зазначити, що рішення щодо оформлення анексії було ухвалено саме в той момент, коли українські сили активно просувалися на Харківському напрямку та звільняли значну частину раніше окупованих територій. Анексія, у цьому контексті, мала не лише пропагандистський, але й стратегічний сенс створення формального приводу для мобілізації та зміщення юридичної рамки війни: подальші дії української армії вже могли трактуватись Росією як «вторгнення на її суверенну територію».

У цьому зв'язку особливої уваги заслуговує промова Путіна від 30 вересня 2022 року. Під час звернення він заявив про готовність Росії захищати «свої нові території» усіма наявними засобами, прямо натякаючи на можливість застосування ядерної зброї. Зокрема, він підкреслив, що ця позиція не є блефом [4], а також згадав американські ядерні удари по Хіросімі та Нагасакі як «історичний прецедент» [8]. Така риторика є чітким прикладом ядерного шантажу, спрямованого на стримування країн-партнерів України від подальшої підтримки українських військових зусиль та утримання Києва від подальшого повернення власних територій. Разом із цим, як ми знаємо це стало ще одним прикладом ерозії російської ядерної стратегії, що мала не меті блеф і залякування, ефективно відкинуті зусиллями української сторони.

З погляду теорії стратегічної раціональності в контексті російсько-української війни також окремо слід зупинитись на операції Збройних Сил України в Курській області, розпочатій наприкінці літа 2024 року. Адже з позицій традиційної логіки стримування подібні операції могли б розцінюватись як пряма ескалація, що підвищує ризик використання тактичної ядерної зброї з боку РФ на захист власних територій. Проте практична відсутність реакції Москви на захоплення Україною територій Курщини стало свідченням розширення меж припустимої поведінки в рамках цього конфлікту та новий крок у послабленні надійності російської стратегії стримування. Водночас із тим, Курська операція підтвердила, що посунувши межі раціональності, Україна діє не з позиції уникнення ескалації, а навпаки, з готовності тестувати межі толерантності опонента до втрат. Це стало зміною у конфлікті від обережного стримування до активної стратегії ризику, розрахованої на те, що Москва не спроможна відповісти симетрично та відповідно до власної доктрини, ядерно.

Таким чином, на тлі війни в Україні російська ядерна політика, яка тривалий час ґрунтувалась на ядерному сигналізованні, основах класичного стримування та спробах зміцнення надійності своєї стратегії в асиметричній війні проти України зіткнулась з необхідністю відходу від раціональної моделі стримування. Оскільки саме неефективна повторюваність і безкарність порушення «червоних ліній» поставила під сумнів не лише надійність намірів Росії, а й всю стратегічну раціональність цієї війни. Це у значній мірі зумовило трансформацію підходу сторін від раціонального розрахунку власних дій з оцінкою ризиків та переваг до ситуацій багаторазових ігор, де ключову роль грають гнучкість, непередбачуваність, готовність змінювати правила гри та швидко адаптуватись.

Через призму теорії ігор ми можемо назвати це переходом від «chicken game» до стратегії змішаних рівноваг, де сторони вимушені шукати нові моделі поведінки. Україна, попри загрози опонента, шукала можливості розширення операційного поля та перенесення зони бойових дій на територію РФ, здійснювала операції по вразливим об'єктам військової інфраструктури, атакувала навіть елементи російської ядерної тріади. Оскільки, наприклад, останні стратегічні бомбардувальники, були використані для нанесення конвенційних ударів по містах України і через це стали легітимною ціллю знищення. Західні партнери, у свою чергу, були вимушені поступитись перед страхом російського ядерного шантажу та продовжувати надавати Україні необхідну зброю. Для Москви використання ядерної зброї означало б тотальний міжнародний колапс, втрату підтримки не лише партнерів, але й нейтральних держав, і повну відміну з боку міжнародної спільноти. З іншого боку демонстрація готовності «вдатись до будь-яких засобів» без реального використання загроз тактика, яка через повторюваність втрачає сенс. Саме тут і проходить межа раціональності, що не може визначатись абсолютним балансом вигід і втрат, а контекстом, гнучкістю у відповідь на загрози та пошуком альтернатив.

Таким чином, поточна російсько-українська війна відкриває нову сторону стратегічної раціональності, згідно з якою сторона, яка має ядерну зброю, виявляється обмеженою власною стратегією, якщо її поведінка не відповідає її заявленим правилам. Натомість, опонент, неядерна держава, може здобути перевагу завдяки використанню межі раціональності, адаптації до нестабільності та невизначеності, а також формуванню власної логіки контрстримування у відповідь на ядерний шантаж.

Список використаних джерел:

1. Офіційне інтернет-представництво Президента України. (2025). Володимир Зеленський подякував війнам СБУ за проведення операції «Павутина» та відзначив їх державними нагородами. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-podyakuvav-voyinam-sbu-za-provedennya-op-98253>
2. Alizade, C. (2022). *Putin ratifies agreements on annexing 4 Ukrainian regions into Russia*. Anadolu Agency. URL: <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/putin-ratifies-agreements-on-annexing-4-ukrainian-regions-into-russia/2702895>
3. Kimball, D.G. (2024). *Russia Revises Nuclear Use Doctrine*. Arms Control Association. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2024-12/news/russia-revises-nuclear-use-doctrine>
4. Roshina, O. (2022). *Putin threatens to use nuclear weapons: "This is not a bluff"*. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/09/21/7368403/>
5. Sheftalovich, Z. (2022). *Full text of Putin's mobilization decree — translated*. POLITICO. URL: <https://www.politico.eu/article/text-vladimir-putin-mobilization-decree-war-ukraine-russia>
6. Simonova, A. (2024). *The Crimean Bridge as a Symbolic and Military Object in contemporary Russia*. Jordan Centre for the Advanced Study of Russia. URL: <https://jordanrussiacycenter.org/blog/the-crimean-bridge-between-symbolic-and-military-foundations-of-russia>
7. Sinovets, P.A. (2024). *The One Ring and How to Destroy It – How Russia Has Based Its Foreign Policy on Nuclear Weapons*. Istituto Affari Internazionali. URL: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/c05/one-ring-and-how-destroy-it>
8. Troianovski, A., Hopkins, V. (2022). *With Bluster and Threats, Putin casts the West as the Enemy*. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2022/09/30/world/europe/putin-speech-ukraine-russia.html>

Віктор ПЕТРИНКО,

доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)

ПЛАНЕТАРНИЙ ДУАЛІЗМ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА ОСНОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Геопростір планети поділений між людьми та їх політичними об'єднаннями – державами, які шляхом воєнних конфліктів, відкритого протистояння намагаються заволодіти територією сусіда та примножити власну територію для утвердження, як мінімум, регіональної могутності й лідерства, а як максимум, посилити свій вплив і позиції на планетарному геополітичному полі серед потужних гравців, у першу чергу членів Ради Безпеки ООН, світової політичної «шахівниці».

Думка вчених і геополітиків на межі XX – XXI ст. про заміну територіальних придбань/загарбань на фінансово-кредитне закабалення держав виявилась не зовсім вірною, оскільки такі закостенілі, геополітично консервативні держави як Китай і Росія проявляють наміри (Китай у бік Тайваню) або вже вдаються (Росія у бік України) до територіальної агресії щодо сусідніх держав утверджуючи, а точніше відновлюючи, свою імперську велич минулого. Особливо це стосується прямолінійності імперських задумів Росії стосовно незалежності України та її ролі для Московії, про що у свій час (на 1990-ті роки) ще зазначав і попереджав американський вчений-геополітик Збігнєв Бжезінський у відомій праці «Велика шахівниця»: «Україна, новий і важливий простір на євразійській шахівниці, є геополітичною віссю, тому саме її існування як незалежної країни допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Росія без України все ще могла б претендувати на імперський статус, але тоді вона б стала переважно азіатською імперською державою» [1, с. 46]. Вчений сподівався, що при допомозі України як незалежної і демократичної держави можна буде «вирвати» та витягти єльцинську Росію з пазурів совєтсько-більшовистської імперської величі й повернути на шлях демократизації та європейської єдності від Лісабону до Владивостока (ідеалістична концепція «Великої Європи»), поєднанні в єдине ціле Заходу (таласократії) та Сходу (телурократії).

Однак, (як говориться, не судилося як гадалося) із приходом до влади, на початку 2000 року, В. Путіна та його консервативно-реваншистської кліки, вихідців, переважно, з совєтського КДБ, які поступово розвернули поступ Росії від побудови демократії і правової держави до реставрації, в політичному сенсі, Радянського Союзу, з кланово-олігархічною економікою підконтрольною Кремлю, та його геополітичної величі світового масштабу. Але потенціал нинішньої Росії без національних «окраїн» не співмірний з СРСР. Кремлівська антидемократична влада будучи вороже налаштованою до справжньої, а не

декларованої, демократичної України, народ якої обрав прозахідний, проєвропейський вектор свого розвитку із перспективою входження у військово-політичні структури об'єднаної Європи, могла б послужити яскравим прикладом для пострадянських держав і великою перепорою для відродження геополітичної величчї Росії. Крім того, геополітичний дрейф України, від континентальної могутності Гартленду (Сходу) в бік морської могутності Рімленду (Заходу), послаблює геополітичну вагу телурократії (втрата території та відсунення межі Гартленду на крайній схід географічної Європи, від Карпат аж до Дону) та посилює таласократію, яка тим самим вже проникає в глиб континенту на тисячу кілометрів на південний-схід Європи загрожуючи розколоти два російські геополітичні масиви – Великоруську рівнину (Московію) з Нижнім Доном, Кубанню та Північним Кавказом. Успішний приклад розвитку демократії в Україні призвів би до потужного тиску, що «спрямований на відродження демократії в Росії. При реальній демократії в Україні дедалі більше росіян вважали б путінський режим анахронізмом» [2, с. 83]. Невдала спроба Москви, при допомозі компрадорської «української» політичної еліти (Медведчука, Януковича та ін.), перетворити Україну в сателіта, позбавленої суверенітету, в другу Білорусь Лукашенка, призвело до унеможливлення перетворення Росії на повноцінну, з їх погляду (три «братські» східнослов'янські народи повинні бути разом), імперію.

Таким чином, успішна демократизація України, її геополітичний дрейф у бік Європи (морської сили) та усунення, тим самим, ідеї російської величчї й імперськості, співмірної Радянському Союзу, без України, по суті, стали причинами російсько-української війни (з 2014 – 2022 рр. у формі політичної анексії українського Криму та підтримки сепаратизму Донбасу, а з 24 лютого 2022 р. й по нині у формі широкомасштабної війни із застосуванням усіх, неядерних, видів зброї), де в класичному геополітичному плані Росія уособлює телурократію, тобто континентальну силу, а Україна зі своїми західними союзниками – таласократію, морську силу, які діють у контексті основного закону геополітики – протистоянні фундаментального чи планетарного дуалізму.

Слід зазначити, що, виходячи із сутності геополітики як науки та виду діяльності стосовно законів організації процесу владного контролю над простором, нинішнє (2014 – 2025 рр.) російсько-українське воєнне протистояння цілком відповідає основному закону геополітики, а саме – закону фундаментального (планетарного) дуалізму. В його основу закладена географічна будова планети (суходіл і водний простір), коли відбувається фізико-географічне протиборство суші та води в береговій зоні, коли кожна зі стихій намагається зруйнувати протилежну й тим самим збільшити, примножити свій простір – чи то континентальний, чи то морський. А також в основу закладена й історична типологія цивілізацій. За трактуванням даного геополітичного закону західні вчені минулих часів (кінець XIX – перша половина XX ст.), такі як Р. Челлен, А. Меген, Г. Макіндер і К. Гаусгофер, розуміли фундаментальний дуалізм як вічне й постійне антагоністичне протистояння телурократії і таласократії. Сухопутно-континентальна сила проявляється у вигляді воєнно-авторитарної цивілізації консервативного, заскорузлого характеру (у давнину це Стародавня Спарта й Стародавній Рим, а з середини XV ст. – Московське царство, яке розширялось за площею й зростало за військовим потенціалом шляхом воєнних захоплень суміжних територій, а потім Російська імперія Романових, далі Радянсько-більшовицька держава-імперія, а нині, так звана Російська Федирація, а по суті імперія пригноблених народів), а морська сила уособлює торговельну цивілізацію динамічно-авантюристського характеру (у давнину це були Стародавні Афіни й Карфаген, а в Новий час, первинно – прибережні країни Південної, Західної і Північної Європи та Північної Америки, а нині ще й країни Центральної і Східної Європи, що об'єднані Північно-Атлантичним морським союзом). У другій половині XX ст. планетарний дуалізм досяг свого апогею у період «холодної війни», коли військово-політичне протистояння телурократичного Сходу (СРСР та його союзники по Варшавському договору) і таласократичного Заходу (США та їх союзники по НАТО).

Останніми десятиріччями відбулися кардинальні зміни в об'єднаннях телурократичних і таласократичних блоків. З послабленням у другій половині 1980-их років Радянського Союзу, розпадом «соціалістичного табору», ліквідацією військового Варшавського блоку, а потім і ліквідацією в 1991 р. самого СРСР призвело до переформатування значних геополітичних полів Центрально-Східної, Східної і Південно-Східної Європи. Так, Східна Німеччина об'єдналася із ФРН, інші постсоціалістичні (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Румунія, Болгарія, Хорватія та ін.) й пострадянські (Латвія, Литва, Естонія) держави обрали прозахідний вектор свого подальшого розвитку, що в кінцевому рахунку призвело до відокремлення від континентально-телурократичного блоку (Сходу) їх територій і перехід до блоку таласократії (Заходу), що позбавило Москву геополітичного контролю над територіями від Балтики

до Адріатики та західного Причорномор'я. На шлях відходу від московсько-континентального табору телурократії і переходу під крило західної таласократії стали й інші дві держави Східної Європи – Молдова й Україна.

Історично так склалося, що територія України, а точніше Східна, Центральна та Південна її частини, знаходиться в межевій зоні між Європою й Азією, в зоні степового коридору від Алтаю до Східних Карпат та з давніх часів і до середини XVII ст. зазнавала навали та відповідного впливу східних іраномовних і тюркомовних народів (кімерійців, скіфів, сарматів, хазарів, аварів, гуннів, печенігів, половців, монголів) та їх кочової цивілізації, яка стала основою телурократії, континентальної сили. Кочова цивілізація монголів здійснила специфічний вплив на новозростаюче на Великоруській рівнині Московське князівство, а потім царство. Кочівники за своїм єством, буттям завойовники нових територій для випасу власної худоби та грабунку міст, як ремісничих центрів, для задоволення своїх потреб у предметах розкоші та побуту. Ця жадоба до захоплення нових континентальних територій, а не обробіток і господарювання на землі, передалось і засвоїлось московитами. Останні й до нині експлуатують національні території неросійських народів, грабуючи корисні копалини та майже нічого не вкладаючи в економічний і соціальний розвиток національних територій народів Сибіру та Півночі.

Три четвертих частин України (Схід, Центр, Південь) довгий період (понад 300 років) зазнавали жорстокого впливу телурократичної московсько-петербурзької абсолютистської держави-імперії, зазнаючи нищення всього українського – мови, еліти, культури, привласнення нашої історії та, навіть, страв з української кухні. Всілякі спроби українства відірватися від східноєвропейсько-азійського континенталізму й долучитися до європейської таласократії наражались на шалений відкритий спротив Московії як сто років тому, під час Української революції 1917 – 1921 рр., так і нині, в період активної боротьби української нації в умовах широкомасштабного вторгнення (2022 – 2025 рр.) армії телурократії для відновлення світового геополітичного статусу Імперії від Карпат до Чукотки. Оскільки нинішня Росія не може порівнятися із військовим і геополітичним потенціалом з колишнім СРСР, вона перетворилась по суті у регіональну державу, сателіта Китаю. Для повернення статусу світового політичного гравця Росії потрібно повернути собі, як мінімум колишні радянські республіки, а як максимум – політичний вплив на Центрально-Східну Європу при допомозі дешевих нафто-газових «ін'єкцій».

Таким чином, при допомозі таласократичного Заходу Україна бореться та відстоює політичні ідеали народовладдя Європи й Америки та є передовим форпостом першої лінії оборони таласократичної демократії від військово-авторитарного телурократизму, заскорузлості й реваншизму імперсько-кланової системи, завуальованої під сучасну ідею «русского міра». Як українське козацтво боронило чотириста років тому Європу від східних континенталістів, так нині військова потуга України зупиняє органістичне розростання рашистської континентальної держави.

Список використаних джерел:

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
2. Бжезінський З. Україна у геополітичному контексті. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.

Олексій ВАРИПАЄВ,

доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін,

Андрій МІНОСЯН,

професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін

(Державний біотехнологічний університет, м. Харків)

СУЧАСНА РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Сучасна російсько-українська війна є унікальним феноменом у глобальній політиці, оскільки вона поєднує ознаки класичного міждержавного конфлікту з елементами цивілізаційного протистояння. Йдеться не лише про територіальні зазіхання, а й про екзистенційну загрозу, спрямовану на знищення української нації як культурного, мовного та політичного суб'єкта. Як підкреслює С. Плохий, сучасні події не можна розглядати поза історичним контекстом, вони є логічним продовженням імперської політики, що формувалася століттями [5, с. 263–265].

Російська агресія стала каталізатором докорінних змін у міжнародних відносинах. Вона показала крихкість демократій перед авторитарними режимами та водночас актуалізувала питання нової архітектури глобальної безпеки. Варто наголосити, що навіть формальні механізми захисту, на кшталт Будапештського меморандуму, виявилися неспроможними зупинити агресора. Як слушно зазначають А. Гризо, О. Костиря та І. Трофимов, гарантії безпеки без практичних механізмів їх реалізації залишаються декларативними [2, с. 52]. Виникає необхідність переосмислення ролі міжнародних організацій та створення ефективних систем колективного стримування.

З огляду на історичну ретроспективу, українські дослідники акцентують, що нинішня війна є логічним продовженням довготривалої імперської практики Росії, яка варіювала різні форми влади, від царизму до радянської системи, але не відмовлялася від мети підпорядкувати український простір. Україна століттями залишалася об'єктом експансіоністських стратегій через своє геополітичне положення та потенціал, а також через символічну вагу для російського проекту «великодержавності».

У минулому релігійні й «цивілізаційні» приводи використовувалися як інструменти легітимації агресії; у сучасних умовах їх замінили наративи «захисту історичної правди» й «спільної історії», що заперечують право українців на автономну ідентичність. Проте саме вторгнення спричинило потужну консолідацію: самоусвідомлення громадян, зростання волонтерського руху й інтегровані зусилля діаспори трансформували національну ідентичність у ресурс опору. Водночас апеляції Заходу до «умиротворення» у XX столітті та в 2014 році виявилися неефективними й лише відклали масштабну ескалацію [6, с. 470].

Політика Кремля становить небезпеку не лише для України, але й для держав, які історично входили до сфери впливу імперії, тож російську агресію можна розглядати як загрозу сталому розвитку Європи. Ментальність війни, яка закріплена як у державних структурах, так і в суспільних настановах Росії, суперечить європейським цінностям і принципам демократії. За нинішнього політичного керівництва немає підстав очікувати на демократичні трансформації в цій країні. Більше того, навіть зміна влади не гарантує відмови від імперських амбіцій. Важливим є й те, що Україна в цьому сценарії розглядається не тільки як об'єкт підтримки з боку Заходу, а й як майбутній активний гравець у формуванні нової політичної конфігурації Європи. Така перспектива ґрунтується на досягненнях українського суспільства у зміцненні демократичних інститутів, здобутті міжнародного авторитету та успішному захисті власних національних інтересів [7, с. 267–269].

Імперські наративи, культивовані Росією, спрямовані на підризу демократичних цінностей не тільки на українському ґрунті, а й у ширшому цивілізаційному просторі. Атака на українську ідентичність і суверенне право мати власну державність переростає у випробування для всього демократичного світу. Слабка реакція Заходу, зосереджена на досягненнях ліберальної демократії та економічної стабільності, дозволила агресору зміцнити свою позицію. Дипломатичний цинізм російської еліти, поєднаний з агресивною риторикою та воєнними діями, суперечить європейським цінностям і робить ілюзорними сподівання на внутрішні демократичні зміни в Росії. У цьому сенсі український досвід боротьби з агресією розглядається як фактор, що здатний визначити траєкторію розвитку Європи та світу у XXI столітті [4, с. 96].

Війна має не лише політичний чи військовий вимір, а й гуманітарний та цивілізаційний. Масові вбивства цивільних, депортації, катування та руйнування культурної спадщини свідчать про цілеспрямовану політику знищення ідентичності українців. Науковий дискурс інтерпретує ці процеси як ознаки геноциду, адже вони посягають на саме право нації на існування. Екзистенційний вимір конфлікту полягає у руйнуванні не лише фізичного, але й духовного та культурного простору [1, с. 147].

Дослідники розглядають геноцид українського народу не як епізод, а як стрижневу ознаку російської імперської політики, яка формує екзистенційну загрозу національному існуванню України. Своєрідна «ментальність війни», притаманна одночасно еліті та значній частині суспільства в Росії, унеможливорює очікування на внутрішні демократичні трансформації та корелює із системною зневагою до європейських правових норм. Відтак агресія проти України має глобальні наслідки: вона підриває міжнародний правопорядок і генерує тривалі ризики для європейської безпеки [3, с. 1194–1197].

Героїзм громадян, згуртованість суспільства та мобілізація армії засвідчили, що навіть держава без ядерної зброї може змінювати баланс сил у світі. Як показує аналіз сучасних міжнародних відносин, Україна перетворилася на «щит Європи», демонструючи, що захист демократії можливий лише через практичну боротьбу [5, с. 41]. Саме тому досвід українського опору став каталізатором реформування політики НАТО та ЄС.

Слід зазначити, що нинішня війна стала найбільшим викликом для світової системи після 1945 року. Вона поставила під сумнів дієвість норм міжнародного права та актуалізувала питання відновлення довіри до міжнародних організацій. У цьому сенсі майбутнє глобальної безпеки безпосередньо залежить від результату української боротьби. Якщо агресію буде зупинено, світ отримає шанс на укріплення демократичних інститутів, якщо ж ні, насильство може стати новою нормою міжнародної політики [2, с. 50–51].

Витоки цієї агресії сягають глибоких історичних процесів. Росія впродовж століть послідовно будувала імперську модель, що включала анексії та асиміляцію підкорених народів. Важливо підкреслити, що анексія Криму та війна на Донбасі у 2014 році стали своєрідним «моментом істини». Західна реакція тоді обмежилася санкціями, які виявилися недостатньо дієвими, що лише підштовхнуло Росію до нової ескалації. Саме цей досвід доводить: компроміси з агресором неможливі, а зволікання із колективною протидією створює умови для нових конфліктів [4, с. 95].

Узагальнюючи, слід сказати, що сучасна російська агресія поєднує в собі військовий, політичний та культурний виміри, які в сукупності створюють небезпеку знищення української ідентичності. Вона є не лише проблемою України, а й глобальним викликом, адже від результату цієї війни залежить майбутнє міжнародного порядку. Саме тому боротьба України є водночас боротьбою за виживання нації та захист принципів демократичного світу.

Список використаних джерел:

1. Валле В. (2024). *Геноцид XXI. Війна на знищення української нації*. Київ: Фабула. 288 с. ISBN 978-617-5222-13-3.
2. Гризо А., Костира О., Трофимов І. (2025). Російсько-українська війна як каталізатор змін у європейській системі ППО-ПРО: від американської підтримки до стратегічної автономії. *Modern Science Journal*. № 3 (2). С. 45–59. DOI: <http://doi.org/10.62524/msj.2025.3.2.5>
3. Міносян А., Варипаєв О. (2024). Геноцид українського народу як визначальний фактор російської імперської політики. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 4 (22). С. 1194–1208. DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4\(22\)-1194-1208](http://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-1194-1208)
4. Міносян А., Варипаєв О., Юрченко Л. (2023). Російська імперська політика і українське питання. *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць*. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. С. 94–97. DOI: http://doi.org/10.31219/osf.io/wyph2_v1
5. Плохій С. (2023). *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 400 с. ISBN 978-617-15-0274-1
6. Minosian A., Varypaev O. (2024). Russian Aggression and Existential Challenges of the Modern World: Ukrainian Context. *Selected Papers of VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development*. May 15–17. Kyiv: NUFT. P. 466–473. DOI: <http://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52>
7. Minosian A., Varypaev O. (2023). *Russian Aggression as a Threat to the Sustainable Development of Europe: The Ukrainian Dimension*. *Selected Papers of V International Conference on European Dimensions of Sustainable Development*. May 12–14. Kyiv: NUFT. P. 267–273. DOI: <http://doi.org/10.24263/EDSD-2023-5-28>

РОЗДІЛ 3

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРАКТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВЗАЄМВІДНОСИН ІЗ УКРАЇНОЮ

Юрій ОСТАПЕЦЬ,

*професор кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

Антон РАДЬКО,

*студент магістратури 1-го року навчання освітньо-професійної програми «Політологія»
кафедри політології і державного управління (Ужгородський національний університет)»*

КРИЗА УКРАЇНСЬКОГО ПАРТИЄТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

У політичній науці криза партій означає системну слабкість або деінституціалізацію політичних партій, яка заважає їм ефективно виконувати свої основні функції (представницьку, електоральну, управлінську та інтеграційну) у демократичному суспільстві. До основних ознак кризи партій відносимо: 1) зниження членства та скорочення організаційних структур (все менше громадян долучаються до партій як активні учасники); 2) падіння рейтингу довіри до партій як до інституцій; 3) деідеологізація партійної політики; 4) популізм і персоналізація політики (виборці орієнтуються не на партії, а виключно на харизматичних лідерів); 5) нездатність реагувати на нові виклики такі як глобалізація, міграція, екологічна криза, технологічні зміни тощо.

В процесі історичної інституціалізації політичних партій можна виокремити принаймні три кризи партієтворення: перша (кінець XIX – початок XX століття); друга (70-ті роки XX століття); третя (початок XXI століття). Зазначимо, що кожна криза завершується новим етапом партієтворення. Третя криза, як правило, пов'язується зі впливом глобалізації, цифрових технологій та соціальних мереж на партійне будівництво, що приводить до трансформації політичних партій у мережеві структури. Раніше партія = організація / організаційна структура + ідеологія + членство + матеріальні ресурси (фінансові, інформаційні тощо). А нині ми маємо такий феномен як «партія без партії», таку організацію, яка немов би «проживає» в соціальних мережах від виборів до виборів, і «виходить з мереж», щоб провести виборчу кампанію, наймаючи для цього відповідних фахівців.

Мережева (діджитал) партія – це в першу чергу, віртуальна партія, цифрові активи якої практично доступні будь-якому пристрою, стають заміною фізичної інфраструктури у вигляді офісів, які характерні традиційним партіям. Таким чином, участь її у політичному житті пов'язана з тенденцією віртуалізації, коли партія втрачає власну фізичну форму і позбавляється від важкої інфраструктури. Таким чином формальна відсутність організаційної структури є основною ознакою такого типу партій. Більше того аналіз розвитку партій за останні 15-20 років дає змогу зробити висновок про зменшення партійних організацій внаслідок технологічного прогресу суспільства. Такий висновок залишається доведеним фактом, а відтак політичні партії ніколи не стануть такими, якими вони були 50 років назад, чи навіть 25 [12]. Різниця між класичними і мережевими партіями, подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз мейнстримних (класичних) і мережевих партій

Ознака	Мейнстримна (класична) партія	Мережева партія
Структура	Ієрархічна з регіональними осередками	Гнучка, мережева
Членство	Офіційне	Відсутність формального членства, підписки в соцмережах
Ідеологія	Дотримання ідеологічних основ діяльності	Центризм, відсутність ідеології, популізм
Тип мобілізації	Постійна, через офіси, ЗМІ	Переважно онлайн мобілізація
Канал комунікації	Традиційні медіа, партійна преса	Соцмережі, месенджери, YouTube, TikTok
Тривалість активності	Тривала (десятиліття)	Активізація на виборах, або акцент на конкретних проблемах
Джерело легітимності	Традиція, інституційна стабільність	Онлайн-підтримка

Роль лідерства	Колективне або поміркований лідер	Харизматичний лідер – центральна фігура в партії
Приклади	Соціал-демократична партія Німеччини, Право і Справедливість (Польща), Європейська солідарність (Україна)	Слуга народу (Україна), Рух 5 зірок (Італія), Партія свободи (Нідерланди)

Джерело: побудовано авторами

Криза українських партій була констатована низкою вітчизняних фахівців, дослідників політичних партій і партійних систем: Авксентьєвим А. [1], Г. Зеленько [3], М. Кармазіною [4], Ю. Мацієвським [8], А. Мелешевичем [9], Ю. Остапцем [12; 14], А. Романюком [18], Н. Ротар [20], Ю. Якименком [21]. Якщо підсумувати наукові розвідки вітчизняних вчених, то основні маркери кризи української партійності, можна виокремити такі:

1. Розпад старих мейнстримних партій (НРУ, СДПУ (о), «Наша Україна»), заборона низки партій після початку російсько-української війни («Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія» та інші).
2. Слабкий рівень інституціалізації існуючих партій, відсутність організаційних структур.
3. Поява нових, неінституціоналізованих проєктів, коли виборці голосують не за партійну програму, а за медіа-образ лідера. Такі партії створюються швидко без реальної партійної інфраструктури («Слуга народу», «Голос»).
4. Відсутність ідеологічного позиціонування (деідеологізація партійного життя, популізм).
5. Формалізм в діяльності політичних партій та практична відсутність партійної роботи у міжвиборчий період.
6. Криза довіри до політичних партій, що стимулює появу «партій однієї кампанії» та швидке розчарування виборців.
7. Подальша залежність від олігархічного фінансування, незважаючи на наявність державного, яке на нашу думку, є досить обмеженим.
8. Вождизм та персоніфікація політичної діяльності, відсутність внутрішньопартійної демократії.
9. Регіональний характер підтримки політичних партій, що свідчить про відсутність класичних загальнонаціональних партій.
10. Відсутність належної нормативно-правової бази функціонування політичних партій.
11. Недієвість, ребрендинг, купівля-продаж політичних партій.
12. Ефект «розриву представництва», коли виборці не вірять в те, що партії можуть захищати їхні інтереси.
13. Невиконання партіями головних функцій: представницької, електоральної, управлінської та інтеграційної.

Зазначимо, що криза традиційної (класичної) партійної моделі в Україні проявляє себе після Євромайдану, тобто з 2014 р., і особливо загострюється у 2019 році. А пік цієї кризи співпав з початком російсько-української війни. «Широкомасштабна збройна агресія Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., кардинально змінила ситуацію в Україні та світі. Ці зміни стануть важливим чинником, що визначатиме подальший розвиток нашої держави в усіх сферах суспільного життя та свідомості громадян. Суттєві трансформації відбудуться і у сфері партійного будівництва та безпосередньо партійній системі України. Ці зміни будуть накладатися на основні тренди, якими характеризується нині партієтворення у Європейському Союзі та сучасному світі» [13, с. 240].

Констатуємо, що незважаючи на війну в Україні продовжується обговорення того, якими мають бути післявоєнні партії. У 2023 р. Комітет з питань цифрової трансформації провів круглий стіл на тему «Реформа політичних партій і цифрові інновації» на якому відбулося обговорення нового законопроекту «Про політичні партії». Розглядалися питання врахування в новому законі змін, пов'язаних з цифровізацією. Як зазначила заступник голови Комітету: «Ми живемо у все більш цифровому світі, який впливає на нас, нашу діяльність – і партії не є виключенням. Головне завдання в процесі цифровізації політичних партій – посилити довіру до партій з боку виборців, шляхом більшої прозорості та відкритості партій, та покращити ефективність діяльності партій в представництві суспільних інтересів» [5].

Проблематика функціонування політичних партій у військовий час та перспективи їхнього розвитку у повоєнній Україні стали предметом дослідження таких вітчизняних політологів: О. Коцюраби [6], А. Клячина [7], Ю. Ключковського [16], П. Молочко [10], С. Наумкіної [11], Ю. Остапця [13; 14], О. Розумного [17], С. Ростецької [19].

Як зазначає С. Ростецька, «першою реакцією політичного класу на російське вторгнення став ефект

«гуртування навколо прапора». Перед обличчям екзистенційної загрози гостра міжпартійна боротьба була поставлена на паузу. Більшість політичних сил, за винятком відверто проросійських, продемонстрували єдність у підтримці Президента, Збройних Сил та курсу на відсіч агресії» [19, с. 279]. Політична партія Партія «Слуга народу», яка ще до війни зберігала монобільшість у Верховній Раді, з початком агресії отримала новий статус провідної сили, що фактично монополізувала політичну відповідальність за виживання держави. «Європейська Солідарність» зайняла позицію жорсткої прозахідної сили, яка апелює до необхідності євроатлантичної інтеграції, повної деколонізації та демонтажу російського впливу на Україну. Партія «Голос», яка напередодні війни переживала кризу ідентичності та внутрішні розколи, намагається переосмислити свій бренд через позиціонування як «молодіжної та інноваційної сили воєнного часу». Її представники активно долучаються до цифрових ініціатив, створюють комунікаційні платформи для підтримки переселенців і намагаються репрезентувати інтереси нового середнього класу, що формується під час війни. ВО «Батьківщина» зіткнулася з проблемою маргіналізації власної активності внаслідок неможливості критикувати урядові рішення [6; 10; 11].

До основних тенденцій повоєнної розбудови партійної системи вітчизняні дослідники відносять наступні. *«По-перше*, не будуть мати електоральної підтримки політичні партії, які орієнтуватимуться на проросійські цінності. Зазначимо, що низка таких партій була заборонена рішенням Верховної Ради України 3 травня 2022 р.: «Опозиційної платформи – За життя», «Партії Шарія», «Наші», «Опозиційного блоку», «Лівої опозиції», «Союзу лівих сил», «Держави», «Прогресивної соціалістичної партії України», «Соціалістичної партії України», партії «Соціалісти» та партії «Блок Володимира Сальдо» [2]. *По-друге*, залишаться в минулому політичні партії, які уособлювали собою поділ України на два різних регіони: «схід» та «захід» (відповідно до концепту «двох Україн»). *По-третьє*, зміниться акцент персоніфікованих партій, пов'язаних з іменами відомих особистостей. Якщо довоєнні партії такого типу були пов'язані з іменами відомих співаків (партія «Голос» С. Вакарчука), успішних мерів міст (партія «Об'єднання «Самопоміч» А. Садового), то персоналістські повоєнні партії, будуть пов'язані з іменами відомих військових, мерів-організаторів оборони своїх міст, волонтерів. *По-четверте*, особливий кейс будуть утворювати регіональні партійні проекти створені для участі у місцевих виборах (в тому числі і партії національних меншин). *По-п'яте*, поява мережевих / кіберпартій, які в своїй діяльності опираються на використання сучасних цифрових технологій. *По-шосте*, значимим залишиться вплив на функціонування політичних партій і партійної системи України в цілому гібридного політичного режиму» [13, с. 243–244]. *По-сьоме*, з'являться нові кліважі, які будуть мати вплив на структурування вітчизняної партійної системи: «ветерани & цивільні», «постраждалі регіони & тилові регіони», «радикалізм & поміркованість», соціально-економічний розкол [11, с. 209].

Отже, Вихід із кризи традиційної партійної моделі в Україні потребує комплексного підходу, що включає як інституційні реформи, так і зміну політичної культури (нами пропонується, так звана «дорожня карта» реформування партійної системи України). До основних напрямків відносимо:

1. Підвищення рівня інституціоналізації політичних партій та партійної системи: а) запровадження жорстких вимог до партій: фінансової звітності, прозорості, кількості членів та активності осередків; б) запровадження внутрішньої демократії в партіях (відкриті праймеріз тощо); в) реформа державного фінансування політичних партій.
2. Реформа виборчої системи (удосконалення системи відкритих списків, зниження прохідного бар'єру, дозвіл приймати участь у виборах виборчим блокам тощо).
3. Підвищення політичної освіти громадян (розвиток громадянської освіти у школах та університетах; запровадження програми з медіаграмотності для виборців як протидія маніпуляціям; сприяння).
4. Залучення громадян до партійного життя (популяризація участі в політичних партіях серед молоді, інтеграція громадських ініціатив у партійні структури).
5. Стимулювання ідеологічної конкуренції.
6. Подальша демонополізація впливу олігархів на партієтворення.
7. Підвищення політичної відповідальності і репутації (законодавче регулювання партійної відповідальності: відклик депутатів, заборона змін у фракціях; прозорість джерел фінансування та діяльності політичних структур).
8. Орієнтація на європейські стандарти партієтворення.

Можемо констатувати, що вихід з кризи – це не одномоментний акт, а поступовий процес демократизації та професіоналізації політичного життя. Він можливий лише за умови взаємодії держави, громадянського суспільства та самих партій.

Однак слід зазначити, що модель політичної партії у повоєнній Україні, на нашу думку, вже буде іншою, оскільки повернення до партійного «мейнстріму» неможливе. Тому, як висновок до нашої наукової розвідки, окреслимо основні параметри партій «нового типу» у повоєнній Україні. До основних характеристик таких партій відносимо:

1. Використання цифрових технологій в організації партійного життя (створення цифрових платформ для прийняття рішень і комунікації з членами партії та виборцями).
2. Перевага горизонтальних структур, а головний офіс партії виступатиме як координаційний центр (на кшталт, піратських партій в Європі). Йдеться про мережевий підхід у їхній діяльності.
3. Розбудова онлайн-інфраструктури (замість формальних, «паперових» офісів партії зосереджуватимуться на активних волонтерських, громадських та проєктних осередках).
4. Активна участь громадян у їхній діяльності. Партії формуються знизу як громадські ініціативи, які потім трансформуються в політичні сили.
5. Нова етика політичної комунікації (партії прагнуть до прозорості, відкритості, внутрішньої демократії, прагнуть зламати старі олігархічні та клієнтелістські моделі управління).
6. Гнучкість і адаптивність (в умовах швидких змін партії нового типу здатні швидко змінювати стратегії, тематику, форму участі, на відміну від жорстких, бюрократизованих структур).
7. Локальна автономія (концепт функціонування «багаторівневої партії»).
8. Зміна в моделі членства. Поряд з класичним фіксованим членством буде існувати: а) гнучке членство (громадяни можуть обирати рівень участі через онлайн платформи: учасник акцій, волонтер, донор, член партії тощо); б) цифрова верифікація (замість партійного квитка особистий профіль в застосунку чи порталі).
9. Зміна ідеологічного контенту від ідеологій до цінностей. Йдеться про те, що партії сьогодні частіше будуються не на доктринах (лібералізм, консерватизм, соціалізм), а на цінностях – прозорість, справедливість, європейський вибір, цифрові права, екологія тощо. А також для сучасних партій характерний ідеологічний еклектизм (поєднання цінностей різних ідеологічних доктрин).

Отже, у партіях нового типу фіксоване членство, ймовірно, залишиться, але матиме гнучкішу і менш формалізовану форму. Основна тенденція у цьому контексті – перехід від жорсткої моделі членства до моделей «участі». Це дозволить партіям бути відкритішими та ближчими до громадян. У партіях нового типу ідеологія не зникне повністю, але її роль суттєво зміниться. Вона перестане бути «партієутворюючою», а матиме інші функції. Таким чином орієнтація діяльності партії буде спрямована на конкретні цілі і цінності (боротьба з корупцією, боротьба з неконтрольованою міграцією тощо). Відбудуться зміни і в організаційній структурі партій: замість матеріальних регіональних офісів домінуватимуть онлайн-платформи, до яких можна буде як вільно під'єднатись, так і залишити їх. Таким чином ми показали як трансформуються базові ознаки класичних («мейнстрімних») партій (членство, організаційна структура, ідеологія) при розбудові партій «нового типу».

Список використаних джерел:

1. Авксентьев А. Риннок політичних партій в Україні: «зіпсована багатопартійність». URL: <http://od.org.ua/uk> (дата звернення 12.09.2025).
2. В Україні заборонена діяльність 18 політичних партій. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3726902-v-ukraini-zaboronena-dialnist-18-politichnih-partij.html> (дата звернення 10.09.2025).
3. Зеленько Г. Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія vs клановість. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 139–177.
4. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990–початок 2020 рр.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.
5. Комітет з питань цифрової трансформації провів круглий стіл на тему «Реформа політичних партій і цифрові інновації» (13.11.2024). URL: https://komit.rada.gov.ua/news/main_news/75734.html (дата звернення 10.09.2025).
6. Коцюраба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 23–42.
7. Клячин А. Напрями перерозподілу електорату заборонених в Україні політичних партій: базові моделі. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 56–62.
8. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці: Книга – XXI, 2016. 277 с.
9. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. *Партійна*

- система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2011 р.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 46–64.
10. Молочко П. Роль партій у постконфліктний період: виклики та загрози. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2025. Випуск 59. С. 340–352.
 11. Наумкіна С. Електоральні розколи та партійна трансформація в Україні в умовах війни: формування нових ліній суспільної диференціації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 54. С. 208–211.
 12. Остапець Ю. Мережеві (діджитал) партії в українському партогенезі: що далі чекає на українську партійну систему. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19»* / відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ТОВ "PIK-Y", 2021. С. 177–179.
 13. Остапець Ю., Петрінко В. Трансформація партійної системи України у поствоєнний період. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Випуск 47. С. 240–246.
 14. Остапець Ю., Дудінська І. Еволюція партійної системи України: характеристика етапів та перспективи розвитку в поствоєнний період. Політичні інститути та процеси в Україні в кінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; Каф. політ. і держупр.; Каф.соціології та соц. роб.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: ТОВ «PIK-Y», 2025. С. 7–61.
 15. Політичні цінності та політико-ідеологічні орієнтації громадян України в період російської агресії. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 4. С. 50–67.
 16. Політичні партії в Україні: виклики війни та післявоєнні перспективи: дослідження з оцінками ситуації / Н. Богашева, О. Бойко, В. Венгер, Б. Дорошенко, Ю. Ключковський, Б. Сімон / Рада Європи. 2023. 43 с.
 17. Розумний О. Контури повоєнного суспільно-політичного ландшафту України. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 4. С. 120–122.
 18. Романюк А. Криза політичних партій України як результат і чинник суспільно-політичного розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Випуск 49. С. 328–338.
 19. Ростецька С. Трансформація партійної системи України: виклики де-факто однопартійності та перспективи повоєнного партійного будівництва. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 53. С. 278–281.
 20. Ротар Н. Політичні партії vs електоральні «політичні машини» у виборчому процесі до органів місцевого самоврядування (на прикладі Чернівецької області). *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. Вип. 5. С.87–98.
 21. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю. Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. 428 с.

Денис ЯКОВЛЕВ,

доктор політичних наук, професор
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Ганна ТРУШЕВИЧ,

доктор філософії з політології,
доцент кафедри соціальної роботи
(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ «ПЕРЕМІЩЕНОГО СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ»: МОДЕЛЮВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВПО

Внаслідок повномасштабної російської війни проти України відбулось різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Це спричиняє низку викликів для суспільства та визначає завдання для органів публічної влади. В умовах війни соціальна та політична активність ВПО поступається місцем проблемам виживання та адаптації до життя у нових громадах. Натомість, ВПО мають досить значний потенціал політичної активності у післявоєнний час. Передусім, це стосується їх участі у виборах.

З метою моделювання електоральної поведінки ВПО (який визначається за низкою характеристик, як «переміщений середній клас») методом індивідуального інтерв'ю авторами було опитано більше двохсот внутрішньо переміщених осіб. Наразі ці ВПО перебувають у Одеській та Кіровоградській областях, серед опитаних представлено різноманіття професій: бухгалтери, вчителі, економісти, юристи, лікарі, ін. По одній людині представляють професії бібліотекаря, художника, музиканта, журналіста тощо. За результатами дослідження 74,6 % респондентів отримали статус ВПО з 2022 року, 13,9 % – з 2023 по 2025 роки, 8,5 % – з 2014 року і 3 % – з 2015 по 2021 роки. Більшість респондентів переміщені з Херсонської, Донецької, Луганської, Запорізької областей та АР Крим. Більш детально ознайомитись із соціально-демографічними характеристиками опитаних представників ВПО можна в нашій публікації [1].

Відповідно до результатів дослідження 49,8 % опитаних планують повертатись в рідні місця після завершення війни, 28,4 % – планують будувати власне майбутнє в місті, де зупинилися, 7 % – планують виїжджати за кордон, якщо війна не закінчиться в цьому році, 5 % – планують повертатись у рідні місця, не дивлячись на те чи закінчиться війна, 9,8 % – ще не визначились.

На питання «Яку сферу Ви б порадили покращити українській владі?» (можна було обрати декілька варіантів відповідей) респонденти відповіли: 86,6 % – боротьба з корупцією, 78,6 % – допомога ВПО, 69,2 % – повернення військовополонених, 59,2 % – допомога військовим-ветеранам, 58,2 % – контроль ситуації на фронті, 47,8 % – внутрішня політика, 40,8% – кадрова політика, 29,9 % – зовнішньополітичні відносини тощо.

При цьому, 43,8 % респондентів абсолютно не задоволені державною політикою щодо ВПО в Україні, 29,4 % – переважно не задоволені, 20,9% – загалом задоволені, але вважають, що є ще над чим працювати, 5,9 % – важко відповісти.

На питання «Чи берете Ви участь в процесах щодо впровадження змін та підтримки ВПО місцевою владою тієї території, на якій зараз проживаєте?» опитані надали відповідь: 28,4 % – ні, через відсутність доступу до інформації щодо діяльності влади, 25,4 % – ні, бо це нічим не допоможе, 23,9 % – так, стараюсь брати участь, але змін не бачу, 22,3 % – ні, бо не маю бажання.

Спираючись на отримані дані, слід визначити три хвилі міграції ВПО: 2014, 2022, 2023–2025 рр. Ця група схильна до самоорганізації та волонтерства, тому, навіть попри констатацію низької участі у формальних процесах у нових громадах, слід наголосити на значному потенціалі громадянської активності у цілому та високій зацікавленості в участі у виборах після завершення воєнного стану. Фактично, це переміщений «середній клас» за рівнем освіти та політичної активності, сферами економічної діяльності та доходами.

«Переміщений середній клас» є як викликом, так і ресурсом для країни: ВПО переносять до нових регіонів свій професійний, культурний та громадський капітал. Вони переважно незадоволені державною політикою (понад 70 % ВПО негативно оцінюють дії влади) та, водночас, сформулювали запит до влади, який включає боротьбу з корупцією та допомогу ВПО. Щодо останнього напрямку діяльності влади, то ВПО відзначають необхідність посилення комунікативної складової взаємодії, адресної підтримки родин ВПО (житло, робота та «залученість до громади»), психологічну допомогу тощо.

Через низький півень довіри до місцевої влади ВПО не дуже активно беруть участь у активності на локальному рівні (цей вид політичної та громадської активності є характерним для 23,9 % респондентів). Водночас, активність ВПО проявляється через участь у діяльності волонтерських організацій. Відбувається переорієнтація активності ВПО: від взаємодії з владою та партійної політики з 2014 до 2022 роки до участі у розвитку громадянського суспільства за допомогою волонтерства після 2023 року.

ВПО є одним із головних соціальних класів у процесі демократичного розвитку країни. Вони виступають не тільки отримувачами послуг, а й потенційним ресурсом локальної демократії.

Відтак, слід визначити тенденцію розвитку політичної активності ВПО – від традиційної партійної лояльності під час виборів за місцем постійного проживання до можливого ситуативного голосування за нові політичні сили та локальних лідерів у нових громадах.

Моделювання електоральної поведінки ВПО на основі результатів дослідження дозволяє відзначити наступні мотиви голосування представників цього «переміщеного середнього класу»: 1) зростання запиту на антикорупційну тематику; 2) вимога щодо соціально орієнтованих передвиборчі програми; 3) пріоритет місцевих виборів та посилена увага до діяльності лідерів нових громад, локальної політичної активності; 4) зберігає актуальність для ВПО вимога щодо прозорості виборів та спрощенні участі у виборчому процесі – як відносно реєстрації виборців, так і щодо електронного голосування.

Список використаних джерел:

1. Yakovlev D., Trushevych H., Diachenko O. «Civil engagement» vs. «Party participation»: new forms of political interaction of Ukrainians (survey of internally displaced persons). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. Vol. 11 № 2. P. 338–345.

Юрій ПРОКОПЕНКО,
здобувач третього рівня освіти,
кафедра політичних наук та права,
Південноукраїнський національний університет
імені К. Д. Ушинського (Одеса)

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ МЕТОДУ Д'ОНДА В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ РЕФОРМІ УКРАЇНИ

Парламентська реформа та вдосконалення виборчих процедур є ключовими елементами демократичного розвитку України. Вони сприяють підвищенню ефективності функціонування Верховної Ради, забезпеченню представництва інтересів громадян та зміцненню демократичних інститутів. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю адаптації української політичної системи до європейських стандартів, підвищенням довіри громадян до виборчого процесу та забезпеченням стабільності політичного середовища.

Дослідження, присвячені парламентській реформі та трансформації політичних інститутів в Україні, охоплюють широкий спектр аналітичних, порівняльних і нормативно-правових підходів. У центрі уваги авторів – необхідність вдосконалення законодавчих процедур, формування ефективної системи представництва та адаптації до європейських демократичних стандартів. Зокрема, О. Давиденко [1] аналізує метод Д'Онда як інструмент пропорційного розподілу мандатів на місцевому рівні, що має безпосередній зв'язок із формуванням парламентських комітетів. Ю. Копинець [4] і Р. Манайло-Приходько [5] розглядають вплив партійної еволюції та виборчих процесів на політичну систему України, що є ключовим у контексті парламентської динаміки. Ю. Мацієвський [6] глибоко аналізує гібридний характер політичного режиму в Україні, відзначаючи інституційну нестабільність у трансформаційний період. Цінним міжнародним аналітичним внеском є Доповідь Місії Європарламенту під головуванням Пета Кокса [7], що запропонувала Дорожню карту реформ і стала основою інституційного вдосконалення Верховної Ради. Її положення лягли в основу подальших програм, зокрема Концепції парламентської реформи «Україна після перемоги» [3], яка формує візію парламентаризму у повоєнний період і в межах євроінтеграційного курсу. О. Чабаненко, В. Шрамович, Д. Ковриженко [2] у дослідженні консолідованої демократії торкаються питання політичної стабільності, що є фоном для реформування парламенту. Своєю чергою Ю. Остапеч і І. Дудінська [8] аналізують електоральні виклики в ЄС, які мають значення для розуміння тенденцій і ризиків української партійної системи.

Актуальний стан справ і виклики парламентської реформи в умовах війни подано в аналітичному матеріалі Лабораторії законодавчих ініціатив [9], який демонструє зв'язок між воєнним контекстом, кризою легітимності та потребою структурного оновлення Верховної Ради. Метою доповіді є аналіз парламентської реформи та вдосконалення виборчих процедур в Україні, визначення основних викликів та перспектив їх розвитку, а також оцінка можливості адаптації європейського досвіду до українських реалій.

У 1991 році Україна розпочала формування власної парламентської системи. Перші демократичні вибори до Верховної Ради відбулися у 1994 році. На початкових етапах існували проблеми з ефективністю роботи парламенту через низький рівень політичної культури, відсутність стабільних партійних структур та політичну фрагментацію. У 2004 році, після Помаранчевої революції, було проведено реформу Конституції, яка передбачала перехід до парламентсько-президентської форми правління з метою перерозподілу повноважень між гілками влади та підвищення значимості парламенту. Однак, парламентська система залишалася нестабільною. У 2014 році після Революції Гідності розпочато новий етап парламентських реформ: впроваджено механізми електронного голосування, відкритих списків на парламентських виборах.

Незважаючи на реформування, парламентська система України стикається з низкою серйозних проблем. Серед них – низький рівень індивідуальної політичної активності та відповідальності народних депутатів після скасування депутатської недоторканності; неврегульованість статусу парламентської опозиції; практика ухвалення законів у так званому «турборежимі» монобільшістю з порушенням регламенту; відсутність чіткого механізму регулювання лобістської діяльності; недостатня прозорість процедур ухвалення рішень; слабкість інституту стримувань і противаг у контексті посилення ролі Офісу Президента; непропорційне представництво політичних фракцій у парламентських комітетах; поширення практики «законодавчого спаму»; а також низький рівень довіри громадськості до парламенту.

Міжнародний досвід свідчить про важливість адаптації парламентської системи до конкретних політичних, соціальних та економічних умов країни. У рамках парламентської реформи в Україні, запропонованої місією Європейського парламенту на чолі з колишнім президентом Європарламенту Петом Коксом (2015–2016), було розроблено Дорожню карту реформ. Ключовим аспектом цієї реформи стало вдосконалення процесу формування парламентських комітетів. Тому особливу увагу приділено впровадженню методу Д'Онда як способу забезпечення пропорційного представництва політичних сил у парламентських структурах [10].

Метод Д'Онда є загальновизнаним у міжнародній практиці способом розподілу мандатів або посад між партіями відповідно до кількості здобутих голосів або місць. Його застосування в контексті формування парламентських комітетів в Україні передбачає, що представництво політичних фракцій у комітетах має бути пропорційним до їх чисельності у Верховній Раді. Це дозволяє уникнути монополізації впливу окремими політичними силами та сприяє збалансованому законодавчому процесу. Запровадження методу Д'Онда мало на меті кілька ключових цілей. По-перше, забезпечити політичну рівновагу в роботі парламенту – усі фракції, включно з опозиційними, повинні мати доступ до ключових інструментів законотворчості через представництво в комітетах. По-друге, підвищити ефективність парламентської діяльності за рахунок більш раціонального і зрозумілого розподілу відповідальності. І по-третє, зміцнити довіру суспільства до Верховної Ради шляхом підвищення прозорості процедур і зниження політичної конфронтації. Однак застосування цього підходу в українських умовах зіткнулося з низкою викликів. По-перше, існує політична опірність – домінуючі фракції часто не готові поступатися контролем над ключовими комітетами. По-друге, необхідно було змінити регламентні та процедурні норми, а також підготувати апарат Ради до нового способу обрахунку квот. По-третє, виникла потреба в навчанні депутатів та службовців, аби забезпечити правильне розуміння принципів методу Д'Онда та його застосування. Попри складнощі, у 2020–2022 роках Верховна Рада перейшла до формування комітетів на основі цього принципу. Зокрема, в останньому скликанні комітети формуються таким чином, щоб кількість представників фракцій у них відповідала пропорційній вазі кожної сили у парламенті. Це дозволило, з одного боку, уникнути ситуацій, коли менші фракції повністю усуваються від роботи в ключових органах, а з іншого — зробити роботу комітетів збалансованою та менш політизованою. Застосування методу Д'Онда в українському парламенті стало не лише технічним нововведенням, а й інституційним кроком до європейських стандартів. Його впровадження засвідчує готовність Верховної Ради до внутрішньої трансформації та зміцнення демократичних процедур. Така реформа відповідає практикам Європейського Союзу та стратегічному курсу України на євроінтеграцію. Досвід впровадження методу Д'Онда в Україні можна вважати позитивним прикладом гармонізації внутрішньої парламентської структури з європейськими принципами представницької демократії. Подальший розвиток цієї практики, разом із іншими пунктами Дорожньої карти, дозволить посилити ефективність українського парламентаризму, зміцнити легітимність політичних процесів та сприяти формуванню відповідального, відкритого й підзвітного законодавчого органу.

Список використаних джерел:

1. Давиденко О. Метод Д'Онда: його сутність і реалізація на регіональному (місцевому) рівні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 43. С. 237–246.
2. Консолідована демократія: перспективи для України / Чабаненко О., Шрамович В., Ковриженко Д. / Фонд Аденауера. Київ, 2007. 33 с.
3. Концепція парламентської реформи «Україна після перемоги» Бачення України 2030. Київ: Центру політико-правових реформ і ГО «Інтерньюз-Україна» щодо реалізації Програми USAID, 2023 URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Kontseptsiya_reformy_parlamentaryzmu.pdf (дата звернення 12.08.2025).
4. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн ЄС на еволюцію та функціонування

- партійної системи України: дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2021. 269 с.
5. Манайло-Приходько Р. Вплив «установчих» виборів на еволюцію партійної системи України. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: «Видавництво «Гілея», 2018. Випуск 135. С. 362–367.
 6. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформації політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці: Книги XXI, 2016. 224 с.
 7. Місія Європейського парламенту з оцінки потреб. Доповідь та Дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності ВР України / під головуванням Пета Кокса, Президента Європейського парламенту (2002–2004). Вересень 2015 – Лютий 2016. 89 с. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf> (дата звернення 12.08.2025).
 8. Остапець Ю., Дудінська І. Характеристика електоральних процесів у країнах Європейського Союзу в контексті протистояння «мейнстримних» партій та партій «нової політики». *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія* / за ред. Ю. Остапця і М. Токаря. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 395–463.
 9. Парламентська реформа в умовах війни: що на порядку денному? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 06.08.2024. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/parlamentska-reforma-v-umovah-vijny-shho-na-poryadku-dennomu/> (дата звернення 12.08.2025).
 10. Статус методу Д'Ондта при розподілі керівних посад у парламенті. URL: <https://parlament.org.ua/2018/10/01/status-metodu-d-ondta-pri-rozpodili-kerivnyh-posad-v-parlamentii/> (дата звернення 12.08.2025).

Костянтин СВЕКЛА,

аспірант кафедри політичних наук і права
(ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
Університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса)

НОВІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ: НАПРЯМКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Дослідження нових політичних технологій виборчих процесів посідає важливе місце у дискурсі політичної науки. Цей напрямок досліджень динамічно розвивається, реагуючи на суспільні та політичні трансформації та технологічні новації у інформаційному полі. Становлення інформаційного суспільства, діджиталізація багатьох сфер людської діяльності та соціальної взаємодії стала головним прискорювачом у процесі розвитку політичних технологій у XXI столітті.

Новітні політичні технології є результатом технічних новацій. Передусім вони «завдячують» власному розвитку мережі інтернет та залежать від неї, а науковий дискурс щодо них формується переважно у комунікативній парадигмі. На дискурс політичної науки щодо нових політичних технологій також впливає стан українського суспільства, демократизація відносин між суспільством та публічною владою. Перехідний стан суспільства (поступовий вихід із радянської та пострадянської міфології, відхід від авторитарної політичної моделі) та демократизація інтеракцій між інститутами публічної влади та громадянами є також важливим фактором. Війна – це головний фактор, адже концептуалізація нових політичних технологій у дискурсі політичної науки відбувається на усіх трьох етапах протистояння російській агресії: 1) протидія інформаційній війні та руйнування привабливості імперського та радянського міфів у дискурсивному просторі; 2) пошук адекватних інформаційних та воєнних засобів реагування на виклики гібридної війни після 2014 року; 3) захист від широкомасштабної збройної агресії після 2022 року, метою якого є не лише військове стримування агресора, а й перемога в інформаційній війні.

Принагідно відзначимо: «Колосальний прогрес в технологіях комунікації, розповсюдження доступу до мережі Інтернет, поява та шалена популярність соціальних мереж кінця XX – початку XXI ст. забезпечили суттєве вдосконалення прийомів та засобів інформаційної війни. В науковому середовищі з'явилися дослідники, які припускають становлення інформаційного суспільства та відмову від збройного протистояння. Конфлікти, за такою логікою, повинні були перейти з фізичного виміру в інформаційну сферу...» [1, с. 146].

Окремо слід відзначити зв'язок між концептуалізацією у науковому дискурсі нових політичних

технологій виборчих процесів та демократизацією українського суспільства, модернізації виборчої системи, розвитку інститутів масмедіа, парламенту, політичних партій, а також політичної системи та політичної комунікації, політичної культури та політичної участі.

Зокрема, на думку В. Лебедюка та Ю. Мацієвського, перший крок у формуванні національного дискурсу політичної науки щодо виборчих процесів був зроблений у 1993 – 2000 роках. Він полягав у дослідженні функціонування виборчих систем на основі праць зарубіжних науковців.

Відзначимо, що на думку вищезазначених авторів, «Вивчення виборчого процесу дало поштовх «поведінковій революції» у політичній науці. Якщо, скажімо, на Заході електоральні дослідження проводяться, починаючи з 20-х рр. XX ст., то в Україні вони стали предметом систематичних, у тому числі дисертаційних, досліджень лише в кінці 90-х рр. XX ст... Наступні дослідження вже були зосереджені на аналізі кількох електоральних циклів і орієнтовані на концептуальні узагальнення» [3, с. 280].

Об'єктивною вимогою технологічного розвитку та демократизації політичної системи є модернізація виборчого процесу. Погодимося із наступною думкою: «Модернізація виборчого процесу в Україні є ключовим елементом для підвищення демократичних стандартів і зміцнення довіри громадян до виборчих інститутів... Складовою модернізації виборчого процесу також є забезпечення доступності виборчого процесу для всіх категорій населення, включаючи осіб з обмеженими можливостями. Це включає як фізичну доступність виборчих дільниць, так і можливість голосування за допомогою альтернативних методів, таких як дистанційне або мобільне голосування» [2, с. 15].

У дискурсі політичної науки в Україні щодо політичних технологій виборчого процесу виокремлюють декілька напрямків. У підрозділі «Наукове вивчення виборчого процесу в Україні» монографії «Політична наука в Україні: 1991-2016» автори відзначають три напрямки. Відзначимо, що досить символічним є розміщення даного підрозділу у структурі дослідження, а саме – у розділі «Проблематика політичної участі у вітчизняній науці» [3]. Це може свідчити про те, що дискурс щодо політичних технологій виборчого процесу визначається як складова демократизації політичного процесу, тобто залучення громадян до політичної активності та політичної участі. А раціональний електоральний вибір громадян – у якості форми політичної поведінки.

До суто української специфіки формування дискурсу щодо політичних технологій виборчих процесів слід віднести зміни до конституції щодо форми правління, авторитарні реверси, складний та неоднозначний перехід від мажоритарної системи до пропорційної з відкритими списками, становлення парламентаризму тощо. Окремо слід відзначити дві хвилі масових революційних протестів, які напряму були пов'язані із виборчими процесам – зміною влади у 2004 та 2013-2014 роках.

До технологій виборчих процесів на сучасному етапі, який є перехідним від ери телебачення (Галактики МакЛюена) до домінування інтернет-комунікацій, відносяться ток-шоу. Вони поєднують політичний формат дебатів та формат розважальних програм. Через це ток-шоу мають значний потенціал щодо раціоналізації політичної комунікації, а отже – сприянню раціональному вибору громадян. Натомість, у них присутня маніпулятивна складова. Адже, ток-шоу транслюються телевізійними каналами, кожний з яких має власника-олігарха. Слід погодитись із тим, що «В умовах медіатизації, яка перетворює політику (у двох сенсах: як публічну політику, так і боротьбу за голоси виборців під час електоральних змагань) на частину медіа-процесу, посилюються виклики для раціональної політичної комунікації. Легітимність влади скоріше потребує від політиків участі у ток-шоу, аніж спирається на раціональну аргументацію. Доля окремих політиків, політичних інституцій та необхідних суспільству реформ вирішується не під час раціональних політичних дебатів, а на політичних ток-шоу» [4, с. 163].

Відповідно, цензура та маніпуляції починаються вже під час формування списку запрошених гостей, які можуть представляти різні політичні позиції, але належать до одного олігархічного «пулу».

На особливу увагу заслуговують адресні технології, які трансформуються у мережевому суспільстві. Вони отримали «друге дихання» в епоху інтернет-комунікацій та стали домінуючими в інформаційному просторі соціальних мереж. Відтепер індивіди об'єднуються у соціальні мережі, беруть участь у комунікації за допомогою месенджерів, де, фактично, повідомляють самі про себе та свою політичну орієнтацію усю необхідну інформацію.

Однозначно погодимося із тим, що «Соціальні медіа стали потужним інструментом формування суспільного дискурсу та визначення пріоритетних політичних питань. Вони дозволяють швидко поширювати інформацію та висловлювати різні точки зору. Алгоритми соціальних медіа часто відображають та підсилюють емоційно заряджені, контroversійні та вірусні контенти, що може спотворити реальне зображення політичних проблем та призвести до підвищення їх значущості у

дискурсі... Соціальні медіа забезпечують доступ громадян до інформації та стимулюють їх до активної участі в обговоренні політичних питань, дозволяють обмінюватися думками, висловлювати свої погляди щодо подій у країні тощо. Це сприяє більшій відкритості та прозорості політичного процесу, а також змушує політиків враховувати думку громадськості. Разом із тим, соціальні медіа можуть стати джерелом фейкових новин та дезінформації. Маніпулювання, що здійснюється через соціальні медіа, може впливати на формування громадської думки та порядку денного в політиці» [4, с. 169].

Відтак, концептуалізація політичних технологій у виборчих процесах у дискурсі вітчизняної політичної науки відбувається за наступними напрямками: 1) дослідження комунікативних технологій (передусім, реклами та зв'язків із громадськістю); 2) визначення ролі партій та партійної політики; 3) дослідження місцевих виборів та акцентування уваги на регіональному вимірі парламентських та президентських виборчих кампаній; 4) безпосередньо визначення ролі політичних технологій у виборах.

У дискурсі політичної науки наголошується на переході від таких політичних технологій індустріального суспільства, як пропаганда та агітація з використанням традиційних медіа (телебачення, радіомовлення, преса, кіноіндустрія, книговидавництво тощо) до комунікативних технологій мережевого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бадер А. Вовк С. Прийоми та засоби інформаційної війни. Переосмислення проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 54. С. 145–153.
2. Глиняний І.В. Перспективи модернізації виборчого процесу в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 15–20.
3. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса; редкол.: чл.-кор. НАН України О. Рафальський (голова), д-р політ. наук М. Кармазіна, д-р іст. наук О. Майборода; відп. ред. і упоряд. О. Майборода. Київ: Парлам. вид-во, 2016. 688 с.
4. Швець А. Роль соціальних медіа у формуванні порядку денного в політиці України. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Випуск 23. С. 168–170.
5. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політика без ток-шоу. Потенціал звернень публічних інтелектуалів щодо легітимації влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. С. 163–169.

Dmytro Melnychuk,

*Master's Student of Institute of Law
(Taras Shevchenko National University of Kyiv)*

Scientific supervisor:

Professor Viktor SAMOKHVALOV

(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

EXPERIENCE IN IMPLEMENTING THE SWISS REFERENDUM INSTITUTION TO STRENGTHEN DEMOCRACY AND ECONOMIC LAW IN UKRAINE

Today's and especially post-war reconstruction of Ukraine requires complex solutions that go beyond the restoration of the destroyed infrastructure. An equally important component is the restoration of citizens' trust in state institutions, strengthening public participation in political decision-making and guaranteeing the protection of human rights and freedoms. In this context, the experience of Switzerland as a country with the world's most developed system of direct democracy is of particular interest [2]. The purpose of our work is to analyze the Swiss model of referendums and popular initiatives to highlight its advantages and risks for the formulation of practical recommendations for the adaptation of these tools in Ukraine in the conditions of post-war transformation.

Switzerland combines representative democracy with powerful mechanisms for direct participation of citizens in politics. The main tools are: Mandatory referendum – is applied in case of amendments to the

Constitution and accession to international organizations. Decisions are made by a double majority (communities and cantons) [4]. Optional (optional) referendum – allows citizens to appeal a law adopted by the parliament if 50 thousand signatures are collected within 100 days. People's initiative – provides an opportunity for citizens to propose amendments to the Constitution under the conditions of collecting 100 thousand signatures within 18 months. We have investigated that a feature of the Swiss system is multi-level, namely: referendums and initiatives exist at the federal, cantonal and municipal levels. Such decentralized logic creates conditions for adapting solutions to the needs of communities [5; 6]. Researchers note a low system advantages: – regularity of participation: frequent voting (4-6 times a year) form a stable political culture and habit of participation. – federalism and subsidiarity: decision-making approaches citizens, which increases the legitimacy of institutions. – transparency and predictability of procedures: clear procedures for collecting signatures, verification and counting votes reduce the risk of mistrust. – political stability: even controversial issues are legitimately solved thanks to the direct participation of citizens [3; 7; 8]. At the same time, practice demonstrates that the excessive frequency and complexity of decisions requires a high level of civic education and voter awareness. The Swiss experience also contains lessons about potential problems. First of all these are manipulations and falsification of signatures – as recent investigations show, even in stable democracies, abuses are possible at the stage of initiation [10]. Secondly, this is the risk of adopting discriminatory initiatives – the examples of a ban on the construction of minarets (2009) or restrictions on immigration indicate that direct democracy can become an instrument of the majority against minorities [9]. Thirdly, this is information asymmetry, when citizens do not always have enough resources to assess complex economic or international legal issues, which creates a basis for populism. Fourthly, it is a financial imbalance, when popular initiatives can offer expenses that exceed the budgetary capabilities of the state, without a sufficient assessment of the consequences.

Taking into account the Ukrainian context, it is advisable to identify several key guidelines: Succession – to start with pilot referendums and initiatives at the local level to work out the procedures. Regulatory clarity – to establish transparent rules for collecting and verifying signatures, including electronic instruments (BankID, «Diia»). Protection of human rights – provide for a constitutional control mechanism to reject initiatives that contradict rights and freedoms. Civic education – systematically develop the competences of citizens in understanding political processes and financial consequences of decisions. Financial responsibility – to introduce a mandatory analysis of the budgetary impact of each initiative and «fiscal rules» to avoid populism. Our implementation phase proposals are as follows:

Legislative framework (6–12 months) – adoption of a framework law on local and national referendums. Pilot initiatives – the launch of 3–5 local votes in different regions. Educational program – integration of elements of civic education into schools, universities, programs for veterans and internally displaced persons. Evaluation of results and scaling – analysis of the effectiveness of pilots and progressive expansion to the national level. In Switzerland, before a referendum, any initiative that has economic or budgetary consequences is accompanied by mandatory expert assessments from federal authorities and parliamentary commissions. This provides citizens with objective information about the potential consequences of the proposed changes [3; 10]. For Ukraine, it is possible to introduce a similar mechanism: to establish a requirement for mandatory expert opinions for all initiatives with economic or budgetary consequences before they are submitted to a referendum. In addition, it is important to introduce an assessment of fiscal consequences. In Switzerland, all legislative initiatives that affect the state budget are accompanied by a detailed analysis of costs, revenues and potential economic consequences [11]. For Ukraine, this can be implemented through a mandatory procedure for assessing the fiscal consequences for all legislative initiatives that affect the state budget, with the publication of the results of the assessment before the referendum. Also in Switzerland, some laws contain «sunset» clauses that provide for the automatic termination of the law after a certain period of time if it is not extended [1]. This allows you to avoid outdated norms and ensures their periodic review. For Ukraine, it is advisable to introduce a similar mechanism for new economic norms, which will ensure their automatic termination after a certain hour in the absence of revision and continuation.

The Swiss model of direct democracy demonstrates a significant potential to increase citizen participation and strengthen the legitimacy of institutions. For Ukraine in the post-war period, the key task is to adapt this experience taking into account local challenges: military injuries, low level of trust, information threats. The recommended approach is the phased introduction of referendum mechanisms, starting from local levels, ensuring transparent procedures, constitutional safeguards and the development of civic education. Such a strategy will not only restore but also strengthen the democratic rights of citizens of Ukraine contributing to long-term political stability and stability of society.

Bibliography:

1. Bonin H. Importable or exceptional? Swiss direct-democratic institutions in comparative perspective. *Journal of European Public Policy*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02606755.2024.2380552> (Last accessed: 15.09.2025).
2. Carson L. The Swiss Model: What might be learned from this system of governance? *New Democracy*. 2018. URL: https://newdemocracy.com.au/wp-content/uploads/2018/06/docs_researchnotes_2018_June_nDF_RampD_Note_Swiss_Model_Final.pdf (Last accessed: 15.09.2025).
3. Frey B. S. Direct Democracy: Politico-Economic Lessons from Swiss Experience. 2021. URL: <https://www.bsfree.ch/wp-content/uploads/2021/08/direct-democracy-politico-economic-lessons-from-swiss-experience.pdf> (Last accessed: 15.09.2025).
4. Hosli M.O., Santos L.M., Boeree H. A political-economic analysis of Swiss referendums 1848 to 2022: turnout, acceptance rates and the double-majority threshold. 2025. Vol. 36. P. 245–270.
5. House of Switzerland. The way to modern direct democracy in Switzerland. 2019. URL: <https://houseofswitzerland.org/swissstories/history/way-modern-direct-democracy-switzerland> (Last accessed: 15.09.2025).
6. Kübler, D. Citizen participation through direct legislation: a road to success? *A perspective from Switzerland*. 2024. Vol. 4. P. 184–196.
7. Leininger A., Heyne L. How representative are referendums? Evidence from 20 years of Swiss referendums. *Electoral Studies*. 2017. № 48. P. 84–97. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.05.006> (Last accessed: 15.09.2025).
8. Linder W., Mueller S. Comparative Perspectives. *Direct democracy*. 2021. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-63266-3_6 (Last accessed: 15.09.2025).
9. Moeckli D. Swiss Direct Democracy and Human Rights. 2011. URL: <https://corteidh.or.cr/tablas/r27640.pdf> (Last accessed: 15.09.2025).
10. Reuters. Swiss investigate alleged referendum fraud. 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/swiss-investigate-alleged-referendum-fraud-2024-09-04/> (Last accessed: 15.09.2025).
11. Sager F., Rissi C. The limited scope of policy appraisal in the context of referendum democracy – the case of regulatory impact assessment in Switzerland. *Journal of European Public Policy*. 2011. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1356389011401612> (Last accessed: 15.09.2025).

Анатолій КЛЮЧКОВИЧ,

завідувач кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)

РОСІЙСЬКИЙ ГІБРИДНИЙ ВПЛИВ У СЛОВАЧЧИНІ: ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВРАЗЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасному політичному дискурсі «гібридний вплив» розглядається як багаторівнева стратегія, в межах якої поєднуються інформаційні, політичні, соціокультурні й економічні інструменти впливу на суспільство та державні інститути. У випадку Словаччини ця проблема набуває особливої актуальності. Попри членство країни в ЄС і НАТО, у словацькому суспільно-політичному середовищі зберігається низка структурних вразливостей, що роблять його чутливим до російського впливу. Значення цієї проблеми ще більше посилюється у зв'язку з війною в Україні, яка стала ключовим чинником активізації російського гібридного впливу в центральноевропейському регіоні.

Для емпіричного окреслення проблеми наведемо результати дослідження «GLOBSEC Trends 2024» [4], присвяченого аналізу суспільних настроїв у країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). У динаміці громадської думки Словаччини простежується виразна зміна оцінок, яку можна співвідносити з активністю гібридних інформаційних впливів. Так, сприйняття російської держави як загрози безпеці знизилося з 62% у 2022 році до 49% у 2024 році. Водночас лише 41% словацьких респондентів вважають російську владу винною у війні проти України, що є найнижчим показником серед країн регіону. Натомість 51% опитаних словаків покладають відповідальність за конфлікт або на Україну (через нібито утиски

російськомовного населення), або на Захід (який начебто спровокував російську агресію), що є найвищим показником серед досліджуваних країн [4]. Попри геополітичну ситуацію та воєнний контекст, 27% респондентів у 2024 році вважали російську державу стратегічним партнером (найвищий показник серед країн ЦСЄ), тоді як за США такий статус визнали лише 23% словаків (найнижчий показник у регіоні). Крім того, понад 44% опитаних словаків вбачають загрозу національним цінностям та ідентичності з боку українських біженців, що знову ж таки є найвищим показником серед країн ЦСЄ [4]. Сукупність цих даних може свідчити, зокрема, й про успіх кремлівських наративів, які спотворюють сприйняття реальності, формують альтернативні інтерпретації та поглиблюють суспільну поляризацію у Словаччині.

Росія застосовує різноманітні інструменти, які, у поєднанні з внутрішніми вразливостями, формують стійку систему впливу на Словаччину. Москва вибудовує гібридний вплив через комплекс взаємопов'язаних векторів – дипломатичний, енергетичний, політичний, інформаційний і культурно-ціннісний. Ефективність цього впливу полягає у їхній взаємодоповнюваності – пропаганда підкріплює енергетичний тиск, політичне лобі легітимізує інформаційні наративи, а історико-культурні символи забезпечують емоційну підтримку проросійських позицій.

Інформаційний простір Словаччини є особливо чутливим до гібридних впливів, зокрема через активність дезінформаційних ЗМІ, альтернативних медіа та політичної комунікації у соціальних мережах. Дослідження засвідчують, що в національному медіапросторі переплітаються дезінформаційні наративи, своєрідним «об'єднувальним елементом» яких є російський чинник [10]. Експерти підкреслюють, що російське посольство в Словаччині є одним з активних джерел, яке поширює пропаганду через свої офіційні канали у Facebook і Telegram [5]. Взаємодія з аудиторіями побудована за принципом сегментації: для широкої громадськості та молоді використовуються культурні й історичні наративи, які легітимують російську присутність через «спільну спадщину»; для політично активних груп акцент робиться на демонстрації «альтернативної» зовнішньої політики; для ідейного проросійського ядра – на радикалізації через антизахідні та воєнні меседжі.

Гібридний російський вплив у Словаччині виявляється не лише в інформаційній сфері, а й у безпосередній політичній динаміці. Російсько-українська війна суттєво змінила політичний дискурс у площині «влада – опозиція». Уже на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році реакція словацьких депутатів була суперечливою і засвідчила, що російські меседжі інтегруються в політичний дискурс через внутрішніх акторів. Частина словацьких депутатів (насамперед **L'SNS, Republika та Smer-SD**) поширювали через соціальні мережі тези, близькі до кремлівських наративів, що ставили під сумнів відповідальність російської влади за військову агресію або підтримували конспірологічні теорії про «провокації Заходу» [7]. Громадські та політичні дебати щодо російського впливу в Словаччині набули особливої гостроти та залишилися поляризованими відповідно до партійно-політичних орієнтацій.

У 2022 році ключові урядові особи послідовно артикулювали позицію, що російська діяльність становить загрозу національній безпеці. Натомість опозиційні сили відкидали такі твердження, інтерпретуючи їх як прояв «подвійних стандартів» та використовуючи у власній риторичній вимозі «нормалізації» відносин й скасування антиросійських санкцій [8, с. 221]. Ця ситуація засвідчила не лише політичну поляризацію, але й обмежену ефективність стратегічної комунікації держави у сфері безпекової політики.

Результати парламентських виборів у вересні 2023 року також підтвердили, що російський вплив у Словаччині та проросійські настрої не послаблюються, а зростають. Політичним партіям, які відкрито критикували антиросійські санкції та позиції західних країн, вдалося сформулювати новий уряд. Це доводить, що гібридний вплив може інтегруватися у мейнстрімний політичний дискурс і використовувати авторитет політичних суб'єктів як ретрансляторів своїх повідомлень.

Особливе значення мають російські зв'язки з крайніми правими рухами та націоналістичними акторами, які виступають ретрансляторами зовнішніх меседжів на внутрішній політичній арені. Словацькі ультраправі традиційно ставилися вороже до Заходу, НАТО та США, водночас сприймали російську владу як «природного союзника» у боротьбі проти ліберальної демократії [8, с. 206]. Народна партія – Наша Словаччина (*Ludová strana Naše Slovensko*, **L'SNS**) тривалий час домінувала в ультраправому політичному спектрі й активно ретранслювала проросійські гасла, зокрема віддзеркалювала кремлівські наративи щодо анексії Криму, війни в Україні та критики НАТО [8, с. 209-210]. Багато в чому її риторика продовжила ультраправа політична сила «Republika», що відкололася від **L'SNS** і на парламентських виборах 2023 року здобула 4,75% голосів (при прохідному бар'єрі 5%). Кремлівські меседжі органічно вбудовуються у дискурси крайніх правих сил (**L'SNS, Republika**) та

«патріотичних» парамілітарних субкультур (наприклад, Slovenskí Branci). Попри брак доказів щодо прямого російського втручання і фінансування, ультраправі – це найбільш надійні союзники кремлівських інтересів у словацькій політиці.

Рекрутингові стратегії правих екстремістів націлені на соціальні групи з вираженими націоналістичними настроями або маргіналізовані прошарки населення, які невдоволені своїм соціально-економічним становищем і шукають легких шляхів розв'язання складних проблем. У їх риторичі використовуються суперечливі етностереотипи, особливості історичної свідомості та політичної культури словаків, у яких знайшли позитивну інтерпретацію окремі складні сторінки минулого, а також міфологізація етногенези словаків [1, с. 52]. Використання націоналістичних і консервативних мотивів дозволяє російській пропаганді закріплювати власну політичну ідеологію як нібито «споріднену» з традиційними цінностями словацького суспільства.

Сприятливі умови для проникнення проросійських наративів посилюються, коли вони апелюють до слов'янських культурних коренів і спільних сторінок історії, що потенційно створює емоційну чи символічну спорідненість. Словачина виявилася чутливою до дезінформації, зокрема через поширення панславистських і антизахідних настроїв [7]. Ці настрої значною мірою є наслідком масштабних дезінформаційних кампаній і поширення теорій змови, що мають російський слід. Адже Словачина є однією з країн-мішеней для гібридних атак ще з часів Революції Гідності в Україні та подальшої російсько-української війни [7].

Росія позиціонує себе як основа слов'янської солідарності, форпост традиційних сімейних і християнських цінностей, протиставляючи себе ліберальному Заходу. Ідеологічною складовою виступає також концепція «руського мира», яку словацькі дослідники розглядають як інструмент реалізації «м'якої сили» [9]. Наратив про спільну історичну пам'ять, культурну ідентичність та цивілізаційну спорідненість не обов'язково має прямий політичний зміст, проте він створює підґрунтя для сприйнятливості певних соціальних груп до російських зовнішньополітичних меседжів. Водночас значна частина словацького суспільства орієнтована на Західну Європу і має сильні зв'язки з Чехією, Австрією тощо, що забезпечує внутрішній баланс у сприйнятті російського впливу.

На інституційному рівні Словачина поступово формує механізми протидії, проте їх реалізація потребує системного підходу, що поєднує інституційну та медійну координацію, значні ресурси та довгострокові освітні програми. Експерти акцентують на таких ключових проблемах як слабкість міжінституційної координації заходів протидії гібридним загрозам, недостатній контроль за іноземним фінансуванням організацій та активність розгалуженої мережі проросійських ЗМІ у Словачині [8, с. 220].

Прийняття «Концепції протидії гібридним загрозам Словацької Республіки» (2018 р.) [6], «Стратегії безпеки Словацької Республіки» (2021 р.) [3], «Плану дій щодо координації протидії гібридним загрозам у 2022–2024 роках» [2] стало важливим етапом у розбудові національної безпекової політики. В «Плані дій» підкреслюється, що ключовою передумовою ефективної державної відповіді на гібридні операції є впровадження загальносуспільного підходу до безпеки. Це передбачає чітко налагоджені механізми координації між інституціями державного управління, економічним та академічним сектором, а також громадянським суспільством. Такий підхід базується на комплексному використанні відкритих джерел інформації та забезпеченні прозорості, узгодженості й результативної стратегічної комунікації держави [2]. Водночас ефективність цього підходу може бути підтверджена лише тривалою практикою та політичною сталістю його впровадження.

Російський вплив є багаторівневим і системним, що спирається на культурно-історичні, політичні та соціальні вразливості словацького суспільства. Його ефективність зумовлена поєднанням структурних чинників і мережевих практик. Росія не діє точково, а реалізує цілісну гібридну стратегію, спрямовану зокрема на ослаблення позицій України у відносинах зі Словачиною та формування сприятливого політичного середовища для просування власних інтересів у Центральній Європі. Протидія вимагає не лише безпекових рішень, а й комплексної стратегії роботи з медійним простором, суспільством і молоддю зокрема.

Список використаних джерел:

1. Ключкович А. Правий радикалізм і екстремізм у сучасній Словачині. *S.P.A.C.E./Society, Politics, Administration in Central Europe*. 2017. №6. С. 50-54.
2. Akčný plán koordinácie boja proti hybridným hrozbám. 2022-2024. URL: <https://www.nbu.gov.sk/data/att/1127.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).

3. Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky. 2021. URL: <https://www.nbu.gov.sk/data/att/1124.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).
4. GLOBSEC Trends 2024. CEE: A Brave New Region? Bratislava, 2024. URL: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2024-05/GLOBSEC%20TRENDS%202024.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).
5. Kazaz J., Klingova K. Russian Embassy in the Slovak Information Space. 27.12.2024. URL: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2025-02/Russian%20Embassy%20in%20the%20Slovak%20Information%20Space.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).
6. Konceptia Slovenskej republiky pre boj proti hybridným hrozbám. 2018. URL: <https://www.nbu.gov.sk/data/att/1126.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).
7. Lintner T., Diviák T., Nekardová B. et al. Slovak MPs' response to the 2022 Russian invasion of Ukraine in light of conspiracy theories and the polarization of political discourse. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. 10 (758). URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02276-8> (дата звернення: 14.09.2025).
8. Russia and the Far-Right: Insights from Ten European Countries / Edited by K.Rekawek, T.Renard, B.Molas. The Hague: ICCT Press 2024. 352 p.
9. Solik M., Baar V. Koncept 'Ruského sveta' ako nástroj implementácie soft power v ruskej zahraničnej politike. *Politické vedy*. 2016. Roč. 19. Č. 1. S. 8-47. URL: <http://www.politickevedy.fpvvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/1-2016/martin-solik-vladimirbaar.html> (дата звернення: 14.09.2025).
10. Tarasovič V., Sýkora J., Nečej E. Dezinformácie a ich vplyv na slovenskú spoločnosť. Správa z okrúhleho stola slovenských expertov, Tovarníky, 23-24. júna 2022. (SFPA-FES). URL: <https://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2022/09/Dezinformacie-a-ich-vplyv-na-slovensku-spolocnost-final-7.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).

Роман КУБІЧКА,

аспірант 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
(Ужгородський національний університет)

Науковий керівник:

Євгеній ГАЙДАНКА,

доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ДИНАМІКА ВИБОРЧОЇ ЯВКИ У СЛОВАЧЧИНІ: КОНТЕКСТ ВИБОРІВ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ У 2024 РОЦІ

Питання виборчої явки є одним з основних у ході проведення електоральних кампаній та ключовим у розумінні ступеню легітимності політичного режиму. У всіх країнах-членах ЄС вибори до Європейського парламенту стали обов'язковою складовою електорального процесу кожні п'ять років. Проте у Словацькій Республіці європейські вибори є найменш популярними, а відтак складається враження про високий рівень євроскептицизму у словацькому суспільстві чи про європейські вибори як «вибори другого порядку».

З моменту вступу Словаччини до ЄС у 2004 р. було проведено п'ять виборчих кампаній до Європейського парламенту. Окрім останніх виборів 2024 р. Словаччина незмінно була аутсайдером серед країн-членів ЄС за виборчою явкою. Конкретні цифри явки словацького виборця підтверджують низький рівень зацікавленості європейською політикою: 2004 р. – 16,96%; 2009 р. – 19,64%; 2014 р. – 13,05% та 2019 р. – 22,74% [5]. Ситуація з виборчою явкою кардинально змінилась на останніх виборах до Європейського парламенту у 2024 р., а саме становила 34,38% [5]. Причинами підвищення виборчої явки на європейських виборах у Словаччині стали наступні фактори та процеси.

По-перше, європейські вибори часто трактують як «вибори другого порядку» [3]. Сюди належить стереотипне сприйняття виборцем Європарламенту як політичної структури з розмитими завданнями. Натомість національний парламент чи конкретна особа-Президент у розумінні виборця безпосередньо відповідають за їхній добробут. Для порівняння статистика, яка частково підтверджує вторинність європейських виборів у порівнянні з іншими типами виборів, що проводяться у Словаччині: парламентські вибори (2023 р.) – 68,51%, президентські (2024 р.) – 51,91%, регіональні та місцеві вибори (2022 р.) – 46,19%, вибори до Європейського парламенту (2024 р.) – 34,38% [5].

По-друге, європейські вибори стоять осторонь значного медійного зацікавлення. Вибори до Європейського парламенту подаються у мас-медійному просторі набагато менше, ніж загальнонаціональні вибори [4]. Це призводить до значного зниження градусу політичної напруги та сповільнення політичної конкуренції на партійному рівні. Також важливим є брак належної популяризації європейської політики у Словаччині, натомість на перший план висувається міжособистісна боротьба окремих політиків.

По-третє, важливою причиною низького зацікавлення виборами до Європейського парламенту словацьким виборцем є час проведення виборів. Адже європейські вибори проводяться у період травня чи червня, що припадає на період першої хвилі відпусків [1]. Відповідно європейський виборець, до якого належить й словацький електорат, навряд чи буде переривати відпустку аби віддати свій голос за потенційного європейського політика.

По-четверте, для підвищення виборчої явки на виборах до Європейського парламенту важливо, щоб ці вибори не проводились близько до загальнонаціональних виборів [2]. Наприклад, у Словаччині у період трьох років (2023–2024 рр.) були проведені парламентські, президентські та європейські вибори [5]. Така ситуація мала би додатково навантажити словацького виборця, але парадокс у тому, що на європейських виборах 2024 р. була зафіксована рекордна явка.

Зрештою, п'ятим фактором, який суттєво підвищив виборчу явку на європейських виборах є вікова група активного електорату. Словаччина вступила до ЄС у 2024 р. й з часу набуття країною членства минуло понад 20 рр. Доцільно припустити, що словацький виборець, який народився у «європейській» Словаччині буде орієнтуватись на європейські цінності та цікавитись європейською політикою. Із досягненням повноліття цей виборець вважатиме за необхідне активно залучатись до виборчого процесу та підтримувати проєвропейський вектор розвитку Словаччини. Безперечно, що голосування на виборах до Європейського парламенту є складовою електоральної поведінки молодих словацьких виборців.

Результати виборів до Європейського парламенту також підтвердили зміни, які були продиктовані підвищенням виборчої явки (голосував у більшості проєвропейський електорат). На відміну від парламентських виборів 2023 р. на європейських виборах 2024 р. перемогу святкує «Прогресивна Словаччина» (Progresívne Slovensko) (27,81%), тоді як популісти СМЕР-СД (SMER-SD) опинились на другому місці (24,76%). Традиційно міцними виявились електоральні позиції правих радикалів РЕСПУБЛІКА (REPUBLIKA) (12,53%), які не змогли подолати виборчий бар'єр до парламенту у 2023 р. Близьких до діючого прем'єр-міністра Роберта Фіцо ГЛАС-СД (HLAS-SD) підтримало у два рази менше виборців, ніж на парламентських виборах – 7,18% проти 14,7%. Також свої європейські мандати отримали християнські демократи ХДР (KDH), рівень їхньої підтримки не фактично не змінився – 7,14% на європейських виборах та 6,82% на парламентських виборах 2023 р. [5]. Трьом парламентським партіям не вдалося подолати прохідний бар'єр до Європейського парламенту – OL'aNO Ігора Матовича, ліберал-консерваторам SaS та націоналістам SNS.

Отже, результати виборів до Європейського парламенту 2024 р. суттєво підвищили виборчу явку, вивівши Словаччину з групи електоральних аутсайдерів ЄС. Також результати голосування засвідчили своєрідний опозиційний електоральний вибір словаків.

Список використаних джерел:

1. Blondel J., Sinnott R., Svensson P. Representation and Voter Participation. *European Journal of Political Research*. 1997. Vol. 32. Issue 2. P. 243–272.
2. Kovář J. Revisiting the Second-Order Election Model and Its Application to European Parliament Elections in Central and Eastern European Countries. Prague: Metropolitan University Prague Press, 2016. 285 p.
3. Seeber G., Steinbrecher M. Why Europeans (don't) Turn Out to Vote. In: *Political communication in European parliamentary elections*. Ed. by M.Maier, J.Strömbäck & L.L. Kaid. Farnham: Ashgate, 2011. P. 213–232.
4. The 2019 European Electoral Campaign: In the Time of Populism and Social Media. Ed. by E.Novelli, B.Johansson & D.Wring. Cham: Springer International Publishing, 2022. 400 p.
5. Volby a referenda. *Štatistický úrad Slovenskej republiky*. URL: <https://volby.statistics.sk/> (дата звернення: 14.09.2025).

Едгар ВЕРСЕТТІ,

аспірант 2-го курсу спеціальності «Політологія»

(«Ужгородський національний університет»)

Науковий керівник:

Надія КІЧЕРА,

доцент кафедри політології і державного управління

(Ужгородський національний університет)

РЕГІОНАЛЬНІ ПАРТІЇ ЯК ОСЕРЕДОК ЕТНОПОЛІТИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ ЗЗОВНІ

Постановка проблеми. Одним із шляхів реалізації етнополітичних маніпуляцій є інституційний. Саме цей аспект етнополітичних маніпуляцій в окремому регіоні країни й буде розглянутий в нашій роботі. В Україні ще немає нормативно-правового окреслення самих регіональних партій, але явище регіональних чи субрегіональних партій (в значенні те, яке проявляється в окремому районі, мікрорайоні регіону, а не розповсюджується на весь регіон) є видимим, зокрема в політиці Закарпатської області України. Етнополітична стабільність, етнополітична стійкість – можуть бути об'єктами по-відношенню до активності подібних партій або наслідків такої активності, що беззаперечно спонукає нас досліджувати це питання, а державу оснастити теоретичним окресленням наявних практичних процесів задля більш коректної та ефективної політики в інституційному напрямку, етнополітиці певного регіону.

Можливо в силу окреслених етнополітичних загроз сама діяльність регіональних партій, її інституційне окреслення, фінансування чи то політична активність повинна бути обмеженою правовим полем України, у випадку, якщо буде імпульс виконати політичну волю законодавчого закріплення регіональних партій в законодавстві України. Зокрема ще другим аспектом актуальності є відображення шляхів можливих та наявних загроз від такого явища як регіональні (та субрегіональні) партії в умовах війни та етнополітичних маніпуляцій зі сторони сусідніх держав (росія, Угорщина).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських, зокрема закарпатських дослідників партійної проблематики варто насамперед згадати Юрія Остапця, який у своїй праці «Закарпаття через призму політичних виборів» характеризує тенденції щодо ролі в політиці регіональних партій на прикладі Закарпаття, а праця «Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів» була опрацьована з метою аналізу найактуальніших результатів виборів на регіональному та місцевому рівнях в Закарпатті – задля виявлення та обґрунтування нинішніх політичних реалій в контексті регіональних чи то пак субрегіональних партій. Надзвичайно ґрунтовним є дослідження Стелласа Асланова «Етнополітична стабільність держави: політико-правових аналіз», яке було опрацьовано з метою поглиблення розуміння етнонаціональної стабільності та окреслення суб'єктності етнонаціональних спільнот в даному контексті. Завдяки праці Віталія Коцура «Вплив російського чинника на етнонаціональні процеси в Україні в 90-х роках» вдалося проаналізувати відображений приклад впливу аналогічних до політичних партій інституцій як політичних організацій на дестабілізації етнонаціональної спільноти з досвіду минулого десятиріччя української політики. Завдяки праці Лариси Лойко «Державна етнополітика і політична суб'єктивізація національних меншин України» вдалося з теоретичної точки зору окреслити шляхи та здатність політичних партій впливати, зокрема політизовувати етноспільноти в політичній системі України.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є теоретичне окреслення процесу та загрози етнополітичних маніпуляцій через інститут регіональних та субрегіональних партій; оцінка потенційного та наявного впливу регіональних чи субрегіональних партій в політичній системі України; характеристика шляхів впливу регіональних партій на етнонаціональні спільноти; вироблення рекомендацій в контексті загроз етнополітичних маніпуляцій зовні в інститутах політичних партій.

Виклад основного матеріалу. Під етнополітичними маніпуляціями пропонуємо наступне розуміння процесів: вплив держави (зовні) на певну етнонаціональну спільноту в результаті якого відбуваються зміни в політичній свідомості, чи то політичній поведінці. Тобто будь-які дії, заходи, які змінюють політичну ідеологію, запит, погляди, поведінку етнонаціональної спільноти – вони і є в розумінні автора етнополітичною маніпуляцією. Одним із шляхом реалізації цього процесу є інституційний шлях, тобто через політичні партії, а враховуючи етнополітичну специфіку мова йде про регіональні та субрегіональні партії.

Теоретично субрегіональні партії є більшою загрозою в контексті етнополітичних маніпуляцій, адже

вони не представляють регіон в внутрішньо політичній структурі держави, а представляють та артикують політичну активність, інтереси та волю певної етнонаціональної спільноти. На прикладі регіональних еліт Закарпаття в Україні характеризується «специфікою формування та відносною слабкістю регіональної політичної еліти» [8, с. 368].

Таким чином етнополітична спільнота, яка є потенційним інструментом в руках іншої держави, порушуючи етнонаціональну стабільність держави – швидше всього застосує (при наявності) інституційну можливість впливати, а саме певну субрегіональну партію, щоби досягати своїх цілей етнополітичної маніпуляції, тобто зміни в політичній поведінці, ідентифікації та запитах до держави в межах якої існує. Саме політична партія виконує функцію чи то артикуляції інтересів, чи то змінює динаміку активності етнонаціональних спільнот, але у випадку маніпуляцій ці зміни відбувається саме враховуючи інтереси не держави в межах якої населення існує, а навпаки сприяє поширенню деструктивних рис їх поведінки на етнополітичну стабільність в регіоні, чи районі області.

Теоретичне окреслення загроз етнонаціональних маніпуляцій можна відобразити в збройній агресії росії проти України з 2014 року, зокрема елемент підготовки: втручання у внутрішні справи, етнонаціональну структуру, її політизацію через різні політичні організації. Щодо цього вітчизняна політологія виділяє наступне: «Забезпечення етнополітичної безпеки передбачає корекцію, нейтралізацію негативних тенденцій, які потенційно чи реально загрожують етнополітичній стабільності. Однак у випадку зовнішнього втручання таких ресурсів виявляється недостатньо, тому державі доводиться звертатися до міжнародної спільноти за допомогою» [1, с. 6]. Так ось політичні та регіональні партії можуть бути інституційним осередком цього самого втручання ззовні, що є одним із шляхів впливу та імплементації етнополітичних маніпуляцій.

Прикладом цього може бути відображений у роботі Віталія Коцура вплив росії на політичні та громадські організації в 1990-х роках (тобто інші інститути подібні до політичних партій), зокрема подальше фінансування росією політичних організацій в Донецькій та Луганській області, поширення в межах тих політичних рухів ідеологій «руського міра» – які, в свою чергу, після «політизації» та активізації процесу й заклали фундамент так званих «народних республік». Подібну роль теоретично можуть зіграти субрегіональні партії на теренах Закарпаття при активізації етнополітичного тиску зі сторони Угорщини.

Особливо актуалізує дану проблематику стан речей в Закарпатській області, де до прикладу: «у рамках децентралізації інтереси “угорських політичних сил” були повністю враховані, зокрема у районах компактного проживання угорців були створенні 9 ОТГ, де переважна більшість населення становлять угорці, у тому числі створено об’єднане Берегівське ОТГ... у результаті компромісного рішення Кабінетом міністрів України було вирішено залишити самостійний район із центром у м. Берегове, що стало ключовим проханням угорського уряду» [2, с. 126].

Тобто в результаті реформування України, гадаю недоцільних в даному контексті та певної дипломатичної активності Угорщині, вдалося сприяти поширенню впливу угорців в представлених місцевих органах управління. «Нові правила суттєво підвищили значущість політичних партій у виборчому процесі, оскільки в ОТГ, де більше 10 тис. виборців, вибори проводилися винятково на партійній основі» [9, с. 38] (дане цитування наводить актуальну інформацію після виборів в 2020 роках ще до Великої Війни з малою росією – Е. В.).

Але на чому ґрунтується гіпотеза, що дані партії взагалі несуть цю саму загрозу? А впливає це із наступного «актора» в регіональній (або субрегіональній) політиці Закарпаття – «КМКС», які в свою чергу є політичним осередком впливу безпосередньо Орбана, який в свою чергу й сприяє імпульсу етнополітичних маніпуляцій в Закарпатті, поставивши певні політичні цілі. Неодноразові політичні заяви даного глави держави Угорщини про «традиційно угорське Закарпаття» та «права на карпатський регіон», зокрема від 24 жовтня 2024 року – в розпал війни в Україні.

Сама наявність політичної волі до експансії даного глави держави та його прямі зв’язки з субрегіональною політичною партією «КМКС» – і дають підстави розглядати цю партію як інструмент впливу Угорщини на українське Закарпаття, зокрема інструмент реалізації «геополітичних амбіцій» даного державного діяча. В Закарпатті діють три партії, які сформувалися виключно за рахунок регіональних особливостей і в той же час здійснюють потужний вплив на політичні процеси та електоральний вибір. Це ПП «Єдиний Центр», Демократична партія угорців України, Партія угорців України (КМКС) [7, с. 6–7].

Таким чином чим більший вплив цих регіональних чи то субрегіональних партій на політичні реалії України – тим більший ризик та загрози зі сторони цих інститутів при наявності деструктивного впливу із

зовні – що й характерне нинішньому зовнішньополітичному курсу Угорщини та росії. Тому впливає що й саме реформування в результаті якого ці партії мають більший вплив на регіон чи на представлення етнонаціональної спільноти в окремому регіоні України – опосередковано наносить шкоду етнополітичній стабільності. «До головних причин виникнення регіональних політичних партій в Україні можна зарахувати: ...Реформа з децентралізації влади і як наслідок – утворення об'єднаних територіальних громад та інші» [9, с. 40]. Адже таким чином збільшується інструментарій впливу (у випадку прямого впливу ззовні як це було на Донбасі та є у випадку «КМКС») іноземної держави на політичну стабільність в окремому регіоні.

«Регіональні політичні партії, як зазначає у своєму дослідженні О. Ключев, отримали перші результати на виборах до 7 обласних рад. Вони стали лідерами у Вінницькій («Українська стратегія Гройсмана»), Закарпатській («Рідне Закарпаття»), Полтавській («Довіра»), Харківській («Блок Кернеса – Успішний Харків»), Хмельницькій («Команда Симчишина»), Черкаській («Черкашани»), Чернігівській («Рідний дім») областях [9, с. 44]. Тому можемо оцінити, що завдяки певним чинникам, які були перераховані вище, вплив регіональних партій в Україні, зокрема спираючись на крайні парламентські вибори є доволі значним, що в свою чергу лише загострює проблему загроз впливу зовні при наявності такого імпульсу чи то політичної волі (як вже це відбувалось на досвіді України в Східних регіонах держави). Тому з практики та політичних реалій України, чи то окремих областей, впливає два шляхи впливу партій як інститутів на етнонаціональну стабільність – вплив на прийняття політичних рішень на регіональному та місцевому рівні, вплив безпосередньо цих партій на поведінку та сутність окремих етнонаціональних спільнот, які вони і представляють.

В контексті обґрунтування цих шляхів впливу політичних та громадських інститутів (політичні партії, громадські чи політичні організації, рухи) варто зауважити, що «Кожен суб'єкт у цій етнополітичній сфері проводить свою політику, визначену певними ідеалами і інтересами тієї спільноти, яку він представляє. Сфера етнополітики постає в такий спосіб, як складний візерунок різноспрямованих векторів діяльності багатьох гравців різної сили, серед яких, звичайно, держава є чи не найсильнішим і найвизначальнішим, але не монополістом, а таким, що має зважати на дії як різноманітних неурядових інституцій всередині країни» [5].

Тобто політика етнонаціональної спільноти як суб'єкта внутрішньополітичних процесів в межах певної країни – це релевантна складова їх ідеалів, цінностей. Саме для цього на початку було наведено, що політична партія здатна формувати та впливати на політичні запити, ідеологію та ідентифікацію етнонаціональних спільнот. Тобто якщо екстраполювати вище окреслені висновки теоретичних аспектів прагматично, то безпосередньо Орбан як політичний актор здатен впливати на «політичну настрій» та поведінку угорських меншин, які мають представлення у владі в Закарпатській області як на регіональному, так і субрегіональному рівнях. Так само політичний актор «путін» – мав здатність впливати на етнонаціональні спільноти Східних регіонів України – і на виході саме цього процесу українське суспільство і отримало результат у виді російського проекту «длнр» на території східних регіонів України. Тобто при наявності політичної волі, геополітичної здатності та внутрішньої нестабільності суспільства – Угорщина матиме здатність реалізувати аналогічний проєкт на теренах України, в межах українського Закарпаття. Що до речі лише доповнює фундаментальне бачення процесів автора – за яким геополітичні процеси є суб'єктом щодо етнополітичних і деякі сучасні виклики спонукають їх вивчати комплексно, а не окремими вченнями як «етнополітика» та «геополітика».

Фактично вітчизняна політологія з 2014 року вже має загальні розуміння напрацювання «сепаратизації» етноспільнот, проте відображення цього процесу на практиці потребує теоретичного опрацювання: «відмінність від інтересів інших регіональних центрів та центральної влади і сформувані унікальну політичну ідентичність задля мобілізації народних мас на підтримку власних інтересів та дій, що у сукупності із етнічними чи то мовними факторами розвитку регіону може стати рушієм сепаратизації» [6, с. 143]. В даному випадку проблематика наводилась в контексті проблем регіоналізації України, її етнонаціонального поділу, але не впливу держав на партії зовні.

Щодо рекомендацій держави виходячи з всебічного теоретичного аналізу як і політичних реалій, досвіду України та окремих її регіонів – тут варто виділити декілька:

- при потенційному нормативно-правовому акті, закріплюючому регіональні та субрегіональні партії законодавчо, варто виходячи з вищенаписаного застосувати обмеження на фінансування зовні по дипломатичному критерію – до прикладу чим менше протиріччя з державою – тим менше обмежень. Таким чином регіональні партії які представляють етнос Угорщини чи то росіян (якщо такі допустимими

законодавство) набагато більше обмежень у фінансуванні та діяльності в окремій області, де простежується активність. До прикладу в Європі таким критерієм є «неконституційність або недемократичність партій», зокрема у законодавстві Німеччини [3, с. 29]. Аналогічні обмеження, але інший критерій в даному випадку в силу специфіки проблематики;

- РНБО та СБУ повинні ретельніше моніторити діяльність тих партій до яких і здійснюються обмеження, зокрема відслідковувати фактичні «фінансові потоки», аналіз політичних програм на наявність положень, заходів зданих послабити етнонаціональну структуру чи то стабільність в регіоні, чи змінити етнонаціональну ідентифікацію населення регіону, чи то економічну залежність певних регіонів від їх фінансових потоків;

- законодавче або Конституційне обмеження таких партій на кількість отриманих мандатів, таким чином і акумулюється представництво вітчизняної регіональної та місцевої еліти на протидію представництва етнонаціональних спільнот – що унеможливує в свою чергу «кримський» чи «східний» сценарій, де ця еліта була геополітично, фінансово, ідеологічно розмежована від України й була ближче до сусідньої держави, аніж власної;

- обов'язкове закріплення за політичною програмою даних партій дослівно: «суверенітет України є абсолютним та непорушним в наявному регіоні» в структурному елементі «преамбула», щоб унеможливити акумуляцію сепаратистських рухів в межах цих самих політичних партій, унеможливити деструктивний вплив політизації ними етнонаціональних спільнот. У разі недотримання – недопуск до виборів, заборонено згідно із відповідним рішенням РНБО.

Висновки. Отже, загрози етнополітичних маніпуляцій по-суті й полягають у створенні в етнонаціональній структурі держави джерела дестабілізаційних процесів, які в свою чергу можемо окреслити на досвіді східних регіонів України, зокрема активності росії у фінансуванні та зміні політичної поведінки низки політичних організацій в Донецькій та Луганській областях, що зрештою і призвело до тих викликів, з якими зіткнулися українське суспільство з 2014 року. По функціям політична партія є доволі близькою до політичних організацій у питанні взаємодії із електоратом (зокрема регіональна чи субрегіональна партія, яка представляє певну спільноту). На практиці найбільшою загрозою в контексті український регіонів може стати Закарпаття, адже є імпульс ззовні у виді агресивного напрямку політики Угорщини, наявність пов'язаних із цим актором партій.

Щодо потенційного та наявного впливу регіональних та субрегіональних партій, то в даному випадку значну кількість мандатів по конкретним районам (зокрема підтверджено аналітикою та статистикою наведеною у дослідженнях Юрія Остапця). Тобто такий самий «вплив» мали низка легальних з точки зору нормативно-правового оформлення політичних організацій в Донецькій та Луганській області, але тільки-но відбувся процес політизації, маніпуляційний вплив на політичну свідомість (коли в результаті етноспільнота транслює своїми інтересами інтереси держави-агресора) – що в з рештою стало етнополітичною катастрофою.

Шляхи впливу політичних партій, політичних організацій можемо окреслити наступні: етнонаціональний (зміна етнополітичної ідентифікації, (під інтереси держави зовні), економічний (створення умов залежності регіональних еліт та інтересів регіону із певним політичним актором), політичний (зміна політичних запитів, свідомості, поведінки актора у внутрішньо політичних процесах в іншому суспільстві). Варто підкреслити, що актор має здатність впливати через регіональні партії на поведінку суб'єктів взагалі іншого суспільства, що підпадає під поняття «агресії» ООН, яка в свою чергу на практиці – не виконує свою функцію належним чином.

Тому, рекомендаціями державним органам України виходячи з досвіду Східних регіонів України в 2014 році, вищенаведених теоретичних напрацювань буде:

- При розробці Законопроекту «Про регіональні та субрегіональні партії» варто прописати: застосування обмеження на фінансування зовні по дипломатичному критерію – до прикладу чим менше протиріччя з державою – тим менше обмежень. Таким чином закон буде лише реагувати на етнополітичні маніпуляції зовні в політичних інститутах, а не буде інструментом «утисків».

- Обов'язкове закріплення за політичною програмою таких партій дослівно: «суверенітет України є абсолютним та непорушним в наявному регіоні» в структурному елементі «преамбула» – щоб унеможливити небажану політизацію етнонаціональних спільнот, появу сепаратистських імпульсів в результаті активності в регіоні чи на місцях цих самих партій.

- Змінити алгоритм дії РНБО та СБУ, розширивши повноваження по-відношенню до регіональних партій, зокрема в питаннях моніторингу фінансування та активності цих політичних партій, а також вести

реєстр усіх політичних партій на кого накладаються певні обмеження.

- Законодавче або Конституційно обмежити кількість мандатів, яку субрегіональна чи регіональна партія може займати, таким чином щоб взяття ними «більшості» в будь-яких представницьких місцевих чи то обласних органах було неможливо, що стимулює артикуляцію вітчизняної регіональної еліти і унеможливить спонуканню ними «кримського сценарію».

Список використаних джерел:

1. Асланов С. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
2. Бертолон О. Причини та наслідки загострення українсько-угорських відносин у контексті виборів до органів місцевого самоврядування у 2020 році. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура*. 2020. С. 125–129.
3. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbed2/grundgesetz_uk.pdf (дата звернення: 17.01.2024).
4. Коцур В. Вплив російського чинника на етнонаціональні процеси в Україні в 1990-х рр. *Наукові записки ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 5–6 (91–92). С. 368–380.
5. Лойко Л. Державна етнополітика і політична суб'єктивація національних меншин України. *Львівський політехнічний національний університет*. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/eff920a0-8ff4-4215-b15f-591d5a2929ed/content> (дата звернення: 17.01.2024).
6. Мосора М.А. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України. Дис. ... канд. політ. наук. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. І. Франка, 2022. 216 с. URL: https://vad.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2022/10/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%B0-1.pdf (дата звернення: 12.09.2025).
7. Остапець Ю.О. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів. Поліграфцентр «Ліра», 2016. 412 с.
8. Остапець Ю., Токар М. Закарпаття через призму політичних виборів. Ужгород: Карпати, 2009. 406 с.
9. Вегеш М.М., Остапець Ю.О. Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історично-політичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2021. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/collections/55296ff6-4b16-4294-ba1d-49a87570ed8a/search> (дата звернення: 12.09.2025).

Павло ЯЦИНА,

аспірант спеціальності «Політологія»
(Ужгородський національний університет)

Науковий керівник:

Микола ПАЛІНЧАК,

декан факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В ЧЕХІЇ 3-4 ЖОВТНЯ 2025 РОКУ

Вибори нижньої палати чеського парламенту – Палати депутатів (200 депутатських місць) відбулися 3-4 жовтня 2025 р. при рекордній явці виборців 68, 95 %. У виборах брали участь 26 суб'єктів виборчого процесу: 25 політичних партій і одна виборча коаліція [5]. Необхідний п'ятивідсотковий поріг (8-відсотковий для двопартійної коаліції та 11-відсотковий для коаліції з трьох і більше партій) подолали 6 політичних суб'єктів. Результати виборів подано в таблиці 1.

**Результати виборів до Палати депутатів Чеської Республіки
8-9 жовтня 2021 року та 3-4 жовтня 2025 року**

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Результати виборів 2025 року, % (к-ть мандатів)	Результати виборів 2021 року	Ідеологія партії
Партія «Акція незадоволених громадян 2011» («ANO 2011») (2011)	34,5 (80)	27,1 (72)	популізм, центризм, помірний євроскептицизм та антиміграційна риторика
Виборча коаліція «Разом» (Spolu) (2020)	23,3 (52)	27,7 (71)	проєвропейський правочентризм. Коаліція поєднує ідеї економічного лібералізму, консерватизму та християнської демократії
«Starostové a nezávislí / STAN» («Мери і незалежні») (2021)	11,2 (22)	–	лібералізм, локалізм, децентралізація
Чеська піратська партія (2009)	8,9 (18)	–	лібералізм, цифрові права, прозорість влади, пряма демократ
«Свобода і пряма демократія» (SPD)	7,7 (15)	9,5 (20)	правий популізм, євроскептицизм, пряма демократія
«Motorists for Themselves» (AUTO) (2022) «Автомобілісти для себе»	6,7 (13)	–	правий популізм, євроскептицизм, захист прав водіїв
Виборча коаліція «Пірати і старости»	–	15,6 (37)	лібералізм, децентралізація, популізм, субсидіарність
Разом	92,3 (200)	79,9 (200)	

Джерело: побудовано автором на основі [2; 5].

Отже, за результатами виборів до нижньої палати парламенту Чехії пройшли такі політичні сили: партія «Акція незадоволених громадян–2011» (ANO–2011) (34,5 %), виборча коаліція «Разом» (SPOLU) (23,3 %), партія «STAN» (11,2 %), Чеська піратська партія (8,9 %), партія «Свобода і пряма демократія» (7,7 %), партія «AUTO» (6,7 %).

Основна конкуренція на виборах розгорнулася між ліберально-консервативною коаліцією SPOLU на чолі з чинним прем'єр-міністром П. Фіолою та опозиційною партією ANO-2011 чеського мільярдера А. Бабіша. Така конкуренція вказує на головний тренд виборів у Євросоюзі, починаючи з 2010 року – протистояння мейнстримних та популістських праворадикальних партій. До основних чинників впливу на результати волевиявлення відносимо такі: низький рівень довіри до національних органів влади (насамперед уряд та парламент), ціннісні (ідеологічні орієнтири), пріоритет внутрішніх соціально-економічних питань над зовнішньополітичними [3], російсько-українську війну у різних аспектах (втручання у виборчий процес російських спецслужб, невдоволення громадян великою кількістю біженців та військовою допомогою Україні).

У порівнянні з результатами парламентських виборів 2021 року збільшилася фрагментація парламенту: у 2021 році до парламенту пройшли чотири політичні сили, а в 2025 році шість. Слід також зазначити, що у 2025 році голосування виборців було більш концентрованим, так як партії і виборчі блоки, які пройшли до парламенту здобули 92,3 % голосів виборців (у 2021 році – 79,9 %) [2].

Перемога на виборах у Чехії ANO–2011 показує незадоволення громадян перш за все економічною ситуацією в державі і черговий раз вказує, що виборці країн Центральної Європи між класичними мейнстримними партіями і популістами, часто обирають останніх. Але «попри те, що зміна влади у Чехії змінить риторику Праги (в тому числі зробивши її менш дружньою до України), зазначає Ю. Панченко, – Чехія не стане ані «другою Угорщиною», ані «другою Словаччиною» [3]. Не слід забувати, що верхню палату чеського парламенту – Сенат, контролюють правочентристські сили, які входили до урядової коаліції П. Фіоли.

Вибори в Чехії 2025 року, як і вибори 2021 року продемонстрували поляризацію чеського суспільства, яке ділиться практично порівну за своїми виборчими симпатіями: половина віддає голоси за популістів, а інша за правочентристів.

Складним за результатами виборів буде процес формування урядової коаліції через значну ідеологічну фрагментацію партій, які здобули депутатські мандати. А. Бабіш після оприлюднення

результатів виборів заявив, що планує розпочати коаліційні перемовини з партіями «Свобода і пряма демократія» та «Автомобілісти для себе», хоча й визнав, що надає перевагу утворенню уряду меншості [3].

Перемога популістських сил змінить чеську риторику щодо України та може навіть привести до сповільнення / скорочення військової підтримки України. Але як зазначає О. Каракуц «безпекові інтереси Чехії (загроза Росії) залишатимуться ключовим чинником у двосторонніх відносинах» [3]. Показово, що після перемоги на виборах «А. Бабіш став набагато обережніше коментувати питання, пов'язані з Україною. З одного боку він показує критичний підхід до Києва, заявляючи, що Україна не готова до вступу в ЄС, а з іншого заявляє, що не зупинятиме комерційні постачання зброї ЗСУ, не буде зупиняти «снарядну ініціативу», а лише зробить її аудит» [4].

Посиляться за результатами виборів євроскептичні настрої у регіоні Центральної Європи. Не слід забувати, що партія А. Бабіша входить до праворадикальної фракції Європарламенту «Патріоти за Європу», а його риторика гармонує з висловлюваннями В. Орбана та Р. Фіцо, як по відношенню до російсько-української війни, так і щодо майбутнього Євросоюзу.

Вибори в Чехії показали особливості процесу партієтворення у країнах Євросоюзу, головними характеристиками якого є наступні: а) посилення популістських, персоналізованих рухів (перемога А. Бібаша класичний приклад); б) фрагментація партійного поля; в) євроскептицизм і критика брюссельських політик; г) політична поляризація та емоційна підтримка політичних партій на виборах; д) зменшення впливу мейнстримних партій (соціал-демократів, лібералів та консерваторів); ж) поява «тематичних» партій (партій одного питання) (наприклад «Автомобілісти для себе»); з) гібридизація/конвергенція ідеологій у партієтворенні; к) цифровізація та мережева організаційна структура.

Список використаних джерел:

1. Каракуц О. Парламентські вибори в Чехії-2025: підсумки та значення для політичного курсу держави. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/parlamentski-vybory-v-chekhii-2025-pidsumky-ta-znachennya-dlya> (дата звернення 08.10.2025).
2. Остапеч Ю., Копинеч Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.
3. Панченко Ю. Неприємно, але не катастрофа: які наслідки для України матиме зміна влади у Чехії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/10/6/7221735/> (дата звернення 08.10.2025).
4. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/publications/observatoire-des-elections-en-europe/2023> (дата звернення 08.10.2025).
5. Český statistický úřad. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-10/az_parlamentski-vybory-v-chekhii_071025_ukr.pdf (дата звернення 08.10.2025).

Ірина ВОРОТІЛОВА,

аспірантка кафедри політології

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

Політична стабільність є ключовою передумовою формування ефективної системи національної безпеки, особливо в умовах геополітичної турбулентності. Досвід Скандинавських країн (Данії, Норвегії та Швеції) демонструє, що стійкі демократичні інститути, культура політичного компромісу та гнучке поєднання монархічних традицій із сучасними практиками парламентаризму створюють унікальну модель політичної стабільності. Саме вона забезпечила тривалий період безпеки, високий рівень довіри до влади та ефективну інтеграцію суспільства, що може бути важливим орієнтиром для України на шляху європейської інтеграції.

Звернення до скандинавського досвіду є особливо актуальним. З одного боку, він дає можливість зрозуміти, що політична стабільність виступає фундаментом національної безпеки і міжнародної

суб'єктності. З іншого боку, аналіз скандинавського досвіду дозволить Україні сформувати власні підходи до подолання внутрішніх викликів, консолідації політичних еліт, захисту демократії та побудови ефективного діалогу з ЄС у складних умовах війни.

Політична стабільність у політичній науці розглядається як один із фундаментальних об'єктів дослідження, що визначає здатність держави гарантувати національну безпеку. У класичних роботах С.Ліпсета, Д.Істона та С.Гантінгтона ореслено критерії стабільності: легітимність політичних інститутів, інституціоналізація процедур, ефективність урядування та збереження суспільного консенсусу. Дослідження А.Лейпгарта та П.Норріс розвинули уявлення про взаємозв'язок між інституційним дизайном політичних систем та їхньою стабільністю. Скандинавський досвід підтверджує релевантність цих підходів. Так, у своїх дослідженнях Г.Трідімас описує теоретичну модель, що розглядає конституційну монархію як форму поділу влади між монархом та іншими політичними акторами [7]. Е.Сьодерман аналізує трансформацію шведської монархії, яка стала національним символом та центральним елементом сучасної демократії [6].

У цьому контексті особливої уваги заслуговує інституційний вимір скандинавської моделі. Політична стабільність у Данії, Норвегії та Швеції значною мірою спирається на ефективність демократичних інститутів, які забезпечують баланс між владою та суспільством, а також на унікальну роль конституційної монархії. Безперечно, можна дискутувати щодо «справжньої» ролі монархії в сучасному політичному житті: чи вона є лише символічною традицією, чи виконує функцію стабілізуючого чинника?

Збереження монархічних інститутів в Данії, Норвегії та Швеції створює сприятливі умови для політичного компромісу, оскільки гарантує неперервність державних інституцій і стабільність процедур прийняття рішень. Це дозволяє політичним партіям зосереджуватися на вирішенні стратегічно важливих питань, а не на конфронтації заради влади.

Конституційна монархія, незважаючи на обмеженість своїх повноважень у демократичних системах, відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності та забезпеченні політичної єдності суспільства. По-перше, монарх розглядається як «гарант національної держави» [6]. А монархія виконує функцію інституційної спадковості та легітимності влади. По-друге, королівські династії інтегровані у культурний та історичний наратив скандинавських націй. Монархи нерідко виступають посередниками у кризові періоди, зберігаючи довіру як з боку громадян, так і з боку політичних еліт. За даними соціологічних опитувань, рівень довіри до монархії у Данії, наприклад, складає 70%, що свідчить про високий рівень суспільної легітимності цієї інституції [5].

По-третє, монархія у Скандинавських країнах є прикладом синтезу традицій та сучасності, символом єдності та стабільності, що дозволяє зберігати баланс між демократичним управлінням і культурною спадковістю. Такий баланс має безпосереднє значення для стійкості системи національної безпеки, адже мінімізує внутрішні ризики соціальної та політичної дестабілізації.

Окремого значення набуває зовнішньополітичний вимір діяльності монархій. Представницькі функції монархів у міжнародних відносинах сприяють укріпленню авторитету Скандинавських країн та їхнього позитивного іміджу як стабільних і передбачуваних демократій.

Таким чином, монархія у Скандинавських країнах, зберігаючи передусім символічний характер, виступає важливим чинником політичної стабільності, суспільної консолідації та міжнародного авторитету. Її досвід засвідчує, що навіть у сучасних демократичних системах значну роль у забезпеченні національної безпеки може відігравати інституція, заснована на історичній спадковості та культурних традиціях.

Аналіз функціональної ролі інших політичних інститутів (парламенту, уряду, судової системи, виборчих комісій та інших органів влади) дозволяє стверджувати, що їхня узгоджена робота забезпечує не лише стійкість політичної системи, а й ефективність державного управління. Парламент ухвалює закони та виконує представницьку функцію, уряд реалізує державну політику й управляє соціально-економічними процесами, судова система гарантує верховенство права та справедливість, виборчі комісії забезпечують легітимність демократичних процедур. Таким чином, політичні інституції є структурними «стовпами» демократії, від рівня їхньої ефективності залежить здатність держави підтримувати стабільність, запобігати кризам і забезпечувати національну безпеку [2].

Фундаментом для формування культури політичного компромісу у Скандинавських країнах стало поєднання сильної бюрократичної традиції та неупередженої адміністрації. Впродовж XIX століття вони зберегли здатність до мирної демократизації без революційних зламів, що дозволило їм не лише

зміцнити власні інституції, а й створити умови для взаємного підсилення держави та суспільства. Скандинавський шлях засвідчує, що успішна демократизація не потребує насильницької революції чи домінування однієї соціальної групи. Навпаки, ключову роль відіграла здатність держави діяти як автономний та неупереджений арбітр, що інтегрував різні суспільні верстви – від селян до робітників – у спільний політичний простір, що забезпечило стабільність і знизило ризики політичної радикалізації, перетворивши Скандинавські країни на відмінний приклад поступового та мирного утвердження демократії в Європі [4].

Серед критеріїв ефективності політичного компромісу виділяють продовження або активізацію політичної діяльності, підвищення її результативності, зменшення або припинення безрезультатного протистояння між опонентами та спрямування зусиль на вирішення справді нагальних і пріоритетних питань [3].

Невід’ємною частиною політичної системи Скандинавських країн є політична опозиція. На відміну від конфронтаційних моделей, властивих багатьом демократіям, у Данії, Швеції та Норвегії опозиційні партії не лише критикують уряд, а й беруть активну участь у формуванні політики через парламентські комітети, переговорні механізми та традицію політичного компромісу. Скандинавська модель політичної опозиції вирізняється тим, що статус опозиції чітко не закріплений на нормативно-правовому рівні. Водночас неформальні політичні правила забезпечують їй реальний вплив на формування порядку денного та регулювання законодавчого процесу [1].

Опозиція у скандинавських монархіях не виступає деструктивною силою, а інтегрована в процес управління. Такий підхід знижує рівень політичної поляризації та сприяє довірі громадян до влади. А отже, навіть за умов частих змін урядів політична система зможе залишитись прогнозованою й ефективною, що можна розглядати як важливий чинник стійкості системи національної безпеки.

Таким чином, опозиція у Скандинавських країнах не є маргіналізованою чи виключеною з політичного процесу. Навпаки, вона виступає важливим інструментом балансування влади, сприяє політичному консенсусу та підвищує легітимність ухвалених рішень, що безпосередньо зміцнює політичну стабільність і національну безпеку.

Досвід Скандинавських країн переконливо демонструє, що політичний компроміс є важливим інструментом забезпечення стабільності та сталого розвитку. Саме практика згоди та діалогу між політичними акторами дозволила уникнути глибоких внутрішніх криз, пом’якшити соціальні та економічні суперечності, а також створити умови для поступової демократизації. Політичний компроміс тут виступає усвідомленою цінністю, яка стала частиною політичної культури та гарантією збалансованого розвитку суспільства.

У Скандинавських країнах ефективність політичного компромісу вимірюється не лише його здатністю знижувати рівень конфліктності, а й активізувати політичну діяльність, підвищувати її результативність та спрямовувати ресурси на вирішення стратегічних завдань. Замість виснажливого протистояння між політичними опонентами, Данія, Норвегія та Швеція виробили модель, де компроміс виступає механізмом концентрації уваги на ключових напрямках розвитку.

Саме культура політичного компромісу цих країн стала системним інструментом політичного управління, що заклав міцний фундамент для національної безпеки. Здатність до діалогу між урядом, парламентом, профспілками, бізнесом та громадянським суспільством сприяла не лише мінімізації конфліктів, а й консолідації суспільства перед зовнішніми викликами.

Таким чином, інститут конституційної монархії, активна та інтегрована опозиція, а також культура політичного компромісу виступають ключовими «стовпами» політичної стабільності у Скандинавських країнах. Поєднання цих елементів створює стабільну політичну систему, здатну адаптуватися до змін і зміцнювати національну безпеку, що робить досвід Данії, Норвегії та Швеції цінним орієнтиром для інших держав, в тому числі, і для України.

Список використаних джерел:

1. А як у них? Статус опозиції в парламенті. Рада – все про Верховну раду України. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-ia-k-u-nykh/13898-a-ia-k-u-nykh-status-opozytsii-v-parlamenti> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Ладан М.І., Майстренко К.М. Політична та військова стабільність в контексті безпеки. Публічне урядування. Вип. 2 (35) (Лип 2023). С. 43-49. DOI:[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2\(35\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2(35)-5).
3. Москаленко О. Критерії ефективності політичних компромісів. Освіта регіону. №4 (2009). URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/113> (дата звернення: 04.09.2025).

4. Andersen D. Impartial Administration and the Development of a Political Society of Compromise in Scandinavia. *Social Science History*. 2025. P. 1–30. URL: <https://doi.org/10.1017/ssh.2025.12> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Approval ratings of the monarchy of Denmark 2023| Statista. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1445155/approval-rating-monarchy-denmark/> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Söderman E. Dismantling Monarchy: The Swedish Experience. *Royal Studies Journal*. 2024. Vol. 11, no. 2. P. 285–339. URL: <https://doi.org/10.21039/rsj.410> (дата звернення: 09.09.2025).
7. Tridimas G. Constitutional monarchy as power sharing. *Constitutional Political Economy*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/s10602-021-09336-8> (дата звернення: 11.09.2025).

РОЗДІЛ 4

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ПУБЛІЧНА ВЛАДА У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Михайло МОСКАЛЮК,

*доцент кафедри політичних наук факультету історії,
політології і міжнародних відносин
(Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)*

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

Дослідження президентури носить міждисциплінарний характер. У політологічному науковому дискурсі термін «інститут президентства» розглядається, насамперед, як інститут влади, тобто як сукупність владних повноважень, якими володіє президент у сфері державного управління. Оскільки президент як найвищопосадова особа в державі та її глава займає важливе місце в структурі владно-політичних відносин, інститут президентства є одним з актуальних напрямів політологічних досліджень. З огляду на сучасні реалії, обумовлені російсько-українською війною, дана проблематика набуває особливої значущості. Існує гостра потреба з'ясування місця і ролі Президента України як гаранта суверенітету і територіальної цілісності держави, Верховного Головнокомандувача Збройних Сил у сфері гарантування національної безпеки, у внутрішньо- та зовнішньополітичному житті країни в умовах воєнного стану.

Правовий статус Президента України визначений Конституцією, зокрема ст. 102 та 106 [3]. Як глава держави і Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України він очолює Раду національної безпеки і оборони, у випадку зовнішніх загроз, зокрема військового нападу, має можливість приймати рішення про загальну або часткову мобілізацію, оголошення стану війни або введення воєнного стану в Україні чи в окремих її місцевостях.

Варто зауважити, що відкрита фаза російсько-української війни суттєво змінила суспільні вимоги до інституту президентства. Насамперед від вітчизняної президентури очікували прийняття швидких оперативних рішень задля гарантування національної безпеки і оборони. Загалом на тлі повномасштабного російського вторгнення в Україні зріс запит на загальнонаціональне лідерство. У випадку адекватного реагування на актуальні безпекові виклики глава держави не тільки за владним статусом, але й суспільними очікуваннями та преференціями претендував на роль лідера [4, с. 112–113]. У цьому контексті відбулася трансформація В. Зеленського з «президента-миротворця» на «президента воєнного часу».

З початком повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Указом Президента України (№ 64/2022), затвердженого Верховною Радою, введено правовий режим воєнного стану на всій території України. Звернемо увагу на те, що із двох можливих варіантів реагування на повномасштабне вторгнення В. Зеленський надав перевагу оголошення саме воєнного стану. У ситуації, коли відсутній закон про стан війни, а його впровадження у певній мірі ізолює країну на міжнародній арені, правовий режим воєнного стану створює умови для мобілізації всієї країни на відсіч ворога і формування широкої міжнародної підтримки з боку держав-союзниць та світової спільноти.

Починаючи з 22 лютого 2024 р. В. Зеленський підписав низку законів про продовження воєнного стану та мобілізації [5]. Окрім широких мобілізаційних заходів було здійснено кроки щодо посилення президентської вертикалі через створення у всіх областях, а також окремих районах та населених пунктах військових адміністрацій на базі регіональних органів державної влади [6].

У правовому статусі Президента України в умовах воєнного стану принциповим є також його діяльність у соціально-гуманітарній сфері, зокрема створення консультативно-дорадчих органів, які займаються вирішенням побутових проблем, спричинених війною, відновленням об'єктів культурної спадщини, координацією волонтерських рухів тощо. Насамперед йдеться про Координаційний штаб з гуманітарних та соціальних питань (2 березня 2022 р.), Національну раду з питань відновлення України від наслідків війни (21 квітня 2022 р.). У фаховому політологічному середовищі такі президентські

ініціативи схвально сприймаються в контексті забезпечення гуманітарної безпеки України [11, с. 250].

Важливою та вкрай необхідною в умовах повномасштабного російського вторгнення та воєнного стану є діяльність вітчизняної президентури у тісній співпраці з парламентом та урядом щодо реалізації євроінтеграційного та євроатлантичного зовнішньополітичного курсу держави. Цьому сприяло те, що вже в перший день повномасштабного вторгнення, 24 лютого 2022 р., В. Зеленський підтримав пропозицію МЗС України про розрив дипломатичних відносин з державою-агресором. 28 лютого 2022 р. Україна подала заявку на вступ до ЄС, а Президент закликав розглянути її за спеціальною спрощеною процедурою, яка дозволила б невідкладно розпочати процес щодо надання Україні статусу кандидата на членство. У рамках цього переговорного процесу 25 червня 2024 р. Європейський Союз офіційно відкрив з Україною переговори про вступ [10, с. 41–42].

У контексті євроатлантичної інтеграції Президентом В. Зеленським ще у 2020 р. було ухвалено нову Стратегію національної безпеки, в якій основний акцент звернено на розвиток партнерства з НАТО. Після повномасштабного російського вторгнення Україна у вересні 2022 р. висловила прохання приєднатися до Північноатлантичного Альянсу. На Вільнюському саміті (2023 р.) започатковано Раду Україна-НАТО. Разом з тим, на динаміку євроатлантичного переговорного процесу суттєво впливає позиція американської президентської адміністрації Д. Трампа та деяких країн-членів НАТО на тлі категоричного російського несприйняття ідеї розширення Альянсу на Схід, особливо приєднання України.

Заслугує також на увагу активна комунікаційна діяльність глави держави з іноземними партнерами. Тільки протягом першого року війни В. Зеленський здійснив 35 виступів у парламентах Європи, Азії, Північної Америки, Австралії, Ізраїлю та Нової Зеландії. Завдяки їм вдалося налагодити тісні канали співробітництва, солідарності та партнерства включно з військовою підтримкою. Цьому сприяли також візити європейських та світових лідерів на запрошення Президента України. Як вдало зауважив дослідник А. Шкуро «ці зустрічі з міжнародними представниками засвідчують серйозність намірів української сторони про співпрацю та бажання заручитись гарантуванням безпеки для нашої держави» [10, с. 41].

Діяльність В. Зеленського на посту Президента України в умовах повномасштабного російського вторгнення позитивно вплинула на його рейтинг. Згідно даних соціологічного опитування 2022 р. 50 % українців назвали його політиком року [8]. Станом на грудень 2024 р. рейтинг чинного президента сягнув майже 74 %, але у червні 2025 р. він знизився до 65 % [6]. Дослідження, проведене фахівцями Київського міжнародного інституту соціології на початку серпня 2025 р. засвідчило зниження рівня довіри до 58 % [1].

На падіння рейтингу Президента вплинула низка факторів: внутрішньополітична ситуація в країні, зокрема підписання В. Зеленським скандального закону про антикорупційні органи НАБУ і САП, який фактично позбавляв їх незалежності [2]; загалом проблема корупції в країні (за висловом проф. О. Чальцевої – «інституційної пастки» українського політикуму) [9, с. 37–38]; довіра до окремих представників президентської команди; відсутність прогресу у завершенні війни на тлі посилення російських атак на цивільні об'єкти та мирне населення країни; збереження ефективного демократичного контролю над інститутом президентства в умовах воєнного стану тощо.

Список використаних джерел:

1. Довіра до Зеленського знизилася до 58%. Серед причин – ухвалення скандального закону про НАБУ і САП – опитування. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/rejting-doviri-do-zelenskogo-znizivsya-do-58-opituvannya-kmis-u-serpni-2025-50535047.html> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Зеленський підписав скандальний закон № 12414. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cgeqllep70no> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Овчар І. Інститут президента в умовах воєнного часу. *Політичні дослідження*. 2023. № 1 (5). С. 108–122.
5. Президент України підписав низку законів воєнного часу. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220674.html?fbclid=IwAR0KFc5EnzZhmy-1RvDql6P8XrPKlV8-xyiAvh-leAhs6dlyvGTU8ds--w> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Рейтинг Зеленського впав: у чому причина. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rejting-zelenskogo-vpav-pislyarizkogo-zletu-1750064439.html> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Українці назвали політиком року Зеленського. URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainci-nazvali-politikom-roku-zelenskogo-druge-misce-u-zaluznogo/a-64365644> (дата звернення: 12.09.2025).

9. Чальцева О. «Пастки» публічних інститутів в умовах воєнного стану в Україні. *Публічна політика і державне управління в умовах війни: матеріали міжн. наук-практ. конф.* [Електронне видання]. 2024. С. 36–39.
10. Шкуро А. Зміст і форми діяльності інституту президентства в досягненні євроінтеграційних успіхів. *Вісник Харківського національного університету В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2024. Випуск 45. С. 38–45.
11. Шкуро А. Правові аспекти повноваження президента в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 48. С. 247–253.

Юлія СЛІПЕЦЬКА,

*доцент кафедри політології філософського факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року спричинило очевидні виклики для української державності та системи політичних інститутів. Україна опинилася у ситуації, коли необхідність швидких і рішучих рішень для виживання країни та відсічі агресії почала вступати у напружені відносини з принципами демократії, підзвітності та верховенства права. Війна стала каталізатором глибоких трансформацій ключових інститутів – від Президента і Кабінету Міністрів до Верховної Ради та антикорупційних органів, змінюючи як формальні, так і неформальні механізми ухвалення рішень.

Предметом нашого дослідження став інститут Президента, який зазнав значної трансформації у бік структурної централізації влади. Формально, згідно з Конституцією, Україна залишається напівпрезидентською республікою, де Верховна Рада зберігає ключові законодавчі функції та контроль над урядом, а президент не може правити указами, що мають силу закону, навіть під час воєнного стану. Однак на практиці війна стала каталізатором процесів, які різко посилили виконавчу вертикаль. Початок широкомасштабних бойових дій призвів до соціально-політичної консолідації навколо президента Володимира Зеленського як символу спротиву, що сприяло подальшому зосередженню координації воєнних та екстрених рішень в адміністрації глави держави. Це супроводжувалось ослабленням інституцій, які традиційно виступали стримуючими факторами: парламенту та олігархічних груп. Верховна Рада була маргіналізована через запровадження запобіжних заходів безпеки, таких як призупинення сесій на початку війни, обмеження трансляцій та доступу журналістів, що різко знизило прозорість її роботи. Сам В. Зеленський публічно констатував зниження ролі парламенту, тоді як олігархи втратили вплив через втрату активів, націоналізацію та звуження каналів впливу через депутатів.

Ця інституційна централізація влади супроводжувалася глибокою персональною трансформацією президента Володимира Зеленського, який перетворився з політика, що апелював до ідеї миру, на символ незламного воєнного лідерства. Як зазначає Леся Бідочко, іронія долі полягає в тому, що саме «президент миру» став всесвітньо визнаним лідером воєнного часу, продемонструвавши майстерність у збереженні державності в перші критичні дні вторгнення та у мобілізації безпрецедентної міжнародної підтримки. Його здатність до ясного та впевненого спілкування, що відзначається Майклом Кіммейджем, стала ключовим активом, що забезпечив внутрішню єдність та дозволив ефективно доносити позицію України до світу. Однак, як зауважує Гвендолін Сассе, ця модель лідерства має й свою тіньову сторону: схильність покладатися на довірене коло радників замість повноцінного розвитку інституцій. Ця риса, що проявилася ще в мирний час, посилилася в умовах війни, сприяючи формуванню неформальної «команди ОПУ» на чолі з Андрієм Єрмаком.

Як наслідок, посилення президента як символу та оперативного лідера відбувалося паралельно зі зростанням критики щодо недостатньої прозорості прийняття ключових рішень, зокрема кадрових і стратегічних. М. Кіммейдж також вказує на виклик, пов'язаний із стратегічним баченням, зокрема на розрив між амбітними цілями повного відновлення суверенітету та жорсткою реальністю ресурсних обмежень і тривалої війни на виснаження. Таким чином, поведінкова трансформація В. Зеленського як лідера, що консолідував націю, нерозривно пов'язана з інституційними зрушеннями, де особиста мужність та комунікаційний талант поєднуються з ризиками надмірної персоналізації влади та нестачі довгострокового стратегічного планування в умовах імпровізації, викликаній воєнними реаліями [1].

Концентрація влади в Офісі Президента знайшла своє практичне підтвердження в низці конкретних кадрових та управлінських рішень у 2024–2025 роках. Масштабні перестановки у Кабінеті Міністрів, ініційовані у 2024 році та продовжені ще більш значущим кадровим оновленням (reshuffle) у 2025 році, чітко демонстрували, що ключові призначення відбувалися за прямою ініціативою та узгодженням з ОПУ. Ці дії формально мотивувались необхідністю підвищення ефективності в умовах війни, але де-факто зміцнювали вертикаль президентського контролю над виконавчою гілкою влади. Ще показовішим став інституціоналізований механізм попереднього «узгодження» законопроектів і стратегічних рішень саме через Офіс Президента. Як зазначають аналітичні звіти CEPA та OSW, практика, при якій проекти ключових рішень, навіть ті, що формально належать до компетенції уряду чи парламенту, проходили попереднє розглядання в ОПУ, стала нормою. Це призвело до того, що Офіс Президента перетворився на неформальний центр законодавчої ініціативи та стратегічного планування, зміщуючи традиційні інституційні процедури та ще більше зосереджуючи реальний процес ухвалення рішень у вузькому колі радників. Таким чином, кадрові зміни та процедура узгодження стали ключовими інструментами в побудові системи, де формальні інституції все більше працювали в режимі виконавців політики, розробленої в адміністрації президента [2].

Говорячи про роль і вагу Президента в умовах воєнного стану, важливо згадати про когабітацію, що відбулася через більшість у парламенті.

Правовий контекст функціонування інституту президента в умовах воєнного стану в Україні є визначальним для розуміння сучасного балансу влади. Конституційний лад країни зіткнувся з безпрецедентним викликом через триваючу російську агресію, що змусило державу балансувати між збереженням демократичних процедур та забезпеченням національного виживання. Формально Конституція та законодавство про воєнний стан надають президенту та РНБО розширені повноваження в оборонній сфері, але не скасовують парламентський контроль: Верховна Рада зберігає повноваження щодо затвердження бюджету, ключових призначень та вотуму недовіри уряду. Однак практична реалізація цих механізмів значною мірою обмежена через призупинення виборів та неможливість їх проведення в умовах екзистенційної загрози, коли бойові дії охопили значні території, а безпека не дозволяє належний виборчий процес.

Ця ситуація, як зазначають аналітики Verfassungsblog [3] та Journal of Democracy, створює унікальні умови для когабітації: президент, що спирається на пропрезидентську більшість у парламенті, отримує значний простір для маневру, оскільки політичний консенсус щодо необхідності єдності та міжнародне визнання підтримують легітимність влади воєнного часу. Таким чином, конституційні рамки забезпечують безперервність врядування, але одночасно створюють середовище, в якому роль президента як верховного головнокомандувача де-факто посилюється, а практичний вплив парламенту на оперативне управління залишається обмеженим, що вимагає ретельного правового тлумачення для збереження демократичної стійкості.

Формальна когабітація, забезпечена домінуванням пропрезидентської партії «Слуга народу» та суміжних фракцій у Верховній Раді у 2022–2025 роках, стала ключовим фактором посилення ролі президента. Ця політична більшість забезпечила здатність швидко проводити ключові президентські ініціативи, що наочно підтвердило голосування 17 липня 2025 року щодо затвердження нового уряду Юлії Свириденко, яке отримало 262 голоси «за» [4].

Однак ця зовнішня монолітність не є абсолютною. У парламенті фіксуються випадки відкритого невдоволення серед депутатів більшості, що свідчить про внутрішню неоднорідність фракції та нагромадження політичної фрустрації. Ця напруга знаходить свій вихід у суперечливих голосуваннях, як-от ухвалення закону 22 липня 2025 року про зміну статусу антикорупційних органів. Хоча ініціатива і була проштовхнута, вона викликала різкий суспільний резонанс та міжнародну критику, демонструючи, що навіть лояльна більшість не є цілком передбачуваним інструментом і може ставати джерелом ризиків для легітимності влади через непопулярні рішення, прийняті в прискореному порядку. Таким чином, де-факто когабітація посилює оперативні можливості президента, але не усуває потенціал внутрішньополітичної нестабільності.

Отже, зсув центру прийняття рішень у бік вузької виконавчої вертикалі є прямою відповіддю на виклики воєнного часу. Він забезпечив швидкість та єдність дій, що було життєво необхідним для виживання держави. Однак ця ж модель породжує глибокі системні ризики, пов'язані з ерозією механізмів стримування та противаг, зниженням прозорості та потенційним зростанням авторитарних тенденцій. Подальша еволюція української політичної системи залежатиме від здатності знайти баланс між

продовженням необхідної для перемоги централізації та поступовим відновленням демократичних інституцій, що забезпечать її легітимність і стійкість у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Wilson Center. (2023, October 11). The historical significance of Zelensky's presidency so far. Retrieved from https://www.wilsoncenter.org/blog-post/historical-significance-zelenskys-presidency-so-far?utm_source
2. Financial Times. (2023, September 5). Zelensky faces wartime challenges in reshaping Ukraine's political system. Retrieved from https://www.ft.com/content/55e1148e-3ddf-47ae-b82e-418b4c271da8?utm_source
3. Verfassungsblog. (2024, February 20). Ukraine's Constitution in wartime. Retrieved from https://verfassungsblog.de/ukraines-constitution-in-wartime/?utm_source
4. Reuters. (2025, July 17). Ukraine appoints new government in biggest wartime overhaul. Retrieved from https://www.reuters.com/en/ukraine-appoints-new-government-biggest-wartime-overhaul-2025-07-17/?utm_source

Антон ЮРЬЄВ,

*аспірант кафедри політичних наук і права
(ДВНЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний Університет імені К.Д. Ушинського»)*

**КОМУНІКАТИВНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ПІСЛЯ 2019 РОКУ**

У процесі політичної структуризації парламенту важливу роль відграють комунікативні чинники. Повною мірою це стосується Верховної Ради України IX скликання. Розвиток соціальних мереж спричинив суттєві зрушення у інформаційному просторі: епіцентр комунікативного впливу на політичну структуризацію парламенту перемістився з телебачення до інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів).

Комунікативний зсув у бік блогінгу та соціальних мереж став очевидним ще під час Революції Гідності, але визначальним чином проявився саме під час виборчих кампаній 2019 року. Слід відзначити, що про важливість комунікативного чинника опосередковано свідчить не лише постійна підвищена увага з боку медіа до парламентської діяльності, а й обрання до ВР України представників журналістської професії. У Верховній Раді України серед депутатів завжди було представлено певну кількість професійних журналістів – від В. Бойка (обраного у 1990 році редактора молодіжної студії «Гарт»), І. Геращенко та Г. Герман до М. Княжицького, О. Бондаренко, А. Шевченка, Ю. Стеця, М. Найєма, О. Ляшка та С. Рахманіна.

Якщо після виборів 2014 року до Верховної Ради було обрано декілька десятків журналістів, то у парламенті IX скликання депутати, відповідно до новітніх комунікативних трендів, активно використовують соціальні мережі, месенджери та платформи для комунікації з громадськістю. За даними «Детектор медіа» кожний четвертий депутат у ВР України має власний телеграм-канал: «Власний телеграм-канал має кожен четвертий народний депутат України – всього таких 114. На сьогодні лише один має понад 100 тисяч підписників, і його власником є Олексій Гончаренко з фракції «ЄС»... Більшість каналів націлені на внутрішню аудиторію, а не на іноземну. Найбільше власних телеграм-каналів ведуть представники фракції «Слуги народу» – загалом 66, 10 створили позафракційні депутати, по 8 – представники фракції «Голос» і «ЄС», 7 – «Відновлення Батьківщини», 4 – «Батьківщини», 2 – ОПЗЖ» [2].

І хоча професійних журналістів у парламенті дев'ятого скликання не багато (у матеріалах медіа відзначаються найактивніші з них – О. Ткаченко, генеральний директор «1+1», декілька журналістів та ведучих цього ж телеканалу, С. Рахманін, заступник головного редактора «Дзеркала тижня», В. Ар'єв – журналіст «5 каналу», продюсер тощо), натомість депутати дуже активно комунікують у соціальних мережах. Настільки активно, що у парламенті ведуться дискусії щодо цього питання, а деякі депутати вимагають притягнення до відповідальності своїх колег, які ведуть трансляції засідань Верховної Ради України у соціальних мережах.

Відзначимо: «Народний депутат від партії «Слуга народу» Євгеній Брагар вважає, що народних

депутатів, які ведуть прямі трансляції в соцмережі «ТікТок» та викладають фото під час засідань Верховної Ради, потрібно притягнути до відповідальності. Своєю чергою... народний депутат від «Європейської солідарності» Володимир В'ятрович заявив, що вважає дуже промовистою реакцію нардепа Євгена Брагара на заклики представників громадянського суспільства зробити Раду відкритішою, коли замість більшої відкритості він запропонував карати тих, хто веде трансляції з парламенту» [1].

Вкрай важливим для розуміння сутності комунікативного чинника політичної структуризації українського парламенту є аналіз взаємних посилань депутатів у ТГ-каналах та рейтинг популярності месенджерів.

У дослідженні руху «Чесно» наводяться наступні приклади: «...найпопулярнішими каналами серед депутатів «Слуги народу» були «Легитимный», «Резидент» та «Темный рыцарь», які публікували інсайди, чутки та «зливи». Перші два СБУ пізніше назвала частиною агентурної мережі РФ... Згідно з дослідженням, народний депутат від «Європейської солідарності» Олексій Гончаренко часто репостив дописи скандального Максима Бужанського зі «Слуги народу». Хоча у більшості таких дописів Гончаренко не погоджувався з думкою Бужанського, проте важливо розуміти, що посилання на його канал було активним. Так само було і з фігурантом Реєстру держзрадників Олександром Дубінським – його Гончаренко репостив 4 рази» [2].

Парламент у демократичному суспільстві виступає центром комунікативних зв'язків між інститутами публічної влади, депутати не можуть виступати об'єктом інформаційного впливу, пасивним споживачем інформації.

В епоху інтернет-комунікацій одним із визначальних для політичної структуризації парламенту стає комунікативний вимір. Парламент не лише виступає одним із центрів комунікативної взаємодії між інститутами публічної влади (завдяки законодавчій, контрольній та установчій функціям). Депутати виконують роль посередників між публічною владою та громадянським суспільством, вступають у взаємодію із представниками медіа та політичними блогерами, дебатують з іншими парламентарями, комунікують із виборцями тощо.

Слід погодитись із тим, що «Парламент протягом століть був... політичним інститутом для вираження розбіжностей і проведення дебатів між представниками громадян у душі чесної гри. Сучасний парламент контролює уряд і бюрократію, претендуючи на право приймати суверенні рішення, які не підлягають оскарженню... дебати (між протилежними точками зору в парламенті), представництво (громадян у парламенті), відповідальність (уряду перед парламентом) і суверенітет (парламенту в державі) формують основні концепції парламентаризму і відрізняють парламент від інших типів асамблей...» [3].

Комунікативна взаємодія, як чинник політичної структуризації парламенту має сприяти досягненню консенсусу, формуванню консенсусної культури за допомогою визначених процедур, що забезпечить легітимацію парламенту. У цьому контексті проблема відновлення парадигми парламентаризму як «політики за допомогою комунікацій» є дієвим рецептом щодо подолання кризи.

Список використаних джерел:

1. Зінченко М., Лавришин Ю. Депутатів, які ведуть прямі трансляції під час засідань Ради, треба притягнути до відповідальності, – Брагар. *Детектор медіа*. Дата оновлення: 28.11.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/235318/2024-11-28-deputativ-yaki-vedut-pryami-translyatsii-pid-chas-zasidan-rady-treba-prytyagnuty-do-vidpovidalnosti-bragar/> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Поліковська Ю. Кожен четвертий народний депутат має свій телеграм-канал. *Детектор медіа*. Дата оновлення: 09.06.2023. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/32145/2023-06-09-kozhchen-chetvertyynarodnyy-deputat-maie-sviy-telegram-kanal/> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Ihalainen P., Ilie C., Palonen K. Parliament as a Conceptual Nexus. Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept (1st ed.). Berghahn Books, 2018. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvg0b7n.5> (дата звернення: 10.09.2025).

Кристина ЧЕРВЕНЯК,
доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ДЕРЖАВНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

На сучасному етапі державна етнонаціональна політика України переживає складні часи. Війна і введення воєнного стану наклали на неї значні обмеження. Адже пріоритет фінансування сьогодні надається тим сферам, які безпосередньо сприяють збереженню суверенітету та боротьбі проти загроз національній безпеці. Відповідно, все інше відходить на другий план. Однак, коли ворог використовує будь-які етнічні розбіжності для розколу суспільства зсередини, відсутність нашої проактивної позиції у цій сфері може значно підірвати його єдність і волю до супротиву. Тож, хоч і в умовах триваючої збройної агресії, але державна етнонаціональна політика України сьогодні продовжує свій розвиток. Чого вдалося досягти?

Перш за все, варто підкреслити, що з початком війни, чітко викристалізувалася поточна мета державної політики у цій сфері – творення такої нації (стійкої, консолідованої, єдиної), яка б могла ефективно протистояти зовнішнім загрозам, і водночас, зберігала б культурне розмаїття, стаючи на захист законних прав та інтересів усіх її громадян, незважаючи на їх етнічну, національну, мовну, релігійну, расову та іншу приналежність. Ця мета влучно узагальнена у словосполученні «єдність у розмаїтті», яке активно використовується на загальнонаціональному рівні як один з елементів сучасної державної ідеології України.

Відповідно до цієї мети відбувається удосконалення нормативно-правової бази державної етнонаціональної політики України. Так, у грудні 2022 року нарешті увінчався успіхом довготривалий процес розробки нового Закону «Про національні меншини (спільноти) України» [4]. Цей Закон забезпечив осучаснене визначення терміну «національна меншина (спільнота) України», яке у порівнянні зі старою редакцією Закону «Про національні меншини України» (1992 р.) стало більш конкретним і деталізованим. Закон додатково підкреслює, що національні меншини (спільноти) є «невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства» [4]. Він також врегулював питання основних прав, свобод та обов'язків осіб, які належать до національних меншин (спільнот); можливостей для їх міжнародного співробітництва та закордонних зв'язків; а також визначив основи сучасної державної політики у сфері національних меншин (спільнот).

Зазначений Закон вступив у силу через шість місяців після його оприлюднення (у середині 2023 р.) і став базовим для подальшого формування державної етнонаціональної політики, зокрема у частині приведення інших нормативно-правових актів у відповідність до нього. На його основі, зокрема, була розроблена Державна цільова національно-культурна програма «Єдність у розмаїтті» до 2034 року. Метою цієї програми було визначено «створення сталих інституційних умов на загальнодержавному та регіональному рівні для задоволення потреб та ефективної реалізації прав і можливостей осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України, а також сприяння зміцненню соціальної стійкості, згуртованості та загальнонаціональної єдності українського суспільства» [2].

Крім того, саме цим Законом було остаточно закріплено сучасну інституційну структуру державної етнонаціональної політики. Законодавчо визначено повноваження і функції публічних органів влади, які забезпечуватимуть виконання його положень, у тому числі на місцях (Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування); можливість створення на місцях дорадчих органів з питань національних меншин (спільнот) і утворення за ініціативою громадських об'єднань національних меншин (спільнот) при місцевих державних адміністраціях Центрів національних меншин (спільнот) відповідної адміністративно-територіальної одиниці, функції і завдання останніх [4].

На рівні центральних органів влади Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС) законодавчо закріплена тим «органом виконавчої влади, ... який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні» [3].

Основними завданнями ДЕСС є:

- «реалізація державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні;

• внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозицій щодо формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні» [3].

Відповідно до повноважень, ДЕСС здійснює аналітичну, медіаційну моніторингову та просвітницьку діяльність у сферах етнополітики та свободи совісті, а також окремі дозвоільні функції у сфері забезпечення діяльності релігійних організацій [1]. У 2020-2021 рр. діяв лише центральний офіс ДЕСС у м. Київ. З 2022 р. було заплановано створити регіональні представництва ДЕСС для реалізації державної етнонаціональної політики на місцях, однак цьому перешкодила повномасштабна збройна агресія на території України.

Крім центрального органу виконавчої влади, на національному рівні також успішно продовжують функціонувати структури, які інституційно належать до системи органів у сфері забезпечення етнонаціональної політики. Наприклад, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин [5]; Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів та Експертна рада з питань національних меншин та корінних народів при відповідному Представнику Уповноваженого, яка є постійно діючим консультативно-дорадчим органом «з метою забезпечення фахової експертно-консультаційної підтримки діяльності Представника» [6] тощо. Важливою у ці складні часи є діяльність громадських консультативно-дорадчих органів при органах публічної влади на різних рівнях, до складу яких представники етнонаціональних спільнот входять безпосередньо. Так, при ДЕСС сьогодні функціонують одразу кілька таких органів – це Рада громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України, Консультативна рада ДЕСС з питань реалізації Закону України «Про корінні народи України», Громадська рада, Експертна рада з питань етнополітики та Експертна рада з питань свободи совісті [2]. Усі перераховані органи в умовах триваючої збройної агресії проти нашої країни здійснюють постійну активну діяльність, про що свідчать повідомлення на їх офіційних сайтах.

Отже, щоб протидіяти російській пропаганді та російському впливу, мета державної етнонаціональної політики з початком війни росії проти України була остаточно сформована. Зараз вона полягає, перш за все, у об'єднанні та консолідації суспільства, інтеграції усіх його розмаїтих груп, спільнот та індивідів у єдиний український народ. Етнонаціональна політика України продовжувала поступово розвиватися як законодавчо, так й інституційно. І на даний момент все, що можна було зробити в умовах воєнного стану з точки зору удосконалення нормативно-правових та інституційних основ, уже було зроблене. А інші існуючі практичні завдання (до прикладу, створення регіональних представництв ДЕСС на місцях) поки-що немає можливості зреалізувати через брак коштів в умовах фінансування воєнних дій. Фактично, констатуючи поточну ситуацію, можна зробити висновок, що розвиток державної етнонаціональної політики України досяг можливого в умовах війни максимуму.

Список використаних джерел:

1. Про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті: офіційний сайт*. URL: <https://dess.gov.ua/about/> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 р. № 850-р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. Дата оновлення: 03.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. Дата оновлення: 12.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF#n9> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. Дата оновлення: 10.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
5. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-IX. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. Дата оновлення: 14.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD#w1_1 (дата звернення: 15.09.2025).
6. Про утворення Експертної ради з питань національних меншин та корінних народів при Представнику Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з рівних прав і свобод, прав національних меншин,

політичних та релігійних поглядів: наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 02.11.2022 р. № 97.15/22. Омбудсман України. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Накази/наказ_97_2022.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

Петро ГАБРИН,

аспірант 4-го року навчання спеціальності «Публічне управління та адміністрування» кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук (Ужгородський національний університет);
науковий керівник – професор Маріан ТОКАР

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК У РОМСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (НА ПРИКЛАДІ ПРЯШІВСЬКОГО САМОВРЯДНОГО КРАЮ)

Найбільш детальні статистичні дані щодо кількості, поширення та структури ромського населення Словацької Республіки наводяться у «Атласі ромських громад 2019» (*Atlas rómskych komunit 2019*), який містить інформацію про 825 громад / муніципалітетів (*obec*). У цих громадах проживає приблизно 417 тис. ромських мешканців, що складає близько 7,6 % від загальної чисельності усього населення Словаччини. За даними «Атласу», муніципалітети Пряшівського самоврядного краю (*Prešovský samosprávny kraj*) нараховують 224 ромських громад / поселень, що, поряд з такою самою кількістю у Кошицькому самоврядному краї, становить найбільшу кількість у Словацькій Республіці [4, s. 28]. Райони (*okres*) Пряшева (*Prešov*) та Вранова-над-Топлею (*Vranov nad Topľou*), наприклад, нараховують по 32 ромських поселень [4, s. 29].

Рамкова державна Стратегія рівності, інтеграції та участі ромів до 2030 року (*Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*), прийнята 7 квітня 2021 р., визначає ключові напрямки державної політики у сфері управління ромськими громадами, до яких відносяться освіта, зайнятість населення, охорона здоров'я та житло, недискримінація та десегрегація [5].

Г. Брутовська зазначає, що не існує «доброї» управлінської практики, яка була б універсальною для всіх ромських громад Словаччини. До прикладу, якщо держава хоче запропонувати певні стратегічні управлінські рішення у сфері працевлаштування ромів, вона повинна виходити з характеристик сегментованого ринку праці та конкретного практичного досвіду роботи з ромською меншиною на місцях [1, s. 120].

Культурний антрополог та ромолог А. Мушинка у праці «Вдалося» (*«Podarilo sa»*) наводить приклади успішної реалізації локальних державних практик у сфері управління ромськими громадами Словаччини, включаючи і Пряшівщину (зокрема, у населених пунктах Списький Гртів (*Spišský Hrhov*), Доляни-Рошківці (*Doľany-Roškovec*), Сверхів (*Sveržov*), Жалобин (*Žalobín*), Ганушівці-над-Топлею (*Hanušovce nad Topľou*), Нижній Комарник (*Nižný Komárnik*)). Автор зосереджує увагу на проблемах перенаселення, поганих житлово-побутових та санітарних умовах, високому рівні безробіття та соціальної апатії, низькому рівні освіти у ромських поселеннях [3].

Успішні регіональні державно-управлінські практики у ромських поселеннях Східної Словаччини наводять А. Мушинка, К. Матловічова та А. Жідова – на прикладі трьох ромських поселень у населених пунктах Ліпани (*Lipany*), Островани (*Ostrovany*) та Печовська Нова Весь (*Pečovská Nová Ves*) району Сабинів (*Sabinov*). Зокрема, у питанні поліпшення житлових умов проживання ромів у Печовській Новій Весі, місцевий муніципалітет одночасно реалізував процедури легалізації існуючих житлових будинків (крім дерев'яних халуп), побудованих без дозволу на будівництво, що в подальшому дозволило ромським родинам отримувати «житлову» допомогу від держави. Загалом місцева влада легалізувала більше половини цегляних будинків у даному муніципалітеті [2, s. 127].

До головних особливостей впровадження державно-управлінських практик у ромських поселеннях Пряшівщини відносяться, зокрема:

- визначальна роль органів місцевого самоврядування (муніципалітетів) як ключових суб'єктів, що приймають управлінські рішення та взаємодіють з ромськими громадами на місцях;

- активна співпраця органів місцевої влади з ромськими та проромськими неурядовими організаціями, зокрема у соціальній та освітній сферах, щодо реалізації «антикризових» політик у громадах;

- концентрація зусиль органів місцевої влади на шести ключових секторах (житлово-побутові умови, інфраструктура ромських поселень, десегрегація системи освіти, зайнятість ромського населення, медична сфера, фінансова грамотність у громадах);

- включення вирішення «ромських питань» до локальних планів розвитку та багатосекторних інвестиційних проєктів, які фінансуються фондами ЄС та Світового банку;

- практика реалізації інтеграційних моделей у пілотних муніципалітетах, в яких комплексно реалізуються проєкти з водопостачання, будівництва, землевпорядкування тощо у ромських поселеннях;

- зосередження уваги на подоланні територіальної та соціальної сегрегації ромів, зокрема через підтримку та взаємодію із соціальними, медичними та освітніми посередниками (медіаторами) у ромських громадах.

Отже, переважна частина ромських поселень Пряшівського самоврядного краю є сегрегованими та маргіналізованими спільнотами із незадовільними інфраструктурними та житлово-побутовими умовами. Ефективність реалізації державно-управлінських практик у ромських громадах Пряшівського самоврядного краю у великій мірі залежить від активної позиції муніципальних органів влади, співпраці з неурядовим сектором, ромськими лідерами та вмілому використанні можливостей залучення міжнародної фінансової підтримки щодо розвитку місцевих ромських громад.

Список використаних джерел:

1. Brutovská G. Rómovia a aktívna politika trhu práce na Slovensku. *Mušinka A., Benč V. Pokrízová obnova SR: zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia rómov*. Prešov, 2011. S. 115–124.
2. Mušinka A., Matlovičová K., Židová A. Differentiated effects brought by locally implemented solutions to the Roma issue in municipalities Pečovská Nová Ves, Lipany and Ostrovany. *Penczes J., Radics Z. Roma population in the peripheries of the Visegrad countries. Spatia trends and social challenges*. Debrecen, 2012. P. 121–142.
3. Mušinka A. Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2012. 218 s.
4. Ravasz Á., Kovács L., Markovič F. Atlas rómskych komunit 2019. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2020. 92 s.
5. Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie rómov do roku 2030. *Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity*. 2021. 60 s. URL: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

Стелас АСЛАНОВ,

*професор кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет),*

Василь КОБА,

*аспірант кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ДО ПРОЗОРОСТІ І ЕФЕКТИВНОСТІ

У сучасних умовах цифровізації суспільного життя електронне врядування постає ключовим інструментом модернізації системи публічного управління. Розвинуті країни світу вже активно застосовують цифрові технології для забезпечення відкритості державних інституцій, підвищення якості надання адміністративних послуг та налагодження ефективної взаємодії між владою і громадянами. Україна, перебуваючи на етапі масштабних трансформацій, також визначила впровадження електронного врядування пріоритетним напрямом державної політики.

Розбудова електронного врядування в Україні зумовлена потребою підвищення прозорості діяльності органів публічної влади, боротьбою з корупційними проявами та створенням зручних

інструментів доступу громадян до державних послуг. Водночас процес цифровізації стикається з низкою викликів, серед яких – недостатній рівень цифрової компетентності населення, нерівномірність розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, а також необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері інформаційних технологій.

Науковий інтерес до проблематики електронного врядування зумовлений не лише практичною значущістю цього явища, але й його роллю у формуванні нової моделі державного управління, орієнтованої на принципи відкритості, підзвітності та ефективності. Вивчення міжнародного досвіду, аналіз сучасного стану та перспектив розвитку електронного врядування в Україні дозволяють окреслити шляхи подолання існуючих бар'єрів та визначити пріоритети подальшої цифрової трансформації.

Останні дослідження з проблематики електронного врядування в Україні концентруються на двох центральних наративах: демонстрації швидкого прогресу державних цифрових сервісів (насамперед платформи «Дія») та одночасному виокремленні системних бар'єрів, які обмежують повноцінну трансформацію публічної адміністрації. Аналітичні звіти останніх років фіксують помітне покращення позицій України у міжнародних індексах доступності онлайн-послуг, але наголошують на необхідності зміцнення інституційних і технічних механізмів для сталого розвитку е-врядування.

Розвиток інформаційного суспільства є одним із стратегічних пріоритетів державної політики України. Під цим поняттям розуміється суспільна модель, орієнтована на задоволення потреб людини, відкрита для всіх соціальних груп та спрямована на формування інноваційного типу високотехнологічного розвитку. В умовах інформаційного суспільства кожен громадянин має можливість створювати, накопичувати та поширювати знання, забезпечуючи вільний доступ до них і використання у різних сферах життєдіяльності. Така модель сприяє повноцінній реалізації особистісного потенціалу індивіда, формуванню нових соціальних практик, підвищенню ефективності суспільних процесів та загальному зростанню якості життя [2].

У науковій літературі електронний уряд у сфері державного управління розглядається як особлива форма інформаційної системи, що забезпечує організацію та підтримку взаємодії між державними інституціями та громадянським суспільством. Його функціонування ґрунтується на інтеграції внутрішньої урядової інфраструктури та зовнішньої суспільної інфраструктури, об'єднаних через офіційні інтернет-представництва органів влади (портали). Така модель дозволяє не лише оптимізувати процеси надання державних послуг, але й підвищує рівень їх доступності, забезпечує прозорість управлінської діяльності та скорочує часові витрати на отримання результату [1].

Слід зазначити, що в Україні процес упровадження електронного врядування стикається з низкою проблем, що мають як внутрішній, так і зовнішній характер. До зовнішніх чинників належать загальносвітові тенденції, серед яких: наслідки глобалізаційних процесів, прояви світових фінансово-економічних криз, зростання кількості та інтенсивності традиційних загроз безпеці особи, суспільства і держави, поява нових викликів та ускладнення їх взаємодії, а також загострення конкуренції між країнами за енергетичні ресурси, геополітичне лідерство та домінування на регіональному рівні.

У цьому контексті важливо враховувати, що провідні держави світу прагнуть перевести максимальну кількість адміністративних і публічних послуг у електронний формат. Такий підхід забезпечує зростання ефективності державного управління, адже замість традиційного документообігу та значної кількості паперових процедур відбувається оптимізація управлінських процесів, налагодження взаємодії між електронними реєстрами та впровадження цифрових сервісів. Унаслідок цього держава досягає економії фінансових і людських ресурсів, скорочує час розгляду звернень та ухвалення управлінських рішень.

На сучасному етапі розвитку публічного управління в Україні електронне врядування стає однією з ключових сфер трансформації державної адміністрації. Воно привертає значну увагу як з боку органів державної влади, так і з боку громадянського суспільства, що обумовлено необхідністю підвищення ефективності державного управління, прозорості прийняття рішень та доступності адміністративних послуг. Законодавча база електронного врядування в Україні є достатньо комплексною: станом на сьогодні вона включає понад десять законів, більше тридцяти постанов та близько двадцяти розпоряджень Кабінету Міністрів України, що регламентують різні аспекти цифровізації державних послуг та інформаційної взаємодії між органами влади і громадянами.

Особливу увагу слід приділити включенню електронного врядування до пріоритетів «Стратегії реформ – 2020», яка є складовою Президентського плану широкомасштабної модернізації України. Цей документ визначає електронне врядування не лише як інструмент підвищення ефективності державних

інституцій, а й як механізм формування платформи для взаємодії держави і суспільства, зокрема через впровадження інноваційних інформаційних технологій, електронних сервісів та електронної демократії.

Водночас, незважаючи на значну законодавчу та стратегічну підтримку, формування передумов для ефективного функціонування електронного врядування відбувається відносно повільно. Одним із критичних обмежень є низький рівень проникнення Інтернету серед населення. За різними статистичними даними, чисельність абонентів Інтернету в Україні становить близько 19 мільйонів осіб, що відповідає приблизно половині населення країни. У порівнянні з іншими європейськими державами цей показник є недостатнім: за рівнем інтернетизації населення Україна займає передостаннє місце, випереджаючи лише Косово [3].

Такий стан справ свідчить про необхідність комплексного підходу до розвитку цифрової інфраструктури, включаючи підвищення доступності широкосмугового Інтернету, модернізацію телекомунікаційних мереж, а також формування цифрової грамотності населення. Крім того, важливим аспектом є створення умов для інтеграції електронних сервісів на рівні державних та місцевих органів влади, що забезпечить підвищення якості надання адміністративних послуг та зменшить адміністративне навантаження на громадян.

Впровадження електронного врядування в Україні є невід'ємною складовою процесу модернізації державного управління та формування ефективної, прозорої та відкритої державної системи. Аналіз законодавчої та нормативно-правової бази свідчить про наявність значного регуляторного потенціалу для розвитку електронних сервісів: понад десять законів, понад тридцять постанов та близько двадцяти розпоряджень Кабінету Міністрів України створюють фундамент для впровадження інновацій у сфері державного управління. Водночас, стратегічне визначення електронного врядування як пріоритету «Стратегії реформ – 2020» демонструє державну зацікавленість у формуванні прозорої та ефективної системи публічного управління.

На практичному рівні процес впровадження електронного врядування стикається з низкою перешкод, серед яких ключовими є недостатній рівень цифрової інфраструктури та обмежена інтернетизація населення. За оцінками, близько 19 мільйонів громадян користуються Інтернетом, що становить приблизно половину населення країни, а за показником проникнення Інтернету Україна займає одне з останніх місць у Європі, випереджаючи лише Косово. Така ситуація обмежує ефективність реалізації електронних сервісів та ускладнює забезпечення рівного доступу громадян до адміністративних послуг.

Водночас, впровадження електронного врядування створює потенціал для підвищення ефективності державних інституцій за рахунок автоматизації процесів, оптимізації управлінських процедур та зменшення бюрократичних бар'єрів. Електронні сервіси сприяють підвищенню прозорості прийняття рішень та контролю за діяльністю органів влади, а також забезпечують платформу для активної взаємодії держави та суспільства. Крім того, розвиток електронного врядування відкриває нові можливості для формування електронної демократії, що включає участь громадян у процесах прийняття рішень, обговоренні публічної політики та моніторингу її реалізації.

Отже, ефективне впровадження електронного врядування в Україні вимагає комплексного підходу, який включає модернізацію цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової грамотності населення, стимулювання активного використання електронних сервісів та інтеграцію сучасних інформаційних технологій на всіх рівнях державного управління. Лише за умови системного вирішення цих завдань електронне врядування зможе стати потужним інструментом підвищення прозорості, ефективності та підзвітності державних інституцій, сприяючи формуванню сталого розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Клімушин П.С., Серенко А.О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві. Харків: Магістр, 2010. 312 с.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 1.
3. E-GOV у світі. Світовий досвід е-врядування. URL: http://nc.gov.ua/menu/e_gov (дата звернення: 10.09.2025).

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Україна здійснює поступову адаптацію національного законодавства до *acquis* ЄС, що регламентує сферу європейського територіального співробітництва, зокрема транскордонного співробітництва. Сучасні наукові дослідження підтверджують, що адаптація законодавства України у сфері транскордонного співробітництва до *acquis* ЄС є необхідною передумовою забезпечення ефективного управління транскордонним співробітництвом та подальшої інтеграції до ЄС. Водночас практика застосування чинних норм законодавства свідчить про наявність нормативних колізій та дублювання повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, що іноді ускладнює реалізацію транскордонних ініціатив.

Різні аспекти зазначеної проблематики були предметом наукових досліджень як зарубіжних, так і українських науковців, зокрема: Bruzelius K., Dekker I., Kühn Z., Lazowski A., Pernice I., Schwarz M., Зардзі А., а також Брацук І., Баймуратов М., Волошин Ю., Галіахметов І., Костюченко Я., Лазур Я., Мірзоев Р., Мушак Н., Отенко П., Пархоменко Н., Петров Р., Санченко А., Смирнова К., Устименко В., Форманюк В., Чайковська В. та ін. Водночас, попри наявні наукові напрацювання, проблема правового забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС, зокрема у сфері транскордонного співробітництва, залишається недостатньо дослідженою. Це зумовлює необхідність у подальших комплексних правових дослідженнях у зазначеній сфері. З огляду на це, особливого значення набуває аналіз правових колізій і недоліків чинного законодавства України стосовно транскордонного співробітництва. Виявлення прогалин і суперечностей у правовому регулюванні, а також вироблення пропозицій щодо їх подолання, є ключовим фактором у розбудові сучасної моделі багаторівневого врядування в контексті європейської інтеграції України.

Важливою угодою у контексті інтеграції України до ЄС стала *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони*, укладена 21 березня 2014 року. Внаслідок укладення та ратифікації Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання щодо впровадження стандартів ЄС у всіх сферах. Укладена Угода визначила формат відносин між Україною та ЄС на основі принципів «політичної та економічної інтеграції» і стала своєрідним орієнтиром щодо здійснення соціально-економічних реформ в Україні. А адаптація законодавства України до законодавства ЄС отримала своє нормативне закріплення у преамбулі та положеннях Угоди про асоціацію.

Сьогодні адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетним напрямом процесу інтеграції України до ЄС, і одним із ключових завдань українського законодавця є своєчасне здійснення наближення національного законодавства до правових актів ЄС, перелічених у додатках до Угоди про асоціацію, зокрема і тих, що регулюють транскордонні правовідносини та транскордонне співробітництво. Беручи до уваги положення Угоди про асоціацію, значну роль Угода про асоціацію відводить транскордонному та регіональному співробітництву. Вже у самій преамбулі Угоди зазначається що Сторони «зобов'язались підтримувати транскордонне та міжрегіональне співробітництво». Також Угода має окрему Главу 27 «Транскордонне та регіональне співробітництво» у Розділі V Економічне та галузеве співробітництво» статті 446–449 Угоди. Зміст статей 446–449 Угоди про асоціацію свідчить про формування сталого механізму багаторівневого управління, зміцнення інституційної спроможності місцевих та регіональних органів влади, а також розширення економічних та соціальних зв'язків у прикордонних регіонах. Акцентується також на важливості розроблення сприятливого нормативно-правового підґрунтя, розвитку інфраструктурного, інформаційного й кадрового потенціалу; це означає, що адаптація законодавства України у цій сфері має не лише формальний, а й прикладний характер. Отже, транскордонне та регіональне співробітництво розглядається як інструмент регіонального розвитку, згуртованості та наближення України до стандартів ЄС у сфері транскордонного врядування.

Посилення євроінтеграційних процесів у відносинах України із ЄС сприяло активізації адаптації українського законодавства до *acquis* ЄС у сфері транскордонного співробітництва. Внаслідок цього було розроблено та прийнято Закон України «Про міжнародне територіальне співробітництво України», який

сьогодні визначає правові, економічні та організаційні засади міжнародного територіального співробітництва України, зокрема транскордонного, міжрегіонального та транснаціонального співробітництва. Також, було внесено зміни до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» щодо наділення їх відповідними повноваженнями щодо здійснення транскордонного співробітництва. Однак, прийнятий закон «Про міжнародне територіальне співробітництво України» та внесені зміни до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» є наближеними до *acquis* ЄС лише частково. Оскільки спостерігаються окремі структурно-функціональні розбіжності із правовими механізмами, що діють у межах політики згуртованості ЄС. Зокрема, це стосується питань інституційної спроможності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, процедур створення європейських об'єднань територіального співробітництва, а також відсутності сталих механізмів фінансування транскордонних ініціатив та належного розподілу повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій щодо здійснення транскордонного співробітництва.

Таким чином, посилення євроінтеграційних процесів стимулювало адаптацію українського законодавства до *acquis* ЄС у сфері транскордонного співробітництва. Прийняття Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» та внесення змін до законів «Про місцеве самоврядування в Україні» і «Про місцеві державні адміністрації» стало важливим кроком на шляху гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС. Водночас, все ще існують певні нормативні колізії, які потребують врегулювання. Тільки послідовна та комплексна адаптація українського законодавства до *acquis* ЄС може забезпечити прозорість і ефективність транскордонного співробітництва, що є запорукою сталого розвитку прикордонних регіонів і глибшої інтеграції України в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» від 24.04.2024 № 3668-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.09.2025).
5. Фетько Ю. І. Правові засади становлення та розвитку транскордонного та регіонального співробітництва між Україною та Європейським Союзом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 959–962.

Максим УТКІН,

*аспірант кафедри публічної служби та права
(Національний університет «Одеська політехніка»)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Сучасні системи публічного управління багатьох країн світу стикаються з викликом ефективного впровадження інновацій, що пов'язано з фрагментацією цих процесів, недостатнім рівнем цифрової зрілості та обмеженою інтеграцією новітніх технологій. Постає нагальна потреба у визначенні пріоритетних напрямів інновацій, здатних підвищити ефективність, прозорість і інклюзивність державних послуг. Так, у Звіті ОЕСР Global «*Trends in Government Innovation 2024*» йдеться про те, що уряди трансформують систему державних послуг, запроваджуючи інноваційні підходи, що орієнтовані на потреби людини. На основі узагальнення тематичних досліджень з 83 країн визначено п'ять основних тенденцій у сфері державних інновацій, які змінюють державні послуги, зокрема: встановлення співпраці з громадянами та зацікавленими сторонами у спільному виробленні послуг; розвиток масштабованої цифрової інфраструктури та впровадження новітніх технологій, включно з автоматизацією та штучним

інтелектом; акценти на персоналізацію та проактивність державних послуг, що забезпечує інклюзивність та доступність для вразливих груп населення; активне використання традиційних та нетрадиційних джерел даних для керівництва розробкою та виконанням державних послуг; переосмислення державних послуг як інструменту громадської участі та підзвітності влади, що сприяє зміцненню демократичних цінностей [4].

Інновації стосуються не тільки технологій та вдосконалення технологічних процесів, але й інших сфер, включаючи соціальні, культурні та управлінські процеси. У сфері екології питання щодо інновацій визначено у програмних документах ОЕСР Net Zero+, які містять інформацію та рекомендації щодо забезпечення скорочення викидів для досягнення Паризької угоди, а також підвищення стійкості до впливу клімату на інших економічних, екологічних та соціальних збоїв [5]. Досягнення цілей нульових викидів неможливе без системних інновацій, які охоплюють державну політику та активну участь громадян. Інновації у сфері кліматичного врядування стосуються вироблення нових технологічних рішень для скорочення викидів та формування нових моделей взаємодії влади з громадськістю. Це передбачає створення механізмів, що забезпечують прозорий доступ до даних, формують довіру та стимулюють активну співучасть громадян у виробленні та реалізації політики. Інноваційний підхід полягає у застосуванні цифрових платформ для відкритої комунікації, зміни споживчих практик, виробленні людино-орієнтованої політики та вдосконалення механізмів впливу на прийняття управлінських рішень [3].

Експерти організації Cargemini (Аруначалам Р., Боттічіні С., П'єр-Адрієн Гананія П.-А., Прінсен С.) у 2025 році виділили п'ять інноваційних підходів у співтворчості до державних послуг. Зокрема, відзначено, що у 2021 році 85% державних адміністрацій у Європі застосовували різні форми співтворчості під час упровадження інновацій у сфері надання державних послуг. Зараз цей підхід трансформувався з експериментальної практики у фундаментальний принцип сучасного державного управління. Його сутність полягає у створенні відкритих платформ співпраці між урядом, бізнесом та громадянами, що забезпечує більш ефективне вирішення суспільних проблем. Визначальними стимулами цього процесу стали технологічні чинники, які створюють умови для переходу до нової моделі врядування. У сучасному взаємопов'язаному світі традиційні кордони в управлінні на всіх рівнях (місцевому, державному, національному) все більше стираються. Ці зміни зумовлені нагальною потребою в інтегрованому, орієнтованому на громадян наданні послуг та ефективному використанні ресурсів. Уряди переходять від розрізненої діяльності до загальноурядового підходу, де організації співпрацюють у різних юрисдикціях для досягнення спільних цілей та надання оперативних та ефективних державних послуг [1].

Наступна тенденція стосується переходу від централізованих систем зберігання даних до децентралізованих просторів даних, які забезпечують безпечний, прозорий і стандартизований обмін інформацією між урядами, бізнесом та громадянським суспільством. Акценти зроблено на: посилені довіри та співпраці через нові протоколи безпеки та управління даними; розвитку європейських та глобальних екосистем даних; інноваціях і підвищенні якості державних послуг завдяки відкритості та доступності даних; нових підходах до управління даними. Визначається нова технологія GovTech, що трансформує спосіб надання державних послуг і роботи адміністрацій. Вона передбачає активне впровадження інноваційних технологій державними органами для покращення соціальних результатів і цифрової інклюзії. Ця тенденція включає спільне створення цінності через державно-приватні партнерства, залучаючи стартапи та малі і середні підприємства для розробки гнучких і масштабованих рішень [1].

Зростає роль інновації в державних послугах, що полягає у переході до проактивного, інтегрованого підходу до надання послуг. Використання даних у режимі реального часу дозволяє урядам автоматично задовольняти потреби громадян, мінімізуючи бюрократію та підвищуючи ефективність. Інноваційні підходи включають багатосервісний, багатоканальний досвід, інтеграцію державних і приватних платформ. Також зростає роль штучного інтелекту, який підвищує ефективність державних адміністрацій та покращує якість послуг для громадян. Завдяки генеративним інструментам, таким як ChatGPT і GitHub Copilot, державні службовці можуть автоматизувати повсякденні завдання, зосереджуючись на стратегічно важливій роботі та підвищуючи продуктивність. Штучний інтелект трансформує взаємодію з громадянами через чат-боти та віртуальних помічників, забезпечуючи персоналізовані, доступні та інклюзивні послуги [1].

У наукових дослідженнях 2024 року зазначається, що інновації в системі публічного управління орієнтовані на удосконалення стратегічних методів та інструментів. Українські науковці (Бобро Н., Беліков В., Матвєєва М., Саламаха А., Харчун В.) підкреслюють значення інноваційних механізмів у підвищенні ефективності державного управління, посиленні цифрової трансформації та розвитку електронного

урядування у національну практику. Впровадження інновацій в державному управлінні передбачає застосування сучасних стратегій та інструментів, які забезпечують ефективність, прозорість та орієнтацію на потреби громадян. Серед таких інноваційних методів пріоритетне значення мають геоінформаційні системи, що дозволяють здійснювати просторовий аналіз, ефективно управляти земельними, водними та енергетичними ресурсами, а також забезпечувати якісне планування розвитку територій. Використання цих систем на місцевому рівні є одним із факторів формування «розумних міст» і підвищення ефективності управлінських рішень [2].

Особливе місце серед інноваційних методів займають партисипативні практики, це: публічні консультації, громадські обговорення, електронні платформи участі, бюджети участі тощо. Ці інструменти забезпечують прозорість та підзвітність процесів прийняття рішень, а застосування цифрових технологій для організації онлайн-голосувань, веб-порталів та мобільних застосунків створює нові можливості для контролю, моніторингу та громадського аудиту. Важливою інноваційною практикою є дизайн-мислення, що дозволяє забезпечувати більш орієнтовані державні послуги, зосереджуючись на реальних потребах громадян. Цифровізація системи публічного управління відкриває простір для використання штучного інтелекту, великих даних та бізнес-аналітики з метою прогнозування та моделювання управлінських рішень на основі доказів. Як приклад, наведено інноваційні лабораторії та пілотні проєкти, де відбувається тестування нових рішень перед їх масштабним застосуванням. У європейському вимірі інноваційні методи управління розвиваються через інтеграцію електронного урядування, зміцнення транскордонної цифрової сумісності та реалізацію концепції «єдиного цифрового ринку». Важливу роль у цьому відіграють стратегії з підтримки інноваційної культури, адекватного фінансування, постійний моніторинг та оцінка ефективності нововведень [2].

Підсумовуючи зазначимо, що пріоритетні напрями впровадження інновацій у публічному управлінні є комплексними, включають цифровізацію та децентралізацію даних, розвиток інноваційних технологій, використання штучного інтелекту для підвищення ефективності послуг, а також застосування партисипативних практик із орієнтацією на потреби громадян. Важливу роль відіграє інтеграція міжрівневого управління та сталого розвитку, що забезпечує прозорість, ефективність і інклюзивність державних послуг.

Список використаних джерел:

1. Arunachalam R., Botticini S., Hanania P.-A., Prinsen S. Trends in 2025 for Public Administration. *Capgemini*. March, 24, 2025. URL: <https://www.capgemini.com/insights/expert-perspectives/trends-in-2025-for-public-administration/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Bobro N., Bielikov V., Matveyeva M., Salamakha A., Kharchun V. Advancing Public Administration: Enforcing Strategic Methods and Utilising Tools. *Archives des Sciences: «A Multidisciplinary Journal»*. 2024. Vol. 74. Is. 4. P. 201–206. URL: <https://doi.org/10.62227/as/74332> (дата звернення: 09.09.2025).
3. Engaging and empowering citizens for the net-zero transition. *OECD*. April, 11, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/engaging-and-empowering-citizens-for-the-net-zero-transition_8d869640-en.html (дата звернення: 10.09.2025).
4. Global Trends in Government Innovation 2024. *OECD Public Governance Reviews*. *OECD*. December, 19, 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/global-trends-in-government-innovation-2024_c1bc19c3-en.html (дата звернення: 11.09.2025).
5. OECD Net Zero+ Policy Papers. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/serials/oecd-net-zero-policy-papers_79f8af81.html (дата звернення: 11.09.2025).

Ірина МАТВЄЄНКО,

в.о. завідувача кафедри публічної служби та права
(Національний університет «Одеська політехніка»)

КОМУНІКАТИВНИЙ ВПЛИВ ЯК КОМПОНЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН ТА МАНІПУЛЯЦІЙ

Сучасна публічна політика функціонує в середовищі високого інформаційного перевантаження. Зростання ролі соціальних мереж, цифрових медіа та мобільних платформ змінило механізми

формування суспільної думки. У цих умовах комунікативний вплив визначається як інструмент інформування та виступає важливим чинником легітимації державної політики. Водночас маніпулятивні технології, фейкові наративи та фрагментація уваги громадськості створюють виклики, що потребують глибшого осмислення ролі комунікації в публічному управлінні.

У зарубіжних джерелах комунікативний вплив у структурі публічної політики визначається як інструмент цілеспрямованого інформаційного впливу державних та недержавних акторів на громадську думку з метою формування лояльності, підтримки стратегічних наративів, підвищення легітимності рішень, а також протидії деструктивним інформаційним атакам [1]. У контексті сучасних інформаційних війн та маніпуляцій комунікативний вплив набуває особливої ваги, адже саме через нього відбувається: нейтралізація фейків та дезінформації; побудова довіри до державних інституцій; мобілізація громадян на підтримку ключових напрямів політики; створення стійких інформаційних бар'єрів проти зовнішнього втручання. Зарубіжні дослідники зазначають, що комунікативний вплив у публічній політиці базується на системному використанні стратегічних комунікацій, інформаційної аналітики та цифрових технологій, що дозволяє адаптувати повідомлення до цільової аудиторії, враховуючи соціокультурні, когнітивні та емоційні чинники [1].

Спостереження міжнародних організацій (Міжнародний республіканський інститут, Національний демократичний інститут, Стенфордська інтернет-обсерваторія), свідчать про те, що атаки на інформаційну цілісність, зокрема у виборчих процесах, стали глобальним викликом. Вони загрожують делегітимації виборів, зниженню довіри до демократичних інституцій, посиленню соціальної поляризації та підриву основ демократії [3]. У цьому контексті комунікативний вплив може розглядатися як інструмент поширення інформації та складова державного реагування та стратегічного планування. Формування інформаційної стійкості, міжсекторальна координація та превентивна робота з ключовими аудиторіями є визначальними елементами політики, здатної протистояти маніпулятивним кампаніям. З боку наукової спільноти увага приділяється формуванню спроможності громадянського суспільства, урядових структур та виборчих органів до швидкого реагування на деструктивні інформаційні впливи. Комунікативний вплив у публічній політиці набуває системного значення, виступає механізмом управління та засобом захисту демократичних засад у цифрову епоху [3].

Фахівці у сфері публічного управління виокремлюють кілька форм взаємодії з інтернет-платформами, серед яких команди з питань державної політики, зв'язків з урядом, фахівці зі зв'язків із громадськістю, аналітичні групи та дослідники. У відповідь на інформаційні маніпуляції ключову роль відіграє стратегічна комунікація, яку поділяють на два основні підходи: проактивний і регуляторний. Проактивна комунікація спрямована на забезпечення населення достовірною, чіткою та послідовною інформацією, що формує стабільне інформаційне середовище. Натомість регуляторна (або реактивна, «чуйна») комунікація застосовується у відповідь на поширення неправдивих повідомлень і передбачає чітке викриття маніпулятивних наративів, пояснення їхніх цілей та заміну дезінформації правдивими фактами. Окрему увагу приділяють інклюзивній комунікації, яка передбачає адаптацію інформації до потреб різних соціальних груп і протидію дезінформації, що цілеспрямовано впливає на вразливі та маргіналізовані спільноти [3].

Європейський Союз у 2022 році оновив Кодекс практики щодо дезінформації, який став ключовим саморегульовальним механізмом у сфері інформаційної безпеки. Цей документ визначає комплекс заходів, спрямованих на протидію дезінформаційним кампаніям у цифровому середовищі, інтегруючи комунікативний вплив у ширший контекст публічної політики. Основні положення Кодексу передбачають: демонетизацію дезінформації; прозорість політичної реклами; розширення прав користувачів через доступ до інструментів для розпізнавання фейків, авторитетних джерел та медіаосвітніх ресурсів; посилення співпраці з фактчекерами та забезпечення належного фінансування та доступу до інформації; підтримку наукових досліджень, що аналізують феномен дезінформації та її вплив [5]. Кодекс також включає механізми моніторингу ефективності реалізації зобов'язань, зокрема через створення Центру прозорості, який надає суспільству оновлені дані про політику підписантів. Документ містить конкретні механізми реагування на виклики цифрової дезінформації, формує модель багаторівневої комунікації, що інтегрує державну політику, регуляторні механізми, саморегулювання та громадську участь, створюючи передумови для стійкого інформаційного середовища в умовах гібридних загроз [5].

У сучасних умовах інформаційної доби комунікативний вплив стає стратегічним інструментом реалізації публічної політики. Досвід інформаційних протистоянь показує, що ефективне управління інформаційним простором є ключовим фактором державної стійкості. Дослідницький центр австралійської армії

(AARC) підкреслює, що внаслідок технологічного прогресу, глобалізації комунікацій та зростання неконтрольованих мереж, значно посилюються асиметричні загрози так званої «сірої зони». Межі між політичним, цивільним і військовим інформаційним середовищем поступово стираються, що створює нові виклики для безпеки. Інформаційні війни вже стали реальністю для демократичних держав. Серед ключових характеристик цієї форми конфлікту – вплив на когнітивну сферу, соціальні системи та громадську свідомість. Як зазначає П. Сінгер, інформаційна війна включає наступальні та оборонні дії щодо використання чи нейтралізації інформації з метою порушення комунікацій, підриву сприйняття та поведінки супротивника. Це дозволяє досягати стратегічних цілей з мінімальним використанням військової сили або навіть без неї [4].

У XXI столітті публічна політика дедалі більше формується під впливом інформаційних протистоянь, що набули рис повноцінних війн у комунікативному середовищі. В сучасних умовах комунікативний вплив є інструментом поширення державної політики та стратегічним засобом формування національної стійкості до маніпуляцій. Відповідно до нових підходів до інформаційної боротьби, ефективність таких заходів визначається здатністю формувати когерентну комунікаційну стратегію, орієнтовану на системне мислення, посилення медіаграмотності, залучення громадянського суспільства та підвищення довіри до джерел інформації [2].

Сучасна інформаційна війна визначається як застосування засобів інформаційного впливу для руйнування або контролю каналів сприйняття, комунікацій і знань супротивника, включаючи психологічні операції, спрямовані на зміну громадської думки, підрив бойового духу та досягнення політичних цілей без використання традиційної сили. Аналіз стратегічного значення інформаційних технологій у безпеці вказує на низький поріг входу до сфери інформаційної війни. Недержавні актори та навіть індивіди, володіючи відповідними знаннями, здатні реалізовувати атаки на складні інформаційні системи. Це значно розширює перелік загроз і одночасно зменшує ефективність класичних методів безпеки [2]. Ключовими характеристиками сучасних стратегічних інформаційних протистоянь є: низька собівартість атак, стирання меж між приватною й державною сферами, посилення значення управління сприйняттям, зростання потреби в нових формах розвідки та зниження ефективності традиційних альянсів безпеки. Держава стає вразливою до впливу, який може одночасно реалізовуватись як засіб дестабілізації, пропаганди або посилення внутрішніх конфліктів [2].

Підсумовуючи зазначимо, що у контексті сучасних викликів, зумовлених інформаційними війнами, маніпулятивними технологіями та цифровою трансформацією суспільства, комунікативний вплив набуває вирішального значення як стратегічний компонент публічної політики. Він визначає здатність держави формувати, транслювати та захищати ключові цінності, наративи і пріоритети, забезпечуючи суспільну єдність, довіру та національну безпеку. Ефективна комунікація в публічній політиці вимагає поєднання аналітики, цифрових інструментів, проактивного реагування на дезінформацію, прозорості, міжвідомчої координації та залучення громадянського суспільства. Отже, у реаліях сьогодення комунікативний вплив визначається як дієвий інструмент інформування, є невід'ємною складовою державного управління, що визначає його легітимність, ефективність та стійкість до зовнішніх і внутрішніх інформаційних викликів.

Список використаних джерел:

1. Dowding K., Oprea A. Manipulation in politics and public policy. *Economics and Philosophy*. 2024. Vol. 40 (3). P. 685–710. URL: <https://doi.org/10.1017/S0266267124000063> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Molander R. C., Riddile A., Wilson P. A. Strategic Information Warfare. A New Face of War. *RAND*. 1996. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html (дата звернення: 10.09.2025).
3. Ooi H. H., Arnaudo D., Bradshaw S., Schwalbe K., Studdart A., Zakem V., Zink A. Combating Information Manipulation: A Playbook for Elections and Beyond. *IRI*. September 28, 2021. URL: <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/publication/combating-information-manipulation-playbook-elections-and-beyond> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Singer P. W. Winning the War of Words: Information Warfare in Afghanistan. *Brookings*. October 23, 2001. URL: <https://www.brookings.edu/articles/winning-the-war-of-words-information-warfare-in-afghanistan/> (дата звернення: 10.09.2025).
5. The 2022 Code of Practice on Disinformation. *European Commission*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation> (дата звернення: 10.09.2025).

Анна ГОЛОВАТА,

студентка 2-го курсу спеціальності «Політологія»,

Вікторія ФІЗЕР,

студентка 2-го курсу спеціальності «Право»

(Ужгородський національний університет)

ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА ВИКЛИКИ ПРОЦЕСУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цифровізація (діджиталізація) у сучасному розумінні визначається як система заходів, спрямованих на імплементацію цифрових технологій в усі можливі сфери життя від взаємодії між людьми до промислових виробництв. Термін «цифровізація» сьогодні має тенденцію використання для опису трансформації, яка йде далі, ніж просто заміна аналогового або фізичного ресурсу на цифровий [5, с. 73]. Її змістом загальноприйнято вважати впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для автоматизації процесів, оптимізації бізнес-процесів, зростання продуктивності, зниження витрат на управління та виробництво, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, забезпечення доступності та якості освіти, різноманітних адміністративних та медичних послуг всім громадянам без виключення [3].

Незважаючи на економічні, фінансові та інші труднощі у прогресивному поступі України, належна увага в державі звертається на цифровізацію публічного адміністрування (управління), де спостерігалися успішні тенденції ще до початку повномасштабної війни. Адже йдеться про спроможність переведення державних сервісів в електронну форму, застосування нових інструментів комунікації, спрощення дозвільних процедур шляхом надання документів через Інтернет, налагодження дієвої співпраці органів державної влади з громадянами через електронні сервіси тощо, що у сукупності сприяє зміні традиційних практик, технологій, механізмів у сфері публічного управління.

Зокрема, цифрові технології забезпечують доступність та ефективність публічних послуг, спрощують та пришвидшують взаємодію з громадянами, суб'єктами господарювання, громадськими організаціями, внаслідок чого публічне управління стає більш прозорим та відкритим. Наразі цифровізація стала основою для побудови інформаційного громадянського суспільства [3].

Стосовно публічного адміністрування процес цифровізації може означати досить широкий набір змін звичних механізмів та практик. Варто зазначити, що він має ґрунтуватися на сукупності принципів і дій, зокрема забезпечувати: швидкість, доступність, ефективність, належний результат, захищеність систем та інтересів громадян, стабільність та стійкість систем до глобалізаційних та інших викликів [5, с. 75].

Уже сьогодні можна констатувати про підтверджені позитивні зрушення цього процесу, які пов'язані із спрощенням отримання важливих адміністративних послуг та дозвільних документів, скороченням видатків на обслуговування системи надання адміністративних послуг офлайн, мінімізацією проявів корупції, через автоматизацію процесів та зменшення людського втручання у прийняття рішень. Але позитивні тенденції не даються цілком автоматично та просто, цифрова трансформація вимагає від сучасної людини змін у сприйнятті багатьох процесів: потребує нових компетенцій, зміни поведінки, нових моделей робочих місць, зміни каналів комунікацій.

Вдалим прикладом розгортання нової цифрової парадигми на сферу публічного управління є проєкт Міністерства цифрової трансформації України (що відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації) «Цифрова держава», в рамках якого вже створено портал та мобільний застосунок «Держава і Я» («Дія»), що станом на сьогодні може запропонувати понад 120 видів онлайн-послуг. «Дія» досить швидко розвивається, додаються нові можливості як для буденного життя фізичних осіб, так і для підприємницької діяльності («Дія. Бізнес»), що дозволяє громадянам отримати безліч можливостей для бізнесу, зокрема грантів та програм підтримки від держави. В подальшому планується об'єднати всі відомства в єдину онлайн-систему. У 2021 р. Мінцифри спільно з Секретаріатом Кабінету Міністрів та Фондом «Східна Європа» випробували окремі елементи національної платформи е-демократії «Взаємодія», на якій представлені такі інструменти, як е-звернення та е-запити, е-консультації, е-петиції, е-конкурси, е-голосування, е-експертиза, е-опитування, доступ до інформації щодо діяльності органів виконавчої влади [7, с. 80].

За період повномасштабної війни цифровізація в Україні набула прискореного розвитку, охопивши державні послуги, освіту та оборону, що стало унікальним світовим досвідом. Було впроваджено близько

70 цифрових сервісів, а також низку віртуальних інструментів у проєкті «Дія», користувачами якого на сьогодні є близько 20 млн. громадян України. Зазначені інструменти спрощують доступ до актуальних на сьогодні послуг, зокрема, таких як:

- реєстрація бізнесу та внесення змін щодо діяльності фізичних-осіб підприємців;
- перереєстрація автотранспортних засобів в онлайн-режимі;
- використання «мап незламності» на яких позначено укриття та пункти незламності;
- купівля державних облігацій, що є елементом підтримки економіки України;
- набуття або удосконалення цифрових навичок, зміна професії та пошук роботи у випадку її втрати під час війни;
- придбання житла на пільгових умовах громадянина та багато інших.

Цифрові інструменти допомогли функціонуванню освіти в дистанційному форматі, забезпеченню ВПО необхідною допомогою, відновленню документів та підтримці бізнесу. У військовій сфері з'явилися застосунки для військовослужбовців, як-от «Резерв+», «Армія+» та система «Дельта», що підвищили ефективність та прозорість процесів, а також дали можливість військовим краще адаптуватися до умов війни.

Сьогодні ми можемо виділити чотири основних типи діяльності держави в розвитку електронного уряду:

1. G2G (*Government-to-Government*). Цей сегмент е-взаємодії зосереджений на внутрішньоурядовій комунікації. Він охоплює обмін даними, інформацією та документами між різними державними органами та відомствами. Головна мета G2G – оптимізація міжвідомчих процесів, що сприяє підвищенню злагодженості та оперативності у прийнятті рішень.

2. G2B (*Government-to-Business*). Ця модель стосується електронних відносин між органами публічної влади та суб'єктами господарювання. Спрямована на спрощення адміністративних процедур для бізнесу, таких як реєстрація підприємств, отримання ліцензій, сплата податків та подання звітності тощо.

3. G2C (*Government-to-Citizen*). Цей напрямок забезпечує е-взаємодію між урядом та громадянами. Його завдання – зробити державні послуги доступними, прозорими та зручними для населення. До G2C відносяться послуги, що надаються через онлайн-портали та мобільні застосунки, включаючи електронну реєстрацію, отримання довідок, сплату штрафів та участь у електронних петиціях. Така модель є основою е-демократії.

4. G2E (*Government-to-Employee*). Ця модель передбачає автоматизацію внутрішніх процесів для державних службовців, охоплює управління персоналом, електронний документообіг, обмін інформацією в межах організації та підвищення кваліфікації. Метою G2E є оптимізація праці державних органів, що робить їх діяльність більш ефективною, прозорою та продуктивною [1, с. 6].

В умовах війни цифровізація є дієвим засобом боротьби з корупцією, яка здійснюється, зокрема, шляхом діджиталізації державних послуг та поданням е-декларацій, що сприяє послабленню впливу людського фактору. За даними Кабінету Міністрів України станом на вересень 2023 р. антикорупційний ефект від цифровізації склав понад 16 млрд. гривень [4]. У контексті цифрової трансформації органів державної влади була створена низка проєктів задля забезпечення прозорості діяльності їх посадових осіб та мінімізації можливості незаконного збагачення, основними з яких є:

1. Сервіс ProZorro – це багатофункціональна електронна система закупівель публічної влади, що дозволяє оголошувати тендери та брати участь у торгах. Ця система забезпечує чесну конкуренцію та прозорість у сфері держзакупівель.

2. Реєстр ДП «СЕТАМ» – відкритий ресурс державного підприємства, створеного Міністерством юстиції України задля сприяння реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів або посадових осіб. Він надає громадянам доступ до інформації про майнові аукціони, що забезпечують надходження в бюджет держави.

3. Відкритий бюджет та Єдиний державний веб-портал відкритих даних, що забезпечують доступ до інформації про бюджетні витрати та інші дані, сприяючи активному громадському контролю.

4. Сервіс ID.GOV.UA, що надає можливість електронної взаємодії між користувачами та органами державної влади, підвищуючи рівень достатньої ідентифікації та захисту даних [7, с. 80].

В Україні значна увага приділяється цифровізації не лише на загальнодержавному, але й регіональному рівні. Так у ряді областей впроваджено актуальні на час воєнного стану цифрові проєкти, що мають різні джерела фінансування. Слід зазначити, окрім об'єктивних чинників цифрової трансформації вітчизняної економіки, необхідність якої була доведена пандемією COVID-19, яка набрала

швидкого темпу розповсюдження з 2020 року, та війною в Україні, важливою передумовою прискорення процесу діджиталізації є євроінтеграційні процеси. Україна повинна виконувати вимоги, що висувуються до неї Європейським Союзом, зокрема, у галузі цифровізації. Подолання наслідків війни в Україні, беззаперечно, потребує значних ресурсів та залучення зусиль держави, бізнесу, науки, освіти та громадськості [2, с. 214].

Разом з тим діджиталізація створює ряд викликів для розвитку публічного управління, які потребують уваги та ефективних стратегій вирішення. У даному контексті важливо забезпечувати постійний моніторинг та підтримку доступу до мереж, їх захист, що потребує формування державницького бачення на рівні стратегічних напрямів розвитку. Це пов'язане з тим, що розвиток цифрових технологій часто «діє на випередження» чинному законодавству. Необхідно створити адекватні та гнучкі правила, які регулюють використання цифрових технологій, забезпечують захист прав і свобод громадян та стимулюють інновації, а також систематизувати їх у одній кодифікації [2, с. 216]. Наразі для врегулювання питань цифровізації діє низка нормативно-правових актів, зокрема Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки» від 15.07.2021 року № 1667-IX [9] та Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 року № 3321-IX [10].

По-перше, з використанням діджитал-технологій зростає загроза кібератак, активізуються негативні дії зловмисників щодо доступу до персональних даних, інформаційних баз. І знову-таки ці загрози посилюються в умовах війни, коли через дії ворога може стати тимчасово призупиненим навіть Інтернет, доступ до якого є одним з базових прав людини, задекларованих ООН. Зі збільшенням обсягів цифрових даних зростає і питання захисту особистої і комерційної інформації. Недостатня захищеність даних може призвести до втрати довіри споживачів та негативно вплинути на бізнес-діяльність, призвести до серйозних економічних збитків. Законодавець звернув увагу на це питання ще до початку так званого повномасштабного вторгнення, і основним актом з цього приводу став Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 року № 2163-VIII [8].

Проте наразі не існує справді дієвого механізму притягнення до відповідальності правопорушників у сфері кібербезпеки, адже:

1) виявити їх у сучасних реаліях є нелегким завданням, у зв'язку зі створенням фейкових серверів, використанням VPN-сервісів та несправжніх ID та IP задля приховування справжньої особистої інформації під час вчинення подібних правопорушень;

2) немає належної актуальної класифікації кібер-правопорушень, яка б дозволила конкретизувати та індивідуалізувати юридичну відповідальність, яка буде пропорційною відповідним категоріям та фактичним наслідкам. На даний момент кібер-правопорушники несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність залежно від значимості своїх діянь.

З початком повномасштабної збройної агресії Росії проти України передусім гостро стали простежуватися виклики щодо інформаційних систем, як у секторі оборони й національної безпеки, так і у енергетичному напрямку, а також і в інших головних векторах здійснення функцій публічного управління. Інформаційна та енергетична безпека – це базис здійснення дієвих функцій публічного управління, гарантування суспільно-політичних і соціально-економічних процесів. Обставини військової агресії – це випробування для інформаційної та енергетичної безпеки держави. В такій ситуації інформаційна та енергетична безпека стає вкрай значущою, тому що від результативності заходів, затверджених у цьому контексті, можуть залежати наслідки війни. На державному рівні на тлі повномасштабної військової агресії інформаційна та енергетична безпека повинна забезпечуватися на декількох рівнях. Насамперед, держава мусить володіти досконалою системою збирання й розгляду відомостей з різних джерел, аби швидко відповідати на зміни в обставинах на полі бою й усвідомлювати інтенції супротивника.

Також вагоме значення має гарантування безпеки інформаційної інфраструктури країни, а саме: захист від хакерських атак, вірусів й решти загроз, які здатні порушити функціонування інформаційних систем, які застосовуються військовими і цивільними владними органами. Крім того, значущою складовою інформаційної та енергетичної безпеки вважається підготовка і навчання військового, а також цивільного персоналу стосовно захисту даних і реагування на загрози інформаційного характеру. Така підготовка може містити курси з кібербезпеки, тренінги з психології війни, навчання застосуванню сучасних технологій і систем захисту даних.

Водночас із позитивним впливом застосування цифрових технологій здатне ставити під загрозу користувачів щодо значних цифрових ризиків, спричиняючи матеріальні й моральні збитки, а також репутаційні втрати. Потенційно може постати ряд проблем, які пов'язані з неоднаковим доступом до

цифрових технологій, зосередженням ринкової влади в руках малої групи розвинених в технологічному контексті компаній, змогою контролювання й маніпуляцій зі сторони держави, потребою зростання захисту персональної інформації та цифрових активів, вдосконалення кібербезпеки, зменшення ризиків несанкціонованого доступу до мереж та ін. Таким чином, новітні виклики та загрози інформаційній та енергетичній безпеці можливо класифікувати на внутрішні й зовнішні.

До внутрішніх загроз в інформаційній та енергетичній сфері відносимо:

- 1) постійне порушення правил стосовно порядку використання даних обмеженого доступу;
- 2) неналежний ступінь кваліфікації працівників щодо застосування інформаційних та комп'ютерних приладів, а також інших ресурсів, необхідних для гарантування інформаційної та енергетичної безпеки;
- 3) застосування іноземних технологій та технічних інструментів в інформаційних процесах;
- 4) порушення правових норм стосовно захисту авторських прав у процесі напрацювання та введення секретних винаходів, зроблених, у тому числі, відповідно до державного замовлення;
- 5) колізії й правові прогалини в національному законодавстві під час регулювання відносин в секторі інформаційної та енергетичної безпеки та ін.

Серед зовнішніх загроз в інформаційній та енергетичній сфері можна назвати:

- 1) активні розвідувальні й контрнаступальні заходи іноземних органів та спецслужб;
- 2) постійні агресивні інформаційні заходи через кібератаки на об'єкти інформаційних інфраструктур;
- 3) використання методів та інструментів інформаційної війни зі сторони ворога, зокрема когнітивної зброї проти національних інтересів України;
- 4) застосування специфічних прийомів у інформаційній сфері, що стосуються інтересів міждержавної співпраці у секторі гарантування інформаційної та енергетичної безпеки;
- 5) використання методології фільтрації цифрового контенту в інтернеті, щоб обмежити розповсюдження правдивих відомостей щодо політики держави й ініціативи, які вона просуває (це має відношення, в тому числі, до відомостей, що висвітлюються у соціальних мережах, месенджерах та ін.).

По-друге, діджиталізація публічного адміністрування може стати фактором спричинення розриву між деякими верствами населення або навіть регіонами внаслідок неоднакових можливостей доступу до новітніх технологій та оволодінням навичок цифрової грамотності. Особливо це загострилось в умовах воєнного стану, коли з'явилась необхідність урегулювання питань з внутрішньо переміщеними особами, руйнуваннями, втручаннями ворога у комунікації тощо. Одним з показників цього розриву може бути рівень доступу до цифрових переваг. Справа у тім, що доступність адміністративних послуг у цьому випадку залежить від доступності та якості Інтернету, наявності відповідних технічних засобів, на які є змога встановлювати відповідні додатки.

Відтак, після осмислення викликів, стає очевидним, що діджиталізація створює безпрецедентні можливості для модернізації. Аналіз досвіду інших країн у сфері цифровізації дозволяє виявити найбільш успішні моделі та підходи, які можна адаптувати до вітчизняних умов. Зокрема, такі провідні держави, як Естонія, Великобританія, Південна Корея, Саудівська Аравія та Сінгапур, демонструють видатні результати в побудові цифрового урядування. Наприклад, в Естонії 24/7 онлайн доступні 99% державних послуг, а у Великобританії за «Звітом про ефективність цифрового уряду» цифровізація дозволила у десятки разів зменшити витрати з бюджету, що призначались для фінансування функціонування органів публічного адміністрування [6].

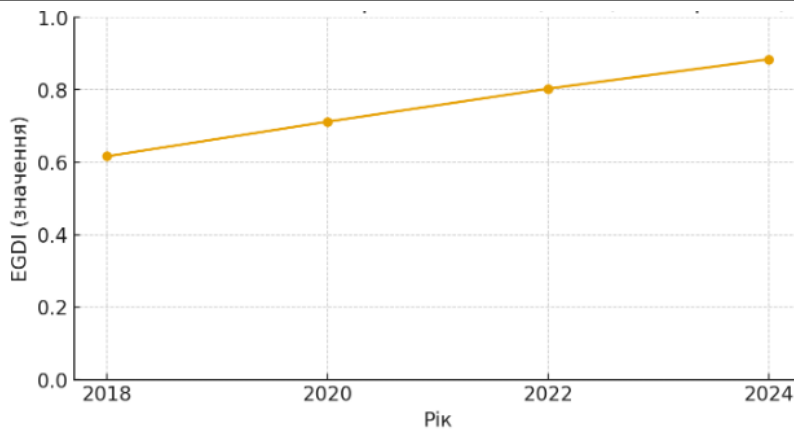
Згідно з сучасним дослідженням ООН E-Government Survey за 2024 рік, Україна посідає 5-те місце в рейтингу за індексом онлайн-сервісів (OSI). За загальним показником E-Government Development Index (EGDI) Україна також покращила свої результати, зайнявши 30-те місце у 2024 році порівняно з 82-м місцем у 2018 році, що свідчить про значний прогрес у цифровізації державних послуг. Досвід України у сфері діджиталізації високо оцінюється на міжнародному рівні, як наслідок країни, які є лідерами в галузі електронного урядування, співпрацюють з Україною, обмінюючись досвідом. Це свідчить про те, що наша держава не лише наздоганяє, а й сама стає джерелом передового досвіду в сфері цифровізації.

EGDI України 2018 = 0.61650.

EGDI України 2020 = 0.71190.

EGDI України 2022 = 0.80290.

EGDI України 2024 = 0.88407 (сильний ріст у 2024 р. – зростання продовжилося й у категорії Online Service Index) [11].

Зображення. Динаміка EGDІ України за останні роки. Створено автором на підставі [11].

Цифровізація є механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності, внаслідок чого цифрові технології можуть вимагати нових навичок і компетенцій від працівників [2, с. 214–216]. Недостатня готовність до змін може стати перешкодою для успішної імплементації цифровізації, що створює численні виклики для державного регулювання, оскільки ці нові технології та цифрові процеси перетинаються з багатьма сферами суспільства.

Отже, регулювання цифрової сфери вимагає гнучкості та адаптивності, оскільки технологічний прогрес швидко змінює суспільство. Ефективні регуляційні стратегії мають бути спрямовані на сприяння інноваціям та розвитку, забезпечення безпеки та захисту прав громадян, споживачів та підприємств. Цей процес вміщує впровадження цифрових рішень, платформ, програм, систем та інших інноваційних технологій, які замінюють традиційні аналогові процеси, збільшуючи ефективність та зручність. Звичайно, в умовах війни, коли усі фінансово-економічні зусилля спрямовані на воєнні дії, забезпечувати ці вимоги надзвичайно складно.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Н.В., Луняченко І.В. До питання цифровізації публічного управління в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. Вип. № 68. С. 4–8. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.1> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Бондарчук Н.В., Дуброва Н.П. Цифровізація публічного управління: стан та перспективи розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (73). Вип. № 1. С. 213–218. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/38> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Вжешневська О.М. Поняття та ознаки цифровізації як правової категорії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. № 6. С. 813–815. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/195> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Пічкурова З.В. Розвиток цифрової економіки України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. № 58. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-73> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Савченко О.С. Систематизація наукових підходів до поняття «цифровізація у публічному управлінні». *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. Вип. № 2 (76). С. 72–76. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.12> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Сиротін В.Д. Особливості цифровізації у сфері публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. Вип. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-06> (дата звернення: 10.09.2025).
7. Сорокіна Н.Г., Філатов В.В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. *Аспекти публічного управління*. 2025. Том 13. № 1. С. 77–81. URL: <https://doi.org/10.15421/152509> (дата звернення: 10.09.2025).
8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 року. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
9. Про стимулювання розвитку цифрової економіки: Закон України від 15.07.2021 року. № 1667-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 6–7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#n399> (дата звернення: 10.09.2025).
10. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 року. № 3321-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

10.09.2025).

11. UN E-Government Survey 2024: The Future of Digital Government. *United Nations Department of Economic and Social Affairs*. 2024. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index> (дата звернення: 10.09.2025).

Сергій БАЙРАК,

доцент кафедри політології та публічного управління
факультету історії, політології та національної безпеки
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Європейська інтеграція залишається стратегічним пріоритетом розвитку України, що демонструє її прагнення до модернізації та поступового входження до європейського політичного, економічного й правового простору. Внесення змін до Конституції України у 2019 р., якими закріплено курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а також отримання статусу країни-кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 р., стали вагомими віхами у визначенні зовнішньополітичного та геостратегічного напрямку розвитку держави. Умови повномасштабної російсько-української війни лише посилили актуальність цього курсу: євроінтеграція перетворилася не лише на інструмент модернізації, а й стала відповіддю на безпекові виклики, підтвердивши європейський вибір як фундаментальну основу українського державотворення.

Адаптація до європейських норм вимагає глибоких змін у багатьох сферах, насамперед у системі місцевого самоврядування. Йдеться не тільки про реформування законодавчої та інституційної бази, а й про формування стійкої суспільної підтримки реформ. Війна підкреслила ефективність місцевих громад, здатних оперативно реагувати на гуманітарні та безпекові виклики, що є запорукою стійкості держави. Водночас євроінтеграція створює нові можливості для економічного відновлення, модернізації інфраструктури та залучення інвестицій, що особливо актуально в умовах післявоєнної реконструкції.

Українська наукова спільнота акцентує на необхідності впровадження європейських стандартів місцевого самоврядування як основи реформ. До ключових напрямів належать:

- модернізація системи публічного управління – підвищення прозорості та відповідальності;
- децентралізація – передача повноважень і ресурсів громадам, що під час війни довела свою ефективність у забезпеченні життєдіяльності;
- зміцнення інституцій місцевого самоврядування – наближення до європейських практик належного врядування [4, с. 149].

Упровадження європейських стандартів посилює демократичні засади та сприяє формуванню громадянського суспільства, що підтвердило свою зрілість у часи воєнних викликів. Досвід останніх років демонструє: демократизація не може бути лише механічним запозиченням інститутів. Її успішність залежить від здатності суспільства інтегрувати нові принципи у власні політичні та культурні традиції. У цьому процесі поєднуються внутрішні чинники (політична культура, історичний досвід, економічний розвиток) і зовнішні (глобалізаційні тенденції, взаємодія з європейськими та євроатлантичними структурами).

В умовах триваючої агресії росії, місцеве самоврядування є однією із ланок забезпечення безпеки та базових послуг для населення. Децентралізація довела свою стратегічну вагу, а інтеграція до європейського правового простору набула не лише політичного, а й екзистенційного виміру: вона гарантує Україні перспективу мирного розвитку та відновлення після війни.

Активізація глобалізаційних та інтеграційних процесів, що набула особливого розмаху у другій половині XX ст., стала потужним чинником становлення та поширення міжнародних правових стандартів. Зростаюча взаємозалежність держав у політичній, економічній та соціальній сферах зумовила потребу у виробленні спільних правил і механізмів правового регулювання на наднаціональному рівні. Цей процес передбачає, зокрема:

- прагнення до гармонізації та стандартизації правових норм, що дозволяє узгоджувати різні національні правові системи в тих сферах, де країни мають спільні інтереси;
- розроблення міжнародних конвенцій і договорів, які закріплюють універсальні норми у ключових галузях – від прав людини та захисту довкілля до регулювання міжнародної торгівлі;
- адаптацію національного законодавства до загальновизнаних міжнародних норм – процес, який стосується не лише країн Західної Європи, а й держав, що прагнуть інтегруватися у світову політичну та економічну систему;
- формування міжнародних стандартів як чинника, що безпосередньо впливає на політичні, економічні та соціальні процеси, сприяючи зміцненню безпеки, стабільності та міжнародного співробітництва.

Розгляд міжнародних правових стандартів як продукту глобалізаційних змін є ключовим для розуміння сучасної архітектури міжнародного права. Вони поступово формують «спільний правовий простір», який уніфікує підходи до регулювання різних сфер суспільного життя на планетарному рівні.

Міжнародні правові стандарти формуються на різних рівнях – як універсальному, так і регіональному. Універсальні стандарти охоплюють більшість країн світу та закріплюють базові норми і принципи, тоді як регіональні (наприклад, європейські) деталізують і конкретизують ці засади з урахуванням політичних, соціальних та культурних особливостей конкретного регіону. При цьому ключовою умовою є те, що регіональні стандарти не повинні суперечити універсальним, а навпаки – розвивати їх і поглиблювати.

Часто міжнародні стандарти місцевої демократії фіксуються у спеціальних міжнародних конвенціях, які встановлюють загальні правила, що здобули підтримку переважної більшості держав [1, с. 133]. Вони стають орієнтиром для національних урядів у процесі реформування системи місцевого самоврядування та підвищення її ефективності.

На думку українських дослідників, стандарти у сфері місцевого самоврядування не обмежуються лише міжнародним партнерством органів влади, а охоплюють широкий спектр принципів і норм, які визначають базові засади місцевої демократії [6, с. 161].

До ключових характеристик міжнародних стандартів місцевого самоврядування, які впливають на розвиток національної системи публічного управління, належать: закріплення узагальнених підходів до організації, становлення та ефективного функціонування місцевого самоврядування, вироблених на основі багатостороннього міжнародного досвіду; оформлення у вигляді міжнародно-правових принципів, що встановлюють певні норми та правила поведінки держав у сфері місцевого врядування; здатність, навіть без прямого включення до національного законодавства, впливати на внутрішньодержавні процеси та стимулювати позитивні реформи; закріплення положень, що сприяють зміцненню місцевої демократії, розширенню автономії та повноважень органів місцевого самоврядування.

Як зазначає український дослідник М. Баймуратов, міжнародні стандарти місцевого самоврядування, як правило, значною мірою відповідають європейським нормам. Це пояснюється тим, що стандарти, які застосовуються в країнах Європейського Союзу, багато в чому співпадають із міжнародними принципами локальної демократії, розробленими у межах Ради Європи. Така відповідність обумовлена двома ключовими факторами: по-перше, всі держави-члени ЄС одночасно є членами Ради Європи; по-друге, країни ЄС підписали та ратифікували Європейську хартію місцевого самоврядування й низку інших міжнародних угод, що закріплюють стандарти локальної демократії на міжнародному рівні [1, с. 164].

Сучасні європейські стандарти місцевого самоврядування виконують не лише нормативну функцію, а й практично сприяють інтеграції держав у спільний європейський простір. Вони стають одним із ключових чинників політичного та адміністративного зближення країн континенту, забезпечуючи уніфіковані принципи децентралізації, підзвітності та участі громадян у прийнятті рішень.

Для України ці стандарти набувають особливої ваги в умовах російсько-української війни. Дотримання європейських принципів місцевого самоврядування сприяє зміцненню демократичних інституцій на місцевому рівні, підвищенню ефективності управління у кризових умовах та залученню міжнародної підтримки для відновлення територій, постраждалих від військової агресії. Таким чином, адаптація українських громад до європейських стандартів місцевого самоврядування стає не лише важливим етапом євроінтеграційних процесів, а й критичною умовою зміцнення державності та підвищення життєздатності населення під час та після війни.

Інституційний підхід допомагає в аналізі проблеми як складного соціально-правового феномена,

акцентуючи увагу на виявленні її ключових функціональних і системних складових та дослідженні їх взаємодії. В цьому контексті, концепція інституту інтерпретується не просто як нормативне положення, а як організація, що охоплює не тільки правові норми, але й аспекти практичного застосування [5, с. 44]. За словами українського соціолога Н. Паніної, концепція «інституалізації» має бути сприйнята не просто як формування організаційних структур, а скоріше як процес створення значень і організації дій, які встановлюють постійні соціальні шаблони та моделі поведінки. Це включає формальні та неформальні практики, дискурси, традиційні системи уявлень, цінностей та ідей, що визнаються як стандарти в організаційних структурах. Розвиток європейських стандартів місцевого самоврядування з моменту їх академічного дослідження зумовлений створенням і впровадженням значної кількості інституціоналізованих форм міжнародного права, таких як декларації, кодекси, хартії тощо. Розуміння цих стандартів у сфері місцевого самоврядування в контексті їх наукового аналізу, вимагає детальної диференціації цих документів. Загалом міжнародні правові стандарти існують для регулювання конкретних сфер правових відносин, оформляючись в рамках міжнародного права, але водночас впливаючи на принципи управління різними регіональними та національними сферами правовідносин. Ці стандарти служать мінімальними правовими вимогами, сформульованими у досить загальному вигляді, виступаючи основними принципами правового регулювання відповідних аспектів суспільного життя.

За визначення Д. Норта, усталені європейські правові норми та стандарти справедливо класифікувати як правові інститути. Він розглядає інститути як створені людьми формальні (конституції, закони) і неформальні (кодекси поведінки, договори) обмеження та фактори примусу, що структурують їхню взаємодію. Загалом вони формують мотивуючу структуру суспільств та економік, діючи як «правила гри» в суспільстві, або, кажучи більш формально, як створені людьми обмежувальні рамки, що регулюють взаємодію в середині суспільства.

Для аналізу міжнародних та європейських стандартів місцевого самоврядування необхідно вивчити їх правову сутність та здійснити їх класифікацію, яка може бути заснована на різних критеріях та проведена на різних рівнях. Зокрема, європейські стандарти місцевого самоврядування характеризуються такими особливостями: 1) вони включені у різноманітні джерела європейського та міжнародного права; 2) створені в рамках діяльності різних міжнародних організацій; 3) відрізняються за ступенем юридичної реалізації та нормативно-правового впровадження; 4) регулюють різні сфери життєдіяльності суспільства.

Український правник Т. Буряк пропонує таку класифікацію міжнародних конвенцій, що містять стандарти місцевого самоврядування, виходячи з наступних критеріїв:

1. Залежно від суб'єктів, які укладають конвенції:

а) міжнародні конвенції, укладені в рамках міжнародних міжурядових організацій, чиї положення є обов'язковими для держав-учасників (Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами);

б) міжнародні угоди, укладені в рамках міжнародних неурядових організацій, які підписуються безпосередньо органами місцевого самоврядування різних держав або їх асоціаціями та мають характеристики так званого «м'якого» міжнародного права і є рекомендаційними для держав.

2. Залежно від предмета правового регулювання:

а) стандарти, які регулюють основні аспекти розвитку інституту місцевого самоврядування та питання реалізації місцевої демократії (Європейська Хартія про місцеве самоврядування);

б) конвенції, що регулюють один або кілька видів міжнародної взаємодії (співробітництва) між органами місцевого самоврядування різних країн: питання міжнародного соціального, економічного, культурного тощо співробітництва територіальних громад і місцевих органів влади (Європейська ландшафтна конвенція);

в) міжнародні норми, які регулюють певні види міжсуб'єктного співробітництва, яке виникає між органами місцевого самоврядування, наприклад, участь молоді та іноземців у здійсненні місцевої демократії (Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні, Європейська Хартія про участь молоді у муніципальному та регіональному житті), а також норми, які визначають об'єкти, що визначають таке співробітництво (Європейська хартія міст).

3. З урахуванням свободи доступу до участі:

а) відкриті конвенції – учасниками яких потенційно можуть стати будь-які держави, незалежно від їхнього геополітичного статусу, політичних систем та режимів чи будь-яких інших формальних/неформальних критеріїв;

б) закриті конвенції – коло їх учасників обмежене визначеними формальними критеріями, наприклад, обмеження на основі географічної приналежності, членства в певних міжнародних організаціях тощо [3, с. 15–16].

4. За характером правового регулювання:

а) обов'язкові конвенції – мають юридично обов'язковий характер для держав-учасниць, вимагають від країн-підписантів виконання встановлених правил та норм;

б) рекомендаційні конвенції – документи, що мають характер рекомендацій, не вважаються юридично обов'язковими для держав-учасниць, надають керівні принципи або стандарти, але не вимагають обов'язкового дотримання.

Французький фахівець у сфері європейського права Ф. Бенуа Ромер пропонує договори, прийняті у рамках Ради Європи, класифікувати на:

а) традиційні (*a lacarte* договори) – надають можливість державам-членам вибірково приймати окремі частини тексту договору, дозволяючи їм модифікувати свої зобов'язання; державам надається вибір, які положення договору вони хочуть ратифікувати, а які – ні;

б) оглядові договори – зазвичай охоплюють широкі тематичні області та надають комплексний огляд певних правових аспектів, що відіграє значну роль у стандартизації та гармонізації законодавства в рамках європейського простору;

в) рамкові договори – встановлюють загальні принципи та стандарти, якими повинні керуватися держави-учасниці, задають основні напрями та рамки для розвитку і впровадження політик і законодавства в певній сфері [2, с. 94].

При дослідженні методів та форм закріплення стандартів європейського права у сфері місцевого самоврядування, важливо звернути увагу на суб'єктів, які беруть участь у розробці цих норм. У цьому контексті ключову роль відіграють такі міжнародні міжурядові організації як Рада Європи, Комітет міністрів Ради Європи, Конгрес місцевих та регіональних влад Європи, Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), Конференція європейських міністрів, відповідальних за місцевий і регіональний розвиток та інші.

Враховуючи форми представлення міжнародно-правових актів, які можуть видавати європейські міжнародні міжурядові організації, європейські стандарти місцевого самоврядування можна класифікувати на ті, що включені до:

а) хартій Ради Європи, Конгресу місцевих і регіональних влад Європи;

б) резолюцій Конгресу місцевих і регіональних влад Європи;

в) рекомендацій Конгресу місцевих і регіональних влад Європи, Комітету міністрів Ради Європи та інших.

Поширеними інструментами міжнародної та європейської співпраці в області розробки спільних правил, стандартів та принципів для розвитку місцевої демократії та зміцнення правової основи місцевого самоврядування є прийняття хартій, декларацій, конвенцій, стратегій, кодексів, рекомендацій, резолюцій, тощо. Із цього приводу, слушною є думка французького політолога П. Розанвалона, який вказує на зростаюче прагнення суспільства керуватися принципами і процедурами, які спрямовані на усунення переваг для окремих осіб та на протидію використанню функцій заангажованими силами. Дослідник підкреслює, що відхід від окремих інтересів найкраще забезпечує врахування загальних інтересів [8, с. 121].

Українські дослідники Є. Бородін, С. Квітка, Т. Тарасенко класифікують європейські стандарти місцевого самоврядування за критерієм сфер регулювання і поділяють їх на:

а) європейські стандарти розвитку місцевого самоврядування – конвенції, що спрямовані на зміцнення і підтримку ефективного та демократичного місцевого управління в країнах Європи;

б) європейські стандарти демократії участі на місцевому рівні – засновані на принципах включення громадян у прийняття рішень на місцевому рівні, забезпеченні прозорості та відкритості управління, а також на зміцненні місцевих інститутів;

в) європейські стандарти транскордонного та міжрегіонального співробітництва – охоплюють політики, процедури та практики, які регулюють та підтримують взаємодію та співробітництво між різними країнами та регіонами в Європі, що включає такі аспекти, як спільні інфраструктурні проекти, економічні партнерства, культурний обмін, екологічне співробітництво тощо [7, с. 15].

Отже, визначення європейських стандартів місцевого самоврядування в контексті інституційного аналізу дозволяє окреслити ключові принципи та механізми, що визначають ефективність органів місцевого врядування. Європейські стандарти, закріплені в міжнародних конвенціях, хартіях та

резолуціях, формують комплекс норм і правил, які забезпечують прозорість, підзвітність та участь громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні. Інституційний підхід демонструє, що стандарти місцевого самоврядування – це не лише формальні юридичні норми, а й механізми організації дій та соціальних процесів, які створюють сталі моделі поведінки, сприяють зміцненню демократичних інститутів і підвищенню ефективності управління.

Особливе значення ці стандарти набувають у контексті сучасних викликів, зокрема російсько-української війни. Досвід українських громад під час воєнної агресії показав, що ефективне місцеве самоврядування є критично важливим для забезпечення життєдіяльності населення, координації гуманітарної допомоги та підтримки безпеки на місцях. Адаптація української системи до європейських стандартів місцевого самоврядування не лише сприяє євроінтеграції, а й підвищує стійкість державних інститутів, зміцнює демократію та сприяє сталому розвитку громад у складних умовах.

Список використаних джерел:

1. Баймуратов М., Бальций О., Батанов В. Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування. *Муніципальне право України*: підручник; за ред. М. О. Баймуратова. 2-е вид., доп. Київ: Правова єдність, 2009. С. 128–133.
2. Бенуа-РомерФ., Клебес Г. Право Ради Європи. Прямоючи до загальноєвропейського простору / пер. з англ. Київ: К. І. С, 2007. 232 с.
3. Буряк Т. Конституційно-правова регламентація об'єктного складу місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... к. юрид. н. спец. 12.00.02 – конституційне право. Київ, 2007. 20 с.
4. Демченко І. Стан імплементації європейських правових стандартів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право*. 2011. № 1. С. 149–157.
5. Єсімов С., Бондаренко В. Транспарентність як принцип діяльності органів публічного управління в умовах використання інформаційних технологій. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 42–49.
6. Мартиновський Д. Втілення міжнародних стандартів місцевого самоврядування в систему законодавства України. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 160–165.
7. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування: хрестоматія / упоряд. Є. І. Бородин, С. А. Квітка, Т. М. Тарасенко. Дніпро: ГРАНІ, 2019. 148 с.
8. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / пер. з фр. Є. Марічева. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 287 с.

Владислав КОЛЕСНИЧЕНКО,

здобувач третього рівня освіти (PhD)

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

МІСТА ЯК ЛОБІСТИ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ МУНІЦИПАЛІТЕТІВ У МОБІЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Українська держава, яка вже четвертий рік протистоїть повномасштабному вторгненню з боку РФ, приділяє велику кількість уваги, зусиль та ресурсів взаємодії з іноземними партнерами, що підтримують нашу країну, з метою консолідації міжнародної підтримки.

Свою роль у цих процесах, окрім центральних органів влади та дипломатичних установ, мають і органи місцевої влади в Україні на рівні областей, міст та громад. Така лобістська діяльність міст та регіонів, що працюють над консолідацією підтримки від місцевих громад країн-партнерів без залучення центральних органів влади, або парадипломатія, є важливим елементом в глобальному контексті загальноукраїнської боротьби з агресором та зумовлює **актуальність дослідження**. Інструменти, стратегії та результати такої діяльності формують науковий інтерес та закладають фундамент для подальших досліджень цієї широкої тематики.

Метою представлених тез є визначення основних тенденцій в лобістській та парадипломатичній діяльності міст та регіонів України задля залучення міжнародної підтримки, демонстрація методів та інструментів, а також, якщо можливо, визначення результативності та наслідків такої діяльності. Для досягнення мети тез пропонується зосередити фокус на найбільш показових та активних громадах у форматі

кейс-стаді.

Основний матеріал. Станом на сьогоднішній день можна зафіксувати широко розвинену мережу партнерств між іноземними місцевими органами та українськими територіальними громадами. Загальна кількість офіційно встановлених партнерств такого типу складає 1279 для усієї України [2].

Статистичні показники чітко демонструють тенденцію до важливості та розвитку транскордонного співробітництва, адже найбільша інтенсивність міжнародних зв'язків фіксується між тими областями та громадами України, які межують з кордонами європейських країн (Закарпатська, Львівська, Волинська, Чернівецька, Вінницька та Одеська області). Зі сторони країн-партнерів, відповідно, найбільш активно залученими у взаємодію з українськими регіонами є прикордонні з Україною місцеві громади у Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії. В умовах повномасштабного вторгнення такий тип партнерства, цілком природньо, є зумовленим необхідністю реагування на безпекові та гуманітарні виклики, важливістю безперервного функціонування торговельного та логістичного шляхів.

У більш широкому контексті розгляду тематики варто зазначити роль та вплив організації Eurocities. Ця ініціатива, що об'єднує європейські міста, є впливовим майданчиком, через який українські регіони лобюють свої потреби та отримують інструменти для їх реалізації.

В цьому контексті необхідно зазначити дві програми, до яких українські міста змогли долучитись за допомогою Eurocities: Sustainable rebuilding of Ukrainian cities та SUN4Ukraine [7]. Обидві програми фокусуються на плануванні відновлення українських міст з урахуванням сьогоденних тенденцій та викликів глобального кліматичного контексту. Більше десяти міст України є активними учасниками платформи, а отже можуть використовувати її як ефективний інструмент для встановлення та розвитку свого мережевого потенціалу [7].

Переходячи до розгляду більш конкретних тенденцій та інструментів лобізму та парадипломатії, пропонується зупинитись на місті Київ та місті Львів. Також розглянемо діяльність міста Харкова та міста Миколаєва, адже їх приклади є якісною демонстрацією більш широкого контексту питання через призму прифронтового міста.

Після початку повномасштабного вторгнення Київ став не тільки ідейним символом супротиву та містом, яке стримало головний російський удар, але і активізувало парадипломатичну та лобістську діяльність на користь громади.

Після 2022 року київська місцева влада активізувала підписання договорів про партнерство з низкою європейських міст, що охоплюють низку різноманітних питань та сфер співпраці. Київ, як місто, у якому сконцентрована значна частина генерації електроенергії та промисловості, що постраждали внаслідок російських ударів, природньо, великою мірою фокусується на такому співробітництві, яке дає можливість захистити та відновити енергетичну інфраструктуру.

Дипломатія та публічні комунікації через міжнародні платформи та форуми так само відіграють суттєву роль у консолідації підтримки України та збереження українського питання у фокусі порядку денного. Важливою у цьому контексті можна вважати підписання декларації між Києвом та одинадцятьма європейськими містами про підтримку відновлення пошкоджених об'єктів всередині міста та на прилеглих територіях [1].

Діяльність міста Львова на міжнародній арені після початку повномасштабного вторгнення фокусується не тільки на розвитку власної громади, а й стала активним хабом для розвитку парадипломатичних контактів і для інших міст та регіонів. Ключовим у цьому контексті необхідно розглядати співучасть Львівської міської ради у створенні ініціативи Cities4Cities, за допомогою якої функціонує база даних потреб українських громад та можливість їх кооперації з потенційними партнерами з країн ЄС. Наслідком цієї ініціативи стало проведення у листопаді 2023 року у Львові форуму українських та європейських муніципалітетів, результатом якого стало підписання меморандумів про співпрацю між українськими та європейськими містами [5]. Львів також активно реалізує координацію гуманітарної допомоги, проводить культурні програми тощо, що доповнює інструментарій публічної дипломатії на рівні міст та громад.

Концепції парадипломатичної діяльності Харкова та Миколаєва, у свою чергу, головним чином фокусуються на лобізмі програм відновлення міст, що зазнали значних пошкоджень під час повномасштабного вторгнення.

Центральним інструментом у цьому контексті для обох міст є ініціатива UN4UkrainianCities – платформа, створена за сприяння та підтримки Європейської економічної комісії ООН, центральною метою якого є створення майстер-планів відновлення Харкова та Миколаєва у післявоєнний час [3]. Міський голова міста Харкова є ініціатором створення цієї платформи, що є демонстрацією використання цього

парадипломатичного інструменту в інтересах відновлення та розвитку міста.

Майстер-план для Харкова був розроблений широкою групою українських і закордонних експертів та опублікований у 2024 році. Він представляє собою фундаментальну роботу та концептуальні пропозиції розвитку багатьох векторів розвитку міста: від індустріального, житлового і транспортного до економічного та енергетичного [4].

Майстер-план для Миколаєва так само був презентований у 2024 році і акцентує увагу на локальних потребах міста та громади, зокрема на розвитку постраждалих водної інфраструктури міста та індустріальних потужностей [6]. Активну допомогу і фінансування для відновлення міста та регіону здійснює Данія, що з 2022 року є партнером регіону.

Висновки. Аналізуючи діяльність за зусилля українських міст та громад в контексті повномасштабного вторгнення, необхідно, в першу чергу, зафіксувати фактичність та інтенсивність парадипломатичних зв'язків з організаціями міст та громадами іноземних країн. Керівництва українських громад активно здійснюють лобістську діяльність та реалізують зовнішню дипломатію на локальних рівнях з метою збереження актуалізації українських потреб для закордонних партнерів, проводять заходи та працюють над проектами відновлення та фінансування постраждалих регіонів.

Можемо зафіксувати використання фінансових, експертних, інформаційних, освітніх та інших інструментів, що їх використовують посадовці у своїй парадипломатичній діяльності. Варто також підкреслити комплексність використання інструментарію.

Розбудову мережовості контактів українських міст та громад, вочевидь, можна розглядати як довгостроковий актив, яким можна буде взаємовигідно користуватися і у післявоєнний час. І хоча станом на 2025 рік фінальна результативність комплексу парадипломатичних зусиль не є остаточно відомою через продовження активних бойових дій, проміжні результати, вочевидь, наявні. Тематика лобізму та парадипломатії українських громад в контексті воєнного часу залишає та продовжує створювати простір для подальших досліджень стратегій та інструментів цієї діяльності.

Список використаних джерел:

1. Київ та одинадцять європейських міст уклали спільну декларацію про підтримку відновлення та сталого розвитку української столиці і її прилеглих територій. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/kiv_ta_odinadtsyat_yevropeyskikh_mist_uklali_spilnu_deklaratsiyu_pro_pidtrimku_vidnovlennya_ta_stalogo_rozvitku_ukrainsko_stolitsi_i_prileglikh_teritoriy_973930/ (дата звернення: 10.09.2025).
2. Міжнародні партнерства територіальних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/twincities> (дата звернення: 09.09.2025).
3. City Project Tracker. URL: <https://www.un4ukrainiancities.org/city-project-tracker> (дата звернення: 11.09.2025).
4. Kharkiv Masterplan Concept Vision. URL: <https://static1.squarespace.com/static/663c40569e600454b3322ccf/t/6666b9bf5f393a5f7ecd8c79/1750670692647/Kharkiv+Masterplan.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Main theses from the Lviv Municipal Partnership Forum. URL: <https://cities4cities.eu/main-theses-from-the-municipal-partnership-forum-in-lviv/> (дата звернення: 11.09.2025).
6. Mykolaiv Concept Masterplan Was Presented to Municipality. URL: <https://ukraine.um.dk/en/news/mykolaiv-concept-masterplan-was-presented-to-municipality> (дата звернення: 12.09.2025).
7. On Ukraine visit, mayors pledge sustainable rebuilding. URL: <https://eurocities.eu/latest/on-ukraine-visit-mayors-pledge-sustainable-rebuilding/> (дата звернення: 11.09.2025).

Віталій СМАЧНИЙ,

*аспірант кафедри соціально-гуманітарних наук
(Національний університет «Одеська політехніка»)*

ПАРТНЕРСТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК МЕХАНІЗМ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика щодо встановлення партнерства між територіальними громадами набуває актуального значення в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. Ефективна співпраця громад дозволяє об'єднувати ресурси, координувати зусилля у сфері безпеки, інфраструктурного відновлення

та соціального захисту населення, знижувати ризики нерівномірного розвитку територій, а також формувати стійкі механізми самоврядування та економічної відбудови на засадах солідарності та взаємної підтримки.

Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2025 р. № 97 передбачає реалізацію експериментального проєкту, спрямованого на налагодження системної взаємодії та партнерства між територіальними громадами з метою зміцнення їхньої єдності, підвищення стійкості та ефективного подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України [5]. Під партнерством територіальних громад розуміється «форма співробітництва між партнерською громадою та громадою-форпостом у межах експериментального проєкту, що полягає в наданні громаді-форпосту підтримки..., зокрема на договірних засадах з партнерською громадою за рахунок власних фінансових, матеріальних, людських та інших ресурсів партнерської громади, а також інших джерел фінансування, не заборонених законодавством» [4]. Розвиток партнерства спрямований на: сприяння розвитку системної взаємодії між територіальними громадами; зміцнення єдності та стійкості в умовах воєнного стану; підвищення спроможності громад до співпраці у подоланні соціально-економічних, гуманітарних та інфраструктурних наслідків збройної агресії проти України; створення механізмів партнерства, які дозволять громадам об'єднувати ресурси, координувати дії та реалізовувати спільні ініціативи для відновлення [4].

У практичному вимірі виокремлено успішні практики щодо встановлення партнерства, які формують основу для європейської єдності та визначають основні напрями міжмуніципального співробітництва. Так, на сайті Барської міської ради Жмеринського району Вінницької області висвітлено участь громади у Німецько-українській конференції муніципальних партнерств – 2025. Захід відбувся за ініціативи Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини у співпраці з містом Мюнстер та його партнерами (Вінницею та Любліном), і об'єднав десятки українських та німецьких муніципалітетів. Приклад Барської громади демонструє, що міцне партнерство між громадами – це вироблення спільне бачення майбутнього, яке реалізується завдяки практичній співпраці. Співробітництво з німецьким містом Дорстен показує, що солідарність може трансформуватися у конкретні дії. Вагомого значення набуває місцева активність, яка полягає у здатності зміцнювати безпеку, сприяти розвитку, відбудові та відновленню довіри. Це надає можливості обговорювати актуальні потреби, обмінюватися досвідом, шукати оптимальні рішення та визначати шляхи фінансування спільних проєктів [2].

Партнерство між громадами постає важливим інструментом європейської інтеграції України, зміцнення її стійкості та розвитку місцевого самоврядування.

У липні 2025 року в Римі в рамках міжнародної ініціативи «Друзі України» відбувся Форум місцевого самоврядування «Україна – Італія», який став важливою платформою для діалогу між українськими та італійськими громадами. Захід об'єднав представників урядів, парламентів, міністерств, міжнародних і громадських організацій, фінансових установ, бізнесу, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства обох країн і був спрямований на зміцнення співробітництва, обмін досвідом та реалізацію спільних проєктів. Представники Уряду України наголосили на важливості підтримки з боку міжнародних партнерів щодо підтримки у розвитку українських громад. Основні напрями обговорень охоплювали децентралізацію, активну участь громад у процесах відбудови, залучення інвестицій, а також розвиток культурних та освітніх проєктів. Увага була приділена міжмуніципальному співробітництву, яке дозволяє громадам ефективніше реагувати на виклики, спричинені російською агресією. Учасники наголосили, що об'єднання ресурсів і спільні дії посилюють стійкість громад, сприяють їх згуртованості та забезпечують сталий розвиток у складних умовах. За підсумками форуму представники громад України та Італії підписали 14 меморандумів про партнерство, що відкривають нові можливості для обміну досвідом, координації дій та залучення ресурсів на міжнародному рівні. Цей досвід підкреслює важливість міжмуніципального співробітництва як механізму зміцнення єдності, стійкості та розвитку громад у контексті європейської інтеграції України [6].

У квітні 2025 року національний проєкт «Пліч-о-пліч: згуртовані громади» продемонстрував масштабну активність українських територіальних громад у сфері міжмуніципального партнерства у повоєнному відновленні. За місяць було підписано 144 нових меморандуми про співпрацю, що загалом охопило понад 450 громад і створило 282 активних партнерств. Ці угоди перетворюються на конкретні дії: спільні проєкти відновлення інфраструктури, гуманітарну допомогу та координацію ресурсів. Йдеться про те, що фінансова взаємодопомога громад у квітні охопила значні обсяги коштів, спрямованих на відбудову шкіл, лікарень, будинків культури, ремонт ЦНАПів та доставку гуманітарних вантажів у прифронтові території. Особлива увага приділялася роботі з дітьми: шість громад із західних та центральних регіонів прийняли

400 дітей із прифронтових, деокупованих та постраждалих територій. Програма включала спортивні заходи та активності, спрямовані на підтримку, інтеграцію та формування згуртованості серед дітей з різних регіонів України. Пріоритетом залишається гуманітарна підтримка. У Києві відбувся Міжнародний форум згуртованості, який об'єднав представників Уряду, Офісу Президента, міжнародних партнерів та голів територіальних громад. Під час заходу було презентовано деталізовану мапу територіальних громад, що відображає оновлений адміністративно-територіальний устрій України. Форум став платформою для обговорення ролі партнерств, обміну досвідом та можливостей міжнародної підтримки [3].

Успішну практику партнерства демонструють Ужгородська та Костянтинівська міські територіальні громади, які у березні 2025 року уклали Меморандум про співробітництво, що став основою для ефектвної взаємодії обох громад у межах національного проєкту «Пліч-о-пліч: згуртовані громади». Цей проєкт спрямований на об'єднання територіальних громад задля подолання наслідків війни та відновлення соціально-економічної стабільності. Документ передбачає розвиток співпраці у різних сферах, зокрема обмін досвідом, підтримку постраждалих осіб та громад, а також заходи щодо зміцнення обороноздатності. Спільні зусилля дозволяють ефективно використовувати наявні ресурси та можливості, забезпечуючи підтримку у тих сферах, де окремій громаді складно діяти самостійно. Меморандум між Ужгородською та Костянтинівською громадами засвідчує практичну реалізацію міжмуніципального партнерства, спрямованого на зміцнення стійкості та згуртованості громад в умовах воєнного стану [1].

Отже, умови воєнного стану та нагальна потреба повоєнного відновлення України підкреслюють важливість розвитку партнерства для зміцнення стійкості, безпеки та соціально-економічного розвитку громад. Партнерство дозволяє об'єднувати ресурси, координувати дії у сфері відбудови, соціальної підтримки та обороноздатності, а також формувати ефективність механізми самоврядування на засадах взаємопідтримки. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2025 року № 97 створює правове підґрунтя для реалізації експериментального проєкту, який передбачає системну взаємодію та встановлення партнерства між громадами, а також підтримку громад-форпостів.

Список використаних джерел:

1. Костянтинівська та Ужгородська міські громади офіційно затвердили меморандум про співпрацю. *Голос України: офіційне видання*. Дата оновлення: 22.04.2025. URL: <https://www.golos.com.ua/article/383552> (дата звернення: 08.09.2025).
2. Парнерство, що формує стійкість. *Барська міська рада: офіційний сайт*. Дата оновлення: 17.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/97-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
3. «Пліч-о-пліч: згуртовані громади» у квітні: ще більше партнерств, допомоги та єдності. *Міністерство розвитку громад та територій України*. Дата оновлення: 30.04.2025. URL: <https://mindev.gov.ua/news/plich-o-plich-zghurtovani-hromady-u-kvitni-shche-bilshe-partnerstv-dopomohy-ta-iednosti> (дата звернення: 09.09.2025).
4. Порядок реалізації експериментального проєкту із сприяння налагодженню системної взаємодії між територіальними громадами задля зміцнення єдності та стійкості у подоланні наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2025 року № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/97-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
5. Про реалізацію експериментального проєкту із сприяння налагодженню системної взаємодії між територіальними громадами задля зміцнення єдності та стійкості у подоланні наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2025 року № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/97-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
6. Форум місцевого самоврядування «Україна – Італія»: нові партнерства між громадами двох країн. *Міністерство розвитку громад та територій України*. Дата оновлення: 10.07.2025. URL: <https://mindev.gov.ua/news/forum-mistsevoho-samovriaduvannia-ukraina-italia-novi-partnerstva-mizh-hromadamy-dvokh-krain> (дата звернення: 09.09.2025).

Валерій БОРТНИКОВ,
професор кафедри політології та публічного управління
факультету історії, політології та національної безпеки
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк),
Олена КОЗЮПА,
начальник відділу забезпечення діяльності
керівництва Волинської обласної ради (м. Луцьк)

СПІВПРАЦЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ПАРТНЕРАМИ (2022–2024 РР.)

Курс на європейську інтеграцію, що отримав конституційне закріплення в Основному Законі України, наповнюється реальним змістом у тому числі й завдяки діяльності Волинської обласної ради. Вищий представницький орган краю через своїх депутатів, українських парламентарів та впливові міжнародні організації здійснює плідні контакти з країнами Європейської Співдружності на рівні урядів, муніципалітетів окремих міст, недержавних установ та організацій, окремих благодійників тощо.

Російсько-українська війна спровокувала появу нових ризиків, пов'язаних з агресивною політикою, що проводить путінський режим по відношенню до України. Наслідки повномасштабної збройної агресії проти України спровокували хвилю міграції з України до європейських країн, що містило потенційні загрози виникнення там гуманітарної кризи. У важкому становищі також опинилися вимушені переселенці й у самій Україні, оскільки їх влаштування потребувало значних матеріальних зусиль та фінансів. Усе це так або інакше вимагало втручання керівництва ЄС. Одним із заходів, щодо покращення ситуації стало створення за сприяння Конгресу Ради Європи онлайн-платформ для координації допомоги українським біженцям. Тут вимушено переміщені особи можуть безкоштовно знайти житло, транспорт та волонтерів, які сприятимуть у вирішенні нагальних проблем.

Міжнародну співпрацю депутатів Волинської обласної ради з впливовими європейськими інституціями засвідчує участь голови постійної депутатської комісії обласної ради з питань міжнародного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків та інвестицій Ю. Вусенко, яка є водночас членом українській делегації Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. Депутатський корпус обласної ради проявляє неабияку активність в організації пошуку гуманітарної допомоги для постраждалих від війни та військових не лише в межах країни, а й за кордоном. До цієї діяльності вони підключають благодійні організації та волонтерів, обласні комунальні заклади різного спрямування тощо. Так, за дорученням очільника обласної ради, керівники низки комунальних закладів Волині і волонтери відвідали міжнародний волонтерський фонд «ASOCIATIA ROUND TABLE 20 BOTOSANI», що функціонує в одному із прикордонних міст Румунії. Ця недержавна установа, що об'єднує понад тисячу волонтерів з різних країн, опікується біженцями та вимушеними переселенцями. Волиняни прийняли від румунських колег багатотонний гуманітарний вантаж з ліками, продуктами, засобами гігієни та індивідуального захисту, товарами для дітей тощо [1].

Інші міжнародні благодійні організації, з якими обласній раді вдалося налагодити ефективну взаємодію, розташовані в м. Гамбург у Німеччині. Це волонтерський центр «ASB Ortsverband Hamburg-Mitte e. V.» та громадська організація, що заснована українською діаспорою, «Feine Ukraine – Verein der deutsch-ukrainischen Zusammenarbeit». У червні 2022 р. завдяки зусиллям цього центру та за сприяння депутатів Волинської обласної ради другий німецький гуманітарний вантаж, що містив медичне обладнання, доправлено до одного з військових шпиталів Кривого Рогу. Спеціалізація цього медичного закладу – реконструктивно-кісткова хірургія [2].

Неодмінною умовою перемоги у війні є розвиток економіки країни, посилення інтеграційних зв'язків з провідними фінансовими установами та корпораціями Європи та світу. У цьому аспекті показовим є співпраця Волині з транснаціональною корпорacją Nestlé. У листопаді 2022 р. очільник обласної ради провів робочу зустріч з її представниками в Україні, щодо перспектив подальшої плідної співпраці.

Прикладом реалізації одного із найбільш масштабних інфраструктурних проєктів ЄС, що реалізовано на Волині, стало завершення у 2022 р. каналізування п'ятьох населених пунктів навколо озера Світязь (Шацька територіальна громада). Проєкт, що тривав чотири роки, здійснено в межах програми транскордонного співробітництва за фінансової підтримки ЄС, загальна вартість якого склала майже 6,5 млн євро [3].

Війна розставила свої пріоритети в спрямування вектору економічного та соціального розвитку, пошуку засобів розв'язання нагальних проблем, у тому числі завдяки міжнародній допомозі, що поступає від урядів європейських країн, а також недержавних установ, міжнародних організацій та фондів. Так, у січні 2023 р. до Луцька з офіційним візитом прибули представники Фламандського уряду Королівства Бельгія на чолі з Міністр-Президентом Я. Ямбоном, Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії в Україні П. Ван Де Вельде, генеральний директор Бельгійського Червоного Хреста Фландрії Ф. Вандекерхов, заступник Міністра охорони здоров'я України, а також керівництво Товариства Червоного Хреста України. Іноземні гості відвідали Волинь завдяки реалізації проєкту співпраці Фламандського уряду та Бельгійського Червоного Хреста Фландрії «Предмети допомоги для України». Загальний бюджет проєкту становить 2 млн євро і спрямований на закупівлю найнеобхіднішого для задоволення потреб населення та критичної інфраструктури у Волинській, Рівненській та Одеській областях [4].

Особливо тісні зв'язки України загалом та Волині зокрема, налагоджені з Республікою Польща. Початок війни відкрив нову сторінку в українсько-польському міждержавному діалозі, розкрив нові можливості та напрями співпраці. Це найбільш виразно проявилось в здійсненні гуманітарної допомоги та прийому великої кількості українських біженців. Вже в перші дні широкомасштабного вторгнення – в другий половині березня 2022 р., поляки заявили про свою солідарність з Україною, а на Волинь з дружнім візитом прибула делегація польських парламентарів на чолі з віцемаршалком Сейму Республіки Польща. Наступного місяця у Волинську область прибула офіційна делегація Лодзького воєводства на чолі з головою місцевого Сеймику. Члени делегації зустрілися із представниками ділових кіл області, а також особисто передали багатотонний гуманітарний вантаж Олицькій громаді, де знайшли прихисток понад 200 внутрішньо переміщених осіб.

Поширення транскордонного співробітництва між нашими країнами, а також реалізація євроінтеграційної стратегії України, з необхідністю поставили питання щодо збільшення мережі пропускних пунктів між Україною та Польщею. Зокрема, перспектива відкриття пункту пропуску «Адамчуки-Збереже» в Шацькій громаді на Волині обговорювалася під час зустрічі керівництва області з представниками польської гміни Влодава, що відбулася в травні 2022 р. [5].

Зміцненню українсько-польського співробітництва сприяє низка програм за ініціативи та фінансування ЄС. Так, у лютому 2023 р. відбулося перше засідання Моніторингового комітету Програми транскордонного співробітництва *Interreg NEXT* Польща–Україна. Цю програму Європейською Комісією затверджено на період до 2027 р., а її учасниками з українського боку стали Волинська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська області, та, відповідно, з польського – Підляське, Люблінське, Підкарпатське і частина Мазовецького воєводств.

Делегація Волинської обласної ради взяла участь й у III об'єднавчому Конгресі місцевого самоврядування мережі регіонів трьох морів, що відбувся на початку травня 2023 р. у польському м. Люблін. «Ініціатива трьох морів» або «Тримор'я», відома ще як «Балто-Адріато-Чорноморська ініціатива» – це міжнародна економічно-політична платформа співпраці, яка об'єднує 12 країн Європейського Союзу, розташованих поблизу Балтійського, Чорного та Адріатичного морів. Україну разом із Молдовою визнано партнерами альянсу. Зокрема, під час восьмого саміту «Ініціативи трьох морів», що відбувся у столиці Румунії Бухаресті на початку вересня 2023 р., Україна стала асоційованим членом цього альянсу.

Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу провів на Волині та Львівщині в травні 2023 р. дводенний семінар з питань поглиблення транскордонного та регіонального співробітництва України. Його авторитетний представницький характер засвідчує присутність на ньому представників Верховної Ради України, керівництва чотирьох міністерств, місцевих органів влади, а також представників Сенату Республіки Польща, Посольств Польщі в Україні та України в Польщі, Генеральних консульств України в Любліні та Кракові. Але показовим є те, що у цій зустрічі взяли участь також співробітники Міжнародної організації з міграції, Європейської Комісії, Консультативної місії ЄС в Україні, Представництва Європейського Союзу в Україні та Проєкту «Підтримка ЄС у зміцненні інтегрованого управління кордонами в Україні (EU4IBM)».

Програми *НАКОРА* реалізується на Волині у співпраці з Німеччиною і включає п'ять проєктів, що покликані сприяти покращенню управління відходами та розвивати енергоефективні рішення. У 2024 р. за програмою *КУСАНОНЕ*, що фінансується урядом Японії, для Любешівської багатопрофільної лікарні було підписано грантову угоду на закупівлю рентген-діагностичної системи.

Щодо проєктів ПРООН, то вони за її словами, зосереджені на підтримці місцевих громад у подоланні наслідків війни та економічному відновленні. Наприклад, було здійснено закупівлю планшетів,

систем оповіщення, мобільних кейсів для ЦНАПів, обладнання для кімнати кінезіотерапії тощо. В рамках проєкту ГЕФ-ПРООН «Сприяння сталому тваринництву та збереженню екосистем на півночі України» у 2024 р. для національних парків «Цуманська пуща», «Прип'ять-Стохід» та Шацького було закуплено оргтехніку, генератори, обладнання для фотопасток, фотоапарати, гумовий човен, стаціонарні метеостанції, радіостанції. Ведуться підготовчі роботи до розробки інтегрованих планів землекористування для громад. Загалом проєкт спрямований на 50 громад Волині».

За програмою НЕФКО (Північна екологічна фінансова корпорація, Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія і Швеція) продовжується підтримка громад, що допомагають ВПО. У Ківерцях, Ковелі та Луцьку були реалізовані проєкти з реконструкції житлових приміщень для переселенців. У Нововолинську триває будівництво двох багатоквартирних будинків та спортивного майданчика. Загальна кошторисна вартість цього проєкту становить 7,1 млн євро.

Важливою є реалізація проєктів програми транскордонного співробітництва *Interreg NEXT* «Польща-Україна 2021–2027», адже це на сьогодні один із найважливіших партнерів з розвитку нашого регіону. Практична реалізація проєктів за цією програмою розпочалась у 2024 р., зокрема у сферах охорони здоров'я та довкілля на загальну суму близько 866,6 млн грн (з них грантових коштів – 752 млн грн, власне співфінансування партнерів з Волині – 114,6 млн грн). За ключовою тематичною ціллю «Здоров'я» в області реалізується дев'ять проєктів, спрямованих на реабілітацію, хірургію, лікування серцево-судинних захворювань, діагностику, створення нейроцентру тощо. У сфері «Довкілля» заявлено вісім проєктів, серед них – чотири інфраструктурні з покращення безпеки, партнером у яких виступає ГУ ДСНС у Волинській області. Ще два проєкти передбачають відновлення паркової інфраструктури, зокрема у містах Луцьку та Ковелі. Інші два проєкти буде реалізовано в царині управління водними ресурсами [6].

Отже, географія європейського співробітництва Волині має стійку тенденцію до розширення, а перелік форм та суб'єктів комунікації постійно поповнюється новими практиками та учасниками. Попри вирішення нагальних проблем життєдіяльності населення Волинської області, пов'язаних з війною, її керівництво разом з європейськими партнерами спрямовують зусилля на визначенні перспективних напрямів розвитку краю, реалізації інфраструктурних проєктів, посиленні транскордонного та міжрегіонального співробітництва тощо.

Список використаних джерел:

1. Волинь співпрацюватиме з румунським міжнародним волонтерським центром. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/04/08/> (дата звернення: 22.08.2025).
2. Волинь і Гамбург уклали гуманітарне партнерство. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/volyn-i-gamburg-uklaly-gumanitarne-partnerstvo/> (дата звернення: 05.09.2025).
3. Шацька громада завершила великий інфраструктурний проєкт. Далі буде. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/shaczka-gromada-zavershyla-velykyj-infrastrukturnyj-proyekt-dali-bude/> (дата звернення: 25.08.2025).
4. Потужні генератори – чергова допомога від Бельгії. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2023/potuzhni-generatory-cherгова-dopomoga-vid-belgiyi/> (дата звернення: 21.08.2025).
5. «Адамчуки-Збереже» – спільна потреба прикордонних громад України і Польщі. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/adamchuky-zberezhe-spilna-potreba-prykordonnyh-gromad-ukrayiny-i-polshhi-fotoreportazh/> (05.09.2025).
6. У пріоритеті – поглиблення міжнародного міжрегіонального співробітництва Волині. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/u-priorityeti-poglyblennya-mizhnarodnogo-mizhregionalnogo-spivrobitnyctva-volyni/> (дата звернення: 05.09.2025).

Світлана БУЛА,

доцент кафедри політології філософського факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ І МОЖЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ М. ЛЬВОВА)

Сучасні воєнні виклики стали масштабним випробуванням для ефективності функціонування системи публічної влади в Україні. Інститут місцевого самоврядування постає не лише як одна з форм організації публічної влади, але й як ключовий інституційний механізм мобілізації внутрішніх ресурсів територіальних громад, узгодження інтересів їхніх членів і реалізації державної політики на локальному рівні.

В умовах воєнного стану особливого значення набувають такі функціональні напрями діяльності органів місцевої влади, як організаційно-координаційний, соціально-гуманітарний, економічний, безпековий і комунікаційний. Відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], органи місцевого самоврядування уповноважені діяти в інтересах громади, забезпечуючи надання базових послуг навіть за умов надзвичайних ситуацій.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2022 році, стала безпрецедентним випробуванням інституційної спроможності місцевого самоврядування. В умовах воєнного стану саме органи місцевої влади виступили ключовою ланкою у забезпеченні життєдіяльності населення, оперативному реагуванні на гуманітарні виклики та координації взаємодії між громадою, бізнесом і центральними органами державної влади. Стійкість і адаптивність територіальних громад виявилися визначальними чинниками підтримання соціальної стабільності та функціонування держави загалом.

Досвід міста Львова є показовим прикладом того, як місцеве самоврядування може ефективно виконувати свої функції в екстремальних умовах, поєднуючи інституційну спроможність, мережеву взаємодію та інноваційні управлінські рішення. Львів став не лише гуманітарним центром західного регіону, а й прикладом скоординованої співпраці між органами влади, громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

У перші місяці війни Львівська міська рада забезпечила ефективну координацію діяльності громадських організацій, волонтерських об'єднань, міжнародних інституцій та бізнесу. З цією метою створено Міський координаційний центр допомоги, який об'єднав десятки структурних підрозділів. За офіційними даними Львівської міської ради, протягом перших п'яти місяців до міського центру підтримки звернулося понад 6 тисяч внутрішньо переміщених осіб [1]. У 2022–2023 роках у межах цієї програми тимчасове житло отримали понад 200 тисяч осіб; було організовано систему реєстрації потреб, забезпечено харчування, медичну та психологічну допомогу.

Волонтерська мережа «Львів допомагає», що координувалася Департаментом гуманітарної політики, об'єднала понад 50 ініціатив громадянського суспільства [3]. Її діяльність сприяла оперативному реагуванню на гуманітарні запити, підтримці військових і допомозі евакуйованим громадам.

Соціальна функція місцевого самоврядування у воєнний період охоплює підтримку найуразливіших категорій населення, забезпечення освітнього процесу, надання медичних і соціальних послуг. У Львові реалізовано низку програм, спрямованих на посилення соціальної згуртованості та психологічної підтримки: створено Центр психологічної допомоги постраждалим від війни, запроваджено програму «Львів без бар'єрів», орієнтовану на потреби осіб з інвалідністю та ветеранів, а також відкрито Хаб психологічної підтримки постраждалих [5]. Крім того, спільно з міжнародними партнерами (UNDP, IREX) засновано Центр підтримки ветеранів та їхніх родин [7]. Зазначені ініціативи сприяли не лише задоволенню базових потреб, а й зміцненню соціального капіталу громади, формуванню культури взаємодопомоги та довіри до місцевої влади.

Львів також став одним із ключових центрів економічної адаптації країни в умовах війни. Програма релокації бізнесу дала змогу розмістити на території громади понад 400 підприємств, переважно з промислових регіонів сходу України [4]. З метою інтеграції релокованих компаній у місцеве економічне середовище міська рада спільно з ЛКП «Лев Девелопмент» створила платформу підтримки бізнесу, що забезпечує консультування, допомогу в оренді приміщень, працевлаштуванні персоналу та вирішенні

податкових питань.

У межах стратегічних програм «Львів – безпечне місто» (система цифрового моніторингу та відеоспостереження) та «Енергоефективний Львів» реалізуються заходи, спрямовані на підвищення стійкості міського простору й сталий розвиток громади навіть за умов воєнного стану. Вагомим чинником інституційної стійкості стала активна міжнародна співпраця: місто підтримує партнерські зв'язки з понад 20 муніципалітетами Європи, залучаючи грантову допомогу ЄС, GIZ, USAID і UNDP [6]. Отримані ресурси спрямовуються на відновлення інфраструктури, розвиток соціальних послуг і цифрових систем управління.

Інституційна спроможність місцевого самоврядування виявляється у гнучкості управління, прозорості прийняття рішень і широкому залученні громадян. Львів активно застосовує електронні інструменти участі, зокрема систему електронних петицій, громадський бюджет та платформу е-звернень.

Підсумовуючи, можна зазначити, що досвід міста Львова в умовах воєнного стану засвідчив, що місцеве самоврядування є одним із ключових елементів національної стійкості. Завдяки ефективному поєднанню управлінських, соціальних, економічних та інституційних механізмів місто змогло не лише забезпечити стабільне функціонування громади, а й створити передумови для її подальшого розвитку.

Стійкість територіальних громад у період війни визначається не лише наявністю матеріальних ресурсів, а й якістю управлінських практик, рівнем інноваційності, соціальної солідарності та здатністю до співпраці. Львівська модель управління постає як успішний приклад реалізації принципів адаптивного та партнерського врядування, потенційно придатний для масштабування в інших громадах України у процесі післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. За п'ять місяців до міського центру підтримки у Львові звернулося понад 6 тисяч переселенців. URL: <https://city-adm.lviv.ua/video/video/236262-040822/>
2. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Документ 280/97-ВР, чинний, поточна редакція від 12.09.2025. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Львів допомагає. *Локальна Історія*. Березень 2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/lviv-dopomagaie/>
4. Релокація бізнесу на захід: Львівщина, Львів. URL: https://info.ppv.net.ua/relocation_lviv/
5. У Львові запрацював Хаб, де надаватимуть психологічну підтримку постраждалим внаслідок війни. URL: <https://pravdatutnews.com/lviv/2022/09/10/19820-u-lvovi-zapracyuvav-hab-de-nadavatymut-psyhologichnu-pidtrymku>
6. Франкфурт, Краків, Вільнюс: що Львів отримує від міст-побратимів. URL: <https://www.lvivpost.net/city/frankfurt-krakiv-vilnyus-shho-lviv-otrymuje-vid-mist-pobratymiv/>
7. Центр підтримки ветеранів та соціальних ініціатив. URL: <https://veteran-support.lnu.edu.ua/>

Анатолій БОЙКО,

аспірант кафедри публічної служби та права
(Національний університет «Одеська політехніка»)

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ СТАНДАРТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Актуальність теми зумовлена зростаючою потребою у прозорості, підзвітності та ефективності публічного управління в Україні, особливо в умовах воєнного стану та майбутнього повоєнного відновлення. В умовах сьогодення зростає потреба у виробленні якісних стандартів державного управління, які відповідають європейським цінностям демократії та верховенства права. Громадський контроль характеризується як основний інструмент впливу громадян на діяльність органів влади, дозволяє знижувати корупційні ризики, забезпечувати відкритість ухвалення рішень, формувати довіру населення до органів публічної влади. Впровадження ефективних механізмів громадського контролю сприяє підвищенню стандартів

публічного управління та розширює участь громадян у виробленні публічної політики, що є необхідною умовою сталого демократичного розвитку та інтеграції України до європейського простору.

У зарубіжних джерелах інструменти політики визначаються як «механізми, за допомогою яких уряди впливають на поведінку окремих осіб та організацій для досягнення конкретних результатів політики» [4]. Ці інструменти впливають на формування рішення з боку суспільства та, одночасно, є методами контролю [4].

На сайті Європейської Комісії зазначається, що якість державного управління та врядування впливає на економічний розвиток країни та рівень добробуту громадян. Ефективні адміністрації повинні відповідати потребам суспільства і бізнесу та бути спроможними до адаптації в умовах динамічних змін. У цьому контексті важливим інструментом вдосконалення стандартів публічного управління виступає громадський контроль, який забезпечує прозорість, підзвітність і підвищує довіру населення до інституцій влади. Досвід Європейського Союзу демонструє, що технічна підтримка та реформи у сферах цифрового уряду, публічних закупівель, судової системи чи боротьби з корупцією будуть ефективними лише за умови активної участі громадськості в оцінці їх результатів. Громадський моніторинг, відкриті дані, публічні консультації, незалежний аудит та інші механізми контролю дозволяють виявляти недоліки управління та формувати рекомендації для їх усунення [1].

Принципи державного управління, які визначають систему стандартів і відображають цінності, норми та очікувану поведінку в сучасних адміністраціях демократичних країн, були розроблені в межах програми SIGMA (спільної ініціативи ЄС та ОЕСР) з метою підтримки реформ публічного управління. Ці принципи ґрунтуються на міжнародних стандартах, правових документах ОЕСР та кращих практиках держав-членів ЄС. У практичному вимірі їх застосування сприяє забезпеченню прозорості, підзвітності, ефективності та орієнтації на потреби громадян. Принципи державного управління у редакції 2023 року, розроблені програмою SIGMA на запит Європейської Комісії, є уніфікованою системою стандартів для країн і слугують орієнтиром для розробки політик, спрямованих на покращення якості життя, надання високоякісних та орієнтованих на користувача послуг, ефективне управління державними коштами, забезпечення прозорості та підзвітності, а також зміцнення довіри громадян до державних установ. Оновлені принципи враховують сучасні виклики, зокрема, цифровізацію, інноваційність, екологічність та стійкість до криз та охоплює сферу їх застосування на всіх рівнях управління. Структура Принципів охоплює шість напрямів: розробку та координацію політики; надання послуг і цифровізацію; стратегію та вдосконалення управління; управління державними фінансами; державну службу; організацію, підзвітність та нагляд [3].

Враховуючи вище зазначене, громадський контроль можна розглядати як практичний інструмент реалізації Принципів державного управління, що сприяє їх трансформації із площини формальних стандартів, у вимір реальної взаємодії між органами влади та суспільством. Забезпечення прозорості, підзвітності та орієнтації на потреби громадян можливе лише за умови активної участі суспільства у процесах формування та реалізації політик. Громадський контроль як практичний механізм реалізації цих Принципів передбачає використання відкритих даних, громадських консультацій, петицій, незалежного моніторингу та аудиту. Участь громадських інституцій у системі оцінювання та моніторингу впровадження реформ підвищує об'єктивність результатів, сприяє зміцненню довіри до органів влади та формує стійкі стандарти публічного управління.

Документ «Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration» (2024) від програми SIGMA, аналізує ефективність державного управління в Україні, оцінюючи його відповідність шести ключовим напрямам, визначеним Принципами державного управління SIGMA. Ці напрямки включають: стратегічні рамки реформування державного управління; розробку та координацію політики; державну службу та управління людськими ресурсами; підзвітність: надання послуг; управління державними фінансами. У Звіті представлено дані про досягнення та виклики, зокрема:

- визначено потребу в оновленні стратегічного планування та координації реформ для забезпечення їх ефективності;
- зроблено наголос на необхідності покращення процесів розробки політики та її координації між різними рівнями влади;
- відзначено важливість реформ у системі державної служби, зокрема щодо підвищення професіоналізму та ефективності кадрів;
- зазначено необхідність зміцнення механізмів підзвітності для забезпечення прозорості та довіри громадян;
- підкреслено важливість покращення якості та доступності публічних послуг для громадян;

- відзначено потребу в удосконаленні управління державними фінансами для забезпечення їх ефективного використання [2].

Звіт також містить рекомендації щодо подальших кроків для покращення державного управління в Україні, зокрема: удосконалення стратегічного планування та координації реформ; покращення процесів розробки політики та її координації; реформи у сфері державної служби для підвищення професіоналізму та ефективності кадрів; зміцнення механізмів підзвітності для забезпечення прозорості та довіри громадян; покращення якості та доступності публічних послуг для громадян; удосконалення управління державними фінансами для забезпечення їх ефективного використання. Цей Звіт є важливим інструментом для оцінки стану державного управління в Україні та визначення напрямків для його покращення відповідно до європейських стандартів [2].

Отже, громадський контроль є ефективним інструментом підвищення стандартів публічного управління, оскільки забезпечує прозорість, підзвітність та зміцнює довіру громадян до органів влади. Принципи державного управління SIGMA визначають стандарти, що охоплюють стратегічне планування, координацію політики, державну службу, надання послуг, управління фінансами та підзвітність, і є певними орієнтирами для реалізації реформ. Активна участь громадськості через відкриті дані, консультації, петиції та незалежний аудит сприяє практичній реалізації цих принципів та підвищенню ефективності державного управління. Звіт SIGMA (2024) показує, що Україна досягла певного прогресу у реформуванні державного управління, але залишаються виклики у стратегічному плануванні, координації політики, реформі державної служби, підзвітності, якості послуг та управлінні фінансами. Для подальшого підвищення стандартів публічного управління необхідне поєднання державних реформ і систематичної участі громадськості у процесах оцінки та моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Public administration and governance. *European Commission*. URL: https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/public-administration-and-governance_en (дата звернення: 13.09.2025).
2. Public administration in Ukraine. *SIGMA Monitoring Reports*. December, 2023. URL: https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/en/publications/reports/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58/078d08d4-en.pdf (дата звернення: 14.09.2025).
3. The Principles of Public Administration. *SIGMA*. November, 06, 2023. URL: https://www.sigmaweb.org/en/publications/the-principles-of-public-administration_7f5ec453-en.html (дата звернення: 14.09.2025).
4. Understanding Policy Tools: Techniques of Control. *Pub.Admin.Institute*. December 25, 2023. URL: <https://pubadmin.institute/understanding-public-policy/understanding-policy-tools-techniques-control> (дата звернення: 14.09.2025).

Дана ГІДІ,

*студентка магістратури 2-го року навчання освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування» факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет);
науковий керівник – доцент Володимир БАСАРАБ*

ІНСТИТУТ РАДНИКІВ З ПИТАНЬ МОЛОДІ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УЖГОРОДСЬКІЙ ГРОМАДІ

В Україні останніми роками активно формується нова архітектура молодіжної політики, яка спрямована на створення умов для участі молоді в ухваленні рішень на різних рівнях. Одним із таких інноваційних механізмів став інститут радників з питань молоді, інституалізований Законом України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 року [4]. Радники визначені як суб'єкти молодіжної роботи та як інструмент, що забезпечує залучення молоді до процесів формування й реалізації політики на центральному та місцевому рівнях.

На відміну від традиційних організаційних форм, таких як структурні підрозділи у справах молоді чи молодіжні ради, інститут радників пропонує більш гнучкий і адаптивний формат залучення. Радник може

працювати як штатний працівник або на громадських засадах, що дозволяє мінімізувати бюджетне навантаження на органи місцевого самоврядування та тестувати механізм без великих адміністративних зусиль [3].

Основне завдання радника полягає у забезпеченні ефективного зв'язку між молоддю та органами місцевого самоврядування шляхом надання консультацій і формування пропозицій щодо вдосконалення молодіжної політики. При цьому йдеться не про безпосереднє впровадження програм чи заходів, а про експертне супроводження цього процесу, зокрема у питаннях створення сприятливих умов для залучення молоді до громадського, політичного, соціально-економічного та культурного життя громади, формування громадянської та національно-культурної ідентичності молоді, розвиток молодіжної інфраструктури та стимулювання міжнародного молодіжного співробітництва. Важливим є також внесення пропозицій щодо підтримки молодих людей у розкритті їхнього соціально-економічного потенціалу – від професійного розвитку й працевлаштування до задоволення освітніх, культурних та медичних потреб.

Раднику рекомендовано виконувати й низку аналітичних завдань [5]. Він може здійснювати оцінку стану реалізації молодіжної політики в громаді, брати участь у підготовці нормативно-правових актів і програм, аналізувати наслідки їхнього впровадження та розробляти пропозиції щодо вдосконалення. Значну увагу приділено також участі радника в організації моніторингів і досліджень, спрямованих на вивчення потреб молоді та ефективності політичних рішень у цій сфері.

Додатково радник може залучатися до підготовки та проведення інформаційно-просвітницьких і культурологічних заходів, тематичних навчань для представників органів влади, а також до розробки методичних матеріалів, які сприяють поширенню кращих практик молодіжної політики. У межах своїх повноважень радник надає консультації щодо врахування прав та інтересів молодих людей у стратегічних і програмних документах громади, може входити до складу комісій, що займаються плануванням і розподілом ресурсів у сфері молодіжної політики.

Таким чином, радник постає як експерт і посередник, який забезпечує переклад потреб і запитів молоді на управлінську мову. Його діяльність спрямована не на реалізацію політики «в полі», як це може робити молодіжний працівник, а на формування якісних підходів до її планування, аналітичне супроводження та налагодження діалогу між владою і молоддю.

Втім, впровадження цього інституту в Ужгородській громаді супроводжується низкою викликів:

- по-перше, ключовою проблемою постає низький рівень поінформованості молоді про інструменти участі у прийнятті рішень та недостатня довіра до органів влади. Згідно опитування серед ужгородської молоді [1] лише 12,1 % опитаних заявили, що знають про можливості впливу на рішення місцевої влади та користуються ними. Така ситуація свідчить не лише про дефіцит ефективної комунікації між владою та молоддю, а й про обмежений рівень довіри молодих громадян до інституцій місцевого самоврядування;

- по-друге, важливим викликом є обмежене розуміння ролі радника з боку органів місцевого самоврядування, що зменшує ефективність цього механізму, оскільки радника часто розглядають виключно як консультативну фігуру без реального впливу на політику;

- по-третє, актуальним ризиком є високий рівень політизації. Специфікою політичного середовища Ужгорода є конкуренція між різними групами впливу, що створює небезпеку використання інституту радників як інструменту політичної боротьби. У разі асоціації радника з певною політичною силою втрачається його статус незалежного представника молоді, що, у свою чергу, послаблює довіру молодих громадян до цього механізму та знижує його результативність.

Попри ці виклики, функціональні переваги радника зберігаються: інституційна мобільність і здатність швидко реагувати на нові запити молоді, ініціативність через неформальні мережі та ідеї, стратегічність у інтеграції молодіжної компоненти до політики та стратегій громади навіть при відсутності його відображення у формальних документах. Тобто радник може слугувати механізмом горизонтальної інтеграції молодіжної тематики в управлінське поле, забезпечуючи врахування інтересів молоді у всіх напрямках діяльності громади.

Європейський досвід підтверджує ефективність подібних підходів. Так, у 2022 році в межах ініціативи Future Mentors, започаткованої мережею Eurocities, 26 європейських міст залучили молодь у ролі радників для міських лідерів [6]. Молоді делегати не лише консультували посадовців, а й розробляли рекомендації щодо розвитку міської політики, демонструючи, що такий формат сприяє конструктивному діалогу та посиленню ролі молоді у прийнятті рішень. Досвід цих міст показав: радники здатні забезпечувати довгостроковий ефект через інтеграцію інтересів молоді в ключові управлінські стратегії.

В Україні також є позитивні приклади. При дослідженнях досвіду Управління сім'ї, молодіжної

політики та захисту дітей Тернопільської міської ради вдалось побачити, що впровадження інституту радників з питань молоді у громаді (в них радник є штатною одиницею та головою Молодіжної ради) було надзвичайно ефективним і принесло реальні результати: думка молоді враховується набагато швидше завдяки роботі в одному кабінеті з працівниками управління, з'явилося більше якісних спільних проєктів, більше молоді залучили до планування і реалізації програм та заходів [2].

Для Ужгорода оптимально починати з радника на громадських засадах, що дозволяє протестувати механізм, забезпечити гнучкість і уникнути політизації. Це також створює можливість регулярної ротації радників, залучаючи різні групи активної молоді до процесів ухвалення рішень. Наявність у громаді активної молоді, яка вже бере участь у волонтерських, культурних та громадських ініціативах, створює кадровий резерв для реалізації цієї практики. У результаті інститут радників з питань молоді може трансформуватися у дієвий інструмент сталого діалогу між молоддю та владою, що сприятиме підвищенню довіри, розвитку локальної ідентичності та формуванню партнерської моделі врядування.

Таким чином, незважаючи на існуючі виклики, інститут радників з питань молоді в Ужгородській громаді має значний потенціал для посилення участі молоді у процесах прийняття управлінських рішень. Ефективна реалізація цього механізму потребує не лише підвищення поінформованості та довіри молоді, а й активного залучення органів влади до використання радників як стратегічного інструменту інтеграції молодіжних інтересів у політику громади. Запровадження ротації радників та залучення активної молоді створює умови для динамічного і представницького механізму. У поєднанні з міжнародним досвідом та внутрішніми ініціативами впровадження цього інституту може стати дієвим механізмом розвитку партнерських відносин між владою та молоддю, сприяти демократизації управління та формуванню сталого середовища для розвитку молодого покоління.

Список використаних джерел:

1. Гіді Д. Комунікаційна діяльність Управління у справах культури, молоді та спорту Ужгородської міської ради з молоддю: аналітична оцінка на основі емпіричних даних опитування. *Актуальні питання публічного управління в регіоні*. 2025. Вип. 3. С. 192–198.
2. Гіді Д. Практики ефективної комунікації органів місцевого самоврядування з молоддю: досвід Тернополя як модель для адаптації в Ужгороді. *Соціально-економічний стан в умовах воєнного часу*. 2025. С. 95–98.
3. Полетуха І., Ярош І. Між війною і реформою: розвиток інституту радництва із питань молоді в органах місцевого самоврядування. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ*. 2025. Том 2. С. 463–466.
4. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 № 1414-ІХ. *Верховна Рада України: офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Рекомендації щодо засад діяльності радників з питань молоді від 11.11.2021р. № 4370. *Міністерство молоді та спорту: офіційний сайт*. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-zasad-diyalnosti-radnikov-z-pitan-molodi> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Valuing young people as city advisors. *Eurocities*. 2022. URL: <https://eurocities.eu/latest/valuing-young-people-as-city-advisors/> (дата звернення: 12.09.2025).

Дмитро ЕРДЕЛІ,

докторант Інституту господарської та соціальної історії
(Карлів університет в Празі, Чеська Республіка)

ВИБРАНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ШЛЯХИ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

Публічна комунікація уже не першу декаду лишається ахіллесовою п'ятою органів місцевої влади у Закарпатській області. Проблема не лише у пережитках радянського режиму. Засоби комунікації розвиваються швидше, ніж відбувається їх освоєння, не кажучи про генераційну зміну. Від моменту, коли основним засобом комунікації була районна газета, до моменту повного її переходу в інтернет пройшло лише два десятиліття. Не будемо далеко від правди, кажучи, що значна частина місцевих держслужбовців відстає у розумінні та застосуванні актуальних засобів і підходів комунікації.

Здається, суспільно-формуєча сутність «PR»-у (себто «зв'язків з громадськістю») лишається для місцевої влади Закарпаття формальним та незрозумілим явищем, політичною необхідністю. Між тим, PR у сучасному світі – це ключовий інструмент налагоджування взаємовигідних відносин між владою, стейкхолдерами та громадськістю, що може змінити вкорінене негативне ставлення громадян до державних структур та політичних інституцій [5, с. 6–7]. Причина не ігнорувати дану проблематику дуже проста: станом на 2024 рік, за даними опитування USAID-Internews, лише 41% населення України довіряє місцевій владі, як джерелу інформації; менше довіри лише у церкви [4]. Беручи до уваги, що церква в Закарпатті має сильнішу позицію ніж загалом в Україні, місцева влада тут цілком може розглядатися як інститут з найнижчою довірою. Збереження подібного стану речей при подальшому загостренні суспільно-політичної ситуації, в тому числі під впливом війни, є не просто неефективним, а шкідливим і підливним. Не менш актуальною дана проблема постає у світлі євроінтеграційних процесів.

Отже, що я хочу окреслити у даному рефераті? По-перше, обмежитися найнижчою (або базовою) та найближчою до громадськості ланкою місцевої влади – територіальною громадою. По-друге, розглянути по пунктах найбільші проблеми комунікації громад Закарпаття. По-третє, сформулювати можливі шляхи до їх вирішення на регіональному рівні. Серед проблем публічної комунікації громад у Закарпатті, на мою думку, варто виділити наступні:

1) Відсутність розуміння ролі та функцій публічної комунікації чиновниками місцевого рівня. Також нестача політичної волі для відходу від статус-кво в застарілій інформаційній політиці. Хоча у 2023 році НАДС України затвердило професійний стандарт «Спеціаліста місцевого самоврядування з питань комунікацій» [2], наразі в Закарпатті можна знайти лише поодиноких спеціалістів по зв'язках із громадськістю в структурах ОДА та РДА, чия діяльність обмежується відповідно обласними та районними інстанціями. Прес-секретарі у територіальних громадах – це все ще нове явище, а подібні посади нерідко займають ті ж журналісти колишніх районних газет.

2) Нерелевантна форма комунікації (наочито урочиста, або, навпаки, пересичена юридичною термінологією) викликає у громадян недовіру, незрозуміння та знижує чутливість до змісту отримуваної інформації. А невміння чітко, лаконічно та у відповідному форматі сформулювати повідомлення підштовхує людей звертатися до неформальних джерел інформації, часто ненадійних.

3) Неадаптованість публічної комунікації у громадах до специфік національного та мовного складу населення Закарпаття. В основному це стосується громад, де більшість, або значна частина населення відносяться до національних меншин, але не варто списувати з рахунку регіональну культурну чутливість. Показово, що на офіційних ресурсах (оф. сайт, Facebook-профіль) Солотвинської територіальної громади, в якій проживає практично вся румунська меншина Закарпаття, відсутня паралельна комунікація на румунській мові. В угорськомовному ареалі, наприклад у Сюртівській громаді, невелика частина публікацій у соцмережах двомовні, але офіційний сайт лише на державній мові. Зустрічаються і публікації виключно на угорській мові. Тобто системного підходу немає як такого.

4) «Комунікаційна сегрегація» маргіналізованих верств. Переважно серед ромського населення області, але і в сільській місцевості загалом, низька грамотність, відсутність доступу до засобів комунікації, соціально-економічні труднощі перетікають у ізоляцію від публічного життя громади. У більшості випадків даному феномену в області не приділяється увага взагалі, що лиш поглиблює неінклюзивність та сегрегацію.

5) Нерівномірна цифровізація села та міста. У той час як у найбільших містах області поступово стають нормою інструменти електронної демократії, інтерактивні сервіси, більшість сільських громад оперують лише технічно застарілими офіційними сайтами, які очікувано мають мінімальну відвідуваність і рідко актуалізуються.

6) Низька прозорість та звітність місцевої влади в очах громадян, яка до значної міри впливає з проваленої публічної комунікації бюджетних, програмних, кадрових та інших рішень.

7) Нестача просвітнього елементу у публічній комунікації. Особливо гостро не вистачає андрагогіки, тобто підходів до освіти та виховання дорослого населення. Нерідко посадовці, котрі відповідають за публічну комунікацію в громадах, просто опосередковують інформацію від вищих інстанцій «у сирому вигляді», не обробляючи її і не надаючи роз'яснень. Через це значна частина важливої інформації або не доходить до громадян, або не може бути ними відповідно потлумачена.

Формулюючи реалістичні рішення у сфері публічної комунікації місцевої влади в Закарпатській області, варто виходити як із турболентної ситуації в інформаційній політиці в Україні, так і з регіональних особливостей Закарпаття. Оптимальними є наступні кроки:

1) Для публічної комунікації місцевої влади в Закарпатській області має бути розроблена рамкова регіональна стратегія. Наприклад, у Стратегії розвитку Закарпатської області до 2027 року відсутні положення про публічну комунікацію [3]. Тобто дана проблема для початку вимагає визнання та врахування у загальній картині розвитку області; при всій формальності такого роду документу у теперішніх умовах.

2) У довгостроковій перспективі ключем до вибудовування якісної публічної комунікації є підготовка та кваліфікований супровід держслужбовців у громадах. Для цього не підходить поширений зараз масовий формат «місцевих саммітів» голів ОТГ та чиновників, які зазвичай закінчуються лише фотосесіями. Більш ефективно (хоча і більш складно) буде започаткувати в Закарпатській області у взаємодії із місцевими ВНЗ та організаціями інститут спеціаліста місцевого самоврядування з питань комунікацій, який уже існує на папері на державному рівні. Враховуючи пієтет місцевих чиновників перед вищими інстанціями, подібним спеціалістам буде оптимально взаємодіяти безпосередньо з громадами із обласного рівня, надаючи комплексну підтримку.

3) В умовах Закарпатської області доцільним є перебалансування форм публічної комунікації на користь аудіовізуального формату. На даний момент текстовий формат домінує навіть у ситуаціях де необхідний більш прямий зв'язок із громадськістю, як от у кризових ситуаціях. Дослідження вчених Мюнхенського університету показують, що оптико-кінетична система знаків забезпечує подачу до 70% інформації у комунікації держслужбовців, у той час як слова лише 7%. У ситуації, коли потрібно в повній мірі донести «меседж», вибір форми комунікації здається очевидним. На практиці все впирається у так званий комунікативний потенціал держслужбовця [1, с. 140–143]. Ефективна і переконлива комунікація у відео-форматі або вживу вимагає неабияких особистих властивостей і здібностей, які можна узагальнити як лідерство. Нестача лідерства та певна відстороненість держслужбовців від громади знову відсилає нас до другого пункту: необхідна підготовка і докваліфікація хоча б тих чиновників, які безпосередньо займаються комунікацією. Частково нівелювати проблему «тут і зараз» могло б допомогти партнерство громад з місцевими лідерами думок та медіа.

4) Стосовно національних меншин, то у громадах, де це доцільно, варто задуматись над двомовними версіями офіційного сайту. Але більш важливо буде вибудувати шаблони коротких двомовних оголошень (державна мова + мова нацменшини), які б використовувалися для важливих повідомлень адміністративного, безпекового, цивільно-гуманітарного характеру. У той же час варто мінімізувати ризики маніпуляцій, дотримуючись норм законодавства. Варто уникати ситуацій, коли повідомлення на офіційних ресурсах подається лише на мові нацменшини, як це можна побачити на сторінках деяких громад в угорському ареалі Закарпаття.

5) В питанні цифровізації та подолання різниці між селом і містом важливо врахувати паралельно і перспективи модернізації, і пристосування комунікації до сьогоденних реалій на місцях. З одного боку, треба вже зараз задуматись над єдиною гнучкою платформою для сайтів та застосунків для громад у області. Це допомогло б «підтягнути» сільські громади, які після форсованої адмінреформи 2020 року багато в чому лише формально стали самостійними одиницями. З іншого боку, у деяких ситуаціях, як от в місцях компактного проживання ромів, не зайвим буде повернутися до фізичних дошок оголошень із найбільш актуальною інформацією (оголошення, публічні кошти, проєкти), поступово включаючи їх у життя громади. Подібний формат однозначно буде актуальний і у віддалених селах та присілках, котрі знаходяться на периферії територіальних громад.

6) І нарешті, що стосується освітньої ролі публічної комунікації. Цей аспект трудомісткий, так як і перепідготовка держслужбовців. Доведеться відлучувати місцеву владу «висипати» інформацію від вищих інстанцій прямо на громадян у неопрацьованому вигляді, або, як це нерідко стається, прямо у вигляді «скріншотів» наказів та документів. Те ж саме стосується місцевої документації, як от затверджені громадою програми, бюджетні витрати, кадрові рішення, звіти про діяльність. Абсолютна більшість громадян не буде шукати та перечитувати на сайті громади документ із відповідним рішенням; чим нерідко місцева влада зловживає.

Таким чином, більшість населення немає навіть приблизного поняття скільки заробляє і на що витрачає ресурси їхня громада, як на посади призначаються нові спеціалісти, кому та як виділяються земельні ділянки і т.п. Відповідно відчуття приналежності до громади не формується. У такому разі найбільш доступно інформацію передавала б сумаризуюча та пояснювальна інфографіка; наприклад така педагогічна графічна методика як ISOTYPE – Міжнародна система освіти на основі типографічних зображень. Варто розглянути обласні інтенсивні курси для комунікаційників громад, як платформу, на якій

могли б освоюватися різні підходи обробки та трансферу інформації. Зниження порогу доступу до публічної інформації саме по собі допоможе включити населення громади в суспільно-політичний процес та знизити багаторічний негативізм.

Список використаних джерел:

1. Безрук В. М. Особливості розвитку комунікативної компетентності державних службовців. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1 (50). С. 139–146. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.50.2017.150627> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Наказ від 12 вересня 2023 р. № 145-23 Про затвердження професійного стандарту «Спеціаліст місцевого самоврядування з питань комунікацій». *Національне агентство України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-spetsialist-mistsevoho-samovriaduvannia-z-pytan-komunikatsii> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2027 року. *Волинський ресурсний центр*. 2024. URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/regional%20development%20strategy%20until%202027.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Українські медіа: ставлення та довіра у 2024 році. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3919984-ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-u-2024-roci.html> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Шарий В. І. Публічна комунікація: навчальний посібник. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2020. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4293/1/pybl.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).

Маріан ТОКАР,

доктор наук з державного управління, кандидат історичних наук,
професор кафедри соціології та соціальної роботи,
директор НДІ політичної регіоналістики УжНУ,
старший науковий співробітник відділу історії та краєзнавства
Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Тиводара Легоцького

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК СУЧАСНА УПРАВЛІНСЬКА ІННОВАЦІЯ

Актуальність теми. У XXI столітті музейна справа зазнає глибинних трансформацій, пов'язаних із потребами інформаційного суспільства, цифровими технологіями та новими культурними практиками. Музей перестає бути виключно «сховищем артефактів» і стає відкритим соціокультурним середовищем, що інтегрує освітні, наукові та комунікаційні функції. Сучасний музей давно перестав бути лише місцем збереження культурної спадщини. Він дедалі більше трансформується у відкритий соціокультурний простір, що поєднує наукову, освітню, мистецьку та комунікативну функції. Ключовим чинником цих змін виступає *ревіталізація музейного простору*, яка розглядається не просто як орієнтир на оновлення експозиційних рішень, а й як пошук нових управлінських моделей діяльності, як управлінська інновація, спрямована на оновлення змісту та форм музейної діяльності відповідно до потреб сучасного суспільства. Особливо актуальним цей процес видніється крізь призму сучасних проблем, пов'язаних із російсько-українською війною, переміщенням населення в більш безпечні регіони України (зокрема, на Закарпаття), їх адаптації до регіональних особливостей розвитку, культури, історії та ефективної інтеграції в регіональне середовище.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток людської цивілізації складно уявити без інноваційних підходів. Вони пронизають всі аспекти сучасної людської життєдіяльності. Не оминають зміни й сферу культури, зокрема й музейну справу. Але під тиском обставин ця соціокультурна орієнтація публічних сервісів потребує й ефективних новацій, особливо у цифровій та управлінській складовій. Про таку необхідність активно починають писати дослідники (як теоретики, так і практики) міждисциплінарного науково-практичного середовища [1; 3].

Перш за все, необхідно добре розуміти поняття «ревіталізації музейного простору». Термін *ревіталізація* (від лат. *vita* – життя) означає «повернення до життя», «оновлення» [2, с. 45–47]. У музейній практиці він позначає комплекс управлінських, організаційних та культурно-освітніх заходів, що

забезпечують оновлення функціонального та комунікативного потенціалу музейних інституцій. Тобто мова йде про процес оновлення експозицій, інтерпретаційних стратегій, просторових рішень та форм комунікації з відвідувачами. І це не лише ремонт чи модернізація музейного простору, будівлі, а насамперед перебудова управлінської моделі музейного закладу, орієнтованого на інтерактивність, відкритість (публічність та доступність) і креативність. Таким чином, ревіталізація охоплює як матеріальний вимір (реконструкція будівель, нові виставкові рішення), так і нематеріальний – розробку сучасних комунікаційних стратегій, інтерактивних програм, цифрових сервісів тощо.

Важливо усвідомлювати, що ревіталізація має багатогарний управлінський вимір. Адже управління музейним простором у XXI столітті виходить за межі традиційного публічного адміністрування і повинно включати:

- *стратегічне планування розвитку музею з урахуванням сучасних глобальних соціокультурно орієнтованих трендів* (цифровізація, креативні індустрії, культурна дипломатія);
- *маркетинг культурних продуктів* (брендинг, а за потреби і ребрендинг музейних закладів та їхніх колекцій), що дозволяє музеям конкурувати з іншими формами дозвілля;
- *залучення громади як співучасника музейних процесів* (волонтерство, спільні проєкти, культурно-просвітні заходи), враховуючи і краудфандинг як процес залучення коштів на реалізацію ідей, проєктів або бізнес-стартапів шляхом добровільних внесків;
- *партнерство з державними структурами, бізнесом, освітніми, культурними та туристичними структурами* через різноманітні моделі співпраці, які заради підвищення соціального значення музейного простору дозволяють розширювати їхні ресурси, оновлювати експозиції, підвищувати відвідуваність, забезпечувати інклюзивність і сталість культурних ініціатив. Урешті-решт, це сприятиме корпоративній соціальній відповідальності, що сьогодні також є вимогою часу;
- *цифровізація управління* (електронні бази даних, онлайн-тури, інтеграція в міжнародні цифрові платформи, накопичення інфобоксами й онлайнсервісами).

Таким чином, ревіталізація музейного простору виступає не тільки управлінською інновацією, яка формує нову модель музейної інституції – інтерактивну, креативну і багатофункціональну, а й модерною управлінською технологією, що перетворює музей на центр культурної динаміки, соціальної комунікації, популяризації історико-культурної спадщини та розвитку туризму.

Сучасні музеї в Україні та світі [4; 5] демонструють і різні практичні підходи до ревіталізації, а їхній досвід засвідчує реальну перспективність варіативності практичних форм відповідного оновлення. Назвемо деякі з них:

- *нові експозиційні концепції* (створення інтерактивних експозицій із застосуванням новітніх технологій, інтерактивних виставок, тематичних квест-маршрутів, мультимедійних інсталяцій та ін.);
- *освітні програми* для різних категорій відвідувачів – від дітей, молоді до людей похилого віку, осіб із особливими потребами, ВПО, військових (розробка і реалізація освітніх, навчальних, культурно-просвітніх програм, курсів);
- *створення відкритих і мультифункціональних просторів* (кафе, коворкінгів, арт-майстерень при музеях, публічних лекційних чи дискусійних серій зустрічей, інших комунікаційних середовищ);
- *цифровізація музейних колекцій* (створення віртуальних платформ і мобільних додатків, що розширюють аудиторію музею за межами фізичного простору, відеороликів та віртуальних турів, що дозволяють інтегрувати музей у глобальний інформаційний простір);
- *тимчасові експозиції та міждисциплінарні проєкти*, які підтримують актуальність і динамічність музейного середовища.

Надважливим аспектом є і формування соціокультурних ефектів ревіталізації. Адже ревіталізація музейного простору має важливе значення для розвитку суспільства, а також має широкий соціумний вплив, особливо в багатокультурному середовищі (наприклад, Закарпаття). Зокрема, вона:

- *сприяє зміцненню соціокультурної ідентичності та історичної пам'яті;*
- *забезпечує соціальну інтеграцію* різних груп населення та спільнот (особливо для молоді, ВПО, людей з інвалідністю);
- *підтримує і підвищує туристичну привабливість регіонів;*
- *стимулює розвиток креативних індустрій та економіки в цілому;*
- *підтримує публічну дипломатію та міжнародний культурний діалог.*

І саме завдяки цьому сучасний музей стає не лише звичним сховищем артефактів, а центром комунікації та культурних інновацій.

Та попри значні успіхи й досягнення в напрямку розвитку музеїв останніми роками, ревіталізація музейного простору стикається з низкою серйозних викликів:

- обмежене фінансування музейних програм та залежність від державних дотацій, низькі заробітні плати працівників музеїв, їх соціальний статус;
- нестача кваліфікованих музейних менеджерів нового покоління і потреба у їх професійній та системній підготовці;
- необхідність збереження автентичності експонатів при впровадженні новітніх технологій, або ж бодай збереження балансу між автентичністю експонатів і сучасними технологіями;
- необхідність адаптації музеїв до кризових умов (зокрема, викликаних війною) як у системі публічного управління та адміністрування, так і в сфері культурної політики.

Щодо перспектив, то вони полягають у розвитку партнерських відносин у напрямку здійснення спільних проєктів і програм, використанні грантових інструментів, розширенні міжнародної співпраці та подальшій цифровізації музейних процесів. Саме використання цифрових практик і залучення партнерських проєктів із креативними індустріями, на нашу думку, сприятимуть ефективному розвитку музеїв як публічного соціального середовища в складному й неоднорідному соціокультурному просторі.

Висновки. Отже, підсумовуючи вище наведене, констатуємо, що ревіталізація музейного простору є не лише архітектурно-дизайнерським чи експозиційним оновленням. Її варто розглядати сучасною управлінською інновацією, яка дозволяє музеям залишатися потрібними людям, соціально активними центрами, які враховують культурні запити соціуму і йдуть у ногу з технологічним прогресом. Ревіталізація музейного простору є особливо актуальною в умовах швидких соціокультурних трансформацій та геополітичних зрушень. І саме вона забезпечує перехід від моделі «музею-зберігача» до моделі «музею-комунікатора» та «музею-новатора». Її основними принципами є публічність, відкритість, інтерактивність, орієнтація на громаду, соціум та креативність, що робить музей одним із ключових агентів культурного та соціального збагачення людей, дієвим інструментом культурної політики та ціннісного суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Васильєва Н. Музей у цифрову добу: виклики та перспективи. *Музейний простір*. 2022. № 2. С. 12–21.
2. Гнатюк Л. Ревіталізація культурного простору: теоретичні аспекти та практичні рішення. *Культурологічний вісник*. 2021. № 1. С. 45–53.
3. Ільченко О. Інноваційні підходи до управління музеями в Україні. *Управління розвитком*. 2020. № 3. С. 72–80.
4. Simon N. The Participatory Museum. Santa Cruz: Museum 2.0, 2010.
5. Lord B., Lord G. The Manual of Museum Management. London: Routledge, 2012.

Володимир БАСАРАБ,

доцент кафедри політології і державного управління,

Сергій ІОВБАК,

аспірант кафедри політології і державного управління

(Ужгородський національний університет)

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією, завдала значної шкоди системі охорони здоров'я України. Значне руйнування медичної інфраструктури, дефіцит медичних кадрів у багатьох регіонах, нестача обладнання, перебої в постачанні ліків через порушення логістичних зв'язків – все це перешкоджає вчасному та повному наданні населенню якісних медичних послуг. Це призвело до перегляду управлінських підходів у медичній сфері, особливо на рівні територіальних громад. Особливої актуальності дане питання набуло в Закарпатській області, яка завдяки географічному розташуванню є відносно безпечним регіоном і, як наслідок, прийняла значну кількість внутрішньо переміщених осіб. У даному дослідженні розглянемо взаємодію державних та місцевих органів влади, медичних закладів, населення та партнерських організацій в контексті викликів, спричинених російським

вторгненням в Україну. Вивчення ефективності управлінських рішень у сфері охорони здоров'я дозволить виробити рекомендації щодо стабілізації медичної системи під час воєнного стану.

Система охорони здоров'я в Україні зазнала істотних змін після 2017 року, коли було розпочато медичну реформу, спрямовану на децентралізацію фінансування та підвищення ефективності надання медичних послуг [2, с. 12]. Основними принципами функціонування системи стали: орієнтованість на пацієнта, доступність, прозорість і конкурентність. Ключову роль почала відігравати Національна служба здоров'я України (НСЗУ), яка забезпечує розподіл коштів через механізм оплати за медичні послуги [4, с. 18].

У контексті децентралізації органи місцевого самоврядування отримали більшість повноважень у плануванні й фінансуванні медичної інфраструктури. Система також передбачає автономізацію закладів охорони здоров'я, що дозволяє їм працювати як комунальні некомерційні підприємства. Одним із викликів залишається нерівномірний розподіл ресурсів між міськими і сільськими громадами. Велика увага в останні роки приділяється впровадженню електронної системи охорони здоров'я (eHealth) [1, с. 25].

Водночас війна загострила структурні проблеми, зокрема дефіцит медичних кадрів, нестачу обладнання, перебої в постачанні медикаментів тощо. Але в цілому система охорони здоров'я змогла адаптуватись до умов воєнного стану.

Зросло значення первинної медичної допомоги та мобільних бригад. У регіонах з високим навантаженням на систему охорони здоров'я було впроваджено додаткові механізми реагування. Також важливим напрямом стало налагодження міжсекторальної співпраці між МОЗ, ОМС та громадянським суспільством.

У цілому, система охорони здоров'я в Україні перебуває в фазі глибокої трансформації. Зміни, які відбуваються в кризовий період, демонструють як її вразливість, так і здатність до адаптації [7, с. 30]. Децентралізація передбачає передачу великої кількості повноважень від центральних органів управління на місцевий рівень, що створює нові умови для організації медичної допомоги в громадах.

Органи місцевого самоврядування сьогодні відповідають за створення мережі медичних закладів, їх фінансування та розвиток інфраструктури [2, с. 45]. Це дає можливість врахувати локальні потреби населення при ухваленні управлінських рішень. На сьогоднішній день базовою ланкою є центри первинної медико-санітарної допомоги, які забезпечують доступ до лікаря загальної практики. Медична реформа сприяла автономізації таких закладів, що вплинуло на підвищення ефективності їх роботи. Але на місцях громади часто стикаються з різними обмеженнями, особливо фінансовими та кадровими. Для подолання згаданих проблем деякі громади впроваджують спільне управління медичними ресурсами через муніципальне співробітництво [5, с. 77].

Успішне управління залежить від ефективної комунікації між керівництвом громади та представниками медичної сфери. Часто місцева влада ініціює модернізацію закладів охорони здоров'я. Органи місцевого самоврядування відповідальні за укладання договорів з НСЗУ та контроль за виконанням медичних програм. Але водночас зростає потреба в посиленні фахової підготовки представників управлінської сфери охорони здоров'я на місцях. Особливо актуальним стає питання моніторингу якості медичних послуг на рівні громади. Таким чином, роль територіальних громад у забезпеченні медичних послуг зростає, але водночас потребує інституційної підтримки [1, с. 38].

Під час аналізу особливостей функціонування сфери охорони здоров'я в Закарпатській області, насамперед, слід взяти до уваги її географічне розташування. Регіон розташований на заході України та межує з чотирма країнами Європейського Союзу, що створює унікальні можливості для транскордонного співробітництва. Демографічна структура області включає значну кількість національних меншин та гірські райони з низькою щільністю населення [2, с. 46]. Це, у свою чергу, додає проблем у кадровому та фінансовому забезпеченні відповідних громад.

Проблеми з нерівномірністю доступу до медичних послуг, особливо в гірських громадах, відчувалися у регіоні ще до війни. Після початку повномасштабного вторгнення Закарпаття стало безпечним притулком для сотень тисяч внутрішньо переміщених осіб, що різко збільшило навантаження на систему охорони здоров'я [4, с. 22]. Внаслідок цього виникла проблема у додаткових медичних послугах, зокрема у сфері хірургії, травматології, психічного здоров'я та інфекційного контролю. Медичні заклади почали адаптуватися шляхом перепрофілювання ресурсів, розширення штату і залучення волонтерської допомоги.

Воєнний стан кардинально змінив умови функціонування медичної системи в територіальних громадах Закарпаття. Основним чинником стало зростання кількості пацієнтів через масове переселення із зон бойових дій [4, с. 17]. Це призвело до значного перевантаження медичних закладів, особливо у

великих громадах. Зростання потреби в медичній допомозі для людей з посттравматичними стресовими розладами, хронічними захворюваннями та депресією підштовхнули громади до налагодження партнерств з приватними психологами, психотерапевтами, а також волонтерськими організаціями відповідного напрямку. У відповідь на нестачу медичного персоналу, через часткову мобілізацію, або виїзд за кордон, окремими територіальними громадами було організовано напрями перекваліфікації та дистанційного навчання. Особливої актуальності набула цифровізація. В умовах воєнного часу використання інформаційних технологій, які інтегровані в сферу охорони здоров'я, набуло великого значення, бо допомагає забезпечити безперервність надання медичної допомоги та оптимізувати робочі процеси в галузі медицини. Цифрові технології використовуються при реєстрації пацієнтів, обліку внутрішньо переміщених осіб, виписці електронних рецептів тощо [3, с. 75].

Окремі громади розробили власні локальні стратегії підтримки медичних працівників, зокрема через забезпечення житлом. Одночасно були впроваджені медичні мобільні бригади, що дозволило охопити первинною медичною допомогою сільське населення та внутрішньо переміщених осіб у притулках. Територіальні громади намагалися залучити додаткові джерела фінансування як із державного бюджету, так і від донорів. Особливо актуальним це питання постало для функціонування медичних закладів у гірських районах через складні логістичні обмеження. На цьому фоні зросла роль мобільних амбулаторій, які надавали послуги у важкодоступних територіях.

Потрібно відмітити, що деякі територіальні громади брали участь у грантових програмах: WHO, USAID, UNDP, що дозволило їм закупити обладнання для медичних цілей. Водночас зростаюча потреба в спеціалізованій медичній допомозі та брак фінансування залишаються основними проблемами [2, с. 50].

Але, незважаючи на виклики воєнного часу, деякі територіальні громади Закарпаття змогли успішно реалізувати новітні підходи до управління медичною галуззю. В Ужгородській громаді створено Центр кризової підтримки для внутрішньо переміщених осіб. Мукачівська громада впровадила електронну систему моніторингу звернень пацієнтів, що дозволило оптимізувати навантаження на лікарів [5, с. 78].

Берегівська громада успішно співпрацює з угорськими фондами, що допомагає забезпечити медичне обладнання для лікарень, Великоберезнянська громада запровадила спільне використання лабораторного обладнання кількома амбулаторіями, що підвищує ефективність їхньої роботи [6, с. 12].

Водночас Закарпаття стало хабом гуманітарної медичної логістики на шляху ліків та обладнання з ЄС в Україну. Місцеві органи влади активізували співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ВООЗ, UNICEF, UNHCR та ін. [6, с. 10]. Великі перспективи є у розвитку партнерства зі Словаччиною, Угорщиною, Польщею та Чехією, що дозволить залучити технічну допомогу та сприятиме формуванню життєздатної моделі управління системою охорони здоров'я в області.

Таким чином, незважаючи на значні виклики, система охорони здоров'я в Закарпатській області характеризується високою ефективністю та продовжує успішно функціонувати в умовах постійного тиску, спричиненого воєнними діями в південно-східних регіонах нашої держави. Враховуючи складнощі воєнного часу, громади Закарпаття демонструють інституційну стійкість і прагнуть до інновацій. Досвід Закарпаття може бути корисним і для інших регіонів України, особливо для формування повоєнної відбудови медичної системи на регіональному рівні.

Список використаних джерел:

1. Асауленко А., Коваленко В. Реформа медичної системи в умовах децентралізації. *Український медичний журнал*. 2023. № 2. С. 20–60.
2. Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення". Закон від 19.10.2017 № 2168 - VIII / *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 31.
3. Йовбак О., Йовбак С. Цифровізація системи охорони здоров'я в умовах агресії Росії проти України. *Актуальні питання публічного управління в регіоні*. Вип. 3. Ужгород, 2025. С. 74–80.
4. Міністерство охорони здоров'я України. Звіт про діяльність Національної служби здоров'я України за 2022 рік. URL: <https://nszu.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2025).
5. Огієнко І. Місцеве самоврядування і охорона здоров'я: нові виклики воєнного часу. Київ: Академія управління, 2024. 136 с.
6. United Nations Development Programme in Ukraine. Resident Health Systems in Conflict Regions: Policy Brief for Western Ukraine UNPD Ukraine, 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/> (дата звернення 11.06.2025).
7. WHO Ukraine Office. Health System in Wartime Ukraine: Capacity and Response. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2023. 44 с.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ РЕЗОЛЮЦІЇ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН 1325 «ЖІНКИ. МИР. БЕЗПЕКА» В УКРАЇНІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

У жовтні 2025 року відзначаємо 25 років з часу прийняття Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека». Цей документ є однією з найважливіших резолюцій у сфері політики безпеки, що визначає важливість врахування потреб жінок та дівчат у війнах, воєнних конфліктах та закликає до активного залучення жінок до процесів запобігання, врегулювання та вирішення воєнних конфліктів [1].

Резолюція 1325 – це ключовий міжнародний документ, що закликає держави-учасниці ООН забезпечувати більшу участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень, інтегрувати гендерні аспекти у процеси миротворення та протидіяти гендерному насильству, зокрема сексуальному насильству пов'язаному з конфліктом.

Резолюція наголошує на врахуванні таких ключових аспектів:

- Забезпечити участь жінок у миротворчих процесах: закликає до збільшення ролі жінок у миротворчих операціях, переговорах та миротворчих місіях.

- Забезпечити захист жінок та дівчат в умовах війни, як найбільш вразливих груп: вимагає вжиття заходів для захисту жінок та дівчат від гендерного насильства, зокрема сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

- Протидіяти насильству стосовно жінок і дівчат в умовах війни: забезпечити правове переслідування винних у злочинах, включаючи геноцид, злочини проти людства та військові злочини, що стосуються насильства над жінками та дівчатами.

- Враховувати інтереси та потреби жінок і дівчат на всіх етапах процесів післявоєнного відновлення та постконфліктного врегулювання:

- Виконання Національних планів дій: держави-учасниці ООН зобов'язані розробляти та реалізовувати національні плани дій для виконання положень Резолюції 1325.

Локалізація Резолюції 1325 – це процес адаптації її положень до конкретних умов регіону чи громади, який передбачає розробку місцевих планів дій на основі Національного плану дій 1325, децентралізацію та залучення жінок до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Ця концепція передбачає глибоку координацію, співпрацю та узгодженість дій між усіма зацікавленими сторонами для впровадження принципів Резолюції 1325.

Локалізація Резолюції 1325 в Україні відбувається шляхом адаптації Національного плану дій 1325 до регіональних та місцевих контекстів через децентралізацію та залучення жінок до процесів прийняття рішень. На основі Національного плану дій 1325 у всіх областях України розроблені та виконуються Обласні плани дій 1325, які враховують специфіку кожної області, забезпечуючи глибшу координацію та співпрацю між зацікавленими сторонами на місцевому рівні.

Основними цілями локалізації Резолюції 1325 є адаптація Національного плану дій 1325 до місцевих потреб та умов, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень, протидія насильству за ознакою статі, гендерно-чутливе навчання та документування випадків насильства, щоб мирні процеси відповідали потребам усіх членів громади.

Серед основних завдань локалізації Резолюції 1325 на місцевому рівні такі:

- Адаптація до місцевих потреб: Резолюція 1325 адаптується до специфічних безпекових викликів та проблем гендерної рівності, які можуть суттєво відрізнятися в різних громадах, містах та областях.

- Рівна участь жінок у прийнятті рішень: створення умов для рівноправної участі жінок і чоловіків у процесах запобігання воєнним конфліктам, миротворчих операціях, постконфліктному відновленні та в секторі безпеки і оборони.

- Протидія гендерному насильству: розробка та впровадження механізмів взаємодії для протидії гендерному насильству, насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом.

- Гендерно-чутливе навчання: забезпечення відповідного навчання та надання гендерно-чутливих компетенцій для всіх, хто бере участь у миротворчих процесах.

- Документування та розслідування випадків насильства: вдосконалення механізмів

документування, розгляду та кримінального розслідування випадків гендерного та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

- Зміна підходів до управління воєнними конфліктами: перехід до гендерно-чутливих стратегій управління конфліктами, які враховують потреби різних груп жінок і чоловіків та уникають стереотипів.

Україна стала першою країною у світі, яка прийняла Національний план дій на виконання Резолюції 1325 під час війни [2]. Локалізація Резолюції 1325 в Україні відбувається через: 1) секторальну локалізацію – розробка Секторальних планів дій 1325 в установах та закладах сектору безпеки та оборони; 2) територіальну (місцеву) локалізацію – розробка Місцевих планів дій 1325 на рівні територіальних громад в областях.

Серед особливостей територіальної (місцевої) локалізації в Україні є такі:

- Адаптація національних стратегічних цілей до реалій, потреб та викликів конкретних територіальних громад. Обласні та місцеві плани дій 1325 в Україні відображають виконання стратегічних цілей Національного плану дій 1325, але різняться у кількості та змісті операційних завдань та заходів.

- Треступеневий підхід до розробки Місцевих планів дій 1325: спочатку розробляється Національний план дій 1325, потім на його основі Обласний план дій 1325, а після цього громади розробляють Місцеві плани дій 1325.

- Участь у вирішенні питань миробудування: локалізація передбачає включення територіальних громад до участі у вирішенні питань запобігання воєнним конфліктам та постконфліктного відновлення. Ключовим аспектом є також лідерство та участь жінок у розробці і реалізації цих політик на рівні громади.

Локалізація Резолюції 1325 у Закарпатській області відбувається через виконання Обласного плану дій 1325 [3]. У 16 територіальних громадах Закарпатської області розроблені Місцеві плани дій 1325, затверджені і впроваджуються 12 планів. Важливу роль у локалізації Порядку денного «Жінки, мир, безпека» у Закарпатській області має діяльність Коаліції 1325-Закарпаття.

Коаліція 1325-Закарпаття утворена 23 грудня 2022 року 18 організаціями, які підписали Меморандум про співпрацю (станом на липень 2025 року Коаліція об'єднує 32 організації-учасниці). Мета діяльності Коаліції – консолідація дій для локалізації положень Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та Національного плану дій 1325 у Закарпатській області.

Досвід Коаліції 1325-Закарпаття вказує, на такі переваги територіальної (місцевої) локалізації:

- Ефективність: територіальна (місцева) локалізація дозволяє врахувати специфіку потреб та умов кожної громади (а відповідно і області), що робить реалізацію Резолюції 1325 більш дієвою.

- Мережування та взаємодія: територіальна (місцева) локалізація створює канали та нові алгоритми для взаємодії та узгодженості між усіма зацікавленими сторонами на місцевому рівні.

- Підвищення участі: територіальна (місцева) локалізація забезпечує ширше залучення жінок до процесів прийняття рішень, що є однією з ключових цілей Резолюції 1325.

- Визначення та ідентифікація безпекових викликів: територіальна (місцева) локалізація забезпечує вивчення місцевих потреб та дозволяє ідентифікувати основні безпекові виклики у громаді.

- Зростання ролі організацій громадянського суспільства: територіальна (місцева) локалізація сприяє широкому залученню громадських організацій до виконання Резолюції 1325 (у Закарпатській області понад 20 громадських організацій є виконавцями Обласного плану дій 1325).

Таким чином, локалізація Резолюції 1325 перетворює глобальний документ на конкретні, дієві кроки на рівні областей та громад, що сприяє миротворенню, через участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень; захист цивільного населення в умовах війни, запобігання та протидію гендерному насильству.

Список використаних джерел:

1. Resolution 1325 (2000) adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20SRES1325%20.pdf>
2. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>
3. Обласний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року у Закарпатській області, затверджений розпорядженням голови Закарпатської обласної військової адміністрації, від 12 липня 2025 року, № 640. URL: <https://data.carpathia.gov.ua/dataset/6a61a336-259b-42da-9c4a-91ef3db4f511>

Наталія ВАРГА,

*професор кафедри соціології та соціальної роботи
(Ужгородський національний університет),*

Богданна ГВОЗДЕЦЬКА,

*доцент кафедри філософії, соціології та політології
імені професора Валерія Скотного*

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка),

Руслана ДЖУГАН,

*доцент кафедри соціології та соціальної роботи
(Ужгородський національний університет)*

МИТНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: БАР'ЄРИ ТА ВИКЛИКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Українському бізнесу чимало доводиться приймати викликів для того, щоб вижити та продовжувати свою діяльність, а особливо в умовах, коли країна перебуває у стані війни та зазнає постійної військової агресії. Незважаючи на нинішню військову агресію, Україна досягла значного прогресу в напрямку приєднання до Митного союзу, особливо з точки зору узгодження свого законодавства з ЄС. 1 жовтня 2022 року Україна приєдналася до Конвенції про процедуру спільного транзиту, яка повністю ґрунтується на транзитній системі Союзу. У 2024 році Верховна Рада ухвалила Закон № 10411 [1], який імплементує положення Митного кодексу ЄС у національне законодавство, що є важливим кроком у напрямі митного «безвізу». Варто також зазначити, що у 2024 році митна сфера стала абсолютним лідером з виконання Угоди про асоціацію з ЄС. Приріст склав +30% [2], а за 2014–2024 роки рівень імплементації зобов'язань по митному напрямку сягнув 91%, що є одним із найвищих показників серед усіх напрямів та має чималий вплив на зовнішньоекономічну діяльність підприємств. На сьогоднішній день уже можна говорити про позитивні зміни в митних процедурах для бізнесу (електронне митне декларування, «Єдине вікно», Е-черга), однак залишається чимало викликів, які необхідно взяти до уваги, щоб полегшити та допомогти бізнесу перейти на нові умови зовнішньоекономічної діяльності та продовжувати працювати.

Метою доповіді є надати стислий огляд перебігу реформи очима практиків – митних брокерів і представників зовнішньоекономічної діяльності (далі ЗЕД) – із фокусом на наявні виклики та практичні пропозиції для зміцнення реформи.

У рамках проекту «ACCORD: Accountability and Capacity-building for Customs Oversight and Reform Development» і ГО «Карпатські обрії», Центру досліджень та соціальних ініціатив (кафедра соціології та соціальної роботи УжНУ) було проведено 6 глибинних інтерв'ю з митними брокерами Закарпатської та Львівської області та 2 фокус-групових онлайн-інтерв'ю з представниками ЗЕД. Їхній досвід дозволяє точно виявити слабкі місця реформи й сформувати реалістичні, дієві кроки для змін.

На думку опитаних, митна реформа в Україні втілюється, але поки не такими темпами, як би воно хотілося, є зміни і вони відчутні. Представники бізнесу очікують від реформи митниці покращення та спрощення митних процедур, ті що використовують NCTS (нову комп'ютерну транзитну систему), програму авторизованих економічних операторів (АЕО) задоволені, позитивно ставляться до запровадження спільних пунктів пропуску та спільної бази даних із країнами ЄС.

Червоною ниткою протягом всього опитування взагалі виступала думка про зміну акцентів у функціонуванні митниці, де в основу має бути покладено людину, бізнесмена, отримувачів митних послуг, які мають реалізовуватися швидко і з комфортом та фінансовим зиском для держави ЛЗ: *“лише так працюють на такому рівні прозорості, на рівні, щоб митниця виступала, як сервісний орган, а не як імперативно-вказівний, який виконує тільки закон і притримується цього, тобто вона повинна “Чути” бізнес, тобто чути кон'юнктуру, створювати для того всі підстави, створювати платформи, які би сприяли цьому”*.

Складнощі та перешкоди, які на думку респондентів, гальмують втілення митної реформи можемо представити у наступних напрямках:

Нормативно-правова база та процедури, що включає нечітку й непрозору базу платежів, необхідність її уніфікації з ЄС. Ускладнені процедури сертифікації, які потребують оновлення та гармонізації. Ускладнення переліку документів при імпорті, що спричиняє затримки та додаткові витрати. Відсутність дорожньої карти щодо застосування нових спрощень для бізнесу та митних брокерів.

Бюрократія та надмірний контроль. Різні види контролю на кордоні створюють корупційні ризики. Обов'язкове пломбування транспортних засобів, що приводить до додаткових витрат та затягування процесів. Короткий термін впровадження нововведень без достатніх напрацювань, що ставить під сумнів вчасну адаптацію бізнесу.

Інституційна культура та організація роботи митниці. Митниця сприймається бізнесом як каральний, а не сервісний орган. Відсутність ефективного діалогу «митниця – бізнес» та врахування інтересів учасників ЗЕД.

Низький рівень кваліфікації працівників і брак перекваліфікації. Недостатня якість консультацій: вони поверхневі, теоретичні, часто не враховують реалії бізнесу.

Інформаційний та освітній вакуум. Відсутність практичних навчальних матеріалів (відео, інструкцій, кейсів) із заповнення анкет та заявок за спрощеними процедурами. Навчання здебільшого носять теоретичний характер, без прикладних інструментів. Проблеми з технологічними можливостями онлайн-заходів: надмірна кількість учасників і технічні обмеження платформ.

«Інформаційний вакуум» для малого й середнього бізнесу, який не має ресурсів швидко адаптуватися до нових правил. Брак прикладів з ЄС, що пояснювали б, як аналогічні спрощення працюють на практиці.

Експертиза та технічні процедури. Неврегульованість порядку проведення експертиз, що спричиняє затримки. Людський фактор залишається ключовим ризиком, адже формулювання законодавчих норм інтерпретується по-різному.

Цифровізація та автоматизація. Попри перші кроки (наприклад, через «Дію»), рівень автоматизації недостатній. Контактність процедур залишається високою, що відкриває простір для корупції. Потреба в повній автоматизації митного оформлення з мінімізацією людського фактору.

І представники бізнесу, і митні брокери акцентують на подібних проблемах: нечітка база правил та платежів, брак прозорих і зрозумілих процедур, відсутність якісного діалогу та практичних інструментів для адаптації.

Ключовим викликом є те, що митна реформа часто впроваджується зверху-вниз, без достатньої підготовки бізнесу та інституцій, що ускладнює її сприйняття і створює підґрунтя для корупційних ризиків.

Важливим кроком у подоланні цих перешкод є проактивна комунікація з усіма учасниками реформи: інформування про хід реформ, досягнення, виклики, а також висвітлення позитивних прикладів роботи митниці. Зі свого боку, засобам масової інформації варто перейти від епізодичного висвітлення окремих, часто негативних, подій до збалансованого інформування про діяльність митниці, приділяючи увагу не лише корупційним скандалам, а й успіхам у протидії контрабанді та аналізуючи ефективність впроваджуваних реформ.

Митна реформа в Україні демонструє позитивні результати, зокрема у впровадженні європейських стандартів та процедур. Однак, для забезпечення її ефективності необхідно зосередитися на практичній орієнтації реформ, покращенні комунікації з бізнесом та посиленні інституційної спроможності митних органів. Митна система України досі залишається вразливою до корупції, повільною в процедурних питаннях, що негативно впливає на зовнішньоекономічну діяльність, ускладнює ведення бізнесу та стримує залучення інвестицій. Попри численні спроби реформування, системні зміни поки що не стали реальністю. Проте очікування від митниці – це прозорість, швидкість, цифровізація, довіра бізнесу та інтегрованість у європейський простір.

Список використаних джерел:

1. Закон України про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3926-20?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 03.09.2025).
2. Митна сфера стала абсолютним лідером з виконання Угоди про асоціацію з ЄС у 2024 році. *Державна митна служба України* URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/mitna-sfera-stala-absolutnim-liderom-z-vikonannia-ugodi-pro-asotsiatsiiu-z-ies-u-2024-rotsi-2105> (дата звернення: 03.09.2025).

Діана СТЕБЛАК,

*доцент кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

«РЕЛІГІЙНА ФОРТЕЦЯ» Д. ТРАМПА – РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРУ В ПОЛІТИЦІ 47 ПРЕЗИДЕНТА США

Дональд Трамп має феноменальну підтримку серед релігійних діячів, однією з причин є те, що він «підживлює» консервативних християн релігійною політикою [5].

Підтвердженням цього є те, що адміністрація Д. Трампа створила релігійні структури з численними впливовими християнськими призначеннями; Д. Трамп активізував своїх прихильників атаками на культурні та академічні цілі, які довго вважалися ліберальними бастіонами; його адміністрація та призначені ним до Верховного Суду розширили сфери для релігійних винятків та вираження поглядів у громадських місцях та ін. [5].

Одним з найбільш непередбачуваним кроком було те, що 7 липня Податкова служба США (IRS) оголосила, що пастори можуть підтримувати політичних кандидатів з кафедри, не ризикуючи втратити статус своїх церков, звільнених від сплати податків [5]. А згідно законодавства, релігійні організації повинні бути безприбутковими та не залучені у виборчий процес, інакше, це може привести до того, що вони втратять свій безподатковий статус, згідно з вимогами розділу 501(c)(3) Податкового кодексу [4]. Цей крок фактично передбачає виключення релігійних організацій з правила IRS, відомого як поправка Джонсона, прийнята в 1954 році та названа на честь тодішнього сенатора Ліндона Джонсона [5]. Але після нещодавньої заяви, під час якої податкова служба США повідомила, що церкви можуть підтримувати кандидатів з кафедри: «У судовому документі податкове відомство заявило, що багаторічна заборона на проведення передвиборчих кампаній групами, звільненими від сплати податків, не повинна поширюватися на молитовні будинки, які виступають перед своїми членами» [2], це не загрожує їм зняттям безподаткового статусу.

Президент Дональд Трамп знову запевняє своїх прихильників, що він робить свій внесок у «повернення релігії до нашої країни» [5]. Це спричинило спантеличення серед законодавців, адже багато хто хвилюється за те, що такі кроки не вплинуть на модель відокремлення держави і церкви. Але Агентство заявило, «що якщо молитовний дім підтримає кандидата перед своїми парафіянами, Податкова служба США розглядатиме це не як передвиборчу кампанію, а як приватну справу, як «сімейну дискусію щодо кандидатів»» [2].

Наступною дією, яка надзвичайно сподобалася консервативним християнам було те, що Д. Трамп підписав бюджетний закон, спрямований на скорочення виплат Medicaid організації Planned Parenthood [5].

Наступним кроком є те, що Д. Трамп створив релігійний офіс Білого дому на чолі з Вайт-Кейн, давнім пастором та євангелістом [5]. Президент Дональд Трамп підписавши указ про створення Управління з питань віри Білого дому як частини Ради внутрішньої політики, практично ним перейменовує існуюче Управління Білого дому з питань релігійних та громадських ініціатив. Зазначається, що нове управління проводитиме консультації з релігійними лідерами з таких тем, як «захист релігійної свободи» та сприяння програмам усиновлення та опіки. А також, надаватиме консультації щодо впровадження політики в усьому федеральному уряді та допомагатиме релігійним організаціям отримувати державні гранти [6].

Незаперечним залишається той факт, що попередні президенти мали подібну роботу з релігійними громадами в Білому домі, але це призначення ставить одного з перших відомих християнських прихильників Д. Трампа на стратегічне становище. Варто зазначити, що Вайт-Кейн обіймала аналогічну посаду в першій адміністрації Д. Трампа [5]. І тепер Пастор Паула Вайт-Кейн повернеться до Білого дому як спеціальний урядовий службовець та старший радник новоствореного Відділу віри Білого дому [3]. Д. Трамп у промові, оголошуючи про створення управління у справах віри зазначив, що «Поки я перебуваю в Білому домі, ми захищатимемо християн у наших школах, у наших військах, в нашому уряді, на наших робочих місцях, у лікарнях та на наших громадських площах, і ми знову об'єднаємо наші країни в одну націю під Богом, зі свободою та справедливістю для всіх» [1].

Тобто політичне сходження Дональда Трампа тісно перепліталось з євангельським християнством,

перетворивши його президентство на щось більше, ніж просто політичний проект, а стало духовним хрестовим походом для його найвідданіших послідовників [7]. І як можна проаналізувати вище, Д. Трамп зробив дуже багато, щоб подякувати своїм прихильникам.

Список використаних джерел:

1. «False teacher»: Trump's pick to head the 'White House faith office' roils some fellow Christians. *Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2025/apr/05/paula-white-faith-office-trump> (дата зверення: 12.09.2025).
2. I.R.S. Says Churches Can Endorse Candidates From the Pulpit. *The New York Times*. URL: <https://www.ny-times.com/2025/07/07/us/politics/irs-churches-politics-endorse-candidates.html> (дата зверення: 12.09.2025).
3. President Trump Announces Appointments to the White House Faith Office. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/president-trump-announces-appointments-to-the-white-house-faith-office/> (дата зверення: 10.09.2025).
4. Tax information for churches and religious organizations. *IRS*. URL: <https://www.irs.gov/about-irs> (дата зверення: 12.09.2025).
5. Trump energizes conservative Christians with religious policies and assaults on cultural targets. *PBS News*. URL: <https://www.pbs.org/newshour/politics/trump-energizes-conservative-christians-with-religious-policies-and-assaults-on-cultural-targets> (дата зверення: 12.09.2025).
6. Trump signs executive order to establish a White House Faith Office. *PBS News*. URL: <https://www.pbs.org/newshour/politics/watch-live-trump-signs-executive-orders-related-to-faith-announcement> (дата зверення: 11.09.2025).
7. Trump's 'God's army': The religious movement that sees him as America's chosen savior. *The new voice of Ukraine*. URL: <https://english.nv.ua/nation/how-trump-s-god-s-army-fuels-his-presidency-and-reshapes-american-politics-50494345.html> (дата зверення: 11.09.2025).

Валентин ЗАВИДНЯК,

аспірант 3-го року навчання кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет);
науковий керівник – доцент Діана СТЕБЛАК

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ ШТАТІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Усі уряди штатів побудовані за зразком федерального уряду та складаються з трьох гілок влади: виконавчої, законодавчої та судової. Повноваження, не надані федеральному уряду, зарезервовані для штатів та народу, які розділені між органами влади штатів та місцевими органами влади [6].

Органи місцевого самоврядування та штату користуються вагомою довірою серед американців. Адже, за даними Gallup, впливової аналітичної інституції, довіра американців до здатності своїх штатних та місцевих органів влади вирішувати проблеми, що належать до їхньої компетенції, продовжує бути вищою, ніж довіра до федерального уряду та його трьох окремих гілок влади. Довіра до місцевих органів влади (66%) залишається вищою, ніж доуряду штатів (57%) (табл. 1) [1].

Таблиця 1.

Довіра американців до різних рівнів влади

	Середній показ- ник за 1997-2021 роки	2020 рік	2021 рік
	%	%	%
Федеральний уряд:			
Федеральний уряд вирішує міжнародні проблеми	59	48	39
Федеральний уряд вирішує внутрішні проблеми	53	41	39

	Середній показ- ник за 1997-2021 роки	2020 рік	2021 рік
	%	%	%
Гілки федерального уряду:			
Судова гілка влади	68	67	54
Виконавча гілка влади	52	43	44
Законодавча гілка влади	47	33	37
Державні та місцеві органи влади:			
Уряд штату вирішує проблеми штату	62	60	57
Місцева влада вирішує місцеві проблеми	70	71	66

Джерело: [1].

Американці постійно висловлюють довіру більшості до власних штатів та місцевих органів влади у вирішенні проблем у своєму регіоні (рис. 1).

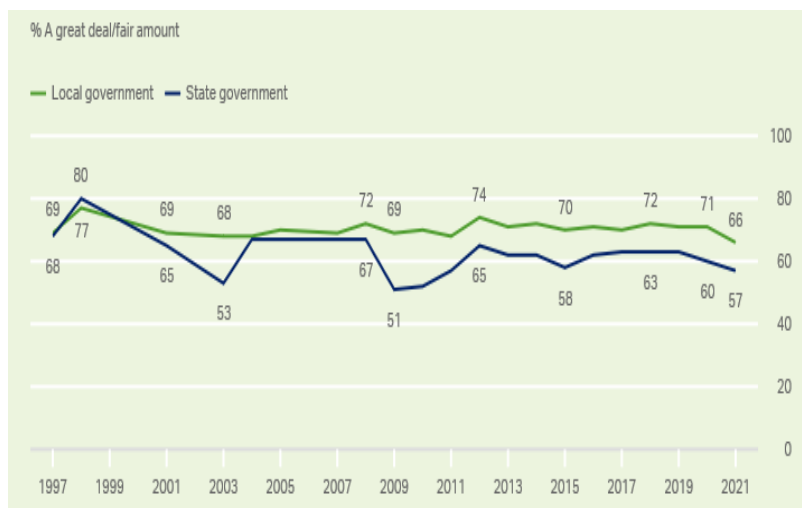

Рис. 1. Довіра американців до органів влади штату та місцевого самоврядування, 1997–2021 рр.
Джерело: [1].

Френк Ньюпорт в дослідженні «Погляди американців на федералізм у міру того, як штати отримують більше влади» зазначає, що якщо федеральний уряд матиме менше повноважень, а штати – більше, акцент на виборах до законодавчих органів штатів може зрости порівняно з важливістю виборів до Палати представників та Сенату США. Республіканці, схоже, були досить чутливими до цієї тенденції протягом останніх чотирьох десятиліть, докладаючи успішних зусиль, намагалися виграти вибори якомога в більше штатів [5].

Проаналізувавши дослідження Джеффри М. Джонса «Американці найбільше довіряють місцевій владі, найменше – Конгресу», можна зробити висновок, що американці продовжують не довіряти федеральному уряду, менше половини висловлюють значну або достатню довіру до будь-якої федеральної державної установи, включаючи Верховний суд. Але в той же час більшість американців все ще зберігають довіру до місцевих органів влади та органів влади штатів. Американці вважають ці рівні влади більш чутливими до їхніх проблем і більш компетентними [3].

Можливо такий високий рівень довіри саме до місцевих органів влади та органів влади штату пов'язаний з тим, що «більшість американців частіше контактують зі своїми штатними та місцевими органами влади, ніж з федеральним урядом. Поліцейські департаменти, бібліотеки та школи, не кажучи вже про водійські посвідчення та штрафи за паркування, зазвичай підпадають під нагляд державних та місцевих органів влади. Кожен штат має власну писану конституцію» [6]. Місцеві органи влади зазвичай

мають два рівні: округи, також відомі як боро на Алясці та парафії в Луїзіані, та муніципалітети, або міста/селища [6].

Сполучені Штати Америки мають одну з найскладніших та найрізноманітніших структур місцевого самоврядування. США поділені на 50 штатів, які приймають власні конституції та отримують значну автономію в управлінні своїми справами за умови дотримання прав народу, перелічених у Конституції США. Кожен штат також визнає право народу встановлювати закони та постанови в межах локалізованих географічних районів [2]. Місцеві органи влади створюються та утверджуються урядами штатів. Структура місцевих органів влади визначається конституціями штатів та законами, прийнятими штатом. Місцеві органи влади регулюються відповідними штатами та не можуть приймати постанови, що суперечать законам штатів [4].

Список використаних джерел:

1. Brenan Megan. Americans' Trust in Government Remains Low. *Gallup*. URL: <https://news.gallup.com/poll/355124/americans-trust-government-remains-low.aspx> (дата звернення: 04.09.2025).
2. Grant Jason. A Brief Description of Local Government Systems in the United States. *ICMA*. URL: <https://icma.org/articles/article/brief-description-local-government-systems-united-states> (дата звернення: 02.09.2025).
3. Jones M. Jeffrey. Americans Trust Local Government Most, Congress Least. *Gallup*. URL: <https://news.gallup.com/poll/512651/americans-trust-local-government-congress-least.aspx> (дата звернення: 02.09.2025).
4. Local Governments 101: Common Structures and How Local Laws Are Made. *Multistate*. URL: <https://www.multistate.us/insider/2025/4/30/local-governments-101-common-structures-and-how-local-laws-are-made> (дата звернення: 02.09.2025).
5. Newport Frank. Americans' Views on Federalism as States Take on More Power. *Gallup*. URL: <https://news.gallup.com/opinion/polling-matters/394823/americans-views-federalism-states-power.aspx> (дата звернення: 04.09.2025).
6. State and Local Government. *The White House*. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/about-the-white-house/our-government/state-local-government/> (дата звернення: 02.09.2025).

Дмитро ЗІНИЧ,

*студент магістратури 1-го року навчання
освітньо-професійної програми «Політологія»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет);
науковий керівник – доцент Михайло ЗАН*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГІБРИДНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ НА ПРИКЛАДІ МОЛДОВИ ТА ГРУЗІЇ: СХОЖОСТІ ТА ВІДМІННОСТІ

Після розпаду СРСР держави пострадянського простору опинилися перед викликом трансформації політичних систем. Більшість з них не змогли досягти стабільної демократії і сформувати так звані гібридні режими, які поєднують демократичні та авторитарні практики. Серед таких держав особливо цікавими є Грузія та Молдова, які, попри географічну віддаленість та різні культурні передумови, мають багато спільних рис у своєму політичному розвитку. Водночас ці країни демонструють і суттєві відмінності, що дає можливість для проведення порівняльного аналізу.

Мета полягає у виявленні спільних рис та відмінностей гібридних політичних режимів у Грузії та Молдові, а також у визначенні чинників, що вплинули на формування їхніх сучасних політичних систем.

Після 2019 року Грузія почала ще більше поглиблювати гібридний режим. Формально, Грузія називає себе демократичною країною, але поєднує авторитарні методи контролю і є яскравим прикладом гібридної моделі, де демократичні інститути формально функціонують, але їх діяльність значною мірою підпорядкована інтересам правлячої партії. Грузія називає себе демократичною країною, але поєднує авторитарні методи контролю і є яскравим прикладом гібридної моделі, де демократичні інститути

формально функціонують, але їх діяльність значною мірою підпорядкована інтересам правлячої партії. що у Грузії забрали природний для неї європейський вектор розвитку.

Зазначається, що попри декларовану європейську інтеграцію, політичні процеси у Грузії мають ознаки гібридного режиму, що перешкоджає реформам. Проблеми часто загострюються політичними кризами та фальсифікаціями на виборах. Чітко видно стару проблему надмірної концентрації влади, що послаблюють демократичні зміни. Влада контролюється однією партією, а опозиція доволі слабка.

Грузія з моменту проголошення незалежності постійно проходить процес еволюції власного політичного простору. Завдяки напруженим історичним обставинам та постійній внутрішній нестабільності, а також через вплив регіональних воєнних конфліктів в країні сформувалася гібридна модель правління. Політичний режим Грузії ще за часів З. Гамсахурдії та Е. Шеварднадзе шукав стабільності та намагався створити політичні інститути. Це призвело до різних конфліктів та зростання корупції й погіршення економічної ситуації. Вже після проведених радикальних реформ знову проявилася надмірна концентрація влади та авторитарні тенденції при формальних ознаках демократії. Грузія ствердилася саме як нестабільний гібридний режим, який постійно балансує між демократичними прагненнями суспільства та авторитарними практиками, які йдуть з минулого. Цей баланс часто порушується та призводить до різних протестів і суттєво впливає на подальшу перспективу інтеграції країни до ЄС. Водночас громадянське суспільство в Грузії є відносно активним і здатним мобілізуватися проти зловживань влади, про що свідчать часті масові протести.

Сучасна політична система Молдови сформована на принципах парламентської демократії, хоча в країні присутній олігархічний вплив, а політичні інститути залишаються слабкими.

З 2014 року на виборах перемагали проєвропейські політичні сили. На даний час в країні відбувається сильний вплив та опір різних лівих партій за допомогою популізму і втручання Росії. Також, не варто забувати ситуацію з напругою в Придністров'ї. Хоча суспільні настрої та проведення успішних змін в економічному секторі і підтримку влади з боку ЄС дає зелене світло на євроінтеграцію.

Особливостями устрою Молдови є велика роль олігархату у політиці, а судова система та державне управління занадто політизовані. Всі ці процеси чинять негативний вплив на всі виборчі кампанії завдяки адмінресурсу та підкупу голосів виборців. ЗМІ в країні використовуються для дезінформації проти політичних опонентів. Російське телебачення впливає всередині країни та викликає занепокоєння у влади.

Молдова пройшла і продовжує проходити важкий шлях становлення держави, який супроводжується важкими кризами, сепаратистськими конфліктами та боротьбою політичних сил і зовнішнім втручанням. Після здобуття незалежності Молдова почала проявляти ознаки гібридності, і вже на сучасному етапі дані ознаки нікуди не зникли, попри курс на євроінтеграцію. Країна має фрагментований характер гібридності. Часті зміни урядів, постійне протистояння між проросійськими – усе це створює атмосферу політичної нестабільності. На відміну від Грузії, де простежується схильність до авторитарної централізації, у Молдові існує постійна конкуренція між елітами, яка не дозволяє жодній з політичних партій утвердити монополію на владу. Тому, політичний режим держави можна охарактеризувати як нестійку гібридну модель.

Схожості та відмінності. Отже, спільними рисами гібридних режимів Грузії та Молдови є:

- 1) наявність демократичних інститутів при авторитарних практиках;
- 2) олігархічний вплив на політику;
- 3) зовнішній тиск з боку Росії та Заходу.

Водночас їхні відмінності полягають у характері гібридності:

- 1) у Грузії вона проявляється як схильність до авторитарної стабільності, де влада прагне централізувати управління;
- 2) у Молдові – як політичний хаос і часта зміна курсів, де нестабільність не дозволяє системі закріпитися.

Тому можна сказати, що гібридність у Грузії проявляється, як сильний авторитаризм, а гібридність Молдови більш хаотична і не має сильних авторитарних тенденцій. Загалом дані країни доволі схожі, хоча мають серйозні відмінності. Саме ступінь централізації влади і характер взаємодії з суспільством суттєво впливають на динаміку гібридності в кожній з них. Фактор громадянського суспільства дає надію цим країнам провести зміни і вийти із замкнутого кола гібридності і стати повноцінними демократичними державами і не допустити в подальшому формування авторитарного режиму.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н.В., Зінько І.З. Геополітичні детермінанти євроінтеграційної політики республіки Молдова. *Грані*. 2015. № 6. С. 157–163.
2. Стахова Н., Живко М., Петришин С., Ковбасовська В. Бар'єри та можливості Республіки Молдови як майбутнього члена Європейського Союзу. *Вісник економіки*. 2023. № 4. С. 118–133.
3. Шубітідзе К., Тевдорадзе Т. Порівняльний аналіз політичних систем країн Південного Кавказу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2018. № 37–38. С. 88–101.
4. Muntasser M. H. Hybrid regimes: An Overview. *IRPRI journal*. 2022. № 1. P. 1–24.

Денис ТАРАСЕНКО,

доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту управління,
(Маріупольський державний університет, м. Київ),

Володимир ПАКЛІН,

здобувач третього освітньо-наукового рівня доктора філософії
з публічного управління та адміністрування,
(Маріупольський державний університет, м. Київ)

**СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
У КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

У сучасних умовах воєнних і післявоєнних трансформацій сільські території України постають об'єктом особливої уваги системи публічного управління. Вони поєднують у собі соціально-економічну, інфраструктурну, екологічну та демографічну складові, тому управлінський вплив має бути комплексним, гнучким і спрямованим на зміцнення місцевої спроможності. З позицій публічного управління ключові виклики розвитку сільських територій вимагають переосмислення управлінських механізмів, інструментів координації та стратегічного планування.

Руйнування інфраструктури виступає одним із найсерйозніших викликів для системи публічного управління сільськими територіями. Руйнування доріг, енергетичних, комунальних і соціальних об'єктів порушує логістику, ускладнює доступ населення до базових послуг і обмежує можливості економічної активності. З управлінської точки зору, це потребує переходу до моделі інтегрованого управління відбудовою, коли державні та місцеві органи влади координують свої дії на основі єдиних стратегічних документів. Публічне управління має забезпечити ефективний розподіл ресурсів, прозорі процедури реалізації проєктів, моніторинг виконання програм та залучення громадськості до процесу планування.

Міграція населення та депопуляція – це виклик, який безпосередньо впливає на демографічну основу розвитку територій.

Найбільша кількість сільського населення проживає у Львівській, Закарпатській, Одеській, Вінницькій та Івано-Франківській областях, а найменша – у Миколаївській, Чернігівській, Кіровоградській та Сумській областях. У 2022 році найбільша чисельність сільського населення в розрахунку на один сільський населений пункт спостерігалася на території Закарпатської (1368 осіб), Чернівецької (1291 осіб) та Івано-Франківської (1002 осіб) областей [1].

Такий територіальний розподіл свідчить про значну нерівномірність у чисельності та щільності сільського населення між регіонами, що безпосередньо позначається на їх демографічному потенціалі та можливостях розвитку. Водночас, попри відмінності у кількості мешканців, усі сільські території стикаються зі спільними викликами. Саме вони потребують підвищеної уваги з боку публічної влади, адже проблема збереження й відтворення населення поєднується з обмеженим доступом до медичних, освітніх і соціальних послуг.

Так, відтік працездатного населення, особливо молоді, призводить до зменшення трудового потенціалу, зниження рівня підприємницької активності та поглиблення соціально-економічної нерівності. Для публічного управління сільськими територіями це означає необхідність формування активної демографічної політики на місцевому рівні, спрямованої на стимулювання зайнятості, підтримку молодих сімей, розвиток житлової та соціальної інфраструктури. Важливим завданням управлінських структур є створення

умов для реєміграції – повернення спеціалістів і працівників, які виїхали за кордон, через розвиток локальних ініціатив, грантових програм і цифрової зайнятості.

Економічна стагнація та порушення сільськогосподарських ланцюгів доданої вартості актуалізують необхідність активної управлінської реакції на рівні держави та громад. Публічне управління має сприяти переорієнтації економічної політики на розвиток переробних підприємств, аграрних кластерів, кооперації та малого бізнесу, що дозволить залишати додану вартість у межах громади. У цьому контексті особливого значення набуває фінансово-економічне планування, залучення інвестицій, впровадження грантових механізмів і партнерства з приватним сектором. Завданням органів влади є також створення сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємництва та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору.

Водночас, попри зусилля органів влади щодо стимулювання економічної активності, важливим чинником розвитку сільських територій залишається ефективне використання зовнішніх ресурсів та міжнародної підтримки. Саме тому значну роль у подоланні наслідків стагнації та відновленні інфраструктури відіграють програми міжнародної технічної допомоги та співпраця з іноземними партнерами.

Українські громади отримують допомогу від іноземних урядів, міжнародних організацій, муніципалітетів, бізнесу та благодійних фондів. Один із основних каналів – агенції розвитку, які фінансують проекти напряму або через партнерів. Також підтримка надходить від міністерств і муніципалітетів [2].

Масштабні проекти реалізують міжнародні інституції, часто – у співпраці з кількома країнами. Наприклад, фонд URTF об'єднав ресурси партнерів із Європи, США й Азії. Частина проєктів виконується спільно різними організаціями – як EU4Recovery чи School Repairs in Ukraine [2].

Проте ефективність таких проєктів суттєво знижується через нестабільну безпекову ситуацію, спричинену воєнними діями та загрозами для життя населення.

Отже, складність реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги через безпекові ризики становить ще один серйозний виклик для публічного управління сільськими територіями. Органи влади стикаються з потребою гнучко реагувати на зміну обставин, забезпечувати прозорість використання коштів і підтримувати комунікацію з донорами навіть у кризових умовах. Для цього необхідно вдосконалювати управлінські процедури міжнародного співробітництва, зокрема через цифровізацію процесів звітності, впровадження поетапного фінансування, розвиток механізмів дистанційного моніторингу та залучення місцевих стейкхолдерів. Ефективна взаємодія державних і міжнародних інституцій є передумовою відновлення сільських громад і підвищення довіри до публічних інститутів.

Обмежена спроможність місцевих органів влади також залишається системним обмеженням розвитку сільських територій. Нестача кваліфікованих кадрів, слабе стратегічне планування, недостатня аналітична база та недостатній рівень управлінської культури призводять до неефективного використання ресурсів. З точки зору публічного управління, це потребує посилення інституційної спроможності громад, зокрема через підвищення кваліфікації посадових осіб, розвиток кадрового резерву, розвитку електронного врядування, створення центрів компетенцій та обмін досвідом між громадами. Успішне управління розвитком сільських територій можливе лише за умов, коли місцеві органи влади не лише отримують повноваження, а й володіють ресурсами та навичками для їх ефективної реалізації.

Таким чином, у контексті публічного управління сільськими територіями сучасні виклики мають системний характер і потребують координованої управлінської відповіді на державному, регіональному та місцевому рівнях. Головним завданням публічної влади є формування адаптивної, децентралізованої та інноваційної системи управління, здатної забезпечити сталий розвиток сільських громад, відновлення їх інфраструктури, економічну активність і підвищення якості життя населення.

Список використаних джерел:

1. Трусова Н.В. Кукіна Н.В. Розвиток сільських територій як чинник продовольчого забезпечення аграрного сектору економіки. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2023. № 42. С. 98–104. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/42-2023/trusova.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Mygal M. Механізми підтримки громад: донори, інституції, реальні кейси. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/mechanizmy-pidtrymky-gromad-donory-instytutcyji-ta-realni-kejsy/> (дата звернення: 10.09.2025).

РОЗДІЛ 5

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВО У ВЛАДІ МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Юлія УЗУН,

професор кафедри політології

(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)

Світлана КОЧ,

професор кафедри політології

(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Сучасний конституціоналізм, заснований на принципі верховенства народної волі та конституційного права як фундаменту національного суверенітету, стикається з новими викликами у сфері захисту прав меншин, зокрема прав на визнання та політичну інклюзію.

Моделі політичної участі, описані С. Вербою, Н. Наєм, К. Шлозманом, М. Олсоном та іншими, охоплюють як формальні, так і неформальні канали, що дозволяє оцінювати політичну суб'єктність меншин у межах конституційних систем. Перехід від формальної до субстантивної рівності розглядають Дж. Букіккіо, С. П'єр-Капс, Е. Фельфельді, тоді як інституційні моделі інклюзії аналізують С. Вульф, А.-Г. Ганьйон, М. Кітінг, Ф. Палермо. Європейський досвід демонструє, що ефективність моделей залежить від поєднання політичної волі, міжнародного тиску та позитивних дій. Історичні приклади культурної та персональної автономії, представлені в працях Дж. Сміта, Дж. Гайдена, К. Декера, підтверджують наявність альтернативних форм інклюзії. Теоретичні засади адаптивного конституціоналізму сформульовані у працях В. Кимліки, А. Лейпхарта, Д. Горовіца.

Ключова проблема, яка перебуває у фокусі сучасних політико-правових досліджень, полягає у тому, що національні конституції часто виявляються неспроможними повноцінно визнати соціальну багатоманітність і надати меншинам колективні права, не порушуючи при цьому принципу рівності. Як зазначає С. П'єр-Капс, класичне розуміння нації як неподільного джерела суверенітету дедалі частіше вступає в суперечність із нагальною потребою врахування культурного та соціального різноманіття [4, с. 11]. Сучасний конституціоналізм опинився перед необхідністю адаптації – переходу від формальної рівності, що гарантує однакові права на абстрактному рівні, до субстантивної рівності, яка передбачає створення реальних і дієвих механізмів визнання та захисту прав меншин. Такий підхід стає не просто елементом правового регулювання, а умовою легітимності демократичної держави.

Головним викликом у цьому процесі є напруження між унітарною моделлю держави та міжнародними стандартами захисту прав меншин. Традиційна концепція «нації» як єдиного та неподільного джерела суверенітету вступає у конфлікт із принципами культурного плюралізму, що передбачають визнання групової ідентичності та права на її збереження [1; 2]. Французька модель публічного права є показовим прикладом такого конфлікту: визнаючи виключно індивідуальні права, вона відмовляється від колективного визнання меншин, розглядаючи це як потенційне порушення принципу рівності. В умовах зростання мультикультурності та посилення ролі міжнародних стандартів цей підхід дедалі частіше критикується як концептуально застарілий і непристосований до соціальних реалій.

На противагу Франції, Румунія закріпила у конституції гарантії збереження етнокультурної ідентичності, мовні та освітні права, а також механізми парламентського представництва меншин, демонструючи інклюзивну модель взаємодії держави з багатонаціональним суспільством.

Болгарія, офіційно не визнаючи меншин і забороняючи партії на етнічній основі, під тиском стандартів ЄС адаптувала законодавство так, щоб допустити участь у політичному процесі Руху за права і свободи – партії турецької меншини, яка стабільно впливає на формування коаліційних урядів.

Туреччина, обмежуючись положеннями Лозаннського договору, визнає лише немусульманські меншини, зберігаючи асиміляційні обмеження щодо курдів та інших груп.

Таким чином, національні підходи варіюються від інклюзивної та правозахисної румунської моделі до унітарно-асиміляційних моделей Франції та Туреччини. Цей спектр демонструє, що ступінь адаптації

конституційних систем до вимог культурного плюралізму залежить не лише від внутрішніх правових традицій, але й від зовнішнього тиску міжнародних інституцій, політичної волі та рівня суспільної готовності до інтеграції різноманіття.

У питанні інституційного забезпечення прав меншин ключовим є вибір між територіальними та позатериторіальними моделями. Територіальні підходи (С. Вульф, Ф. Палермо) поєднують автономію з культурними гарантіями, що демонструють приклади Аландських островів, Квебеку, Південного Тіролю [8; 3]. Палермо виокремлює три типи взаємозв'язку між територією та етнічністю: ексклюзивна територія однієї меншини; змішана автономія; автономія з універсальним характером. Він описує чотири моделі ставлення держави до меншин – від репресивної до паритетної багатонаціональної. При цьому наголошується на «територіальному парадоксі», коли меншина в межах автономії стає більшістю, породжуючи нові конфлікти (приклад Боснії і Герцеговини).

Позатериторіальні (нетериторіальні) моделі, засновані на ідеях К. Реннера та О. Бауера, передбачають персональну та культурну автономію. Вони дають можливість дисперсним громадам зберігати ідентичність. Приклад Бельгії демонструє поєднання територіального федералізму та персональної належності до мовних спільнот, що дозволяє громадянам обирати культурну приналежність незалежно від місця проживання. Естонія та Латвія у міжвоєнний період успішно застосовували культурну автономію, поєднуючи її з демократичними інститутами.

Дослідники підкреслюють, що територіальні й позатериторіальні підходи не є взаємовиключними – їхнє поєднання забезпечує гнучкий інституційний дизайн, здатний врахувати як потребу збереження культурної ідентичності, так і вимоги політичної стабільності [3; 5; 6; 8]. У сучасних умовах ефективний захист меншин потребує трансформації формальної рівності у субстантивну, із запровадженням реальних механізмів представництва, автономії та інклюзії.

Європейський та міжнародний досвід демонструє спектр підходів до залучення національних меншин у політичне життя. Їх можна згрупувати у десять ключових механізмів, які в різних країнах комбінуються та адаптуються до національного контексту.

Поширеною практикою є гарантоване парламентське представництво, коли закон або конституція закріплює зарезервовані місця для меншин. Так, у Румунії кожна меншина отримує щонайменше один мандат у Палаті депутатів навіть без подолання виборчого бар'єра, а у Словенії представники угорської та італійської спільнот мають право вето на закони, що стосуються їхніх прав. У Хорватії діє спеціальний виборчий округ для меншин, а в Косові двадцять парламентських місць зарезервовано за національними громадами.

Другим інструментом є зниження або скасування виборчих бар'єрів для партій, що представляють меншини. У Чорногорії таким силам достатньо 0,7 % голосів замість загальних 3 %, у Польщі національні меншини звільнені від 5 %-го порогу, що дозволяє німецькій спільноті мати представництво. У Шлезвіг-Гольштейні (Німеччина) партія данської меншини не підпадає під виборчий поріг.

У багатьох державах діють етно-мовні квоти. У Боснії і Герцеговині конституційно закріплено рівне представництво трьох «конститутивних народів» у ключових органах влади, а в Північній Македонії після Охридської угоди запроваджено збалансоване призначення кадрів у державні інституції та офіційний статус мов громад, що становлять понад 20 % населення. Подібні принципи діють у Бельгії (мовний паритет), Південному Тіролі (пропорційний розподіл місць між громадами).

Інший підхід – окремі виборчі округи чи списки для меншин. Хорватія має спеціальний округ для обрання восьми депутатів від меншини, у Словенії угорці та італійці голосують за своїх кандидатів у Національну асамблею, а у Південному Тіролі діють списки для німецькомовної громади.

В окремих випадках створюються спеціальні представницькі органи. В Угорщині та Сербії працюють національні ради меншин. У Хорватії ради та представники меншин формуються і на місцевому рівні, якщо чисельність громади перевищує встановлений поріг.

Важливим каналом впливу є консультативні органи при уряді або парламенті. У Румунії функціонує Рада національних меншин, у Болгарії – Національна рада з етнічних і демографічних питань, в Іспанії – Рада з питань меншин при Міністерстві культури, а у Північній Македонії – парламентський Комітет міжгромадських відносин.

У деяких країнах меншини мають право вето. У Словенії це стосується італійської та угорської спільнот, у Боснії і Герцеговині – діє механізм «ентитетного вето» для трьох конститутивних народів, у Косові та Північній Македонії – правило «подвійної більшості» для ухвалення рішень, що зачіпають міжетнічні питання.

Для забезпечення рівного доступу до виборів створюється двомовна чи багатомовна виборча інфраструктура. У Румунії, Фінляндії, Іспанії, Бельгії та Швейцарії виборчі матеріали і бюлетені готують мовами меншин, що підвищує довіру до виборчих процедур.

Додатково застосовується фінансова та організаційна підтримка – від державного фінансування культурних і політичних організацій у Румунії та Естонії до грантів у Фінляндії та Литві.

Нарешті, у ряді країн розвинуто культурне чи персональне самоврядування. Естонія відновила дію закону 1925 р. про культурну автономію, Словенія та Бельгія поєднують цю модель з персоналізованим федералізмом, а Південний Тіроль інтегрує її в консоціативну систему.

Досвід застосування Рамкової конвенції про захист національних меншин Ради Європи свідчить про різноманітність підходів і наявність обмежень – від виключення «негромадян» та вимог тривалого проживання до обмеженого визнання автохтонних груп. Оптимальна модель передбачає відхід від вузьких критеріїв, гнучке тлумачення стандартів і поширення підтримки на всі вразливі громади.

Міжнародні організації формують стандарти захисту прав національних меншин та механізми їхньої участі у політичному житті, поєднуючи нормотворчість, моніторинг, превентивну дипломатію та рекомендації для урядів. Ключові документи – це Копенгагенський документ НБСЄ (1990), Декларація ООН про права меншин (1992), Рамкова конвенція Ради Європи (1995), Лундські рекомендації ВКНМ ОБСЄ (1999), Варшавські настанови (2001) та інші акти, які закріплюють право меншин на ефективну участь, пропорційне представництво, усунення правових і мовних бар'єрів.

Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин (з 1992 р.) запобігає міжетнічним конфліктам і розробляє стандарти інтеграції без асиміляції: гарантії представництва, підтримка партій меншин, спеціальні виборчі округи, зниження бар'єрів, визнання множинної ідентичності [7].

Рада Європи через Рамкову конвенцію та Європейську хартію регіональних мов, вимагає створення умов для участі меншин у культурному, соціальному, економічному та політичному житті. Виконання моніторить Консультативний комітет та Комітет експертів, фіксуючи позитивні практики і проблеми. Венеційська комісія у Кодексі належної практики (2002) рекомендує адаптувати виборчі системи до потреб меншин. ЄС включає захист прав меншин до Копенгагенських критеріїв членства. ООН у Декларації про права меншин (1992) та ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права гарантує недискримінаційне користування культурою, мовою, релігією та участь у прийнятті рішень.

Оцінюючи держави, міжнародні організації беруть до уваги юридичну визначеність, інституційну ефективність, рівень імплементації, пропорційність та сталість механізмів.

В Україні оновлений Закон «Про національні меншини» (2022) наблизив стандарти до норм Ради Європи, однак реальні механізми участі залишаються слабкими. Редакції 2023–2024 рр. щодо мовної освіти частково відповіли на критику ЄС та окремих держав, зокрема Угорщини, але як країна-кандидат, Україна має перейти від формального визнання прав до їх фактичного забезпечення.

Відтак, сучасний підхід до захисту прав національних меншин поєднує формальне визнання з реальними механізмами участі у публічному житті. Ефективність залежить від чітких процедур, інституційної розвиненості та здатності держави адаптувати міжнародні стандарти до власного контексту. Міжнародні організації встановлюють норми та контролюють їх виконання, просуваючи принципи інтеграції без асиміляції, пропорційності представництва та збереження культурної ідентичності. В Україні, попри законодавчі оновлення, механізми політичної участі меншин залишаються обмеженими. Євроінтеграційний курс створює можливість перейти від декларацій до фактичної реалізації прав через інституційне зміцнення, реформу виборчих процедур, розвиток двомовної освіти та посилення ролі дорадчих органів. Стійка система участі меншин повинна забезпечувати баланс між інтеграцією та збереженням ідентичності, що сприятиме стабільності, запобіганню конфліктам і розвитку демократичної культури.

Список використаних джерел:

1. Коч С. В. Транскордоння: простір соціально-політичного порядку: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 357 с.
2. Узун Ю.В. Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах. Одеса: Фенікс, 2021. 378 с.
3. Palermo F. Territorial solutions for managing diversity and their changing role. *The Participation of Minorities in Public Life*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2011. P. 25–44. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2011\)045-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2011)045-e) (дата звернення: 10.08.2025)
4. Pierré-Caps S. Constitutional non-recognition of minorities in the context of unitary states: an insurmountable obstacle? *The Participation of Minorities in Public Life*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2011. P. 11–24.

- URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2011\)045-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2011)045-e) (дата звернення: 10.08.2025)
5. Scholsem J.-C. Personal autonomy through the “communities” system: does the example of Belgium suggest that forms of non-territorial autonomy can make a difference in terms of minority participation? *The Participation of Minorities in Public Life*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2011. P. 113–130. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2011\)045-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2011)045-e) (дата звернення: 10.08.2025)
 6. Smith D. J. The revival of cultural autonomy in certain countries of eastern Europe: were lessons drawn from the inter-war period? *The Participation of Minorities in Public Life*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2011. P. 87–100. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2011\)045-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2011)045-e) (дата звернення: 10.08.2025)
 7. Verstichel A. Special measures to promote minority representation in elected bodies: the experience of the OSCE High Commissioner on National Minorities. *The Participation of Minorities in Public Life*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2011. P. 51–71. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2011\)045-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2011)045-e) (дата звернення: 10.08.2025)
 8. Wolff S., Weller M. Self-determination and Autonomy: A Conceptual Introduction. *Autonomy, Selfgovernance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies* / Eds. by Marc Weller та Stefan Wolff. London: Routledge, 2005. P. 1–25.

Чілла ФЕДИНЕЦЬ,

старша наукова співробітниця Центру соціальних наук
Університету ім. Лоранда Етвеша (Будапешт, Угорщина)

ПРАВА МЕНШИН ТА ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ПОЧАТКУ ПЕРЕГОВОРІВ ЩОДО ВСТУПУ ДО ЄС

Навіть сьогодні важко уявити регіон світу без певного ступеня етнічного, культурного чи релігійного конфлікту. 770 мільйонів жителів Європи нині представляють понад сотню етнічних груп менш ніж у п'ятдесяти країнах [20, с. 3–4, 8]. Навіть за умов демократії завжди переважає право більшості, а захист меншин не є автоматично гарантованим правом [20, с. 6].

Протягом останнього століття ні війна, ні мир не розв'язали питання національних меншин. Питання прав меншин було підняте Версальським мирним договором наприкінці Першої світової війни, оскільки малі національні держави, що виникли замість великих імперій, все одно не були етнічно однорідними. Національні держави Центральної та Східної Європи були зобов'язані підписати договори про захист меншин, але на практиці вони не виконувалися й розглядалися як втручання у внутрішні справи та обмеження їхнього суверенітету, і ця позиція багато в чому збереглася до сьогодні. Ліга Націй була створена як зовнішній орган, але функціонувала як своєрідне «бюро скарг» без дієвого правового захисту та формально припинила своє існування під час Другої світової війни. У 1945 році її замінила Організація Об'єднаних Націй (ООН) для сприяння співпраці між державами-членами. З 1975 року її підтримувала Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ), яка мала переважно статус спостерігача і була інституціоналізована у 1992 році як Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЕ) [9, с. 64–91; 21, с. 80–81].

Досі не існує міжнародного правового статусу для національних меншин, єдиного визначення поняття «меншина», чіткого визначення прав меншин, і в кращому випадку існують лише політичні орієнтири без санкційних механізмів – див. зокрема Копенгагенський документ ОБСЕ (1990), Декларацію ООН про права меншин (1992), Європейську хартію регіональних або міноритарних мов Ради Європи (1992) та Рамкову конвенцію про захист національних меншин (1995) [23, с. 4]. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права ООН (1966) поклав право народів на самовизначення в основу доступу до прав, не визначаючи при цьому поняття «народи» (стаття 1(1)), і визнав правом усіх членів етнічних, релігійних та мовних меншин «користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» (стаття 27). Паризька хартія для нової Європи (1990), яка не є міжнародним договором, а частиною звичаєвого права, запропонувала континенту демократичну модель, засновану на співробітництві та запобіганні конфліктам [1, с. 193].

У ейфорії після закінчення холодної війни Ф. Фукуяма стверджував, що людство досягло кінця історії в плані політичних систем, особливо після розпаду Радянського Союзу, і що не існує альтернативи

сучасним суспільствам, заснованим на ліберальній демократії та ринково орієнтованих економічних системах [13]. С. Гантінгтон, полемізуючи з ним, наголошував на непримиренній, вічній боротьбі цивілізацій, яка неминуче призводить до воєнних конфліктів знову й знову, але водночас прямо вказував, що з цивілізаційного погляду можливість російсько-української війни була мінімальною [14]. Ці теорії не довели своєї універсальності, так само як і міжнародні інструменти не змогли забезпечити єдиний захист.

Відносини між державою та національними меншинами є асиметричними. Прикладами є колишня Югославія, Кавказ, Чечня, палестинське та курдське питання, а також Україна. «Проблема перерозподілу влади лежить у центрі відносин між державами та національними меншинами. Оскільки надання прав захисту національним меншинам означає, що держави повинні відмовитися від певних позицій влади, тоді як меншини, навпаки, отримують нові позиції влади завдяки конкретним правам захисту. Таким чином, між державами та меншинами існує ситуація протилежних інтересів, адже йдеться про владні позиції, які обидві сторони намагаються зберегти та від яких жодна з них не бажає відмовитися» [20, с. 7].

Нежиттєздатність стереотипів і міфів, які поширювала російська політика, про те, що Україна та українці більш лояльні до «російського світу», ніж до України та українського патріотизму [19], стала очевидно особливо після повномасштабної війни Росії проти України. Москва очікувала, що російськомовне населення, незалежно від національної приналежності, відреагує на російське вторгнення позитивно або принаймні нейтрально. Це очікування ґрунтувалося на погляді, якого дотримувалися багато західних політиків та аналітиків, що Україна глибоко поділена, а також на переконанні, що носії російської мови ближчі до Росії, і, відповідно, протистоять проєвропейській та націоналізуючій політиці української держави. Однак досвід показав протилежне, особливо оскільки російська окупація зачепила східні та південні регіони України, де переважає російськомовне населення. З'являється дедалі більше ознак того, що українська ідентичність перестала бути характеристикою певної етнічної групи, а постає тепер як національна ідентичність, яка охоплює все суспільство [18].

Зростання націоналістичних настроїв в Україні перед розпадом СРСР різко знизилося після проголошення незалежності через економічну кризу. Україна була однією з найбідніших країн регіону, а формування олігархічної економічної системи гальмувало її розвиток. Лише після 2000-х економіка почала відновлюватися, а політичний вибір став чіткішим у результаті Помаранчевої революції 2004 р. та Революції Гідності 2013–2014 рр., коли суспільство дедалі виразніше заявила про своє бажання наблизитися до Європейського Союзу.

Найсерйознішою спадщиною радянської імперії стала масштабна мовна та культурна русифікація титульної нації в пострадянських державах [17, с. 10–11]. В Україні уже в 1990-х роках багато людей розглядали вибір між російською та українською мовами як символ двох політичних і культурних розколів: приналежності до Росії та приналежності до Європи й Заходу. Просування української мови – жодне законодавство в країні ніколи не відходило від того, що українська є єдиною державною мовою – мало на меті врівноважити її історичну підпорядкованість російській [4]. Мовна різноманітність продовжувала відігравати вирішальну роль після здобуття країною незалежності в 1991 році, оскільки розвиток мови, її місце і роль у державі були предметом дискусій не тільки для меншин, але й для титульної нації [7]. Конституція 1996 р. визнавала «українську націю», «корінні народи» та «національні меншини», але не дала визначення цим категоріям. Ця ситуація також відображалася в певних суперечностях у законодавстві.

Серед так званих мовних законів першим був Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» 1989 р., гарантував розвиток й використання мов меншин поряд з українською. У Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо вступу України до Європейського Союзу, серед іншого, зазначалася необхідність ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1992), що було зроблено Законом «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» 1999 р. Однак група парламентарів звернулася до Конституційного Суду, який своїм рішенням № 9-рп/2000 визнав закон неконституційним. Хартія була знову ратифікована Законом «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» 2003 р., але він набув чинності лише у 2006 році. У ній Україна взяла на себе менше зобов'язань, ніж у 1999 році [5].

Наступний законодавчий акт, Закон «Про засади державної мовної політики» 2012 р., єдиний законодавчий акт, який надав регіональні права мовам меншин, носії яких становлять понад 10 % населення в певному регіоні. Однак цей закон став предметом значної міжнародної критики. Серед інших, Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин назвав цей закон «глибоко розкольніцьким», оскільки він непропорційно сприяє російській мові, «позбавляючи більшість стимулів вивчати або

використовувати українську мову» [14]. Венеціанська комісія у Висновку CDL-AD(2011)008 висловила попередню думку щодо цього закону, по суті підтвердивши те, що постійно стверджувала опозиція: проєкт є незбалансованим, оскільки непропорційно зміцнює позиції російської мови, не підтримуючи українську мову як державну, що є важливим засобом соціальної інтеграції. 22 лютого 2014 року президент Віктор Янукович втік з країни, а наступного дня парламент проголосував за скасування мовного закону. Однак навіть проукраїнські сили протестували проти такого недемократичного кроку, і відповідно до конституції, виконувач обов'язків президента, спікер українського парламенту Олександр Турчинов не підписав документ, і він не набрав чинності [10, с. 137–142]. Закон зрештою було скасовано Конституційним Судом у його рішенні № 2-Р/2018 від 28 лютого 2018 року з формальних підстав, пов'язаних з обставинами його прийняття. Це створило правовий вакуум до прийняття наступного закону про мову.

Останній мовний Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р. не регулював права меншин, а зосередився на захисті державної мови. Він встановив обов'язковість української в державному управлінні, освіті, культурі та медіа, допускаючи винятки лише для приватного життя та релігійних практик. Це законодавство було згодом оцінене у Висновку Венеційської комісії CDL-AD(2019)032, де зазначалося, що повністю визнається законна мета кожної держави – зміцнення державної мови, але водночас має бути забезпечений справедливий баланс між збереженням і просуванням державної мови як засобу соціальної інтеграції, з одного боку, та захистом мовних прав осіб, які належать до національних меншин, з іншого, і що заходи не повинні надмірно обмежувати мовні права національних меншин.

Найжвавіша дискусія викликала Закон «Про освіту» 2017 р. Стаття 7 (т. з. «мовна стаття») закону була ухвалена без узгодження з представниками національних меншин і навіть компетентної наукової спільноти. Вона визначає державною мовою освітнього процесу українську, розрізняє титульну націю, корінні народи, національні меншини та фактично відокремивши як окрему категорію росіян, надаючи їм різні права [6]. Парламентська асамблея Ради Європи у резолюції 2189 (2017) наголосила на необхідності перегляду мовної статті, підкресливши принцип недискримінації та баланс між інтеграцією через державну мову та збереженням мов меншин. У Висновку Венеційської комісії CDL-AD(2017)030 також зазначено, що закон становить непропорційне втручання в уже набуті права меншин, зокрема відокремлюючи «корінні народи» від «національних меншин».

Етнічна категоризація в Законі «Про освіту» 2017 р. та в Законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р. різко контрастували із законом «Про національні меншини в Україні» 1992 р., який було замінено двома новими законами – про корінні народи та про національні меншини (спільноти).

Декларація ООН 2007 року не дала визначення «корінних народів», але закріпила їхні колективні права. Україна спочатку утрималася під час голосування, але у 2014 році визнала декларацію частиною свого правопорядку. Це стало підґрунтям для подальшого законодавчого закріплення прав корінних народів. Протягом тривалого часу лише чотири країни Європи – Фінляндія, Швеція, Норвегія та Росія – вважалися державами, що мають корінні народи, але лише Україна ухвалила окремий закон про корінні народи.

Першим значущим актом Верховної Ради України була постанова «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави» 2014 р., вже після захоплення Криму і до початку війни на Донбасі.

18 травня 2021 року, у День пам'яті депортації кримськотатарського народу, Президент України Володимир Зеленський подав до парламенту законопроект «Про корінні народи України». Після широких експертних обговорень і доопрацювань його ухвалили 1 липня 2021 року. Закон визначив корінними народами автохтонні етнічні спільноти України, які за основним критерієм не мають «власного державного утворення за межами України».

Росія різко засудила закон, президент назвав його «провокацією» та «поділом суспільства на перший і другий сорти», а Державна Дума засудила як «образу історичної пам'яті та відверту провокацію». Угорщина критикувала обмеження кола автохтонних народів, вимагаючи включення угорців, румунів та росіян, і звинуватила Україну в обході міжнародних стандартів захисту меншин. Закон, утім, не зменшив прав меншин, а надав додаткові права саме корінним народам. Це створило правову різницю у підході до різних етнічних груп і відкрило дискусію про рівність у захисті прав усіх меншин в Україні [22, с. 8].

Президент України Володимир Зеленський у липні 2021 року оголосив, що паралельно із законом

про корінні народи буде підготовлений новий закон про меншини. Глава держави зробив особливий акцент на термінології: «Ми активно працюємо над законом про національні спільноти в Україні. Не меншини, а спільноти! Бо жодна національність в Україні не повинна почуватися меншиною, менш важливою, менш захищеною чи менш щасливою. Ніхто не може бути меншиною, бо ми всі є громадянами України [...]» [26]. Подібний аргумент висловив і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець: «Це спільноти, а не меншини. [...] Основна ідея полягає в тому, що ніхто не повинен бути в меншості, проживаючи на території України та маючи українське громадянство. Ми всі рівні на нашій землі та на нашій батьківщині – Україні.» [25].

Водночас один із найавторитетніших експертів, Володимир Кулик, різко розкритикував проєкт у пресі як за концептуальну непослідовність, так і за нечіткі стандарти. «[...] дієвий закон про національні меншини потрібен нам самим, адже забезпечення прав меншин є важливим складником демократії.» «Треба [...] чесно говорити представникам меншин, які їхні побажання держава готова задовольнити, а які ні, замість створювати фальшиве враження "всього хорошого для всіх"» [24].

24 листопада 2022 року до парламенту було подано Закон «Про національні меншини (спільноти) України». 1 грудня його ухвалили у першому читанні, 13 грудня – у другому, а 29 грудня підписав Президент України. 31 грудня закон було опубліковано в офіційному віснику. Цей акт фактично зробив одне – об'єднав положення Закону «Про освіту» та Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», і пропустив такі важливі положення, як, наприклад культурна автономія, яка ще була присутня в Законі «Про національні меншини в Україні» 1992 р.

Венеційська комісія у своєму Висновку CDL-AD(2023)021 прямо наголосила, що ключовим поняттям закону є «інтеграція суспільства», яка охоплює як більшість, так і меншини задля досягнення єдності. Водночас вона рекомендувала враховувати власні попередні висновки щодо законів про меншини в Україні. Комісія також послалася на свій Висновок CDL-AD(2020)012-е 2020 року про зміни до законодавства Латвії щодо освіти мовами меншин, де було визнано диференційоване ставлення до мов ЄС та не-ЄС. Ключова різниця полягає в тому, що Конституція Латвії прямо не передбачає захист мов жодної із меншин, тоді як Конституція України гарантує такий захист для російської. Комісія вважає, що в умовах жорстокої агресії проти України юридично виправданим є тимчасове призупинення цієї конституційної норми. Представники науки також вважають, що Кремлівська ревізійницька політика доводить, що обрана балтійцями у 1991 році стратегія була правильною й ефективною [16, с. 179].

Незаперечно, що починаючи з 2017 року права меншин були звужені. Цей законодавчий процес, постійно критикувався угорським урядом, який блокував роботу Комісії Україна-НАТО навіть після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, аж поки на саміті у Вільнюсі її не замінила Рада Україна-НАТО. Офіційна Угорщина неодноразово підкреслювала, що не підтримає жодних інтеграційних прагнень України, доки угорцям Закарпаття не буде повернено їхні права.

23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата та доручила Єврокомісії стежити за виконанням реформ, необхідних для подання заявки на членство. Сім критеріїв включали перегляд законодавства щодо національних меншин. 8 грудня Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах». Ним внесено зміни до законів про місцеве самоврядування, освіту, медіа, повну загальну середню освіту, вищу освіту, державну мову та національні меншини (спільноти). Серед іншого, ці поправки – на основі Висновку Венеційської комісії CDL-AD(2023)021 – поширили широкий спектр прав на ті меншини, мова яких є офіційною мовою ЄС. Також було врегульовано ситуацію Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, адже приватним закладам освіти (як цей інститут) дозволено вільно обирати мову навчання. Варто зазначити, що «мовна стаття» освітнього закону 2017 року так і не набула чинності, адже її впровадження кілька разів відкладалося, а у 2023 році її зміст був узгоджений із пропозиціями Венеційської комісії.

У підсумку, саміт ЄС 14–15 грудня 2023 року ухвалив рішення про початок переговорів щодо вступу України (і Молдови) до ЄС. Угорщина не голосувала «за», але й не заблокувала рішення: канцлер Німеччини Олаф Шольц вивів Віктора Орбана на «кавову паузу». Прем'єр-міністр Угорщини прокоментував, що це рішення є «безглуздим, ірраціональним і неправильним», у якому Угорщина брати участь не буде, але якщо інші 26 держав-членів наполягають, то «хай ідуть своїм шляхом» [2].

На початку 2024 року Угорщина висунула Україні додатковий «11-пунктовий» перелік вимог щодо прав меншин. Хоча цей список офіційно не публікувався, але все ж такі просочився в пресу. Далі тривали довгі та непрозорі переговори, під час яких громадськість не мала доступу до інформації про хід

переговорів. Угорщина відхилила всі пропозиції України, «11 пунктів» – фактично стали пасткою, засобом для гальмування євроінтеграційних прагнень України, оскільки, наприклад містять вимогу про право, яке не можна «повернути», як вимагає Угорщини, а саме представництво в парламенті, яке ніколи не було забезпечене суб'єктивним правом. Його можна обговорити, за яким європейським зразком це право можна буде включити до українського законодавства в майбутньому [27; 28]. Тим часом як Угорщина прийняла велику кількість українських біженців, надає гуманітарну допомогу, бере участь у лікуванні військових, підготовці військових лікарів тощо, в публічному просторі проурядові партії зробили антиукраїнську позицію частиною своєї ідентичності як елемент захисту суверенітету країни, та після 2022 року вже розпочинають другу кампанію до парламентських виборів, тепер 2026 року, одним з головних тем якої є саме це питання.

Після 2014 року в Україні ми спостерігаємо, що права меншин і міркування національної безпеки часто вступають у конфлікт, адже гібридна війна Росії стала системною проблемою не лише для України, а й для всього регіону [8; 12, с. 257]. Росія завжди розглядала Україну (і Білорусь) як частину себе, як гарантію своєї цілісності. Історично однією з найважливіших оборонних стратегій Росії був «глибинний» підхід [2, с. 1]. Той факт, що Білорусь нині є переважно російськомовною і лише формально незалежною від Росії, тоді як Україна постійно боролася, щоб не стати її «провінцією» – і політично, і мовно, – демонструє актуальність цієї проблематики, тепер вже як частину європейської безпекової архітектури.

Не слід забувати, що військова ескалація між двома пострадянськими державами передувала ухваленню Україною націоналістичних законів і політики після 2014 року, а отже, є реакцією, а не причиною російської збройної інтервенції [11]. Водночас зобов'язання України щодо ЄС та її політика в цьому напрямі залишалися незмінними протягом усього періоду, включно з часом повномасштабної війни. Рух України до Європейського Союзу – це понад тридцятирічні зусилля і понад 11 років війни, завдяки чому стало і гарантією безпеки для країни. Сьогодні процес вступу здається найбільш здійсненним, якщо Україна і Молдова зроблять його разом.

Список використаних джерел:

1. *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. Szerk. Majtényi B., Vizi B. Budapest: Gondolat Kiadó, 2003. 232 p.
2. Bērziņš J. Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. *National Defence Academy of Latvia: Policy Paper*. 2014. № 4. P. 4–7.
3. Bettiza S. Hungary's Viktor Orban: Is one man blackmailing the EU? *BBC*. 16.12.2023. URL: <https://tinyurl.com/3ewccsbk> (дата звернення: 11.08.2025).
4. Bilaniuk L., Melnyk S. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2008. № 3–4. P. 340–372.
5. Bowring B., Antonovych M. Ukraine's long and winding road to the European Charter for Regional and Minority Languages. *The European Charter for Regional and Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2023. P. 157–182.
6. Csernicskó I. Languages in Conflict Situations in the Context of the Law of Ukraine „On Education” (2017). *Language Politics, Language Situations and Conflicts in Multilingual Societies. Case Studies from Contemporary Russia, Ukraine and Belarus*. Ed. by M. Wingender, D. Müller. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2021. P. 137–152.
7. Csernicskó I., Fedinec Cs. Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2016. № 4. P. 560–582.
8. Dumitru I.-R. Ukraine between Peace and War with Russia. *Bulletin of „Carol I” National Defence University*. 2021. № 2. P. 95–106.
9. Eiler F. A két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem rendszere. *Pro Minoritate*. 1997. № 3–4. P. 64–91.
10. Fedinec Cs., Csernicskó I. *Nyelvi kirakós Kárpátaljáról. Történeti és politikai dimenziók (1867–2019)*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó, 2020. 213 c.
11. Fedorenko K. Umland A. A Triadic Nexus Conflict? Ukraine's Nationalizing Policies, Russia's Homeland Nationalism, and the Dynamics of Escalation in 2014–2019. *The Accommodation of Regional and Ethno-cultural Diversity in Ukraine*. Ed. by A. Aasland, S. Kropp. Cham: Palgrave Macmillan, 2021. P. 53–82.
12. Fiala-Butora J. The Controversy Over Ukraine's New Law on Education: Conflict Prevention and Minority Rights Protection as Divergent Objectives? *European Yearbook of Minority Issues*. 2020. P. 233–261.
13. Fukuyama F. *End of History and the Last Man*. Free Press, 1992. 418 p.
14. Human Rights Watch: World Report 2013: Ukraine. Events of 2012. URL: <https://tinyurl.com/2fdjv2bx> (дата звернення: 11.08.2025).
15. Huntington S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996. 368 p.

16. Jundo-Kaliszewska B., – Włodarska-Frykowska A. National and ethnic minorities and the image of the state in international public relations: a comparative study of Lithuania and Estonia. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2021. № 3. P. 177–203.
17. Kulyk V. Revisiting a Success Story: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Ukraine, 1994–2001. /CORE Working Paper, 6./ Hamburg: Centre for OSCE Research, 2002. 146 p.
18. Kulyk V. Is Ukraine a Multiethnic Country? *Slavic Review*, 2022. № 2. P. 299–323.
19. Kuzio T. Russian stereotypes and myths of Ukraine and Ukrainians and why Novorossiia failed. *Communist and Post-Communist Studies*, 2019. № 4. P. 297–309.
20. Pan Ch., Pfeil B. S., Videsott P. *National Minorities in Europe*. /European National Minorities, 1./ Wien: Verlag Österreich, 2018. 521 p.
21. Szalayné Sándor E. *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, 2003. 247 p.
22. Terzyan A. Minority Rights in Ukraine After the Maidan Revolution: Change or Continuity? *Open Political Sciences*. 2022. № 1. P. 1–12.
23. Vizi B. A kisebbségi jogok védelmének európai színtere napjainkban: normatív rezsim és politikai diskurzusz. *Pro Minoritate*. 2018. № 1. P. 3–14.
24. Кулик В. Законопроект про «національні спільноти»: неякісний товар у гарному пакуванні. *Українська правда*. 09.08.2022. URL: <https://tinyurl.com/2kt3npas> (дата звернення: 11.08.2025).
25. Лубінець Д. Нацменшини чи національні спільноти? Що змінює новий законопроект? *LB.ua*. 30.09.2021. URL: <https://tinyurl.com/bdfxx48z> (дата звернення: 11.08.2025).
26. Рощенко О. Не нацменшини, а спільноти: Заленський анонсував новий закон. *Українська правда*. 13.07.2021. URL: <https://tinyurl.com/bdfm6j5m> (дата звернення: 11.08.2025).
27. Фединець Ч. Короткий огляд українського законодавства про національні меншини з особливим акцентом на українсько-угорські дипломатичні відносини. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура*. Ред. Ю. Остапеч, М. Зан, В. Гіря. Ужгород: Ужгородський національний університет – ТОВ «PIK-Y», 2024b. С. 207–212.
28. Фединець Ч. Реалізовані та втрачені можливості в угорсько-українських відносинах у питанні національних меншин: історичний огляд. *Україна – Угорщина: сучасний стан та перспективи міждержавних відносин*. Ред. О. Рафальський, В. Котигоренко. Київ–Ніжин: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України – Лисенко М.М., 2024. С. 20–29.

Вікторія ПЕТРОВСЬКА (Viktória PETROVSZKA),

голова «Українська асоціації «Єдність»,

голова самоврядування українців м. Будапешта (Угорщина)

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ УГОРЩИНИ У ВИБОРАХ ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У 2024 РОЦІ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ «ЄДНІСТЬ»

Політична участь національних меншин є фундаментальною необхідністю для будь-якої демократичної держави, оскільки вона забезпечує справедливість, стабільність та збагачує суспільство.

На сьогодні, Угорщина вважається одним із прикладів забезпечення політичних прав національних меншин завдяки її унікальній та розгалуженій системі національних самоврядувань, яка надає меншинам значні права на культурну автономію та самоврядування. Зокрема, в Угорщині офіційно визнаними є 13-ти корінних національних або етнічних меншин – болгари, роми, греки, хорвати, поляки, німці, вірмени, румуни, русини, серби, словаки, словенці та українці.

Згідно з даними останнього перепису населення Угорщини (жовтень-листопад 2022 року), чисельність української національної меншини склала 24 615 осіб.

Ця цифра відображає кількість людей, які визнали себе українцями на території Угорщини під час перепису. Це значне зростання порівняно з переписом 2011 року (7396 осіб) і значною мірою пов'язане з повномасштабним вторгненням Росії в Україну та прибуттям великої кількості українців. За чисельністю українська етнічна група посіла п'яте місце серед 13-ти історичних національних меншин Угорщини. Слід зазначити, що, за даними того ж перепису, українську мову як рідну визнали 15 315 осіб [5].

Правовою основою політичного представництва української національної меншини в Угорщині є Конституція Угорщини (Основний Закон) та Закон CLXXIX від 2011 року про права національностей (a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény) [6].

Система самоврядування є основним інструментом політичної та культурної самоорганізації, забезпечуючи культурну автономію національних меншин в Угорщині, зокрема:

- *місцеве самоврядування*: може бути створене у будь-якому населеному пункті, якщо в ньому проживає не менше 25 осіб, які декларують приналежність до української національності.

- *компетенція*: самоврядування мають повноваження у сферах освіти, культури, ЗМІ та використання рідної мови, а також розпоряджаються коштами державного бюджету, виділеними на ці цілі.

Рівень самоврядування	Ключовий орган	Основні функції	Політичний статус
Національний	Державне Самоврядування українців	Забезпечення прав на освіту (зокрема, організація навчання рідною мовою), культуру та збереження ідентичності.	Складається з 15 представників, обирається на 5 років
Місцевий/Регіональний	Місцеві та регіональні самоврядування	Організація місцевого громадського життя, збереження культури на місцях.	ДСУУ та місцеві самоврядування діють як державотворчі чинники в рамках угорської політичної спільноти.

2. Аналіз результатів виборів до ДСУУ 2024 року

Вибори до Державного самоврядування українців Угорщини (ДСУУ), що відбулися 09 червня 2024 року (в один день із проведенням виборів до Європейського парламенту), призвели до суттєвих змін у розподілі впливу між основними українськими громадськими організаціями.

Згідно результатів виборів до ДСУУ:

У виборах прийняли участь 1 546 осіб;

1. Товариство «Нова хвиля» (голова Євгенія Єдлічка) отримало 52,46 % (811 голосів);
2. Коаліція «Товариство української культури Угорщини (Ярослава Хортяні) та Української асоціації «Єдність» (Вікторія Петровська) отримало 34,15 % (526 голосів);
3. Українське культурне об'єднання Чонград (голова Вікторія Штефуца) отримало 13,39 % (207 голосів) [7].

Розподіл мандатів 15-ти місць засвідчило про наступне:

Організація/Коаліція	Кількість мандатів	Вплив та наслідки
Товариство «Нова Хвиля» (Українська Молодь та Сім'ї)	8	Отримала абсолютну більшість мандатів, що дозволило «Новій хвилі» одноосібно формувати керівництво (зокрема, головою стала Є. Єдлічка) ДСУУ та її комітети.
Коаліція Українська асоціація «Єдність» та Товариство української культури Угорщини;	5	Стала найбільшою опозиційною силою у складі ДСУУ.
Українське культурне Об'єднання Чонград	2	Зберегло представництво, але з обмеженим впливом.

Значною причиною вище вказаний результат «Нової хвилі» був пов'язаний із наданням із боку чинної влади Угорщини адміністративної ресурсу підтримки для Товариства, а також через пряму агітацію за «Нову хвилю» Ліліаною Грексою, речницею української національної меншини у Державних зборах Угорщини, екс-очільницею цієї організації.

У той же час, згідно результатів на виборах до столичного самоврядування українців м. Будапешта:

1. Коаліція «Товариство української культури Угорщини та Української асоціації «Єдність» – 48,23 % (243 голосів) – 3 мандати;
2. Товариство «Нова хвиля» – 42,13 % (214) – 3 мандати;
3. Українське Культурне Об'єднання Чонград – 9,65 % (49) – 1 мандат [7].

Відповідно до коаліційних домовленостей більшість сформували Коаліція «Товариство української культури Угорщини та Української асоціації «Єдність» і відповідно головою самоврядування стала Вікторія Петровська.

На сьогодні робота Української асоціації «Єдність» та державного самоврядування українців м. Будапешта зосереджена на наступних питаннях, що стосуються гуманітарної допомоги, інтеграції нових українських громадян та культурно-освітньої діяльності.

Зокрема, гуманітарна та соціальна допомога включає:

- **Допомога біженцям:** Надання допомоги українським громадянам, які вимушено прибули до Будапешта, включаючи консультації з питань легалізації, житла та працевлаштування.
- **Координація з владою:** Співпраця з мерією Будапешта та угорськими благодійними організаціями для координації зусиль з надання гуманітарної допомоги.
- **Збір та розподіл ресурсів:** Організація збору матеріальної допомоги (їжа, одяг, ліки) та її розподіл серед нужденних українських сімей [2].

Культурно-Освітня Діяльність включає:

- **Навчання рідною мовою:** Підтримка функціонування офіційної україномовної школи у м. Будапешті завдяки співпраці Української асоціації «Єдність» та Угорської автономної ортодоксальної єврейської громади на базі навчально-виховного комплексу «Масорет Авот», а також мовних курсів та інших форм додаткової освіти для дітей та дорослих, спрямованих на збереження української мови та історії [1].
- **Культурні та масові заходи:** Організація заходів, присвячених українським національним святкам, пам'ятним датам та мистецьким подіям, що сприяють зміцненню громади та політичній демонстрації для звернення уваги громадськості Угорщини та світу загалом по необхідності підтримки України під час війни та посилення тиску на країну-агресора [3].
- **Інтеграційні програми:** Проведення культурних заходів, спрямованих на інтеграцію новоприбулих українців у життя Будапешта, одночасно знайомлячи угорське суспільство з українською культурою [2].

Таким чином проведений аналіз виборів до органів самоврядування української національної меншини в Угорщині у 2024 році, засвідчує зрілість та інституційну функціональність угорської моделі захисту прав меншин, а також демонструє зростаючу політичну динаміку всередині української громади. Основні висновки:

1. **Інституційна Міцність Угорської Моделі:** Система національних самоврядувань (національний, регіональний, місцевий рівні), закріплена Основним Законом та Законом CLXXIX/2011, забезпечує українській меншині унікальний та ефективний механізм культурної автономії. Наявність повноважень у сферах освіти, культури та розпорядження бюджетними коштами підтверджує, що українська меншина є державотворчим чинником з реальними, хоч і обмеженими, адміністративними повноваженнями. Цей досвід є показовим для інших європейських країн, що прагнуть інституціоналізувати права меншин.
2. **Політична Поляризація та Зміна Лідерства:** Результати виборів до Державного самоврядування українців Угорщини (ДСУУ) 2024 року вказують на переформатування політичного ландшафту всередині громади. Перемога Товариства «Нова Хвиля» (52,46 % голосів, 8 мандатів) забезпечила цій організації абсолютну більшість та контроль над керівництвом ДСУУ.
3. **Стратегічна Роль Української асоціації «Єдність»:** Незважаючи на неотримання більшості на національному рівні (5 мандатів у коаліції), Українська асоціація «Єдність» продемонструвала свою сильну позицію на місцевому рівні, зокрема в столиці. Перемога коаліції Української асоціації «Єдність» на виборах до Самоврядування українців м. Будапешта (48,23 % голосів) та отримання керівної посади (Вікторія Петровська) підкреслює її ефективність у локальній політиці. Ця дворівнева стратегія (опозиція на національному рівні / влада на місцевому) дозволяє Асоціації зберегти значний вплив на життя найбільшої української громади в Угорщині.
4. **Трансформація Пріоритетів Громади:** Політична діяльність українських самоврядувань та асоціацій, включаючи Української асоціації «Єдність», суттєво трансформувалася після 2022 року. Довгострокові завдання із збереження ідентичності (підтримка школи «Масорет Авот», культурні заходи) тепер доповнені кризовими функціями – гуманітарна допомога та соціальна інтеграція 24,6 тис. українських громадян, чия чисельність зросла в рази. Це підтверджує адаптивність самоврядувань до нових соціально-політичних викликів.

Отже, досвід Української асоціації «Єдність» на виборах 2024 року відображає складний, але дієвий механізм політичної участі українців в Угорщині. Система самоврядувань забезпечила платформу для внутрішньої боротьби та перегрупування сил на тлі міграційної кризи. Ключовим завданням для обраних органів тепер є збалансування традиційних місіонерських функцій із нагальною потребою ефективної інтеграції новоприбулих українців та забезпечення їхніх прав, використовуючи як національні, так і місцеві важелі впливу для підтримки України на рівні Угорщини під час воєнного захисту від агресора.

Список використаних джерел:

1. У Будапешті відкриють офіційну школу для україномовних дітей. *Укрінформ*. 2024. 17 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3888448-u-budapesti-vidkriut-oficijnu-skolu-dla-ukrainomovnih-ditej.html> (дата звернення: 11.10.2025).
2. Українська асоціація «Єдність» допомагає нашим співвітчизникам адаптуватись в Угорщині. *kiszo.news*. 2024. 30 січня. URL: <https://kiszo.news/2024/01/30/ukrainska-asotsiatsiia-iednist-dopoma/> (дата звернення: 11.10.2025).
3. У Центрі Будапешта відбулася багатотисячна хода на підтримку України. URL: <https://pravdaye.com.ua/v-czentri-budapeshta-vidbulasya-bagatotysyachna-hoda-na-pidtrymku-ukrayiny-fotovideo/> (дата звернення: 11.10.2025).
4. Українська Асоціація «Єдність» [Вебсторінка організації]. Українська Асоціація «Єдність». URL: <https://ukrajinci.hu/language/uk/товариства-українців-в-угорщині/українська-асоціація-єдність/> (дата звернення: 11.10.2025).
5. Népszámlálás 2022-ben. Nemzetiség, anyanyelv. [Статистичні дані]. Központi Statisztikai Hivatal (KSH). 2022. URL: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/statikus-tablak> (дата звернення: 11.10.2025).
6. 2011. évi CLXXIX. Törvény a nemzetiségek jogairól [Законодавчий акт]. 2011. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv> (дата звернення: 11.10.2025).
7. Nemzetiségi választások eredményei [Результати виборів]. Nemzeti Választási Iroda (NVI). 2024. URL: <https://vtr.valasztas.hu/nemz2024?filter=national> (дата звернення: 11.10.2025).
8. Maszoret Avot Óvoda és Általános Iskola [Вебсайт освітнього закладу]. Maszoret Avot Óvoda és Általános Iskola. URL: <https://maszoretavot.hu/> (дата звернення: 11.10.2025).

Чілла ФЕДИНЕЦЬ,

*старша наукова співробітниця Центр соціальних досліджень,
Університет ім. Ларанда Етвеша, (м. Будапешт, Угорщина)*

Олександр БЕРТОЛОН,

*заступник Голови правління ГО
«Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»,
аспірант кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет),*

ПРЕДСТАВНИКИ ЗАКАРПАТТЯ В ЗАКОНОДАВЧОМУ ОРГАНІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ: ПОЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ УГОРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ ЗАКАРПАТТЯ (1945–1991)

1. Вступ

Сучасні партії утворилися у другій половині XIX століття з поширенням загального виборчого права та появою політичної участі як професії, що забезпечувало достатні умови для екзистенційного існування. За Джованні Сарторі, існують дві основні типи партійних систем – це конкурентні та неконкурентні. У межах неконкурентних партійних систем він розрізняє справжню однопартійну систему, в якій існує лише одна партія, гегемоніальну партійну систему, в якій існує кілька партій, але вони не становлять реальної альтернативи державній партії, та домінуючу партійну систему, в якій існує політична конкуренція, але та сама партія здатна залишатися при владі протягом циклів [22, 37].

Комуністичні однопартійні системи радянської зони, що виникли після Другої світової війни, впровадили справжню однопартійну систему. У взятий за зразок Радянському Союзу комуністична партія здійснювала повну політичну владу. Авторитарний режим також був закріплений у конституціях: згідно зі статтею 126 від 1936 року, партія є провідною силою робітничого класу, а згідно зі статтею 6 від 1977 року

– провідною силою суспільства в цілому. З конституційною поправкою 1990 року провідна роль комуністичної партії була вилучена з преамбули, але її визначна роль була збережена у статті 6 з формулою «Комуністична партія Радянського Союзу та інші політичні партії». Конституції союзних республік у принципі повторювали текст загальносоюзної конституції, але конституційні поправки 1990 року вже відхилялися від неї: конституція Російської Федерації та конституція Радянської України також використовували формулу «політичні партії». Таким чином, теоретична можливість та поміркована практика багатопартійної системи та плюральної виборчої системи були реалізовані ще до розпаду Радянського Союзу в грудні 1991 року.

2. Два парламенти

У Радянському Союзі, згідно з конституцією 1924 року, центральним органом державного управління був національний З'їзд Рад та з'їзди Рад окремих союзних республік та автономних республік. У період між з'їздами відбувалися засідання Центрального Виконавчого Комітету. Конституція 1936 року скасувала цю систему, запровадила високий ступінь централізації в державному управлінні, позбавила республіки-члени багатьох їхніх попередніх повноважень і замість попередніх інституцій створила Верховну Раду (парламент) Радянського Союзу та Верховні Ради (парламенти) окремих союзних республік та автономних республік. Остання конституція 1977 року по суті залишила цю систему незмінною.

Верховна Рада Радянського Союзу була двопалатною: вона складалася з Ради Федерації та Ради національностей. Рада Федерації обиралася представниками від виборчих округів з приблизно рівною кількістю людей, а в Раді національностей окремі національності чи етнічні групи не були представлені безпосередньо, а кожна федеративна республіка, автономна республіка, автономна область та національний округ могли направити певну визначену на нормативній основі кількість представників. Радянський парламент діяв з 1938 року (він засідав в цьому році, але був обраний наприкінці 1937 року, звідси й різні дати) до 1988 року протягом чотирирічного терміну, а потім з 1977 року – протягом п'ятирічного терміну. Під час війни виборів не було, але мандат був продовжений.

Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки (1929, 1938, 1978) дублювали радянську конституцію. Однопалатна Верховна Рада (парламент) у Києві засідала з 1938 року. Перша особа федеративної республіки, глава республіки, не був юридично визначений до 1938 року; на практиці це був Голова Ради Народних Комісарів, якого обирав Центральний Виконавчий Комітет у Києві, але фактичним лідером завжди був Перший секретар Комуністичної партії України. Після 1938 року главою республіки був Голова Президії Верховної Ради, якого обирала Верховна Рада України – практично завжди особа, яка очолювала Центральний Комітет Комуністичної партії України.

Порядок роботи як парламенту в Москві, так і республік-членів (верховних рад) був однаковим: термін повноважень парламенту позначався номерами, тому існувало перше, друге тощо скликання парламенту. Сесії проводилися протягом кожного терміну – кожна сесія являла собою період безперервного засідання, і кожна сесія в межах терміну нумерувалася аналогічно до термінів повноважень парламенту. До її компетенції входили прийняття та внесення змін до конституції, прийняття та внесення змін до законів, прийняття планів народних господарств і бюджету та контроль за їх виконанням, формування Ради Міністрів (уряду) та обрання Верховного Суду.

Останнім парламентом у Києві за радянських часів була Верховна Рада дванадцятого скликання, перша сесія якої відбулася у травні та серпні 1990 року, друга сесія – у жовтні та грудні 1990 року, третя сесія – у лютому та липні 1991 року, а її (єдина) позачергова сесія – 24 серпня 1991 року – коли було прийнято Декларацію про незалежність. Цей акт є фактичним Днем Незалежності, а референдум 1 грудня 1991 року, який його підтвердив, – юридичним днем народження сучасної України. Офіційно попередня дата відзначається як День Незалежності. Після здобуття незалежності парламентські терміни було перенумеровано, і нинішній український парламент вважає радянсько-український парламент дванадцятого скликання українським парламентом першого скликання [17, 73].

Конституція 1996 року – основний закон незалежної України – залишила однопалатний парламент практично незмінним за структурою. Найважливішою зміною було скасування Президії Верховної Ради. Цікаво, що після розпаду Радянського Союзу назву російського (московського) парламенту було змінено на Федеральні Збори (його верхня палата – Рада Федерації, нижня – Державна Дума), тоді як в Україні він залишився Верховною Радою (Верховною Радою). З інституційної точки зору появу «ради» як дорадчого органу можна пов'язати з козацьким періодом (XVII–XVIII століття), і цей термін також охоплював центральний орган управління під час державного експерименту після більшовицької

революції 1917 року, періоду Української Народної Республіки. Однак назва українського парламенту сьогодні не сягає корінням у ці історичні часи, а радше залишає незмінною назву київського парламенту радянського періоду (українська назва є дзеркальним відображенням російської назви) [18, 55]. З п'ятнадцяти держав-наступниць ще Білорусь зберегла радянську назву.

Нижче наведені списки представників складено на основі баз даних національної бібліотеки РФ (Санкт-Петербург). Закарпаття належало до складу Радянського Союзу та Радянської України з 1945 року – згідно з радянсько-чехословацькою угодою («Договір між Чехословацькою Республікою та Союзом Радянських Соціалістичних Республік про Карпатську Україну») [26, 234] – тому вибори були релевантні з другого терміну.

3. Депутати в Москві.

Таблиця № 1. Закарпатські парламентські депутати в Москві

Термін	Рада Союзу	Рада Національностей
2. 1946–1950	Іван Ваш, Ганна Петрище, Василь Русин	Іван Туряниця
3. 1950–1954	Іван Ваш, Іван Компанець, Марія Фотул	Іван Туряниця
4. 1954–1958	Іван Ваш, Терезія Габода, Федір Цанько	Іван Туряниця (до 1955 р.)
5. 1958–1962	Іван Ваш, Терезія Габода, Федір Цанько	Ольга Іващенко
6. 1962–1966	Юрій Пітра, Федір Цанько, Юрій Ільницький	Ольга Іващенко
7. 1966–1970	Анна Покотило, Юрій Пітра, Сергій Романовський	Юрій Ільницький
8. 1970–1974	Борис Іванов, Юрій Пітра, Ірина Скучка	Юрій Ільницький
9. 1974–1979	Борис Іванов, Юрій Пітра, Ірина Скучка	Юрій Ільницький
10. 1979–1984	Федот Кривда, Юрій Пітра, Ірина Скучка	Юрій Ільницький
11. 1984–1989	Генріх Бандровський, Наталія Золотова, Лайош Мейгеш	Юрій Пітра

Таблиця № 2. Лідери Закарпаття

Перший секретар обласного партійного комітету	Голова виконавчого комітету обласної ради
1946–1948	Іван Туряниця
1948–1952	Іван Компанець
1952–1959	Іван Ваш
1959–1962	Пилип Щербак
1962–1980	Юрій Ільницький
1980–1990	Генріх Бандровський
	1946–1951
	1951–1952
	1952–1955
	1955–1963
	1963–1974
	1974–1984
	1984–1990

Серед представників з Москви Іван Ваш (1904–1966) був закарпатцем та українцем за національністю. Після війни він був головою Закарпатського комітету державної безпеки, другим секретарем, а потім першим секретарем обласного партійного комітету [8, 15]; Ганна Петрище (1915–1977) була партійною діячкою та головою жіночої спілки [10]; Василь Русин (1919–2005) був суддею, головою суду, прокурором, головою виконавчого комітету обласної ради, а згодом членом Президії Верховної Ради Радянської України та заступником міністра соціальних справ; [3] Юрій Пітра (1914–2009) був виробником кукурудзи в колгоспі «Нове життя» в Іршавському районі; [2, 13] Іван Туряниця (1901–1955) був головою Народної Ради Закарпатської України, яка керувала краєм у 1944–1945 роках; та першим членом обласного партійного комітету у 1946–1948 роках. Секретар, член Президії Верховної Ради України з 1947 року до своєї смерті, [4, 101] Юрій Ільницький (1924–2016), другий секретар, а згодом і перший секретар обласного партійного комітету [7, 5].

Відомі тільки фрагментарні дані з преси, тому ми досконало не знаємо їхньої національності: Марія Фотул, також із Закарпаття, голова колгоспу «Молода гвардія» із Свалявського району, Федір Цанько, бригадир Свалявського лісництва, Терезія Габода, керівник групи колгоспу «Закарпатська правда» у Мукачівському районі, Анна Покотило, механістка паркетного цеху деревообробного Буштинського комбінату, Ірина Скучка, робітниця Ужгородської меблевої фабрики, Наталія Золотова, телеграфістка Мукачівського районного відділення поштового зв'язку (на момент обрання ще була стажером-телеграфістом), Лайош Мейгеш, завідувач тваринницької ферми колгоспу «Прикордонник» у Хустському районі.

«Парашутистами» були української та російської національності: Іван Компанець (1904–1969) був першим секретарем обласного комітету партії з 1948 по 1952 рік – до цього першим секретарем Тернопільського обласного, а потім Чернівецького обласного комітету партії, з 1940 по 1960 рік – членом Центрального Комітету Комуністичної партії України; [11, 153] Сергій Романовський (1923–2003) – професором історії, обіймав високі політичні посади в Радянському Союзі, а після його розпаду – в Росії,

неодноразовий посол; Борис Іванов (1921–1994) – генерал-полковник, з 1969 по 1975 рік – командувачем Південної групи армій, дислокованої в Угорщині [17, 73]; Федот Кривда (1923–1998) – генерал армії, під час перебування на посаді першого заступника командувача Далекосхідної групи армій – ефіопський військовий радник, до цього в Угорщині – командувач Південної групи армій, дислокованої в СРСР, а згодом – представником Верховного Головнокомандувача. військ Варшавського договору в Угорщині, Генрік Бандровський (1929–2008) пройшов шлях від першого секретаря Львівського міського комітету партії до першого секретаря Закарпатського обласного комітету партії [6, 124]. У Раді Національностей Ольга Іващенко з міста Одеси, росіянка за національністю, була секретарем Центрального Комітету Комуністичної партії України (ЦК КПУ) з 1954 по 1965 рік, єдиною жінкою в ЦК КПУ у цей період [9, 168].

Таким чином, депутатами у Москві були прості робітники, обласні керівники місцевого походження чи переведені сюди з інших місць, або високопоставлені національні політики та військові офіцери, які не мали безпосереднього відношення до Закарпаття.

Важливо зазначити, що представники в Раді Союзу представляли Закарпатську область, тоді як у Раді Національностей кожен закарпатець представляв Українську РСР (Українську Радянську Соціалістичну Республіку). Рада Союзу мала 569 членів у 2-5-му термінах, 696 у 6-8-му термінах та 806 у 9-му терміні. Конституція 1977 року встановила кількість представників як Ради Союзу, так і Ради Національностей на рівні 750 (чинна у 10-11-му скликаннях). До Ради Національностей обиралося по 25 представників від кожної республіки, а з 1966 року – 32 представники, по 11 від кожної автономної республіки, 5 від кожної автономної області та по 1 від кожного автономного округу. Виборча система забезпечувала відносний захист меншим республікам-членам, тому, наприклад, Естонська республіка з населенням у півтора мільйона осіб так само мала 25 (32) представників, як і Російська республіка-член з населенням у 145 мільйонів. Водночас на території Естонської (та кількох інших) республік-членів не було жодної національної адміністративної одиниці, тому вона не мала більше представників, тоді як на російській території було кілька автономних республік, повітів та районів, які могли направляти додаткових представників, тому зрештою Російська республіка все ж мала найбільше представників. Обидві палати збиралися двічі на рік, на короткий час – це дозволяло представникам виконувати свою основну роботу – а для затвердження законів було потрібне схвалення Ради Національностей, але це було формальним, оскільки рішення фактично приймалися в Центральному Комітеті Комуністичної партії Радянського Союзу (ЦК КПРС).

Таким чином, членство у Раді Національностей не надавало вагомим повноважень, але водночас, оскільки не було окремої угорської адміністративної одиниці, не було жодної можливості включити до неї представника угорської національності. На рівні реального прийняття рішень, у вищому керівництві Радянського Союзу, росіяни мали вирішальний вплив. З шести Генеральних секретарів Центрального Комітету КПРС Йосип Сталін був грузинської національності, всі інші були росіянами (Леонід Брежнєв народився в Україні, але також був росіянином). Однак, на нижніх щаблях влади частка етнічних українців була значною, зокрема серед найвищих державних та військових керівників, коливаючись від 10 до 20 % у різних регіонах та в різний час. Прихована квота поширювалася не на росіян та українців, а на представників інших національностей, зокрема Латвії, Казахстану, Узбекистану, Азербайджану та Грузії. Крім того, за часів Леоніда Брежнєва (1964–1982) існували не лише «недоторканні» особи, а й «недоторканні» регіони, від яких його обирали представником або обіймали партійні функції: Узбекистан, Молдова, Казахстан та Дніпропетровська область в Україні («мала Батьківщина» Генерального секретаря, звідки також походять багато лідерів сучасної України). Недоторканність означала, що з боку партії не можна було висловлювати жодної критики. У 1990 році, в останній рік перед розпадом Радянського Союзу, до складу Центрального Комітету КПРС входили 131 росіянин, 17 українців, 12 євреїв, 7 латишів, 6 білорусів, 5 грузинів, по 2 з Узбекистану, Азербайджану та Вірменії.

Із 1938 року до парламенту в Києві обирався 1 депутат на кожні 100 тис. жителів, а з 1978 року законодавчий орган налічував 650 членів. Дві третини депутатів були членами партії, одна третина – безпартійними. Парламент не збирався постійно, а тільки двічі на рік на короткий час, його робота фактично полягала в затвердженні документів, підготовлених Президією Верховної Ради Української РСР та узгоджених з Центральним Комітетом КПУ [1, 73]. У 2-му скликанні у Берегівському районі виборчого округу не було, але в 3-11-му скликаннях він був.

4. Депутати в Києві

Таблиця № 3. Парламентські депутати від Закарпаття у Києві

Термін		Депутати
2.	1947–1951	Андрій Білусяк (голова ради Ясіня), Ілля Демшин (прикордонник), Стефан Мікуланінець (директор лікарні у Виноградіві), Григорій Пінчук (другий секретар обласного партійного комітету), Дмитро Попович (перший секретар райкому партії у Берегові), Ганна Селянчин (секретар комсомолу області), Іван Туряниця (перший секретар обласного партійного комітету), Варвара Черничко (вчителька з Ужгорода)
3.	1951–1955	Микола Зубарев (прикордонник), Ганна Ладаній (колгоспниця), Єлизавета Лемак (вчителька з Пейтерфалва), Іван Петручак (голова обласної профспілки); Григорій Пінчук (міністр освіти Радянської України), Дмитро Попович (перший секретар Берегівського райкому партії), Васін Русін (голова обласного суду), Марія Русинко (бригадир радгоспу), Василь Сvida (художник), Іван Туряниця (голова виконкому обласної ради)
4.	1955–1959	Ганна Ладані (колгоспниця), Марія Марко (колгоспниця), Іван Петручак (голова обласної профспілки), Григорій Пінчук (міністр освіти Радянської України), Марко Повзік (другий секретар обласного партійного комітету), Попович Дмитро (заступник голови виконкому обласної ради), Василь Русин (прокурор області), Василь Сvida (художник), Іван Туряниця (голова виконкому обласної ради) – після його смерті Іван Гарагонич (голова виконкому обласної ради), Марія Гуда (трактористка локомотивної станції)
5.	1959–1963	Марія Алечко (колгоспниця), Георгій Бойза (машиніст), Іван Гарагонич (голова виконкому обласної ради), Іван Гутлеюк (робітник лісопилки), Ганна Ладані (колгоспниця), Марія Марко (колгоспниця) – після його смерті Юрій Ільницький (другий секретар обласного партійного комітету), Марко Повзік (другий секретар обласного партійного комітету), Федір Полінін (командувач військового округу), Василь Русин (прокурор області), Василь Сvida (художник)
6.	1963–1967	Марія Алечко (колгоспниця), Андор Біро (голова колгоспу), Іван Грабарчук (машиніст локомотива), Андрій Космеда (тракторист радгоспу), Ганна Ладані (колгоспниця), Іван Мозговий (другий секретар обласного партійного комітету), Ірина Ініщенко (робітниця), Василь Орос (керівник групи радгоспу), Василь Русин (прокурор області), Микола Сай (голова споживчої кооперації) – після його смерті Феодосій Колесник (голова споживчої кооперації)
7.	1967–1971	Марія Алечко (колгоспниця), Андор Біро (голова колгоспу), Іван Грунянський (міністр лісової та целюлозно-паперової промисловості Радянської України), Володимир Дікусаров (другий секретар обласного партійного комітету), Ельвіра Дупка (робітниця), Павло Ерфан (колгоспник), Феодосій Колесник (голова споживчої кооперації), Ганна Ладані (колгоспниця), Іван Манівчук (робітник), Василь Русин (голова виконкому обласної ради)
8.	1971–1975	Андор Біро (голова колгоспу), Ганна Бобинець (колгоспниця), Іван Грунянський (міністр лісового господарства та деревообробної промисловості Радянської України), Володимир Дікусаров (другий секретар обласного партійного комітету), Ельвіра Дупка (робітниця), Павло Ерфан (колгоспник), Феодосій Колесник (голова споживчої кооперативи), Ганна Ладані (колгоспниця), Михайло Носа (голова ради у с. Дубове), Микола Пічка (робітник), Василь Русин (голова виконкому обласної ради)
9.	1975–1979	Андор Біро (голова колгоспу), Михайло Волощук (голова виконкому обласної ради), Терезія Грачин (Петраш) (колгоспниця), Іван Грунянський (міністр лісового господарства та деревообробної промисловості УРСР), Ельвіра Дупка (робітниця), Павло Ерфан (колгоспник), Марія Козар (колгоспниця), Феодосій Колесник (голова споживчого кооперативу), Валентин Маланчук (секретар ЦК Комуністичної партії України), Марія Пайдак (голова ради у с. Келечин), Микола Пічка, робітник, Іван Скиба (другий секретар обласного партійного комітету), Марія Шерегій (колгоспниця)
10.	1980–1984	Андор Біро (голова колгоспу), Маргарита Волонтир (робітниця), Михайло Волощук (голова виконкому обласної ради), Іван Грунянський (міністр лісового господарства та деревообробної промисловості УРСР), Марія Козар (колгоспниця), Феодосій Колесник (голова споживчої кооперації), Ганна Мазар (Дерда) (колгоспниця), Анатолій Меркулов (завідувач міжнародного відділу ЦК Комуністичної партії України), Юрій Олененко (голова Державного комітету кінематографії УРСР), Марія Пайдак (голова Келешеньської ради), Терезія Петраш (керівник гуртка Саду радянсько-угорської дружби), Михайло Пристая (колгоспник), Марія Шерегій (керівник гуртка радгоспу), Юрій Якіца (робітник), Василь Ярошовець (другий секретар обласного партійного комітету)
11.	1985–1990	Андор Біро (голова колгоспника), Олександр Борош (колгоспник), Іван Грунянський (міністр лісового господарства та деревообробної промисловості Радянської України), Антон Кляп (колгоспник), Марія Козар (колгоспниця), Олександр Коротченко (воєнізована спортивна організація, національний президент ДОССААФ), Сергій Литвиненко (президент споживчого кооперативу), Михайло Мальованик (голова виконкому обласної ради), Анатолій Меркулов (завідувач міжнародного відділу ЦК Комуністичної партії України), Олена Сімйонка (колгоспниця), Марія Товт (робітниця), Ельвіра Уйварі (робітниця), Олена Щербей (робітниця), Юрій Якіца (робітник), Василь Ярошовець (другий секретар обласного партійного комітету)

Депутатами парламенту в Києві були робітники заводів, колгоспів та радгоспів, керівники середньої

ланки, голови колгоспів, керівники деяких населених пунктів та областей (голова обласного виконкому та другий секретар партійного комітету - перший секретар був членом парламенту в Москві), керівники обласної профспілки та споживчої кооперації, військові офіцери, що служать на місцях, інтелігенція була представлена зрідка вчителями, лікарями чи художниками, а також провідними київськими політиками та міністрами, які не мали зв'язку до Закарпаття. До кінця 1960-х років депутатський мандат мав також прокурор області. Представники угорської національної меншини рідко зустрічаються серед депутатів, і єдиний, хто належав до них від робітників, – це Андор Біро, який був депутатом шість термінів з 1963 по 1990 рік. Це зробило його депутатом з найдовшим стажем серед усіх депутатів від Закарпаття. Його представництво дозволило йому мати більші можливості як голова колгоспу.

Андор Біро, уроджений Антал Біро (Федорове, 1929 – Будапешт, 2018), [14, 55] навчався у середній школі в Берегові, а згодом у місті Сату Маре, закінчив угорську педагогічну школу в Хусті та отримав ступінь з історії в Ужгородському університеті. Він зробив так, що відсталі, бідний Притисянський регіон, процвітав у рамках, які самі по собі цього не забезпечували і навіть не були для цього придатними. З десятків тисяч колгоспів у Радянському Союзі ледве десяток по-справжньому процвітали. Колгосп «Прикордонник», що базувався в Пейтерфалві, зміг забезпечити газопостачання населених пунктів, побудувавши магістральну мережу природного газу, що охоплює річку Тиса, побудував каналізаційну мережу, очисні споруди, заохочував місцеву угорську молодь залишатися вдома великими стипендіями на навчання, а працівників колгоспу заохочував безповоротними субсидіями на сімейне будівництво, будівництво житла та іншими видами допомоги. Тут збудували та працювали будинок культури, музична школа, медичні амбулаторії, спортивний комплекс, тут діяв відомий далеко за кордоном ансамбль народної творчості, сільський музей та музей просто неба з воістину багатим матеріалом, картинна галерея, що представляла роботи художників регіону, та єдиний на Закарпатті постійно діючий парк розваг.

«Вони запросили його до Америки, він побудував парк розваг [23, 7], натхненний Діснейлендом». Пізніше були скептики, які вважали це своєрідною лицемірною соціалістичною вітриною. «Бо добре, що у нас є стадіон і парк розваг, але, можливо, меншого було б достатньо» [21, 10]. Однак, особливо в такому світі, або, якщо хочете, навіть у такому світі, «живе і хоче жити» [13, 56]: «– Пейтерфалва дуже крихітна, а все ж має свій власний ансамбль і музичну школу? – Це пов'язано з тим, що насправді це дуже сильний угорський регіон, населений дуже працьовитими, трудолюбними людьми. У Пейтерфалво проживає кілька сотень мешканців, але тут пов'язані кілька сіл: Тісабекень, Фаркашфалва, Пейтерфалва, Федорове і Форголань, а також Надьпалад [Фертешолмаш]. Петерфалвський голова колгоспу поєднав цих людей, які були найкращими у своїй галузі і які також були угорцями» [12].

І до сьогодні найважливішим місцем зустрічі угорців Закарпаття є пам'ятник Птах Турула на березі річки Тиса, на межі Тисобикені та Вилока, який також завдячує своїм відродженням на території колгоспу, коштами колгоспу. Пам'ятник був встановлений у 1903 році з нагоди 200-річчя початку Війни за незалежність Ракоці, зруйнований радянською владою після Другої світової війни (1945), а відновлений пам'ятник було відкрито 16 липня 1989 року. У документі, вкладеному в капсулу часу, поміщену під час закладання наріжного каменя, перелічено всіх учасників і згадується: «Рішення прийняв Андор Біро, президент колгоспно-аграрної компанії «Прикордонник», і було одноголосно схвалено членами. Навесні 1989 року розпочалися реставраційні роботи, які проводилися коштом колгоспу, працею колгоспних будівельників». Відтоді фестиваль «Турул», «місце угорсько-русинського паломництва на Закарпатті» [20, 71], проводиться щороку за організації Товариства угорської культури Закарпаття. «За словами Андора Біро, який замовив реконструкцію, новий пам'ятник – це монолітна залізобетонна конструкція, глибоко вкопана в землю. Навіть бомба не зможе її зруйнувати. Згідно з цим, його не можна розібрати, його частини не можна відновити в іншому місці, тому його не можна змусити зрадити» [24].

5. Перші альтернативні вибори

Михайло Горбачов, Генеральний секретар Центрального Комітету КПРС, оголосив про політичні реформи на 19-му з'їзді КПРС у 1988 році. Серед іншого, у 1988 році було опубліковано новий виборчий закон, а до Конституції країни 1977 року було внесено відповідні зміни. Згідно зі статтею 108 зміненої Конституції, вищим керівним органом СРСР став новий інститут – З'їзд народних депутатів – у період з 1988 по 1991 рік, коли він був розпущений. Депутатів З'їзду могли висувати окремі адміністративні одиниці, а також наукові установи (такі як Академія наук) та організації (такі як наприклад Товариство філателістів). Стаття 111 змінила функцію Верховної Ради: «законодавчий, виконавчий та наглядовий орган вищого керівного органу».

Перші напіввільні вибори до парламенту відбулися в березні 1989 року, і в бюлетенях було лише одне ім'я у 399 з 1500 виборчих округів. Можливість отримати мандат була вкрай нерівною, але, незважаючи на свій антидемократичний характер, це чітко сигналізувало бюрократії – якщо, наприклад, перший секретар партії не отримав мандат як представник на місцях, він також не міг зберегти свою посаду першого секретаря. Суть «горбачовського методу» полягала в підриві влади партійної еліти, і цьому не було іншої альтернативи, окрім нерівної – антидемократичної – виборчої системи. Водночас з'явилися нові елементи, такі як можливість агітації – не лише за кандидата, а й проти нього, та дебатов між кандидатами – навіть публічно по телебаченню.

Московський (Радянський) парламенту 12-го скликання функціонував з 1989 по 1991 рік. Однак, з точки зору нашої теми, значення мав лише 12-те скликання Українського Парламенту, який був обраний у 1990 році та не склав своїх повноважень з розпадом Радянського Союзу та утворенням незалежної України (1991), а функціонував до 1994 року, коли відбулися чергові вибори, і, як зазначалося вище, з пізнішою перенумерацією він став першим скликанням незалежної України. Це також було обґрунтовано тим, що 1990 рік був також першими альтернативними – напіввільними – виборами в республіці, і вперше виборці мали можливість обирати з кількох кандидатів.

Український парламент, який складався з 450 депутатів, поділявся на три депутатські групи: «Група 239» – ортодоксальна депутати-комуністи, «Демократична платформа Комуністичної партії України» з 41 депутатом і «Народна Рада» з 125 депутатами. До парламенту Народної Ради увійшли представники кількох партій, але більшість складали представниками Народного Руху (пізніше відомого як «РУХ»). Цей парламент ухвалив декларацію про незалежність (1991) та дав проведення референдуму про незалежність (також у 1991 році). Це було одночасно зміною режиму та заснуванням держави, в якій вирішальну роль відіграв «РУХ», який представляв відносно невелику кількість членів порівняно з усім парламентом [18, 73]. Новий виборчий закон 1989 року[5], який регулював вибори 1990 року, також був зумовлений соціальним тиском, що виник внаслідок зростання політичної сили «РУХ» [18, 74].

Вільні вибори 1990 року вже мали велике значення з угорської точки зору. У Берегівському виборчому окрузі, де на той час проживало понад 80 % угорців – до якого входили Берегівському районі, місто Берегово та більшість населених угорцями населених пунктів Мукачівського та Ужгородському районів – угорці, чіе громадське об'єднання, Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ), вже стало достатньо організованим, мали реальний шанс делегувати представника зі своїх лав до законодавчого органу в Києві за мажоритарною виборчою системою. ТУКЗ висунуло власних кандидатів. Шандор Фодо, президент ТУКЗ, був висунутий від Берегівського округу, але він зняв свою кандидатуру під час етапу висунання на користь Василя Шепи, директора Великобактаського сільськогосподарського науково-дослідного інституту, кампанію якого він також рішуче підтримував. Тим часом сам Ш.Фодо балотувався у Виноградівському окрузі, де частка угорських виборців не досягала навіть 30 %, і не було жодних навіть математичних шансів бути обраним [16, 45]. Цей крок спричинив розкол у ТУКЗ, а її районна організація в Берегові висунула проти Шепи угорського кандидата – Берталана Молнара, тодішнього заступника голови виконавчого комітету обласної ради, – але угорський електорат, заохочений Ш. Фодо та частиною ТУКЗ, яка його підтримувала, проголосував за Шепу [19, 1]. Шепу розмовляв угорською мовою, але не був угорцем. Згідно з офіційним веб-сайтом парламенту, він був членом «Руху» та приєднався до її представницької групи. Він переміг у своєму окрузі у другому турі серед семи кандидатів, набравши 83,24% голосів.

За спогадами Ласло Фабіана Варі, одного із засновників товариства, Шепу звернувся до Ш. Фодо та запропонував свою підтримку у Виноградівському районі в обмін на місце в Берегові – тут Шепу був директором сільськогосподарського дослідницького інституту. Головним прихильником Шандора Фодо, у даній угоді, був Міклош Ковач, пізніший голова ТУКЗ-у, який вважав, що це дійсно дозволить отримати два парламентські мандати. Навіть не всі члени президії ТУКЗ були обізнані з цим планом. У підсумку, все це виявилось «політичною аферою». «Тут почалося – у цю епоху, яку закарпатські угорці досі називають героїчною, після зміни комуністичного режиму – почався розпад, а потім й руйнування єдності угорців, яку до того часу вважали міцним» [25, 52]. Пізніше ТУКЗ та більшість закарпатських угорців вважали українську політичну партію «РУХ» уже екстремістською політичною силою.

6. Висновки

У Радянському Союзі народне представництво було частиною демонстративної демократії, як і той факт, що кожна радянська конституція містила право на сецесію – право окремих республік-членів вільно виходити зі складу Союзу. У радянських рамках це було фактично неможливо, але саме логіка

державної системи сприяла відносно впорядкованому зникненню спочатку масивної держави: держави-наступники вже існували – як внутрішні квазінаціональні держави – які мали фіксовану територію, назву, законодавчий орган, адміністративний апарат, культурні та політичні еліти та, нарешті, право, санкціоноване Конституцією, виходити зі складу Радянського Союзу.

Система народного представництва враховувала територіальну основу та соціальні класи; в обох палатах парламенту у Москві представниками від Закарпаття були «радянські українці», що стосувалось регіону походження, а не етнічної приналежності. Рада Федерації випадковим чином включала одного представника, який, ймовірно, був угорцем, і його національність не зазначено. Теоретично існувала можливість, щоб у Раді національностей був один представник від округу із Закарпаття угорцем, але на практиці не було жодного шансу, що один представник від округу Закарпаття буде угорцем, і не було жодної угорської адміністративної одиниці, яка б дозволила національне представництво. Така ж ситуація була в однопалатному парламенті в місті Києві, з тією різницею, що в усіх інших, крім першого (другого в Радянській Україні) повоєнного терміну, виборчий округ з центром у Берегові фактично був виборчим округом з угорською більшістю. Однак у законодавчому органі в Києві майже три десятиліття був винятковий представник (із Виноградівського району, зі своєї малої батьківщини), який визнавав свою угорську ідентичність і не був робітником чи партійним активістом, але зміг отримати перевагу з представницької посади як керівник сільськогосподарського підприємства. Наприкінці 1980-х років він також був вирішальною фігурою у запуску соціального руху угорської громади через політичний акт пам'яті. Однак останні радянські парламентські вибори – перші напіввільні, які дозволили альтернативним кандидатам та угорській громаді висунути власного кандидата – змарнували цю можливість в результаті досі не зовсім з'ясованої передісторії, і разом з нею новостворена угорська громадська організація одночасно стала на шлях розколу та розмежування, яке і досі фундаментально визначає соціальне представництво інтересів угорської громади.

Список використаних джерел:

1. Гавриш С. Верховна Рада УРСР. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. 493 с.
2. Грицишук Т. Іду до людей. Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. 200 с.
3. Дубов В. На крутих перевалах. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-krutih-perevalah> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Закарпаття. Хто є хто: міжнар. довід.-біогр. вид. / Авт.-упоряд. В. Болгов. Київ: Укр. акад. геральдики, товар. знаку та логотипу, 2004. Вип. 3. 2007. 173 с.
5. Закон УРСР Про вибори народних депутатів Української РСР № 8304-XI від 27.10.1989. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8304-11#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Ільницький В. Перші особи. Історія Закарпаття у біографіях його керівників. Ужгород: TIMPANI, 2011. 216 с.
7. Ільницький Ю. Спомини: із прожитого і пережитого. Ужгород: Мистецька лінія, 2007. 256 с.
9. Макара М. Ваш Іван Михайлович. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. 451 с.
10. Новгородська А., Новгородський О. Досвід вирішення «жіночого питання» в радянській Україні в середині 50-х – першій половині 60-х рр. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк: Український культурологічний центр, 2006. Т. 12. С. 169.
11. Петруляк І. Верховинка союзного значення. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpatya.net.ua/News/56693-Verhovynka-soyuznoho-znachennya> (дата звернення: 10.09.2025).
12. Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль: БАТ ТВПК Збруч, 2005. Т. 2. 154 с.
13. Abkarovics E. Örömmzene Beszélgetés Pál István «Szalonnával». *Hagyományok Háza*. URL: <https://hagyomanyokhaza.hu/sites/default/files/2020-02/%C3%B6r%C3%B6mmzene.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
14. Ady E. *Intés az őrzőkhöz*, 1915.
15. Bíró A. *Visszatekintve a megtett útra: A Határőr Agrárcég-Kolhoz tapasztalataiból*. Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1991.
16. Brubaker R. *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan – Atelier, 2006. O. 49.
17. Darcsi K. Az ukrán választási rendszer változásainak hatása a kárpátaljai magyar érdekképviselet lehetőségeire. *Pro Minoritate*. 2013. № 2. O. 68.
18. Fedinec Cs. Az ukrán parlament emberi jogi, kisebbségi és nemzetiségi kapcsolatok bizottságának tevékenysége. *EU Working Papers*. 2011. № 1. O. 73–74.
19. Fedinec Cs., Halász, I., Tóth, M. *A független Ukrajna: Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016. O. 82.
20. Füzesi M. «Elvégeztetett, de semmi sem tisztázott»: gondolatok a KMKSZ Beregszászi járási szervezete tisztújító közgyűlése kapcsán. *Beregi Hírlap*. 1993. III. 17. O. 2.
21. Kovács S. A Rákóczi-szabadságharc első győztes csatájának emlékműve. *Együtt*. 2021. № 2. O. 70–82.

22. Pálfalvi G. Magyarok közt Kárpátalján. *Szabad Föld*. 1994. VIII. 23. O. 11.
23. Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1976. 125 p.
24. Tóth I. Hármasszög. *Kurír*. 1992. VIII. 8. O. 7.
25. Vári Fábrián L. A kövek árulása. *Bárka online*. URL: <http://www.barkaonline.hu/utoer/7167-vari-fabian-laszlo-tarcai> (дата звернення: 10.09.2025).
26. Vári Fábrián L. Gondolatok a temetőben. *Együtt*. 2020. № 1. C. 51–52.
27. Vida I., Zseliczky B. Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. *Külügyi Szemle*. 2004. № 1. O. 232–238.

Стеллас АСЛАНОВ,

*професор кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗАХИСТ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (СПІЛЬНОТ) ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого в Україні через тривалу збройну агресію росії проти України та загрозу територіальній цілісності, забезпечення етнополітичної стабільності набуває особливого значення. Україна є багатонаціональною державою, де компактно проживають чисельні національні меншини, серед яких кримські татари, як корінний народ, поляки, румуни, угорці та інші. Взаємини між ними визначають не лише соціальну згуртованість регіонів, а й етнополітичну безпеку, як складову національної безпеки держави, а також суспільно-політичну стійкість держави загалом.

Під час воєнного стану суспільство стикається з посиленням соціальної напруженості, міграційними процесами, загостренням етнічних стереотипів та підвищеною чутливістю до міжетнічних протиріч. Зростає ризик дискримінації національних меншин, обмеження їхніх прав у доступі до освіти, культурного та політичного життя, що, у свою чергу, може негативно позначитися на загальнодержавній стабільності та процесах інтеграції до європейських структур.

Захист прав національних меншин (спільнот) у цей період стає не лише елементом дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, але й важливим інструментом збереження соціальної злагоди. Дотримання прав етнічних груп забезпечує баланс між безпековими заходами держави та потребами різних спільнот, сприяє формуванню атмосфери довіри та взаєморозуміння.

Особливу увагу у цьому контексті потребують прикордонні регіони України, де традиційно компактно проживають представники національних меншин. Війна і воєнний стан у таких територіях впливають на демографічну структуру, економічну активність, соціальні взаємини та політичну активність етнічних спільнот. Водночас саме ці регіони водночас слугують критерієм оцінки етнополітичної стабільності держави, оскільки конфліктні ситуації в прикордонних територіях здатні оперативно впливати на внутрішньополітичну динаміку України.

Перш за все, доцільно з'ясувати сутність поняття «національна меншина». У науковій літературі національна меншина визначається як частина народу, яка проживає відокремлено від основного масиву його представників у інонаціональному середовищі, водночас зберігаючи тісний зв'язок з ним через спільну культуру, мову та інші характерні риси національної специфіки [1, с. 211]. Таке визначення підкреслює не лише територіальну або чисельну відособленість, а й культурну та соціальну ідентичність, що формує основу для колективної самосвідомості представників меншини.

Більш широке трактування цього поняття охоплює осіб, які, незважаючи на наявність громадянства держави проживання, не займають провідних позицій у політичному чи соціальному житті суспільства. Це соціальне становище зумовлює необхідність спеціального захисту їхніх політичних та цивільних прав, а також створення механізмів юридичного забезпечення їхніх інтересів [3]. Таким чином, забезпечення прав національних меншин є ключовим елементом підтримання етнополітичної стабільності та формування інтегрованого, гармонійного багатонаціонального суспільства.

Захист прав національних меншин в Україні здійснюється на основі міжнародно-правових норм та

внутрішнього законодавства, що забезпечує інтеграцію держави у світову систему прав людини. Серед ключових міжнародних документів, що визначають стандарти захисту, варто зазначити Загальну декларацію прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), а також Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин (1995). Ці документи закладають фундаментальні принципи рівності, недискримінації та поваги до культурної ідентичності етнічних груп.

На національному рівні основоположними нормативними актами є Конституція України, яка гарантує рівні права та свободи всім громадянам незалежно від етнічної приналежності, а також Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13 грудня 2022 року № 2827-IX, який встановлює правові механізми захисту культурних, освітніх, мовних та політичних прав етнічних спільнот. Новий закон суттєво розширює визначення національних меншин, конкретизує їхні права у сферах освіти, культури, медіа та публічного життя, а також передбачає інституційну підтримку через органи місцевого самоврядування та державні установи.

В умовах воєнного стану функціонування цих правових механізмів ускладнюється через необхідність балансування між заходами національної безпеки та забезпеченням прав етнічних спільнот. Держава повинна водночас забезпечувати безпеку населення, зберігати етнополітичну стабільність і не допустити дискримінації національних меншин. Важливим аспектом є координація дій центральних та місцевих органів влади, що дозволяє ефективно реагувати на потенційні загрози та мінімізувати ризики конфліктів на етнічному ґрунті.

Механізм захисту прав національних меншин є складною, багаторівневою системою, що інтегрує різні форми правового, інституційного та соціального регулювання. До його ключових компонентів належать: система національного законодавства, яка закріплює правовий статус етнічних спільнот та визначає рамки реалізації їхніх прав; міжнародно-правові акти, підписані та ратифіковані Україною, що встановлюють стандарти захисту національних меншин та гарантують недискримінацію; державні органи та установи, які здійснюють моніторинг дотримання законодавства та реалізації прав етнічних груп; громадські організації та соціальні рухи, що сприяють задоволенню етнокультурних потреб меншин; а також спеціальні фонди розвитку та цільові програми, спрямовані на підтримку і відродження їхньої культурної самобутності [2, с. 147].

Реалізація прав і виконання обов'язків представниками національних меншин відбувається на декількох рівнях – загальнодержавному, регіональному та територіальному. Такий багаторівневий підхід забезпечує комплексне регулювання, що враховує специфіку конкретних спільнот і територій, сприяє гармонізації міжетнічних відносин, зміцненню соціальної інтеграції та підтриманню етнополітичної стабільності в державі. У той же час ефективність цього механізму значною мірою залежить від взаємодії між законодавчими, виконавчими та громадськими інституціями, а також від активності самих представників національних меншин (спільнот) у процесі реалізації своїх прав.

Слід також зазначити, що в умовах воєнного стану забезпечення прав національних меншин в Україні стикається з низкою значних проблем та викликів. По-перше, загострення військового конфлікту призводить до порушення звичних соціально-економічних і культурних процесів, що впливає на можливості етнічних спільнот реалізовувати свої права у сфері освіти, культури та участі в публічному житті. Міграційні потоки, переселення населення та руйнування інфраструктури створюють додаткові бар'єри для збереження етнокультурної ідентичності.

Таким чином, забезпечення етнополітичної стабільності в Україні неможливе без належного захисту прав національних меншин (спільнот), особливо в умовах воєнного стану. Військовий конфлікт та запровадження відповідного правового режиму створюють додаткові виклики для реалізації культурних, освітніх, мовних та політичних прав етнічних спільнот. Міграційні процеси, порушення соціальної та економічної інфраструктури, а також обмеження доступу до публічного життя можуть призводити до загострення міжетнічних протиріч і зниження рівня довіри між етнічними групами та державними інституціями.

Аналіз міжнародного та національного законодавства показує, що Україна має потужну нормативну базу для захисту національних меншин. Зокрема, чинний Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (2022) визначає правові механізми забезпечення прав етнічних спільнот, конкретизує сферу їхніх культурних, освітніх, мовних та політичних прав, а також передбачає інституційну підтримку через державні органи та місцеве самоврядування. Водночас ефективність реалізації цих прав значною мірою залежить від координації дій державних інституцій та громадських організацій, а також від активної участі самих представників національних меншин у процесах прийняття рішень.

Дослідження також виявило, що прикордонні регіони України виконують роль своєрідного індикатора етнополітичної стабільності, не стабільності, оскільки конфлікти та соціальні зміни на цих територіях можуть швидко впливати на загальнодержавну суспільно-політичну ситуацію. Реалізація прав національних меншин на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях є ключовим фактором зміцнення соціальної інтеграції, запобігання конфліктам і формування довгострокової етнополітичної стабільності.

В умовах правового режиму воєнного стану особливого значення набувають спеціальні програми підтримки етнокультурного розвитку, цільові фонди та ініціативи громадських організацій, які сприяють збереженню культурної самобутності, мовної ідентичності та доступу до освіти для представників національних меншин. Комплексний багаторівневий підхід до захисту прав етнічних спільнот дозволяє збалансувати заходи національної безпеки та потреби у підтримці культурних і соціальних прав, що є запорукою довгострокової стабільності держави.

Отже, збереження етнополітичної стабільності в Україні під час воєнного стану можливе лише за умови інтегрованого підходу до захисту прав національних меншин, який поєднує міжнародні стандарти, конституційні гарантії та ефективні національні правові механізми. Забезпечення таких умов сприятиме формуванню гармонійного багатонаціонального суспільства, мінімізації міжетнічних конфліктів та зміцненню соціальної злагоди на всіх рівнях державного устрою.

Список використаних джерел

1. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ: Фенікс, 2012. С. 211.
2. Конституційне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.
3. Якубова Л.Д. Національні меншини України. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny

Мирослав ГОРВАТ,

заступник голови Міжвідомчої робочої групи
з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав
і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини
в українському суспільстві при Закарпатській
обласній військовій адміністрації,
аспірант кафедри політології і державного управління (2018–2022)
(Ужгородський національний університет)

Науковий керівник:

Михайло ЗАН,

доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ПРЕДСТАВНИЦТВО РОМІВ У МІСЦЕВИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Донедавна ромська етнічна громада України взагалі не сприймалася в суспільстві у якості активного суб'єкта політики. Через низький рівень політичного представництва, роми практично не спроможні були впливати на вирішення конкретних питань в соціально-економічній та соціокультурній сферах життя.

Поряд із цим ромські громади, в першу чергу через потужний демографічний потенціал, часто залучаються до виборчих кампаній, особливо під час формування органів місцевого самоврядування. Натомість, через низький рівень освіченості та загалом політичної соціалізації, ромський електорат використовується на користь тих чи інших політиків, груп інтересів. Роми також фрагментовані на рівні кланових, родинних взаємовідносин, відтак вони розмежовані й через широкий спектр громадських організацій, орієнтованих на окремих лідерів думок.

Успішна участь ромських лідерів Закарпаття у місцевих виборах бере початок із 1994 року, коли депутатами Ужгородської міської ради II скликання (1994–1998) були обрані двоє представників ромських громад, лідери громадських організацій «Романі Яг» та «Рома» – Аладар Адам [21] та Йосип Адам. Зазначимо, що в наступних місцевих виборах 1998, 2002, 2006 років Йосип Адам незмінно обирався депутатом Ужгородської міської ради III–V скликань, представляючи переважно ромських жителів мікрорайону «Радванка».

У 1998 році Аладар Адам став поки що єдиним представником ромської громади Закарпатської області, який спробував свої сили балотування до ВРУ. Так, в одномандатному виборчому окрузі № 11 (м. Мукачево) Аладар Адам як безпартійний, самовисуванець, студент і голова Товариства «Романі Яг» разом з іншими кандидатами програв виборчу кампанію відомому політику Григорію Суркісу від партії СДПУ(о). За Аладара Адама віддали свої голоси 1 878 (1,51 %) виборців [19, с. 465].

На виборах до Ужгородської міської ради у 2010 та 2015 роках було обрано Юрія Мандича – представника від мікрорайону «Радванка», за якого значну частку голосів виборців віддали саме роми – як мажоритарного депутата від Партії регіонів у 2010 році та від політичної партії «Відродження» у 2015 році [10]. Зазначимо, що в той період Юрій Мандич не позиціонував себе саме як власне ромський кандидат та відкрито не афішував свою приналежність до ромського етносу.

Слід відзначити, що місцеві вибори 25 жовтня 2020 року, як в Україні загалом, так і в Закарпатській області зокрема, відзначалися значною активізацією зусиль представників ромської етнічної меншини у напрямку реалізації пасивного та активного виборчих прав. Найбільшу ініціативність у реалізації активного виборчого права проявили ромські етнополітичні лідери. Етнополітичне лідерство функціонує як на рівні локальної й регіональної політики, так і на вищому державному щаблі політичної діяльності (інститут президентства, уряд, парламент). Водночас базовою функцією етнополітичного лідера є представництво інтересів власної етнічної громади [7, с. 144].

Серед причин та передумов активізації ромського громадсько-політичного руху в Україні, зокрема на Закарпатті, можна навести такі: 1) зростання загального рівня політичної культури та політичної свідомості серед ромських етнополітичних лідерів; 2) зростання рівня інституційної спроможності ромських неурядових організацій, у тому числі загальноукраїнського рівня; 3) зацікавленість місцевих осередків політичних партій до включення у виборчі списки кандидатів – представників від ромських громад (зокрема, через законодавчі особливості та вимоги щодо формування виборчих списків, у тому числі у гендерному аспекті, командній роботі на загальний результат голосування – М.Г.); 4) збільшення кількості ромського населення дорослого віку, відповідно й збільшення кількості потенційних виборців, громадян ромської етнічності; 5) ріст рівня мотивації бути обраним депутатом з огляду наділення виборних органів місцевого самоврядування більшими повноваженнями та впливом на ті чи інші соціально-економічні процеси в порівнянні з 2015 роком.

Слід зауважити, що вперше в історії України місцеві вибори 2020 року відбувалися за досить складними правилами та умовами формування виборчих списків, процедури голосування та підрахунку голосів. Представники ромського громадсько-політичного руху України взяли активну участь у місцевих виборах. У звіті міжнародної неурядової організації Національного демократичного інституту (США) «Спостереження за виборами в Україні – Заключний випуск» від 30 жовтня 2020 року щодо аналізу результатів місцевих виборів 2020 року в Україні, зокрема, йдеться: «Позитивним фактором стало те, що понад 20 кандидатів, що належать до ромської спільноти, зокрема 6 жінок, балотувались на посади депутатів місцевих рад. Цей показник набагато вищий у порівнянні з усіма попередніми виборами в Україні за інформацією, наданою ромськими правозахисними громадськими організаціями. Слід зазначити, що кандидати з-поміж представників ромської спільноти не належали до однієї партії або руху, а входили до виборчих списків кількох партій» [20, с. 11].

Наведені Національним демократичним інститутом цифри щодо кількості ромських кандидатів в депутати до місцевих рад усіх рівнів по Україні, на нашу думку, потребують уточнення. Адже, до прикладу, тільки по Закарпатській області нам відомо про 16 таких кандидатів, які відкрито вказували про свою приналежність до ромської етнічної громади.

Серед голів ромських національно-культурних товариств України, які виступали кандидатами в депутати до місцевих рад різних рівнів, можна назвати наступних:

1) Володимир Кондур – голова громадських організацій «Правозахисний ромський центр» та Коаліції ромських неурядових організацій України «Стратегія 2020», який балотувався до складу Одеської обласної ради від політичної партії «Сила і Честь» [5];

2) Януш Панченко – голова громадської організації «Суспільство циган Південного краю «Романо тхан», який обирався до Каховської міської ради (Херсонська область) від політичної партії «Партія Ігоря Колихаєва «Нам тут жити!»» [6];

3) Володимир Бамбула – голова громадської організації Община циган «Аме рома», який балотувався до Золотоніської міської ради (Черкаська область) від політичної партії «Європейська солідарність» [16].

Принагідно зауважимо, що Володимир Кондур та Януш Панченко не отримали депутатського мандату, а Володимир Бамбула став депутатом міської ради м. Золотоноша.

Новизною місцевих виборів 2020 року стало й те, що активну участь у них взяли ромські жінки по всій Україні, зокрема в якості кандидаток до місцевих рад. Так, Юлія Андрейченко, як і її чоловік, Богдан Андрейченко, балотувалися до Прилуцької міської ради (Чернігівська область) від політичної партії «Громадсько-політична платформа Надії Савченко», а ромка Марія Бублик балотувалася до Ніжинської міської ради (Чернігівська область) від політичної партії «За майбутнє» [9]. Також двоє ромських жінок балотувались до Ужгородської міської ради (Світлана Адам та Елеонора Кулчар). Утім жодна з них не стала депутаткою місцевої ради.

Нижче наведемо найбільш важливі з точки зору участі у виборах ромських кандидатів і представництва ромів-депутатів в Ужгородській міській раді особливості політичної участі ромів у рамках електорального циклу 2020 року.

Відповідно до вимог ст. 192 п. 2 Виборчого кодексу України, зокрема в частині що «вибори (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) проводилися за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій (далі – виборчі списки) у територіальних виборчих округах» [1], вибори депутатів до Ужгородської міської ради VIII скликання відбувались за пропорційною системою за умовно відкритими списками. Виборчі дільниці Ужгорода територіально були поділені на один багатомандатний виборчий округ (далі – БВО) та п'ять територіальних виборчих округів (далі – ТВО), усього було обрано 38 депутатів. Найбільша кількість ромських виборців була включена до ТВО № 1, який охоплював найчисельніший компактний мікрорайон проживання ромів Ужгорода «Радванка».

Зауважимо, що найбільшу кількість кандидатів-ромів у виборчі списки до Ужгородської міської ради подала політична партія «Партія твого міста» – локальна політична сила, яка в Закарпатській області активно проводила свою виборчу кампанію, фактично, тільки по Ужгороду. Саме ця партія задля подолання прохідного бар'єру у 5 % зробила головну ставку на ромських виборців. Відтак ця стратегія дала свій позитивний результат: Юрій Мандич, кандидат від «Партії твого міста», діючий депутат Ужгородської міської ради та радник міського голови Ужгорода з питань національних меншин, голова громадської організації «Закарпатський обласний соціально-правовий центр «Щаслива дорога» (Бахтало дром)), персонально отримав найбільшу кількість голосів виборців з-поміж усіх кандидатів у депутати до Ужгородської міської ради, а саме 467 голосів (78,75 % від квоти) [18]. Враховуючи те, що загальна кількість голосів поданих за політичну партію «Партія твого міста» та її кандидатів (усього 22 списками – М.Г.) по м. Ужгород склала 2 524, частка голосів у відсотках, поданих за Юрія Мандича, склала 18,5 %.

Політична партія «Партія твого міста», відповідно до гендерної квоти, висунула технічною кандидаткою по тому ж ТВО № 1 Елеонору Кулчар – ромську громадську активістку, голову Закарпатського обласного благодійного фонду «Благо». За неї було віддано лише 5 голосів виборців (0, 84 % від квоти) [2].

Кандидатом від цієї партії по ТВО № 2 йшов і Валерій Плісов – представник ромської громади мікрорайону Шахта, голова громадської організації «Закарпатське обласне товариство ромів «Романі зор», який набрав досить велику кількість голосів виборців – 54 (9,10 % від квоти) [2]. Це, відповідно, третій показник поміж усіх ромських кандидатів до Ужгородської міської ради.

Також слід зауважити, що у списках від політичної партії «Партія твого міста» балотувалися два кандидати, які відкрито не афішували свою приналежність до ромської громади. Перший – це Роберт Йовні, голова благодійного фонду «Нове покоління» та громадської організації «Центр соціального захисту населення, ветеранів та інвалідів Закарпаття», який отримав 16 голосів виборців (2,69 % від квоти) по ТВО № 3. Друга – Беата Микович, дочка Елеонори Кулчар, заступниця голови Закарпатського обласного благодійного фонду «Благо», яка отримала 26 голосів виборців (4,38 % від квоти) по ТВО № 5 [2].

Ще одна регіональна політична сила, що активно проводила свою виборчу кампанію по всій Закарпатській області, в Ужгороді зокрема, була політична партія «Рідне Закарпаття». Від неї по 1-му

ТВО кандидував Мирослав Горват, голова громадської організації «Об'єднання ромів Ужгорода», заступник голови громадської організації «Закарпатське обласне ромське об'єднання «Романі черхень» («Ромська зірка»)), тодішній заступник директора Департаменту соціальної політики, начальник управління соціальних допомог Ужгородської міської ради, правозахисник, журналіст.

Принагідно зауважимо, що власне початок нашої активної політичної діяльності припав власне на місцеві вибори до Ужгородської міської ради VI скликання у 2010 році, коли балотувався від політичної партії «Молодіжна партія України», однак не зміг бути обраним депутатом. Восени 2015 року на виборах до Ужгородської міської ради VII скликання Мирослава Горвата було обрано депутатом від політичної партії «Єдиний центр» (отримав 279 голосів) [15].

На виборах 2020 року ми отримали найбільшу кількість голосів по ТВО № 1 серед інших кандидатів виборчого списку політичної партії «Рідне Закарпаття» – 236 [18]. Це дало змогу стати останнім із шести депутатів, обраних від політичної партії «Рідне Закарпаття» до Ужгородської міської ради.

Цікаво зазначити, що наша передвиборча кампанія як кандидата в депутати до Ужгородської міської ради відзначилася, зокрема, наступними заходами: 1) активне використання соціальних мереж, насамперед «Фейсбук», для пропагування своєї програми як кандидата в депутати та програми політичної партії «Рідне Закарпаття»; 2) публічне звернення до виборців у форматі коротких відеороликів, у тому числі ромською мовою; 3) мобілізація ромського електорату на ґрунті протидії мові ворожнечі щодо ромської етнічної меншини, яку активно використовувала у своїй передвиборчій риторичі праворадикальна політична партія «Альтернатива».

Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» по тому ж 1-му ТВО висунула у виборчому списку місцеву представницю ромської громади Світлану Адам – голову громадської організації «Товариство циган Закарпаття «Рома»», дочку колишнього депутата Ужгородської міської ради Йосипа Адама. Розраховуючи на значну кількість голосів ромів, Світлана Адам несподівано отримала тільки 22 зарахованих голосів виборців (3,7 % від квоти) [2]. Слід зазначити, що велика кількість виборчих бюлетенів, поданих саме за ромських кандидатів у депутати, визнавалися дільничними виборчими комісіями недійсними через їх неправильне заповнення.

Політична партія «Опозиційна платформа – За життя» по ТВО № 1 також висунула свого кандидата-рома – Золтана Адама, голову громадської організації «Романі доля». Золтан Адам набрав усього 7 голосів виборців (1,18 % квоти) [2].

Кілька політичних партій, які брали участь у виборах до Ужгородської міської ради, однак не подолали прохідний 5 % бар'єр, також висували кандидатами в депутати представників ромської етнічної меншини. Так, політична партія «Незалежність» включила у виборчий список по ТВО № 1 представника від ромської громади мікрорайону Радванка Йосипа Шугара. Політична партія «Разом сила» по ТВО № 1 висунула своїм кандидатом у виборчому списку Роберта Тирпака, а по ТВО № 2 – Едуарда Худайберганова [2].

Слід також навести приклади активної політичної участі у виборчому процесі до Ужгородської міської ради кількох етнополітичних лідерів, голів місцевих ромських товариств, які не висували своїх кандидатур, однак значно впливали на хід голосування за кандидатів в депутати від тої чи іншої політичної партії та міського голови Ужгорода. Це, зокрема, Борис Бучко (голова громадської організації «Закарпатське обласне товариство ромів «Романі чгіб»), Аладар Адам (голова громадської організації «Закарпатське циганське культурно-просвітне товариство «Романі Яг»), Аладар Пап (голова громадської організації «Культурне товариство циган Закарпаття «Ром сом»), Вільгельм Пап (голова громадської організації «Товариство музичної культури циган Закарпаття «Лаутарі» (укр. «Музикант»), Іван Балог (голова Закарпатського обласного благодійного фонду «Ромське життя» (ром. «Романо джівіпен»), Геннадій Чічак (голова Закарпатського обласного благодійного фонду «Романо лунго трайо» (укр. «Ромське довге життя»).

Така політична участь вказаних етнополітичних лідерів була зумовлена, зокрема, традиційною ромською ієрархічною структурою громад, а саме патріархальними відносинами у великих родинах [22, s. 59]. Також голови місцевих ромських товариств як моральні авторитети у своїх родинах домовлялися із різними місцевими осередками політичних партій щодо умов голосування за того чи іншого кандидата або партію. Наприклад, голова благодійного фонду «Ромське життя» Іван Балог домовився із членами своєї багаточисельної родини про голосування за нас як кандидата у депутати до Ужгородської міської ради.

Отож, у порівнянні зі складом депутатів Ужгородської міської ради VII скликання (2015–2020 роки), прізвища та кількість депутатів-представників ромської етнічної меншини, залишились ті самі – це Юрій

Мандич (політична партія «Партія твого міста», на виборах 2015 року – політична партія «Відродження») та Мирослав Горват (політична партія «Рідне Закарпаття», на виборах 2015 року – політична партія «Єдиний Центр»).

Участь кандидатів від ромської етнічної меншини у виборах до інших місцевих рад Закарпатської області восени 2020 року також мала свої характерні особливості. Місцеві ромські громадські лідери Закарпатської області взяли активну участь у виборах 2020 року, активно балотуючись до місцевих рад. Варто зазначити, що однією з культурно-історичних особливостей життя ромських громад Закарпатської області є їхнє проживання у компактних поселеннях (таборах), як правило на окраїнах населених пунктів.

Найчисельніша ромська громада Закарпатської області та України в цілому проживає в м. Мукачево, зокрема, в компактному поселенні мікрорайону «Борок-телеп». Її чисельність (за різними неофіційними даними) складає від 7 до 10 тис. осіб, переважно угорськомовних ромів. На виборах до Мукачівської міської ради VIII скликання частина ромської громади та міський голова Мукачева Андрій Балога підтримали висунення кандидатом діючого міського депутата Івана Йонаша – голову благодійного фонду «Нове життя» та пастора релігійної громади «Христинська євангельська церква «Нове життя»». Іван Йонаш балотувався за списком політичної партії «Команда Андрія Балоги» (бувшої політичної партії «Єдиний Центр», яка у 2020 році здійснила ребрендинг на теперішню назву) по ТВО № 4. За Івана Йонаша було віддано 336 голосів виборців (34 % від квоти) [17]. Зазначимо, що Іван Йонаш успішно був обраний депутатом Мукачівської міської ради і на місцевих виборах 2015 року. Тоді він представляв політичну партію «Єдиний Центр» і здобув 498 голосів [14].

Другим за чисельністю ромським компактним поселенням у Закарпатській області є мікрорайон «Окремий Хутір» у м. Берегово (у ньому проживає 6–7 тис. осіб). На виборах до Берегівської міської ради VIII скликання єдиним кандидатом від ромської громади балотувався Рудольф Папп – голова громадської організації «Майбутнє ромів Берегова», який був включений у списки від Демократичної партії угорців України по ТВО № 2. За Рудольфа Паппа віддали свої голоси 204 виборці (48,92 % від квоти) [227]. Цікаво зазначити, що на місцевих виборах 2015 року, від цієї ж Демократичної партії угорців України, був обраний депутатом Берегівської міської ради рідний брат Рудольфа Паппа – Іштван Папп [13].

Представник ромської громади м. Перечин Едуард Тирпак – голова Перечинської районної організації Закарпатського циганського культурно-просвітнього товариства «Романі Яг», балотувався кандидатом до Перечинської міської ради (входить до складу Перечинської міської об'єднаної територіальної громади) від Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина». У БВО № 3 він отримав 84 голоси виборців (10,34 % від загальної кількості голосів по округу) [11, с. 2].

На рівні місцевих виборів 2020 року до сільських та селищних місцевих рад Закарпатської області, слід навести успішне обрання депутатом від ромської громади до Середнянської селищної ради Ужгородського району Леоніда Леонідовича Брежинського-старшого – голову громадської організації «Романо радість». Леонід Брежинський-старший балотувався від політичної партії «Рідне Закарпаття» по БВО № 1, отримавши найбільшу кількість голосів виборців поміж 20-ти кандидатів-суперників, а саме 269 (19,95 %) [12, с. 2]. Як і на прикладі компактних ромських поселень Мукачева (Борок-телеп) та Берегова (Окремий Хутір), така велика кількість отриманих голосів за Леоніда Брежинського-старшого стала можливою завдяки так званому етнічному голосуванню, у даному випадку ромського мікрорайону «Іванівка» селища Середнє.

На виборах до Ужгородської районної ради від політичної партії «Рідне Закарпаття» по ТВО № 6 балотувався Леонід Леонідович Брежинський-молодший, син Леоніда Брежинського-старшого. Він отримав 25 голосів виборців (1,09 % квоти) [3].

Вибори до Берегівської районної ради, які також територіально відбувалися у адміністративних межах бувшого Виноградівського району, відзначились політичною конкуренцією двох ромських громадських лідерів села Підвиноградово, де проживає велика етнічна громада ромів-келдерарів. Перший, Арсеній Богар – голова громадської організації «Романо Бахтало Дром», балотувався від політичної партії «Слуга народу» по ТВО № 3 і отримав 254 голоси (19,25 % від квоти). Другий, Артем Ланьо – голова громадської організації «Підвиноградівське Романо Лачіпо», балотувався від політичної партії «Команда Андрія Балоги» також по ТВО № 3 і отримав 43 голоси (3,25 % від квоти) [4]. Жоден із них не став депутатом Берегівської районної ради.

Характеризуючи особливості політичної участі представників ромської етнічної меншини Закарпатської області як кандидатів у депутати до місцевих рад усіх рівнів виборчого циклу 2020 року, можна констатувати, що більшість з них були головами тої чи іншої неурядової організації.

Як і на попередніх місцевих виборах 2015 року, жоден ромський етнополітичний лідер Закарпатської області не був включений до виборчих списків тої чи іншої політичної партії до Закарпатської обласної ради. Це є свідченням того, що поки що представники ромського громадського середовища Закарпаття не знайшли взаєморозуміння між собою, всередині своїх громад. Вони не володіють достатніми організаційними та фінансовими ресурсами, не навели спільних вагомих аргументів для того, аби потужні місцеві осередки політичних партій були зацікавлені у висуванні та обранні депутатом обласної ради хоча б одного ромського етнополітичного лідера.

Варто зауважити, що найбільше представників від ромської етнічної меншини, які конкурували між собою на виборах до однієї місцевої ради Закарпатської області, – це були кандидати у депутати до Ужгородської міської ради: усього до виборчих списків від різних політичних партій були включені дев'ять осіб, які відкрито декларували свою приналежність до ромської громади (з них шестеро – етнополітичні лідери, голови національно-культурних товариств) та двоє осіб, які відкрито не заявляли про свою ромську етнічність (з них один – був головою кількох неурядових організацій).

У ході проведення виборів 2020 року до місцевих рад можна виділити так званих технічних кандидатів-ромів (які не проводили активної передвиборчої діяльності і які були включені у виборчі списки тільки заради виконання законодавчих вимог щодо кількісного представництва та гендерних квот) і кандидатів-ромів, які мали високий авторитет та довіру серед виборців, займалися агітацією та розраховували отримати депутатський мандат. Загалом на виборах 2020 року до місцевих рад Закарпатської області балотувалися 12 ромських громадських лідерів, голів національно-культурних товариств. Шестеро з них стали депутатами місцевих рад [8, с. 91].

Розпорошеність зусиль ромської громадсько-політичної еліти Закарпаття призвела до фрагментації їхньої політико-партійної ідентифікації: «Рідне Закарпаття» (Мирослав Горват, Леонід Брежинський-старший), «Слуга народу» (Арсеній Богар), Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Світлана Адам, Едуард Тирпак), «Партія твого міста» (Юрій Мандич, Елеонора Кулчар, Валерій Плісов, Роберт Йовні), «Опозиційна платформа – За життя» (Золтан Адам), «Команда Андрія Балоги» (Іван Йонаш, Артем Ланьо), Демократична партія угорців України» (Рудольф Папп).

Крім ромських лідерів, інші кандидати-представники ромської етнічної меншини Закарпатської області також висувалися у списках від різних політичних сил: «Рідне Закарпаття» (Леонід Брежинський-молодший), «Партія мого міста» (Беата Микович), «Разом сила» (Едуард Худайберганов, Роберт Тирпак), «Незалежність» (Йосип Шугар).

Як справедливо констатував етнополітолог Михайло Зан, ромські кандидати «не зуміли скоординувати зусилля та мобілізувати свій етнічний електорат у рамках однієї або двох політичних сил, а сам ромський громадський рух краю і далі залишається сегментованим, зорієнтованим на патрон-клієнтні взаємини та родинно-кланові зв'язки» [8, с. 91–92].

Таким чином, незважаючи на велику чисельність етнічного ромського електорату, ромські громадські лідери Закарпатської області не зуміли за понад тридцять років незалежності України трансформувати цю перевагу у хоча б одного обраного ромського депутата на обласному рівні – до Закарпатської обласної ради. Єдиним представником ромської спільноти Закарпаття, який балотувався до ВРУ був Аладар Адам. Наголосимо, що всі обрані до цього часу ромські депутати впродовж 1991–2020 років – це депутати сільських селищних, міських та районних рад області. Ромські представники традиційно представлені у міських радах Ужгорода, Мукачеве, Сваляви, Берегова, Перечина.

Політико-партійна репрезентація ромських депутатів є досить широкою. Етнополітичні лідери ромських громад обиралися від багатьох політичних партій та блоків різного ідеологічного спрямування. Як правило, висування та підтримка ромських кандидатів з боку тої чи іншої політичної сили відбувається ситуативно, виходячи з умов виборчого законодавства та конкретних електоральних кампаній.

На сьогодні загалом зріс рівень політичної культури ромського населення, яке почало більше орієнтуватися у виборчих кампаніях на представників-кандидатів поміж свого етнічного середовища, за прикладом угорців і румунів краю. Якщо говорити про місцеві органи виконавчої чи судової влади, виконавчі органи місцевого самоврядування, то з огляду на низький рівень освіченості ромських етнополітичних лідерів, тільки одиниці працюють у виконках рад, відділах рад чи державними службовцями.

На наш погляд, українське виборче законодавство в контексті європейських вимог щодо захисту політичних прав представників національних (етнічних) меншин у майбутньому повинно сприяти реалізації активного виборчого права лідерів ромської етнічної меншини на центральному та

регіональному рівнях.

Для підвищення рівня представництва ромських громад у місцевих виборних та виконавчих органах влади у майбутньому, вбачаємо, потрібна реалізація кількох кроків: 1) підвищити рівень громадської та політичної культур ромських етнолідерів через проведення семінарів/тренінгів/навчальних курсів; 2) проведення заходів по т. зв. «позитивній» дискримінації, залучаючи представників ромських громад на місцях до роботи в місцевих органах влади; 3) інформаційно-просвітницька робота серед керівників та персоналу місцевих органів влади щодо етнокультурних особливостей ромських громад; 4) впровадження кращих міжнародних практик щодо включення представників ромських громад у місцеві політичні та управлінські процеси.

Список використаних джерел:

1. Виборчий кодекс України. Верховна Рада України. Законодавство України. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 14.08.2023).
2. Виборчі списки кандидатів у депутати місцевої ради. Закарпатська область. Ужгородська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=9458pf7691=64458pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.htm#56 (дата звернення: 12.03.2021).
3. Виборчі списки кандидатів у депутати місцевої ради. Закарпатська область. Ужгородська районна рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=63575pf7691=63575pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.htm#359 (дата звернення: 12.03.2021).
4. Виборчі списки кандидатів у депутати місцевої ради. Закарпатська область. Берегівська районна рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=63572pf7691=63572pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.htm#136 (дата звернення: 02.03.2021).
5. Виборчі списки кандидатів у депутати місцевої ради. Одеська область. Одеська обласна рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=9473pf7691=9473pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html#89 (дата звернення: 12.03.2021).
6. Виборчі списки кандидатів у депутати місцевої ради. Херсонська область. Каховська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=4005pf7691=65025pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 12.03.2021).
7. Зан М.П. Особливості етнополітичного лідерства у контексті парламентської репрезентації міноритарних етнічних груп України. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2020. № 33. С. 143–168.
8. Зан М.П. Особливості політико-партійного представництва лідерів громадських організацій міноритарних етнічних груп Закарпатської області в контексті місцевих виборів 2020 року. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 30. Одеса, 2021. С. 88–94.
9. Кабачій Р. Ромки на виборах: «Коли ми проводили агітацію, люди тицали пальцями». *50vidsotkiv*. Дата оновлення: 30.11.2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/romky-na-vyborah-koly-my-provodyly-agitatsiyu-lyudytytsyalypaltsyamy/> (дата звернення: 12.08.2023).
10. Мандич Юрій Васильович. *Чесно*. Дата оновлення: 17.08.2023. URL: <https://www.chesno.org/politician/41328/> (дата звернення: 18.08.2023).
11. Місцеві вибори 25 жовтня 2020 року. Протокол Перечинської міської територіальної виборчої комісії Ужгородського району Закарпатської області. Про результати голосування з виборів депутатів Перечинської міської ради. На 3 стор. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/showpprotpt001f01=695pid102=12672pt004f01=3pid494=4pasatt=1.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).
12. Місцеві вибори 25 жовтня 2020 року. Протокол Середнянської селищної територіальної виборчої комісії Ужгородського району Закарпатської області. Про результати голосування з виборів депутатів Середнянської селищної ради. На 4 стор. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/showpprotpt001f01=695pid102=64484pt004f01=1pid494=4pasatt=1.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).
13. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Берегівський р-н, Берегівська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2015. Дата оновлення: 25.10.2015. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/pvm056pid102=9131pf7691=12257pt001f01=100rej=0pt00_t001f01=100.html (дата звернення: 07.03.2021).
14. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Закарпатська обл., Мукачівська міська рада.

- Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2015. Дата оновлення: 25.10.2015. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/pvm057pid112=30pid102=9459pf7691=9459pt001f01=100rej=0pt00_t001f01=100.html#53 (дата звернення: 05.03.2021).
15. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Закарпатська обл., Ужгородська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2015. Дата оновлення: 25.10.2015. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/pvm057pid112=30pid102=9458pf7691=9458pt001f01=100rej=0pt00_t001f01=100.html#53 (дата звернення: 05.03.2021).
16. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Золотоніський р-н, Золотоніська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=7776pf7691=64768pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 12.03.2021).
17. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Мукачівський р-н, Мукачівська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=9459pf7691=63745pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html#52 (дата звернення: 05.03.2021).
18. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Ужгородський р-н, Ужгородська міська рада. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=9458pf7691=64458pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 12.03.2021).
19. Парламент України: Вибори – 98. Інформаційно-аналітичне видання. Частина II. Центр. вибор. коміс.; Редкол.: М.М. Рябець (голова) та ін. Київ: Преса України, 1998. 722 с.
20. Спостереження за виборами в Україні – Заключний випуск (від 30 жовтня 2020 року). Національний демократичний інститут. 16 с. Дата оновлення: 30.10.2020. URL: https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Ukraine%20Local%20Elections%20Statement%20-%20October%202020%20-%20UKR%20final_v2_0.pdf (дата звернення: 15.08.2023).
21. Циганський барон із Ужгорода представляє ромів України в Страсбурзі. *Закарпаття онлайн*. Дата оновлення: 26.11.2008. URL: <https://zakarpatya.net.ua/News/30587-TSyhanskyi-baron-iz-Uzhhoroda-predstavliaie-romiv-Ukrainy-v-Strasburzi> (дата звернення: 15.08.2023).
22. Habryn P., Zan M. Сім'я та родинні зв'язки у громадському середовищі ромів Закарпаття (Україна). *Rómovia – rodina – príbuzenstvo. Interdisciplinárny pohľad. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Časť I*. Bratislava: Ultra Print, s.r.o. 2019. S. 53–60.

Юлія МЕЩЕРЯКОВА,

*студентка факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

Науковий керівник:

Михайло ЗАН,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІТАЛІЇ (НА ПРИКЛАДІ АВТОНОМНОЇ ОБЛАСТІ ТРЕНТИНО-АЛЬТО-АДІДЖЕ)

Етнополітичні процеси в сучасній Європі відіграють велику роль у забезпеченні стабільності, демократії та дотримання прав національних меншин. Італійська Республіка є чудовим прикладом вправного державного регулювання ними. Країна багата культурним та етнічним різноманіттям, де поруч з переважаючою італійською нацією проживають значні групи німецько-, словенсько-, французькомовного та інших населень. В Італії є 5 автономних регіонів: Валле-д'Аоста, Сардинія, Сицилія, Трентіно-Альто-Адідже та Фріулі-Венеція-Джулія. У всіх них вдало впроваджується територіальне управління. Проте одним із найбільш показових регіонів у цьому контексті є саме Трентіно-Альто-Адідже (або ж Південний Тіроль). Приклад цієї області є важливим, так як він дає нам змогу зрозуміти, які саме інституційні, культурні, правові та економічні механізми можуть забезпечити мирне співіснування різних етнічних спільнот у межах однієї країни.

Для кращого розуміння механізмів державного регулювання етнополітичними процесами в регіоні, потрібно розглянути історичні передумови його формування. Південний Тіроль був частиною Австро-

Угорської імперії до 1919 року. Більша частину регіону складало німецькомовне населення. Після Першої світової війни за умовами Сен-Жерменського договору регіон став частиною Італії. У міжвоєнний період в регіоні була сильна етнополітична напруга через насильницьку політику італіанізації. В той час було заборонено використання німецької мови в школах та в адмініструванні. Під час мирних переговорів після Другої світової війни Італія та Австрія домовилися про демократичні гарантії та права, які італійська держава мала забезпечити для німецькомовної групи в межах територіальної структури, що мала бути визначена. Це все зазначалось в угоді Де Гаспері-Грубер, яка заклала основи автономії. Ця територія стала регіоном Трентіно-Альто-Адідже — територією з італійською більшістю, яка входила до регіонального устрою, закріпленого в Конституції, і поступово впроваджувалася протягом наступних десятиліть [1].

На території регіону Трентіно-Альто-Адідже проживають етнічні групи з різними мовами та культурами: окрім італійської, поширені німецька (переважно в Больцано) та ладинська (у Больцано та Тренто), а також менш чисельні мовні групи мохенів і цимбрів у Тренто. Переважна більшість населення Тренто розмовляє італійською (95,8 %), тоді як громади цимбрів і ладинів представлені в окремих муніципалітетах долин Мочено та Фасса (до 3,5 % населення). У провінції Больцано домінує німецька мова (69 %), італійська – 27 %, ладинська – 4 %, проте в місті Больцано більшість уже італійськомовна (74,7 %) через мовну асиміляцію [6]. Всі ці мовні групи мають спеціальні форми захисту: німецькомовна громада є найбільшою меншиною й користується системою гарантій, ладинська група має різний рівень захисту в Південному Тіролі та Тренто, а Конституційний закон № 2 (2001) значно розширив захист ладинів у Тренто й запровадив гарантії для менш чисельних мовних громад, таких як мохени та цимбри [2].

Особливість регіону полягає в тому, що він складається з двох провінцій (Тренто та Больцано), кожна з яких наділена статусом автономної провінції. Цей випадок є унікальним, так як в Італії лише ці дві провінції наділені автономними повноваженнями. Більшість компетенцій протягом років були делеговані від регіону саме до цих двох провінцій. Згідно зі Статутом про автономію, органами регіону та провінцій відповідно є рада, уряд та президент. Внутрішня структура базується на принципах етнічного балансу. В інституціях регіону та провінцій представництво формується так, щоб усі етнічні групи були присутні. Виконавча влада має гарантії участі як італомовних, так і німецькомовних та ладинських громад. Наприклад, у провінції Больцано провінційна рада та провінційний уряд формуються з врахуванням етнічного складу населення: уряд має віце-президентів для німецько- та італомовної груп, склад та представництво міністрів відповідає пропорціям груп. Крім того, існує система «тривожної кнопки» (*alarm-bell procedure*), яка дозволяє мовним групам у провінційному парламенті вимагати окремого голосування чи звернення до Конституційного суду у випадках, коли вони вважають, що законопроекти порушують їхні культурні або мовні права [5]. Така система інституційних механізмів може забезпечувати регіону дотримання автономії, підтримання балансу між мовними групами та його стабільності в межах країни.

Інституційне регулювання етнополітичних процесів у Трентіно-Альто-Адідже спрямоване на зміцнення багатомовності та захист прав мовних груп. У регіоні існує служба з офіційних мов та громадянських прав, яка відповідає за розгляд справ щодо можливих порушень мовних прав громадян. Місцева влада звертає багато уваги на ці проблеми та постійно покращує діяльність цієї служби. Крім того, велика частина державних порталів регіону є дво- або трьомовними. Жителі можуть отримувати цифрові державні послуги рідною мовою. У Трентіно-Альто-Адідже відбувається заохочення населення до володіння одразу декількома мовами регіону. Тобто, працівники, які володіють двома мовами (італійська та німецька), отримують надбавки. Якщо працівники володіють крім того ще і третьою мовою (ладинською) розмір надбавки зростає. Це є особливо актуальним у ладинських муніципалітетах для заохочення та збереження цієї мови [4]. За Статутом регіону, навчання в школах відбувається на мові етнічних меншин, тобто діти можуть здобувати освіту на свої рідній мові. Влада фінансує різні проекти, для покращення роботи навчальних закладів та умов для учнів [3].

У Трентіно-Альто-Адідже засоби масової інформації функціонують на принципах багатомовності. У регіоні представлені не тільки італійські медіа, а і німецькомовні та ладинські представники ЗМІ. Це допомагає всім жителям регіону, незалежно від їхньої мови чи походження, бути проінформованими та мати доступ до ресурсів рідною мовою. Також варто зазначити, що у Південному Тіролі підтримується співпраця між італійською та німецькою громадою для зменшення чи усунення конфліктності між ними.

Ще однією особливістю регіону є фінансова автономія. Біля 90 % отриманих податків залишаються в регіоні. Це дає змогу місцевій владі самостійно вирішувати, як ними розпоряджатись, що призводить до

високого рівня життя в регіоні та хорошої економічної ситуації. Серед основних економічних заходів можна виділити розвиток туристичної сфери, місцевого підприємництва та інфраструктури.

Отже, можна зробити висновок, що регіон Трентіно-Альто-Адідже є чудовим прикладом вдалих механізмів державного регулювання етнополітичних процесів. Завдяки грамотному впровадженню та керуванню автономією усі етнічні групи населення мають рівні права та почуваються залученими у суспільство. У регіоні є налагоджена система освіти, економіка, засоби масової інформації, надання послуг та майже відсутня ворожнеча між населенням. У Трентіно-Альто-Адідже кожен житель може відчувати для себе стабільність, добробут та співпрацю. Місцевій владі вдається це все підтримувати й надалі розвивати. Цей автономний регіон може бути хорошим прикладом грамотного державного регулювання для інших автономій як в Італійській Республіці, так і за її межами.

Список використаних джерел:

1. De Gasperi-Gruber Agreement and the First Statute of Autonomy. *Provincia autonoma di Trento*. URL: <https://www.provincia.tn.it/en/News/Insights/De-Gasperi-Gruber-Agreement-and-the-First-Statute-of-Autonomy> (дата звернення: 02.09.2025).
2. Legge provinciale 23 aprile 2021, n. 6. *Consiglio della Provincia autonoma di Trento*. URL: <https://www.consiglio.provincia.tn.it/attivita/atti-politici/Documents/legge%20provinciale%2023%20aprile%202021%2C%20n.%206.pdf> (дата звернення: 02.09.2025).
3. Legislation for the protection of historical linguistic minorities. *Provincia autonoma di Trento*. URL: <https://www.provincia.tn.it/en/News/Insights/Legislation-for-the-protection-of-historical-linguistic-minorities> (дата звернення: 14.09.2025).
4. Policy Brief: The Autonomy of South Tyrol in 2024. *Autonomy Experience Südtirol*. URL: <https://www.autonomyexperience.org/en/the-autonomy-of-south-tyrol-in-2024/> (дата звернення: 13.09.2025).
5. South Tyrol. *Autonomy Arrangements in the World*. URL: <https://www.world-autonomies.info/territorial-autonomies/south-tyrol> (дата звернення: 13.09.2025).
6. Un'autonomia per tre gruppi. *Provincia autonoma di Bolzano Alto Adige*. URL: <https://autonomia.provincia.bz.it/it/un-autonomia-per-tre-gruppi> (дата звернення: 02.09.2025).

Михайло ЗАН,

доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

Володимир ЛОЙЗИК,

студент магістратури 2-го року навчання
освітньо-професійної програми «Політологія»
(Ужгородський національний університет)

КОРСИКА ЯК ЕТНІЧНА ТЕРИТОРІАЛЬНА АВТОНОМІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Острів Корсика (8 680 км²) розташований в Середземному морі біля західного берега Італійської Республіки, на північ від острова Сардинія. Тут проживають представники окремого романомовного мікроетносу корсо, який нараховує близько 300 тис. осіб. Вони розмовляють чизмонтанською та ольтремонтанською говірками італійської мови, що також вважаються діалектами корсиканської мови, яка споріднена з лігурійською мовою. Корсиканська мова поширена як на Корсиці, так і на півночі Сардинії, острівного автономного регіону Італії. Принагідно зауважимо, що найбільш відомим у світі етнічним корсинкацем залишається імператор Наполеон I Бонапарт (1769–1821).

Корсиканці як носії власної етнічної культури та французькі громадяни є білінгвами, які поряд із материнською мовою, використання якої дедалі скорочується, вживають французьку мову. Водночас корсиканська мова не є широко поширеною на острові, де не залишилося жодного корсиканського одномовного представника, а французька мова виступає як «лінгва франка». Поширення корсиканської мови є однією з вимог, висунутих націоналістами, які використовують її в своїх публічних кампаніях. Відтак корсиканська мова виступає базовим маркером етнічної ідентичності, яку просувають етносепаратистські рухи на острові [1].

Після десятилітніх вимог організованого громадянського суспільства у форматі етнонаціоналістичних політичних партій, лівих та правих політичних сил, на Корсиці було впроваджено лінгвістичну політику, яка надає пріоритет освіті, засобам масової інформації та присутності корсиканської мови в публічній сфері, що починає давати результати, незважаючи на несприятливу законодавчу базу. Водночас її результати є пом'якшеними, оскільки державна політика сама по собі не може гарантувати відродження корсиканської мови, про що засвідчують результати соціолінгвістичного дослідження, проведеного в 2021 році [5].

Корсика презентує один із класичних прикладів європейського регіоналізму, що поєднує етносепаратистську складову. Етнонаціональний рух корсиканців має тривалу історію, що поєднує мовно-культурне відродження, політичний радикалізм та поступову еволюцію від збройної боротьби до мирного політичного процесу.

На підставі узагальнення історичних студій [2; 3; 4] умовно можна виділити наступні *етапи формування корсиканського етносепаратистського руху*.

- 1) *Історичні передумови* другої половини XVIII – кінця XIX ст. (існування незалежної Корсиканської республіки (1755–1769) під проводом Пасквале Паолі (1725–1807), який став іменем-символом для корсиканських етнонаціоналістів та процесу формування корсиканської ідентичності на тлі централізаційних процесів у Франції).
- 2) *Етнокультурний ренесанс*, формування національної свідомості корсиканців у поєднанні з соціально-економічною стагнацією острова (початок XX ст. – 1960-ті роки).
- 3) *Радикалізація корсиканського етносепаратизму* в 70–80-х роках XX ст. («захоплення виноградників» в Алерії як символ корсиканського протесту в умовах поділу острова на два департаменти (1975); створення Фронту національного визволення Корсики/*Fronte di Liberazione Naziunale Corsu, FLNC* (1976); терористичні акти та вимоги незалежності; створення політичного руху за визнання корсиканців).
- 4) *Політика мирного домагання автономії* в 2000-х – 2010-х роках (референдум про розширення автономії (2003), демілітаризація та поступовий вихід із підпілля Фронту національного визволення Корсики (2014), зростання електоральної підтримки корсиканських етнонаціоналістів, їх перемога на локальному та регіональному рівнях (2015, 2017, 2021 роки).
- 5) *Сучасний етап* (корсиканські партії формують стабільну більшість у місцевій асамблеї; вимоги офіційного визнання корсиканців як окремого народу, надання широкої автономії та захисту корсиканської мови; відновлення французьким урядом діалогу про розширення автономії після заворушень у березні 2022 року, спричинених смертю борця за незалежність Корсики Івана Колонні (1960–2022)).

Необхідно відзначити, що автономний статус Корсики був отриманий 30 липня 1982 року в результаті тривалого конфлікту між радикальними етнонаціоналістами Фронту національного визволення Корсики та центральним урядом Франції. Втім обсяг автономних повноважень не задовільняв радикалів й боротьба продовжувалася далі.

Автономія Корсики розширювалася поетапно в рамках поступових реформ, що здійснювалися в контексті децентралізаційних процесів у Франції. Нижче виділяємо *шість етапів розширення автономного статусу Корсики*.

- 1) *Перший Статут Корсики* (Закон 30 липня 1982 року створив виборну Асамблею Корсики/*Assemblée de Corse*, регіональний представницький орган, що отримав ширші повноваження, аніж звичайні регіональні ради Франції. Запроваджено виконавчий орган влади – Раду Корсики/*Conseil exécutif de Corse*. Компетенції місцевої влади охопили економічний розвиток, просторове планування, охорону культурної спадщини та підтримку корсиканської мови).
- 2) *Другий Статут Корсики* (Закон від 13 травня 1991 року створив особливу одиницю – Територіальну спільноту Корсики/*Collectivité territoriale de Corse (франц.)/Cullettività territoriale di Corsica (корс.)*, яка мала винятковий статус серед усіх регіонів Франції. Асамблея Корсики отримала значно ширші повноваження, зокрема, щодо ухвалення *програмних документів* у сферах економіки, освіти, культури та навколишнього середовища. Вперше на офіційному рівні передбачалася підтримка корсиканської мови поряд із державною (французькою).
- 3) *Реформа 2002 року* («Закон Жокса» 22 січня 2002 року розширив автономію в сфері освіти (можливість викладання корсиканською мовою), транспортної та енергетичної

інфраструктури, культурної політики, збереженні довкілля та регіональному плануванні. Передбачено елемент законодавчої адаптації (Асамблея Корсики, не ухвалюючи закони самостійно, змогла просити парламент Франції пристосувати їх до місцевої специфіки).

- 4) Референдум 6 липня 2003 року про подальше розширення автономії через створення регіонального парламенту з повноваженнями під час формування бюджету. Проект змін був відхилений мінімальною більшістю «проти» (50,98 %) при явці понад 60 % жителів острова.
- 5) Реформа 2015–2018 років й створення єдиної адміністративної одиниці *Спільноти Корсики/Collectivité de Corse*. В 2015 році парламент Франції ухвалив закон про об'єднання департаментів Верхня та Південна Корсика. 31 січня 2018 року Спільнота Корсики отримала всі повноваження регіону й департаментів разом. Це підвищило рівень автономії публічного управління регіону (єдиний парламент/асамблея та єдиний виконавчий орган).
- 6) *Сучасний етап (2022–2025 роки)*. Після переговорів з урядом Франції в 2022 році було розпочато процес обговорення можливого подальшого автономного статусу, включно з питанням офіційного визнання корсиканської мови та можливістю ширшої законодавчої адаптації. Подальші дискусії тривають, водночас нового Статуту поки не ухвалено.

Таким чином, корсиканці (корсо) є представниками окремого романомовного мікроетносу Європи. Впродовж тривалого часу в їх середовищі сформувався етнотерористський рух, який набув піку радикалізації в 1970–1980-х роках. Поступово рух трансформувалася у мирний політичний процес домагання автономії в складі Франції. Після 1982 року Корсика послідовно отримувала більше повноважень у сфері економіки, культури, мови, освіти та управління. Вона пройшла шлях від звичайного регіону з особливими органами влади до територіальної спільноти зі специфічним статусом у складі унітарної Французької Республіки.

Список використаних джерел:

1. Blackwood Robert J. Corsican language status and speaker attitudes – minority language education, polynomia and distanciation. A Thesis Submitted for the Degree of PhD at the University of St Andrews, 2002. 360 p. URL: https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/14608?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.09.2025).
2. Blackwood Robert J. The State, the Activists and the Islanders: Language Policy on Corsica. Springer Dordrecht, 2008. 164 p. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4020-8385-3?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.09.2025).
3. de la Calle L., Fazi A. Making Nationalists out of Frenchmen?: Substate Nationalism in Corsica. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2010. № 16 (3–4). P. 397–419. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13537113.2010.527228?scroll=top&needAccess=true> (дата звернення: 26.09.2025).
4. Paci D. 'Je suis corse, un homme de village': Towards a Study of Contemporary Corsican Nationalism (1959–98). *History*. 2023. Vol. 108. Issue 383. P. 556–580. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-229X.13378> (дата звернення: 26.09.2025).
5. Urteaga Olano E. La politique linguistique en Corse. *Oñati Socio-Legal Series*. 2025. Vol. 15. № 2. P. 747–774. URL: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/2198/2483> (дата звернення: 25.09.2025).

Володимир АЛМАШІЙ,

кандидат історичних наук,
лаборант лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства
імені Михайла Тиводара факультету історії та міжнародних відносин
(Ужгородський національний університет)

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ РУХІВ У СЛОВАЧЧИНІ В КІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

У кінці 1980-х – початку 1990-х рр. зросла вага національних складових у внутрішній і зовнішній політиці багатьох країн світу. Загальне пом'якшення міжнародного клімату, зменшення конфронтації в світовій політиці супроводжувалися зростанням потенційної загрози конфліктності по відношенню до держав на регіональному і субрегіональному рівнях із-за міжетнічних протиріч, охопивши

багатонаціональні держави. Центральна і Південно-Східна Європа (ЦПСЕ) в другій половині 1980-х – першій половині 1990-х рр. перетворилася в потенційно вибухонебезпечний регіон, позаяк в переважній більшості розташованих тут державах прослідковувалися тенденції до загострення міжетнічних конфліктів, а на рівні побутової свідомості продовжували існувати невдоволення вирішенням національно-територіальних питань. Подекуди настрої на користь перегляду існуючих кордонів актуалізувалися різними неформальними, подекуди юридично оформленими, рухами і суспільними організаціями.

Національні проблеми не оминули Чехословаччину, коли після «оксамитової революції» 1989 р. вони поступово загострилися в Словаччині. Наслідки тоталітаризму в політиці, економіці, культурі, невіршеність словацького національного питання, незадоволення угорської меншини обмеженнями в галузі освіти та інших сферах, словакізація і українізація русинів, відсутність уваги до проблеми ромів та інше, що приховувалося і придушувалося тоталітарною системою, проявили себе у внутріполітичному житті [8, с. 15].

Однією з основних складових національного питання в Словаччині і ЧСФР були проблеми словацько-чеських відносин, майбутньої чехословацької держави. В кінці березня 1990 р. це питання загострилося після того, як Федеральні Збори прийняли рішення про подвійну назву держави, що призвело до демонстрацій в Словаччині і неоднозначної реакції в Чехії. Перед червневими парламентськими виборами «традиційні» і новостворені словацькі партії за своїми поглядами поділилися на прихильників федерації в оновленій, демократичній формі і незалежної Словаччини. Національні протиріччя між чехами і словаками використовувалися представниками окремих партій та угруповань Словаччини в їхній боротьбі за владу й вплив в республіці. Спостерігалось невдоволення словаків своїм становищем [8, с. 16].

У кінці 1989 – на початку 1990-х рр. у СР відбулась радикальна зміна моделі суспільно-політичного розвитку внаслідок краху комуністичного режиму та здійснення демократичних перетворень [6, с. 23]. Проте, утвердження Словаччини як національної держави ускладнювала ситуація з чисельною угорською меншиною, на якій спекулювали окремі політичні партії. В середині 1990-х рр. контроль над словацьким демократичним транзитом отримали ті політичні сили, які просували ідею націоналізму з популістською риторикою [5, с. 19]. Складний структурний контекст для демократизації в 1990-х рр. створювали політико-інституційні, соціально-економічні, соціокультурні, етнонаціональні чинники. За прем'єрства В. Мечіара в Словаччині конструювалася конфліктна модель суспільно-політичного розвитку [6, с. 25], що проявлялася у відносинах національних меншин (передусім угорської) до титульного словацького етносу, русинів до українців, тощо.

Важливою складовою національної проблематики було становище національних меншин. Особливо гостро постало питання з угорською меншиною (яка нараховувала 580 тис. з 5,1 млн. населення Словаччини) і її правах в Південній Словаччині. Вже в перші місяці 1990 р. комуністична преса згладжувала гострі кути і навіть заперечувала саму проблему словацько-угорських протиріч. Натомість націоналістично налаштовані угруповання, особливо в середині Словацької національної партії (далі – СНП) та партій і організацій, що об'єдналися довкола неї, перебільшували й роздмухували непорозуміння в угорсько-словацьких взаєминах. В одному з виступів лідера СНП В. Моріца восени 1990 р. було заявлено, що краще (достойний) комуніст, ніж який-небудь угорець [8, с. 16].

На загострення уваги нової влади до питання національних меншин впливали і міжнародні та загальноєвропейські стандарти. Парламентом і урядом СР були здійснені кроки в бік нормалізації міжетнічних взаємин, зокрема їхнє листування з представниками Угорщини. Проблемні питання становища національних меншин обговорювалися на зустрічі лідерів Чехословаччини, Польщі і Угорщини в Братиславі у квітні 1990 р. (що відкрило шлях на рівні лідерів Угорщини, Чехословаччини, Польщі до нормалізації відносин, покращення становища і розширення прав меншин). Було обіцяно угорською і чехословацькою сторонами зробити все необхідне для покращення становища і розширення прав нацменшин. Наслідком було прийняття закону про словацьку державну мову 25 жовтня 1990 р., в якому зазначалося, що якщо представники національної меншини складають в місті чи населеному пункті не менше 20 % населення, то вони можуть використовувати там свою рідну мову в офіційних відносинах [8, с. 16]. Цей закон був неоднозначно сприйнятий в Словаччині.

Впродовж 1990-х років у СР нова словацька демократична еліта вважала своїм завданням мирний демонтаж тоталітарного режиму. У національному плані гостро постало угорське питання. В середовищі національних меншин активну діяльність розгорнули представники угорців, які створили 18 листопада

1989 р. об'єднання Угорська незалежна ініціатива (далі – УНІ) (перший політичний рух угорців на зразок словацької Громадськості проти насилля (ГПН)), представники якої входили до складу республіканського і федеративного парламентів, ввійшовши в коаліцію з ГПН), що представляло угорську меншину в перебудованих законодавчих та владних структурах і запропонувало власне бачення вирішення їхнього життя в республіці. В 1989 р. М. Дюраї наполягав на тому, що інтереси угорців, як меншини, забезпечить лише їхня політична організованість як самостійного суб'єкту [10, с. 35], адже кількість угорців, відповідно до перепису 1991 року, складала 567 296 осіб, що становило 10,8 % населення Словаччини, будучи найбільшою національною меншиною республіки. Переважна їх кількість проживала на території Трнавського (24,8 %) та Нітранського самоврядних країв (30,2 %).

Посилення словацьких націоналістичних рухів та партій, таких як Союз Штура, Матиці словацької та Словацької національної партії, викликало спротив угорської меншини, яку вже не задовольняла ліберальна позиція УНІ (представникам якої не вдалося досягти створення угорського університету в містах Комарно або Нітра). 31 березня 1990 р. в Братиславі була створена радикальна угорська партія «Співіснування», ставши в опозицію до словацьких національних рухів. Її очолив М. Дюраї, словацький політик-дисидент, один з підписантів Хартії 77. Його заступником став С. Гавлік (етнічний поляк). Вона виступала захисником інтересів усіх національних меншин у країні: угорської, німецької, польської та української. Партія діяла на території усієї Чехословаччини, проте особливо впливовою була в угорськомовних районах Словаччини [2, с. 129].

Псувало міжетнічні взаємини між словаками та угорцями їх історичне минуле, в якому перші були піддані мадяризації в часи існування угорських державних утворень. В умовах національного піднесення 1989–1992 років ця негативна історична пам'ять розпалювала вогнище непорозуміння та протиріч. Чеські та словацькі автори оцінювали Угорщину ХХ ст. як державу з «тріанонською травмою», яка, втративши більшість своїх земель після підписання Тріанонського договору 1920 року, намагалася реабілітувати історичну травму за рахунок збільшення прав угорців, що проживали у сусідніх державах [2, с. 128; 9, с. 12]. Представники руху Суспільство проти насилля (СПН), Християнсько-демократичного руху (ХДР), Демократичної партії Словаччини (ДП) з самого початку займали виважену позицію. Ще в січні 1990 р. новий голова ДП М. Кветко висловлювався за надання угорцям усіх необхідних умов для їхнього національного розвитку, однак, щоб при цьому не страждало життя словаків, що відбувалося в деяких місцях Південної Словаччини, де існував певний шовінізм, який робив неможливим співіснування угорців і словаків. Разом з тим, за кордоном існував потужний емігрантський рух, який наполягав на виділенні угорської меншини з республіки [8, с. 16].

Такий розвиток подій підштовхував представників угорської національної меншини активізувати свою політичну діяльність. Результатом цього стало утворення угорських політичних партій в Словаччині, які почали виникати відразу після розпаду комуністичного режиму. У Словаччині існувало аж п'ять угорських партій. Три з них мали своє представництво в парламенті: Консервативний Угорський християнсько-демократичний союз (рух) (УХДС) (утворилась з УНІ), ліберальна Угорська народна партія (УНП) та право-ліберальний рух Співіснування, що в національних питаннях виступав з найрадикальніших позицій. Вже напочатку 1990-х років політичні сили угорської громади СР були фрагментовані заідеологічними орієнтаціями. Так, Угорський християнсько-демократичний союз (рух) декларував консервативну ідеологію, Угорська громадянська партія – соціально-ліберальну, а «Співіснування» – право-ліберальну доктрину. На парламентських виборах 1990 та 1992 років виборчу коаліцію угорських політичних сил утворили Співіснування–УХДС (УНІ об'єдналась із словацьким рухом СПН), отримавши на обидвох електоральних кампаніях по 14 мандатів у парламенті Словаччини. Під час виборів 1994 року була створена Угорська Коаліція у складі Угорського християнсько-демократичного руху та Угорської громадянської партії, яка отримала дещо більше – 10,1 % (17 мандатів) [4, с. 122]. Позитивним у діяльності угорських політичних партій Словаччини було те, що різні партійні платформи не стали їм на заваді при створенні виборчої коаліції [1, с. 203].

Етнічною групою, яка також була представлена на рівні словацького загальнодержавного та регіонального політикуму, була ромська спільнота, яка, за неофіційними даними на 1990-й рік, нараховувала близько 500 тис. осіб. Її рух активізувався. Відбулися з'їзди, на яких йшла мова про переслідування ромів в попередні десятиліття, наявності в школах спеціальних класів для ромських дітей, а в лікарнях – спеціальних відділень. Було створено декілька ромських організацій, метою яких була боротьба за підвищення культурного і освітнього рівня свого народу, за його права [8, с. 17]. Ще в листопаді 1989 року Ромська громадська ініціатива (далі – РГІ) підтримала процеси демократизації, чим

привернула увагу та здобула підтримку ромів Чехословаччини. У 1990 році РГІ була зареєстрована як політична партія, яка ставила за мету гарантування ромам рівноправного становища у суспільстві, акцентуючи на соціально-економічних та освітніх проблемах ромського населення. Після розпаду ЧСФР вона залишалася найбільш помітним представником інтересів ромів Словаччини. Окрім РГІ, були створені також інші ромські політичні партії (Політичний рух ромів Словаччини – РОМА, Партія ромської коаліції, Партія ромського союзу Словаччини), які не мали суттєвого впливу. Більшість з них мали статус регіональних політичних об'єднань, деякі навіть не намагалися зареєструватись. Ромським політичним партіям так і не вдалося здобути вагомої підтримки електорату і бути представленими в словацькому парламенті [7, с. 16]. Велика кількість громадсько-політичних організацій ромів, амбіції їх лідерів практично розпорошували ромський електорат Словаччини [4, с. 123–124].

Із 1990 року в середовищі українського соціуму Чехословаччини виникли дві громадські структури, які розмежували єдиний автохтонний ареал українців Східної Словаччини – Русинська оброда (укр. мовою «Русинське відродження») та Союз русинів-українців (колишній Культурний Союз українських трудящих) Чехословаччини, з 1 січня 1993 року – Словацької Республіки, спричинивши конфлікт на рівні лідерів думок, інтелігенції, представники якої розпочали дискусії (далекі від наукових), про національну ідентичність, (а насправді змагання за посади, вплив, доступ до бюджетних асигнувань). Розмежування русинів та українців призвело до того, що ці меншини перестали контактувати між собою, що, в свою чергу, створило додаткові проблеми для уряду, зокрема з фінансуванням [3, с. 170].

Відбувалося значне зменшення фінансування культурно-мистецьких акцій українців (зокрема, фестиваль української культури у Свиднику), втратила, ще донедавна, значні позиції україномовна сфера освіти, культури, видавничої справи, засобів масової інформації Пряшівського та Кошицького країв. Український національний театр, який діяв з 1945 року у Пряшеві, на початку 1990-х років було перейменовано на Театр імені Александра Духновича. Відбувалося протистояння довкола Руського Дому в Пряшеві. Тривалий час продовжувалися спроби деукраїнізації Музею української культури у Свиднику [4, с. 125]. СРУ ЧС, з 1993 року СРУ СР, виступав на захист їхніх інтересів. 3 березня 1994 року було ініційовано створення для Північно-Східного регіону Словаччини самостійного політичного суб'єкту українців.

25 червня 1994 року у Пряшеві відбулося засідання Підготовчого комітету Піддуклянської демократичної громади (початкова назва Піддуклянський громадянський форум), створення якої підтримали своїми підписами більше тисячі громадян. У своїй програмі партія ставила на меті захищати права, потреби й інтереси населення Північно-Східного регіону СР, приймати участь у вирішенні господарських та соціальних питань тощо. 6 вересня 1994 року вона була зареєстрована Міністерством внутрішніх справ СР як політичний суб'єкт української меншини. 27 травня 1995 року відбувся Установчий з'їзд ПДГ, який ухвалив Статут, Програму і Резолюцію до найвищих державних органів СР і політичних суб'єктів.

Висновки

Таким чином, революційні події кінця 1989 р. спричинили потужні процеси «національного відродження» всіх народів, які населяли Чехословаччину. Перебіг подій 1989–1993 рр. торкнувся всіх національних (етнічних) меншин, які долучилися до боротьби за свої національні права, ставлячи перед собою різноманітні цілі, відповідно до рівня розвитку своєї самосвідомості: від культурно-освітніх до політичних вимог.

Від початку заснування Чехословаччини був визначальним етнонаціональний фактор. Однак більшість проблем, пов'язаних зі становищем національних меншин, залишались невирішеними майже до розпаду Чехословацької федерації. Результати переписів 1991 та 2001 років засвідчили, що близько 14 % населення Словаччини становили національні меншини, що являлося одним з найвищих показників у країнах Центральної Європи. Впродовж першої половини 1990-х років для Словаччини був притаманний націонал-популістський етап становлення словацької етнонаціональної політики, який характеризувався переважанням радикально-націоналістичної риторики, посиленням авторитарних тенденцій в державному управлінні, нехтуванням правами національних меншин, втіленням дискримінаційної меншинної політики у період правлячої коаліції на чолі з В. Мечіаром. Лише угорський та ромський електорати Словаччини до середини 1990-х років вийшли на політичний рівень самоорганізації. Проте в словацькому парламенті політично була представлена лише угорська меншина.

Важливим для Словаччини було угорське національне питання, яка (з середини 1990 р.) розпочала законодавчі заходи щодо посилення суверенізації республіки, для ідеології якої угорці були консолідуючим фактором. Проте, угорські політичні сили не змогли вплинути на процес поділу Чехословаччини, не дивлячись на свою про-федеральну налаштованість і політичну організованість,

зосередившись на захисті угорського населення південної Словаччини. Прийняття мовного закону було першою ознакою посилення націоналістичних ідей у СР. Впродовж суспільно-політичних трансформацій ромський етнос вперше було визнано національною меншиною з часу існування Чехословаччини.

Міжетнічні взаємини в Чехословаччині базувалися на відносинах словаків і чехів, довкола яких відбувалися усі соціально-політичні й економічні перетворення та взаємодії етнічних меншин всередині кожної з республік. До таких відносилися моравани у Чехії, угорці, українці у Словаччині, роми, які проживали в обох республіках. Ці меншини, створювали свої політичні сили, які були представлені у республіканських Національних Радах та Федеральних Зборах, проте не всім вдалося досягти успіхів. Це було викликано відсутністю єдиного політичного центру, який би формулював вимоги і механізми досягнення поставлених цілей. Національні меншини мали достатнє представництво у законодавчому та представницьких органах влади, яке відображало їх кількісне співвідношення серед населення республік. Відсутність чітких алгоритмів дій позбавляло їх можливості впливати на політичне життя Чехословаччини, де основну роль відігравали словацько-чеські відносини, а представникам етнічних меншин залишалася можливість обирати одну із сторін конфліктів. Представники політичного бомонду національних меншин переважно виступали за збереження федеративного устрою Чехословаччини, будучи союзниками федеральної влади у її державницьких намірах. Отож, у контексті посткомуністичних трансформацій країн Центральної Європи словацький шлях демократичного переходу відзначався особливою траєкторією.

Список використаних джерел:

1. Алмашій В. Стан проблем національних меншин в Словацькій Республіці на прикладі угорської національної меншини. *Carpatica-Karpatika*. Історія і культура Карпат (до десятиріччя утворення НДІ карпатознавства). Ужгород, 2002. Вип. 19. С. 193–206.
2. Бака В. Суспільно-політичні зміни в Чехословаччині та її розпад (грудень 1989 – 1992 рр.). Дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ, 2016. 230 с.
3. Гичка Н. Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Ужгородський національний університет. Факультет суспільних наук [головний редактор М. Вегеш]. Вид-во УжНУ «Говерла». Ужгород, 2010. Вип. 14. С. 168–170.
4. Зан М. Національні меншини Словацької Республіки як суб'єкти політики. *Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право*. Науковий збірник. 13 лютого 2014 року, м. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. С. 117–128.
5. Ключкович А.Ю. Політичний режим в Словаччині в 1994–1998 рр.: боротьба авторитарних і демократичних тенденцій розвитку. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 18–23.
6. Ключкович А.Ю. Еволюція моделі суспільно-політичного розвитку в Словацькій Республіці. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спец. 23.00.02 – Політичні інститути та процеси. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2020. 43 с.
7. Лазар Н. В. Політика Словацької Республіки щодо національних меншин: інституційно-правові та політичні аспекти: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Чернівці, 2006. 22 с.
8. *Советское славяноведение*. 1992. № 1. С. 3–26.
9. Deák L. Trianonská trauma. *Přítomnost*. Praha, 1990. № 5. S. 12;
10. Homišinova M. Etablovanie maďarských politických subjektov a ich miesto v politickom zastupiteľstve Slovenskej republiky. *Etnické minority na Slovensku*. Košice. 1997. S. 34–44.

Андрій ПОПОВИЧ,
студент 2-курсу спеціальності 052 Політологія
факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)
Науковий консультант:

Михайло ЗАН,
доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Вступ

Політична участь національних меншин є важливим індикатором рівня демократичного розвитку держави. Забезпечення представництва меншин у виборних органах влади сприяє врахуванню їхніх інтересів та зміцненню суспільної згуртованості. Словацька Республіка суттєво відрізняється за етнічним складом від багатьох сусідів: за переписом 2011 року, 12,2 % населення Словаччини належали до національних меншин [1]. Серед них найбільшими є угорська меншина (8–9 % населення) та ромська меншина (офіційно близько 2 %) [1]. Саме ці дві спільноти перебувають у центрі уваги словацької етнополітики, складаючи разом понад 85 % всіх меншинових груп країни [1].

Історично питання прав і участі угорців та ромів у Словаччині було чутливим як у внутрішньому, так і в міжнародному вимірах. Угорська громада Словаччини сформувалася внаслідок зміни кордонів після Першої світової війни (Тріанонський договір 1920 р.) і компактно проживає на півдні країни вздовж кордону з Угорщиною [1]. Ромська громада проживає дисперсно по всій території, часто в окремих поселеннях, і стикається з системними соціально-економічними проблемами. В новітній історії (після 1993 р.) Словаччина задекларувала відданість європейським принципам захисту прав меншин, приєднавшись до ключових міжнародних документів – Рамкової конвенції про захист національних меншин (1995) та ін. Однак забезпечення реальної політичної участі меншин залишається викликом.

Мета статті – дослідити особливості політичного представництва угорської та ромської національних меншин у Словацькій Республіці, проаналізувати їхню участь у виборах і діяльність у виборчих органах, виявити ключові проблеми та оцінити відповідність державної політики європейським стандартам. У контексті поставленої мети автор прагне розглянути: 1) участь угорської громади в політичному житті Словаччини та її представленість у парламенті й місцевому самоврядуванні; 2) участь ромської громади у виборах та особливості її представництва; 3) інституційні механізми підтримки меншин з боку словацької держави; 4) європейські стандарти й рекомендації щодо політичної участі меншин та їх імплементація у Словаччині.

Участь угорської національної меншини у політичному житті Словаччини

Угорці є найбільшою національною меншиною Словаччини. За переписом 2021 року, угорську національність вказали 422 тис. осіб (7,75 % населення), а додатково ~34 тис. осіб обрали угорську як другу національність [12]. Сукупно частка угорців оцінюється близько 456 тис. осіб (≈8,3 %) [12]. Традиційно угорська громада компактно проживає у південних прикордонних районах; у 2 округах вони складають більшість населення, ще в 10 округах – від 15 % до 50 % [1]. Угорська меншина має давню історію політичної мобілізації: ще в 1990-ті роки угорці створили власні партії, які успішно конкурували на виборах різних рівнів.

На загальнонаціональному рівні угорська спільнота була представленою в парламенті з часу здобуття незалежності Словаччиною (1993 р.) аж до 2020 р. через діяльність етнорегіональних партій. Найбільш впливовою силою була Партія угорської коаліції (*SMK-MKP*), що незмінно проходила до Національної Ради (парламенту) у 1990-х та 2000-х роках, іноді в коаліції з загальнословацькими партіями [1]. Представники *SMK-MKP* неодноразово входили до складу урядових коаліцій (наприклад, у 1998–2006 рр.) [1]. У 2010 р. на фоні внутрішніх розбіжностей від *SMK* відкололася група на чолі з Белою Бугаром, що заснувала нову партію «*Most-Híd*» (словацько-угорська назва «Міст») [1]. «*Most-Híd*» позиціювала себе як міжетнічна партія угорців і словаків та також здобула підтримку виборців – на виборах 2010 р. вона подолала 5 % бар'єр і отримала менше місць, ніж традиційна *SMK*, якій тоді не вистачило лише 0,65 % голосів для проходження [1]. У наступні роки дві угорські партії діяли паралельно, розділивши

електорат: жодна з них окремо вже не досягала рівня підтримки понад 10 % (як було до 2010 р.) [1].

Роздрібленість угорського політикуму призвела до поступового зниження представленості. Перед виборами 2020 року відбулися спроби об'єднати угорські сили – було створено виборчий блок МКО (*Magarská komunitná spolupatričnosť – Magyar Közösségi Összefogás*), куди увійшли SMK-МКП, рух «*Spolupatričnosť-Összefogás*» та Угорський форум [1]. Однак паралельно балотувалася і партія «*Most-Híd*», що відмовилася від об'єднання [1]. У результаті на парламентських виборах 29 лютого 2020 р. жодна з угорських партій не подолати 5 % бар'єр: блок МКО набрав 3,9%, а «*Most-Híd*» – 2,05 % голосів [1]. Вперше за всю історію незалежної Словаччини угорська меншина не отримала представництва в Народній Раді [1]. Цей результат засвідчив проблему: єдиний загальнонаціональний виборчий округ і виборчий поріг у 5%, що рівною мірою застосовується до всіх партій, стали серйозним викликом для меншинних партій, навіть таких чисельних, як угорська [5, с. 38].

Прагнучи відновити вплив, у 2021 р. основні угорські політичні сили Словаччини об'єдналися в єдину партію «Альянс» (*Szövetség-Alliance*) [8]. Новостворена партія сподівалася повернутися до парламенту на дострокових виборах 30 вересня 2023 р., мобілізувавши ~450-тисячну угорську громаду [8]. Опитування напередодні виборів давали «Альянсу» шанс подолати бар'єр (підтримка коливалася біля ~5,4 %) [8]. Однак за підсумками голосування партія отримала лише 4,38% голосів (близько 130 тис. виборців) і знову залишилася без мандатів. Таким чином, угорська меншина вдруге поспіль (2020 і 2023 рр.) лишилася без прямого представництва на національному рівні [8]. Лідер «Альянсу» Крістіян Форро охарактеризував результат як історично високий (жодна угорська партія давно не набирала стільки голосів), але недостатній для подолання порогу [8]. Він відзначив кілька причин невдачі, зокрема нижчу явку у традиційно угорських округах порівняно із загальнонаціональною (явка по країні сягнула рекордних 68,5 %) та розпорошення голосів через медійні прогнози про шанси партії [8].

Відсутність угорської партії у парламенті актуалізувала питання захисту інтересів меншини. Хоча формально всі громадяни мають рівне виборче право, на практиці великі меншини опиняються без голосу в законодавчому органі. Представники угорської громади та експерти наголошують, що чинна система не враховує особливостей меншин. Зокрема, Консультативний комітет Ради Європи у 2022 р. констатував, що 5-відсотковий поріг є бар'єром для меншинових партій, і останні вибори показали: те, що раніше було неможливим для малих меншин, тепер стало надзвичайно складним навіть для двох найбільших меншин Словаччини [5, с. 38].

Зауважимо, що влада СР на цей час не запровадила жодних винятків чи понижуючих коефіцієнтів для етнічних партій: закон вимагає 5 % голосів для входження в парламент як для «загальнонаціональних», так і для «меншинних» партій [5, с. 37]. Відповідно, угорська громада мусить виборювати представництво або через успішну власну партійну платформу, або шляхом інтеграції своїх кандидатів у списки словацьких партій. Поки що другий шлях використовується недостатньо – за оцінками, словацькі партії рідко включають представників меншин на прохідні місця списків [5, с. 38]. Це підтверджує приклад останнього скликання парламенту, де фактично відсутні депутати-угорці, попри значну частку угорського населення.

Незважаючи на парламентську кризу представництва, угорська меншина продовжує відігравати помітну роль на місцевому і регіональному рівнях. У південних районах діють угорські політичні об'єднання, які успішно представлені в органах місцевого самоврядування. На виборах до органів самоврядування країв та громад угорські кандидати регулярно обираються депутатами рад, а в населених пунктах з переважаючим угорським населенням громади обирають своїх мерів. Наприклад, на муніципальних виборах 2022 року партія «Альянс» досягла «історичного успіху» – отримала перемогу в ряді південних громад і контролює посади голів самоврядних округів Дунайська Стреда, Комарно та Рімавська Собила [8].

Таким чином, на місцевому рівні угорці зберігають пропорційне представництво, користуючись також правами на рідну мову в офіційному спілкуванні (у громадах, де частка меншин ≥ 15 %, закон гарантує вживання мови меншини в адміністрації) [2]. Однак відсутність голосу угорської меншини у національному парламенті породжує занепокоєння щодо врахування їхніх інтересів у загальнодержавній політиці, особливо з огляду на повернення до влади сил з певною націоналістичною риторикою. Зокрема, в новому уряді після виборів 2023 р. представлена Словацька національна партія (SNS), відома у минулому антиугорськими заявами [8].

Отже, угорська меншина Словаччини пройшла шлях від стабільного парламентського представництва до фактичної відсутності голосу на центральному рівні через дію виборчої системи та

внутрішньої фрагментації. Це ставить на порядок денний питання пошуку інструментів, що дозволили б забезпечити політичну репрезентацію цієї спільноти відповідно до її питомої ваги в населенні і європейських принципів інтеграції меншин.

Участь ромської національної меншини у політичному житті

Роми є другою за чисельністю меншиною Словаччини, хоча їхню точну кількість визначити складно через особливості ідентифікації. За даними останнього перепису 2021 року лише 67,2 тис. осіб (1,23 % населення) вказали ромську національність. Водночас 1,8 % населення (близько 100 тис.) назвали ромську мову рідною [12], що побічно свідчить про більшу чисельність ромської громади. Урядові оцінки та дослідження громадських організацій дають значно вищі цифри: за оцінкою Уповноваженого уряду СР з питань ромських громад А. Раваса (2019), в країні проживало близько 440 тис. ромів (≈8% населення) [10]. Інші джерела називають цифру ~400 тис. осіб, або приблизно 7-8% населення [11]. Така розбіжність пояснюється тим, що значна частина ромів при переписах декларує себе словаками чи угорцями, або не декларує національність взагалі через побоювання стигматизації [6].

Ромська громада Словаччини має специфічний соціально-демографічний портрет. Близько 150 тис. ромів живуть у стані крайньої бідності й соціальної ізоляції, багато хто – в відокремлених сільських поселеннях з недостатньою інфраструктурою [11]. Рівень безробіття, бідності, неграмотності серед ромів значно перевищує середньонаціональні показники. Згідно з даними проєкту *Roma Civil Monitoring*, ризик бідності серед ромів сягає ~87 % проти 13 % середнього по країні [11]. Така маргіналізація напряму впливає і на політичну участь: багато представників ромської меншини не мають належного доступу до якісної освіти та інформації, що ускладнює їхню інтеграцію у політичний процес.

Упродовж 1990-х – 2000-х років політичне представництво ромів у Словаччині було майже відсутнім. Хоча формально роми визнані національною меншиною і мають право засновувати партії, жодна ромська політична сила не змогла подолати бар'єр навіть на рівні місцевих виборів у масштабах регіону, не кажучи про національний рівень. Періодично виникали ромські партії та громадські рухи (наприклад, Ромська громадянська ініціатива в 90-х роках), але рівень їх підтримки серед ромського населення і поготів серед інших виборців залишався низьким – як правило, частки відсотка. Основні словацькі партії також не поспішали включати ромів до своїх списків через упередження частини електорату.

Ситуація почала поступово змінюватися в останнє десятиліття. Вперше представник ромської меншини здобув мандат у Національній Раді у 2012 році – ним став Петер Поллак, обраний за списком партії *OLaNO (Ordinary People)* [5, с. 38]. Він же обійняв посаду Уповноваженого уряду СР у справах ромських громад, що було важливим сигналом політичної інтеграції. Надалі партія *OLaNO* та деякі інші залучали окремих відомих ромських активістів. Найбільшого успіху вдалося досягти на виборах 2020 року, коли до парламенту пройшли одразу три ромські депутати – усі за списком руху *OLaNO*, який здобув перемогу на виборах [13]. Серед них були Ян Герак, Петро Поллак-молодший та Ярміла Ваньова – громадські діячі та журналісти ромського походження. Така подія стала безпрецедентною: уперше роми отримали представництво, більш-менш співмірне з їхньою часткою населення (2 % депутатів при офіційно ~2 % ромів за переписом).

Проте слід зазначити, що поява ромських депутатів стала наслідком радше ініціативи окремої антикорупційної партії, а не системного вирішення питання представництва. На жаль, високі очікування ромської громади не повною мірою справдилися. Як зазначають самі ромські активісти, присутність кількох ромів у парламенті не призвела до відчутних змін у їх повсякденному житті [5, с. 37]. Зокрема, політики-роми не завжди мали можливість суттєво впливати на порядок денний чи лобювати спеціальні заходи для своєї громади. Крім того, одного з ромських депутатів (Я. Герака) було достроково позбавлено мандату в 2021 р. через скандал, що також дещо дискредитувало ідею представництва.

На парламентських виборах 2023 року партія *OLaNO* отримала значно менше голосів і ромські кандидати з її списку не змогли переобратися (П. Поллак-молодший посів непрохідне місце). Таким чином, у новому скликанні 2023–2027 рр. ромська меншина знову немає очевидного представника.

На місцевому рівні ситуація повільно покращується. Завдяки змішаній системі виборів до органів місцевого самоврядування (багатомандатні округи, відносна простота балотування) дедалі більше ромів обираються депутатами сільських і міських рад. У невеликих населених пунктах з значною часткою ромського населення з'являються мери-роми. За інформацією Ради Європи (2022), у країні нараховувалося близько 41 ромського мера (здебільшого у селах), що є позитивним зрушенням [5, с. 38]. Втім, на фоні ~2900 муніципалітетів країни ця цифра залишається скромною (близько 1,4%) [5, с. 38].

Представники ромів визнають, що навіть на місцевому рівні вони часто залишаються ізольованими: існує Асоціація ромських мерів, яка діє окремо від загальної асоціації міст і сіл, і ромські лідери більше покладаються на власні ресурси та взаємодопомогу, ніж на підтримку держави чи колег-неромів [5, с. 5].

До причин низької політичної участі ромів належать як об'єктивні соціально-економічні фактори, так і прояви дискримінації. По-перше, значна частина ромського населення сконцентрована у депресивних регіонах, де рівень участі у виборах традиційно нижчий. По-друге, недостатня освіта і політична обізнаність обмежують можливість ромів висувати кандидатів і консолідувати електорат. По-третє, має місце негативне явище підкупу голосів у ромських поселеннях – деякі партії чи місцеві лідери зловживають скрутним становищем ромів, скуповуючи їхні голоси на виборах до органів влади [9]. Міжнародні спостерігачі фіксували такі випадки на місцевих виборах, що підриває легітимність політичного процесу у цих громадах [9]. По-четверте, суспільні упередження: частина електорату ставиться упереджено до ромів, що знижує шанси ромських кандидатів, особливо у більших містах або в списках загальнонаціональних партій.

Для посилення інтеграції ромів у публічне життя словацька держава створила низку інституцій та програм. Ще 1991 року роми отримали офіційний статус національної меншини. З 1990-х діє *Уповноважений уряду СР з питань ромських громад* – спеціальний орган, покликаний координувати стратегії соціальної інтеграції ромів. Остання урядова *«Стратегія рівності, інклюзії та участі ромів до 2030 року»* (ухвалена у 2021 р.) визначає п'ять пріоритетів: освіта, житло, зайнятість, здоров'я та боротьба з дискримінацією [5, с. 4]. План дій до Стратегії включає заходи і щодо політичної участі ромів. Попри наявність стратегічних документів, реальне залучення ромів до прийняття рішень залишається низьким. Консультативний комітет Ради Європи відзначає, що участь ромів у офіційній політиці не відповідає їх частці населення, а *«жодних спеціальних механізмів підтримки політичної репрезентації меншин на законодавчому рівні в Словаччині немає»* [1]. Таким чином, проблема представництва ромської громади залишається актуальною і потребує як державної уваги, так і активізації зусиль всередині самої громади (через виховання нових лідерів, підвищення громадянської освіти, боротьбу з корупційними практиками підкупу голосів тощо).

Інституційна підтримка та нормативно-правові рамки захисту меншин у Словаччині

Словацька Республіка сформувала базову систему інституцій для захисту прав національних меншин та сприяння їх участі в суспільному житті. Ця система включає як загальні правові гарантії, так і спеціальні органи, відповідальні за меншинну політику.

На конституційному рівні Словаччина закріпила рівність прав громадян незалежно від етнічного походження. Стаття 12 Конституції СР проголошує, що ніхто не може бути дискримінований за ознаками національності або етнічного походження [3]. Стаття 34 гарантує особам, які належать до національних меншин, право на розвиток власної культури, використання рідної мови, отримання інформації рідною мовою, об'єднання у національні об'єднання, а також право брати участь у вирішенні справ, що їх стосуються [5, с. 39]. Таким чином, конституційно визнано принцип участі меншин у публічних справах. Водночас у Конституції прямо не передбачено механізмів реалізації цього права (наприклад, квот у представницьких органах).

Спеціальним законодавством врегульовано окремі аспекти меншинних прав. Ключовим є *Закон «Про вживання мов національних меншин» №184/1999* (зі змінами), який дозволяє офіційне використання мов меншин у тих адміністративно-територіальних одиницях, де частка відповідної меншини становить від 15% населення (поріг було знижено з 20 % до 15 % у 2011 р.) [2]. Цей закон забезпечує мовні права угорців, русинів, українців, ромів та інших меншин у місцевому самоврядуванні – зокрема, право звертатися до органів влади рідною мовою, встановлення двомовних назв населених пунктів тощо. В галузі освіти діє мережа шкіл з навчанням мовами меншин (передусім угорською, частково русинською та українською); для ромів, на жаль, рідною мовою освіта майже не надається, натомість існують програми підготовки асистентів вчителів для роботи з ромськими дітьми.

Для реалізації та моніторингу меншинної політики створено урядові консультативно-дорадчі органи. Головним із них є *Рада Уряду Словацької Республіки з питань прав людини, національних меншин і гендерної рівності*. Ця Рада – постійний дорадчий орган, очолюваний міністром юстиції, що здійснює моніторинг виконання державою міжнародних зобов'язань щодо прав людини і меншин [1]. У складі Ради працює кілька комітетів, один з яких спеціалізується на справах національних меншин та етнічних громад. Іншим ключовим інститутом є *Уповноважений уряду СР з питань національних меншин* – посадова особа при уряді (призначається прем'єр-міністром), яка має мандат стежити за дотриманням

державою міжнародних договорів у сфері захисту меншин, вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства, підтримувати культурні ініціативи меншин тощо [1]. Офіс Уповноваженого виконує радше координаційні та аналітичні функції, маючи постійний діалог із представниками меншин.

Поряд із цим існує окремий *Уповноважений уряду СР у справах ромських громад* (інколи неформально званий «ромським омбудсменом» – А.П.). Цей інститут був запроваджений з огляду на специфічність проблем ромів і необхідність окремих підходів. Уповноважений з питань ромських громад розробляє та імплементує спеціальні програми інтеграції (освітні, житлові, антикризові) та координує дії різних міністерств щодо ромського населення [11]. При ньому діють робочі групи за напрямками стратегії до 2030 р. Фактично, сфера відповідальності цього Уповноваженого – соціально-економічна інтеграція, тоді як питання політичної участі та правового статусу меншин загалом охоплює Уповноважений з питань національних меншин.

Важливим майданчиком для діалогу є *Комітет Словацької Республіки з питань національних меншин та етнічних спільнот* – дорадчий орган, утворений при Уповноваженому з питань меншин. Комітет складається з двох палат: Палати представників меншин та Палати представників центральних органів влади [1]. До першої входять делегати від зареєстрованих меншин: наразі 5 представників від угорської меншини, 4 – від ромської, по 2 – від чеської, русинської та української, по 1 – від польської, німецької, єврейської, болгарської, хорватської, сербської, моравської спільнот [1]. До другої палати входять представники ключових міністерств і урядові уповноважені (в т.ч. з питань ромів та розвитку громадянського суспільства) [1]. Комітет обговорює проекти нормативних актів, державні програми, висловлює рекомендації уряду. Однак його повноваження є суто консультативними – він не має права вето чи прямих важелів впливу на рішення уряду. Деякі меншини критикують Комітет за недостатню ефективність, вказуючи що його чисельний склад (по одній особі від менших громад) і відсутність реальних повноважень не дозволяють повною мірою захищати інтереси різноманітних меншин [5, с. 38]. Незважаючи на це, сам факт існування інституційного механізму консультацій на найвищому державному рівні є позитивним – далеко не в усіх державах регіону створено подібні постійно діючі органи [1].

Фінансову підтримку культурного розвитку меншин забезпечує *Фонд підтримки культури національних меншин (Kultminor)*, створений у 2017 році. Фонд щорічно розподіляє державні гранти на проекти у сфері освіти, культури, ЗМІ мовами меншин тощо. Кожна офіційно визнана меншина має квоти на представництво у керівних органах Фонду. Це важливий інструмент збереження ідентичності меншин, проте він опосередковано сприяє і їх політичній суб'єктності, фінансуючи наприклад меншинові ЗМІ, які підвищують поінформованість громад про політичні процеси.

Таким чином, держава Словаччина створила базові умови для участі меншин у суспільно-політичному житті: гарантовано права на рівність і збереження ідентичності, діють постійні консультативні органи, фінансуються культурно-освітні ініціативи. Водночас спеціальних *позитивних дій* саме щодо політичного представництва – таких як квоти у виборних органах чи скасування виборчого порогу для партій меншин – не запроваджено [5, с. 38]. Виборче законодавство СР нейтральне до питання меншин: парламент обирається за пропорційною системою (єдиний загальнонаціональний округ) з 5 % бар'єром для всіх партій [5, с. 37]. На місцевих виборах діють багатомандатні округи без спеціальних правил для меншин – представництво визначається винятково конкуренцією кандидатів. Як наслідок, реалізація конституційного права меншин на участь в управлінні залежить від загальних умов політичної боротьби та доброї волі домінуючих партій щодо включення меншин. Представники меншин і правозахисні організації звертають увагу на необхідність удосконалення інституційних механізмів – зокрема, запровадження спеціальних гарантій представництва великих меншин на національному рівні (чи то у формі скасування/зниження виборчого порогу, чи то через інші виборчі моделі) [1]. Дискусії на цю тему тривають: пропонувалося, наприклад, надавати кожній значній меншині по одному гарантованому місцю у парламенті або ж звільнити меншинні партії від загального 5 % бар'єру [1]. Поки що ці ідеї не знайшли політичної підтримки, і урядовці наполягають, що правова база і так забезпечує рівні можливості, а питання – в практичній імплементації законів [1].

Європейські стандарти щодо політичної участі меншин та їх імплементація

Словаччина як держава-член Європейського Союзу та Ради Європи підпорядковується низці міжнародних стандартів у сфері прав національних меншин, у тому числі щодо їх участі у публічних справах. Європейські інституції протягом останніх десятиліть розробили важливі рекомендації та зобов'язання, які окреслюють рамки політики участі меншин.

Ключовим документом Ради Європи є *Рамкова конвенція про захист національних меншин*

(набрала чинності для СР у 1998 р.). Стаття 15 Конвенції зобов'язує держави-учасниці створювати необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та суспільно-політичному житті [5, с. 6]. Це положення трактують як вимогу до держав вживати проактивних заходів для залучення меншин до процесу прийняття рішень, зокрема через їх представленість в законодавчих, виконавчих та адміністративних органах. Консультативний комітет РЄ з питань меншин у своїх висновках неодноразово наголошував, що *формальна рівність недостатня*, якщо меншини де-факто позбавлені голосу; потрібні спеціальні механізми, аби гарантувати, що меншини мають своїх представників там, де ухвалюються рішення, які їх стосуються [5, с. 38].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) теж розробила орієнтири в цій сфері. В *Копенгагенському документі* ОБСЄ (1990) держави взяли зобов'язання забезпечувати особам, що належать до меншин, можливість брати участь у громадських справах без дискримінації [7]. Важливим аналітичним документом стали *Лундські рекомендації щодо ефективної участі національних меншин у суспільному житті* (розроблені Верховним комісаром ОБСЄ у справах меншин, 1999 р.). Лундські рекомендації узагальнюють найкращі практики різних держав і пропонують інструменти для двох вимірів участі: 1) участь у прийнятті рішень (через представницькі органи, консультативні ради, децентралізацію тощо); 2) самоврядування (через автономні структури, культурну автономію) [7]. Зокрема, зазначено, що держави можуть застосовувати *спеціальні заходи*, аби забезпечити представництво меншин у парламентах – такі як квоти на місця, зниження виборчого порогу, створення багатомандатних округів у місцях компактного проживання меншин, або право дорадчого голосу для представників меншинних спільнот [7]. ОБСЄ підкреслює, що вибір моделі залежить від національного контексту, і не встановлює обов'язкових для всіх формул. Водночас, відсутність будь-яких заходів при явній нерепрезентативності меншин розглядається як проблема, що потребує вирішення.

Європейський Союз не має прямої законодавчої компетенції в сфері виборчих систем держав-членів, проте питання прав меншин є складовою *політичних критеріїв* членства (Копенгагенських критеріїв 1993 р.). Словаччина в процесі вступу до ЄС (1990-ті рр.) зазнала критики за становище ромів і була змушена продемонструвати прогрес у боротьбі з дискримінацією та в інтеграції меншин. Після вступу до ЄС держава продовжує виконувати загальноєвропейські політики: так, у 2011 р. Рада ЄС започаткувала *Рамкову стратегію ЄС з інтеграції ромів*, у руслі якої Словаччина прийняла власні національні стратегії (остання – до 2030 р.) [11]. Хоча наголос зроблено на соціальній інтеграції (освіта, зайнятість, охорона здоров'я, житло), одним із принципів є *активна участь ромів у розробці, впровадженні та моніторингу політик*, що опосередковано стосується і політичного представництва. Єврокомісія моніторить виконання цих стратегій, зокрема й те, як держави залучають ромські громади до процесів прийняття рішень. Крім того, загальні принципи недискримінації (ст. 21 Хартії основних прав ЄС) та рівності можливостей стосуються також політичних прав.

У випадку Словаччини європейські інституції регулярно звертають увагу на проблеми, пов'язані з представленістю меншин. Окрім вже згаданих рекомендацій РЄ щодо виборчого порогу, варто відзначити оцінки правозахисних організацій. Згідно зі звітом *Freedom House* «Свобода у світі 2024», роми в Словаччині значно недостатньо представлені у владних структурах; також повідомлялося про практики підкупу голосів у ромських поселеннях, що підривають реальну політичну участь цієї меншини [9]. В цьому ж звіті зазначено, що політичні права різних груп у цілому захищені законом, але дискримінація та упередження в суспільстві заважають окремим групам, особливо ромам, досягти суттєвого представництва [9]. Така оцінка підтверджує, що формальна рівність (всі громадяни мають право обиратися) ще не гарантує реальної інклюзії меншин, якщо не усунуто соціальні перешкоди.

Враховуючи рекомендації міжнародних експертів, словацька влада частково відреагувала на виклики. На законодавчому рівні обговорюється можливість прийняття *комплексного Закону про статус національних меншин*, який би закріпив принципи захисту меншинних прав і, ймовірно, врегулював процедури визнання меншин, функції консультативних органів тощо [5, с. 4]. Уряд СР у своїй позиції 2022 р. до чергового циклу моніторингу Рамкової конвенції визнав, що «проблематика ромів є серед пріоритетів уряду на 2020–2024 рр.» і що вживаються заходи для компенсування минулих порушень (зокрема, було започатковано схему відшкодування ромським жінкам – жертвам примусової стерилізації). Тобто, акцент поки робиться на соціально-правовому захисті [4]. Щодо виборчої реформи – у 2023 р. парламент СР відхилив ідею запровадження багатомандатних регіональних округів замість єдиного загальнонаціонального; зменшення виборчого бар'єру для меншинних партій теж поки не знайшло підтримки. Водночас представники меншин продовжують порушувати це питання: так, *Круглий стіл*

угорців Словаччини (об'єднання меншинних організацій) у своїх альтернативних звітах до РЄ наполягає на скасуванні або зниженні порогу [5, с. 39]. Консультативний комітет РЄ у своєму 5-му Висновку (2022) прямо «висловив жаль, що Словаччина не підтримує парламентського представництва меншин шляхом скасування 5 % порогу», і відзначив, що через це інтереси меншин практично не враховуються у нинішньому складі парламенту [5, с. 40]. Ці зауваження є серйозним сигналом, що словацька модель потребує вдосконалення, аби відповідати духу європейських зобов'язань країни.

Європейський досвід демонструє, що існує багато механізмів забезпечення політичної участі меншин, і вибір залежить від специфіки країни. У державах, де меншини компактно проживають, часто використовуються *територіальні рішення* – створення виборчих округів у місцях проживання меншин чи навіть автономні утворення з власними виборними органами (як, наприклад, автономний край Воєводина у Сербії для багатоетнічного населення). У інших державах діють *гарантовані квоти*: приміром, у парламенті Хорватії зарезервовано 3 місця для сербської меншини і по 1 місцю для ще кількох меншин; у Словенії два депутатських мандати гарантовані угорській та італійській громадам. Румунія застосовує модель, за якою кожна визнана нацменшина має право на 1 місце в Палаті депутатів, якщо її організація взяла участь у виборах і отримала щонайменше ~5% від квоти, необхідної для обрання одного депутата (фактично поріг для меншин значно нижчий) – завдяки цьому в румунському парламенті на цей час представлено 20 національних меншин [7]. В Угорщині після реформи 2011 р. запровадили особливий інститут: меншини, які не набрали достатньо голосів для мандата, можуть делегувати до парламенту свого представника-обмудсмена (без права вирішального голосу) – хоча ця модель теж має обмежену ефективність [7]. У Польщі для партій, що представляють зареєстровані нацменшини, не встановлено 5% бар'єру на виборах до Сейму – цим користується німецька меншина, яка стабільно представлена депутатом від Опольського регіону.

На цьому тлі Словаччина виглядає країною, що обрала *модель інтеграції через загальні політичні процеси* без особливих правил для меншин. Така модель може працювати за умови, коли меншини або достатньо численні і консолідовані, щоб самостійно подолати виборчі бар'єри, або успішно інтегровані в загальнонаціональні партії. Аналіз показує, що ані угорська, ані тим більше ромська меншини нині не мають належного представництва в словацькому парламенті. Угорці втрачають мандати через розпорошеність голосів і жорсткі вимоги системи, роми – через сукупність соціальних та політичних причин. Основні словацькі партії якщо й включають представників меншин, то поодинокі (для прикладу, у списках ліберальної партії «Прогресивна Словаччина» 2023 р. обиралися декілька кандидатів-угорців, але вони не афішували етнічну програму; консервативні партії найчастіше висувують етнічних словаків).

Європейські стандарти не вимагають від держав запровадження конкретної моделі, натомість підкреслюється кінцева мета – забезпечити ефективну, а не номінальну, участь меншин у політиці. У випадку Словаччини міжнародні експерти фактично радять рухатися в напрямку позитивних дій. Рада Європи рекомендує державі серйозно розглянути питання про скасування або принаймні гнучкіше застосування виборчого порогу для меншинних партій [5, с. 36]. Також наголошується на необхідності кращої взаємодії між органами державної влади та представниками меншин при підготовці законів, зокрема, щоб враховувати, як нові закони можуть вплинути на меншини [5, с. 39]. ОБСЄ через свого Верховного комісара з прав нацменшин може надавати експертизу та допомогу Словаччині у реформуванні політик, якщо держава виявить таку ініціативу.

Варто підкреслити, що посилення представництва меншин відповідає не лише зобов'язанням Словаччини, але й її національним інтересам. Участь меншин у владі сприяє зниженню міжетнічної напруги, інтеграції суспільства, кращому розумінню та розв'язанню проблем на місцях (чи то питання двомовних назв, чи соціальної інфраструктури в поселеннях меншин). Наприклад, представники угорської меншини в минулому уряді лобіювали інвестиції в регіони Південної Словаччини та захист мовних прав; представники ромів могли б ефективніше просувати соціальні проекти для своїх громад. Зрештою, це вписується у загальноєвропейську концепцію «*єдності в різноманітті*», де повага до прав меншин є фундаментальною цінністю.

Висновки

Політичне представництво угорської та ромської національних меншин у Словацькій Республіці має свої особливості та виклики. Угорська меншина, будучи чисельно великою і історично впливовою, створила розвинені політичні структури і тривалий час була інтегральною частиною словацького політичного процесу – через партії, представлені в парламенті та уряді. Однак внутрішні поділи та відсутність виборчих послаблень для меншин призвели до того, що останнім часом угорці втратили місця

в парламенті. Це оголило проблему «жорстких правил гри», які не враховують багатоетнічного характеру суспільства. Ромська меншина, попри поступовий демографічний ріст, досі залишається недостатньо представлена на всіх рівнях – окремі успіхи (три депутати у 2020 р., кілька десятків мерів і депутатів місцевих рад) не компенсують загальної картини маргіналізації. Причини цього – глибоко вкорінені соціальні проблеми, стигматизація ромів та брак політичних можливостей.

Словацька держава забезпечила базові умови для реалізації політичних прав меншин (рівне виборче право, право створювати партії, консультативні ради при уряді). Проте відсутність *спеціальних механізмів підтримки* означає, що меншини конкурують у політичному процесі на рівних із більшістю, що ставить їх у завідомо не вигідне становище з огляду на меншу чисельність та ресурси. Європейські стандарти та порівняльний досвід інших держав вказують, що для справедливого представництва інколи потрібні коригуючі заходи – тимчасові чи постійні. Випадок Словаччини – показовий: при суто пропорційній виборчій системі велика угорська меншина протягом останніх двох скликань фактично вилучена зі складу парламенту, а велика ромська меншина ніколи не була представлена пропорційно своїй чисельності. Це викликає занепокоєння з точки зору дотримання духу міжнародних зобов'язань країни.

Із огляду на вищезазначене, доцільно рекомендувати словацькій владі розглянути можливість реформ, спрямованих на посилення політичної інклюзії меншин. Такими реформами можуть бути: 1) скасування або зниження виборчого порогу для партій, що представляють національні меншини; 2) запровадження гарантійного мандату для найбільшої меншини (угорської) у парламенті; 3) активніше залучення представників меншин у виборчі списки загальнонаціональних партій (через внутрішньопартійні квоти чи інші стимули). Важливо також підтримувати зростання освіченої меншинової еліти та лідерів громадської думки серед меншин, щоб вони могли успішно конкурувати на виборах. Інституційні консультації (через раду чи комітети) слід доповнювати реальним впливом – наприклад, наданням консультативним органам права законодавчої ініціативи з питань меншин або обов'язкового висновку щодо законопроектів, що стосуються меншинних прав.

У перспективі, забезпечення повноцінної політичної участі угорської та ромської громад принесе користь самій Словаччині. Це зміцнить репутацію країни як демократичної і правової держави, зменшить простір для міжетнічних маніпуляцій (у т.ч. з-за кордону, з боку тих, хто хоче використати меншини у геополітичних цілях), та сприятиме гармонійному розвитку суспільства. Європейський Союз та Рада Європи готові підтримувати Словаччину на цьому шляху експертною і фінансовою допомогою. Відтак, імплементація європейських стандартів участі меншин залишається важливим напрямом удосконалення словацької демократії на шляху до справжнього *інклюзивного суспільства*, де різноманітність сприймається як особливий ресурс, а не перешкода.

Список використаних джерел:

1. Драпак М. Система захисту прав меншин та управління різноманіттям у Словаччині. URL: http://prismua.org/ethno_sk/ (дата звернення: 05.09.2025).
2. Закон СР Про вживання мов національних меншин № 184/1999 З.з. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-184> (дата звернення: 05.09.2025).
3. Конституція Словацької Республіки (Закон № 460/1992 З.з.). URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460> (дата звернення: 05.09.2025).
4. Офіційний сайт Урядового уповноваженого СР з питань меншин. – URL: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk> (дата звернення: 05.09.2025).
5. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Fifth Opinion on the Slovak Republic (adopted 2022). URL: <https://rm.coe.int/5th-op-slovak-republic-en/1680a6e4ee> (дата звернення: 05.09.2025).
6. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2019. URL: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/atlas-romskych-komunit/atlas-romskych-komunit-2019/> (дата звернення: 05.09.2025).
7. Balázs V. International Standards on the Right to Participation of Minorities in Public Life. URL: dpceonline.it (дата звернення: 05.09.2025).
8. Ethnic Hungarian Alliance Falls Short of Threshold for Representation in the Slovak Parliament. URL: <https://hhf.org/2023/10/05/ethnic-hungarian-alliance-falls-short-of-threshold-for-representation-in-the-slovak-parliament/> (дата звернення: 05.09.2025).
9. Freedom House. Slovakia – Freedom in the World 2024, Country Report. URL: <https://freedomhouse.org/country/slovakia/freedom-world/2024> (дата звернення: 05.09.2025).
10. Nestorová Dická J. Demographic Changes in Slovak Roma Communities in the New Millennium. URL:

<https://www.mdpi.com/2071-1050/13/7/3735> (дата звернення: 05.09.2025).

11. Roma Civil Monitoring. Slovakia – Country Overview URL: <https://www.romacivilmonitoring.eu/countries/slovakia/> (дата звернення: 05.09.2025).
12. Slovak Census Reveals Data on Country's National Minorities URL: <https://hhrf.org/2022/01/20/slovak-census-reveals-data-on-countrys-national-minorities/> (дата звернення: 05.09.2025).
13. Three Romani candidates now legislators after Slovak election: Ján Herák, Peter Pollák Jr. and Jarmila Vaňová URL: <https://romea.cz/en/world/three-romani-candidates-now-legislators-after-slovak-election-jan-herak-peter-pollak-jr-and-jarmila-vanova> (дата звернення: 05.09.2025).

Роман БАНДУРОВИЧ,

*аспірант 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
кафедра політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

Науковий керівник:

Надія КІЧЕРА,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

СУСПІЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСНУЮЧІ БАР'ЄРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Питання мирного співіснування різних етносів та національних меншин у контексті міжетнічного діалогу в сучасному суспільстві є особливо важливим. Посилюють актуальність питання глобалізаційні та інтеграційні процеси, міграція, підвищення ймовірності поліетнічності у раніше моноетнічному середовищі. Враховуючи специфічність, неоднозначний характер даних процесів, перед державами постають виклики та завдання, вирішення яких потребує розробки та впровадження механізмів забезпечення прав та свобод представників національних меншин.

Для сучасних демократичних держав світу характерними є моделі етнополітики, в яких однією з домінуючих рис є концепція мультикультуралізму, відповідно до якої важливим є забезпечення широких прав та можливостей для представників національних та етнічних меншин країни, забезпечення можливостей для збереження, прояву та підтримки власної самобутності, конструктивного співжиття з іншими етносами. Це стосується і Словацької Республіки, в якій частка представників національних меншин є значною. Найчисельнішими національними меншинами є угорці, роми, русини та чехи. Роми, як одна з найчисельніших меншин держави, що характеризується своїми національними та культурними особливостями та низьким ступенем суспільної включеності та інтеракції, займають серед представників даних меншин особливе місце. Тут додаткової уваги потребує зокрема і теоретичний аналіз моделей етнополітики, насамперед щодо контексту інтеграції.

Аналізуючи інтеграційну модель етнополітики вітчизняний етнополітолог Р. Коршук пропонує розмежувати її на дві самостійні підмоделі – асиміляційну та власне інтеграційну. З точки зору дослідника, головною метою інтеграційної моделі виступає в першу чергу політична інтеграція, формування єдиної політичної та громадянської нації, натомість культурні та етнічні особливості залишаються [2, с. 80]. На думку В. Андріяш, інтеграція постулює процес, у якому багатоманітність елементів культури комбінується у єдність, утримуючи базову ідентичність [1, с. 104].

На рівні Європейського Союзу у жовтні 2020-го року було прийнято «Ромський стратегічний рамковий документ ЄС для рівності, інклюзії та участі на 2020-2030 роки» (англ. «EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020-2030») [5], який розглядає три базові поняття інтеграції ромської національної меншини в контексті етнокультурної політики держави: «соціально-економічне включення», «ефективна рівність» та «змістовна участь». Поряд з тим, варто зазначити, що у даному документі розглядається проблема інтеграції ромської меншини, а питанню її повноцінної самореалізації в культурному, соціальному, економічному та політичному житті суспільства увага не приділяється.

У Словаччині не існує єдиного закону, який би регламентував всі питання етнополітики держави комплексно. Однак дієвими є ряд галузевих законів, що регулюють забезпечення невід'ємних прав

національних меншин [4]. Словаччина підпадає під періодичні моніторинги щодо виконання міжнародних документів у сфері захисту прав меншин. При цьому варто зазначити, що у звіті, присвяченому дослідженню та аналізу статусу ромських громад у Словацькій Республіці, стосовно них використовується термін «*marginalized Rome community*» [6, с. 6], тобто «маргіналізована ромська громада». Відповідно констатується факт виключення ромів з основних соціальних, економічних, культурних або політичних сфер життя. Особливий акцент у зазначеному звіті було зроблено на вирішенні проблеми нетерпимості щодо ромів, що може проявлятися у сфера освіти, науки та культури. Важливим є підвищення рівня обізнаності представників ромської спільноти про свої права. Це має здійснюватися за постійного моніторингу зі сторони відповідних державних органів з метою активізації зусиль щодо захисту ромського населення від будь-яких проявів дискримінації [3, с. 4].

Ромська меншина чисельно займає третю позицію у етнічній структурі населення країни (дані перепису населення Словацької Республіки за 2021-й рік, що є останніми актуальними даними станом на 2025-й рік). Незважаючи на даний факт, існує велика кількість невирішених питань в різноманітних сферах життя ромів, серед яких найважливішими залишаються освіта, рівень зайнятості, рівень життя представників ромських громад. У Словаччині створені належні умови для забезпеченості обізнаності громадян стосовно своїх прав, а представники меншин також можуть приймати активну участь у прийнятті рішень, які їх стосуються.

Кращому ознайомленню національних меншин із законодавством держави за ініціативою Уповноваженого у справах національних меншин сприяло створення спеціальної консультативної мовної групи. У рамках співпраці з Міністерством юстиції, нею були підготовані переклади основних законодавчих пріоритетів влади у сфері розвитку національних меншини. Переклади доступні також ромською мовою [7].

Дієвим інструментом координації дій між національними міністерствами та іншими суб'єктами держави у сфері забезпечення відповідного статусу національних меншин є галузеві національні стратегії та плани. Ретельне планування дає змогу вчасно та адекватно реагувати на виникнення проблем, що стосуються забезпечення прав і свобод представників національних меншин в державі.

Система такого типу сприяє збереженню стабільності та злагодженості в етнонаціональній сфері політики держави. Стабілізуючою її функцією є налагодження процесу інтеграції та активної соціалізації представників маргіналізованих груп. Для ромської національної меншини у Словацькій Республіці з цією метою створені відповідні умови, хоча ряд проблемних питань залишаються невирішеними, зокрема питання щодо освіти, працевлаштування та рівня життя ромського населення.

Таким чином, ромська етнічна громада в Словацькій Республіці в силу різних причин потребує особливих механізмів для соціальної інтеграції. Подібний підхід варто застосовувати і в політологічному розумінні, оскільки він має безпосереднє відношення до проблематики дискримінації ромів у сфері політичного життя суспільства. В той самий час, наявні негативні тенденції суспільного життя ромів не варто поширювати на всіх представників ромської громади Словацької Республіки.

1. Список використаних джерел:

2. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
3. Коршук Р. М. Етнополітологія. Навчальний посібник. Київ: Алерта, 2011. 200 с.
4. Akčný plán ochrany práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám na roky 2021 – 2025. Bratislava, 2021. 31 s. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/share/svnm/spravy-a-koncepcne-materialy/ap_2021_-_2025.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
5. ECRI report on the Slovak Republic. *Council of Europe*. December 2020. URL: <https://rm.coe.int/ecri-6threport-on-the-slovak-republic/1680a0a088> (дата звернення: 09.09.2025).
6. EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020–2030. Brussels. 7.10.2020. COM (2020). 17 p. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2021-01/eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030_0.pdf (дата звернення: 05.09.2025).
7. Kahanec M. L. Roma Communities in Slovakia: Social and Employment Situation, EPRS: European Parliamentary Research Service. Belgium – 2020. URL: <https://coilink.org/20.500.12592/bw551h> (дата звернення: 01.09.2025).
8. Report on the Status and Rights of Persons Belonging to National Minorities 2019-2020. Bratislava. May 2021. 158 p. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/share/svnm/spravy-a-koncepcne-materialy/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_2019-2020_anglicky_final.pdf (дата звернення: 01.09.2025).

Олександр МУШИНКА/Alexander MUŠINKA,
доктор філософії, доцент Інституту ромських студій
(Центр мов і культурнаціональних меншин,
Пряшівський університет у Пряшеві, Словацька Республіка)

ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ ШКІЛЬНИЦТВА В СЕРЕДОВИЩІ МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (НА ПРИКЛАДІ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ)¹⁵

У контексті нинішньої жорстокої, неспровокованої та нічим не виправданої агресії роССії проти України питання становища національних меншин і національної освіти може на перший погляд здаватися другорядним. Проте це зовсім не так.

Ми не повинні забувати, що одним із головних пропагандистських аргументів, що мали виправдати напад на Україну, була так звана «охорона» російської національної меншини на її території. Цей наратив значною мірою був прийнятий і проросійською закордонною пропагандою (включно з тією, що поширюється у країнах ЄС), яка в цьому сенсі опортуністично та маніпулятивно спирається на європейську демократичну ідею захисту меншин (включно з національними).

Саме тому в контексті майбутнього розвитку України надзвичайно важливо розмірковувати над питаннями національних меншин і національної освіти та вести про них діалог. Досвід подібних процесів у Словаччині міг би стати для українського суспільства щонайменше джерелом натхнення як у позитивному, так і в негативному сенсі.

Які сьогодні зміни та передбачені кроки в галузі національної освіти у Словаччині?

Сучасна ситуація в галузі національної освіти, парадоксально, бере свій початок ще з програмної декларації попереднього уряду, який приділив цьому неабияку увагу.¹⁶ У цьому документі, в частині «Відновлення довіри до правової держави та забезпечення того, щоб закон і справедливість діяли однаково для кожного» [1, s. 8–19], є окремий розділ «Національні меншини» і конкретно також розділ «Покращення становища і ситуації ромів» [1, s. 17–19]. Програмна декларація особливо звертається до національної освіти. У розділі «Освіта як основний стовп майбутнього процвітання Словаччини» [1, s. 71–77] міститься підрозділ «Національна освіта» [1, s. 74].

У контексті цієї теми основними пунктами були:

- рівність в освіті;
- підтримка національних шкіл;
- навчання рідною мовою;
- навчальні матеріали;
- підготовка та підтримка кваліфікованих педагогів.¹⁷

На жаль, із заявлених намірів попереднім урядам вдалося реалізувати лише деякі частини, тому з великими сподіваннями, але й з побоюваннями спостерігали, яке місце ця тема займатиме у діяльності

¹⁵ Цей текст створено в рамках реалізації проєкту KEGA № 002PU-4/2024 – This text was created as part of the implementation of the KEGA project No. 002PU-4/2024.

¹⁶ Йдеться про уряд Ігора Матовича, який працював із 21 березня 2020 року по 1 квітня 2021 року. Це був 14-й уряд Словацької Республіки. Він був сформований після виборів до Національної ради СР, що відбулися 29 лютого 2020 року. Цей уряд змінив уряд Едуарда Гегера з 1 квітня 2021 року, який працював до 15 травня 2023 року, а після внутрішніх суперечок у складі коаліції його замінила тимчасова адміністративна влада Людовіта Одора до 25 жовтня 2023 року. Усі три уряди базувалися на Програмній декларації уряду Ігора Матовича від 17.04.2023. Згодом, з 25 жовтня 2023 року, ці уряди змінив четвертий уряд Роберта Фіца, який утворився після дострокових парламентських виборів, що відбулися 30 вересня 2023 року, і наразі він діє. Поточний уряд базується на власній Програмній декларації від 13 січня 2023 року.

¹⁷ Програмна декларація з цього питання дослівно зазначає: «У питаннях національної освіти уряд Словацької Республіки надає пріоритет зміцненню її якості та професійної бази, створенню рівних можливостей для всіх учнів з урахуванням їх рідної мови. Для досягнення цих цілей уряд підтримуватиме функціонування шкіл з навчанням мовою національних меншин, а також шкіл, де домінує національна меншина і де є попит на школу з навчанням словацькою мовою. Уряд СР визначить поняття національної освіти в рамках законодавства СР та посилить підтримку і розвиток освіти дітей і учнів, які належать до національних меншин, їх рідною мовою. Уряд СР забезпечить актуальні та сучасні підручники та інші навчальні матеріали для навчання у дошкільних, початкових і середніх школах з навчанням мовою або викладанням мови національних меншин з акцентом на їх доступність для учнів і шкіл. Уряд підтримуватиме педагогічних працівників і школи у використанні цифрових технологій у процесі навчання, забезпечить корекції у методиці викладання словацької мови у школах з навчанням мовою або викладанням мови національних меншин та розвиток дидактики словацької мови як другої мови. Водночас забезпечить підвищення якості професійної підготовки, безперервної освіти та особистого розвитку педагогів і фахівців, які викладають у школах з навчанням мовою або викладанням мови національних меншин з акцентом на принципи інклюзивної освіти, міжкультурного та міжетнічного діалогу, включно з підготовкою кваліфікованих вчителів угорської, ромської та русинської мов як основної передумови для забезпечення можливості безперервної освіти мовою національних меншин. Проаналізує становище малокомплектних шкіл, які сприяють збереженню меншинної ідентичності представників національних меншин» [1, s. 74].

нинішнього уряду. Ураховуючи маргінальність цієї теми в риториці (в тому числі передвиборній – О.М.) нинішнього уряду, хвилювання були обґрунтовані. Вони почали справджуватися після оприлюднення нинішньої Програмної декларації уряду. Галузі освіти у десяти основних тезах Програмної декларації жодна окрема увага не приділяється (за винятком єдиної згадки в межах економіко-соціальних тем), де зазначено, що уряд прагнутиме створити сучасну державу та приділятиме наголос зокрема на «підвищенні якості освіти» [2, с. 4].

Сфера освіти та національних меншин у цьому документі є частиною ширшої третього розділу «Утримання соціальної держави та посилення економічної, соціальної, екологічної й територіальної згуртованості суспільства» [2, с. 38–61], яка включає підрозділ «Освітня політика» [2, с. 38–42], «Політика підтримки національних меншин» [2, с. 60–61] та «Уряд Словацької Республіки та маргіналізовані громади» [2, с. 61].

У підрозділі «Освітня політика» національній освіті (особливо ромській) документ майже не присвячує уваги, але містяться твердження, що мають з цією темою зв'язок. Дослівно там сказано наступне: *«Уряд підвищить якість освіти дітей з середовища поколінної бідності, із інвалідністю чи інших несприятливих обставин. Застосування інклюзивних заходів також враховуватиме потреби національної освіти»* [2, с. 39]. У підрозділі, присвяченому національним меншинам, також не приділено особливої уваги національній освіті. Текст лише констатує, що представники національних меншин мають за Конституцією СР, серед іншого, право на освіту їхньою мовою, і далі загально зазначається: *«Надзвичайна увага буде приділятися системі освіти від дошкільних закладів до професійної освіти. Метою цих програм буде підвищення якості життя шляхом гідної праці, що створює додану вартість для розвитку Словацької Республіки»* [2, с. 60], а також посилається на той факт, що: *«Нинішній уряд сформований політичними партіями, які у роках 2016–2020 утворювали уряд разом із партією, що також представляє громадян найпотужнішої національної меншини. [...] Уряд продовжить ті способи та організацію підтримки розвитку національних меншин, які були практично перевірені в минулій каденції. Зобов'язується їх удосконалювати і покращувати»* [2, с. 60].

На основі такого нечіткого визначення зацікавлена громадськість очікувала, які конкретні кроки в галузі національної освіти справді здійснить цей уряд та Міністерство освіти СР. На пост призначено Томаша Друкера як міністра освіти, науки, розвитку і молоді. Його перші кроки вже засвідчили, що в галузі національної освіти не буде стагнації чи регресу, а, навпаки, спробу впровадження конкретних позитивних змін. Про це свідчить зокрема те, що серед його радників опинилися його попередник на посаді міністра освіти, Даніел Бутору, а також колишній уповноважений уряду СР з ромських спільнот Абел Равас. Саме Абел Равас разом із генеральним директором Секції національної та інклюзивної освіти Кальманом Петецом активно долучаються до формування політики національної освіти.

Якщо коротко окреслити головні пункти, які наразі реалізуються в галузі національної освіти у Словаччині, то їх можна підсумувати наступним чином:

1. Визначення національної освіти

Уряд СР передусім намагається чітко й зрозуміло визначити поняття «національна освіта» і встановити ясні критерії, що визначають, що саме охоплює цей тип освіти. Цей намір втілено через ухвалення (або новелу) Закону ч. 290/2024 про фінансування початкових шкіл [3].

Закон визначає, що в Словаччині можуть існувати або окремі національні школи, або національні класи в межах державних шкіл. У таких школах чи класах або весь навчальний процес має відбуватися мовою національної меншини, або принаймні вивчається мова меншини, а також можуть викладатися інші предмети цією мовою. У другому випадку можуть (але не обов'язково) викладатися й інші предмети мовою національної меншини.

У цьому контексті дуже надихає висловлення згаданого Абела Раваса, який сприймає національну освіту та її створення як обов'язок уряду перед представниками національних меншин. Абел Равас порівнює право на національну освіту, засноване на міжнародних договорах і рекомендаціях, зі «шведським столом», який пропонує широкий спектр можливостей для меншин. Що саме виберуть з цього «спектру», залежить від вільного рішення самих представників меншин.

2. Проєкт десегрегації

Міністерство освіти працює над проєктом десегрегації, який включає також підготовку законодавчих змін. Метою є запобігання сегрегації учнів (особливо ромських) і чітко визначити, щоб категорія «національна освіта» не могла бути зловживаною. Готується низка законів і

законодавчих заходів, які мають точніше визначити поняття сегрегації й встановити процедури для її усунення.

Окрім вже згаданого Закону ч. 290/2024 [3], триває дискусія також щодо інших законопроектів, зокрема про новелу Закону ч. 245/2008 про виховання та освіту (так званий шкільний закон), Закону про фінансування шкіл і навчальних закладів та Закону про шкільне управління. У межах цих змін особливо активно обговорюється також регулювання так званих шкільних округів. Шкільні округи визначають, в які початкові школи пріоритетно будуть приймати учнів за адресою їх постійного місця проживання. Проте на практиці деякі місцеві самоврядування зловживають цим правом для просторової сегрегації, концентруючи «небажаних» учнів (особливо ромських – О.М.) у окремих школах, де вони потім становлять абсолютну більшість.

3. *Право на рідну мову, підручники та матеріали*

Серед головних пріоритетів є забезпечення актуальних і якісних підручників та навчальних матеріалів для учнів національних меншин, що дозволяють їм навчатися рідною мовою.

Звісно, наведені зміни не являють тільки ідеальну картину цієї проблематики. Самі по собі вони також містять багато ризиків, на які зацікавлена громадськість активно звертає увагу.

Побоювання і критика

1. *Ризик легалізації сегрегації*

Критики (громадські організації, експерти) звертають увагу, що нове визначення «національної освіти» може бути зловживане; до прикладу, школи з високим відсотком ромських учнів можуть бути позначені як національні, що фактично легалізуватиме сегрегацію замість її усунення.

2. *Нечіткість у визначенні та обсязі*

Відсутнє точне визначення, яка частина навчання має проходити мовою національної меншини, які стандарти якості викладання та як оцінюватиметься матеріальне й фахове забезпечення. Без чітких правил виникає ризик різної інтерпретації законодавства і нерівності між школами.

3. *Залучення меншинних спільнот*

Критика звертає увагу на те, що підготовка законодавчих змін поки що не включає достатнього діалогу з тими спільнотами, яких ці зміни безпосередньо стосуються, зокрема з батьками, педагогами у національних школах і представниками організацій національних меншин.

4. *Фінансове та організаційне забезпечення*

Упровадження нових вимог, зокрема, створення підручників, навчальних матеріалів та забезпечення кваліфікованих педагогів, потребує значних фінансових та організаційних ресурсів. Залишається відкритим питання, чи будуть ці ресурси достатні, і чи буде система готова до їх ефективної реалізації. Без належного фінансування оголошені зміни можуть залишитися лише декларацією.

Із мого особистого погляду, вважаю, що кроки уряду та Міністерства освіти СР в галузі національної освіти мають переважно позитивний характер, але також поділяю згадані вище побоювання й застереження.

Серед основних переваг нинішніх змін вбачаю такі:

- посилення правової визначеності;
- можливість кращої освіти рідною мовою;
- забезпечення рівних умов для всіх;
- підвищення прозорості у фінансах та розподілі компетенцій;
- підтримка запобігання дискримінації.

Водночас ця сфера несе в собі серйозні виклики. Одним із найважливіших завдань є запобігти тому, щоб зміни не призвели до посилення паралельної чи сегрегованої шкільної системи. Так само важливо забезпечити:

- ефективну реалізацію законодавчих заходів;
- достатні ресурси, насамперед, кваліфікованих учителів та відповідне матеріально-технічне забезпечення;
- систематичний нагляд та моніторинг перебігу реформ;
- і особливо те, щоб вибір рідної мови не означав автоматично отримання нижчої якості освіти.

У випадку національної освіти вважаю ключовим, щоб так званий «національний вимір» залишався в руках самих представників національних меншин. Йдеться не про вимогу культурної чи шкільної автономії, а принаймні про контроль над змістом і формою освітнього процесу такими, що здатні

повноцінно задовольнити потреби конкретної меншини без жодного порушення основних громадянських прав та обов'язків. Іншими словами, метою має бути створення таких освітніх середовищ, які виховують гордих представників національних меншин, які водночас є гордими й активними громадянами Словацької Республіки.

Список використаних джерел:

1. Úrad vlády Slovenskej republiky 2020: Programové vyhlásenie vlády na obdobie rokov 2020–2024, z 17.4.2023. URL: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24756/1> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Úrad vlády Slovenskej republiky 2023: Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky 2023–2027 «Lepšie, pokojnejšie a bezpečnejšie žiť» z 13.1.2023. URL: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/28969/1> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Zákon č. 290/2024 Z. z. z 30. októbra 2024, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. URL: <https://static.slov-lex.sk/static/SK/ZZ/2024/290/20241115.html> (дата звернення: 01.10.2025).

Юрій ШИПОВИЧ,

*голова громадської організації «Русинський культурологічний клуб»,
голова наукового товариства Полянської сільської ради Закарпатського територіального
відділення Малої Академії Наук України*

СПЕЦИФІКА ЕТНОІДЕНТИЧНОСТІ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРВ'Ю В РАМКАХ ПРОГРАМИ «ГОЛОСЫ РУСИНІВ ПІДКАРПАТЯ» НА РАДИО РУССКОЙ БУРСЫ «ЛЕМ.FM»

Перша передача «Голосы русинів Підкарпаття» вийшла 13 листопада 2019 року на лемківському радіо ЛЕМ.FM «Радіо Руской Бурсы» у Польщі [1]. Її редактором та ведучою була Каріна Муляр.

Першою героїнею передачі, поділеної на два випуски, була Віра Гіріц – представниця русинів у парламенті Угорщини. Так як представники русинської меншини Угорщини – це, в основному, вихідці з Закарпаття, тому перші бесіди були саме з пані Гіріц та іншими громадськими лідерами русинів Угорщини, зокрема, Віктором Крамаренком, Мар'яною Лявинець, Степаном Лявинцем. Відтак послідували передачі, героями яких були русини сьогодняшнього Закарпаття. Це – як прості носії русинської мови, так і русинські громадські активісти. Каріна загалом записала 122 передачі й залишила проєкт після 19 вересня 2023 року. Останнє інтерв'ю здійснено з кандидатом історичних наук, доцентом УжНУ Володимиром Феничем [2].

Після того, як Каріна Муляр звільнилася, пошуки нового редактора розтягнулись майже на рік. Тому перше інтерв'ю, яке зробив уже я, вийшло 16 липня 2024 року з молодим мукачівським фолькмузикантом Дмитром Чорієм [3]. На YouTube передача була виставлена 6 вересня того ж року [4]. З того часу по сьогодняшній день мною записано 65 бесід й відповідно вийшли в ефір 65 передач програми «Голосы русинів Підкарпаття». Переважно це розмови з мешканцями Закарпаття різних регіонів, різного віку, різного роду занять. Єдиною умовою було, щоб герой розмовляв русинською мовою і вважав себе русином. Лише одного разу розмова з героєм (Юрієм Глебою) була розділена на дві частини через важливу цінність інформації суспільного характеру, яку він нам повідомив у процесі.

Зауважимо, що чотири передачі нами були записані про людей, яких вже немає в живих. Зокрема, Валентина Кабай [5] розповіла нам про свого батька Михайла Алмашія; Михайло Сарканич – про батька Василя Сарканича [6]; Володимир Дев'ян, автор книги «Доброволець: спогади про сина», розповів про загиблого на російсько-українській війні сина Володимира Дев'яна [7]; внучка русинської співачки Ольги Прокоп Наталка Симчик – про свою легендарну бабусю [8].

Із огляду на вік героїв, 9 осіб надали інтерв'ю віком до 35 років. Із них: двоє музикантів; двоє айтішників; двоє студентів вишів (хоча один із айтішників також ще вчиться; по одному – службовців, учнів профтехшколи та поетеса. З 36-ти до 60 років героями наших передач були 23 закарпатців; 60-75-років – 24 наших краян; від 76 до 90 років – 9 осіб. Таким чином, нам вдалося більш-менш репрезентативно відобразити вікові групи етнічних русинів, які задіяні в різних професіях, віросповіданнях, мають різні

політичні та громадські уподобання та життєві цінності. Це – військові, заробітчани, греко-католицький священик, народний цілитель, коваль, винороб, агроном, ветеринар, фотохудожник, звичайно, музиканти та вчені УжНУ, карпаторусинські письменники, художники, чиновники та артисти тощо. Повторюючись коротко скажу, представники різних занять та професій. На жаль, не вдалося мені записати інтерв'ю з Олександром Моничем, священиком УПЦ, через заборону митрополита Мукачівського і Ужгородського Феодора (Мамасуєва).

Якщо взяти географію краю, то героями програми «Голоси русинів Підкарпаття» стали мешканці Ужгорода й Ужгородщини, Перечинщини, Березнянщини, Мукачева й Мукачівщини, Свалявщини, Іршавщини, Берегівщини, Виноградівщини, Воловеччини та Міжгірщини. Поки що не були задіяні в наших радіопередачах мешканці Хустщини, Тячівщини та Рахівщини.

Оскільки програма називається «Голоси русинів Підкарпаття», то в першу чергу ми ставили за мету зробити відповідні інтерв'ю з русинськими громадськими діячами. Таких поки що вийшло 5: з Євгеном Жупаном – головою Народної Ради русинів Закарпаття [9]; Станіславом Ганьковичем – головою громадської організації Наохтема в рокаши» [10]; Анною Мегелою – головою Перечинського осередку Товариства ім. Олександра Духновича [11]; Леонідом Балогом – головою Мукачівської організації Товариства ім. Олександра Духновича; Марією Канаїло – головою Воловецького осередку Товариства підкарпатських русинів [12]. Окремо зауважимо, що нами була записана надвичайно пізнавальне й цікаве інтерв'ю зі старійшиною Третього карпаторусинського ренесансу Олексою Дудою [13].

Варто також підкреслити, що серед героїв нашої радіопрограми виявилися 17 карпаторусинських активістів, серед яких 14 колишніх і теперішніх чиновників. Це патріоти краю, які, перебуваючи на своїх посадах, сміливо заявляли й завляють, хто вони за етнічною ідентичністю. Ці люди, як тільки могли й можуть допомагали та допомагають розвивати культуру рідного народу. Зокрема, за колишнього головування Свалявською районною радою Михайла Воронича на відповідній сесії було прийняте рішення про визнання національності «русин» [14]. За перебування Юрія Глеби на посаді голови Департаменту культури Закарпатської обласної державної адміністрації окремим тиражем побачило світ факсимільне видання безцінної карпаторусинської спадщини – Королівського Євангелія [15]. Колишній голова Мукачівської районної державної адміністрації Едуард Дуда очолив громадську організацію «Русинський край» [16].

Доволі багато серед наших героїв закарпатських музикантів. Це і не дивно, якщо врахувати, що народна співанка є немов би консервантом автентичного слова, тому саме її виконавці і є носіями старої русинської лексики. Так, були записані інтерв'ю з 15-ма музикантами, серед яких є як весільні старости (тамади), так і сучасні барди. Вони несуть людям не лише прекрасну співанку, але й карпаторусинську лексику, яка з різних причин відмирає. Прикладом може бути Вікторія Балог, яка є керівницею гурту «Арніка» Холмівської сільської територіальної громади. Вікторія, котра виконує народні пісні, взялася за написання музики на слова наших карпаторусинських поетів. Безпосередньо, на вірші Лесі Адамової (Стецович) [17]. На слова цієї поетеси створили свої пісні Антон Галас [18] та Мирослава Копинець [18]. Серед учасників нашого проєкту був і народний артист України, актор Мукачівського драматичного театру Василь Фурдь [19]. Цей геніальний актор прекрасно зберіг верховинський говір, обожнює власні традиції, мову та історію.

Із-поміж шести художників краю ми мали за честь поспілкуватися з народним художником України Василем Свалявчиком [20], який свого часу входив до складу першого Правління Товариства карпатських русинів, утвореного в 1990 році. Василь Петрович детально відтворив початок, витoki Третього карпаторусинського ренесансу. Другі художники малюють у різних стилях, але всі є русинами, всі люблять свою землю.

Достойне місце в карпаторусинській та українській культурі зайняв відомий у краї фотохудожник Микола Поцко [21], передача з яким була однією з найкращих. Цей митець, який присвятив своє життя фотомистецтву, виставками в Закарпатті й за кордоном прославив рідне місто Сваляву й наш край загалом.

Дуже тішить, що багато хто пробує писати по-русинськи художні твори, хоча й останнім часом відчувається певний спад активності на полі красного письменства. Це показала практика збирання матеріалів на «Алманах русинської літератури–2025». Так майже перестав писати Володимир Рошко [22]. Частина карпаторусинських поетів через Covid-19 та війни відмовилися від написання художніх творів. Але для «Голосів Русинів Підкарпаття» саме в категорії русинських письменників ніколи не було дефіциту. З 14-ти героїв «Голосів», які пишуть по-русинськи, без сумніву виділяються поет-перекладач

Іван Ситар [23], прозаїк, автор автобіографічної трилогії Іван Завадяк [24], авторка русинської граматики, письменниця Анна Мегела [11]. З'являються нові імена: Артур Сегеді [25], Ярослав Штефко [26] та ін. Вже зрілі русинські поети, такі як Леся Адамова [17], потихеньку визнаються на всеукраїнському рівні.

Записані й трансльовані на всю Європу передачі «Голосы Русинів Підкарпаття» у рамках радіо ЛЕМ.FM «Радіо Руской Бурсы» можна слухати через наступні інформаційні ресурси:

<https://www.lem.fm/author/facebookuser/page/5/>

<https://podkasty.lem.fm/@HolosyRusinivPidkapratia/episodes>

<https://www.youtube.com/@tvlemfm>

На наше переконання, записані нами радіопередачі засвідчили, що карпаторусини – це не лише учасники русинського громадського руху, члени національно-культурних товариств, але й пересічні закарпатці, які ідентифікують себе русинами, люблять свій край та залишаються вірними громадянами країни, в якій живуть. Їх сотні тисяч і свою порядність вони доказали неодноразово.

Варто підсумувати, що після випусків радіопередач, багато закарпатців загалом змінюють своє ставлення щодо русинського етносу. Вони починають цікавитися карпаторусинською історією та культурою, вивчати мову своїх пращурів а також гордитися своїм талановитим, креативним, працьовитим народом, між яким є багато достойних людей. Власне в цьому є часткова заслуга програми «Голосы Русинів Підкарпаття» на радіо ЛЕМ.FM «Радіо Руской Бурсы».

Список використаних джерел (інформаційні ресурси):

1. «Голосы Русинів Підкарпаття». Гріц Віра «Были якысь задачі, їх треба было доводити докінця» 13. 11. 2019. URL: <https://www.lem.fm/byli-yakys-zadachi-yikh-treba-bylo-dovoditi-dokintsya-vira-girits-program-holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod/>
2. «Голосы Русинів Підкарпаття». Фенич Володимир. 19. 09.2023. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-sereda-18-10-hod-16/>
3. «Голосы Русинів Підкарпаття». Човрій Митро . 16. 7. 2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-80/>
4. «Голосы Русинів Підкарпаття». Човрій Митро . 07.09.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4OMe9SMwrJU&t=462s>
5. «Голосы Русинів Підкарпаття». Кабай Валентина. 25. 3. 2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-116/>
6. «Голосы Русинів Підкарпаття». Сарканич Михайло. 27. 5. 2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-125/>
7. «Голосы Русинів Підкарпаття». Девян Володимир. 8. 4. 2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-118/>
8. «Голосы Русинів Підкарпаття». Симчик Наталія. 6. 5. 2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-122/>
9. «Голосы Русинів Підкарпаття». Жупан Євген. 15.10.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-93/>
10. «Голосы Русинів Підкарпаття». Ганькович Станіслав. 12.11.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-97/>
11. «Голосы Русинів Підкарпаття». Мегела Анна. 09.10.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-92/>
12. «Голосы Русинів Підкарпаття». Канайло Марія. 19.12.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-98/>
13. «Голосы Русинів Підкарпаття». Дуда Олекса. 18.03.2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-115/>
14. «Голосы Русинів Підкарпаття». Воронич Михаид. 29.07.2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-134/>
15. «Голосы Русинів Підкарпаття». Глеба Юрій. 05.08.2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-135/>
16. «Голосы Русинів Підкарпаття». Дуда Едуард. 01.07.2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-130/>
17. «Голосы Русинів Підкарпаття». Адамова Леся. 26.11.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-99/>
18. «Голосы Русинів Підкарпаття». Галас Антон. 26.08.2025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-138/>
19. «Голосы Русинів Підкарпаття». Копинець Мирослава. 30.12.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-139/>

pidkarpatya-sereda-18-10-hod-104/

20. «Голосы Русинів Підкарпатя». Фурдь Василь . 19.08. 1025. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-137/>
21. «Голосы Русинів Підкарпатя». Микола Поцко. 29.10. 2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-95/>
22. «Голосы Русинів Підкарпатя». Рошко Володимир. 0210.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-91/>
23. «Голосы Русинів Підкарпатя». Ситар Іван. 18.09.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-89/>
24. «Голосы Русинів Підкарпатя». Завадяк Іван. 24.09.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-90/>
25. «Голосы Русинів Підкарпатя». Сегеді Артур. 11.09.2024. URL: <https://www.lem.fm/holosy-rusiniv-pidkarpatya-sereda-18-10-hod-88/>
26. «Голосы Русинів Підкарпатя». Штефко Ярослав. 08.10.2025. URL: <https://podkasty.lem.fm/@HolosyRusinivPidkarpatia/episodes/7-x-2025/activity>

Мартін ЖЕЛЕЗНИК,
магістр політології
(Ужгород)

Науковий консультант:

Михайло ЗАН,
доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

СЕРБСЬКИЙ КРАЙ КОСОВО ТА МЕТОХІЯ & РЕСПУБЛІКА КОСОВО: ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ ТА ГЕОЕТНОПОЛІТИЧНА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

Косово та Метохія є одним із найскладніших й водночас найбільш символічно навантажених регіонів Південно-Східної Європи. Для сербського етносу цей край традиційно постає як сакральний центр державності, духовності та національної ідентичності, тоді як для албанців – це історична батьківщина та простір формування їхньої нації. Саме переплетіння етнічних, релігійних та історичних наративів зробило Косово ареною тривалого протистояння, яке в другій половині XX ст. переросло у масштабну політичну й воєнну кризу. Проте, пропонуємо розпочати з самих витоків, щоб краще зрозуміти цей регіон, а також народи, які його історично населяють.

Першопричиною протистояння між сербами та албанцями є, насамперед, етнічний чинник. Попри те, що вони мають чимало спільних елементів історичного досвіду (релігію, культурні традиції та навіть певні схожості мовного середовища), ключовою лінією розмежування залишається питання етногенезу та історичної спадщини. Для сербів Косово виступає символом їхньої державності, адже саме на цій території у епоху Середньовіччя розташовувалася столиця сербської держави, а в м. Печ функціонувала резиденція православної церкви. Остання була не лише духовним, а й культурним центром, який забезпечував тяглість національної ідентичності. Чисельні монастирі регіону сприяли тому, що Косово отримало назву «сербський Єрусалим» [2; 3; 4].

Для албанців цей край також має значення історичної колиски як державності, так і національної ідентичності. Вони послідовно підкреслюють свою спадковість від іллірійських племен, які проживали на цих землях ще у II ст. до н.е., тоді як слов'яни, з яких походять серби, з'явилися тут лише у VI ст. Така історична інтерпретація сприймається албанською спільнотою як доказ їхнього автохтонного статусу. Відповідно, серби подаються як «прибульці», котрі прийшли занадто пізно й не мають рівних прав на Косово [2; 3; 4]. Саме ця різниця у трактуванні минулого стала одним із ключових підґрунтів конфлікту, оскільки і серби, і албанці наділяють Косово глибокими символічними та сакральними смислами.

Із політичної точки зору визначальною подією для сербського народу стала Косовська битва 15 червня 1389 року, після якої Сербська держава втратила незалежність і потрапила під п'ятисотлітнє панування Османської імперії (1459 р. – початок XX ст.). Одним із наслідків інтеграції Косова до

османської системи стала поступова трансформація етнічного складу: завдяки політиці ісламізації та колонізації, що проводилася турецькою владою, албанці перетворилися на домінуючу групу. На відміну від сербів, які залишалися вірними православ'ю, албанці масово приймали іслам. Це забезпечило їм привілейоване становище в очах османських властей, тоді як серби опинилися в маргіалізованому становищі [2; 3; 4].

На початку XX ст. ситуація радикально змінилася. Результати Балканських воєн та Першої світової війни визначили нову геополітичну карту регіону: Косово увійшло спочатку до складу Королівства Сербія, а згодом – Королівства Югославія. У період існування СФРЮ Косово мало статус автономного краю відповідно до Конституції 1974 року, що забезпечувало йому широку політичну самостійність. Було створено автономні інституції, а також інтегровано албанську освітню програму до загальноюгославської системи. Попри це, у 1980-х роках косовські албанці висунули вимоги надання краю статусу республіки на рівні з іншими суб'єктами федерації. Югославське керівництво відкинуло ці домагання. Ситуація ускладнилася після приходу до влади Слободана Мілошевича. В 1989 р. він реалізував курс на централізацію та значно обмежив автономію, одночасно підкреслюючи захист прав сербського населення регіону [5]. Наступного року ухвалення нової Конституції Сербії фактично ліквідувало автономний статус Косова. В свою чергу, у вересні 1991 року албанська спільнота провела таємний референдум, після якого була проголошена незалежність так званої «Самопроголошеної Республіки Косово».

Згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1244 від 10 червня 1999 року, у Косові встановлювалася тимчасова міжнародна адміністрація (ст. 2, п. 5 Резолюції). У документі зазначалося наступне: «Створення тимчасової адміністрації у Косові як частини міжнародної громадянської присутності, під керівництвом якої населення Косова зможе користуватися суттєвою автономією в межах Союзної Республіки Югославії згідно з рішенням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Тимчасова адміністрація забезпечуватиме управління протягом перехідного періоду, водночас сприяючи та контролюючи формування тимчасових демократичних органів самоврядування, з метою створення умов для мирного та нормального життя всіх мешканців Косова» [7].

Однак подальший розвиток подій засвідчив про відхід від положень цього документа. Уже 30 березня 2007 року Асамблея Косова ухвалила Декларацію, в якій проголосила, що «суверенітет є найкращим рішенням для Косова». У самому тексті Декларації наголошувалося на тому, що Резолюція «має особливе значення також через те, що була ухвалена переважною більшістю голосів, що доводить європейську єдність як вагомий аргумент у завершенні процесу, пов'язаного зі статусом Косова в Раді Безпеки ООН. Підтримка Європарламентом незалежності Косова є важливим кроком для прискорення врегулювання статусу, свідченням відповідальності інституцій Європейського Союзу за майбутнє Косова, а також новим імпульсом для інтеграції Косова в ЄС» [1].

На цей час на території Косово де-факто існують та функціонують Сербський Край Косово та Метохія (за Конституцією Сербії – М.Ж.) та Республіка Косово (яка керується особистою законодавчою базою – М.Ж.).

За результатами перепису населення 2024 року, проведеного владою Республіки Косово, на території краю проживає 1 585 566 осіб. Абсолютну більшість становлять албанці (1 454 963 чол.), тоді як чисельність сербів складає лише 36 652 особи. Решта населення представлена міноритарними етнічними групами: босняками (26 841 чол.), турками (19 419 чол.), ашкалі (16 207 чол.), єгиптянами (10 581 чол.), горанцями (9 140 чол.), ромами (8 730 чол.) та ін. [6]. Відповідно, серби не становлять більшості населення Косова і, навпаки, займають лише невелику частку у його демографічній структурі. Це має важливе суспільно-політичне та геоетнополітичне значення. З одного боку, така чисельна диспропорція підсилює позицію албанської більшості, яка послідовно обґрунтовує право на власну державність. З іншого, вона ускладнює реалізацію політики Белграда щодо збереження впливу в регіоні, адже сербська меншина не має достатнього демографічного ресурсу для формування вагомої політичної альтернативи.

Після того, як Косово у 2008 році проголосило незалежність, країна стала одним із головних осередків уваги міжнародної спільноти. Протягом наступних років ключову роль у визнанні та підтримці молодій державі відігравали США та Європейський Союз, які допомагали Косово у розбудові інституцій, забезпеченні безпеки та просуванні євроінтеграційних прагнень. Водночас питання Косово залишалося предметом гострих суперечок на міжнародній арені: Сербія категорично відмовлялася визнавати його незалежність, а такі глобальні гравці, як Росія та Китай, використовували косовське питання як інструмент для протидії західному впливу. У цих умовах кожен крок косовської влади має безпосередній вплив не лише на внутрішню стабільність, а й на баланс сил у регіоні та ширший геополітичний контекст.

Утім США вирішили тимчасово зупинити стратегічний діалог із Косово, який мав поглибити економічну та дипломатичну співпрацю. Причиною цьому стали дії тимчасового уряду під керівництвом Альбіна Курті, що, на думку Вашингтона, лише «підливають масла» у вогонь конфлікту в сербських районах Косово та гальмують необхідні реформи після виборів. Американське посольство заявило, що останні кроки Курті загрожують результатам, яких вдалося досягти у відносинах і стабілізації за попередні роки. Уряд Косово відповів, що залишається прихильним миру й стабільності та готовий враховувати обґрунтовану критику. Для Косово це серйозний сигнал, адже США традиційно були його головним союзником і спонсором, і тепер відносини переживають серйозне охолодження [8].

Таким чином, Косово та Метохія залишаються одним із найбільш суперечливих регіонів Європи, де історичні, етнічні та релігійні фактори зливаються у складний вузол протистоянь. Для сербів цей край є символом державності та духовності, для албанців – доказом їхнього автохтонного права на власну державу. Саме різне трактування минулого та питання національної ідентичності стали підґрунтям конфлікту, який у XX–XXI ст. переріс у політичну та військову кризу. Попри створення міжнародної адміністрації та спроби ЄС і США сприяти стабілізації, косовське питання й надалі залишається невирішеним. Албанська більшість послідовно відстоює право на незалежність, тоді як Сербія – на збереження суверенітету над регіоном. Демографічна диспропорція, зростання впливу албанської спільноти та обмежені можливості сербської меншини лише підсилюють цю напругу. На глобальному рівні Косово перетворилося на арену зіткнення інтересів великих держав. США та ЄС виступають головними покровителями косовської незалежності, у той час як Росія та Китай підтримують сербську позицію. Водночас останнє рішення Вашингтона заморозити стратегічний діалог із Приштиною демонструє, що навіть найближчі союзники можуть переглянути свою політику, якщо дії косовської влади загрожують стабільності. Косово й надалі перебуває у стані невизначеності – формально розбудовує власні політичні інститути та орієнтується на Захід, але при цьому стикається з опором із боку Сербії та її партнерів, а також із критикою від тих, хто досі вважався його гарантами. Це робить майбутнє регіону відкритим і залежним як від внутрішніх політичних рішень, так і від ширшого міжнародного контексту.

Список використаних джерел:

1. Deklaratë e Kuvendit të Kosovës. URL: [https://www.assembly-kosova.org/Uploads/Data/Files/37/Deklarata30032007\(2\)_t6FP2J3cuG.pdf](https://www.assembly-kosova.org/Uploads/Data/Files/37/Deklarata30032007(2)_t6FP2J3cuG.pdf) (дата звернення: 27.09.2025).
2. Raju T. Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-determination, Intervention. Lexington Books. 2003. 386 p. https://books.google.com.ua/books?id=9L6ZayN27PAC&pg=PA217&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 27.09.2025).
3. Sabrina R. Thinking about Yugoslavia. Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo. Cambridge University Press. 2005. URL: https://assets.cambridge.org/97805218/51510/frontmatter/9780521851510_frontmatter.pdf (дата звернення: 27.09.2025).
4. Sasich A. The Right to Self-Determination and its Implication on the Sovereign Right of States: The Inconsistent Application of International Standards for Independence with Respect to Kosovo. *Michigan State University College of Law*, vol. 20:2. 2012. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/228469273.pdf> (дата звернення: 27.09.2025).
5. Socea I. NATO's Military Intervention in Kosovo and the Diplomatic Alternative. *Revista romaneasca pentru educatie multidimensionala. Journal for Multidimensional Education. Editura Lumen, Department of Economics*. 2009. August. Vol. 1. P. 83–93.
6. Stanovništvo prema etničkoj pripadnosti i polu na nivou zemlje i opštine za godine 2011 i 2024. *Agencija za statistike Kosova*. URL: https://askdata.rks-gov.net/pxweb/sr/ASKdata/ASKdata__Census%20population__1_Demographic_Characteristics/census2024_05.px/table/tableViewLayout1/ (дата звернення: 27.09.2025).
7. United Nations Security Council Resolution № 1244 (1999). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n99/172/89/pdf/n9917289.pdf> (дата звернення: 27.09.2025).
8. US suspends dialogue with Kosovo, says government moves stoke 'instability'. *Reuters*. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://www.reuters.com/world/us-suspends-dialogue-with-kosovo-says-government-moves-stoke-instability-2025-09-12/> (дата звернення: 27.09.2025).

Едгар ВЕРСЕТТІ,
аспірант 2-го курсу спеціальності «Політологія»
(Ужгородський національний університет)
Науковий керівник:
Надія КІЧЕРА,
доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ЕТНОПОЛІТИЧНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОГО ВПЛИВУ

Етнополітичні спільноти можуть бути інструментом впливу на внутрішню стабільність держави як у контексті електоральних процесів так і в процесі гібридної агресії (зміни поведінки етнополітичних спільнот). Одна з причин неефективної протидії гібридному впливу росії та Угорщини Україною полягає в ігноруванні етнополітичного аспекту політичною наукою та міжнародними інституціями, зокрема, тенденції ліво-ідеологічного напрямку в обох категоріях. У вітчизняній політичній науці цей аспект тривалий час ігнорувався, адже спільноти розглядалися лише як конструктивне явище мультикультуралізму, однобоко та не об'єктивно, що є взагалі науково недоцільно в силу західноорієнтованості політичної науки.

У ХХ ст. було «втрачено» методологію етнополітичного інструменталізму, яка могла б детальніше пояснити сучасні процеси гібридної агресії, але ідеологічний «здви́г» на ліво лише відкинув такі перспективи. Етнічність і етнічні групи є не сталими, а є ситуативними, вони можуть змінювати свої властивості та поведінку, чи то активність залежно від зовнішнього впливу на них (у вченні Пола Брасса – це внутрішньополітичний аспект, а в даному випадку пропонуємо переглянути його вчення в контексті застосування меншин зовнішньополітичними акторами в межах інших держав, в межах досягнення власних геополітичних цілей як інструмент гібридної агресії, вчиняючи етнополітичний тиск на інші держави, суспільства) [4].

Етнічність використовується як інструмент досягнення політичних та економічних цілей, тому етнополітичні спільноти можуть та в окремих випадках повинні піддаватись певним обмеженням. В умовах коли це забезпечує власну національну безпеку від зовнішнього впливу чи то стабілізує етнопростір держави, як це у випадку України (зі сторони росії та Угорщини відповідно).

Ф. Хоффман, формулюючи концепцію гібридної війни, не включив етнополітичний аспект – тому політична наука недооцінила роль етнічних спільнот як інструменту гібридної агресії й «по інерції» в подальшому політична наука ігнорувала етнополітичний аспект в контексті досліджень гібридної агресії [5]. Попередня теза пояснює чому події 2014 року в Україні (політизація та використання російської меншини у підготовці «пландарму» для війни чи то політичного «перевороту») стали несподіванкою для міжнародної спільноти й науки. А процеси 1991–2014 року в Криму, Донецькій, Луганській областях та низці інших областей взагалі були латентними процесами й протікали непоміченими до настання прямих наслідків цих самих процесів.

Отже, виходячи зі сформульованих вище тез можемо зробити наступні узагальнення:

–основними напрямками протидії цим процесам є: інституційна складова (забезпечити функціонування обласних та місцевих Рад таким чином, щоб подібний вплив не давав політичних переваг «представникам» цих етнополітичних спільнот, які в силу об'єктивних обставин держава розглядає як інструмент зовнішнього етнополітичного тиску). Приклад: аналіз програм таких субрегіональних політичних партій, спрощена процедура заборони, створити мережу інститутів, здатних протидіяти зовнішньополітичному впливу певних акторів на етонаціональні спільноти;

–етнополітичні спільноти можуть бути використані не лише внутрішніми елітами, а й зовнішніми акторами для гібридної агресії, тому можуть та мають сприйматись у певних випадках державою як «національна загроза», а не ще й захищатись в правах (агресори цим й користуються);

–лівий ідеалістичний підхід у Європі та Україні розглядає меншини як «недоторканих», ігноруючи їх потенційну суб'єктність у руках агресора (такий підхід суперечить реаліям, що й призвело до відсутності адекватних методів протидії етнополітичному тиску);

–міжнародному праву та інституціям в цілому варто точно окреслити поняття «гібридної агресії», включивши туди етнополітичний аспект (адже такі загрози є на практиці);

–етнополітичний інструменталізм – це втрачена методологія, яка є ключовою для розуміння і протидії гібридній агресії, зокрема в контексті росії яка й буде свій «руський мір» цими методами.

Список використаних джерел:

1. Асланов А. Етнополітична стабільність у етнополітичній системі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 116–123. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/55_2015/15.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
2. Римаренко С. Міжнародні стандарти статусу національних меншин. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4 (78). С. 129–142. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rymarengo_mizhnarodni.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
3. Сидиренко Д.А. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 920–923. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3616> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Brass P.R. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. London: Sage Publications Ltd, 1991. 350 p.
5. Hoffman F. *Conflicts of the Twenty-First Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.

Діана БУРБАХ,

студентка 4-го року навчання

освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»

(Ужгородський національний університет)

Науковий консультант:

Михайло ЗАН,

доцент кафедри політології і державного управління

(Ужгородський національний університет)

**ГРОМАДСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ГРЕЦЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ НА ЗАКАРПАТТІ:
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

Закарпатська область є одним із найполіетнічніших регіонів України, де протягом століть формувалася унікальний етнокультурний ландшафт. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території області проживало понад 1 254 614 осіб, серед яких українці становили 80,5 %, угорці – 12,08 %, румуни – 2,56 %, роми – 1,12 % а також представники багатьох інших етносів (словаків, німців, євреїв, поляків, вірмен, азербайджанців, грузинів, чехів, болгар, татар та греків, чисельність яких на той момент становила 58 осіб) [5, с. 212–213].

Незважаючи на невелику кількість, греки посідають помітне місце в історії формування міського простору Ужгорода, адже саме вони стали одними з перших торговців, ремісників та благодійників міста ще в XVII ст. Історичні передумови формування грецької громади в Ужгороді або власне поява греків на Закарпатті, зокрема в Ужгороді, сягає першої половини XVII ст. Із міста Токай на відомі ужгородські вівняні ярмарки почали прибувати грецькі купці, які згодом осіли тут на постійно. Перепис населення 1690 року вже зафіксував шість крамниць, власниками яких були греки. У другій половині XVII ст. у місті налічувалося біля 35-ти грецьких родин. Вони придбали у центрі міста будинок для торгівлі, а на околиці – земельну ділянку під будівництво власної церкви. Серед прізвищ зустрічалися як грецькі (Жупонят, Графіоді, Паун, Дімо), так і угорські, українські та сербські, що свідчило про поступове змішування культур. Греки відіграли важливу роль у розвитку міської економіки, однак у першій половині XIX ст. громада почала занепадати через конкуренцію єврейських торговців і процеси асиміляції [7].

Відомо, що одна з найдавніших вулиць Ужгорода (сучасна вулиця Духновича) мала назву Вівняна і була місцем активної торгівлі, зокрема грецькими купцями. Саме тут розгорталося життя міських ремісників і дворянських міщан, а грецькі родини стали частиною місцевого соціального прошарку. Історичні описи зберегли навіть імена мешканців, серед них згадується ініціатор будівництва грецької церкви – Коста. Ця громада з часом асимілювалася, однак залишила помітний слід у міській топоніміці та культурній пам'яті [6].

Грецька громада Ужгорода, яка сформувалася вже в середині XVIII ст., мала яскраво виражений духовний та етнокультурний виміри. Греки, які прибули з територій сучасної Македонії через Угорщину, сповідували православ'я й прагнули зберегти свої релігійні традиції. Спочатку вони відвідували греко-католицькі храми, однак невдовзі почали добиватися дозволу на будівництво власної православної церкви. У 1785 році громада отримала дозвіл від намісника Кошицької комори на спорудження храму, а

вже через два роки на вулиці Великій (нині – Волошина) постала грецька православна церква з високою вежею та будинком для священника. Її членами були представники заможних ужгородських родин – Графіоді, Паун, Іованович, Влахович, Томашевський та ін. Церква стала духовно-культурним центром не лише греків, але й сербів та росіян, які проживали в місті [8].

Упродовж XIX ст. громада переживала поступове скорочення своєї чисельності. Після смерті останнього священника о. Светослава Боярича (1881) ужгородська грецька церква втратила постійного душпастиря, а громада фактично зникла. Відтак на початку XX ст. у складі громади залишалося лише 7 вдовиць. У 1902 році вона офіційно припинила діяльність, а все церковне майно (будівлі, землю, винницю, срібні дзвони, замовлені у Венеції) було розпродано. Церква згодом перейшла у власність Мукачівської греко-католицької єпархії, а після пожежі 1907 року згоріла. На її місці у 1912 році збудували монастир василіан, а в оновленому храмі у 1924 році почав служити о. Павло Гойдич. Нині ця споруда використовується як навчальний корпус фізичного факультету УжНУ [8].

Необхідно зауважити, що попри повну асиміляцію старої ужгородської громади, у XXI ст. на Закарпатті спостерігається тенденція до відновлення етнокультурної самоідентифікації греків. Юридичну основу цього процесу складають громадські організації, зареєстровані в Ужгороді. Зокрема, в 2003 році було створено Обласне культурно-просвітницьке товариство греків «Еллада», яке об'єднало 60 представників грецького етносу. Його очолила Анжела Олійник (Хайтул). Організація мала на меті захист культурних, соціальних, освітніх та правових інтересів греків, сприяння відродженню мови, традицій і звичаїв, а також налагодження зв'язків із грецькими громадами України й зарубіжжя. На той час національно-культурне товариство стало єдиною офіційною організацією греків у західному регіоні України [1, с. 27; 2; 4; 5, с. 214]. Основні напрями діяльності «Еллади» включали організацію культурних заходів, просвітницькі ініціативи, участь у міжетнічних проєктах області, а також підтримку молоді грецького походження. Протягом понад десяти років громадська організація відігравала роль представницького осередку греків у регіоні, проте у 2014 році її діяльність було офіційно припинено [3].

Через десять років (2024) в Ужгороді була зареєстрована нова громадська організація – Товариство греків Приазов'я «Меотида», яку очолив Дмитро Такажі. Хоча її основна діяльність спрямована на підтримку греків Приазов'я, створення осередку саме в Ужгороді свідчить про прагнення до ширшої міжрегіональної співпраці та консолідації грецьких спільнот України. Серед завдань цієї організації домінують збереження культурної спадщини, популяризація історії грецьких переселенців та розширення діалогу з місцевими громадами [4].

На сучасному етапі грецька громада Закарпаття немає великої чисельності, однак її культурно-громадська активність виявляється у двох ключових вимірах – збереженні історичної пам'яті про перших греків Ужгорода та участі в регіональних ініціативах і підтримку міжетнічної злагоди. Представники грецького етнічного походження активно долучаються до діяльності Ради національних товариств Закарпаття, беруть участь у Днях культур національних меншин, організовують тематичні виставки.

Символічно, що місце колишньої грецької церкви, тобто згаданий вище окремий корпус Ужгородського національного університету, залишається своєрідним нагадуванням про давню присутність греків у міському середовищі. Це також підкреслює спадкоємність культурної пам'яті: від купецьких родин XVII ст. до сучасних громадських ініціатив. Таким чином, навіть попри асиміляційні процеси, грецький етнос зберігає своє місце в культурному мозаїчному просторі Закарпаття [8].

Таким чином, грецька етнічна громада на Закарпатті пройшла складний історичний шлях від численого торговельного осередку XVII–XVIII ст. до невеликої, але активної громадської спільноти початку XXI ст. Її історія є прикладом органічного вплетення грецької культури в поліетнічне середовище Ужгорода. Попри майже повну асиміляцію, сучасні ініціативи з відродження етнокультурної ідентичності, створення нових організацій та співпраця з іншими етнічними громадами регіону засвідчують про відновлення громадського представництва греків у найзахіднішому регіоні нашої держави. Грецька громада Закарпаття, хоч і невелика за чисельністю, зберігає важливу функцію збагачення етнокультурної палітри краю, сприяє розвитку міжетнічного діалогу та є частиною процесу зміцнення етнокультурного різноманіття України.

Список використаних джерел:

1. Етнічні процеси на Закарпатті в сучасну добу. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0fd731c4-9a6f-449e-8245-208c44d734a1/content> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Єдина родина. Матеріали про національно-культурні товариства Закарпаття. Ужгород: «Ліра», 2006. 102 с.

3. ГО «Обласне культурно-просвітницьке товариство греків "Еллада"». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/26465802/ (дата звернення: 06.10.2025).
4. ГО «Товариство греків Приазов'я "Меотида"». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/45282160/ (дата звернення: 06.10.2025).
5. Зан М., Остапець Ю. Типологічна характеристика національно-культурних товариств Закарпаття. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 54. С. 212–224.
6. Про вулицю Вовняну в Ужгороді та звідки з'явилися місцеві греки. URL: <https://pershij.com.ua/pro-vulytsiu-vovnianu-v-uzhhorodi-ta-zvidky-z-iavylysia-mistsevi-hreky/> (дата звернення: 06.10.2025).
7. Як до Ужгорода потрапили греки. URL: <https://pershij.com.ua/iak-do-uzhhoroda-potrapyly-hreky/> (дата звернення: 05.10.2025).
8. Як з'явилися в Ужгороді греки. Грецька церква. URL: <https://goloskarpat.info/society/5904c1c5844e3/> (дата звернення: 05.10.2025).

РОЗДІЛ 6

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВОЛОНТЕРСТВО, БІЖЕНЦІ, ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Валерія БІЛОУСОВА,

студентка 1-го курсу магістерської програми «Політологія»

(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Науковий керівник:

Данило МЕТЕЛЬСЬКИЙ,

старший викладач кафедри міжнародних відносин

(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Волонтерство в Україні довгий час залишалося поза фокусом державної політики, проте ніколи не випадало з поля зору самого суспільства. У моменти криз та змін саме горизонтальні ініціативні групи – від допомоги сусідам до масштабних громадських кампаній – ставали опорою для мільйонів. За останні три десятиліття держава поступово почала визнавати силу цього явища та шукати механізми його підтримки. Водночас розвиток політики у сфері волонтерства відбувався не лінійно – із затримками, суперечностями та постійним балансуванням між формалізацією й гнучкістю. Також вагомий вплив зазнало волонтерство від викликів, які постали перед українським суспільством, зокрема «важкі» 90-ті роки, Помаранчева революція, Революція гідності, початок бойових дій у 2014 та повномасштабне вторгнення у 2022 році.

Перші роки незалежності України характеризувалися відсутністю чіткої державної політики щодо волонтерської діяльності. Волонтерство розвивалося переважно як форма громадянської активності на локальному рівні, часто в межах ініціатив громадських, молодіжних або релігійних організацій. Зокрема, у 1992 році була створена перша служба «Телефон довіри», що функціонувала виключно на волонтерських засадах і стала однією з перших інституцій, які використовували працю добровольців.

Упродовж 1990-х – початку 2000-х років основна увага в розвитку волонтерських практик зосереджувалась у сфері соціального захисту, молодіжної політики та доброчинності. В окремих містах України при місцевих органах влади або закладах соціального захисту створювалися молодіжні центри, де залучення волонтерів відбувалося через неформальні ініціативи. Особливого розвитку набула діяльність волонтерів у сфері роботи з дітьми, молоддю, людьми з інвалідністю.

Міжнародне визнання важливості волонтерства сприяло активізації обговорення цієї тематики і в Україні. Зокрема, 2001 рік, проголошений Організацією Об'єднаних Націй (ООН) Міжнародним роком волонтерів, став поштовхом до збільшення уваги до волонтерської діяльності на рівні органів влади [8]. Це проявилось у проведенні тематичних заходів, інформаційних кампаній та першому публічному визнанні важливості ролі волонтерів у суспільному житті.

Подальшого розвитку волонтерська діяльність набула у 2012 році під час підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу – Євро-2012 [9, с. 153]. Саме в рамках цієї події було реалізовано масштабну національну програму залучення волонтерів. Хоча участь добровольців у заходах переважно стосувалась сфери обслуговування, цей досвід продемонстрував можливість мобілізації значного людського ресурсу на волонтерських засадах.

Таким чином, попри відсутність системного підходу з боку держави, у цей період відбулося закладання основ волонтерського руху в Україні. Накопичений досвід громадських організацій та активістів став підґрунтям для подальшого формування нормативно-правової бази, зокрема ухвалення у 2011 році Закону України «Про волонтерську діяльність» [6], який уперше визнав волонтерство як важливий елемент державної політики.

Період, що настав після подій Революції Гідності у 2013–2014 роках, ознаменував собою новий етап у розвитку волонтерського руху в Україні. Масове залучення громадян до протестних акцій, самоорганізація на Майдані та формування волонтерських ініціатив для підтримки мітингарів збудували новий рівень та етап розвитку громадянського суспільства.

Після початку збройної агресії російської федерації у 2014 році та анексії Криму, волонтерство

перетворилось із переважно соціального явища на стратегічно важливий інструмент забезпечення обороноздатності держави. Добровольці активно включилися в підтримку Збройних Сил України (ЗСУ), закупівлю амуніції, медикаментів, техніки, організацію евакуації поранених та внутрішньо переміщених осіб. Особливістю цього етапу стало домінування горизонтальних ініціатив і мережевої самоорганізації, часто поза рамками державних механізмів.

У цей період сформувалося багато нових організацій, які спеціалізувалися на гуманітарній допомозі, правовому супроводі військових і цивільних, питаннях медичної евакуації, збиранні доказів воєнних злочинів тощо. Серед найбільш впливових об'єднань цього періоду – «Повернись живим», «Армія SOS», «Волонтерська Сотня». Їх діяльність продемонструвала ефективність паралельних структур допомоги, що діяли там, де держава не встигала або не була готова відповідати на виклики.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року стало безпрецедентним викликом, що змінив характер і масштаби волонтерської діяльності. Вже в перші дні війни у країні відбулося масове включення громадян до допомоги армії, евакуації цивільних, організації логістики гуманітарних вантажів, створення прихистків та координації міжнародної підтримки [4, с. 32]. Волонтерство перетворилося на основу національного спротиву, набувши надзвичайної динаміки, масштабу та інтенсивності.

У відповідь на зростання ролі волонтерства та потребу в координації дій, хоча не завжди вони були швидкими, було ініційовано створення Єдиного реєстру волонтерів (фактично, реєстр благодійників для збору коштів через власні банківські рахунки). Водночас державні структури почали налагоджувати системну співпрацю з найбільшими громадськими платформами, зокрема через ініціативу United24, Національну Волонтерську Платформу та механізми електронної реєстрації волонтерських організацій (спрощений процес реєстрації на початку вторгнення).

Відбувся етап цифровізації, яка набула в Україні сталої тенденції за останні роки. Завдяки застосуванню IT-рішень вдалося створити інструменти оперативного залучення волонтерів, збору даних про потреби, управління логістикою та безпекою, зокрема Українська Волонтерська Служба створила ресурс «Паланиця Інфо» задля координації волонтерських організацій та потребувачів допомоги [5]. Ці цифрові рішення не лише оптимізували щоденну діяльність волонтерів, але й виявили потребу в оновленні нормативно-правового поля, яке б відповідало новим реаліям життя суспільства.

Правове регулювання волонтерської діяльності в Україні здійснюється на підставі Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року, який визначає основи організації, здійснення, підтримки та гарантій волонтерської діяльності. Закон був ухвалений з метою впорядкування волонтерської участі у підготовці до проведення Євро-2012, однак із початком російсько-української війни його положення набули особливої актуальності та були суттєво оновлені у 2022 році відповідно до реалій повномасштабного вторгнення росії.

У статті 1 Закону визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, яка провадиться волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [6]. Закон чітко встановлює, що така діяльність не є тотожною допомозі друзям або родичам: згідно з частиною 2 статті 1, дії, що здійснюються на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не вважаються волонтерством [6].

Закон містить базові принципи, на яких ґрунтується волонтерська діяльність (стаття 4): добровільність, законність, гуманність, рівність, безоплатність, неприбутковість. Ці засади формують моральну й правову рамку для залучення громадян до вирішення суспільно важливих завдань.

Суб'єктами волонтерської діяльності можуть бути як фізичні особи (волонтери), так і неприбуткові організації, внесені до відповідного державного Реєстру. Комерційні структури, згідно з частиною 2 статті 6, не мають права залучати волонтерів до власної діяльності [6].

Організації, що залучають волонтерів, мають право: 1) укладати з волонтерами договори (за бажанням останніх); 2) видавати посвідчення; 3) компенсувати витрати, пов'язані з наданням допомоги.

Водночас на них покладено обов'язки (стаття 9), серед яких: забезпечення безпечних умов діяльності, надання правдивої інформації про волонтерську діяльність, проведення інструктажів і забезпечення належного рівня підготовки волонтерів.

У статті 5 зазначено, що волонтерами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Неповнолітні особи мають право брати участь у волонтерстві лише за згодою батьків або піклувальників, і не можуть провадити діяльність у певних сферах, визначених у частині 6 цієї ж статті. Це зокрема стосується заборони надання допомоги військовим, у медичних закладах, під час воєнного стану або внаслідок епідемій.

Після внесення змін до закону у серпні 2022 року було розширено перелік напрямів волонтерської діяльності (нова редакція статті 3), включивши, зокрема: 1) підтримку Збройних Сил України та інших формувань під час особливого періоду; 2) допомогу внутрішньо переміщеним особам, постраждалим від бойових дій, епідемій та стихійних лих; 3) діяльність у сфері збереження культурної спадщини, захисту довкілля, рятування тварин; 4) післявоєнну відбудову України; 5) онлайн-волонтерство через телекомунікаційні мережі [6].

Закон також передбачає обов'язки волонтера, зокрема: дотримання етичних норм, недопущення дій, що шкодять репутації організації, та обов'язок компенсувати майнову шкоду, завдану внаслідок недбалого виконання обов'язків (стаття 8).

Окрему увагу також варто звернути на спроби інтегрувати волонтерство в Стратегію розвитку громадянського суспільства [7], яка є рамковим документом для взаємодії держави з організаціями третього сектору. Проте станом на 2024 рік конкретні індикатори щодо розвитку волонтерства в таких стратегічних документах здебільшого відсутні або сформульовані декларативно.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в Україні існує первинна нормативна база, яка дозволяє регулювати волонтерську діяльність, проте вона потребує оновлення відповідно до нових викликів, зокрема повномасштабної війни, цифровізації сектору, зростання запитів на прозорість, безпеку та сталість підтримки.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та впровадження політики щодо волонтерства, є Міністерство соціальної політики України. Саме воно здійснює розробку нормативно-правових актів, координує підготовку стратегічних документів, а також виступає основним комунікаційним майданчиком для взаємодії з громадянським суспільством у цій сфері. Окрім цього, Офіс Президента України періодично ініціює міжвідомчі наради, координаційні групи та зустрічі.

У 2020-х роках значну роль у формалізації співпраці між державою та громадськими організаціями почала відігравати Національна соціальна сервісна служба України – орган, який опікується питаннями надання соціальних послуг і, відповідно, координує частину волонтерських програм у соціальній сфері. Зокрема про це зазначено в положенні про Національну сервісну службу, що завдання органу є вживання заходів до розвитку та популяризації волонтерської діяльності та підтримка руху [2].

Серед спеціалізованих установ, які реалізують політику підтримки волонтерських ініціатив, варто виокремити Український молодіжний фонд (УМФ) – державну інституцію, що надає грантову підтримку молодіжним і волонтерським проєктам в сфері культури. УМФ також здійснює навчальні програми та виступає посередником між волонтерами, ініціативами і державними інституціями.

Одним із найбільш прогресивних інструментів взаємодії є Національна Волонтерська Платформа [1], запущена у 2021 році за підтримки Української Волонтерської Служби у партнерстві з Міністерством молоді та спорту та Молодіжного фонду ООН (ЮНІСЕФ) [31]. Вона є цифровим ресурсом, що забезпечує пошук, залучення та реєстрацію волонтерів, а також публікацію актуальних можливостей від організацій по всій країні. Завдяки автоматизації платформа значно спростила логістику допомоги та стала одним із каналів реалізації державної політики у сфері підтримки громадської участі.

Волонтерський сектор в Україні традиційно розвивався як ініціатива «знизу», значною мірою незалежна від державних структур. Проте в останнє десятиліття, особливо після Революції Гідності та в умовах війни, державні органи почали системно звертатися до досвіду, експертизи та ресурсів громадських організацій. Ця співпраця набула нових форм, які поєднують інституційну підтримку, консультаційні майданчики та спільну реалізацію проєктів.

Ключову роль у налагодженні комунікації також відіграють мережеві організації, зокрема прикладом є досвід організації UAanimals, яка через адвокаційні кампанії змогла змінити ряд нормативних положень щодо поводження з тваринами та залучити підтримку державних органів у реалізації гуманітарних програм для евакуйованих із зони бойових дій тварин та створити міжфракційне об'єднання депутатів ВРУ «гуманна країна», куди увійшли понад 30 народних обранців [10].

Водночас співпраця не позбавлена викликів, адже значна частина волонтерських організацій стикається з формалізмом державних структур, браком гнучкості та повільною бюрократичною процедурою. За даними звіту ICAP «Єднання» (2023) [3], ключовими бар'єрами у взаємодії є недовіра, низький рівень комунікації та відсутність механізмів визнання внеску волонтерів на державному рівні.

Однією з малоефективних функцій державної політики є реалізація механізму бюджету участі. Попри потенціал для залучення громадян до прийняття рішень, у багатьох громадах він працює фрагментарно: бракує інформування, підтримки та прозорості процедур. Волонтери, хоча й долучаються

як організатори або ментори, не завжди мають належний вплив на ці процеси, що знижує ефективність їхньої участі у формуванні локальної політики.

Також у громадському середовищі зростає усвідомлення потреби у розвитку репутаційних практик – механізмів публічного визнання та моніторингу доброчесності організацій. Це дозволяє зменшити токсичний вплив псевдоактивізму, який іноді підриває довіру до всього сектору.

Як висновок, варто наголосити, що державна політика у сфері волонтерської діяльності в Україні перебуває у стані активних змін та пошуку ефективної моделі взаємодії з громадянським суспільством. Волонтерський рух, сформований як відповідь на численні виклики – від соціально-економічної нестабільності до повномасштабної війни, – став не лише джерелом підтримки для держави, а й каталізатором її реформ у сфері безпеки, гуманітарної допомоги та соціальної мобілізації.

На різних етапах історії незалежності України волонтерство відігравало критично важливу роль: від становлення соціальних служб у 1990-х роках до масової мобілізації після 2014-го і небаченого масштабу участі громадян з 2022 року. Водночас інституційне та нормативно-правове оформлення цієї сфери залишалося реактивним – держава часто наздоганяла ініціативи громадян, а не задавала вектор їхнього розвитку.

Проведений аналіз показав, що попри наявність базового законодавства, державна політика у цій сфері потребує значного вдосконалення: зокрема, у частині інституційної координації, механізмів фінансування, цифрових інструментів обліку волонтерської діяльності та безпекових гарантій. Важливим є також питання довіри як до держави, так і до самих волонтерських структур, що прямо впливає на ефективність партнерства.

Волонтерські організації залишаються високомотивованими та гнучкими у своїй діяльності, однак часто відчувають дефіцит стабільної підтримки з боку держави. Серед ключових викликів – емоційне вигорання, нестача ресурсів, бюрократичні бар'єри та слабка координація на національному рівні.

З огляду на результати дослідження, можна зробити висновок, що подальший розвиток волонтерства має відбуватись у межах нової моделі – партнерської, прозорої та ресурсно забезпеченої. Для цього необхідне оновлення законодавства, створення сталої стратегії розвитку волонтерства, підтримка цифрових ініціатив, залучення до політичного процесу та визнання волонтерства як невід'ємного елементу державної політики.

Список використаних джерел:

1. Волонтерська Платформа. URL: <https://platforma.volunteer.country/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України : Постанова Каб. Міністрів України від 26.08.2020 № 783 : станом на 31 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-p#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Звіт виклики та потреби волонтерського сектору. Єднання. URL: https://ednannia.ua/images/Volonters_Report_01_1_ukr_web2.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
4. Манелюк Ю. М., Луценко В. Р., Савчук Н. І. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. 2022. № 6. С. 29–36.
5. Паляниця.Інфо для швидкого пошуку гуманітарної та волонтерської допомоги | Громадський Простір. Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі. URL: <https://www.prostir.ua/?news=palyanytsya-info-dlya-shvydkoho-poshuku-humanitarnoji-ta-volonterskoji-dopomohy> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
7. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
8. Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67/2001-pn#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
9. Тимченко С. С., Шмаріна А. В. Історія волонтерської діяльності у світі та в Україні. *Studia Politica Ucrainica*. 2021. №1 (24). С. 151–154.
10. Українська правда. Життя. Зоозахисний закон: які нововведення вступають в силу? URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/11/08/246414/> (дата звернення: 10.09.2025).
11. ЮНІСЕФ підтримує молодіжне волонтерство разом з Міністерством молоді та спорту та ГО «Українська Волонтерська Служба». URL: <https://surl.lu/srfocv> (дата звернення: 10.09.2025).

Оксана МАТВІЄНКО,
доцент кафедри філософії
(Ужгородський національний університет),
Василь ШОВАГ,
аспірант кафедри філософії
(Ужгородський національний університет)

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство – це простір між державою та індивідом, де формуються асоціації, ініціативи, рухи, що виражають волю громадян. В умовах війни цей простір набуває критичного значення як джерело соціальної стійкості, солідарності та мобілізації. «Громадянське суспільство в умовах війни – це не просто інституція, це моральна тканина нації» [2, с. 5].

Українські біженці, як нова соціальна сила, що опинилися за межами країни після 2022 року, не стали пасивними отримувачами допомоги. Навпаки – вони активно формують нові осередки громадянського суспільства, часто більш мобілізовані, ніж у мирний час. За даними Центру економічної стратегії (ЦЕС), понад 5 млн українців за кордоном створили понад 300 громадських ініціатив, культурних центрів, волонтерських платформ [4, с. 22–25]. Так, наприклад, в Берліні, Варшаві, Празі, Відні діють «Ukrainian Hubs», які не лише надають допомогу, а й організовують культурні події, лекції, виставки, концерти, лекції про Україну, акції солідарності, що зокрема свідчить про те, що громадянське суспільство України вийшло за межі географічного простору, набувши врешті транснаціонального характеру. У Лісабоні - акція «Світло для України» об'єднала понад 10 тисяч людей, серед яких більшість – українці, а в Празі – українські митці створили арт-резиденцію «Голос війни», де презентують літературу, живопис, кіно. Усі ці ініціативи не лише зберігають ідентичність, а й трансплюють її назовні, формуючи позитивний образ України у світі.

Більшість українських біженців отримали статус тимчасового захисту відповідно до Директиви ЄС 2001/55/ЄС. Він гарантує доступ до житла, медицини, освіти та ринку праці, але не передбачає довгострокової інтеграції [3, с. 17 – 19].

У міжнародному праві статус біженця визначається Конвенцією ООН 1951 року та Протоколом 1967 року. Міжнародний досвід у сфері біженців – це багатогранна система практик, правових норм і гуманітарних стратегій, які формувалися десятиліттями. Україна сьогодні може черпати з цього досвіду, адаптуючи найкращі моделі до власного контексту, зокрема, Директиву ЄС про тимчасовий захист.

Після вторгнення Росії в Україну ЄС вперше активував Директиву про тимчасовий захист, яка гарантує українцям право на проживання без складної процедури надання притулку, доступ до ринку праці, освіти, медицини, а також соціальну допомогу та житло. Це стало прикладом швидкої солідарної реакції, яку координує Платформа солідарності ЄС.

Розглянемо деякі європейські пропозиції в контексті проблеми біженців. Так, наприклад, Німеччина запропонувала українським біженцям свою програму забезпечення житлом, медичною допомогою, освітою а також допомогу щодо професійної адаптації та підтримки місцевих громад. Таким чином, після Другої світової війни Німеччина реалізувала масштабну програму всеосяжної реінтеграції біженців. Цей досвід може бути корисним Україні для повернення ВПО до рідних регіонів.

Швеція активно залучає біженців до ринку праці – це і мовні курси, і культурні програми, а також дієва підтримка підприємництва серед біженців, що сприяє швидкій соціальній адаптації та зниженню напруги в суспільстві.

Канада, пропонуючи приватне спонсорство, має свою унікальну модель, де громадяни або організації можуть «усиновити» біженців, надаючи їм фінансову та соціальну підтримку, а також пропонуючи тісну взаємодію з місцевими громадами, а це в свою чергу створює глибокі соціальні зв'язки та пришвидшує інтеграцію українських біженців в місцевий соціум.

Австралія зі свого боку також пропонує правове забезпечення. Маючи сильну інституційну базу, ця держава може представити свої програми професійної адаптації, допомоги в пошуку роботи, а також з підтримки психічного здоров'я, що дозволяє нашим громадянам швидко стати частиною економіки.

У 2025 році частина країн (Франція, Італія) почала згортати програми підтримки, що створює ризики соціальної маргіналізації [5, с. 6-9]. Водночас у Німеччині та Польщі діють програми професійної адаптації, мовної інтеграції та психологічної підтримки.

Варто зазначити, що проблема ВПО є досить складною і потребує ретельного і глибокого опрацювання й дослідження, але беручи до уваги філософський її вимір, можна стверджувати, що українські біженці виступають як носії своєї національної ідентичності. Так, зокрема через призму філософії Сковороди, це люди, які зберігають «сродну працю» навіть у вигнанні. Тобто, навіть на чужині вони не втрачають себе, а навпаки – активно транслюють українську етику, культуру, мову в нових просторах. У Польщі, Німеччині, Чехії діють українські школи, курси мови, недільні освітні центри. За даними ЦЕС, понад 60 % біженців прагнуть, щоб їхні діти навчалися українською мовою, навіть за кордоном [4, с. 24 – 25]. Це свідчить про глибоку прив'язаність до культурного коріння та бажання передати його наступним поколінням.

Можна навіть відмітити, що їх стоїцизм виступає такою своєрідною їх внутрішньою опорою, яка й допомагає зберігати гідність, діяти морально, не зважаючи на зовнішні обставини й такі важкі часи, які переживає їх рідна Україна. «Бути українцем – це не географія, а етика» – умовна формула, що описує нашу транснаціональну ідентичність, яка у вигнанні – це не втрата, а глибоке переосмислення [3, с. 19].

Отже, національна ідентичність українських біженців не зникає за кордоном, вона трансформується, адаптується і часто навіть загострюється. Українські біженці не лише зберігають свою ідентичність, а й активно її репрезентують у нових соціальних просторах – через мову, культуру, освіту.

Таким чином, правовий статус українських біженців на сьогодні, як ми бачимо, є досить нестабільним, що звісно значно ускладнює їхню участь у громадянському житті приймаючих країн. Та попри це, українські біженці стають не лише учасниками, а й творцями громадянського простору за кордоном, що врешті переконливо свідчить про їх громадянську активність і своєрідну культурну дипломатію в світі. «Українці за кордоном – це не лише біженці, це нові амбасадори громадянського суспільства» [4, с. 22].

Список використаних джерел:

1. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Внутрішньо переміщені особи в Україні: демографічні та соціальні виклики. Київ: ІДСД НАНУ, 2023. 48 с.
2. Конверський А.Є. та ін. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу: Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А.Є. Конверський (голова), О.В. Батрименко, Ф.П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. 216 с. URL: <https://dphs.univ.kiev.ua/files/conference20230422new.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Не тільки житло і робота: як ідентичність і туга за домом впливають на бажання українських біженців повернутися додому. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3885111-ne-tilki-zitlo-i-robot-a-ak-identichnist-i-tuga-za-domom-vplivaut-na-bazanna-ukrainskih-bizenciv-povernutisa-dodomu.html> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Українські біженці війни в Європі: між інтеграцією та поверненням. Аналітична записка. Київ: НІСД, 2024. 32 с.
5. Центр економічної стратегії (ЦЕС). Українські біженці після трьох років за кордоном: соціальні настрої, плани на повернення, інтеграція. Київ: ЦЕС, 2025. 27 с.
6. Info Sapiens. Chetverta khvylya doslidzhennia ukrainskykh bizhentsiv. Kyiv: Info Sapiens, 2025. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=337> (accessed: 15.09.2025).
7. UNHCR. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Ukrainian Refugees in the EU+ Countries. Geneva: UNHCR, 2023. URL: <https://www.unhcr.org/lives-on-hold-report-ukrainian-refugees> (accessed: 15.09.2025).
8. European Commission. Migration Management: Welcoming Displaced People from Ukraine. Brussels: EC, 2024. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-displaced-people-ukraine_en (accessed: 15.09.2025).

Леся АДАМОВА,
студентка 3-го курсу спеціальності
«Публічне управління та адміністрування»
факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)
Науковий керівник:

Михайло ЗАН,
доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ЧЕХІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕСЬКИХ МЕДІА)

24 лютого 2022 року світ сколихнула новина про повномасштабний напад Росії на Україну. Чехія стала однією з перших країн, які відкрили свої кордони для біженців. Уже в перші тижні кількість українців, що прибули, сягнула сотень тисяч. З опублікованого щоквартального звіту про міграцію, станом на 2025 рік на території Чехії було зареєстровано понад 566 тис. громадян України, котрі дістали тимчасовий захист. В основному, це люди, котрі втекли через російську військову агресію проти України. Ця хвиля стала найбільшою міграційною кризою для країни після Другої світової війни.

Українські біженці отримали право на легальне перебування, роботу, доступ до освіти та медицини. Однак адаптація виявилася непростою. Проблеми інтеграції стали однією з головних тем суспільних дискусій, активно обговорювалися на сторінках провідних чеських медіа (*Idnes.cz*, *Seznam Zprávy*, *DeníkN*) і в українських джерелах.

У цій доповіді розглянемо основні проблеми, з якими зіткнулися біженці в Чехії, а також кілька гучних кримінальних випадків, що вплинули на формування громадської думки.

1. Найчастіше у ЗМІ та в дослідженнях згадується проблема мовного бар'єра. Чехія надала можливість безкоштовного відвідування мовних курсів, але попит значно перевищував пропозицію.

У статтях основних медіа Чехії, наприклад, *Seznam Zprávy* (2023) та *Novinky.cz* (2023), підкреслювалося, що тисячі українців мають проблеми з мовним бар'єром, а у Празі і Брно не змогли записатися на курси через переповненість груп. Для багатьох жінок, які працюють на низькооплачуваних роботах, відвідування курсів стало нереальним через нестачу часу.

Водночас знання мови визначає доступ до кваліфікованої роботи, спілкування з лікарями в медзакладах, чи вчителями дітей. Таким чином, мовний бар'єр створив ефект «замкненого кола»: без мови немає інтеграції, але без інтеграції складно знайти час і ресурси на мову.

2. Іншою масштабною проблемою стало житло. У перші місяці тисячі чехів відчинили двері своїх квартир і будинків для українців. Цей акт солідарності широко висвітлювався у багатьох медіа Чехії (*Idnes.cz*, 03.2022, *Seznam.cz*, 08. 2022, *ČT24*, 07.2023).

Проте з часом виникли труднощі: закінчувалися державні дотації для господарів, орендні ціни різко зросли. У багатьох містах з'явилися тимчасові гуртожитки чи модульні містечка, але умови там часто були тісними й непридатними для тривалого життя.

Seznam Zprávy у 2023 році повідомляли про випадки, коли кілька родин змушені були ділити одну кімнату, а місцева влада визнала, що житлова криза посилюється.

3. Українські біженці мали право на гуманітарну допомогу від держави – близько 5 тисяч крон на особу щомісяця (з подальшими змінами). Водночас ця система стала об'єктом зловживань.

У квітні 2025 року *Idnes.cz*, *CNN Prima News*, *Seznam.cz* і інші чеські медіа повідомили про українську пару з Брно, яка організувала схему фіктивної реєстрації «біженців» і незаконно отримала понад 11 мільйонів крон.

Цей і інші випадки набули широкого резонансу в чеській спільноті, а в коментарях під статтями користувачі часто узагальнювали: «українці живуть за наш рахунок».

Такі інциденти шкодять іміджу всієї громади, хоча на практиці більшість українців чесно користуються фінансовою допомогою і намагаються якнайшвидше вийти на роботу.

4. Чеські школи за два роки прийняли понад 50 тисяч українських дітей. Це викликало низку труднощів, таких як мовний бар'єр: учні часто не розуміли вчителів, що призводило до відставання у навчанні, переповнені класи (у великих містах школи не справлялися з напливом нових учнів),

психологічні проблеми (діти пережили травму війни і зміну середовища). Тому школи отримували від держави кошти на асистентів-педагогів, котрі допомагали українським дітям адаптуватися в середовищі чеських шкіл.

Seznam Zprávy наводили приклад празької школи, де батьки чехів висловлювали занепокоєння, що навчальний процес уповільнився через додаткову увагу до українських учнів. Водночас у багатьох закладах діти швидко адаптувалися й допомагали своїм батькам у комунікації.

5. Доступ до медичної системи також став проблемним. За законом українці з тимчасовим захистом отримали право на базове страхування. Але на практиці лікарі не завжди мали можливість приймати нових пацієнтів. У Празі та Брно спостерігався дефіцит терапевтів і педіатрів. Часто виникали непорозуміння через відсутність перекладачів.

Idnes.cz (2023) писали, що багато українців звертаються до приватних клінік, де обслуговування дорожче, але принаймні доступніше.

Seznam.cz в березні 2025 публікував статтю про те, що між українськими біженцями є особи з вищою медичною освітою, але із-за складної системи допуску до роботи в чеській медичній системі, не працюють по своїй спеціальності.

6. Резонансні кримінальні випадки

Окремо варто розглянути кілька гучних кримінальних справ, які активно висвітлювали чеські ЗМІ та які вплинули на сприйняття українських біженців.

1) Конфлікт у Брно: смерть рома від рук українця

Улітку 2023 року в Брно стався трагічний інцидент: під час бійки загинув молодий ром. Українця звинуватили у вбивстві, йому загрожувало до 18 років ув'язнення. Суд (березень 2024 р.) визнав, що це була самооборона, і виправдав обвинуваченого. Попри це, ромська громада вийшла на протести, а *Idnes.cz* писали про різке загострення міжетнічних стосунків у місті.

2) Афера з гуманітарними виплатами

У квітні 2025 року *Idnes.cz* та *Seznam Zprávy* повідомили про українську пару з Брно, яка організувала схему фіктивних заявок на гуманітарну допомогу. Сума незаконно отриманих коштів перевищила 11 мільйонів крон. Суд виніс вирок – кілька років позбавлення волі.

3) Інші інциденти

У 2023 році *Seznam Zprávy* писали про напруженість у відносинах між українцями та ромами, зокрема про бійки у Брно після судового процесу.

У 2021–2022 роках поліція затримала «луганську бригаду», яка вимагала гроші у заробітчан – ця історія теж знову обговорювалася після приходу нової хвилі мігрантів.

Про гучні випадки шахрайства і схеми незаконного отримання фінансової допомоги опублікували ряд медіа в вересні 2025 року, коли Policie ČR розслідує тринадцять українців, котрі підозрює в зловживанні гуманітарною допомогою.

Idnes.cz, *Novinky.cz*, *Seznam.cz* і інші видання січні 2025 року опублікували інформацію про жінку з сином, котрі були звинувачені Окружним судом в Оставі у справі шахрайства з державними субсидіями для розміщення українських біженців після початку війни 2022 року. Йдеться про збитки на понад мільйон крон.

Ці випадки стали інформаційними приводами для дебатов: чи є українські біженці тягарем для Чехії, чи окремі інциденти не повинні визначати образ усієї громади.

7. Окремою проблемою, яку необхідно враховувати в аналізі висвітлення теми українських біженців, є вплив інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), організованих проросійськими структурами.

Після 24 лютого 2022 року чеські спецслужби неодноразово попереджали про поширення дезінформації, спрямованої на розпалювання ненависті до українських біженців. На сайтах і у соцмережах поширювалися фейки, ніби біженці отримують значно більші соціальні виплати, ніж чехи. Активно тиражувалися історії про нібито «масові злочини» українців у Чехії, часто з перебільшенням чи вигаданими деталями. У деяких телеграм-каналах та на анонімних сайтах можна було знайти «новини» про те, що українці відбирають роботу у чехів або привозять із собою злочинність.

Чеські видання (*Seznam Zprávy*, *Idnes.cz*) неодноразово розвінчували ці міфи. Наприклад, у 2023 році журналісти пояснювали, що суми соціальних виплат для українців і чехів однакові, а відмінність лише у формах допомоги.

Але, навіть після спростувань у суспільстві залишився осад недовіри. В чеській спільноті починають

формуватися стереотипи: кожен кримінальний випадок із участю українця стає «доказом» для противників інтеграції.

Таким чином, ІПСО відіграють значну роль у формуванні негативного образу українських біженців, навіть попри те, що більшість фактів не підтверджуються офіційними даними. Для демократичного суспільства Чехії це виклик – як балансувати між свободою слова і захистом від дезінформації.

Висновки.

Проаналізувавши приклади й проблеми, можна зробити кілька висновків: українські біженці стикаються з комплексом труднощів – мовним бар'єром, житловою кризою, бюрократичними перешкодами, проблемами доступу до медицини та освіти.

Медіа-образ українців амбівалентний: з одного боку, є чимало історій про солідарність, успіхи, інтеграцію; з іншого – резонансні кримінальні справи підживлюють стереотипи.

Головна загроза – це узагальнення, коли кілька гучних інцидентів починають сприйматися як характеристика цілої спільноти. Водночас українці активно інтегруються: працюють у лікарнях, школах, на заводах; відкривають бізнес; діти швидко опановують чеську.

Список використаних джерел:

1. Do školek nenastoupily tři čtvrtiny ukrajinských dětí a dvě třetiny ani do základních škol, uvedla inspekce. *ČT24 (Česká televize)*. Datum publikace: podle zdroje (2022–2023).
2. Horáková J. Ukrajinci podváděli s dávkami pro krajany. Ještě mají šanci dostat nižší trest. *iDNES.cz*. 2025. 3. Června.
3. Ministerstvo vnitra České republiky. Čtvrtletní zpráva o migraci za I. čtvrtletí 2025. Praha: MV ČR, 2025.
4. Ministerstvo vnitra České republiky. Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2025. Praha: MV ČR, 2025.
5. Na ukrajinské děti se kladou nižší nároky, tvrdí školní inspekce. *Echo24.cz*. 2023. 18. května.
6. Seznam Zprávy. Michálek, Matyáš. «Česko mrhá potenciálem uprchlíků, přitom se bez nich nakonec neobejde. *Seznam Zprávy*. 9. dubna 2025.
7. Ukrajinský pár inkasoval miliony na dávkách pro krajany, fiktivní příjemce dovážel. *iDNES.cz*. 2025. 8. dubna.
8. Za podvod s dávkami dostal ukrajinský pár 4 roky, zaplatit škodu pomohla rodina. *iDNES.cz*. 2025. 27. srpna.

Наталія МЕШКОВА,

студентка 3-го курсу спеціальності

«Публічне управління та адміністрування»

факультету суспільних наук

(Ужгородський національний університет)

Науковий керівник:

Михайло ЗАН,

доцент кафедри політології і державного управління

(Ужгородський національний університет)

БЕЗПЕЧНА ГАВАНЬ: ЦЕНТР ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ У М. БРНО (ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА) ЯК МІСЦЕ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС КРИЗИ

Початок повномасштабної війни в Україні, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинив масову хвилю вимушеної міграції до країн Європейського Союзу, зокрема до Чехії. У відповідь на цей безпрецедентний наплив біженців у Брно було створено Регіональний центр допомоги Україні (далі – КАСРУ), яке розпочало роботу 2 березня 2022 року у павільйоні Б на території Виставкового центру Брно. Центр став ключовим координаційним місцем для надання першої допомоги українським громадянам: тут здійснювалася реєстрація в поліції для іноземців, оформлення віз та медичного страхування, забезпечення харчування, тимчасового житла, а також надання психологічної й соціальної підтримки. У період найбільшого навантаження, з 7 по 13 березня 2022 року, КАСРУ у Брно обслуговувало до 1500 осіб на добу, що підкреслює його надзвичайне значення в системі інтеграційних та гуманітарних заходів Південноморавського краю.

Важливою функцією КАСПУ у Брно було не лише надання невідкладної допомоги, але й створення умов для довготривалої інтеграції українських громадян у Південноморавському краї. Центр виконував роль інформаційного та комунікаційного вузла, де біженці отримували необхідні відомості про освітні можливості, курси чеської мови, процедури пошуку житла та працевлаштування. Такий підхід дозволив забезпечити швидшу адаптацію новоприбулих осіб у приймаючому суспільстві та сприяв формуванню відчуття безпеки й соціальної стабільності.

Діяльність Регіонального центру допомоги Україні (КАСПУ) у Брно стала прикладом ефективної співпраці між державними органами, місцевою владою, неурядовими організаціями та широкою мережею волонтерів. Саме завдяки цьому партнерству було можливо забезпечити комплексну допомогу у надзвичайно короткі терміни. Волонтери відігравали ключову роль у перекладі, логістиці, супроводі сімей з дітьми та психологічній підтримці. Така синергія між формальними та неформальними структурами продемонструвала високий рівень солідарності та готовності суспільства до кризового реагування.

Центри підтримки інтеграції іноземців (далі – ЦПІ або Центри) створені у всіх регіонах Чеської Республіки. Таким чином, вони утворюють комплексну мережу, яка забезпечує реалізацію інтеграційної політики стосовно цільової групи, до якої входять усі іноземці, що легально проживають у країні, та особи, яким надано міжнародний захист (шукачі притулку та особи, які користуються додатковим захистом). Чотирнадцять ЦПІ у десяти регіонах експлуатуються Адміністрацією закладів для біженців Міністерства внутрішніх справ. Чотири Центри в решті регіонів Чеської Республіки експлуатуються іншими організаціями – у Празі засновником є Муніципалітет столичного міста Праги, у Південноморавському краї – Регіональна адміністрація Південноморавського краю, в Устецькому краї – некомерційна організація «Консультації з питань інтеграції», а в Кралоупоградському краї – Єпархіальна католицька благодійна організація Градець Кралоупоград. Сфера діяльності ЦПІ не обмежується столицею краю; їхня діяльність завжди охоплює весь регіон.

Центри також відігравали вирішальну роль у координації переселення осіб, які отримали тимчасовий захист, брали участь у плануванні соціальних послуг на рівні громад та забезпечували регулярні зустрічі професійних платформ, включаючи спеціалізовані робочі групи для підтримки осіб, які отримали тимчасовий захист з України. Прибуття значної кількості українських біженців у Південноморавський край мало відчутні соціально-економічні наслідки. З одного боку, виникла необхідність у додаткових ресурсах для системи охорони здоров'я, шкільної освіти та соціальних служб. З іншого боку, притік нових мешканців став важливим чинником на ринку праці, оскільки багато українців активно інтегрувалися у сферу виробництва, будівництва, послуг та охорони здоров'я. Таким чином, короткострокові виклики, пов'язані з організацією гуманітарної допомоги, поступово трансформувалися у можливості для розвитку регіону, зокрема через культурне збагачення та розширення робочої сили.

Центр для іноземців у Південноморавському краю надає послуги іноземцям, які вирішили оселитися в Південноморавському краї, він пропонує підтримку не лише іноземцям, а й усім мешканцям регіону. Центр працює не лише в крайовій столиці Брно, але й у всіх частинах регіону, як у прикордонній зоні з Австрією, так і на кордонах з іншими чеськими регіонами. Ми допомагаємо іноземцям на їхньому шляху до інтеграції в чеське суспільство. Оформлення гуманітарних виплат, пошук відповідного житла, працевлаштування, надання медичної допомоги, пошук школи, дитячого садка та педіатричної допомоги, а також психологічна та матеріальна допомога. Значно зріс інтерес до підтвердження освіти, перепідготовки та інформації про те, як клієнти можуть розпочати бізнес, створити торгівлю тощо.

Окрім курсів чеської мови, курсів адаптації та інтеграції, а також професійних консультацій, центр регулярно організовує різні заходи, такі як кулінарні, мистецькі та освітні майстер-класи. Ми адаптуємо наші програми та послуги до потреб наших клієнтів, які приїжджають з різних країн. Водночас в центрі також пропонуються лекції для компаній, що наймають іноземців, або для широкої громадськості. Лише за 2024 рік центр надав послуги 45 304 кількості осіб, 2 037 учасників курсу чеської мови. 1 369 клієнтам – було надано юридичне та соціальне консультування.

Центр для іноземців Південноморавського краю (www.integracnicentra.cz) є частиною інтеграційних центрів, які допомагають іноземцям в окремих регіонах по всій Чеській Республіці. В цілому в році 2024 загальна кількість клієнтів Центру становила 5 733 осіб.

Безпечна гавань – це не просто Центр для іноземців, це місце, де люди знаходять спокій, підтримку і надію на новий початок.

Список використаних джерел:

1. Адміністрація пунктів утримання біженців Міністерства внутрішніх справ. URL: <https://www.suz.cz/>
2. Допомога громадянам України та їхнім роботодавцям. URL: <https://www.uradprace.cz/pomoc-pro-obcany-ukrajiny-a-jejich-zamestnavatele>
3. Інформація про Регіональні центри допомоги Україні (KACPU) на сайті Міністерства внутрішніх справ Чехії. URL: <https://mv.gov.cz/clanek/seznam-krajjskych-asistencnich-center-pomoci-ukrajine.aspx>
4. Офіційний сайт Регіонального центру допомоги Україні (KACPU) у Брно. URL: <https://ukrajina.brno.cz/asistencni-centrum-pomoci/>
5. Centrum pro cizince JMK. URL: <https://www.cizincijmk.cz/cs/>

Вікторія СВЯТЕЦЬКА,

*викладач-методист, викладач природничих дисциплін
(КЗВО «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, м. Ужгород)*

**БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СОЦІАЛЬНІ,
ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Виклики, зумовлені воєнними діями в Україні, актуалізували питання безпеки життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Цей досвід створює передумови для розробки нових механізмів соціальної, психологічної та правової інтеграції, що можуть стати основою не лише національної, а й європейської практики захисту людських прав та гідності. Розгляд соціальних, психологічних та правових аспектів безпеки ВПО дозволяє побачити не лише існуючі проблеми, а й позитивні перспективи їх подолання. Необхідним є акцент не тільки на матеріальних чи юридичних аспектах, але й на духовних, культурних та моральних цінностях, які сприяють відновленню життєвої рівноваги переселенців.

Попри значні виклики, Україна демонструє позитивні результати в інтеграції ВПО. Створюються державні та муніципальні програми з надання житла, розширюються можливості працевлаштування, зростає роль громадських ініціатив. Співпраця громадських організацій і органів місцевого самоврядування показує, що саме на місцевому рівні формується ефективна модель соціальної безпеки.

Зразком є успішна інтеграція дітей-переселенців у школи нових громад, що сприяє формуванню толерантного та інклюзивного середовища. Необхідною складовою є залучення ВПО до громадської діяльності, волонтерства та культурних проєктів, що підвищує рівень їх соціальної адаптації.

Особливої уваги заслуговує роль міжнародних донорів, які фінансують відбудову житлового фонду, створення центрів зайнятості та програм мікрогрантів для переселенців. Саме це дозволяє не тільки забезпечити базові потреби, але й активізувати економічний розвиток регіонів, які приймають ВПО.

Важливою умовою є формування у суспільстві атмосфери підтримки і солідарності. Дослідження свідчать, що громади, які активно залучають переселенців до місцевих ініціатив, мають нижчий рівень конфліктності та соціальної напруги [2; 3]. Міжнародний досвід показує, що саме через культурні та освітні проєкти досягається найвищий рівень інтеграції переселенців [4; 5].

Психологічна допомога в Україні поступово розвивається за європейськими стандартами. За допомогою міжнародної співпраці відкриваються кризові центри, створюються мобільні групи психологів, проводяться тренінги для волонтерів. Психологічна підтримка ВПО вже не обмежується подоланням травм – вона орієнтується на відновлення ресурсності особистості, розвиток навичок адаптації та формування почуття власної гідності.

Значна увага приділяється роботі з дітьми та молоддю, адже своєчасна психологічна допомога є запорукою їх здорового розвитку та здатності інтегруватися у суспільство без довготривалих негативних наслідків.

Підтримка ВПО сприяє формуванню загальної психологічної стійкості суспільства. Залучення переселенців до спільної діяльності з місцевими жителями створює передумови для колективного подолання травматичних наслідків війни. Вдалі приклади об'єднання навколо волонтерських та культурних ініціатив свідчать про те, що суспільство здатне перетворювати кризу на можливість [3].

Україна має чітке законодавство щодо ВПО, яке поступово вдосконалюється у напрямі

європейської гармонізації [1; 2]. Ми відкриті до міжнародних стандартів, співпраця з ЄС та Радою Європи створюють умови для посилення правових гарантій переселенців. Важливо відзначити не лише існуючі труднощі, а й значний прогрес: спрощення реєстрації, удосконалення системи соціальних виплат, створення довготривалих програм інтеграції.

Сфера законодавчого забезпечення прав ВПО має враховувати практики ЄС. Також впроваджувати механізми захисту від дискримінації, спрощувати процедури надання житла, гарантії доступу до освіти та медицини. Україна вже здійснює кроки у цьому напрямі, що наближає її до повноцінної інтеграції в європейський правовий простір.

Досвід України може стати унікальним для європейської спільноти, адже масштабні процеси внутрішнього переміщення в умовах війни формують нову систему реагування на гуманітарні виклики. Наша держава демонструє здатність не лише долати кризи, а й вибудовувати інноваційні механізми безпеки, що ґрунтуються на партнерстві держави, громади та міжнародних організацій.

Вагомим напрямом розвитку є міжнародна співпраця. Україна активно співпрацює з ООН, ЄС, Червоним Хрестом та численними європейськими фондами [4; 5]. Це дозволяє не лише отримувати фінансову та гуманітарну допомогу, але й поширювати український досвід серед інших країн, що стикаються з проблемою внутрішнього переміщення.

Таким чином, безпека життєдіяльності ВПО – це не лише виклик, але й можливість розвитку суспільства. Соціальні ініціативи, психологічна підтримка та правові механізми створюють фундамент для нової моделі гуманітарної безпеки, що відповідає європейським стандартам. Український досвід інтеграції переселенців є підтвердженням того, що навіть у кризових умовах можливо будувати майбутнє на принципах верховенства права, гуманізму та солідарності в громадах.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». м. Київ. 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Мельник І.В. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними сім'ями в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 24 (1). С. 192–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%281%29_29 (дата звернення: 02.10.2025).
3. Плєскач Б.В., Уркаєв В.С. Складові технології психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам спрямовані на подолання травматичного досвіду. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія та психотерапія*. 2019. № 15 (3). 171–205.
4. Internal Displacement in Ukraine: Building Solutions. **Council of Europe Office in Ukraine**. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/idps2> (дата звернення: 02.10.2025).
5. Internal displacement reached all-time high in 2022. *Internal Displacement Monitoring Centre*. URL: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023/> (дата звернення: 02.10.2025).

Ліліана ЯРОВА,

*доктор політичних наук, професор, завідувачка кафедри соціології
(Національний університет «Одеська юридична академія»)*

Михайло КУРТІКОВ,

*магістр спеціальності «Інформаційні управляючі системи та технології»
(Національний університет «Одеська юридична академія»)*

ТЕХНОЛОГІЇ «ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА»: ВІД МАСОВОЇ АУДИТОРІЇ ДО ГРУП ІНТЕРЕСІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У сучасних умовах формат політичної взаємодії визначається розвитком соціальних мереж та технологій «цифрового суспільства». У процесі переходу від традиційних масмедіа, таких як телебачення, радіо, преса (друковані медіа) до творення інформаційно-смыслових наративів у соціальних мережах трансформується соціальна структура суспільства. На перший план виходить взаємодія між

групами інтересів у соціальних мережах.

Процес формування громадської думки, конструювання порядку денного суспільства, вплив на інститути публічної влади поступово переміщується від журналістів (які ще нещодавно посідали почесне місце «сторожових псів демократії») до блогерів та інфлюенсерів.

Вже доводилось відзначати, що у цифровому суспільстві взаємодія відбувається у кіберпросторі: «Продовженням концепції «інформаційного суспільства» є теорія «цифрового суспільства», яка визначає соціальні та політичні трансформації під впливом розвитку інформаційних технологій та цифровізації... Цифрове суспільство можна ідентифікувати як нову цивілізацію, засновану на взаємодії у кіберпросторі... У цифровому суспільстві актуалізується проблема дослідження появи «віртуальної реальності», цифрових технологій, формування кіберпростору. Концепція цифрового суспільства виокремлює специфічний та унікальний простір соціальної та політичної взаємодії сучасності – кіберпростір... Цифровізація соціальної та політичної взаємодії у кіберпросторі утворює не лише нові можливості щодо швидкості зв'язку та якості комунікації, а й суттєві загрози – розвитку маніпуляцій інформацією, інформаційного тоталітаризму, кіберзагрози та цифрову нерівність» [6, с. 289].

Становлення цифрового суспільства визначає використання нових технологій з метою формування невеликих, мобільних та ефективних груп інтересів у соціальних мережах замість масової аудиторії традиційних медіа.

Слід погодитись із тим, що «Відповідно до трансформаційної парадигми сучасного медіа-простору соціальні мережі замінюють телебачення у ролі «мейнстримного» джерела інформації. Мережі мають глобальний характер, але об'єднують локальні групи не за географічним принципом, а за вибором контенту... пропагандистські кампанії у соціальних мережах вже неодноразово доводили свою ефективність. Цифрова дезінформація, яка використовує технології «впливу наноінфлюенсерів», «бджолиного рою», «шкарпеткових ляльок» (найпростіші з них називаються «бібабо»), спін-докторінгу тощо, стала новим пропагандистським стилем соціальних мереж» [5, с. 36].

З метою визначення технологій «цифрового суспільства» у процесі формування груп інтересів у соціальних мережах визначимо спочатку сутність груп інтересів та лобістських структур, а далі окреслимо нові технології їх організації, взаємодії та впливу на владу – від блогінгу до фейкових новин. Адже групи інтересів, які завжди виступали у ролі невід'ємної складової демократичної політичної системи, репрезентуючи певні суспільні інтереси, зберігають свій вплив на прийняття рішень у цифровому суспільстві.

Погодимось із тим, що «...групи інтересів відрізняються тим, що не беруть участі в загальному політичному волевиявленні. Репрезентуючи певні інтереси суспільства, вони не прагнуть політичної відповідальності... Для груп інтересів це має означати необхідність обирати з усього обсягу представлених у них вимог лише особливо значимі для досягнення поставленої тією чи іншою групою спільної мети і мають найбільші шанси для успіху. Внаслідок цього неминує виникає «ієрархія» інтересів, що оцінює їх за ступенем актуальності» [4, с. 80].

У цифровому суспільстві ієрархія інтересів визначається у соціальних мережах. Технології цифрового суспільства використовуються групами інтересів задля впливу на порядок денний, визначення пріоритетних для відповідної групи проблем в якості основних для усього суспільства. Наведемо ще одне визначення груп інтересів, у якому наголос робиться на забезпеченні політичного плюралізму: «Групи інтересів – це переважно добровільні організації різного спрямування (професійні, молодіжні, феміністські, релігійні, культурні тощо), які мають значну автономію. Такі організації, не претендуючи на політичну владу, прагнуть впливати на неї для забезпечення своїх специфічних інтересів... Діяльність кожної групи інтересів важлива, оскільки всі вони спільно створюють плюралістичне середовище для вироблення державної політики. За умови представленості інтересів лише невеликої кількості груп позитивний ефект їх діяльності фактично втрачається, оскільки вже не можна говорити про них як про канал зв'язку між суспільством і державними органами та про забезпечення ними представництва інтересів суспільства» [1, с. 90].

До груп інтересів відносяться спілки інтересів, групи тиску та лобістські організації. Усі вони використовують соціальні мережі. Натомість завдяки технологіям цифрового суспільства трансформується уявлення про сутність груп інтересів та їх діяльність. Адже «групи тиску» можуть не лише використовувати соціальні мережі для репрезентації власних інтересів у публічному просторі та додатковий інструмент тиску на владу, а й утворюватися спонтанно. Йдеться про реактивну реакцію громадян на певні події (можливо, сконструйовані раніше) та висловлювання власної позиції у соціальних

мережах. Такі віртуальні «групи тиску» не мають визначеного статусу та фіксованого членства, але стають ефективним інструментом тиску на владу.

Відзначимо: «Найпоширенішими і найтипівішими є спілки інтересів – групи асоціативного типу, що створюються для артикуляції, захисту і задоволення власних потреб та інтересів. Вони мають чітку формальну структуру і правовий статус. До них належать профспілки, бізнесові спілки (наприклад, Українська спілка промисловців і підприємців), молодіжні, жіночі, етнічні, релігійні об'єднання, товариства споживачів тощо. Іноді до спілок інтересів відносять лобістські організації і групи тиску. Але специфіка останніх полягає в їх посередництві, а не в захисті власних інтересів» [4, с. 81].

Щодо нових технологій маніпуляційного впливу на суспільство, які використовують деякі групи інтересів, то однією із ефективних форм політичного протистояння у кіберпросторі виступають фейки.

Погодимося із наступним: «Сучасна інформаційна система пронизана фейками, які стають частиною політичної взаємодії у кіберпросторі. Оскільки, суспільство отримує велику кількість різнопланової інформації, то формується певна галузь інтересів. В період транзиту політичної системи в більшій частині суспільства виникає потреба в політичній інформації щодо процесів модернізації та трансформації суспільно-політичного устрою. Такий вид політичної інформації містить різні рівні достовірності, а отже і різні аспекти впливу на освідомлення політичної реальності. Для того, щоб проводити аналіз політичної інформації, потрібно мислити критично, а найголовніше володіти знаннями, які допомагають проводити аналіз та ділити інформацію на правдиву, або недостовірну» [2, с. 69].

Наголосимо, що кіберпростір утворює нові загрози не лише для груп інтересів, а для усієї системи політичного представництва. Йдеться не лише про поодинокі хакерські атаки під час електорального процесу, зовнішнє втручання у формування порядку денного у кіберпросторі за допомогою коментарів чи анонімних постів у соціальних мережах. Основні загрози для системи політичного представництва України та легітимності влади пов'язані із цілеспрямованою політикою країни-агресора у кіберпросторі.

Солідаризуємось із думкою щодо небезпек використання «кібертехнологій»: «Політичні лідери виходять на нову платформу взаємодії, а саме у кіберпростір. Відповідно, створюють нові види політичних технологій, які розвиваються та функціонують у кіберпросторі та отримують назву «кібертехнології»... Анонімність інформаційних глобальних мереж, швидкість передачі даних і легкість їх застосування – це те, що вважається головними причинами технологічного вибуху та поширення мережі Інтернет у різних сферах життя... Загрози у кіберпросторі можуть проявлятися у конфліктних формах активності та спонукати до агресивних дій окремі активістські групи. Попередженням таких негативних заходів є раціональна, об'єктивна та достовірна інформація, яка надходить з офіційних сторінок окремих політичних лідерів та формує об'єктивну інформацію про сучасний стан політичних подій та рішень» [3, с. 76].

Використання технологій «цифрового суспільства» (блогінгу, спін-докторінгу, фейків тощо) сприяє утворенню груп інтересів у соціальних мережах. Перехід від масової до сегментованої за інтересами аудиторії трансформує соціальну структуру суспільства, визначає формат взаємодії між громадянами та владою у кіберпросторі. Для України першочерговим стає завдання протидії цілеспрямованим інформаційним атакам у кіберпросторі з боку країни-агресора.

Список використаних джерел:

1. Демченко О. Діяльність груп інтересів в Україні. *Політичний менеджмент* 2008. № 6. С. 89 –97. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/demchenko_dialnist.pdf
2. Завгородня Ю. В. Фейки як сучасна форма політичного протистояння у кіберпросторі. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 67–71. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/12.pdf>
3. Пехник А. В., Завгородня Ю. В. Сучасні загрози кібертехнологій у політичному процесі. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. С. 76–86. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/14.pdf
4. Чувардинський О. Групи інтересів у громадянському суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 78–87. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/chuvardynskiy_hrupy.pdf
5. Яковлев Д. В. Цифрова дезінформація: технології пропаганди у соціальних мережах. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2025 р. Одеса: НУ «ОЮА», 2025. С. 36–40. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9f8c118-3afc-41e5-af9c-117ab8c93d6c/content>
6. Ярова Л. В., Куртіков М. В. Кіберпростір та «цифрове суспільство»: технології, соціум, політика. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 52. С. 288–293. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/52_2025/48.pdf

Володимир БАСАРАБ,

*доцент кафедри політології і державного управління,
(Ужгородський національний університет)*

Олександр ІОВБАК,

*аспірант кафедри політології і державного управління,
(Ужгородський національний університет)*

ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Широкомасштабна російська агресія розпочала новий відлік часу для всього українського суспільства та української державності. Українська державність в процесі свого тридцятирічного розвитку сприяла збереженню української ідентичності та розумінню того, що для перемоги над ворогом необхідна консолідація всього соціуму.

Як зазначила Г.Зеленько, «здатність до самоорганізації українців, разом із інституційною спроможністю, яку продемонструвала наша країна у момент кризи – це два стовпи нашої держави» [3]. Політична система України в умовах широкомасштабного вторгнення з боку росії показала свою ефективність та стійкість. Але на початку війни державі не вистачало ресурсів та інституційних можливостей для успішного протистояння ворогу. Саме в цей період смертельного двобою Українській державі своє потужне плече підставило громадянське суспільство. У звіті місії ООН від червня 2022 року наголошено, що Україна стала зоною гуманітарної катастрофи, але в той же час вказано і на потенційні можливості українського суспільства у вирішенні нагальних проблем. Насправді на початку війни стався справжній вибух у самоорганізації та консолідації інститутів громадянського суспільства. Громадські організації, творчі спілки, благодійні та релігійні організації, організації роботодавців прийшли на допомогу державі. На цьому етапі відбувалася трансформація відносин між владою і громадянським суспільством, вони перейшли від формату конкуренції до формату плідної і взаємовигідної співпраці, що стало новою віхою у розбудові української державності. Саме тому, на думку американського історика Тімоті Снайдера, громадянське суспільство є головним об'єктом російської агресії. Мета Кремля – зруйнувати громадянське суспільство, тому що українці гуртуються довкола громадянської ідентичності [2].

Громадянське суспільство стало впливовим гравцем у політичному житті. Воно щоразу більше впливає на прийняття рішень та контроль над владою.

Громадська активність виступає важливим елементом розбудови демократичного суспільства в цілому, встановлюючи ефективний контроль над діяльністю політичних еліт. Складна система громадських інститутів, створених для захисту спільних інтересів громадян, сприяє контролю за владою та забезпечує відкритий діалог між суспільством та політичними елітами. Цей механізм взаємодії забезпечує участь людей у формуванні та реалізації державної політики. Тому громадянське суспільство є джерелом політичної легітимності, оскільки сприяє підзвітності влади та політичних інституцій. Громадські організації, профспілки та інші форми самоорганізації громадян відіграють роль посередника між державою та суспільством, виявляючи проблеми на місцях і ставлячи їх на політичний порядок денний. Інституційна співпраця між державою і громадянським суспільством є головною передумовою ефективного управління в умовах сучасних викликів. І ще більш критично важливою вона стане для успішної реконструкції країни в повоєнний час.

Треба відзначити, що з початком широкомасштабної агресії зросло позитивне ставлення громадян до владних інституцій. Це явище пов'язане із здатністю влади ефективно стабілізувати державний апарат та налаштувати суспільство на рішучий спротив. На самому початку війни, в умовах безпосередньої загрози столиці України представники центральних органів влади на чолі з Президентом Зеленським залишались у напівоточеному Києві, що стало уособленням української незламності та налаштувало суспільство на рішучий спротив [1]. Співпраця громадянського суспільства з політичною владою визначається низкою чинників, основним з яких є перебіг військових дій та віра в перемогу і особливо в безкомпромісність результатів цієї перемоги в поточному моменті, або в осяжному майбутньому. У цьому проявляється унікальний феномен згуртованості влади та народу, який характерний для українського суспільства в часи екзистенційної загрози. Але треба розуміти, що феномен всезагальної підтримки влади під час визвольної війни має тимчасовий характер. Це слід пам'ятати представникам сучасної політичної еліти, щоб не втратити ті колосальні напрацювання, довіру і взаємозв'язок з громадянським

суспільством, набуті під час війни в умовах повоєнної відбудови.

Однією з найяскравіших форм громадської активності в Україні є волонтерство. Волонтерський рух, який набув особливого розмаху під час Революції Гідності та війни на сході України в буквальному сенсі увірвався в українське суспільство на початку широкомасштабного вторгнення. За оцінками багатьох експертів, на початок війни волонтерською діяльністю активно займалося від 25 до 30 відсотків населення України [4].

Громадські об'єднання починають відігравати все більшу роль щодо формування громадської думки та впливу на прийняття політичних рішень. В Україні на сьогоднішній день налічується понад 27 тисяч активних громадських організацій, які працюють у різних сферах [6]. Лідерами за кількістю згадок в медіапросторі є благодійний фонд «Повернись живим», United 24, громадська організація «Справа громад», благодійний фонд Сергія Притули, благодійна організація «Карітас» [5], «Антикорупційний штаб» (проект «Карта руйнувань і відновлення»), Київська школа економіки (проект «Росія заплатить»), RISE Ukraine (управління відновленням DREAM) і т.д. [1]. Треба відзначити збільшення скоординованості і співпраці волонтерських організацій між собою та з органами державної влади. Це стало можливим особливо завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та впровадженню елементів цифровізації в діяльність волонтерських структур. Протягом короткого часу волонтерський рух в Україні трансформувалася зі стихійної самоорганізації окремих груп до централізованого систематичного руху, який у своїй діяльності оперує сучасними інструментами логістики та менеджменту, опираючись на партнерство з профільними державними інститутами. Це дозволяє швидко акумулювати значні кошти та надавати ефективну допомогу населенню та Збройним Силам України. На сьогоднішній день рівень довіри до волонтерства поступається лише рівнем довіри до ЗСУ та силових структур України.

Важливим кроком для успішної діяльності волонтерів під час війни є державна підтримка волонтерських ініціатив – надання їм додаткових гарантій захисту прав волонтерів і їх сімей, та інше. Це зокрема передбачає:

- 1) державну реєстрацію організацій та центрів, що залучають до своєї роботи волонтерів;
- 2) декларування ввезеної гуманітарної допомоги;
- 3) одноразова грошова допомога в разі інвалідності волонтера;
- 4) одноразова грошова допомога членам сім'ї загиблого волонтера.

Волонтерський рух в Україні згуртував активних, свідомих громадян, посприяв налагодженню співпраці між громадянським суспільством та державними структурами, відіграє значну роль у зміцненні обороноздатності країни та формує культуру, спрямовану на поширення цінностей миру, гуманізму, взаємодопомоги та життєстійкості [2]

Таким чином, громадянське суспільство та його інститути за час війни перетворилися на значний чинник суспільно-політичного життя. Воно отримало значний досвід співпраці з органами державної влади, що дозволить істотно вплинути на процеси формування політичної еліти в майбутньому. Перехід до мирного життя зумовить появу нових викликів. Відбудова економіки, повернення біженців, налагодження тісної співпраці з країнами демократичного світу – це нові завдання, які будуть стояти перед владними українськими інститутами. А післявоєнна довіра до влади буде залежати від здатності відповідати тим соціальним і політичним змінам, на які вже зараз налаштований український соціум. Тому громадянському суспільству повинна відповідати держава нового типу: демократична, соціальна, правова держава, формування якої має відбуватися одночасно з розбудовою громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Басараб В., Йовбак О. Вплив цифрових технологій на розвиток громадянського суспільства в Україні в умовах війни. *Міжнародна наукова конференція «Війна в Україні – виклик євроатлантичним цінностям»*. Ужгород – Рига, 2024. С. 7–13.
2. Назарчук О. М. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 88–95.
3. Політична система України в умовах війни. Круглий стіл 27.10.24 р. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> (дата звернення 10.04.2025).
4. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. *Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»*. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (дата звернення 12.04.2025).
5. Ромців О., Рудницька Ю. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів державної влади.

Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3 (39). Львів С. 104–111.

6. Ситнік О. Вигорання, брак коштів і спеціалістів: як громадський сектор працює під час війни. *Українська правда*. Дата оновлення: 09.03.2023. URL: https://life.pravda.com.ua/society/robota-gromadskogo-sektoru-pid-chas-viyni-doslidzhennya-300372/?_gl=1*5hhe8f*_ga*MTIzMTQ4MzkuMTc0MDUxNTQxMQ..*_ga_6ELQ7YCNBS*MTc0MDUxNTQxMC4xLjEuMTc0MDUxNTQ0Mi4yOC4wLjA (дата звернення 11.04.2025).
7. Ставлення українців до влади під час повномасштабної війни *Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»*. URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukraintsiv-do-vladi-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (дата звернення 14.04.2025).
8. Українська зброя – громадянське суспільство – головний об'єкт агресії Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26825543.html> (дата звернення 11.04.2025).

РОЗДІЛ 7

МОВА, ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Валентин БУРКАЛО,

*доцент кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

ПСИХОЛОГІЯ КОРИГУЮЧОГО ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ЕЛІТАРНУ КОРУПЦІЮ В УКРАЇНІ ЯК ПРОРОСТАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ХРИСТОСВІДОМОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ ТА ПРИБОРКАННЯ СВІДОМОСТІ «АНТИХРИСТА» ЕЛІТАРНОГО ЕГО

Відомо, що корупція – це соціальна корозія, що руйнує соціум зсередини. Метафорично, елітарна корупція – це інфекція, яка від правлячої «еліти», як носія, розноситься по всій владній мережі і інфікує весь організм соціуму. Знесилений організм – легка жертва нападника. Опірність організму інфекції залежить від вроджених захисних механізмів, від набутого (мобілізації імунної системи, вироблення антитіл, здатності локалізувати вогнище інфекції й знешкодити їй) та індивідуальних особливостей організму. Елітарна корупція в умовах війни – це подвійне навантаження на соціум (зсередини і зовні), надміру стресове перевантаження для психіки соціуму як індивідуально цілого.

З одного боку, потрібно щонайменше локалізувати власну корумповану еліту, її владні рішення з корупційними ризиками, або, як максимум, повністю усунути від влади не тільки носіїв корупційних рефлексів, але і «дезінфікувати» свідомість від корупційних мисленнєвих рефлексів як продукту корумпованої свідомості, а з другого – давати відсіч зовнішньому агресору, для якого корумпованість частини управлінської еліти жертви є дієвим засобом і способом здолати опір жертви. Для українців, України в умовах геноцидної війни з боку імперської Росії елітарна корупція та її розростання означає онтологічний ризик зникнення і як нації, і як держави українців.

Про корупцію, її природу, причини, історичні корені, прояви, типологію, наслідки, засади, стратегії, механізми подолання написано тисячі статей, сотні монографій, захищені дисертації, проведені вітчизняні, міжнародні конференції, читаються навчальні курси, видано підручники, вжито чимало заходів для її приборкання. Філософи, правники, соціологи, політологи, фахівці з державного управління, етики, психологи, теологи пропонують свої підходи для викорінення корупції, однак говорити про її зникнення зарано. Ба більше, стверджується, що навіть за демократії її можна тільки мінімізувати, але не викоринити.

На нашу думку, такі висновки побіжно відтворюють церковну ортодоксію про одвічну «гріховну» природу людини. Сама ж наука все ще перебуває під впливом канонізації матеріалістичної парадигми, зародженої в класичній науці. Однак неklasична і постнеklasична наука має інтенції до вияву таких же універсальних положень, що вже тисячоліття є у філософії містицизму провідних світових релігій. Ці положення, відповідно до рівня розвитку індивідуальної чи масової свідомості, є і в міфах, казках, епосі, містичних вченнях, одкровеннях релігій, філософських системах, постулатах науки і новітніх вчень. К. Юнг пропонував читати дітям казки [13, с.29-240, 255], бо в них закодовані універсальні імпліцитні ідеї, структури, які дозволяють свідомості розгортати свої інтенції. За символами казки ховається те, що в різних світоглядних системах має свою інтерпретацію. Так, в українській казці про Кирила Кожум'яку [5] київський князь – це Дух людини, філософ-цар, долучений до світу ідей (Платон), філософський камінь алхіміків, Адонай в юдаїзмі, атман в індуїзмі, Христос в християн, архетип Христа (К. Юнг), Богоіндивідуалізація в нас (теософія), Я Є Присутність (новітні вчення), закономірна структура, яка долучає людину до Єдності Єдиного (Наука Єдиного Життя), квантово-польова структура відповідного рівня високочастотних вібрацій в одній із гіпотетичних версій інтерпретації квантової механіки. Дочка князя – душа, Психея, психіка, ефірне (тіло пам'яті), ментальне, емоційне тіла – провідники Духу на планах матерії (духовні вчення). Змій – символ его [10, с.78-83] (індуїзм, З. Фройд, К. Юнг), диявол-антихрист християн. Голови змія – егоцентровані ниці людські якості (гнів, гордіня, жадоба,...), «архетип тіні» (К. Юнг), які Кожум'яка булавою відсікає. Кирило Кожум'яка – сотер, спаситель душі, «Христос в нас», «Син Божий», посередник між Духом-Отцем і душею-князівною, який «кожі» (оболонки, тіла душі) мене, розм'якшує, індивідуалізує, вдосконалює. Голуб, через якого князівна-душа відправила вісточку Отцю-

Духу – Святий Дух, лібідо, психічна енергія в психоаналізі, шакті в індусів (космічна енергія, що є проявом жіночого божественного начала та творчою силою всесвіту). Дніпро – Ріка Життя, потік свідомості, циркуляція Психічної Енергії в Єдиному Енергетичному Полі Єдиного Буття Єдиного (Наука Єдиного Життя). Вода з Дніпра – Любов Святого Духу, що не дозволяє відростати головам (гріхам), зцілює (дезінфікує) душу, звільняє її від его-диявола-змія. Старійшини – думки ментального тіла, недостатньо зрілі, щоб активізувати «Кожум'яку-Христа в нас». Дітки, на сльозливі вмовляння яких Кирило-спаситель відгукнувся – незаплямовані его «чисті» думки і почуття, які запускають в психіці внутрішній процес самоочищення через набуття Розуму Христа («нехай Бог, джерело витривалості й потіхи, наділить вас таким же складом розуму, який був у Христа Ісуса» [2, Рим. 15:5], «Бо «хто розум Господній пізнав, який би його міг навчати?» А ми маємо розум Христів!» [1, 1 Кор. 2:16].). Вогонь із паші змія – енергетична природа сущого («Все – Єдине Енергетичне Поле» [13, с.79]). Одруження Кирила на князівні – утвердження Христосвідомості [3; 6; 10, с.108-110] в просторі душі і звільнення від дуальності (чар змія-его, гун матеріальної природи в індуїзмі). Повернення подружжя в палати Отця-Духа – «воскресіння» і «вознесіння Христа» із низькочастотного діапазону вібрацій матеріального Всесвіту на План Духу.

Отже, осмислення свідомості з позиції холізму, квантової механіки разом з феноменами універсальної духовності, з її новітніми текстами, веде до синтезу науки, філософії та релігії, де людина – закономірна частка (фрактал) Цілого, Світобудови Єдиного Живого Організму, а свідомість – **«структурне утворення Світобудови, одиниця Буття. Нема безсвідомої тканини в Світобудові, бо саме існування передбачає свідомість»** [7, с. 549], «фундаментальна властивість Всесвіту» [14]. Тоді перехід від аналізу антикорупційної діяльності громадянського суспільства [8] до осмислення психології його коригуючого впливу на правлячі еліти дозволяє побачити динаміку психічного, етичного, інтелектуального та світоглядного поступу до зрілості соціуму загалом – через взаємодію обох.

Дезінфекційну роботу в суспільстві може виконувати «здорове» громадянське суспільство. Та частина громадянського суспільства, яка жорстко критикує владу, проте будучи інкорпорованою у владні інститути або легітимно прийшовши до влади, однак перетворюється із антикорупційної контреліти в корумповану «нову» еліту, є так само етично, психічно та духовно незрілою, як і «стара» еліта. Виконуючи позитивну роль деконструкції через розвінчання «еліти», контреліта втім в чомусь є ще більш небезпечною, бо своєю корупційністю підриває сподівання і очікування масової свідомості про можливість звільнення від корупції як явища. У масовій свідомості посилюється переконання, що «всі крадуть», «всі однакові», «від мене одного нічого не залежить», «не вкрадеш, не проживеш», «ніколи нічого в цій країні не зміниться», живлячи абсентеїзм, побутову корупцію, сподівання вже тільки на «сильного лідера» або етичного месію, а часом посилюючи сепаратизм, колабораціонізм. «Щире» ж опозиційне обурення проти «владних здирників» по суті є психологічним механізмом неусвідомленого протесту індивідуального чи групового его проти того, що краде хтось інший, а не я (ми) особисто. Ось ця неусвідомленість ілюзій, ігр, драм его в індивідуальній, груповій, колективній психіці і є підґрунтям елітарної корупції як інституційної крадіжки, гальмуючи чи навіть унеможлиблюючи рух до консолідованої демократії.

«Здорова» частина громадянського суспільства, це ті, хто усвідомлює ціннісну, інституційну, нормативно-правову, практики процедур демократії, репутаційну інфраструктуру групової та індивідуальної відповідальності як складові процесу дозрівання соціуму до звільнення від корупції, елітарної якнайперше.

Психологія коригуючого впливу громадянського суспільства на елітарну корупцію обумовлена мірою дозрівання самого громадянського суспільства в процесі трансформації українського суспільства за роки незалежності від комуністичного до посткомуністичного демократичного соціуму. Недостатнє опрацювання власної психології громадою обмежує її можливості в приборканні елітарного егоїзму. Феноменально на рівні масової свідомості ментально-почуттєва динаміка вимог, очікувань громади проявлялась як потреба заміни комуністів на нову демократичну еліту (президентство Л.Кравчука, Л.Кучми). Потім – замість новопосталої олігархії поставимо владу з лідером-патріотом месіанського типу (В. Ющенко). Наступне усвідомлення – повинні бути закони, обов'язкові для всіх (президентство В. Ющенка). Згодом – потрібна інституційна антикорупційна інфраструктура (президентство П. Порошенка). Зараз – мінімізація контактів громадян і держави для зменшення ризиків корупційних діянь (держава в смартфоні), потреба вирішального впливу громадянського суспільства на відбір кандидатів на посади з правом вето стосовно тих, до кого не має довіри у активу громади.

Якщо виходити із методологічної настанови аналітичної психології, що екстеріоризація є виявом інтеріоризованого змісту психічного суб'єкта, то корупція як масове явище є проявом внутрішніх

переконань у психіці суб'єкта. Такі переконання є світоглядними усвідомленими або неусвідомленими узагальненнями свідомості, яка перебуває в дуальності. Тобто носій свідомості сприймає себе як відокремлену від цілого (від інших, соціуму, людства, Планети, ...) істоту, де кожний/на може досягти власних цілей відповідно до своїх устремлінь незважаючи чи незалежно від потреб інших. Тобто моя воля керується моїм «хочу», яке («хочу» – бажання) відсторонюється, дистанціюється від інтересів, бажань, потреб іншого/інших (не мого, не моїх), і не приймає всі їх атитюди як належне, бо сконцентрована на собі, своїх «потребах».

По суті це платонівська формула ієрархічного підпорядкування вищого начала душі (розуму) нижчим (жадання підчиняють собі волю («несамовите начало»), а воля (В) разом з жаданнями (Ж) підчиняють собі розум (Р), бо енергетично вдвох вони мають більший енергетичний заряд). Така якість свідомості відображає, за Платоном, психіку тирана ($P \leftarrow V \leftarrow J$), коли струм йде знизу, «від світу цього» – масової свідомості, де панує «князь світу цього» (розум масової дуальної свідомості), на відміну від свідомості «аристократа Духу», «святого», філософа-мудреця, «софократа», через психіку якого струм (лібідо, психічна енергія) циркулює від вищих сфер (Афродіта Небесна) до земної сфери. Її провідниками є розум, волю, жадання ($P \rightarrow V \rightarrow J$). Тобто енергетично вище (за частотою вібрацій) домірно співвіднесене з енергетично нижчим і перебуває в гармонії Єдиного Життя Єдиного Буття Єдиного з циркуляцією Психічної Енергії (Святого Духу=Любові Єдиного Життя) через систему прямих і зворотних ієрархічних зв'язків.

Так само, інтеріоризований зміст психічного громадянського суспільства, тобто усвідомлені/неусвідомлені атитюди (стійкі настанови, ставлення до елітарної корупції, її носіїв, конкретних подій, пов'язаних з проявом корупції, приховуванням її масштабів, впливу, деструктивних наслідків, намаганнями інституційно її завуалювати, легітимізувати) обумовлює міру екстеріоризації політичної активності громадянського суспільства щодо елітарної корупції. Тобто: 1) знання, переконання (когнітивний аспект) щодо корупції еліт, корупціонерів, можливостей усунення цього явища; 2) почуття, переживання, емоції, оцінки (емотивна складова) щодо прийнятності/неприйнятності корупції для еліти по відношенню до нас – соціуму, нашої групи (науковців, освітян, управлінців, підприємців, тощо), мене особисто; 3) безпосередня готовність діяти/мириться (конативна складова) з нею визначають характер реакції громади на корупцію як явище, процес, стан свідомості, якість функціональності демократичних інститутів, норм, практик, моралі/аморальності, психічної, духовної зрілості/незрілості соціуму, еліти, громадянського суспільства, громадянина.

Напрошується висновок, що зрілість суб'єкта (громадянського суспільства) обумовлює зрілі (вчасні, адекватні, солідарні, скоординовані, дієві) реакції на вияви корупції і розбудову зрілої антикорупційної держави, виховання і вибір зрілої еліти з-поміж громади та постійний контроль за нею з боку громадянського суспільства, яке постійно самовдосконалюється і зростає в своїй зрілості (психічній, інтелектуальній, етичній, духовній, світоглядній) та є донором для відбору управлінської еліти, рівноправним, а то і визначальним учасником прийняття важливих суспільних рішень.

Чим обумовлена зрілість? Співвідношенням его і свідомості Христа у психіці суб'єкта і ототожненням самосвідомості з ілюзіями его або поступовим звільненням від цих ілюзій, розототожненням з его і ототожненням себе з архетипом Христа. Тоді самосвідомість набуває повноти свідомості архетипу самості (архетипу Христа) як повноти Розуму Христа в християнській інтерпретації. Богоядро свідомості (Три Христоси – Христос Духу, Христос душі, Христос плоті за К.Юнгом [12, с.97-98; 3, с.36]) спрямовує у повноті Богомудрості Світло Божественного Розуму трьох Христів через душу (зовнішні оболонки) у зовнішній світ без спотворень лібідо в своїх енергополях Духу, душі, тіла. А его перешкоджає зв'язку самосвідомості з реальністю за межами зовнішнього розуму [11, с.182].

Зменшення Христосвідомості (потенціалу Розуму Христа) посилює олігархічний потенціал (P_o) як доміанти его у психіці (зовнішніх сферах-оболонках-тілах) довкола Богоядра (Духу) корумпованої еліти. Формалізуючи, за Платоном, матимемо: у філософів-мудреців $P_o = 0$, его $= 0$. У тимократів – зароджується ($P_o > 0$, его > 0), у олігархії $P_o = \max$, его $= \max$. За демократії $P_o \rightarrow 0$, ~ 0 , его $\rightarrow 0$, але: а) олігархічний потенціал его наявний як «жало трутнів», маніпулятивно приховане у демократів-популістів при владі ($P_o > 0$, его > 0 і існує як вірус в психіці, проте лицемірно декларується як $P_o = 0$, відсутність егоїстичних намірів); б) не приховується ділками, без їх амбіцій влади ($P_o > 0$, его > 0); в) розпалюється популістами у психіці мас як патерналістські очікування ($P_o \neq 0$, $P_o > 0$, его $\neq 0$, > 0). Знов зростає, концентруючись у популіста, що захопив владу і перетворився у тирана ($P_o = \max$ тирана, «друзів», его $= \max$) як «рятівника» мас від повернення олігархів. Прозріння і вихід на Богомудрість дозволяє знов обнулити его тирана,

тиранію через нову якість світоглядної цілісності Буття ($P_0 = 0$, $e_0 = 0$) [4, с.75].

За домінування e_0 в душі (психіці) суб'єкт схильний ідентифікувати себе зі своїм e_0 та його ілюзіями. Ілюзійні образи ідентичності, ментальні переконання та емотивні патерни підпорядковують собі зовнішній розум управлінця-корупціонера. Вирватися за межі ілюзій e_0 аналітичний розум не спроможний. Коли самосвідомість чутлива до інтуїтивного розуму, тоді імпульси від Вищого Я (Христа в нас) пробиваються через бар'єри ілюзій e_0 . І самосвідомість вже здатна піддати сумнівам свої «довершені», «очевидні» «істинні переконання», подібно до «істинності» нібито зігнутого олівця, зануреного в склянку з водою як ефект омани зорового сприйняття завдяки переломленню променів світла на межі повітря і води. Як і буденний досвід нам підказує, що наче сонце рухається довкола Землі, а не навпаки. Цю ілюзію релігійних переконань, спростованою класичною наукою, церква підтримувала 17 ст., спалюючи єретиків в «ім'я Ісуса Христа». Символ печери Платона – метафоричний спосіб допомогти самосвідомості усвідомити обмеження зовнішнього розуму (стіни печери), нездатного вийти за власні межі (ілюзії, прийняті цим розумом в себе як «достовірні», «істинні» переконання – тіні на стінах печери).

З'ясувавши для себе логіку динаміки співвідношення e_0 і Христорозуму в психіці індивіда, групи, колективній психіці соціуму, стає зрозуміло, що зовнішні події (корупція, боротьба, війна), це вияв внутрішніх процесів психічного (екстеріоризація інтеріоризованого), експлікація імпліцитного, матеріалізація ідеального. Суть логіки – чим менш зрілим є суб'єкт, тим більшу силу має e_0 в його психічному, тим більшою кількістю та силою ілюзій обгорнутий зовнішній розум, тим більш егоїстичними, егоцентрованими будуть його образи, думки, помисли, переконання, почуття, посядання, дії, тим схильнішим він буде до корупційних діянь. І навпаки. Умовно, допоки більше $2/3$ в його свідомості становитиме e_0 , то сила Розуму Христа буде менша за $1/3$ і тоді демократія як стан свідомості і внутрішня потреба більшості людей неможлива. Самосвідомість тоді є під диктатом тирана e_0 . Коли ж носій свідомості чи критична маса громадян виходить на рівень $e_0 = < 2/3$ в структурі свідомості, а Христорозум більше чи дорівнює $1/3$ ($XpP_3 >$ або $= 1/3$ в структурі свідомості), тоді демократія стає можливою.

Так само, допоки еліта матиме $e_0 = 2/3$, тоді ймовірність корупції висока, бо внутрішня сила стримування Розуму Христа (совість) слабка ($1/3$), тому потрібен сильний зовнішній контроль за елітою.

Коли Христорозум зростає, e_0 зменшується. І самосвідомість розототожнюється з ілюзіями e_0 , усвідомлює свою богоприроду. Тоді носій свідомості (еліта, громадянське суспільство) звільняється від егоцентризму і прагне себе проявити на Благо цілого, з яким себе ототожнює як продовженням себе (соціум як моя сім'я, а я – покликаний до служіння, що саме по собі (служіння) є найвищою нагородою).

З цього випливає, що:

1) якщо рівень зрілості еліти і громадянського суспільства приблизно однаковий, коли $e_0 = 2/3$, а $XpP_3 < 1/3$, то ймовірність корупції велика, а зміна еліти контрелітою ситуацію не покращує. Змінюються тільки суб'єкти корупційних діянь, а корупція на тому ж рівні і в тих же масштабах.

2) Якщо еліта з $e_0 = 2/3$, а у громадянського суспільства $XpP_3 = 1/3$ або $> 1/3$, то еліта обмежується в своїх корупційних можливостях інституційно-правовими механізмами контролю з боку соціуму. Стає можливим добір більш зрілої нової еліти з середовища активу громадянського суспільства. Етичні норми стають більш дієвими, механізми контролю – досконалими, а довіра громади до влади як індикатор доброякісності еліти – нормативною.

3) Якщо громадянське суспільство зростає до рівня, коли Христосвідомість починає переважати e_0 в структурі психічного критичної маси громадян чи активу громади (e_0 – 49%, Христорозум – 51%), то факт корупції еліти стає приводом активного усунення від влади цієї еліти громадою і її заміна «чистішими» із «нових».

4) Коли громадянське суспільство, його критична маса принаймні дозріває до $2/3$ Христорозуму в структурі повноти цілісності різних рівнів організації свідомості (єдності свідомості Духу, душі і тіла), то корупція стає неприйнятною як збачення хворобливого стану свідомості. Вона відмирає як явище. Тут маємо вихід на свідоме служіння цілому як реалізації богоіндивідуалізації (архетипу Христа в нас) і рух до вищих виявів свого Я. Таке суспільство рухається до цілісності (святості) у виконанні вже не стільки своїх функцій щодо підтримки функціонування соціуму, скільки виконання свого космічного призначення як закономірної структурної одиниці в Житті Єдиного.

Отже, маємо стадії дозрівання свідомості (індивідуацію), де Розум Христа не усвідомлюється як внутрішній регулятор і ціннісний орієнтир суб'єкта («Христос у вас» поза свідомим, у несвідомому). Розум Христа за межами сфери свідомості (точка за межами кола). Контакт між свідомим зовнішнім розумом і

Розумом Христа у сфері свідомості немає. Зовнішній розум ізольований бронею ілюзій его від імпульсів «Христа в нас». Принцип «чини стосовно іншого, як хочеш щоб робили тобі» (початкова людяність) не усвідомлюється, отже, не діє. Є ідентифікація себе з масою (чи з багатими, успішними, освіченими, статусними). Домінуючий образ в тілі ідентичності – образ успішного. Переконавання в ментальному тілі – «всі крадуть!», «чесним шляхом бажаного не досягнеш». Домінуюча емоція в підсвідомому – страх невдахи, неуспішності, заздрість до успішних, почуття нестачі необхідного, жаданого, статусного (речей, капіталу, посад, тощо). Проекції масової свідомості на суб'єкт є визначальними. Рефлексія і опірність культури мислення індивіда, групи, соціуму зовнішнім проекціям мінімальні. Зовнішній розум постійно вібує в діапазоні порівнянь себе з іншими на основі комплексів повноцінності/неповноцінності з відповідними градаціями і почуттям задоволеності/незадоволеності життям. Тому корупційне діяння – це радше «доблесть», спритність («вмій крутитися»), аніж «гріх» (етично, світоглядно, енергетично неприйнятне, бо веде до деструкції та ізоляції таку егоцентровану свідомість в Єдиному Енергетичному Полі Буття). Це перша стадія.

Друга. Христос (як можлива якість свідомості, як далекий недосяжний образ досконалості) потрапив в поле уваги, але є на межі свідомого і несвідомого (точка на лінії кола). Енергетичні імпульси категоричного імперативу інколи доходять до свідомого (до его), але его своїм захисним механізмом їх нейтралізує і переконливо обґрунтовує для самосвідомості рацію корупційної дії. Принцип «чини стосовно іншого...» (початкова людяність) усвідомлюється зрідка, тож діє також вкрай рідко, вибірково, переважно, коли щодо мене діють несправедливо. Це обурення корупцією інших, собі подібних, при бажанні бути на їх місці, не відрізняючись від них своєю свідомістю якісно. Обурення – радше заздрість, ніж етичний протест. Психіка не є реактором стерилізації, де згорають віруси корупції, а живильне середовище для їх розмноження.

Третя. Христос всередині сфери, але на її периферії (точка всередині сфери). Контакт між свідомим зовнішнім розумом і Розумом Христа у сфері свідомості є, але заряд імпульсу слабкий. Зовнішній розум в ситуації вибору більш чутливий до енергій та спонук довкілля, ніж до імпульсів зсередини «Христа в нас» (Понадсвідоме). Принцип «чини ...» (початкова людяність) усвідомлюється, діє частіше, але за зовнішніх зваб не спроможний протистояти корупційним звабам, хоча і усвідомлює їх протиправність, етичну неприйнятність.

Четверта. Фокус Христа зміщується ближче до центру (точка поближче до центру кола, але не в центрі) і стає домінантою свідомості. Принцип початкової людяності («чини ...») не просто стає системоутворюючим принципом мислення, почуттів, дії, але й переростає у принцип базової людяності («Люби ближнього свого, як самого себе», «Любіть ворогів ваших»). Его під повним контролем Розуму Христа. Витівки его – предмет постійної інтроспекції і дезінфекції. Корупційні наміри, потяги, пристрасті, пожадання масової свідомості неспроможні ввійти у світлицю свідомості, де господарює Світло Розуму Христа (корупція за межами сфери свідомості як елемент зовнішньої п'ятми, яка розсіюється при спрямованості уваги на її витівки, комбінації, хитросплетіння).

П'ята. Розум Христа є в центрі свідомості (точка в центрі кола) і своїми променями пронизує всю сферу свідомості на всіх рівнях (Духу, душі, тіла) її організації, стаючи світочем для незрячих і зрячих, підтримуючи їх існування своїм Живим Життям. Це стадія «Живого Христа в тілі», який «в світі цьому» (в сфері дуальності, де домінує егорозум, «диявол», «антихрист») та «не від світу цього» (поза дуальністю, «в Царстві Небесному на Землі» з активованим потенціалом Розуму Христа, що своїм Промінням дезінфікує егоїзм дуальності, пронизує щільність ілюзій і бачить крізь них, подібно рентгенівським променям, які проникають крізь шкіру, м'язи). Зійде «Сонце Правди та лікування в проміннях Його» [1, Мал 4:2]. Ця стадія ще попереду для всіх націй, але її усвідомлення її наближає.

Три майдани – три виклики еліті, три елітарні відгуки, відповідні ефекти коригуючого впливу громадянського суспільства на еліту: Помаранчевий (2004-2005). Вимога радше емоційного, аніж софійного розуму громади і виклик груповому елітарному его: «Ні корупції, ні брехні!». І відгук радше емоційний, ніж раціональний нової еліти в особі В. Юценка: «Ці руки нічого не крали!».

Корекція громадою «кучмівської еліти» – відмова від офіційно оголошених результатів про перемогу В. Януковича на президентських виборах 2004 р. як таких, що спотворили волю виборців. Прийняття судового розгляду суперечки у Верховному Суді як демократичний спосіб розв'язання конфлікту (не конфронтація розбурханих его, а примирення Христосвідомостей). Проведення нових більш прозорих президентських виборів 2005 р. Концентрація уваги на елітарній корупції як неприйнятного егоцентрованого стану свідомості управлінців, політиків.

Приборкання громадою елітарного его через: а) обмеження фальсифікацій (голів брехні елітарного его); б) усвідомлення чесності, правди, справедливості як рис характеру, значимих цінностей соціуму стосовно професійних якостей (якостей внутрішнього Христа) управлінців та публічних політичних акторів; в) повернення Криворіжсталі від олігархів Р.Ахметова, Л.Пінчука (зятя Л. Кучми), куплених ними за 800 млн. \$ і прозора реприватизація за 4,8 млрд. \$; г) обмеження президентської вертикалі через зміну моделі з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську з посиленням ваги парламенту як спосіб обмежити авторитарне его президента колективним аналітичним зовнішнім розумом парламентарів, чутливим до імпульсів Христорозуму.

Євромайдан (2013-2014 р.). Вимога рацію зовнішнього розуму громади, що аксіологічно чутливо розрізняє між цінністю свободи Христа та авторитаризмом его-антихриста, і з мужністю гідності Христа кинув виклик его прокремлівській еліті: «Україна – це Європа». Гасла: «Ні кроку назад, позаду Москва!», «Молодь нації – за євроінтеграцію!», «Студенти за ЄС!», «Зека – на нари, тоді підем на пари!» як рух до ЄС, долучення до антикорупційних практик демократій ЄС, відмова підпорядковуватися груповому авторитарному его зросійщеної криміналізованої еліти оточення В.Януковича, який підпорядкував своє его через емоцію страху тиранії его соціопата Путіна. Під тиском его Путіна групове его правлячої еліти на чолі з В.Януковичем відмовилося від асоціації з ЄС, викликавши опір колективного розуму громадянського суспільства. Цей розум вловлював імпульси Христорозуму щодо перспектив обмеження свободи при підпорядкуванні патрональній автократії Росії (однопірамідальній патрональній мережі з его поліарха Путіна на чолі мафіозної держави з її корупційними практиками).

Реакція (агресивний відгук) его еліти на опір – розстріл Майдану.

Корекція українською громадою елітарного егоїзму донецького правлячого клану – делегітимація влади клану В.Януковича, неприйняття українським громадянським суспільством корупційних і правових практик правлячої еліти, змусивши его автократа через власний страх шукати захист в его Путіна поза межами України; повернення до парламентсько-президентської моделі і цим призупинення сповзання України до однопірамідальної системи з приватизованою поліархом мафіозною державою путінського штибу; розбудова колективним розумом під тиском громадянського суспільства інституційної антикорупційної інфраструктури (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС).

Президентські та парламентські вибори 2019 р. – ще один демократичний спосіб корекції егоїзму правлячої еліти на чолі з новопосталим президентом-олігархом П.Порошенко, обраного колективним розумом соціуму в умовах шоку і тиску групових емоцій страху на соціетальну психіку українців після розстрілу Євромайдану, окупації Криму та війни імперської Росії на Донбасі в 2014 р. Зовнішній розум активу громадянського суспільства підтягував колективний розум українського соціуму. Але останній контролювався страхом колективного его і зачаровувався (не розрізняв) натяками контреліти в особі П. Порошенка долати корупцію через арешти корумпованих друзів, родичів. Корекція – через оновлення еліти. Контреліта в 2019 р. в особі В.Зеленського так само обіцяла: «Весна прийде, саджати будемо!».

Розчарування соціуму черговою елітою – це прозріння масовою свідомістю корупційних рефлексів еліти без розуміння природи его в їх (рефлексів) функціонуванні і ролі самосвідомості у виборі самоотожнення себе з ілюзіями его або ж з совістю (енергіями внутрішнього Христа, категоричним імперативом І.Канта). Однак потенціал до зростання зрілості активу громади є. Він проявився під час воєнного стану в липні 2025 р. в антикорупційних протестах проти обмеження правлячою елітою повноважень НАБУ, САП. Гасла «Хіба ревуть воли, як НАБУ ціле?», «Держава в смартфоні, корупція – в законі», «Кому дзвонити, коли вбиває корупція?», «Ліквідували, бо заважало красти?», «Слуга народу чи корупції?», «Корупція вбиває! [9], «Мета у всіх нас одна – так, прозора демократія!», «Парад брехні і маячні», «Вони віддали життя, а ви совість!», «Країна рабів не тут!» [12], «ЄС все баче, а ми тим паче!», «Руки геть від НАБУ та САП», «Кінець НАБУ і САП – початок епохи корупції», «Змінимось або помremo» засвідчують, що: а) розрізнення Розуму Христа в колективному свідомому зростає; б) психічна, інтелектуальна, етична, духовна зрілість виходить із надр несвідомого на поверхню зовнішнього розуму та в) здійснює корекцію поведінки еліти, змушеної, і вже здатної переглянути власні рішення, відновлюючи незалежність антикорупційних НАБУ, САП, покликаних бути на сторожі інтересів соціуму (цілого), приборкуючи елітарний корупційний егоїзм.

Висновки. Психологічна суть коригуючого впливу громадянського суспільства на корумповану еліту – приборкання егоїзму правлячої еліти як продукту его і піднесення еліти на більш високий рівень Христосвідомості, що неможливо без дозрівання і зрілості самого громадянського суспільства як суб'єкта виховної корекції.

Корекцію здатен здійснити тільки той, ті, громада, хто випереджає «еліту» своєю якістю самоусвідомлення своєї єдності з цілим (соціумом), своїм відчуттям Єдності Життя і солідарною відповідальністю за всіх.

Принцип «зміни себе», «вихователь – виховай себе, і світ зміниться разом з тобою» є вимогою громадянського суспільства до самого себе як умова облагородження еліти, її зрілості, аж до зникнення елітарної корупції. А це передбачає вихід на поверхню колективного свідомого із надр несвідомого «Понадсвідомого» архетипу Христа для «відсікання» корупційних голів змія, диявола-антихриста его в структурі свідомості еліт, масової свідомості.

Список використаних джерел:

1. Біблія. Пер. І.Орієнка. URL: <https://only.bible/bible/ubio/mal-4/>
2. Біблія. Перекл. нового світу (навч.-не видання). URL: <https://www.jw.org/uk>
3. Буркало В.В. Божественність розумного начала «софократа» в концепті Платона та його символічно-метафоричні інтерпретації. *Габітус*. 2024. Вип. 65. С. 30–38.
4. Буркало В. Олігархічне начало й олігархічний потенціал людини в концепті Платона як продукт і джерело психоетичних деформацій. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. 18. С. 67–77.
5. Буркало В. Теософські ремінісценції буддо-християнської смисло-символічної сутності української казки про Кирила Кожум'яку. *Innovative trends in science, practice and education. Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference Munich, Germany February 22–25, 2022*. С. 439–443. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3885/1/Innovative-trends-in-science-practice-1.pdf>
6. Буркало В. Христосвідомість як вияв божественної природи людини в сакральних текстах Вчення Єдиного Життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. Вип. 17. Ужгород, 2014. С. 9–19.
7. Віхи майбутнього. Книги Єдиного Життя. Т.1. Чернівці, ВІЦ «Місто», 2011. С.537–573.
8. Громадянське суспільство vs. корупція в Україні / [А.А. Мелешевич, О.В. Нестеренко, М. Бадер та ін.; за заг. ред. О.В. Нестеренко; передм.: А.А. Мелешевич, О.В. Нестеренко; вид.: К. Сігов, Л. Фінберг]. Київ: Дух і Літера, 2019. 234 с.
9. Замірська Л. Що окрім матюків? Найяскравіші цитати з плакатів Картонкового майдану. Главком. 25.07.2025. URL: <https://glavcom.ua/country/society/shcho-okrim-mat-jukiv-najjaskravishi-tsitati-z-plakativ-kartonkovoho-majdanu> (дата звертання: 27.09.2025).
10. Майклс К. Мінімум, який ви маєте знати про життя. Пер. з англ. О. Таніна. Київ, 2025. 212 с.
11. Майклс К. Як отримати бажаний досвід на планеті Земля. Симулятор Реальності. Посібник. Пер. з англ. О. Таніна. Київ, 2024. 330 с.
12. Мітинги проти ліквідації НАБУ та САП у плакатах. URL: <https://texty.org.ua/fragments/115556/krayina--rabiv-netut-mitynhy-protu-likvidaciyi-nabu-ta-sap-u-plakatah-foto/> (дата звертання: 28.09.2025).
13. Постулати Єдиного Життя. *Бесіди наодинці з Єдиним. Утримувачі Єдиного Життя*. Чернівці, ВІЦ «Місто», 2025. С.77–92.
14. Прискорення матерії: Зміщення спектру свідомості на Землі. Універсальний Шлях Україна. URL: <https://universalpath.org.ua/diktanti-vozesenih-majstriv/spisok-diktantiv-po-majstram/elohim-astreya/priskorennya-materii-zmishhennya-spektru-svidomosti> (дата звертання: 30.09.2025).
15. Юнг К. Г. Аіон: Нариси щодо символіки самості / Пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. Львів: Вид. «Астролябія», 2016. 432 с.

Микита ПЕТРАКОВ,

кандидат політичних наук, докторант кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного університету імені К.Д. Ушинського (м. Одеса)

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ, МІНОРИТАРНІ ГРУПИ І ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС

Колективна пам'ять відіграє ключову роль у формуванні політичної та громадянської ідентичності суспільства. Вона забезпечує відчуття належності до певної спільноти через спільне тлумачення минулого, символіку, наративи історичних подій [3]. Для сучасної України, що пережила радянське минуле, національне відродження та постколоніальний досвід, колективна пам'ять є не лише сферою культурного впливу, а й полем ідеологічного змагання.

В Україні співіснують кілька конкуруючих історичних наративів – радянський, національно-патріотичний, постколоніальний, що породжує символічні конфлікти та напругу у публічному просторі. Особливо актуальним є питання інклюзивності політики пам'яті, зокрема щодо етнічних та національних меншин, досвід яких досі здебільшого залишається поза офіційним національним дискурсом [3].

Європейський Союз, до якого прагне інтегруватися Україна, послідовно підкреслює значення плюралізму пам'яті, визнаючи необхідність вшанування різних груп жертв – від євреїв та ромів до репресованих радянським тоталітарним режимом [6; 12].

Одним із ключових викликів демократизації є включення історичних травм меншин у спільний національний наратив. Так, депортація кримських татар у 1944 році, яка лише у 2015 році була визнана Верховною Радою України актом геноциду [2; 1], досі фрагментарно інтегрована в офіційну культуру пам'яті. Аналогічна ситуація з Голокостом: радянська модель пам'яті довго знеособлювала єврейських жертв, а активне визнання їхнього досвіду почалося лише після 2004 року [4].

Менш представлений досвід ромів, які стали жертвами нацистського геноциду – Пораймосу. Їхня історія майже не відображена в українській освіті чи музеях [4; 11]. Складне становище мають русини – автохтонне слов'янське населення Закарпаття з власною мовою, культурою та історичною ідентичністю, які в Україні офіційно не визнані окремою національністю, попри визнання в інших європейських країнах та ООН [9]. Їхній досвід, зокрема участь у подіях Карпатської України 1939 року, практично виключений з публічного обговорення [7; 10].

Відсутність інклюзії призводить до маргіналізації меншин: низької політичної участі, обмеженого доступу до ресурсів, невидимості в медіа та освіті. У шкільних підручниках згадки про меншини поверхові або відсутні [3], що загострює відчуття несправедливості та спричиняє соціальну ізоляцію.

У цьому контексті європейська політика пам'яті служить моделлю. Резолюція Європейського парламенту від 2 квітня 2009 р. про європейське сумління і тоталітаризм наголошує на визнанні злочинів усіх тоталітарних режимів [6]. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995), яку Україна ратифікувала, зобов'язує державу гарантувати права меншин, зокрема в культурному розвитку і суспільній участі [5]. Фундаментальна Хартія прав ЄС 2000 р. закріплює право на недискримінацію за етнічною чи культурною ознакою [12], а програма "Europe for Citizens" підтримує ініціативи збереження пам'яті про меншини та історичні травми.

Щодо захисту прав національних меншин в Україні існує низка важливих документів, таких як Конституція України (ст. 11), яка гарантує захист прав національних меншин; Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992) визначає основні права та гарантії меншин; Закон України «Про освіту» (2017) забезпечує право на навчання рідною мовою; Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995), ратифікована Україною, яка зобов'язує державу сприяти збереженню та розвиткові мов і культур меншин [5]; Європейська соціальна хартія (переглянута) захищає права меншин у соціальній сфері [5]; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ратифікована Україною) та інші міжнародні договори, що забезпечують недискримінацію та захист прав меншин [5].

Для ромської меншини спеціально розроблено Стратегію захисту та інтеграції ромської національної меншини на період до 2020 р. (Наказ Президента України від 8 квітня 2013 р. № 201) [8]. Вона визначила проблеми соціального відчуження ромів та заходи щодо покращення доступу до освіти, медицини, документів, житла. В 2021 р. розпорядженням КМУ прийнято Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 р. [8]. Вона ставить за мету подолання соціальної відчуженості, бідності, дискримінації,

що зафіксовано у цілях сталого розвитку ООН (резолюція ГА ООН № 70/1 від 2015 р.) та Указі Президента України № 722 від 2019 р. [11]. Проблеми ромської меншини ускладнені множинною дискримінацією, що враховано в міжнародних планах і стратегіях ОБСЄ, ЄС і Ради Європи, які Україна інтегрує у свою політику. Європейська Комісія ухвалила у 2020 р. Ромський стратегічний рамковий документ на 2020-2030 рр., який зосереджує увагу на соціально-економічній інклюзії ромів та їх участі у житті суспільства [8]. Цей документ важливий з огляду на європейський курс України.

Одним із викликів є відсутність актуальних статистичних даних про ромів, що ускладнює розробку ефективних заходів [11]. За переписом 2001 р., в Україні мешкало близько 47 587 ромів, тоді як неофіційні оцінки називають цифри від 200 до 400 тисяч осіб [8].

Для усіх національних меншин необхідне інституційне включення у прийняття рішень, створення освітніх програм з урахуванням культурного різноманіття, підтримка музеїв і меморіальних ініціатив [3]. Прикладами є Меморіал Бабиного Яру, що вшановує різні групи жертв нацизму [4], а також державні заходи. Наприклад, 2021 р. оголошений як Рік ромської культури, у 2023 р. затверджено Державну стратегію інтеграції ромів до 2030 року [8].

Деякі меншини, як русини, самостійно ініціюють збереження спадщини через громадські організації і форуми (наприклад, «Форум русинів України»), проте без офіційного визнання ініціативи мають обмежений вплив [7; 9; 10].

Освітній компонент залишається ключовим. В регіонах впроваджуються пілотні програми, що враховують історію місцевих меншин (Закарпаття, Одещина, Крим). Проте масштаб таких програм недостатній. Розробка уроків історії для регіонів із етнічною різноманітністю може допомогти формувати інклюзивну ідентичність [3].

Разом із цим, існують виклики. Частина політичного істеблішменту та суспільства ставиться скептично до широкого включення меншин у політику пам'яті, побоюючись розколу національної єдності. Баланс важливий: національний наратив має бути об'єднувальним, а не уніфікованим. Багатоголосий відкритий наратив – це ресурс держави, а не загроза [3]. Також існує проблема ресурсного забезпечення: нестача фінансування освітніх і музейних програм, перекладів, досліджень історії меншин. Допомога з боку ЄС через фонди та гранти є необхідною [8].

Інклюзивна політика пам'яті має не лише культурне, а й стратегічне значення. Вона зміцнює демократію, підвищує соціальний капітал, зменшує вразливість до зовнішніх впливів і дезінформації, та наближає Україну до європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Депортація кримських татар: злочин, що триває. 2025. 27 березня. URL: <https://www.ukrainer.net/deportatsiia-krymskykh-tatar/>
2. Закон України «Про визнання депортації кримськотатарського народу як геноциду» № 792-VIII від 12.11.2015. *Відомості ВРУ*. 2016. № 2. Ст. 20.
3. Інститут національної пам'яті України. Концепція багатонаціонального історичного наративу: аналітичні та методичні матеріали (2022–2024). URL: <https://uinp.gov.ua>
4. Меморіал Голокосту «Бабин Яр». *Концептуальні документи та звіти (2020–2025)*. URL: <https://babyniar.org>
5. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (Framework Convention for the Protection of National Minorities): міжнар. договір від 01.02.1995 р. Страсбург, 1995. 10 с.
6. Резолюція Європейського парламенту про європейське сумління і тоталітаризм: офіційний документ від 02.04.2009 р. № P6_TA(2009)0213. URL: <https://www.europarl.europa.eu>
7. Русинська ініціативна група. *Аналітичні звіти та матеріали*. URL: <https://rusyn.org.ua>
8. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 р.: розпорядження КМУ від 28.07.2021 р. № 866-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-spriyannya-realizaciyi-prav-i-mozhливостей-osib-yaki-nalezhat-do-romskoyi-t280721>
9. Сушкевич В. Русини України: ідентичність і культурна перспектива. *Національні меншини в Україні: історія, культура, політика*. Київ: Критика, 2020. С. 89–104.
10. Форум русинів України. *Офіційний сайт громадської організації*. URL: <https://rusynforum.org.ua>
11. Чабаненко О. Ромська культура та політика пам'яті в Україні. *Українознавчий альманах*. 2021. Вип. 28. С. 134–141.
12. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Communities*, 2000/C 364/01. 18 Dec. 2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu>

Василь ПАХОЛОК,

доцент кафедри політології та публічного управління
факультету історії, політології та національної безпеки
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

СИСТЕМА СКОРБОТНИХ ДАТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ ЯК БЕЗПЕКОВА ВІЗІЯ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Проблема відзначення трагічних подій минулого є однією з важливих в сучасних політичних реаліях України і стоїть на одному рівні з відзначенням державних свят. Визначення державою конкретного переліку днів скорботи є не лише нагадуванням про важливі епізоди історії, а й спрямовується на консолідацію нації, є своєрідним механізмом конструювання гуманітарної безпеки держави.

Саме поняття «скорботний день» в Україні не має правового визначення і в деякому контексті ототожнюється з поняттям «день жалоби». Спробою врегулювати окреслену проблему є Проект Закону України «Про державні та інші свята, пам'ятні дати і скорботні дні», розроблений Українським Інститутом національної пам'яті. Згідно Проекту, скорботний день це – день пам'яті жертв трагічних подій історії України, у той час як день жалоби – день трауру «оголошується одноразово у зв'язку з трагічною подією в Україні або світі, що спричинила численні людські жертви, або у зв'язку зі смертю видатної особи» [3]. Порядок відзначення скорботних днів передбачає комплекс організаційних і обмежувальних заходів. Головними вимогами до відзначення скорботних днів, передбаченими Проектом, є проведення жалобних заходів у столиці, населених пунктах держави та закордонних дипломатичних установах України; передбачено жалобне приспущення Державного Прапора України на всіх будівлях державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій; обмеження проведення розважальних заходів та спортивних змагань.

Станом на 2025 в Україні встановлено одинадцять скорботних днів, які відзначаються щорічно [1]. Суб'єкти встановлення таких днів є Верховна Рада України та Президент України, а День чорнобильської трагедії було встановлено ще Президією Верховної Ради Української РСР у 1990 році. Одна із пам'ятних дат, що відзначається восьмого травня (День пам'яті та примирення / День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років), встановлена і Указом Президента, і Законом України. Причому, День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років встановлено Законом України, хоча Стаття 92 Конституції України не відносить встановлення пам'ятних дат до виключно законодавчого механізму.

Відсутність єдиного суб'єкта встановлення скорботних днів потенційно може ставити під загрозу збалансованість їхньої сукупності. Не до кінця зрозумілою залишається логіка формування загального переліку скорботних днів. Краще розуміння пріоритетів політики в окресленій сфері потребує наукового дослідження політики інших держав у визначеній сфері. Особливий інтерес, у даному контексті, становлять держави, у яких відбулося переосмислення власного минулого, аби воно не стало тягарем для поступу. Однією з таких держав є Німеччина, чия історія за останню сотню років була сповненою трагічних подій та пошуком нових сенсів розвитку державності.

«Дні пам'яті та поминання» у Німеччині, як і святкові дні, належать до символів держави. «Через них ключові події чи досвід, пережиті спільно, висвітлюються як важливі для сьогодення та варті пам'яті» [5]. Суб'єктами встановлення національних пам'ятних дат є Федеральний уряд та Федеральний президент.

Першим у році вшановується «День пам'яті жертв націонал-соціалізму», відзначений 27 січня, і був започаткований Федеральним президентом у 1996 році та відзначається щорічно. Історичним підґрунтям є дата визволення концтабору Аушвіц, який асоціюється із злочинами нацистів проти цивільного населення. Для збереження пам'яті про геноцид територію колишнього табору внесено у Список об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Щорічно 27 січня у німецькому парламенті проходить церемонія пам'яті жертв націонал-соціалізму [5]. З 2005 року, за рішенням Генеральної Асамблеї ООН, 27 січня визначено Міжнародним днем пам'яті жертв Голокосту і відзначається щорічно.

Серед нововведених Федеральним урядом днів скорботи з 2022 року відзначається Національний день пам'яті жертв терористичного насильства. Національну дату визначено 11 березня, солідарно з встановленим Європейським Союзом «Європейським днем пам'яті жертв тероризму», який було встановлено після вибухів у Мадриді і відзначається щорічно з 2005 в пам'ять жертв терористичних

злочинів у всьому світі.

«Національний день пам'яті німецького народу» відзначається 17 червня з ініціативи Федерального президента, і є однією з ключових скорботних дат ФРН. Первинно 17 червня було приурочено до дня вшанування жертв народного повстання 1953 року у Німецькій Демократичній Республіці, придушеного за участі радянських військ [6]. До возз'єднання Німеччини 1990 року 17 червня відзначалося як головне державне свято – «День німецької єдності» [2].

З 2015 року в Німеччині вшановують «День пам'яті жертв втечі та вигнання», встановлений Федеральним кабінетом міністрів на 20 червня. У цей день згадують мільйони німців, яким «у XX столітті довелося покинути батьківщину своїх предків через втечу, вигнання, примусове переселення та депортацію» [5].

Вшанування «Опору проти націонал-соціалістичної тиранії в Берліні у 1944 році» відбувається щорічно 20 липня. Місцем пам'яті загиблих є будівельний комплекс Бендлерблок та меморіал Берлін-Плетцензее, де у ніч на 21 липня 1944 року було розстріляно організаторів опору нацистській тиранії.

Найбільш давню традицію вшанування воїнів, які пропали безвісти чи загинули на службі в Бундесвері, є «День пам'яті», що відзначається у другу неділю, яка передує передріздвяному періоду – Адвенту. Витоки цього дня сягають XIX століття. З початку XX століття у цей день вшановували пам'ять про жертв Першої світової війни, з середини XX ст. – пам'ять про жертв обох світових воєн і тиранії. Центральним місцем церемонії є військовий меморіал «Жертвам війни та тиранії», а з 2006-го біля меморіалу вшановують і пам'ять загиблих у миротворчих операціях [4].

Отже, у Федеративній Республіці Німеччина на національному рівні щорічно відзначається шість скорботних днів. Більшість із них пов'язані з історією німецького народу у XX столітті. Одне свято є продовженням національної традиції, започаткованої ще у XIX столітті, і є взірцем культурної тягlosti Німеччини. Встановлення Національного дня пам'яті жертв терористичного насильства є прикладом солідарності та емпатії німців з європейською спільнотою, оскільки обрана дата не мала безпосереднього відношення до ФРН. Загалом, календар скорботних днів Німеччини є збалансованим, логічним, політкоректним, не містить повторень. Наділення двох суб'єктів правом встановлювати скорботні дні, як і в Україні, не розбалансовує політику пам'яті. Встановлені у Німеччині скорботні дні орієнтовані на переосмислення трагічного минулого та сприяють зміцненню гуманітарної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Календар пам'ятних дат на 2025 рік. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/usefullinks/kalendar-pam-yatnyh-dat-na-2025-rik/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Пахолок В. М. Трансформація системи державних свят Федеративної Республіки Німеччини після возз'єднання 1990 року. Демократичні трансформації в державах Центрально-Східної Європи та Україні в умовах викликів та загроз: збірник матеріалів Другої Всеукр. наук.-практ. конференції (Світазь, 23–24 травня 2025 р.) / за заг. ред. В. І. Бортнікова, В. В. Бусленка. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. С.156-159
3. Про державні та інші свята, пам'ятні дати і скорботні дні. Проект Закону України. URL: <https://old.uinp.gov.ua/laws/proekt-zakonu-ukraini-pro-derzhavni-ta-inshi-svyata-pam-yatni-dati-i-skorbotni-dni> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Як німці вшановують пам'ять своїх загиблих солдатів. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/18/yak-nimczy-vshanovut-pamyat-svoyih-zagyblyh-soldativ/> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Nationale Gedenk- und Feiertage. URL: <https://www.protokoll-inland.de/Webs/PI/DE/themen/ nationale-gedenk-feiertage/11Maerz/11-maerz-node.html> (datum der bewerbung: 12.09.2025).
6. Tag der Deutschen Einheit -3. Oktober 2023 33 Jahre Deutsche Einheit. URL: <https://www.lpb-bw.de/tag-der-deutschen-einheit> (datum der bewerbung: 12.09.2025).

Владислав ПЕТРИШИН,
студент 3 курсу юридичного факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В XX СТОЛІТТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

XXI століття увінчалось для відновленої української державності початком нової збройної боротьби за своє невід'ємне, суверенне право на незалежність, самостійність, соборність та національну ідентичність. Московський антидемократичний режим вкотре намагається всіма дозволеними і забороненими міжнародним правом та звичаями ведення війни методами знищити Україну, її народ та націю. Теперішня війна, як і боротьба українського національно-визвольного руху 1920-1950 років ведеться за наші найбільші національні цінності проти того ж ворога. Сьогодні український народ захищається разом з незалежною і самостійною Україною, з її збройними силами, органами державної влади, іншими політичними, громадянськими, військовими інституціями та міжнародною підтримкою союзників. В умовах окупації український народ був позбавлений власної держави, міжнародної підтримки і міг репрезентувати та захищати власні права та інтереси виключно за допомогою підпільних інституцій, зокрема таких як Організація Українських Націоналістів (далі – ОУН), Українська Повстанська Армія (далі – УПА) та Українська Головна Визвольна Рада (далі – УГВР).

Три вищезазвані інституції (понадпартійна організація, підпільна армія та представницький всенародний орган) в умовах війни та підпілля виступили тою єдиною стороною, яка, на відміну від Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР), була суб'єктом українського національного державотворення і правотворення та черпала свою владу де-факто в українського народу як суверена, джерела влади. Тому-таки в наших реаліях завданням наукової спільноти, політичних кіл та громадянського суспільства є увічнення національної пам'яті борців за українську державність, тих ключових підпільних органів та інституцій, у структурі яких вони перебували.

Як відомо, конституційний лад України – це закріплена КУ система засад, фундаментальних цінностей і найбільш важливих положень, а також виникаючих на їх основі правовідносин, що забезпечують правову і демократичну сутність Української держави і сприяють розвитку громадянського суспільства та особистості. Проф. Ю.М. Тодика розмежовує поняття «конституційний лад» та «основи конституційного ладу». На його думку, конституційний лад – це устрій суспільства та держави, закріплений конституційними нормами; а основи конституційного ладу – основні конституційно-правові принципи, які закріплюють основи конституційно-правового статусу, суб'єктність, конституційно-правові відносини і т.д.

Конституційний Суд України (далі – КСУ) в Рішенні від 14 грудня 1999 року зазначає, що «з огляду на те, що припис про українську мову як державну міститься в розділі I «Загальні засади» КУ, який визначає основи конституційного ладу в Україні, то поняття «державна мова» слід сприймати як складовий елемент поняття «конституційний лад», іншим складником якого є, зокрема, поняття «державні символи» [3].

Відтак, застосовувавши аналогію, зазначаємо, що припис про багатовікову історію українського державотворення та здійснення українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення міститься в преамбулі до КУ, яка безпосередньо пов'язана з розділом I «Загальні засади», який власне визначає основи конституційного ладу в Україні. Преамбула є свого роду першопочатком (основною) КУ, оскільки всі розділи є похідними від неї. За аналогією робимо висновок, що поняття «національна пам'ять», «національна ідентичність», а саме в розумінні понять «багатовікова історія українського державотворення» та «здійснення українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення» є також невід'ємними елементами конституційного ладу України.

Також КСУ в своєму відомому та ціннісному рішенні від 14.07.2021 року наголошує, що «Підтвердження конституцієдавцем, зокрема, «незворотності європейського курсу України» та визначення «курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі стратегічним» вказує на бажання України просуватися до цінностей єдиної Європи. Європейський Союз є міжнародною організацією, заснованою на тріаді принципів спільної спадщини європейських народів. Та сама тріада принципів лежить в основі заснування Ради Європи, членом якої з відповідними обов'язками й зобов'язаннями є Україна від 1995 року. КСУ зазначає, що однією із засад українського конституційного ладу є правовладдя, що його виражено через формулу: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» (ч. 1 ст. 8 КУ). «Верховенство права» (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх

покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права. У рамках спільного юридичного простору Європи існує консенсус щодо стрижневих елементів правовладдя» [4].

Аналізуючи наведений фрагмент, стрижнем існування європейських народів, зокрема українців є спільні цінності, повага до них, захист, утвердження та збереження культурних, мовних, історичних особливостей кожного народу. Всі ці процеси відбуваються в рамках принципу правовладдя, правдивої демократії й поваги та захисту людських прав. Звідси й походить право кожного народу самостійно визначати, законодавчо закріплювати та вшановувати ті чи інші події, тих чи інших діячів. У цьому, до того ж, зосереджується внутрішній суверенітет демократичної держави.

Доповнюючи тези про суверенітет, принагідно варто згадати положення Декларації про державний суверенітет України 1990 року, в якій проголошено державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території і рівноправність у зовнішніх зносинах. Важливими нормами цього фундаментального документу українського державотворення і правотворення (їх підваленою в незалежній Україні в контексті захисту та збереження національної пам'яті) є розділ VIII – Культурний розвиток. У ньому зазначено, що Україна є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя. Відтак, цілком закономірною політикою України є вшанування пам'яті і популяризація історії борців за незалежність в XX ст., що власне знаходить своє правове підґрунтя ще в акті 1990 року [1].

21 серпня 2025 року Верховна Рада України прийняла ЗУ «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу», який докорінно посилює правове регулювання державної політики щодо створення правових, організаційних, економічних умов і гарантій відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, дослідження та популяризацію історії України. Передусім Закон визначає мету, основні принципи, завдання, правову основу державної політики національної пам'яті Українського народу і власне закріплює визначення терміну «національна пам'ять» як збережену Українським народом сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на його історію, самоідентифікацію, державотворення та/або сприймаються в суспільстві як найбільш значущі.

Також посилює інструменти та механізми державної політики національної пам'яті Українського народу, зокрема шляхом посилення позиції Українського інституту національної пам'яті – відтепер центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національної пам'яті Українського народу. Доктринально важливо, що ч. 2 ст. 4 Закону визначає політику національної пам'яті складовою основ національної безпеки України, важливим чинником формування суспільного імунітету проти порушень прав людини [2].

З огляду на вищенаведене, національна пам'ять досягнень національно-визвольної боротьби ОУН, УПА та УГВР у ціннісному розумінні національної спадщини України як європейської демократичної держави є історико-ціннісним елементом конституційного ладу України, а відтак обов'язком держави є посилене провадження державної політики з питань відновлення, захисту та збереження національної пам'яті досягнень національно-визвольної боротьби. Український народ, як і всі інші народи Європи має природне право вшановувати своїх героїв та борців за державність, незважаючи на зовнішні впливи та тиск з боку ультраправих політиків сусідніх держав, які не толерують праву українського народу та, ба більше, шляхом історичної антиукраїнської пропаганди, нав'язання фейків та наративів розпалюють між-національну ворожнечу.

Наразі Європа має одного спільного екзистенційного ворога – російський антидемократичний режим, про що повинні пам'ятати всі праворадикальні політики та партії. У відносинах України з сусідніми державами українська влада має спиратися на принципи добросусідства, взаємоповаги, однак не обмежуючи своє державне право на відновлення, захист та збереження національної пам'яті досягнень національно-визвольної боротьби Українського народу, реагуючи на будь-які спроби втрутитися іншою державою в питання нашої історії. Наше завдання змістити фокус історичних питань з політичної площини в науково-дослідницьку, визначивши на законодавчому рівні правовий статус ОУН, УПА та УГВР в Другій світовій війні як воюючої сторони, тим самим створивши єдину національну державницьку концепцію, якою повинні орудувати політики, державники, науковці та громадяни.

Список використаних джерел:

1. Про державний суверенітет України. Верховна Рада УРСР. Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
2. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу. Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>
3. Справа за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 від 14.12.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>
4. Справа за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: Рішення Конституційного Суду України № 1-п/2021 від 14.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

Василь ЛЕВКУЛИЧ,

*в.о. декана факультету суспільних наук,
завідувач кафедри філософії
(Ужгородський національний університет)*

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

Наука у своєму «чистому» вимірі традиційно розглядається як сфера пізнання, спрямована на вироблення об'єктивного знання про світ, як форма духовної діяльності людини та простір реалізації творчого потенціалу дослідника. Вона є не лише системою накопичених знань, а й особливим способом мислення, що формує специфічний тип раціональності та визначає культурний розвиток суспільства. У такому сенсі наука має самодостатню цінність, оскільки її головною метою є пошук істини, незалежно від безпосередньої утилітарної користі отриманих результатів.

Однак прагматичний підхід до науки зміщує акценти: вона починає усвідомлюватися не стільки як процес пізнання, скільки як засіб досягнення конкретного результату, що може бути оцінений, вимірний і реалізований у формі товару. Відтак значимість науки редукується до практичної користі, а її результати набувають товарного статусу, підпорядковуючись логіці ринку. Подібне прагматичне тлумачення науки має неоднозначні наслідки. З одного боку, воно сприяє інтеграції наукового знання в економічні та технологічні процеси, роблячи його безпосередньо корисним для суспільства. З іншого боку, воно істотно спрощує і навіть примітивізує уявлення про науку, редукуючи її багатогранний зміст до виключно прикладної функції. При такому підході знижується усвідомлення фундаментальної, культуротворчої ролі науки, нівелюється її евристичний потенціал і самодостатність як особливої сфери людської діяльності.

Унаслідок цього виникає небезпека підміни цінності науки як інструмента пошуку істини цінністю науки як економічного ресурсу. Відтак наука ризикує втратити статус автономної духовної практики, перетворившись на допоміжний засіб у логіці ринкових відносин. Така тенденція не лише збіднює розуміння самої науки, а й потенційно обмежує горизонти наукового пізнання, підпорядковуючи його винятково утилітарним і комерційним пріоритетам.

Наука, яка все більше стає «товаром» з-поміж інших товарів, втрачає свою первинну ціль – формувати систематизовані об'єктивні знання про світ. Ця фундаментальна ціль, яка демонструє природу науки як такої, затінюється покращенням добробуту й життєдіяльності людини та сприяння прогресу людства. Слід зауважити, що така тотальна орієнтованість на науковий результат і наукову розробку, яку можна використати і з якої можливо здобути якийсь комерційний зиск, з одного боку, хоч і відповідає актуальним глобальним тенденціям суспільного розвитку, однак нівелює саме явище науки як таке, а конкретно – як сферу пізнання і як сферу професійної активності людини.

У гонитві за науковими результатами, високим статусом у рейтингу чи в базі даних, за грантами і перспективами «продажу» винаходів, тощо, науковець сам стає «товаром». У такий спосіб «продаються» вже не наукові розробки, а сам науковець, оскільки, будучи належним до вагомості сфери пізнання і сфери

професійної активності, він зводить науку виключно до її результатів. Тут потрібно враховувати, що всяка людська діяльність значима, перш за все, і основною мірою своїм внутрішнім змістом, а не зовнішнім її успіхом, який часто носить мінливий, «випадковий» характер.

Слід зазначити, що гіпертрофоване значення сумнівних критеріїв наукової значущості й статусності не є ексклюзивною опцією сучасної науково-освітньої політики. Ще наприкінці XIX століття Чарльз Сандерс Пірс у збірнику своїх кембриджських лекцій з розпачем визнавав, що в науці часто резонують тенденції і концептуальні підходи, які з огляду на свій світоглядний примітивізм і смислову порожнечу, не повинні були б резонувати в принципі, навіть апіорі, не кажучи вже про апостеріорі [3, с. 47]. А, що стосується фундатора ядерної фізики, Ернеста Резерфорда, то він у резонансній лекції «Сучасна алхімія» саркастично стверджував, що всю сукупність дисциплінарних підходів, які претендують на статус науки, можна цілком коректно розмежувати на фізику та збирання марок [2, с. 9].

Домінування чинників перформативності та меркантилізації в науково-освітньому просторі не лише спричиняє структурні трансформації в розподілі інтелектуальних ресурсів, але й породжує низку довгострокових ризиків, що загрожують цілісності та життєздатності науки, як феномена культури [1, с. 50].

По-перше, *звуження горизонту наукових пошуків*. Коли наукове знання зводиться до категорій «корисного» чи «некорисного» з точки зору ринку, відбувається редукція дослідницької мотивації. Зникають простори для пошуків, які не мають негайного економічного еквівалента, але здатні в перспективі здійснити епохальні зрушення у світогляді або технологічному розвитку. Історія науки переконливо свідчить, що багато фундаментальних відкриттів — від теорії відносності до відкриття ДНК — виникали поза рамками «прагматичної доцільності». Отже, ігнорування таких «непрактичних» досліджень веде до самообмеження науки.

По-друге, *криза критичного мислення та автономії знання*. Філософія, естетика, політологія і суміжні дисципліни виконують функцію не лише пізнавальну, але й рефлексивно-критичну. Вони формують інтелектуальні інструменти для осмислення сенсу суспільного буття, для вироблення ціннісних орієнтирів, без яких будь-яка прикладна діяльність ризикує перетворитися на технократичний експеримент над самою людиною. Знецінення цих дисциплін означає зниження інституційної здатності суспільства до саморефлексії.

По-третє, *культурна деградація та втрата цивілізаційної спадковості*. Наука завжди була не лише інструментом виробництва нових технологій, але й формою духовної культури. Коли вона підпорядковується виключно ринковим критеріям, її культуротворчий вимір втрачається. Це призводить до збіднення інтелектуального середовища, у якому формується особистість, а відтак — до звуження культурної ідентичності суспільства.

По-четверте, *зростання залежності від зовнішніх центрів знання*. Якщо вітчизняні наукові та освітні інституції орієнтуються лише на ті напрями, що швидко монетизуються, то фундаментальні дослідження переносяться в наукові осередки інших країн, які здатні дозволити собі «розкіш» підтримки неприбуткових, але стратегічно важливих галузей. У перспективі це посилює інтелектуальну колоніальність та поглиблює відставання у сфері фундаментальних досліджень.

Таким чином, перформативність і меркантилізація, які на перший погляд виглядають як «раціоналізація науки», у ширшій перспективі стають загрозливими факторами для майбутнього науки і суспільства. Вони не тільки ставлять під сумнів здатність науки бути самодостатнім і автономним феноменом, але й позбавляють суспільство інтелектуальних засобів для критичного мислення, самопізнання та збереження культурної спадщини.

У сучасних умовах повномасштабної війни Росії проти України дана проблема виходить за межі суто академічної дискусії і перетворюється на питання національної безпеки та виживання держави. Редукція науково-освітньої політики до вузькоутилітарних чи ринкових пріоритетів у воєнних реаліях стає небезпечною, адже країна, яка нехтує фундаментальними дослідженнями та гуманітарними дисциплінами, ризикує опинитися в становищі інтелектуальної залежності від зовнішніх акторів, що робить її ще більш вразливою до агресії.

Війна продемонструвала, що наука і освіта — це не лише інструменти економічного зростання, але й засоби формування національної ідентичності, консолідації суспільства та вироблення стратегічних орієнтирів розвитку. Саме гуманітарні та соціально-філософські знання допомагають осмислювати сенси боротьби, формувати імунітет проти ідеологічних маніпуляцій і відновлювати культурну тяглість у кризових умовах.

Тому сьогодні особливо важливо зберегти баланс між прикладними та фундаментальними напрямами досліджень. Без цього неможливо гарантувати ні інноваційний прорив, необхідний для оборони та відбудови країни, ні ціннісно-світоглядне підґрунтя, без якого немає національного опору й майбутнього. У цьому сенсі війна виступає каталізатором, який примушує переосмислити науково-освітню політику не як сферу другорядну, а як одну з ключових передумов української перемоги та подальшої цивілізаційної суб'єктності.

Ключовою вадою сучасної науково-освітньої політики України постає її редукованість до примітивних, вульгарно-утилітарних пріоритетів. Такий підхід формує складний симбіоз проблем, викликів і ризиків, першопричиною яких є низький рівень світоглядної культури, властивий значній частині представників політико-управлінської вертикалі. У результаті складається парадоксальна ситуація: саме ті, хто мав би забезпечувати формування світоглядної культури в суспільстві, часто самі залишаються заручниками її дефіциту.

Найгостріше постає питання: що робити тій частині академічної та освітянської спільноти, яка ясно усвідомлює катастрофічну потребу бодай мінімального впорядкування управління науково-освітньою сферою згідно з елементарними вимогами здорового глузду? Очевидно, що надії на статті чи монографії, де у сотий раз буде пояснена необхідність системних змін, виглядають не просто наївними, а відверто інфантильними. Адже чиновник, як правило, ніколи не перейде від кількості прочитаного до якісної трансформації власного світогляду. Він навряд чи спроможний зробити зусилля над собою, щоб вийти за межі власної зони комфорту. І тут постає ще гірша дилема: замість того, щоб піднятися до рівня країни, яка попри всі виклики зберігає потужний потенціал розвитку, значна частина управлінців і далі намагається підганяти саму країну під свій примітивний рівень бачення та компетентності.

Список використаних джерел:

1. Ведмедєв М.М. Комерціалізація досліджень та її наслідки для сучасної науки. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Серія: філософія*. 2019. Вип. 3 (44). С. 49–55.
2. Bernal, J.D. The Social Function Of Science. 1939. George Routledge Amp Son Ltd London. 501 p.
3. Peirce C.S. Reasoning and Logic of Things: The Cambridge Conferences Lectures of 1898. Harvard University Press. 1993. 312 p.

Марія КУЛЕШІР,

*викладач кафедри германських і романських мов
(Київський національний лінгвістичний університет)*

ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ І КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ

Освіта виступає одним із ключових механізмів соціалізації, інституційним простором передачі знань, норм та символічних кодів, через які суспільство відтворює не лише систему знань, але й фундаментальні цінності та моделі колективної пам'яті. Її вплив виходить за межі індивідуальної підготовки людини до професійної діяльності: освіта функціонує як інструмент інтеграції особистості у спільноту, формування ідентичності, конструювання культурної тяглості. Через освітні практики вибудовується система символічних координат, у яких людина засвоює уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє.

Водночас освіта забезпечує канал комунікації між поколіннями, відтворюючи не тільки знання як такі, але й соціально значущі інтерпретації досвіду, що оформлюються у вигляді колективної пам'яті. Колективна пам'ять — це не сума індивідуальних спогадів, а інституалізований культурний конструкт, який встановлює спільноті уявлення про власне походження, історичні травми, героїчні зразки, моральні орієнтири. Освіта відіграє центральну роль у цьому процесі, адже саме шкільні та університетські програми вибудовують рамки офіційного знання про історію, культуру, традиції.

Вибір історичних наративів, літературних текстів, підручникових інтерпретацій та виховних практик формує у молоді певний спосіб розуміння минулого та орієнтацію на визначені цінності. Зміна освітніх парадигм тісно пов'язана зі зміною політичних режимів та домінантних ідеологій. У тоталітарних

суспільствах освіта часто використовується як інструмент маніпуляції пам'яттю: небажані сторінки минулого замовчуються, а натомість пропонуються героїзовані образи, покликані легітимізувати владу. У демократичних суспільствах освіта прагне забезпечити множинність інтерпретацій, критичне мислення та здатність до рефлексії над минулим.

Проте навіть у цьому випадку вона не є нейтральною, оскільки будь-яка освітня система неминуче вбудовує у процес навчання певні ціннісні акценти й моделі колективної пам'яті, що виявляється, наприклад, у доборі національного канону літератури, у способах відзначення пам'ятних дат, у структурі та силабусах гуманітарних дисциплін.

Освіта забезпечує інтерналізацію цінностей через поєднання формального та неформального компонентів. Формальний вимір — це навчальні програми, підручники, офіційні курси; неформальний — це виховні практики, комунікація в освітньому середовищі, позашкільна діяльність. Саме через синтез цих елементів формується стійка система ціннісних орієнтацій, яка визначає поведінку індивіда в суспільстві. Тож освітні інституції виступають не лише як транслятори знань, але й як «фабрики цінностей» та «архіви пам'яті».

Важливим є також рольовий аспект: учитель чи викладач стає носієм певних інтерпретацій і традицій, які впливають на студентів і школярів. Своєю чергою, покоління, які пройшли крізь однакову систему освіти, формують певну спільність у баченні світу, що забезпечує відносну єдність суспільства.

З іншого боку, глобалізаційні процеси та розвиток цифрових технологій розширюють поле формування цінностей і пам'яті, роблячи освітній простір більш відкритим і водночас конкурентним із масовою культурою, медіа та мережевими спільнотами. Це кидає виклик традиційним освітнім моделям і вимагає від них гнучкості та здатності інтегрувати різні джерела знань у процес формування ціннісних орієнтацій.

У сучасному світі освіта стає не лише національним, а й глобальним інструментом формування пам'яті: через міжнародні освітні програми, мобільність студентів, цифрові платформи знання та цінності поширюються поза межами національних кордонів, що сприяє появі нових форм «транскордонної пам'яті». Це відкриває перспективи для діалогу культур, але водночас ставить питання про збереження локальних ідентичностей і традицій. Тому особливого значення набуває поєднання універсальних цінностей із національною та регіональною специфікою освітніх програм.

Освіта має потенціал бути простором інтеграції різних рівнів пам'яті — особистої, родинної, локальної, національної та глобальної. Така інтеграція забезпечує людині можливість розуміти себе як частину спільноти й водночас як учасника глобального культурного простору.

Отже, освіта є потужним інструментом формування цінностей і колективної пам'яті, оскільки вона визначає рамки інтерпретації минулого; спрямовує розвиток ціннісних орієнтацій; виступає каналом передачі культурної спадщини та історичного досвіду; створює умови для міжпоколінного діалогу та конструювання ідентичності. Саме в цій проявленості освіта має стратегічне значення для розвитку суспільства, його культурної стабільності та здатності до інноваційного й конструктивного переосмислення власної історії.

Ігор ШНИЦЕР,

*завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн
(Ужгородський національний університет)*

ШКІЛЬНА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ

Ключова роль у формуванні громадянської компетентності належить громадянській освіті, яка формує розуміння цінностей демократії, повагу до прав людини, сприяє розвитку активної громадянської позиції та участі в житті суспільства. Громадянська освіта в Україні пройшла довгий шлях становлення та нині спирається на широке нормативне закріплення у Законі України «Про освіту», «Концепції НУШ», «Концепції громадянської освіти» тощо. Ст. 5 Закону України «Про освіту» визначає, що «держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей

громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» [1].

Громадянська освіта в Україні поступово зайняла свою нішу в системі шкільної освіти. Спочатку у шкільній програмі з'явилися перші елементи громадянської тематики: «Основи правознавства», «Людина і світ», факультативи про права людини. Вони були фрагментарними та здебільшого теоретичними. Згодом з'явився окремий шкільний курс «Громадянська освіта» для 10-х класів. Проте цей предмет часто сприймався як теоретичний і недостатньо пов'язаний із реальністю. З 2024 року навчальний предмет «Громадянська освіта» передбачений Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОНУ № 1120 від 09.08.2024 р.) для 6 – 9 класів (цикли адаптаційного і базового предметного навчання) НУШ. Програма навчального предмета «Громадянська освіта» враховує «наступність між предметами та курсами громадянської та історичної освітньої галузі, а також навчального предмета «Етика» соціальної і здоров'язбережувальної галузі, адаптаційного циклу та циклу базової середньої освіти» [3]. Шкільний курс громадянської освіти має на меті сформувати та розвинути у молоді громадянські компетентності, які сприяють зміцненню державності та демократії, вчать захищати свої права, відповідально виконувати обов'язки, приймати відповідальність за власне життя, будувати гармонійні стосунки в родині та активно долучатися до життя своєї громади [3].

Згідно з результатами дослідження Л. Рябовол, «особливий потенціал для реалізації шкільної громадянської освіти мають предмети громадянської та історичної освітньої галузі (історія та основи правознавства), а підґрунтям для розробки відповідної моделі навчання є західна/європейська модель («citizenship education»), в основі якої – пріоритет формування громадянських якостей для виховання соціальної відповідальності в кожній сфері діяльності людини» [2, с. 204].

Події Революція Гідності, окупація Криму та початок війни на Донбасі показали, наскільки важливо виховувати свідомого громадянина, який розуміє цінність держави, свободи та демократії. Відтак шкільна громадянська освіта в Україні почала більше акцентувати увагу на патріотизмі, критичному мисленні, медіаграмотності та національній пам'яті. З початком повномасштабної війни РФ проти України громадянська освіта набула нового змісту і значення. До навчального процесу інтегруються теми про стійкість у кризових умовах, волонтерство, захист прав людини під час війни, історичну пам'ять та національну єдність. Наприклад, включення волонтерських проєктів у шкільний курс громадянської освіти перетворює навчання на реальний життєвий досвід, формує не тільки знання, а й соціально активну особистість. Волонтерство формує в учнів практичні громадянські компетентності: відповідальність, командну роботу, навички комунікації, організацію ініціатив тощо. Водночас воно підсилює мотивацію до навчання. Коли учні бачать результат своєї роботи, вони розуміють, що можуть впливати на світ навколо. Важливим є й те, що волонтерство учнів у контексті громадянської освіти виховує в них емпатію та соціальну чутливість. Діти та молодь не просто вивчають поняття «співпереживання» чи «громада», вони відчують їх на власному досвіді.

У сучасних умовах громадянська освіта виконує важливу функцію, адже з'єднує минуле, теперішнє і майбутнє в єдину цілісну систему цінностей, знань і дій. Через історичну правду учні пізнають, якою ціною виборювалася незалежність, що означають події Майданів, російської агресії, боротьби за мову, культуру, ідентичність. Це формує пам'ять і гідність, запобігає спотворенню фактів та відновлює зв'язок поколінь. Сучасні виклики, що стоять перед Україною, також знаходять відображення в змісті громадянської освіти. Учні вчать мислити критично, розуміти механізми держави, діяти в умовах невизначеності.

Під час уроків з громадянської освіти учні отримують не лише теоретичні знання, а й практичні навички, необхідні для життя в сучасному світі, особливо в умовах війни. Одним із важливих напрямів є розпізнавання дезінформації та фейків, адже інформаційна безпека нині не менш важлива, ніж фізична. Учні навчаються: як критично оцінювати інформацію, відрізняти достовірні джерела від пропаганди, використовувати фактчекінг, розпізнавати маніпуляції в соцмережах, новинах та публічних заявах. Це дає змогу не лише захищати себе від інформаційних атак, а й свідомо впливати на думку інших, бути відповідальними споживачами та творцями інформації. Крім того, під час таких уроків обговорюються теми прав людини у воєнний час. Такі знання формують у молоді відчуття власної гідності, впевненості у своїй правоздатності та розуміння, що навіть у найтяжчих умовах варто діяти на основі закону, справедливості та солідарності.

Отже, громадянська освіта в школі виконує не лише освітню, а й виховну, соціальну та націєтворчу функцію. Вона формує покоління молодих людей, здатних жити в умовах свободи, демократії та

відповідальності, приймати виклики сучасності, активно брати участь у розбудові країни. В умовах війни громадянська освіта в Україні набула особливого змісту – вона вчить захищати не лише себе, а й цінності, на яких ґрунтується українська державність. Через історичну пам'ять, волонтерську практику, критичне мислення та медіаграмотність учні не просто засвоюють знання, вони стають активними громадянами, здатними діяти в інтересах суспільства. Саме тому громадянська освіта в школі сьогодні є стратегічною потребою для збереження і розвитку демократичної України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=Text>
2. Рябовол Л. Шкільна громадянська освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності. *Український Педагогічний журнал*. 2024. 3. С. 199–206.
3. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Кравчук В.М., Танчин І.З.). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.12.2024 № 1768). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/30-12-2024/hromadyanska-osvita-6-9-kl-vasylkiv-ta-in-30-12-2024.pdf>

Іванна ЧЕЙПЕШ,

доцент кафедри іноземних мов

Василь КУХТА,

доктор філософії Phd

Марія КУХТА,

доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

(Ужгородський національний університет)

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах світової глобалізації та розбудови інформаційного суспільства в нашій країні трансдисциплінарний підхід можна вважати методологічним викликом осучаснення фахової підготовки здобувачів вищої освіти для набуття особистісно-професійної конкурентоздатності. Загалом трансдисциплінарність передбачає формування інтегрованої компетентності, яка забезпечує студентам готовність до практичного використання набутих знань, умінь і навичок з різних дисциплін у розв'язанні прикладних завдань як профільного, так і особистісно-соціального контексту.

Мета цієї публікації полягає в обґрунтуванні змісту та способів використання трансдисциплінарного підходу в сучасній системі вищої освіти.

Суть, мотиви і напрями упровадження трансдисциплінарності викладені в рекомендаціях «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи та практичні заходи», що були розроблені за результатами міжнародної конференції ЮНЕСКО з вищої освіти на старті нового тисячоліття (Париж, 1998 р.) Цій події передувало створення відповідної Хартії, лейтмотивом діяльності якої став пошук відповіді на питання «Яким має бути університет майбутнього?» в умовах інтенсивних трансформаційних процесів, зокрема: необхідність спеціальної підготовки викладачів, запровадження трансдисциплінарних аспектів у навчальні дисципліни, створення центрів та робочих груп з трансдисциплінарних досліджень, проведення Інтернет-форумів тощо [1].

Наразі, на думку багатьох учених, трансдисциплінарний підхід «сприяє випереджальному розвитку освітніх систем багатьох країн світу (Австралія, Австрія, Велика Британія Німеччина, Італія, Казахстан, Канада, Малайзія, Росія, США, Україна, Фінляндія, Франція та ін.) Тому майбутнє вже зараз окреслює потребу в професіоналах (кваліфікованих робітниках, фахівцях, наукових кадрах) нової генерації, які мають бути адаптовані до умов єдиного відкритого інформаційного простору освіти, котрий охоплений нині трансдисциплінарною революцією» [2].

У педагогічній теорії існує кілька визначень поняття «трансдисциплінарність»: а) як форми навчання в системі фахової передвищої освіти [1]; б) як домінуючої освітньої моделі професійної підготовки студентів у вищій школі [3].

У зазначених працях трансдисциплінарний підхід розглядається як нова форма розвитку готовності студентів як майбутніх фахівців до вирішення проблем будь-якого характеру в обраній сфері діяльності за рахунок трансдисциплінарних знань і практичних умінь, а вищі заклади освіти покликані формувати фахові компетентності трансдисциплінарного характеру на основі сукупності знань з різних навчальних дисциплін як єдиної цілісної системи.

Отримання трансдисциплінарних знань студентами не обмежується освітнім процесом, а виходить за його межі на основі індивідуальної внутрішньої мотивації і розуміння цінності знань як особистісно-професійного капіталу, їх плинності в умовах інформаційного простору та здатності до оперативного пошуку й аналізу. Для набуття зазначених навичок суттєве значення мають інноваційні технології, зокрема:

- застосування системної методики трансдисциплінарної освіти (у тому числі – STEM-контекст);
- впровадження в практику навчання технологій адаптивного управління соціально-педагогічними (економічними) системами (АМ-контекст);
- створення онтологічних систем функціонування трансдисциплінарного мережецентричного середовища (ОМ-контекст);
- використання відповідних інформаційних інструментів управління знаннями (IT & knowledge);
- розроблення нових інтерактивних підходів щодо формування трансдисциплінарної компетентності людини і як особистості, і як високо конкурентного фахівця (ТКконтекст), розвиток її критичного мислення та ін. [4, с. 49].

Оскільки національна система освіти знаходиться в активному процесі реформування й модернізації, в арсеналі викладачів вищої школи перелік технологій значно ширший і постійно збагачується, що зумовлює виникнення значної кількості інноваційних освітніх продуктів з урахуванням специфіки навчальних дисциплін, умов освітнього процесу тощо [5; 6].

Таким чином, трансдисциплінарний підхід – це перехід від пріоритету понятійного мислення до концептуального: філософського осмислення світу і пошуку та прояву власного «Я». При цьому відбувається своєрідне «ігнорування» кордонів і встановлення меж між дисциплінами певної освітньої програми професійної підготовки майбутніх фахівців. Натомість відкривається простір для міжкультурності, мультикультурності та глобалізації знань.

Список використаних джерел:

1. Акірі Іон. Професійна підготовка майбутніх вчителів у контексті трансдисциплінарної парадигми. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722186/1/Analituchnuy_visnuk_2020-12-30-48.pdf (дата звернення: 20.07.2025).
2. Росток М. Л. Педагогіка. Трансдисциплінарний підхід у системі освіти України (Частина I). URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722186/1/Analituchnuy_visnuk_2020-12-30-48.pdf (дата звернення: 20.07.2025).
3. Udovychenko, Larysa та Pyatnitska-Pozdnyakova, Iryna та Skliar, Iryna та Pavliv, Andriy та Fonariuk, Olena (2023). Трансдисциплінарний підхід до викладання та формування системи вищої освіти. *Revista Eduweb* (3). С. 91–105. URL: <https://revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article> (дата звернення 20.07.2025).
4. Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя (Forum-SOIS, 2019): зб. матеріалів 1-го Міжнар. наук.-практ. WEBфоруму / Упор. М. Л. Росток; за заг. ред.: М. Л. Росток, Т. С. Бондаренко, О. В. Баніт. Кропивницький: Вид-во ЛА НАУ, 2019. 300 с.
5. Титар, О. В. Трансдисциплінарність і «суспільство знання» в розвитку сучасної національної філософії науки. *Гуманітарний часопис*. 2019. Вип. 2. С. 13–21. URL: <http://nti.khai.edu/ojs/index.php/gch/article/view/792> (дата звернення: 02.08.2025).
6. Чейпеш І., Кухта В., Кізім Н. Інноваційні технології у викладанні іноземних мов у вищій школі: використання штучного інтелекту для персоналізації навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених. Випуск № 83. Том 3*. Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка, 2025. С. 203–209. URL: <https://www.apfn-journal.in.ua/83-3-2025> (дата звернення: 02.08.2025).

Володимир БАСАРАБ,

*доцент кафедри політології та державного управління
(Ужгородський національний університет)*

Михайло ТУРЯНИЦЯ,

*аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
(Ужгородський національний університет)*

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило безпрецедентну кризу в освіті. Масове переміщення населення, руйнування шкіл, психологічні травми молоді та технічні труднощі поставили перед суспільством складні виклики: як забезпечити дітям і молоді доступ до знань у таких складних умовах та адаптуватися до нової реальності, що постійно змінюється.

За даними ЮНІСЕФ, з прифронтових регіонів близько 64 % школярів виїхало за кордон, і станом на сьогоднішній день понад 670 тисяч українських дітей навчаються за межами України. На початок 2024–2025 навчального року в українській системі освіти налічувалось 3,74 мільйони школярів усіх форм навчання, що є найнижчим показником за останні тридцять років.

Міністерство освіти і науки України (МОН) у 2022–2025 роках видало низку нормативних документів, що визначають гнучкі форми навчання (очна, дистанційна, змішана), а також вимоги до безпеки – насамперед наявності укриттів, відпрацьованих алгоритмів під час тривоги і змістовних активностей для дітей в укриттях. Окремий лист МОН (№ 1/17310-23 від 03.11.2023) деталізував організаційні питання у воєнний період, а методичні рекомендації та інструктивні листи наголосили на психологічній підтримці під час уроків і перебування в укриттях [1].

У 2024 році МОН затвердило порядок і умови здобуття загальної середньої освіти в умовах воєнного стану (наказ №1112 від 07.08.2024), що систематизував вимоги до освітнього процесу. А вже у липні 2025 року цей документ втратив чинність через оновлення нормативної бази, що наглядно ілюструє динамічність регулювання освітнього процесу: форми і правила адаптуються до поточної безпекової ситуації [2].

Освіта в умовах війни стала символом сили, витривалості та віри в майбутнє. Вона довела, що навіть перед обличчям катастрофи українська нація здатна не лише вижити, а й розвиватися, формуючи нове покоління, яке буде розбудовувати Україну, спираючись на здобутий досвід, силу духу та знання.

Закарпатська область в освітньому процесі України відіграє особливу роль. Цей відносно безпечний регіон став «тиловим хабом» для внутрішньо-переміщених осіб та освітніх установ з інших областей. Офіційні дані Закарпатської обласної ради свідчать, що в комунальних установах області проживали понад вісімнадцять тисяч ВПО, а загалом у краї – від триста до чотириста тисяч, з яких значна частина не зареєстрована. Цей демографічний зсув безпосередньо вплинув на освітні заклади Закарпатської області [3]. Таке навантаження зумовило збільшення наповнюваності класів, потребу в додаткових педагогах та облаштуванні укриттів, вплинуло на розклад занять у дві зміни та запровадження нових способів інтеграції до колективу дітей, які пережили травматичні події. Відтак, система освіти відчувала потребу в гнучкому плануванні навчального процесу, а також необхідність залучення інститутів громадянського суспільства. Вони сприяли збереженню доступності навчання для школярів та студентів, зробили значний внесок у виховання підростаючого покоління в умовах гострих суспільних трансформацій.

Саме на цьому тлі громадянське суспільство: благодійні фонди, волонтерські ініціативи, місцеві асоціації батьків і вчителів, університетські спільноти та міжнародні партнери – стало одним з ключових чинників підтримки безперервності навчання, безпеки та психологічної стійкості учасників освітнього процесу [4].

На рівні Закарпаття поєднання державних нормативів, місцевого самоврядування і активності громадських ініціатив забезпечило базову доступність освіти. Громадськість активно долучається до стратегічних змін в освітньому процесі. До прикладу, у травні 2025 року в місті Ужгороді відбулося громадське обговорення реформи старшої школи – формування мережі 107 академічних ліцеїв області. Закарпатська ОВА та громади системно приводять до ладу шкільні укриття, зокрема, у Полянській громаді, де відновлено бомбосховище на п'ятсот осіб, що дозволяє школам працювати в гнучкому

форматі. Так само навчання школярів та студентів в Ужгороді відбувається переважно в очному форматі, але передбачені і змішані моделі, якщо цього вимагає безпекова чи інфраструктурна ситуація.

Серйозним викликом для структур громадянського суспільства стало створення безпечних просторів та гуртків, що поєднують навчання, дозвілля і психологічну підтримку. Зокрема, мережа «Spilno Camp» у Закарпатті – це програма, яка має на меті сприяти згуртованості приїжджих і місцевих підлітків. Програми ГО «Щасливі діти» на літо доступні для різних вікових груп і часто мають інклюзивний компонент. В обласному центрі позашкільної творчості в місті Ужгород («ПАДіЮН») проводились заняття в межах проекту «СпівДія дітям» разом із місцевими дітьми та дітьми ВПО [5]. Такі громадські центри організовують заняття, залучають педагогів, психологів, проводять коворкінги для батьків та забезпечують інформаційну підтримку освітнього процесу.

ЮНІСЕФ у партнерстві з громадами і місцевими громадськими організаціями масштабував мережу «Спільно», яка трансформувалась на Закарпатті у стійку інфраструктуру співпраці з громадами через опорні школи. Лише на початку війни простір «Spilno Camp», спрямований на соціальну згуртованість між ВПО і приймаючими громадами, згуртував понад шість тисяч підлітків з тридцяти громад області.

На Закарпатті активно працює мережа «Карітас». Соціальні та освітні центри, гуртки, міні-школи, підтримка сімей і дітей з уразливих груп, програми для підлітків і підтримка педагогів. Лише за 2023 рік в межах програми «Карітас» надано понад сто п'ятдесят тисяч послуг, залучено понад сорок шість тисяч дітей та тринадцять тисяч педагогів по всій Україні.

«Caritas School» в Ужгороді поєднує академічні заняття з розвитком «м'яких навичок», тьюторством і дозвіллям, що дозволяє дітям ВПО адаптуватися і не втрачати навчальну мотивацію. Фінансуванню освітніх і соціальних активностей в Ужгороді та громаді допомагають партнерські стосунки Карітасу з Чеської Республіки, триває співпраця організацій громадянського суспільства Закарпаття та міжнародних донорів, що дозволяє закривати прогалини державних сервісів для вразливих груп населення [6].

Важливу роль відіграє підвищення кваліфікації педагогів. Тут значну роль відіграє Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти (ЗІППО), який системно проводить навчання для вчителів, у тому числі за участі мережі EdCamp і міжнародних партнерів. Навчання проводиться із застосуванням сучасних методик з фокусом на інклюзії. Пропонуються програми підвищення кваліфікації, що адаптують зміст до умов воєнного часу [7].

Також слід відзначити роль Ужгородського національного університету, який став платформою для молодіжних і освітніх ініціатив. У 2024 році в ДВНЗ «УжНУ» відкрито перший міський Молодіжний центр – майданчик для волонтерства, лідерства та громадської освіти студентів і школярів [8]. Такі мережі, як «Спільно», програми Карітасу, діяльність ЗІППО і університетів підвищують сталість освітнього процесу, надають доступ до психологічної і навчальної підтримки, навчають педагогів, створюють «мости» між школою, сім'єю та громадою.

На основі викладених фактів можемо зробити висновок, що, попри всі складнощі, українська освіта продемонструвала незламність. Вона не лише вистояла, але й стала символом боротьби за майбутнє нашої країни, формуючи покоління, яке зможе відновити державу після війни. Громадянське суспільство, в свою чергу, стало системним «амортизатором» освіти під час війни. Воно допомогло втримати доступність навчання, підсилити безпеку та створити психологічний супровід освітнього процесу для продовження розвитку компетентностей учнів і вчителів. Міністерство освіти і науки України створило загальні «правила гри» в освітньому процесі під час війни, але саме неурядові організації, волонтери, університети та батьківські спільноти наповнили ці правила змістом і сервісами.

Список використаних джерел:

1. МОН України. Лист № 1117310-23 «Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану» (03.11.2023).
2. МОН України «Про затвердження Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в умовах воєнного стану» (наказ № 1112 від 07.08.2024; втрата чинності 22.07.2025).
3. Закарпатська обласна рада «У комунальних закладах області проживає понад 18 тисяч ВПО» (довідка). URL: <https://zakarpatt-rada.gov.ua/u-komunalnykh-zakladakh-zakarpattia-prozhyvaie-ponad-18-tys-vnutrishno-peremishchenykh-ukraintsiv/>
4. Війна в Україні: тягар на освіту – зростання нападів на школи. 2024. UNICEF. URL: reliefweb.uzh.gov.ua/
5. SPILNO centers transform to sustain services for children and families. 2024–2025. UNICEF. URL: [unicef.org](https://unicef.org/ukraine/spilno)
6. Caritas Czech Republic «Three Years with Ukraine: support in Zakarpattia». 2025. Березень. Carita Ceska republika. URL: caritas-uz.com

7. Навчання вчителів, EdCamp – події та інклюзія. 2023–2024. ЗІППО. URL: zakinppo.org.ua
8. Перший в Ужгороді молодіжний центр відкрили в УжНУ. Медіацентр УжНУ. 2024. Квітень.

Тетяна КЛЮЧКОВИЧ,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
(Ужгородський національний університет)

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У СЛОВАЧЧИНІ ПІД ТИСКОМ ВИКЛИКІВ І ПРОТИРІЧ

Інклюзивна освіта в Словаччині розглядається як ключовий напрям модернізації освітньої політики та виконання міжнародних зобов'язань держави. Вона закріплена на рівні національного законодавства та стратегічних документів, що відповідають європейським стандартам («Закон про виховання та освіту» 2008 р., «Стратегія інклюзивного підходу до 2030 р.» 2021 р., «План відновлення і стійкості» 2021 р. та ін.). Упродовж останнього десятиліття Словаччина здійснила низку реформаторських кроків і долучалася до міжнародних ініціатив у сфері інклюзії [1]. Попри помітний прогрес на нормативно-інституційному рівні, практичні результати залишаються суперечливими: задекларовані цілі реалізуються лише частково, що підкреслює розрив між формальними намірами й реальною практикою.

У межах цієї статті розглядаються найбільш проблемні аспекти впровадження інклюзивної освіти у Словацькій Республіці шляхом поєднання макрорівневого аналізу освітньої політики з вивченням суспільних установок і практик функціонування шкіл.

Насамперед варто зазначити, що у словацькому суспільстві бракує широкого суспільного консенсусу щодо інклюзії в освіті, шляхів і можливостей її практичного забезпечення. З одного боку, інклюзивна освіта закріплена у стратегіях і законах як ключовий пріоритет, з іншого – на рівні суспільної свідомості вона сприймається неоднозначно. Дослідники наголошують, що впровадження інклюзивної освіти у Словаччині нерідко тлумачиться як результат зовнішнього тиску з боку Європейського Союзу, а не як автономний процес, зумовлений внутрішнім контекстом [2, с. 198]. Відсутність загальносуспільного консенсусу породжує ризик соціального опору змінам, перетворюючи інклюзію на предмет поляризації, а не солідаризації.

Суттєвим інституційним бар'єром для розвитку інклюзії у Словаччині є надмірна бюрократизація освітніх процесів. Ускладнені адміністративні процедури не лише уповільнюють використання коштів європейських структурних та інвестиційних фондів, але й обмежують реалізацію проєктів, спрямованих на підтримку дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Система управління та фінансування шкіл у Словаччині відзначається значним рівнем складності та недостатньою прозорістю у використанні ресурсів на місцевому рівні.

Ця проблема проявляється і в організації внутрішніх шкільних процесів. За даними перевірки Державної шкільної інспекції (2024 р.), майже половина початкових шкіл мали неповну документацію щодо дітей з ООП, індивідуальні освітні програми нерідко були неоновленими, а дві третини шкіл взагалі не здійснювали педагогічну діагностику, обмежуючись формальними деклараціями [6, с. 5-6]. Така ситуація призводить до затримки у наданні необхідної підтримки, створює перепони для батьків та демотивує педагогів, що зрештою знижує ефективність інклюзивної політики загалом.

Окремою проблемою залишається система інклюзивної діагностики. Словаччина має один із найвищих показників кількості дітей з ООП, які навчаються у спеціальних школах і класах. Дослідники пояснюють це тривалим домінуванням медико-дефектологічного підходу та недосконалістю роботи консультаційних центрів [3, с. 37 – 40]. Замість того, щоб забезпечувати підтримку у звичайному класі, діти часто направляються у спеціалізовані заклади. У суспільній свідомості, зокрема серед батьків і педагогів, і досі поширені стереотипи про нібито нездатність дітей з ООП навчатися разом з однолітками, що сприяє відтворенню сегрегаційних практик.

Одним із найскладніших соціокультурних викликів для інклюзивної освіти у Словаччині є ставлення до ромської етнічної меншини. Попри нормативне закріплення принципів рівності та недискримінації, ромські діти й надалі стикаються із сегрегаційними практиками – їх непропорційно часто направляють у спеціальні класи чи школи [4, с. 15]. За даними Європейської комісії (2024 р.), понад 60% ромських учнів

у Словаччині навчаються в умовах фактичної етнічної ізоляції, що суперечить європейським стандартам та підриває цілі соціальної інтеграції [5, с. 10]. Ситуацію ускладнюють поширені у суспільному дискурсі негативні стереотипи, які закріплюються і в педагогічному середовищі, формуючи занижені очікування від ромських учнів та виправдовуючи їхнє відокремлення від основного освітнього процесу.

Серйозним викликом є значний рівень соціальної дистанції у шкільному середовищі. Результати досліджень Державної шкільної інспекції (2024 р.) показали, що три чверті учнів не виявляли готовності допомагати однокласникам з ООП, а ставлення до них було часто формальне або відсторонене [6, с. 12]. Це вказує на труднощі у становленні культури співучасті й солідарності вже на етапі початкової освіти. Подібні результати підкреслюють, що інклюзія у Словаччині є не лише педагогічною, а й соціальною проблемою. Навіть за умови правильної організації освітнього процесу, низький рівень емпатії у колективі знижує ефективність інтеграції дітей з ООП.

Однією з найсерйозніших проблем залишається нестача кваліфікованих кадрів. Законодавство передбачає залучення шкільних психологів, спеціальних педагогів та асистентів учителя для забезпечення навчання дітей з ООП в умовах інклюзивного класу. Проте їхня кількість залишається недостатньою для задоволення потреб освітньої системи. Крім того, вчителі самі визнають обмежений рівень готовності до роботи в інклюзивних класах, причому навіть ті, хто проходив спеціалізоване навчання, рідко інтегрують отримані знання у щоденну педагогічну практику [6, с. 9]. Це знижує результативність інклюзивної політики та формує відчуття формалізму серед учнів і батьків.

Більшість шкіл у Словаччині не відповідають сучасним стандартам безбар'єрності. Пандуси та спеціалізовані приміщення встановлені лише частково, ліфти переважно відсутні, а внутрішні простори не адаптовані для дітей з інвалідністю. Це фактично сприяє фізичній ізоляції учнів і обмежує їхню автономність. Нерівність у ресурсному забезпеченні особливо відчутна між міськими центрами та сільськими громадами. У сільських школах модернізація інфраструктури відбувається повільно, що лише поглиблює освітні диспропорції.

Здійснений аналіз показує, що розвиток інклюзивної освіти у Словаччині демонструє поєднання позитивних зрушень і структурних викликів. З одного боку, створена нормативно-правова база і стратегічні документи узгоджуються з європейськими стандартами та визначають інклюзію як пріоритет державної політики. З іншого боку, практична реалізація стикається з численними бар'єрами – інституційно-організаційними, соціокультурними, інфраструктурними та кадровими.

У такій ситуації інклюзивна освіта в Словаччині перебуває радше на етапі формальної інституціоналізації, ніж на рівні повноцінної реалізації. Подолання виявлених проблем потребує комплексних рішень: реформування управлінських механізмів і зменшення бюрократичного навантаження; стабільних інвестицій у підготовку та підвищення кваліфікації педагогів; модернізації шкільної інфраструктури з урахуванням принципів безбар'єрності; формування культури солідарності та емпатії у шкільних колективах та ін. Реалізація цих заходів відкриє можливості не лише для підвищення доступності та якості освіти, а й для сталого розвитку Словаччини на засадах демократичних і європейських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Ключкович Т. Інклюзивна освіта в Словаччині: нормативні основи та пріоритети розвитку. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 54. Том 1. С. 280–285.
2. Kaščák O., Strouhal M. Inclusion discourses in contemporary Slovak education policy – From the individual to the community and from right to performance. *European Journal of Education*. 2023. 58 (2). P. 197–208.
3. Klein V., Šilonová V. Aktuálne problémy inklúzie, integrácie sociálne a zdravotne znevýhodnených žiakov v Slovenskej republike. *Štúdie zo špeciálnej pedagogiky*. 2019. Roč. 8 (2). P. 28–41.
4. Miškolci J., Vaňurová H., Gajzlerová L. Comparative critical policy analysis of inclusive education in Czech Republic and Slovakia 30 years post-Czechoslovakia. *Journal of Education Policy*. 2025. P. 1–22.
5. Monitor vzdelávania a odbornej prípravy 2024: Slovensko. Európska komisia. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie; 2024. 17 s.
6. Podpora inkluzívneho vzdelávania žiakov základných škôl v SR v školskom roku 2023/2024. Správa z tematickej inšpekcie. Bratislava: Štátna školská inšpekcia, 2024. 20 s.

UKRAJINIZÁCIA SLOVENSKÝCH OMŠÍ: DÔSLEDOK ALEBO JEDNA Z PRÍČIN ASIMILÁCIE SLOVÁKOV ZAKARPATSKA?

Slováci tvoria v Zakarpatsku autochtónnu menšinu, ktorá sa v oblasti nachádza po stáročia. Slováci tam predstavujú predĺženie slovenského etnického priestoru na východ od súčasnej slovensko-ukrajinskej štátnej hranice a nemáme presné informácie kedy sa tam objavili. K formovaniu menšiny významne prispela aj ekonomická migrácia v 18. – 19. storočí, počas ktorej sa Slováci usídľovali v okolí vznikajúcich manufaktúr a závodov ako kvalifikovaná pracovná sila. Išlo predovšetkým o rôzne pily a železiarne [1,5]. Historik Ján Adam túto migráciu prezentuje ako „infúziu“, ktorá navýšila počet Slovákov v oblasti. Aj v tomto období totiž prebiehala asimilácia Slovákov do rusínskej a ukrajinskej majority [4]. Asimilácii napomáhala kultúrna a jazyková blízkosť Slovákov, Rusínov a Ukrajincov, medzi ktorými boli čulé sociálne a kultúrne interakcie. Výraznou odlišnosťou, ktorá do istej miery pre Slovákov predstavuje etnoidentifikačný prvok bola a je rímskokatolícka viera, ktorou sa Slováci odlišujú od gréckokatolíckej a pravoslávnej väčšiny [6].

Podľa posledného sčítania ľudu na Ukrajine v roku 2001 sa k slovenskej etnicite hlásilo 5 695 obyvateľov Zakarpatska. Toto sčítanie potvrdilo klesajúci trend počtu Slovákov, ktorý bol najvyšší v medzivojnovom období a v 40. rokoch 20. storočia [3]. Toto číslo však musíme brať z dnešného pohľadu ako orientačné, pretože za 24 rokov od sčítania sa počet Slovákov zmenil. Vzhľadom na emigráciu a asimiláciu a navzdory revitalizačným snahám, musíme aj z našej výskumnej skúsenosti a rozhovorov s respondentami konštatovať, že počet Slovákov bude dnes v Zakarpatsku nižší ako v 2001.

Vedci sa zhodujú, že hlavnými procesmi stojacimi za ubúdaním Slovákov Zakarpatska, sú po roku 1991 asimilácia a emigrácia, ktoré sú vzájomne prepojené [2]. Emigrácia totiž znižuje počet Slovákov a tým aj urýchľuje asimiláciu tých, ktorí ostávajú, pretože ich pomer k väčšine sa zmenšuje. Slovenská menšina sa snaží týmto procesom vzdorovať a zachovať povedomie slovenskej etnicity aj pre ďalšie generácie. Na základe nášho niekoľko mesačného terénneho výskumu, ktorý sme realizovali v rokoch 2024 a 2025 a ktorý pozostáva zo zúčastneného pozorovania a rozhovorov so 111 respondentami zo zmiešaných slovensko-ukrajinských lokalít konštatujeme, že snahy menšiny o zachovanie etnicity a jej atribútov¹⁸ sa sústreďujú hlavne na oblasti spolkového a náboženského života, školstva, médií.

Tabuľka č. 1: Počet Slovákov v Zakarpatsku v 20. a 21. storočí.

¹⁸ Z rozhovorov s respondentami vyplýva, že ako najtypickejšie atribúty slovenskej etnicity vnímajú slovenský jazyk, rímskokatolícku vieru, slovenský pôvod a sebaidentifikáciu so slovenskou menšinou. Pre nás je najvýpovednejším atribútom práve sebaidentifikácia, pretože ostatné atribúty nemusia byť určujúce v 100 % prípadoch. Napr. človek sa môže identifikovať ako Slovák aj keď neovláda slovenčinu (spisovnú alebo dialektovú) a nemusí sa tak identifikovať aj keď ju ovláda. To isté platí aj pre náboženstvo, nie každý Slovák je automaticky rímskokatolíkom (90 % z našich slovenských respondentov boli rímskokatolíci) a nie každý rímskokatolíkom je automaticky Slovák a taktiež nie každý so slovenským pôvodom sa musí identifikovať ako Slovák.

V našom príspevku sa zameriavame len na náboženský život, ale musíme si uvedomiť, že každá z týchto oblastí plní svoju funkciu pre slovenskú menšinu. Napr. kulturológ Boris Michalík vymenúva týchto päť oblastí stimulácie etnicity v menšinovom prostredí:

- Rodinné prostredie
- Výučba materinského jazyka
- Spolkový život
- Komeracionalizácia tradičnej kultúry vo forme festivalov, prehliadok, súťaží
- Podpora materskej krajiny
- Osobný záujem jednotlivca [8].

Rímskokatolícka viera bola pre Slovákov etnoidentifikačným znakom ešte pred vznikom nezávislej Ukrajiny v roku 1991. Napr. počas obdobia ZSSR to bola práve táto viera, ktorá pomohla udržať slovenskú etnicitu v prostredí sovietskych asimilačných politík a represii voči rímskokatolíckej cirkvi. Po roku 1991 už mohli Slováci rímskokatolícku vieru vyznávať slobodne. V 90. rokoch sa revitalizoval a rozvíjal náboženský život, ku ktorému výrazne prispel aj príchod slovenských kňazov a rehoľných sestier zo Slovenska a spolupráca so slovenskou rímskokatolíckou cirkvou. V Užhorode, Mukačeve, Velykom Bereznom, Perečyne, Turej Remete, Kamjanyckej Hute, Onokivciach, Storožnycy, Hlybokom, Serednom, Antalovciach, Kolčyne (Fridišove), Dovhom a Lysyčove sa v tom čase začali konať celé omše v slovenčine. Slováci tak získali ďalšie miesto, kde mohli počuť a učiť sa slovenský jazyk, ale aj priestor na stretávanie komunity, budovanie vzťahov a rozvíjanie menšiny. Dobrým príkladom je Velykij Bereznyj, kde práve v miestnom kostole v roku 1991, vznikol slovenský folklórny súbor Liptaki, ktorý pôsobí dodnes. Podľa respondentov bola dôležitá aj práca s mládežou, ktorá sa v slovenčine zlepšovala pomocou katechézy v slovenskom jazyku, ktorú viedli slovenské sestry a mala možnosť zúčastňovať sa rôznych cirkevných táboroch v Zakarpatsku a na Slovensku. Samozrejme, že medzi jazyk a etnicitu nemôžeme dávať rovná sa, ale nepochybne predstavuje jeden z kľúčových atribútov slovenskej etnicity. Slovenský jazyk patrí vo všeobecnosti v slovenských komunitách v zahraničí spolu s kultúrou a náboženstvom ku kľúčovým atribútom slovenskej menšinovej identity [7].

Dnes už celé omše v slovenčine v Zakarpatsku nenájde. Podľa respondentov sa situácia mení hlavne v posledných 10 – 15 rokoch. V súčasnosti sa v Užhorode, Mukačeve, Velykom Bereznom, Perečyne, Turej Remete, Kamjanyckej Hute, Storožnycy, Hlybokom, Serednom, Antalovciach, Kolčyne (Fridišove), Dovhom a Lysyčove konajú zmiešané slovensko-ukrajinské omše, počas ktorých je časť hovorená a spievaná v slovenčine a časť v ukrajinčine, ktorá tak do istej miery nahradzuje v daných lokalitách slovenčinu ako liturgický jazyk.¹⁹ V niektorých lokalitách ako Perečyn, Dovhe a Lysyčovo sa dokonca striedajú na týždennej báze omša v ukrajinčine a slovensko-ukrajinská omša. V Lysyčove je zmiešaná omša na vyžiadanie veriacich aspoň raz do mesiaca. V tomto článku sa snažíme odhaliť či je táto situácia dôsledkom postupnej asimilácie Slovákov alebo jednou z príčin tejto asimilácie. Asimilácia je totiž termínom, ktorý sa využíva v argumentácii zástancov ukrajinčiny aj zástancov slovenčiny.

V prospech postupnej ukrajinizácie hovorí hlavne zvyšujúci sa počet ukrajinských veriacich na úkor slovenských. Emigrácia sa, samozrejme, týka nie len Slovákov, ale aj Ukrajincov. Vzhľadom na počet Slovákov však má oveľa citelnejšie dôsledky pre slovenskú menšinu, ktorá dnes, vďaka emigrácii a asimilácii, pravdepodobne nedosahuje počet z roku 2001. Počet Slovákov vo všetkých navštívených lokalitách podľa miestnych klesá. Pomer v prospech ukrajinských veriacich zvýšil aj príchod vnútorne vysídlených osôb s ukrajinskou etnicitou po začiatku totálnej ruskej invázie v roku 2022. Ďalším argumentom je znižujúca sa znalosť slovenčiny hlavne medzi mladými ľuďmi, pre ktorých je primárnym jazykom už ukrajinčina. Obe tieto argumenty súvisia s asimiláciou Slovákov do ukrajinskej etnickej väčšiny a ukrajinizácia niekdajších slovenských omší je v tejto perspektíve jej logickým dôsledkom. Často spomínaným argumentom je aj nedostatok slovenských kňazov, ktorí by boli schopní celú omšu viesť v slovenčine. V čase písania tohto článku pôsobia na v Zakarpatsku len dvaja slovenskí kňazi – jeden obsluhuje kostoly v Dovhom a Lysyčove a druhý v Storožnycy. Samozrejme, sú aj ukrajinskí kňazi, ktorí dokážu viesť celú omšu v slovenčine ako napr. otec Petro Žarkovskij alebo Serhij Herzanyč, ale aj ich je nedostatok. V slovensko-ukrajinských lokalitách väčšinou slúžia Ukrajinci a Poliáci, ktorí sú schopní čítať slovenský text, ale nezvládajú predniesť slovenskú kázeň.

Na druhej strane máme argumenty, ktoré prezentujú postupnú ukrajinizáciu slovenských omší ako jednu príčin postupnej asimilácie Slovákov. Nahradením slovenčiny ukrajinčinou totiž Slováci strácajú ďalší priestor používania slovenského jazyka. Nikto im, samozrejme, nezakazuje modliť sa alebo odpovedať počas omše

¹⁹ Všetky tieto lokality sme počas výskumu navštívili a v Užhorode, Storožnycy, Serednom, Antalovciach a Dovhom sme navštívili zmiešané omše. V Onokivciach sme navštívili odpustovú slávnosť v ukrajinčine.

v slovenčine alebo medzi sebou komunikovať v slovenčine, ale aj tak ide o oslabenie pozície slovenčiny, ktoré slovenskí respondenti vnímajú negatívne, hoci chápu dôvody tejto zmeny. Slovenské omše nepredstavujú pre menšinu len nejaký symbol etnicity, ale aj praktický aspekt, skrz ktorý môžu vyjadrovať a reprodukovat' svoju etnicitu. Zachovanie jazyka ako dôležitého etnického atribútu neberú len v náboženskom, ale aj v etnickom rámci. V tomto zmysle sa etnická a náboženská príslušnosť prelína. Nejde pritom len o bohoslužby, ale celý komplex náboženského života, ktorý zahŕňa aj prácu s mládežou, ktorá takmer celá prešla do ukrajinčiny, čo opäť redukuje priestor na členenie asimilácii a urýchljuje ju. Formát zmiešaných omší je určitým kompromisom medzi cirkvou a veriaci. Niektorí veriaci sa pýtajú, prečo by mali byť bohoslužby a celý náboženský život po ukrajinsky, keď v spolupráci s Ukrajincami to boli aj Slováci, kto sa veľkou mierou zaslúžil o revitalizáciu rímskokatolíckej cirkvi v daných lokalitách po roku 1991? Podľa nich sa slovenské etnické povedomie v Zakarpatsku zachováva do veľkej miery aj pomocou rímskokatolíckej cirkvi a stratu tejto domény vnímajú ako negatívny zásah do snahy o zachovanie menšiny a v prospech asimilácie.

Hoci to tak na prvý pohľad môže vyzerat', že obe postoje stoja proti sebe a vylučujú sa, nie je to tak. Naša výskumná skúsenosť nám ukazuje, že oba procesy prebiehajú paralelne a ukrajinizácia je výsledkom asimilácie, ale je aj jednou z príčin, ktorá ju urýchljuje. Z toho dôvodu sa Slováci Zakarpatska stavajú proti úplnej ukrajinizácii omší a vytlačení slovenčiny „z kostolov“ a aj kňazom otvorene komunikujú, že aspoň časť náboženského života si chcú udržať v slovenčine, pretože je to pre slovenskú menšinu dôležité. Už len tento fakt svedčí o vitálnosti menšiny a snahy o pretrvanie. Etnická menšina Slovákov neprežije len vďaka tomu akým jazykom sa budú viesť bohoslužby, potrebné je pracovať aj v iných oblastiach zachovávanía etnicity, o čo sa mnohí Slováci aj snažia. Ak sa však nezmenia ekonomické podmienky tak, aby Slováci masovo neemigrovali do zahraničia, bude veľmi náročné zvrátiť asimilačný trend.

Použitá literatúra:

1. Дзенділевська Н. До питання словацької колонізації в Закарпатті. *Карпатика*. 2002. № 17. С. 18–28.
2. Молнар Й., Молнар С. Національний склад населення. In Береш М., Фединець Ч. (едс.). *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*. Ужгород: «Ліра». 2010. С. 488–491.
3. Тиводар М. Етнографія Закарпаття, Історично-географічний нарис. Ужгород: Гражда. 2010. С. 416.
4. Adam J. Zmeny v slovenskom osídlení východnej časti Užskej župy od 17. do začiatku 20. storočia. In Lichtej I. (ed.). *Historický časopis z bohemistiky a slovistiky. Slováci a Zakarpatsko*. Užhorod: «Lira». 2013. № 3. S. 10–36.
5. Benža M. Príspevok k štúdiu tradičnej kultúry ukrajinských Slovákov. In Čáni L. (ed.). *Slováci na Zakarpatskej Ukrajině*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov. 1998. S. 59–64.
6. Boleráčková Z. História a kultúra Slovákov na Zakarpatskej Ukrajině, Užhorod: Mystecka Linija. 2006. S. 141.
7. Lenovský L. Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. *Slavica Slovaca*. 2017. Вип. 53. № 3–4. S. 243–251.
8. Michalík B. Etnická identita a jej stimulácia v prostredí etnických minorít. In Bittnerová D., Moravcová M. (eds.). *Etnické komunity: kontinuita kultúrní reprodukce*. Praha: UK FHS. 2012. S. 93–102.

Людмила МАЗУКА,

старший науковий співробітник відділу етнополітології

(Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України)

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗА КОРДОНОМ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

Повномасштабна війна Росії проти України спричинила масову вимушену міграцію: станом на липень 2025 року за межами країни перебувало близько 6,3 млн українських біженців, значну частку з яких становлять діти та молодь [6]. Дослідження «Громадяни України на польському ринку праці. Нові виклики та перспективи» проведене Міграційною платформою EWL, Фондом EWL та Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету демонструє, що з 2021 року число громадян України у віці 18–25 років зросло на 7 % і становило у 2023 році – 23 %. В той же час майже у 5 разів (з 11 % до 50 %) збільшилося число громадян України, які знаходяться в Польщі з дітьми [4].

Згідно з дослідженням «Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення», проведеного Центром економічної стратегії спільно з дослідницькою агенцією *Info Sapiens* (грудень 2023 – січень 2024 року), діти старшого шкільного віку (15-17 років) та українські студенти іноземних закладів вищої освіти найменш схильні до повернення в Україну [8].

За результатами дослідження *Periscope Research* (ініційоване ГО «Український Жіночий Конгрес» та проведене 1-12 листопада 2023 року), кожна друга респондентка (49 %), у якої є діти у віці 6-17 років, хотіла би продовжити навчання своїх дітей за кордоном [3]. Це означає, що значна частина української молоді на не визначений термін може залишатися за кордоном. Одним з індикаторів того, що переважна більшість дітей, які перебувають вже понад три роки за кордоном і краще за дорослих адаптуються до місцевих умов та залишаються на навчання в країні проживання, є **скорочення числа абітурієнтів до вищих навчальних закладів в Україні**. Протягом 2024 року до українських закладів вищої освіти на бакалаврат вступили 197 тисяч студентів – найменше за останні дев'ять років, а у порівнянні з 2023 роком кількість першокурсників зменшилась на 80 тисяч. Оскільки немає точних даних, скільки дітей якого віку виїхало за кордон, можемо припустити, що діти, які закінчили школу за кордоном, продовжують там здобувати вищу освіту [5].

За останній час частка дітей, які точно хочуть повернутися до України, скоротилася. При цьому зросла частка тих, хто ймовірно або точно планує залишитися за кордоном. Згідно з даними дослідження «Вплив війни на молодь в Україні 2024», помітно зменшилась частка молоді, яка не хоче емігрувати з України: з 66 % у 2023 році до 58 % у 2024 році. Зросла частка тих, хто розглядає можливість виїхати за кордон найближчим часом: у 2024 році таких молодих людей було 6 % порівняно з 3% у 2023 році. Частка молоді, яка однозначно прагне повернутися, суттєво знизилася: з 66 % у 2023 році до 32% у 2024-му. Натомість, частка тих, хто категорично не хоче повертатися, зросла з 6 % у 2023 році до 19 % у 2024 р. [1].

Українська молодь за кордоном втрачає мотивацію до повернення на Батьківщину. Згідно з даними дослідження «Вплив війни на молодь в Україні 2024», серед молоді, яка перебуває за кордоном, помітно знизилася бажання приносити користь своїй країні: у 2023 році таку мету виголошували 57% респондентів, а у 2024 році – лише 30 %. Одне з можливих пояснень полягає в тому, що патріотичний порив та ефект ностальгії серед молодих біженців ослабли, оскільки за останні 1,5 роки вони мали більше можливостей інтегруватися в суспільство країни, яка їх прийняла, і не завжди бачать, як можуть бути корисними для України [1].

Зрозуміло, що наразі неможливо створити умови для повернення всіх українських дітей та молоді до України з безпекових причин, тому надзвичайно важливо на державному рівні забезпечити збереження їх зв'язку з Україною для запобігання загрози їхньої асиміляції у країнах перебування і втрати української ідентичності, адже саме вони визначатимуть майбутнє України після перемоги й мають стати одним із ключових чинників забезпечення резильєнтності України через:

- формування **транснаціональних мереж** молодіжних та культурних ініціатив, які можуть бути мобілізовані у процесі відбудови;
- збереження **української мови та культурного коду** як основи національної єдності;
- розвиток **громадянської активності** молодих українців за кордоном, що впливає на міжнародну підтримку України;
- забезпечення **економічної й інтелектуальної бази**, здатної повернутися для модернізації України після війни.

Ідентичність української молоді за кордоном формується в умовах міжкультурного середовища, що несе як можливості, так і загрози. З одного боку, відбувається інтеграція до нових соціальних систем – шкіл, університетів, молодіжних організацій. З іншого — зростає ризик асиміляції, втрати мови та культурних практик. Збереження ідентичності вимагає цілеспрямованої підтримки через інституційні, освітні та культурні механізми.

Інституційний механізм передбачає створення та розвиток структур, які забезпечують організовану взаємодію українських громад із державними органами України та приймаючих країн. Це можуть бути культурні центри, асоціації українців, представницькі органи діаспори, що працюють над координацією діяльності та захистом інтересів української молоді. Прикладом є діяльність Світового Конгресу Українців (СКУ), який координує мережу молодіжних організацій по всьому світу та виступає інституційним посередником між Україною і громадами за кордоном.

Освітній механізм є ключовим для збереження мови та культурних практик. Українські школи вихідного дня, факультативні курси та інтегровані навчальні програми забезпечують молоді доступ до

рідної мови, літератури, історії та традицій. Важливою складовою є також розвиток дистанційних освітніх платформ, наприклад «Дія.Освіта», які дозволяють дітям-біженцям паралельно з навчанням у закордонних школах здобувати українську освіту.

Культурний механізм полягає в активній підтримці молодіжних об'єднань, мистецьких ініціатив та культурних проєктів, які формують середовище спільного переживання ідентичності. Організації на кшталт «Пласт» або «Союз українок за кордоном» організовують табори, фестивалі, просвітницькі заходи, що допомагають молоді відчувати належність до української спільноти навіть у мультикультурному середовищі.

Важливим є й **цифровий компонент** цих механізмів: інформаційні портали («ЄДіаспора»), онлайн-бібліотеки, соціальні медіа-ініціативи та цифрові платформи для взаємодії молоді створюють віртуальний простір, де українська ідентичність може підтримуватись і розвиватися незалежно від фізичного місця проживання.

Збереження ідентичності молоді також тісно пов'язане з економічною інтеграцією та участю у спільних проєктах. Українські бізнеси, що перемістилися до Європи, дедалі частіше створюють партнерські програми з Україною [7; 2]. Такі економічні зв'язки забезпечують **матеріальне підґрунтя резильєнтності**, адже молодь бачить перспективу розвитку в українському контексті навіть за межами Батьківщини.

Поєднання інституційних, освітніх, культурних і економічних механізмів дозволить зберегти покоління української молоді за кордоном, яке у перспективі може стати рушієм відбудови та модернізації держави.

Список використаних джерел:

1. Вплив війни на молодь в Україні 2024. Дослідження. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf (дата звернення: 15.07.2025).
2. Де українці за кордоном найчастіше відкривають бізнес. URL: <https://www.ukrainepuls.com/biznes-za-kordonom/> (дата звернення: 14.09.2025).
3. Дослідження «Передумови повернення в Україну для участі у відбудові українських жінок, які знайшли тимчасовий прихисток за кордоном» – повний звіт. URL: <https://womenua.today/news/doslidzhennya-peredumovy-povernennya-v-ukrai-nu-dlya-uchasti-i-vidbudovi-ukrai-nskyh-zhinok-yaki-znayshly-tymchasovyy-pryhystok-za-kordonom-povnyj-zvit/> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Звіт про транскордонну мобільність 2023. Соціологічне дослідження – IV Випуск. URL: <https://ewl.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Кількість студентів-першокурсників у вишах зменшилась на 80 тисяч. URL: <https://osvita.ua/consultations/93770/> (дата звернення: 11.05.2025).
6. Ситуація з біженцями в Україні. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 20.07.2025).
7. Український бізнес у Європі переключає увагу із діаспори на місцевих клієнтів. URL: <https://forbes.ua/news/ukrainskiy-biznes-u-evropi-pereklyuchaе-uvagu-iz-diaspori-na-mistsevikh-klientiv-07012025-26081> (дата звернення: 14.09.2025).
8. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 14.09.2025).

Назар МИХАЛЮК,

кандидат політичних наук, доцент, докторант

(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало каталізатором масштабних міграційних процесів, зокрема серед представників академічної спільноти. Тисячі студентів, викладачів і дослідників були змушені залишити країну, шукаючи безпечних умов для продовження навчання, наукової діяльності та особистого розвитку. Польща, як безпосередній сусід України,

поєднуючи географічну близькість, культурно-історичну спорідненість та високий рівень інституційної готовності, стала одним з ключових центрів прийому українських академічних мігрантів. Її досвід інтеграції українських студентів і науковців у 2022–2025 рр. заслуговує на детальний аналіз як приклад ефективного поєднання гуманітарної політики, академічної мобільності та міжнародної освітньої дипломатії.

У період з 2022 по 2025 рр. кількість студентів з України в польських закладах вищої освіти зростає безпрецедентно. Якщо до 2022 року українці становили близько 35–37 % усіх іноземних студентів у Польщі, то вже у 2023–2024 навчальних роках ця частка сягнула майже 47 %, що є абсолютним рекордом у ЄС. За абсолютними показниками Польща обійшла Німеччину, Чехію та інші держави, які традиційно мали значний відсоток студентів-українців. Зростання обумовлене не лише вимушеною міграцією, але й активною державною та університетською політикою залучення.

Заходи допомоги українцям у польських університетах можна поділити на чотири групи:

- Фінансова підтримка – скасування або значне зменшення плати за навчання; надання одноразових і регулярних стипендій; фінансування проживання в гуртожитках.

- Академічна інтеграція – організація інтенсивних курсів польської та англійської мов; адаптаційних програм для включення у навчальний процес; прискорена нострифікація дипломів і документів про освіту; розширений доступ до бібліотек, електронних ресурсів і лабораторій.

- Соціально-психологічна підтримка – індивідуальні консультації, психологічний супровід, створення безпечних студентських спільнот, участь у волонтерських і культурних проєктах.

- Інституційні заходи – спрощення процедур зарахування, введення гнучких графіків навчання, визнання періодів навчання в українських закладах.

Ключову роль у фінансуванні та координації підтримки відіграли польські та європейські інституції:

- NAWA (Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej) – спеціальні стипендіальні програми для українських студентів і науковців.

- NCN (Narodowe Centrum Nauki) – грантові програми для спільних польсько-українських досліджень.

- Erasmus+ та ENHANCE – академічна мобільність, інтеграція українських університетів у європейські освітні мережі.

Локальні програми окремих ЗВО – наприклад, створення «українських семестрів» та онлайн-навчання для тих, хто не зміг виїхати з України. Польсько-українська співпраця вийшла за рамки екстреної підтримки та трансформувалася у довгострокове партнерство. Серед результатів:

- укладання угод про подвійні дипломи;
- організація щорічних спільних наукових конференцій;
- виконання міжуніверситетських дослідницьких проєктів у сферах ІТ, медицини, гуманітарних наук;
- створення спільних лабораторій і центрів досліджень.

Масова присутність українських студентів і дослідників стала каталізатором інтернаціоналізації польських університетів. Було розширено спектр англомовних і україномовних курсів, модернізовано інфраструктуру, запроваджено інноваційні методики викладання. Водночас зросли навантаження на гуртожитки, адміністративний персонал, фінансові ресурси університетів. Це вимагало стратегічних рішень щодо довгострокового планування інтернаціоналізації.

Попри масштабну підтримку, залишаються виклики:

- ризик культурної сегрегації українських студентів;
- недостатня інтеграція в локальні академічні спільноти;
- фінансові обмеження в умовах економічної нестабільності;
- складнощі з повним визнанням українських наукових ступенів і кваліфікацій.

Академічна допомога стала інструментом «освітньої дипломатії» Польщі. Вона підкріплює стратегічний союз із Україною, зміцнює позиції Польщі як лідера регіональної безпеки та активного учасника європейської інтеграції.

Висновки та перспективи. Досвід 2022–2025 рр. продемонстрував високу адаптивність польської освітньої системи та її здатність діяти у кризових умовах. Модель польсько-українського академічного партнерства може стати зразком для ЄС у випадках масових академічних міграцій. Подальший розвиток передбачає інституційне закріплення партнерств, створення спільних дослідницьких платформ і розвиток інтегрованого освітнього простору між Україною та Польщею.

Список використаних джерел:

1. Щодо підтримки українських науковців міжнародним співтовариством URL: 220402005442191-1419.pdf
2. Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? Conference Report. 04.04.2023. Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? Conference Report | NEWS – Uniwersytet Gdański
3. Nazarovets S. The publication activity and migration trends of Ukrainian scientists in the social sciences and humanities during the first two years of the Russo-Ukrainian war. URL: <https://arxiv.org/abs/2412.11719>
4. Programy wsparcia dla studentów z Ukrainy. (2024). Politechnika Gdańska. URL: <https://pg.edu.pl/aktualnosci/2024/wsparcie-dla-ukrainskich-studentow> (accessed 12.06.2025).

Тетяна КУЧЕР,
*докторантка кафедри етнології та світової
науки університету св. Кирила та Мефодія в Трнаві
(Словацька Республіка)*

**ДО ПИТАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ
В М. ТРНАВА (СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА): СУЧАСНИЙ СТАН**

Українська меншина в Словацькій Республіці має тривалу історію формування, що зумовлена різними соціокультурними, політичними, історичними та економічними чинниками. В силу географічної близькості двох країн міграційні процеси були закономірними протягом тривалого періоду часу, особливо між жителями західних регіонів України та східних Словаччини. Більше того, за цей час українці зуміли стати частиною автохтонного населення східних регіонів Словаччини, при цьому зберігши свою культуру, традиції та релігійну ідентичність.

Дещо інша ситуація склалась в центральних та західних регіонах Словаччини. Проте, і вона поступово змінилась після вступу Словацької Республіки до Європейського Союзу (2004) та набуття чинності безвізового режиму між Україною та країнами ЄС (2017). Ці та інші політичні та економічні зміни дали змогу тисячам українців отримати можливість навчатись, налагоджувати бізнесові контакти, працювати в Словаччині, у тому числі і в західних регіонах Словаччини, а саме: Братиславі, Жиліні, Трнаві, Нітрі та в інших містах.

Суттєве збільшення українців в західних та східних регіонах Словаччини спостерігаємо після лютого 2022 року, коли Росія напала на Україну, і мільйони українців були змушені покинути власні домівки задля збереження життя. Варто зазначити, що тодішня Президентка Зузана Чапутова та уряд на чолі з Едуардом Геґером створили належні умови, щоб прийняти тисячі українських біженців з різних областей України. Насамперед це стосувалось юридичного захисту громадян України, які мали можливість оформити статус тимчасового захисту (*dočasne útočisko*) (така можливість залишається актуальною і на 2025 рік), що забезпечує право легального перебування в межах ЄС, доступність навчання, медичного страхування, працевлаштування та інших можливостей.

Після останнього перепису населення в 2021 році, в Словацькій Республіці до української національності себе зарахували 9 451 осіб, що становило 0,17 % від усього населення країни [4]. Одним з міст, де кількість української меншини значно збільшилась за відносно короткий період, є місто Трнава, яке знаходиться в західній Словаччині. Трнава – це крайське місто (обласний центр), в якому проживає 63 803 жителів, згідно перепису 2021 року [6]. Згідно ж цього перепису, до української національності себе зарахували 211 осіб. Проте, після 2022 року ситуація суттєво змінилась, насамперед за рахунок українців, що отримали статус тимчасового захисту.

Так, станом на 17.08.2025 рік, згідно даних Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки, українськими громадянами було отримано 134 558 тимчасових захистів, з них в Трнаві – 4 300, а в Трнавському регіоні – 13 591 осіб [3]. Ці цифри свідчать про суттєве збільшенні української спільноти в Словацькій Республіці загалом, і в м.Трнаві зокрема – починаючи з лютого 2022 року.

Ріст числа української меншини в Трнаві поступово почав формувати нові потреби та можливості спільноти. На початку свого емігрантського шляху представники меншини шукають не лише можливості інтегруватись до нового соціокультурного простору, через вивчення мови, пошук роботи, налагодження

нових соціальних контактів, але і знайти «острівець безпеки», в якому вони можуть відчувати емоції «дому», перебувати в середовищі «своїх» людей, мати можливість розмовляти рідною мовою, дотримуватись традицій та звичаїв, реалізовувати свої культурні, духовні та релігійні потреби.

Саме релігійна приналежність та ідентичність в середовищі національної меншини дуже часто слугує об'єднуючим чинником, адже для цієї форми ідентичності за межами українського суспільства не так гостро постають питання політичних переконань, регіональної чи етнічної приналежності.

Українські дослідники трактують релігійну ідентичність як усвідомлення власної віросповідальної належності, пов'язаної зі співвіднесенням з релігійними уявленнями, системою цінностей, норм, принципів, заборон, моделей поведінкових актів, з традиціями про сім'ю, суспільство, владу, і в цьому процесі варто розрізняти усвідомлення – ідентифікацію і саму релігійну ідентичність як його результат [1, с. 54]

Як показують дослідження Київського міжнародного інституту соціології (KMIC), 70% українців, що проживають в Україні, вважають себе православними християнами [2]. Історично так склалось, що саме православне християнство та греко-католицизм в західних областях України став основоположним у формуванні української ідентичності. Конфесійна приналежність – це можливість ідентифікувати себе з конкретною групою людей, що розділяють твої релігійні переконання. Особливо ці почуття загострюються за межами українського суспільства, навіть якщо на Батьківщині ти не був прихожанином конкретної єпархії, а церковні літургії відвідував тільки на великі церковні свята. За межами «дому» релігійна ідентичність та церква, як інституція, отримують інше смислове навантаження, які є одними з головних чинників формування національної самоідентифікації представників меншини.

Так, в Трнавському краї, 61,37 % населення є прихожанами Римо-католицької Церкви, а друга церква за кількістю прихожан – Євангелістська Церква [1]. Зокрема в Трнаві є 13 соборів, з них 11 римо-католицьких, 1 євангелістський та 1 православний Святої Трійці, але він зачинений, оскільки перебуває в аварійному стані. Загалом, можна констатувати, що українська меншина в Трнаві опинилась не тільки в «чужому» мовному та соціокультурному середовищі, але і в релігійному. Православна Церква України (ПЦУ) не має канонічної юрисдикції на території Словацької Республіки. Цей факт можна пояснити тим, що ПЦУ перебуває на етапі свого становлення та відновлення своїх історичних прав в Україні, а також через тривалість процесу визнання ПЦУ релігійними спільнотами. Проте православ'я представлене церквами Московського патріархату.

Варто зазначити, що в соборі Св. Єлени проводяться греко-католицькі богослужіння на словацькій мові. Для українців, що довгий період проживають в Трнаві та є прихожанами Греко-Католицької Церкви, мова у цьому випадку не є перешкодою.

У м.Трнава також є представництво Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ). Україномовні служби, УГКЦ, проводяться щонеділі в соборі Св. Миколая. Саме ці богослужіння, очолювані о. Іваном Ковалем, є найчисельнішими, а одним із сприятливих чинників є схожість з православним каноном та українська мова богослужіння. Звісно, що чисельними є богослужіння під час найбільших християнських свят (Різдво, Великдень, П'ятидесятниця та інші). Також в цій церковній громаді ведеться просвітницька робота між прихожанами, організовуються християнські табори для дітей та підлітків, молодіжні зустрічі, прощі та інші події, де кожний бажаючий може долучитись до даної спільноти.

Важливим чинником є і той факт, що представники української меншини, через територіальну близькість України та Словаччини, під час великих церковних свят повертаються в Україну, щоб розділити свято в родинному колі. Особливо гостро це питання постало після 2022 року, коли через неможливість виїзду чоловіків за кордон жінки та діти самі проживають в м. Трнава, але на період свят повертаються додому, а вже там можуть долучитись до головних християнських таїнств (хрещення, євхаристія, покаяння та інші) та свят. Інший важливий чинник – це перехід ПЦУ на новоюліанський календар. Так, українська меншина Трнави не відчуває емоційного та часового розриву під час свят, зокрема Різдва, і у них є можливість розділити атмосферу свята, відвідати богослужіння.

Звісно, що серед представників української меншини є представники Протестантської Церкви та інших релігійних конфесій та церков, які не мають канонічної юрисдикції в Трнаві. В таких випадках для них залишається підтримувати свою релігійну ідентичність в середовищі своїх однодумців або їхати в інші міста.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що попри усі труднощі інтеграції для української меншини в Трнаві, питання релігійної ідентичності є досить важливим. Враховуючи той факт, що Словаччина є країною, де Римо-католицька церква займає основні релігійні позиції, представники української меншини знаходять можливості для формування та збереження своєї релігійної ідентичності. Так, вона

зустрічається з труднощами, для вирішення яких потрібно залучати не тільки представників меншини, але й релігійних представників, так і представників влади.

Список використаних джерел:

1. Ломачинська І.М., Алексєєнко О.В. Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в консцієнтальних війнах сучасності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 43. С. 53–58.
2. Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної православної церкви та до закону про заборону окремих релігійних організацій. *Київський міжнародний інститут соціології (KIIS)*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1> (дата звернення: 21.08.2025).
3. MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2025. Dočasné útočisko. In: Minv. URL: <https://www.minv.sk/?docasne-utocisko> (дата звернення: 21.08.2025).
4. VEL'VYSLANECTVO UKRAJINY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE. Ukrajinská národnostná menšina na Slovensku. In: Vel'vyslanectvo. URL: <https://slovakia.mfa.gov.ua/spolupraca/kulturno-humanitarna> (дата звернення: 21.08.2025).
5. TASR. V Trnave sa tretina obyvateľov nehlási k náboženskému vyznaniu. In: TERAZ.SK. URL: <https://www.teraz.sk/import/v-trnave-sa-tretina-obyvateľov-nehlasi/606117-clanok.html> (дата звернення: 22.08.2025).
6. SČÍTANIE OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV (SODB). 2021. OKRES TRNAVA. In: Sčítanie obyvateľov. URL: <https://is.gd/aedPbx> (дата звернення: 22.08.2025).

Igor ВЕГЕШ,

доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

КУЛЬТ ВЕЛИЧІ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Російсько-українська війна, що триває вже понад три роки, є екзистенційною війною, що включає велику кількість аспектів та рівнів. Пріоритетними, безумовно, повинні бути військовий та економічний аспекти, оскільки саме від них у першу чергу залежить спроможність України успішно чинити опір агресору. Втім, є також ціла низка аспектів, важливість яких, на перший погляд, може видаватися не надто очевидною, але які, тим не менше, у стратегічному розрізі, можуть бути розцінені як фундаментальні. Одним із таких аспектів є культурний, вірніше – та його складова, що стосується політичної культури. Якраз у цьому контексті вітчизняна політична наука може продемонструвати свою неабияку затребуваність, адже їй під силу досліджувати не лише особливості розвитку політичної культури українського суспільства в умовах повномасштабної війни, але також аналізувати політичну культуру, яка домінує в суспільстві країни-агресора.

Подібного гатунку дослідження є надзвичайно важливими саме з огляду на посилення обороноздатності українського суспільства. Вітчизняна політологія повинна вивчати структуру політичної культури російського суспільства, ідентифікувати ключові цінності та орієнтації у ній. Це потрібно для того, щоб мати цілісне уявлення про ворога, про те, чого від нього можна очікувати в подальшому. Це також дозволить отримати глибше знання про природу цієї війни.

Навіть досить поверхневий аналіз політичної культури російського суспільства демонструє явні ознаки орієнтованості на культи. Ба більше, цю культуру можна зобразити як доволі впорядковану систему культів та відповідних їм ритуалів, які механічно солідаризують суспільство навколо конкретних політичних ідеалів, ключовим з-поміж яких є ідеал величної держави.

Культ великодержавності має глибоке та давнє коріння у політичній свідомості російського суспільства, а тому й не дивно, що сучасна російська влада скористалася ним для зміцнення власної могутності. Апелюючи до відчуття приналежності до «великої держави», правляча верхівка пробуджує та розвиває імперський тип мислення у широких колах російського суспільства.

Великодержавність та імперськість як постійні феномени політичного мислення призводять до формування такого різновиду культури, в якому конфронтація та війна є атрибутами буденності, елементарними законами існування так званих «великих народів». Імперське мислення не знає меж

(звідси й слова В. Путіна про те, що «руській мір» не має кордонів), а, отже, воно в основі своїй орієнтоване на протистояння. Як наслідок, культ величі породжує культ війни, причому війна ця перманентна, оскільки імперія може існувати тільки до тих пір, поки здатна розширюватися. Тому й не потрібно дивуватися тому, що російсько-українська війна ведеться агресором із такою жорстокістю. Для агресора ця війна і справді є екзистенційною, «священною» [2], визначальною в сенсі його спроможності існувати у подальшому як імперія, як центр світової сили, що може нарівні з іншими «великими» визначати долю світу. Оскільки ні економічна потужність, ні культурний вплив не є тими ознаками, які засвідчують «велич» російського суспільства, тоді залишається тільки сила, груба сила старих імперій XIX століття.

Вибір подібного застарілого інструментарію для здобуття «величі» також співпадає із поширенням у російському суспільстві почуття колективної ностальгії за минулими часами, за «загубленим царством» [1]. В цьому контексті мова, як правило, йде про часи, коли «велич» держави досягалася через силу. Одним із механізмів, які підживлюють культ величі в російському суспільстві, є сакралізація минулого, його «героїзація», яка простежується, до прикладу, у такому ритуалізованому дійстві, як «безсмертний полк». В сучасному імперському дискурсі, яким просякнутий російський соціум, минуле зобов'язане постійно повторюватися. Цим переслідуються щонайменше дві цілі: 1) постійно підтримувати відчуття дотичності до «героїчного» минулого (культ величі обслуговується за посередництва «культу мертвих»); 2) постійно підтримувати наративи, в яких «велич» невіддільна від героїки війни, що обумовлює виховання суспільства в культурі перманентної війни. Таким чином, сакралізація минулого в російському суспільстві насправді є сакралізацією війни.

В структурі політичної культури російського суспільства культ величі базується не тільки на культі «великої» держави, але також і на культі «великого» лідера. Вождизм як феномен російського політичного життя має давнє коріння. В сучасному контексті він накладається на потребу у так званій «сильній руці» – потужній централізованій владі, яка не лише покладе край внутрішнім протиріччям, але й загалом впорядкує розхитаний світ. Потреба «сильної руки», до речі, є ознакою не лише російського суспільства. Прихід право-популістських політичних лідерів у низці демократичних країн західного світу невпинно демонструє неослабність цієї тенденції у політичному житті різних суспільств. Однак, в російській реальності ця потреба має куди трагічніші наслідки, адже в західних спільнотах є системи розвинених демократичних інститутів (що слугує стримуючим фактором у процесі трансформації «сильної руки» у вождизм), а в російському суспільстві подібних механізмів стримування немає.

Роль вождя в російському суспільстві виконує Володимир Путін, постать, яку не потрібно розцінювати лише як політичного лідера, який нав'язав свої імперські, консервативні та відверто фашистські погляди всьому суспільству. Насправді В. Путін був і є лише віддзеркаленням тих стереотипних поглядів та настроїв, які й до нього побутували в російському суспільстві, а саме – крайній консерватизм, шовінізм, імперськість, манія величі, ностальгія за радянським минулим. Його заслуга лише в тому, що він звів усі ці побутові феномени до статусу повномасштабних культів. Ставши культовими, ці речі перейшли до розряду «священих», «вічних» цінностей, за які потрібно боротися і віддавати своє життя. Звичайно, такий різновид політичної свідомості завжди становитиме загрозу для українського суспільства, яке намагається вибудовувати себе на цілковито відмінних цінностях та принципах. Єдиним виходом тут може бути лише руйнація культу величі, що можливо лише за умови дезінтеграції імперії. До тих пір агресія російського суспільства у різних її формах та проявах буде продовжуватися.

Таким чином, політичну культуру російського суспільства можна охарактеризувати як своєрідну систему взаємопов'язаних культів, серед яких особливо виділяється культ величі, який орієнтований на відродження імперії. Культ величі, у свою чергу, базується на культі великодержавності та культі вождя. У сукупності вони формують структуру політичної культури, яка неможлива поза контекстом війни. Будь-які трансформації в політичній культурі російського суспільства, які б засвідчували відхід від цих орієнтацій, можливі лише посередництвом деструкції імперії.

Список використаних джерел:

1. Плохій С. Загублене царство. Історія «руського мира» з 1470 року до сьогодні. Харків: Фоліо, 2023. 308 с.
2. Собенко Н. РПЦ оголосила «священною» війну РФ проти України. URL: <https://suspipline.media/716238-rpc-ogolosila-svasennou-vijnu-rf-proti-ukraini/> (дата звернення: 10.09.2025).

Микола ПАЛІНЧАК,

*професор кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

Роман МЕГЕЛА,

доктор філософії

Руслан ЛЕШАНИЧ,

*аспірант кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ

В уявленні багатьох учених політологія являє собою міждисциплінарну науку, предметом вивчення якої є тенденції і закони функціонування й розвитку політичного життя, яка відображає реальну діяльність суб'єктів політики щодо політичної влади і політичних процесів. Ці проблеми вивчаються не тільки політологією, а й філософією, соціологією, державно-правовою наукою, релігієзнавством тощо. Політологія, зі свого боку, вивчає їх, інтегруючи в собі окремі аспекти різних наукових дисциплін.

Політична наука має потужний методологічно-дослідницький інструментарій, який дозволяє науковцям вирішувати найрізноманітніші евристичні завдання як теоретичного, так і прикладного характеру. Фундаментальними для української політичної науки є дослідження її понятійно-категоріального апарату.

Відомий дослідник проблем свободи релігії К. Дьюрем наголошує на важливості розробки точних термінів, точних формулювань для вираженої політики. Автор звертає увагу на те, що неточні визначення в законах, які регулюють діяльність релігійних об'єднань, можуть призвести до «загрози дискримінації релігійних груп, котрі виявляються на межі визначення» [1, с. 15].

При студіюванні взаємовідносин між церквою і державою слід брати до уваги відмінність їхньої природи. З точки зору богослов'я церква втілює містичне тіло Христа, вона є царством «не від світу цього».

Церква заснована безпосередньо самим Богом – Ісусом Христом. Богівстановленість державної влади, зі свого боку, виявляє себе в історичному процесі опосередковано: держава не є репрезентантом Бога на землі. Церква є частиною соціального і політичного розпорядку, що склався в країні її функціонування. Щодо нього вона налаштована лояльно і постає одним із інститутів, які гарантують його стабільність. Якщо церква (церковна деномінація) має в певній країні велику кількість послідовників, вона здатна, завдяки своїм численним адептам, диктувати світській владі вигідні їй політичні умови, коригувати діяльність політичних інституцій.

Та попри це, основне покликання церкви (релігійних організацій) як носіїв та виразників авторитетних для значної частини віруючих громадян конкретних віровчень, світоглядних ідей, цінностей, традицій, релігійно-моральних принципів, трактувань національної та церковної історії тощо є специфічно релігійне.

Церква повинна забезпечувати особливий зв'язок людини з трансцендентним, із Богом. Тому для самих віруючих вона є надсупільним утворенням. Так, згідно з християнським віровченням, вона є уособленням містичного тіла Христового, спільнотою всіх віруючих у Бога і Христа, сполученою Словом Божим, священним началом і таїнствами під невидимим керівництвом Бога для вічного життя і спасіння. Розрізняються, по-перше, церква земна, що об'єднує всіх істинно віруючих на землі, і церква небесна, до якої належать ті, хто закінчив земне життя й перебуває на небесах; по-друге, церква видима, що складається з видимих членів і діє на землі, і церква невидима, яка діє з благодаті Божої й до якої належать святі церкви Небесної, святі Ангели і святі люди. Відтак, церква постає як осердя духовної влади.

Церква надає політиці культурної спрямованості, а не лише переслідує утилітарні цілі. Гріх розглядається нею не лише як переступ закону, а як екзистенційне падіння. Церква не претендує на привілеї – вона прагне служити спільному добру, проповідуючи релігійні та моральні норми і вказуючи на їх незмінний фундамент. На нашу думку, церква, яка прагне засвідчити свою присутність у демократичній державі, не стане освітньою інституцією, господарським партнером чи суперником у політичній боротьбі

– вона бажає бути силою, яка формує суспільство з етичної точки зору. Тому помилковим буде втискання церкви тільки в інституційні рамки, а також вести мову про її роль у розбудові посткомуністичного суспільства, адже вона є «ціллю в собі», її основна мета – прославлення Бога, спасіння людських душ і дарування «Царства Божого». Інша справа полягає в тому, що церква складається з людей, які є громадянами своїх держав, а, отже, прямо чи опосередковано впливає на процес прийняття політичних рішень. Вона функціонує в суспільстві, але поза державою, однак вважає державу необхідною для захисту людей від нападів зовнішніх ворогів і для підтримки внутрішнього порядку у співжитті. Водночас церква не може контролювати чи примушувати до дій чи бездіяльності громадян, виконувати державні, політичні, адміністративно-правові функції.

Основні функції духовної влади можна визначити як законодавчу (врядування церковного життя), адміністративну (проведення релігійних норм і правил у життя віруючих), судову (відновлення порушених у церкві прав і відносин, вирішення різного роду суперечок між суб'єктами духовної організації). Ці функції реалізуються в актах духовної влади – рішеннях церковного керівництва щодо регламентації і регуляції культової та позакультової релігійної діяльності, закріплених у відповідних законах, указах, ухвалах тощо. Вони забезпечують реалізацію основних повноважень духовної влади: владу вчення, владу священнослужіння і владу управління, які разом становлять найважливіший вид церковної влади – владу ієрархічну, що повинна бути зумовленою безпосередньо Божественною владою [3, с. 182].

Богословське розуміння церкви та держави і відносин між ними варте більш докладного висвітлення. З точки зору богослов'я історичне становлення держави відбувалося в руслі Божого промислу, при цьому поступово набирало ваги віддалення суспільства від послуху Богові як упорядника всіх світських справ. Необхідність мати земного правителя була усвідомлена людьми на певному етапі їх розвитку. Таким чином, виникнення земної держави необхідно розуміти не як споконвічно Богом установлену реальність, а як надання Богом можливості людям упорядкувати своє суспільне життя згідно з їх вільним волевиявленням, щоб таке впорядкування, яке є відповіддю на спотворену гріхом реальність, допомогло уникнути ще більшого гріха через протидію йому засобами світської влади. Про це зазначається в «Основах соціальної концепції Української Православної Церкви» (2002). Увага в цій концепції акцентується також на тому, що у взаємовідносинах між церквою і державою потрібно враховувати відмінність їхньої природи: церква заснована безпосередньо Господом Ісусом Христом милістю Божою, тимчасом як богоустановленість державної влади виявляє себе в історичному процесі опосередковано. Метою церкви є вічне спасіння людей, тоді як мета держави полягає у забезпеченні їх загального добробуту й безпеки [2, с. 8, 10].

Юридичні теорії держави, що виникли в Західній Європі в XIX ст. (К. Гербер, П. Лабанд із Німеччини, А. Дайсі з Англії, А. Есмен із Франції), розглядають її як єдиний суб'єкт права або «верхову юридичну особу», що має єдину волю й діє в зовнішніх та приватноправових відносинах. Держава в цих відносинах – це емпіричний факт, самобутнє історичне явище, складне утворення, об'єднане в єдине ціле певною організацією. Держава є вищим втіленням влади і головним представником сили, її відмітною особливістю є саме наявність примусового володарювання [4, с. 654].

Список використаних джерел:

1. Дьюрем Коул. Археологія міжнародних норм релігійної свободи. URL: https://uars.info/index.php/rs/issue/view/2016_19/PDF
2. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. Київ: Інформаційно-видавничий відділ УПЦ, 2002. 80 с.
3. Релігія в контексті суспільної свідомості: колективна монографія / За ред. А. М. Колодного. Київ: ТОВ НВП Інтерсервіс, 2015. 480 с.
4. Стрельбицький М. Н. Комплексне дослідження сутності держави. *Держава і право*: зб. наук. праць. Серія: Юридичні і політичні науки. Вип. 24. Київ: Інст держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2004. 667 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ ТА ДЕРЖАВОЮ В УГОРЩИНІ У 1990-Х РОКАХ

Літо 1989 року стало переломним для Угорщини. Інтелектуальні та ідеологічні течії, що прагнули радикальної трансформації політичної системи та демонтажу партійно-державних інститутів, отримали ключові позиції у прийнятті доленосних рішень. Одним із пріоритетів стало відновлення релігійних свобод та скасування обмежень на діяльність церков.

На пропозицію прем'єр-міністра Міклоша Немета 30 червня 1989 року декретом було ліквідовано Державне управління у справах церков без правонаступництва та скасовано обов'язкову державну доплату для церковних посадовців. Державна підтримка залишилася лише для посад, підпорядкованих папській юрисдикції: католицьких архієпископів, єпископів, апостольського адміністратора та директора Угорського Папського Інституту [1, с. 208–209].

3 1 липня 1989 року скасовано контроль держави за церковним книговидаванням та пресою, а також за будівництвом культових споруд. Відпала необхідність попередньої згоди держави на вступ іноземців до угорських духовних навчальних закладів. Таким чином, держава втратила прямий адміністративний вплив на внутрішню діяльність церков.

Разом із цим, урядове розпорядження № 66 передало Міністру культури повноваження щодо фінансування церков, державної реєстрації конфесій та координації державно-церковних відносин. Для виконання цих завдань 1 липня 1989 року створено Департамент у справах церков, пізніше перейменований на Секретаріат у справах церковних відносин, а його керівник з 1995 року отримав ранг державного секретаря. У 1996 році структура перейшла до канцелярії прем'єр-міністра.

На початку перехідного періоду важливу роль відігравала Національна рада у справах релігій, створена 20 жовтня 1989 року. До неї увійшли майже всі угорські церкви, крім Свідків Єгови, послідовників Христа та громади «Церква Назарянина». Головою ради став прем'єр-міністр Міклош Немет, віце-головою – міністр культури Ференц Ґлац, а секретарем – Шаркаді Надь Барна. Рада обговорювала та коментувала міністерські пропозиції щодо діяльності церков і припинила існування 13 червня 1990 року [3, с. 119; 4].

Останніми формальними бар'єрами для церков були угоди 1948–1950 років, які уряд і церковне керівництво визнали недійсними у 1990 році. Водночас активно формувалася нова законодавча база для демократичної релігійної політики. Конституція Угорської Республіки, проголошена 23 жовтня 1989 року, закріпила свободу совісті та віросповідання. Наступного року IV Закон «Про свободу совісті, релігії та церков» визначив свободу релігії як фундаментальне право людини, дозволяючи вільно приймати, змінювати чи відмовлятися від релігії, сповідувати її публічно або приватно, навчати та поширювати релігійні переконання. Закон гарантував рівні права для всіх конфесій і забороняв державі втручатися у внутрішні справи церков.

IV Закон встановив обов'язкову реєстрацію релігійних громад, надавав їм правосуб'єктність та забезпечував свободу діяльності. Уже на початку 1990-х років швидко зросла кількість релігійних організацій: 1991 – 37, 1992 – 48, 1996 – 73. Щоб обмежити зловживання, закон встановив мінімальну кількість засновників нової церкви – 100 осіб [5, с. 60; 6].

Одним із ключових аспектів відновлення релігійної свободи стало повернення церковного майна. XXXII Закон 1991 року визначав правила реституції або компенсації нерухомості, що була націоналізована після 1948 року (школи, чернечі ордени, інші об'єкти). Передбачалося щорічне повернення щонайменше 5% власності протягом 10 років, із можливістю отримати компенсацію або домовлятися напряду з місцевою владою. Бюджет на реституцію складав 1,1 млрд форинтів у 1992 році, з поступовим збільшенням до 4 млрд форинтів у 1994–1996 роках. Відповідно до домовленостей, уряд продовжив виплати компенсацій протягом 20 років до 2011 року.

Релігійні громади відновлювали освітню та соціальну діяльність. Державні школи забезпечували факультативне релігійне навчання, духовні наставники викладали безпосередньо від імені церкви, а держава дотувала навчальні заклади пропорційно виконаним державним функціям. З 1989 року кількість

церковних навчальних закладів зросла з 10 до 224, включно з дитсадками та богословськими школами [2, с. 219–222; 8].

Для військових, ув'язнених та пацієнтів соціальних установ було відновлено капеланство: Наказом 20 квітня 1994 року створено три гілки Служби військового духовенства – католицьку, протестантську та єврейську. Кожна зареєстрована громада могла здійснювати релігійну діяльність відповідно до потреб службовців.

У 1997 році Угорщина підписала угоду з Ватиканом, яка врегулювала фінансування Католицької церкви, повернення нерухомості, підтримку церковних шкіл і благодійних установ. У 1996 році введено механізм перенаправлення 1 % прибуткового податку на користь зареєстрованих церков. Держава також брала участь у збереженні культурної спадщини церков, підтримувала архіви та бібліотеки, а фінансові компенсації за відчужене майно могли конвертуватися в ануїтет [7, с. 594–596].

Таким чином, після 1989 року Угорщина здійснила послідовне відокремлення держави від церков. Держава стала ідеологічно нейтральною, гарантувала свободу совісті та релігійної діяльності, підтримувала освіту та соціальні програми, відновила церковне майно та забезпечила фінансову стабільність церковної діяльності. Цей процес завершив формування сучасного державно-церковного ландшафту Угорщини.

Список використаних джерел:

1. Ронай Л.М. Державно-церковні відносини в Угорщині після зміни політичної системи 1989 року та в 1990-х роках ХХ ст. Вчені записки Таврійського Національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Видавничий дім «Гельветика» 2025. Том 36. (75) № 2, С. 207-213.
2. Adriányi G. A Katolikus egyház története a 20. században Kelet-, Közép-Kelet- és Dél-Európában. Győr: Kairosz Kiadó, 2005. 359 old.
3. Bölöny J. Magyarország kormányai 1848-2004. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 549 old.
4. Dobszay J. Allam, egyházak Magyarországon 1989–2004. 15 év a rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig. Budapest: Egyházfórum Alapítvány, 2004. 399 old.
5. Erdő P. Egyházjog. Budapest: Szent István Társulat, 2014. 813 old.
6. Mezey B. Magyar alkotmánytörténet. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 516 old.
7. Romsics I. Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris Kiadó, 2010. 688 old.
8. Szántó K. A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945–1991. Miskolc: Új Misszió Alapítvány, 1992. 127 old.

Ігор-Іван ПРОЦІВ,
Роман РОМАНЮК,

*студенти 1-го курсу магістратури історичного факультету
(Львівський національний університет ім. Івана Франка)*

РУЙНУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТОК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ «СХІДНОГО СУСІДА» (2022-2025 рр.)

Вступ. Повномасштабне вторгнення «східного сусіда» 24 лютого 2022 р. постало наступним етапом від подій 2014 р. Людські жертви, окупація територій, масові бомбардування, катастрофічне падіння ВВП, матеріальні збитки та багато іншого спричинили ряд кризових явищ у різних векторах та секторах життя українців та держави. Окрім цього, за цей час активних руйнацій внаслідок військових дій зазнали і велика кількість різноманітних пам'яток, в тому числі і християнських.

Результати дослідження. Активні військові дії на території півночі, сходу та півдня України в сукупності з постійними бомбардуваннями решти терен держави ракетами та бойовими безпілотними літальними апаратами спричинили масові руйнації не тільки інфраструктури, в промисловості чи жилих будинках, але й суттєво завдали збитків через руйнацію християнських храмів, монастирів і т.п.

Свою чергою, будь-які культурні пам'ятки, в тому числі і в Україні, захищені Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 р. згідно статті 1а Конвенції. У ній сказано, що «Згідно з цією Конвенцією, культурними цінностями вважаються ... цінності, рухомі або

нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятки архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічні місця, архітектурні ансамблі, які як такі представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукцій цінностей, зазначених вище». Християнські пам'ятки в свою чергу також підпадають під цей критерій. Статті 2–10 регламентують порядок їхньої охорони, як і в мирний час, тобто обов'язкові міри щодо забезпечення їхньої безпеки у різних установах, де вони знаходяться, так і у військовий, де описується про те, що сторони повинні не допустити руйнацію пам'яток, охорону на окупованих територіях, заборону на будь-яке пошкодження транспорту, що перевозить пам'ятки і т. п. [3].

Лише за перший місяць війни було знищено чи зазнали руйнацій 53 християнські релігійні споруди за даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. Пам'ятки зазнали руйнацій у 8-ми областях – Київській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Сумській, Харківській та Чернігівській [7].

Окрім цього було створено Інтерактивну мапу ДЕСС, на якій висвітлено їхнє розташування, назви пам'яток та детальний опис масштабу руйнації. Для полегшення та кращої навігації у мапі було виділено та підписано, до якої конфесії належать ті чи інші пам'ятки. До прикладу, християнські пам'ятки позначені трьома кольорами – жовтий, оранжевий і фіолетовий із хрестом всередині кружечка, для мусульманських пам'яток – зелений із півмісяцем та зіркою, а для єврейських – голубий із зіркою Давида [7].

З продовженням війни кількість російських звірств над релігійними будівлями тільки зростала. Станом на 8 травня 2022 р. щонайменше тільки 91 православний храм було знищено чи зазнав руйнацій, що охоплює мінімум тринадцять областей. Антирекордом за кількістю пошкоджених пам'яток в цей час очолювали Донецька, Київська та Харківська області [6].

Практично через рік повномасштабного вторгнення Інститут релігійної свободи на Саміті з питань міжнародної релігійної свободи у Вашингтоні, округ Колумбія 1 лютого 2023 р. представив комплексний звіт щодо впливу війни на релігійні спільноти та пам'ятки в Україні. З травня 2022 р. по кінець січня 2023 р. кількість постраждалих християнських пам'яток зріс більше, ніж втричі – до 297 християнських споруд. Кількісно по конфесіях можна розташувати їх наступним чином: УПЦ – 142 пам'ятки, Свідки Єгови – 95, протестанти – 30, ПЦУ – 21, римо-католики – 5, греко-католики – 4 [1].

Проте, кількість пошкоджених чи знищених християнських пам'яток продовжувала рости. Станом на 24 вересня 2023 р. чисельні трати зросли з 297 до 450 за даними проекту «Релігія в огні» та Релігійно-інформаційної служби України. Було пошкоджено щонайменше 283 православні споруди, 155 протестантських та 12 католицьких. Якщо у 2022 р. найбільшим антирейтингом областей зі знищених чи пошкоджених пам'яток були Донецька, Київська та Харківська області, то у 2023 р. четвірку закриває Херсонська область. Це зумовлено тим, що у 2023 р. злочинними діями росії було підірвано Каховську ГЕС, внаслідок чого великі потоки води руйнували усе на своєму шляху [4; 5].

Більше, ніж через рік, 24 листопада 2024 р. було опубліковано нові дані щодо руйнування чи знищення християнських пам'яток ГО «Майстерня Академічного релігієзнавства». Протягом цього часу ворогу вдалося знищити ще 111 християнських пам'яток, тобто кількість яких зросла до 561. Найбільша кількість надалі належить УПЦ зі 317 пам'ятками, 168 – протестанти, 56 – ПЦУ і 20 – католицькі громади загалом [2].

2 лютого 2025 р. Міністерство культури та інформаційної політики України опублікувало нові дані щодо пошкоджених чи знищених християнських пам'яток. Тепер же їхня кількість зросла до 596. При цьому, подальші роботи щодо підрахунку, візуалізації та планів відбудови пам'яток проводяться досі і ще не опубліковані [8].

Висновки. За час повномасштабного вторгнення у період з 2022 по 2025 рр. руйнувань зазнала велика кількість християнських споруд. Найбільш постраждали – східні та північні регіони. Конфесійно трохи більше двох третин становлять православні спорудження, трохи менше одної третьої – протестантські, а решта, в значно менших масштабах, католицькі. Спостерігається поступове відсоткове збільшення з початку вторгнення кількості пошкоджених православних споруд. Якщо в 2022 р. було співвідношення 163:134 (де 163 – православні, а 134 – інші), то в 2023 р. – 283:167, а в 2024 р. – 373:188. Очевидно, що до кінця 2025 р., за умови, що й надалі будуть продовжуватися інтенсивні бойові дії, тенденція до руйнацій може тільки посилитися. Плани з відновлення та відбудови в своїй більшості перебувають на початкових стадіях через нестабільність та небезпеку у більшості регіонів, де знаходяться пошкоджені споруди.

Список використаних джерел:

1. Близько 500 церков і релігійних об'єктів зруйновано в Україні під час війни. *World Council of Churches*. URL: <https://www.oikoumene.org/uk/news/500-churches-and-religious-sites-destroyed-in-ukraine-during-the-war> (дата звернення: 06.09.2025).
2. За час повномасштабної війни в Україні зруйновано або пошкоджено 317 релігійних об'єктів УПЦ. *Українська Православна Церква*. URL: <https://uoc-news.church/2024/11/29/za-chas-povnomasshtabnoji-vijni-v-ukrajini-zrujnovano-abo-poshkodzheno-317-religijnih-obektiv-upc/#2025-09-06> (дата звернення: 06.09.2025).
3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. *LIGA 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U> (дата звернення: 06.09.2025).
4. Мокляк А. Зіпсовані меблі, техніка та підлога. Внаслідок підриву Каховської ГЕС у Херсоні був затоплений Свято-Покровський храм. *Суспільне Херсон*. URL: <https://suspilne.media/amp/kherson/513179-zipsovani-mebli-tehnika-ta-pidloga-vnaslidok-pidrivu-kahovskoi-ges-u-hersoni-buv-zatoplenij-svato-pokrovskij-hram/> (дата звернення: 06.09.2025).
5. Релігійно-інформаційна служба України. В Україні понад 500 релігійних споруд знищено або пошкоджено внаслідок російського вторгнення – РІСУ. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/v-ukrayini-ponad-500-religijnih-sporud--znishcheno-abo-poshkodzheno-vnaslidok-rosijskogo-vtorgnennya_n142666 (дата звернення: 06.09.2025).
6. Унаслідок атак РФ зазнали руйнувань уже щонайменше 116 споруд духовного значення: інтерактивна мапа ДЕСС. *ДЕСС*. URL: <https://dess.gov.ua/shchonaaymenshe-116-sporud/> (дата звернення: 06.09.2025).
7. У середньому дві на день: війна росії проти України завдала руйнувань щонайменше 59 спорудам духовного значення в щонайменше 8 областях України. *ДЕСС*. URL: <https://dess.gov.ua/u-serednomu-dvi-na-den/> (дата звернення: 06.09.2025).
8. Якобчук А. Росія зруйнувала 596 християнських храмів в Україні за час великої війни – Мінкульт. *Слово про Слово*. URL: <https://slovoproslovo.info/znyschennia-khrystyianskykh-khramiv-ukraina/> (дата звернення: 06.09.2025).

Петро БОНДАРЧУК,

*д.і.н., провідний науковий співробітник
відділу історії України другої половини XX століття
(Інститут історії України НАН України)*

**ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
УКРАЇНЦІВ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Відновлення державної незалежності України 1991 року стало вододілом у трансформації релігійного простору та публічної культури. Після десятиліть репресій і маргіналізації у публічну сферу повернулися інституції, що в радянський час були витіснені в підпілля. Серед них провідні позиції посіли Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ) та Мукачівська греко-католицька єпархія (далі – МГКЄ), які, попри відмінності історичних траєкторій і канонічного статусу, суттєво вплинули на консолідацію української національної ідентичності. Їхня діяльність у добу незалежності виходить за межі суто конфесійного поля, охоплюючи освітні, культурні, пам'яттєві, громадянські та зовнішньополітичні виміри.

Ключовою подією став інституційний вихід із підпілля й відновлення суб'єктності церковних структур. УГКЦ, ліквідована як легальна організація в СРСР, у 1990-х роках розгорнула масштабну реконфігурацію мережі – повернення храмів і монастирів, відкриття семінарій, катехитичних центрів, формування нових пасторальних осередків. Аналогічні процеси, з урахуванням локального контексту, відбувалися і в МГКЄ. Жертовність духовенства та мирян, що забезпечили тяглість літургійної, катехитичної та обрядової практик у підпіллі, створила підстави для швидкого відновлення релігійної комунікації з суспільством. На соціокультурному рівні це означало повернення витіснених практик у публічний простір, реабілітацію локальних традицій, а також легітимацію нових форм релігійної присутності у міському та сільському середовищі.

У період незалежності греко-католицькі інституції стали рушійними силами культурної політики «знизу», поєднуючи релігійне служіння з формуванням освітнього багажу спільноти. Пріоритет української мови в літургії та катехизації посилив її статус у публічній сфері; розбудова парафіяльної

освіти, катехитичних програм і поява нових академічних осередків (зокрема, мережі католицьких навчальних закладів та університетських ініціатив) забезпечили інституційну репрезентацію християнської етики у сучасних освітніх стандартах. У багатокультурному середовищі Закарпаття МГКЄ інтегрувала локальні традиції у ширший національний контекст, сприяючи балансуванню між регіональною специфікою та загальноукраїнською ідентичністю. Соціокультурний ефект полягав у поєднанні регіональної багатомовності та культурної різноманітності з націєтворчими практиками, що зміцнювали символічні кордони спільноти.

Важливою складовою стала участь УГКЦ у ключових, складних моментах новітньої історії України (2004; 2013–2014; від 2014 та особливо після 2022 року) у форматі морального посередництва, суспільної медіації та соціального служіння. Йдеться не про політичну активність як таку, а про формування етики відповідальності: підтримку поранених, переселенців, військових, розвиток волонтерських мереж, капеланського служіння, благодійних фондів. На мезорівні це призвело до інституційного укорінення довіри між церквою та громадами, а на макрорівні – до зростання горизонтальної солідарності як ресурсу стійкості українського суспільства. У регіональному вимірі МГКЄ сприяла гармонізації міжетнічних і міжконфесійних відносин, мінімізуючи ризики інструменталізації ідентичності в прикордонному просторі.

УГКЦ, оперуючи розгалуженими діаспорними мережами, виступила каналом комунікації між Україною та світовим українством, а також майданчиком репрезентації України як європейської держави з глибокими християнськими традиціями. Транснаціональні зв'язки МГКЄ зі Словаччиною, Угорщиною та Румунією підсилювали культурну дипломатію на мікрорівні – через спільні проєкти, паломництва, наукові й мистецькі ініціативи. Ці контакти сприяли закріпленню України в європейському духовно-культурному просторі та формували позитивний міжнародний імідж, підкреслюючи безперервність східнохристиянської традиції в унійній формі.

Період незалежності супроводжувався секуляризаційними трендами, конкуренцією на релігійному ринку, впливами глобалізації та цифрової культури. У відповідь греко-католицькі структури активізували комунікацію в медіа, розвивали соціальне служіння, молодіжні програми, міждисциплінарні освітні курикулуми, міжцерковну та міжрелігійну співпрацю. Ці кроки засвідчили здатність до адаптації без розмивання ідентичності, поєднання традиції і модерності, а також підвищили інституційну спроможність церков діяти як публічних акторів у плюралістичному суспільстві.

УГКЦ та МГКЄ впродовж доби незалежності послідовно виконують функцію соціокультурних інститутів формування української ідентичності. Вони сприяють відновленню історичної пам'яті, інституційній присутності української мови й культури, укоріненню етики солідарності, розвитку освітнього й культурного капіталу спільноти, а також транскордонній репрезентації України. Відмінність масштабів і контекстів діяльності УГКЦ (як загальнонаціонального актора) та МГКЄ (як регіонального суб'єкта в поліетнічному середовищі) не заперечує, а радше підкреслює багатовимірність греко-католицької традиції, що водночас інтегрує різні локальні досвіди в цілісне бачення сучасної української нації.

Михайло ЛЕНДЕЛ,

*студент 4-го курсу факультету історії та міжнародних відносин
(Ужгородський національний університет)*

Науковий керівник:

Юрій ДАНИЛЕЦЬ,

доцент кафедри археології, етнології та культурології

СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ СЕЛА ДОВГЕ ПІСЛЯ «КАТАКОМБНОГО» ПЕРІОДУ

Греко-католицьку церкву справедливо можна вважати одним із головних чинників збереження національної окремішності українців. З цього приводу влучно висловився Юрій Терещенко, зазначивши, що «суспільну діяльність греко-католицької церкви слід розглядати як чинник боротьби за збереження української ідентичності в умовах іноземного панування та радикалізації соціальних програм» [11, с. 653]. На підтвердження цих слів можна навести те, що ще з початку гонінь на греко-католицьку церкву – а саме

з 1839 року, коли відбувся Полоцький церковний собор, який мав на меті заборонити діяльність українських уніатів на теренах Російської імперії, – і аж до подій двох світових воєн, коли, передусім, росіяни намагалися асимілювати жителів західноукраїнських земель шляхом насадження на цих теренах російського православ'я, – католицизм східного обряду залишався вірним своїм давнім традиціям. Саме це допомогло греко-католикам зберегти власну ідентичність, яка, через різні історичні обставини, водночас зберігала й українську ідентичність.

Період після відновлення Україною незалежності можна вважати періодом відродження греко-католицької церкви, адже після 24 серпня 1991 року вона вийшла з підпілля і знову почала функціонувати як окрема релігійна інституція. Хоча, станом на сьогодні, церква не є цілком однорідною, бо на теренах сучасної України існують дві окремі незалежні церковно-адміністративні одиниці, які напряду підпорядковуються Святому Престолу Католицької церкви у Ватикані. Це Мукачівська греко-католицька єпархія (далі – МГКЄ), що має юрисдикцію виключно на території Закарпаття, та Українська греко-католицька церква (УГКЦ), якій підпорядковуються парафії на всій території України, окрім, зрозуміло, Закарпаття.

Метою нашого дослідження є, на прикладі села Довге Хустського району Закарпатської області, описати головні процеси в середовищі греко-католицької церкви після «катакомбного» періоду, тобто періоду, який хронологічно охоплює межі від 24 серпня 1991 року й до сьогодні. З огляду на обмежену кількість писемних джерел із цієї тематики, за основу використано спогади жителів Довгого, записані самим автором.

Проте перед безпосереднім розглядом ситуації після відновлення незалежності варто, хоча б побіжно, згадати події, які їй передували. Для повноти викладу необхідно зробити короткий історичний екскурс у радянську добу, яку дослідники, небезпідставно, вважають найтяжчим періодом в історії існування греко-католицької церкви в Україні. Всі процеси, також, будуть описуватися крізь призму села Довге.

Загалом греко-католицька віра у Довгому має насичену історію. Перша мурована церква з'явилася у селі 1816 року. Це був невеликий кам'яний храм, зведений на заміну старій дерев'яній церкві. Вже на зламі XIX–XX століть кількість вірників була настільки значною, що вони не могли розміститися в храмі, тому було вирішено побудувати нову, більшу церкву. Ідею будівництва розпочав просувати священник Андрій Дем'янович. Будівництво нового храму тривало 4 роки від 1907 до 1911 року, а 11 жовтня 1911 року нову церкву було освячено. Греко-католицька громада була найбільшою, про це свідчать дані з офіційного перепису. Станом на 1880 рік у Довгому проживало 395 римо-католиків, 9 євангелістів, 64 протестанти, 113 євреїв, 1499 греко-католиків і жодного православного, а станом на 1941 рік – 649 римо-католиків, 3415 греко-католиків, 22 православні, 4 євангелісти, 53 протестанти і 531 єврей. Фактично, перед приходом радянської влади на територію Закарпаття, 73% жителів Довгого були греко-католиками (адже загальна кількість жителів села у 1941 році становила 4674 людей) [12, о. 103–166].

Радянська влада, як відомо, досить негативно ставилася до релігії, тому прагнула всіма силами знизити її вплив на суспільство. Історично склалося так, що найбільше «совети» ненавиділи греко-католиків, тому після початку окупації Закарпаття у 1944 році почалися систематичні кроки щодо знищення греко-католицької віри. Греко-католицьку церкву комуністи розглядали як «агента Ватикану». Сам Ватикан вважався захисником фашизму, що прагнув поширити свій вплив на всю територію Європи [1, с. 93]. Ця пропаганда стала основою для подальших дій, спрямованих на ліквідацію греко-католицької церкви в Україні. 8-10 березня 1946 року у Львові відбувся псевдособор, який проголосив ліквідацію УГКЦ шляхом приєднання її до РПЦ. У жовтні 1947 року було вбито єпископа Теодора Ромжу, а 28 серпня 1949 року формально ліквідовано Мукачівську греко-католицьку єпархію.

З цього моменту у греко-католиків був вибір: або віддавати будівлю храму під юрисдикцію московського патріархату, або замість храму буде складське приміщення. Жителі Довгого обрали перший варіант. Тому з 1949 року і до сьогодні (про це мова піде далі) колишня будівля греко-католицької церкви перебуває під юрисдикцією Української Православної Церкви Московського патріархату (далі – УПЦ МП).

Становище простих жителів у «катакомбний» період було катастрофічним. Офіційно вірянам заборонялося абсолютно все: ходити до церкви, сповідатися, хрестити дітей, хоронити померлих, вінчатися тощо. Проте це не зупинило віруючих, адже всі обряди й богослужіння тепер проводилися таємно – по хатах, або виключно жінками, або за допомогою підпільного греко-католицького священника, зокрема Павла Мадяра, Івана Маргітича, Василя Похла. Радянська влада не схвалювала такого розвитку подій, тому, якщо правоохоронні органи виявляли порушників закону, їх могли побити, забрати

релігійну літературу або навіть засудити до позбавлення волі (як священників, так і простих жителів). Не вдаючись у деталі цього періоду, адже основою нашого дослідження є наступний, варто лише зауважити, що вже з наведеного вище зрозуміло: радянський період був найтрагічнішою сторінкою в історії греко-католицької церкви. Тож не дивно, що греко-католики покладали особливі надії на відновлення української державності, проголошене 24 серпня 1991 року.

Ще з початком демократичних перетворень Радянського Союзу греко-католицька церква, нарешті, вийшла з підпілля. У 1989 році Мукачівська єпархія знову була відновлена з 209 парафіями (в 1949 році, під час її ліквідації, парафій було 289). В Ужгороді у 1995 році відкрили нову греко-католицьку семінарію [2].

У Довгому ситуація на початку 90-х років була доволі складною. У перші роки виходу з підпілля греко-католики проводили свої богослужіння на цвинтарі. Трохи згодом римо-католицька церква знову прийняла греко-католиків у свій храм для проведення почергових богослужінь. (Тут необхідно сказати, що ще під час радянського поневолення римо-католики дозволяли греко-католикам відвідувати їхню церкву). Проте, враховуючи той факт, що храм був старим і невеликим, римо-католицький парох Міхал Шанта вирішив, що потрібно будувати нову церкву. Греко-католики не забули про допомогу римо-католиків у радянську добу, тому брали участь у будівництві храму. Натомість стара римо-католицька церква на певний час залишилася греко-католикам [9].

Прагнення до історичної справедливості, аби «стара» греко-католицька церква повернулася від православних до уніатів, зумовило початок перемовин між ними щодо почергового проведення богослужінь у цій церкві. Ще у 1991 році, під час виборів сільського голови, академік Василь Васильович Німчук запропонував одному з кандидатів, Івану Івановичу Параді, поставити додаткові урни, на яких мали б бути два хрести: католицький і православний. Проте майбутній голова села відмовився [6].

Перемовини між православними і греко-католиками були надзвичайно важкими. Павло Мадяр дуже хотів, аби в церкві проводилися почергові богослужіння. Він писав листи тодішньому священнику, отцю Василю Сливці, проте це не дало результату. Врешті-решт суперечки призвели до того, що за посередництва голови села Василя Івановича Кополовця представники обох церковних громад збиралися за умовним столом перемовин. Проте православні стояли на своєму, заявляючи, що за їхніми канонами заборонено проводити богослужіння в одній церкві разом із католиками [10].

Відмова стала приводом до початку будівництва у Довгому нової греко-католицької церкви. Хоча теоретично православному церкву можна було повернути під юрисдикцію греко-католиків, місцеві жителі вирішили не роздмухувати релігійний конфлікт. А натомість, римо-католицький ксьондз Міхал Шанта запропонував знайти спонсора з-за кордону [9].

Будівництво храму розпочалося 1995 року. Перший камінь на місці майбутньої церкви освятив єпископ Іван Семедій. Майбутній храм мав розташовуватися в центрі села, навпроти школи, між римо-католицькою і православною церквами.

Це був дуже важкий процес як у фізичному, так і в матеріальному плані. Майже всі греко-католицькі віряни допомагали у будівництві: хтось – грошима, хтось – матеріалами, а хтось – фізичною працею. Житель Довгого, Михайло Павлович, навіть поїхав в Америку, аби заробити гроші і передати їх на будівництво церкви. Інші жителі здавали худобу, щоб також зібрати кошти на храм.

Місцева влада неохоче надавала допомогу. Одного разу, коли потрібно було робити підлогу, покійний Василь Чіжмадей звернувся до лісового господарства, щоб домовитися про матеріали. Головний лісничий Григорій Іванович Степаненко заявив, що деревини немає і найближчим часом не буде. Тоді пан Василь відповів, що наступного дня сяде в центрі села і буде записувати в зошит кожну машину з дровами, яка проїде вулицею. Вже наступного дня будівельники отримали необхідний матеріал [8].

Архітектором церкви був пан Чіркун із міста Виноградів. У проведенні математичних розрахунків допомагав вчитель математики та фізики Мар'ян Володимирович Цапів. Іконостас виготовляли Анатолій Горнодь та його син Павло з села Сусково Мукачівського району. Розпис церкви виконували житель Приборжавського Володимир Піклер та житель Довгого Петро Захарчук. Керували будівництвом Василь Чіжмадей і Дмитро Мерзаніч. Дзвони для церкви були привезені з міста Нововолинськ, їх оплатив Михайло Павлович. Зовні, за кольоровим оформленням, церква нагадує греко-католицький Свято-Вознесенський собор у Хусті [8].

У процесі будівництва стався неприємний інцидент. Фінансову допомогу вірянам через Івана Семедія надавали дві благодійні організації. Люди продовжували будівництво й звернулися до єпископа з проханням виділити ще коштів. З'ясувалося, що гроші, які передавав єпископ, привласнив тодішній священник Юрій Звонар (колишній працівник міліції). Він планував інвестувати ці кошти в сад, млин і

магазин, щоб отримувати прибуток для подальшого будівництва. Такий підхід не задовольнив вірян, оскільки в ті складні 90-ті роки XX століття не було впевненості, що цей план принесе будь-який дохід.

Віряни почали діяти. Отець Юрій отримав численні прохання повернути кошти. До нього додому приходили парафіяни, які намагалися вирішити питання. Перемовини були важкими. Врешті-решт, отець Юрій все ж повернув частину коштів. Після цього випадку він більше не служив у Довгому [7].

Будівництво нового храму (Церкви святого Пророка Іллі) завершилося 2 серпня 2003 року. Освятив його єпископ Мілан Шашік [4, с. 93]. Це було надзвичайне свято для всієї греко-католицької громади Довгого. Нарешті, після 54 років, парафіяни знову змогли проводити свої богослужіння не таємно по хатах, не в римо-католицькій церкві чи на кладовищі, а в церкві, яку вони збудували власними силами.

Через інцидент із Юрієм Звонарем у 2003 році до Довгого направили служити отця Степана Ляха. Він народився у селі Луково 1957 року, закінчив Уманський сільськогосподарський інститут. Після навчання працював у колгоспі села Білки, де познайомився з Павлом Мадяром, який запропонував йому стати священником. Довгий час обмірковуючи цю пропозицію, Степан Лях зрештою погодився. У 1992 році Павло Мадяр познайомив його з єпископом Іваном Семедієм, який направив Степана на навчання до професора Ортотая. Щотижня, по суботах, він відвідував заняття. 4 вересня 1996 року єпископ Іван Семедій рукоположив його у сан священника. Спершу отець Степан проводив богослужіння у Вишкові, Хусті та Лукові. У Довгому він розпочав своє служіння 13 травня 2002 року, де продовжує служити й сьогодні [8].

Із 2003 року у греко-католицької громади села Довге, нарешті, настав період цілковитої свободи. Як видно з назви церкви, основним храмовим святом стало свято Пророка Іллі. Через це виникла цікава ситуація: тепер у селі є два храмові свята – Пророка Іллі (відпустове свято) в греко-католицькій церкві та Пресвятої Богородиці в православній.

Необхідно звернути увагу на відносини між греко-католиками та іншими конфесіями, які існують у нашому селі. Якщо говорити про взаємини з римо-католиками, то тут уніати не забули, як римо-католики допомагали в радянський період і в 90-ті роки XX століття. Тому відносини є досить теплими. Греко-католики шанують римо-католицькі свята і навпаки.

Інша ситуація склалася у відносинах між православними та греко-католиками. Ще з самого початку будівництва храму деякі представники московської церкви дуже скептично ставилися до такої ідеї, вважаючи, що, за їхнім висловом, «жменька людей» ніколи не збудує храму.

Контакти з православними обмежилися кількома заходами: освяченням будівлі Червоного Хреста (зараз у цій будівлі розташований Відділ освіти, культури, молоді, спорту та туризму Довжанської сільської ради) та освяченням тубдиспансеру (який зараз уже не функціонує). У випадку проведення панахиди у центрі села православні починають її на 10 хвилин раніше, щоб завершити до приходу греко-католиків. Також, коли ховають полеглих воїнів, які загинули на війні проти російського окупанта, греко-католицьких священників не запрошують [8].

Однак варто віддати належне всім парафіям. У найскладніші часи, незважаючи на напружені стосунки між ними, вони об'єдналися заради спільної допомоги ВПО та воїнам, які захищають нашу державу. У кожній церкві проводилися збори коштів та необхідних речей.

Найбільший резонанс викликало питання заміни хреста на православній церкві. Хрест, що прикрашав дзвіницю храму з 1911 року, став предметом обговорень і викликав обурення серед греко-католиків. Колишній дяк греко-католицької церкви Іван Васильович Німчук висловився з цього приводу такими словами: «Ніхто не має нічого поганого проти форми того чи іншого хреста. Будуйте свій храм, встановлюйте ваш улюблений хрест, але не знімайте хреста зі столітнього храму. Ваші батьки [звертається до православних – прим. авт.], діди, прадіди встановили саме такий хрест, то ви його не рушайте! Хрест — це символ, на якому був розіп'ятий Ісус Христос!» [3, с. 16].

Парафіяни обурилися таким рішенням і вирішили діяти. Активні греко-католики зібралися та вирушили до єпископату Мукачівської й Ужгородської православної церкви Московського патріархату з проханням не змінювати хрест, який багато років прикрашав «старий» греко-католицький храм. Там їх запевнили, що хрест залишиться на місці. Проте ці обіцянки виявилися марними. З іншого боку, православна громада також направила своїх представників до єпископату з проханням замінити хрест. Назрівав релігійний конфлікт, тому православна церква, вчинивши мудро, вирішила призупинити обговорення цього питання. Однак 14 вересня 2010 року, коли суперечки вщухли, священники церкви Успіння Пресвятої Богородиці разом із православними священниками з інших сіл та районів області, а також невеликою групою парафіян села, здійснили заміну хреста на куполі дзвіниці. Все відбулося тихо

й швидко: подія тривала близько 25 хвилин, без протестів та урочистостей. Ніхто, окрім залучених осіб, не знав про заміну хреста. Навіть випадковим свідкам було складно спостерігати за подією, оскільки дзвіницю обгородили будівельною плівкою, нібито для проведення ремонтних робіт [3, с. 17].

Ця подія стала сильним ударом для греко-католицької парафії. Як уже зазначалося, старий хрест знаходився на церкві з моменту її спорудження. Він пережив радянське поневолення та заборону греко-католицької віри, але не витримав нового наступу московської церкви у 10-х роках XXI століття. Наразі хрест зберігається на подвір'ї православної церкви.

Втім була й інша сторона медалі: через такі дії деякі віряни православної церкви перейшли до греко-католиків. Проте, на нашу думку, це рішення завдало більше шкоди, ніж користі, оскільки воно зруйнувало частину історії всього села й знецінило працю наших предків.

Мусимо зазначити, що на діяльність парафії значно вплинула пандемія COVID-19. У зв'язку з карантинними заходами на деякий час було призупинено діяльність храму. Згодом ситуація почала стабілізуватися, але захворювання внесло свої корективи у функціонування церкви та святкування церковних свят. Наприклад, у 2020 році парафіяни були змушені освячувати паски вдома, як це було в радянську добу.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну також мало значний вплив на ситуацію. Чимало людей виїхало, що призвело до зменшення кількості прихожан. На кожному богослужінні священник молиться за захисників України та згадує полеглих воїнів. Після 24 лютого 2022 року значна частина православних вірян покинула московську церкву (церква Успіння Пресвятої Богородиці все ще перебуває під юрисдикцією московської церкви) і почала відвідувати греко-католицький храм.

У зв'язку з російсько-українською війною важливо згадати перехід на григоріанський календар 1 вересня 2023 року. У парафії села Довге це питання було вирішене демократичним шляхом – через таємне голосування, на якому 95% вірян висловили підтримку переходу [8].

Загалом у греко-католицькій парафії нині налічується близько 150 сімей. Однією з найбільших проблем сучасного етапу розвитку церкви є зменшення відвідувачів богослужінь порівняно з 2000-ми роками. Отець Степан вважає, що причиною цього є те, що «духовно у той час люди раділи, що ми вийшли з підпілля. Тепер люди розслабилися. Прийшов відносний спокій» [8]. Дехто ж вважає, що причина полягає у відсутності роботи священника із залучення молоді [5].

Певною мірою це правда, адже робота з дітьми обмежується лише підготовкою до першого причастя. Однак і це має свої об'єктивні причини. Зокрема, теперішній священник, отець Степан, родом із села Луково. Окрім роботи священником, він також займається лагодженням меблів. Фара ж залишилася недобудованою, тому він не має змоги постійно проживати в Довгому, аби більш конструктивно займатися з дітьми.

Однак все це – лише дрібниці порівняно з тим, що довелося пережити вірянам за часів радянської доби. Якщо оцінювати сучасний етап розвитку церкви, то ми можемо з упевненістю стверджувати, що це справжнє відродження – як у матеріальному, так і в духовному плані.

Отже, на прикладі села Довге ми показали загальні тенденції, які відбувалися в Україні у релігійній сфері після завершення радянського панування. Найбільше від нього постраждала греко-католицька церква, якої юридично тоді не існувало. Проте навіть у підпіллі греко-католики зберегли свою ідентичність, яка, як було наведено вище, була тісно пов'язана з ідентичністю українців. Хоч відновлення незалежності України й принесло піднесення греко-католицькій громаді Довгого, цей період також був складним. Православні після довгих перемовин не повернули греко-католицький храм, а навіть замінили на ньому хрест, який прикрашав дзвіницю церкви з 1911 року. Враховуючи той факт, що церкву не було повернуто, уніати вирішили зводити новий храм власними силами та коштами. Це також було нелегко (згадати хоча б ситуацію з Юрієм Звонарем та скептичне ставлення до цієї ідеї з боку православних). Втім, пройшовши всі труднощі, після того, як 2 серпня 2002 року, було завершено будівництво храму пророка Святого Іллі, можна з упевненістю говорити, про зовсім новий етап розвитку греко-католицької церкви у селі Довге.

Список використаних джерел:

1. Бендас Д., Косей Ю., Філіп Л. Терниста дорога до єдності: Науково-попул. вид. присвяч. 350 річчю Ужгороду / ред. Ю. Сабов. Ужгород, 1995. 232 с.
2. Історія Мукачівської греко-католицької єпархії. *Мукачівська греко-католицька єпархія*. URL: <https://mgce.uz.ua/history/> (дата звернення: 30.08.2025).

3. Німчук І. Друге життя Христа. *Благовісник*. 2016. № 2. С. 16–17.
4. Сирохман М. Нові церкви Мукачівської греко-католицької єпархії. 20 років церковного будівництва. Львів: Мс, 2010. 320 с.
5. Спогади Дьолог Ольги Василівни, 1961 р.н., жительки села Довге / записав М. Лендел 27.08.2024 р. *Особистий архів М. Лендела. с. Довге Хустського району*.
6. Спогади Кополовця Василя Івановича, 1950 р.н., жителя с. Довге / записав М. Лендел 25.08.2024 р. *Особистий архів М. Лендела. с. Довге Хустського району*.
7. Спогади Кузьо Ольги Мар'янівни, 1967 р.н., жительки с. Довге / записав М. Лендел 18.08.2024 р. *Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району*.
8. Спогади Ляха Степана Юрійовича, 1957 р.н., жителя с. Луково / записав М. Лендел 22.08.2024 р. *Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району*.
9. Спогади Попадинець Ганни Іванівни, 1947 р.н., жительки села Довге / записав М. Лендел 27.11.2023 р. *Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району*.
10. Спогади Цільо Ольги Василівни, 1957 р.н., жительки с. Довге / записав М. Лендел 28.11.2023 р. *Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району*.
11. Терещенко Ю. Довге ХІХ століття: спротив асиміляції. Київ: Темпора, 2022. 840 с.
12. Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941) Központi Statisztikai Hivatal / Dr. Kepecs József (szerk), Czibulka Zoltán (összeáll.). Budapest, 2000. 248 o. URL: http://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_vallasi_Karpatalja_1880-1941/?pg=2&layout=s (дата звернення: 30.08.2025).

Станіслав РОШКО,

студент 4-го курсу факультету іноземної філології

(Ужгородський національний університет),

заступник голови ГО «Міжнародна асоціація студентів політичних наук України»

Науковий керівник:

Мирослава ФАБІАН,

професор кафедри англійської філології

(Ужгородський національний університет)

СЛОВА ЯК ЗБРОЯ ВІЙНИ: ЯК МОВА ТВОРИТЬ МІЖНАРОДНУ ПОЛІТИКУ ТА ВИЗНАЧАЄ ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ В КОНФЛІКТІ МІЖ РОСІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ

Минуло кілька років від фактичного початку військового протистояння між Росією та Україною, і мова продовжує відігравати значну роль у конфлікті. Слова стали інструментами розподілу влади, переплітаючи лінгвістику з політологією з метою створення альтернативних паралельних реальностей, які виправдовують агресію і насильство та розколюють суспільства зсередини. У цьому контексті, де пропаганда змінює уявлення про правду, розуміння еволюції політичного дискурсу є вкрай важливим. Уряд і держава Російської Федерації використовують новомову для пом'якшення жажів війни, нав'язаної як внутрішньому, так і зовнішньому спостерігачеві та учасникові, тоді як голоси опору розвивають просту, зрозумілу мову як протипагу, щоб кинути виклик цій пропаганді, демонструючи, як мова не лише відображає, а й перебудовує політичну динаміку та зрушення влади.

Концепція новомови, запозичена з романів-антиутопій Джорджа Орвелла, найяскравіше втілена в «1984», була переосмислена для опису сучасних лінгвістичних стратегій функціональної пропаганди. У політичній науці вона служить засобом для збереження контролю шляхом обмеження діапазону та обсягу висловлюваних ідей і стилістичних засобів, наприклад, перетворюючи повномасштабні війни на «спеціальні військові операції». У лінгвістиці та лексикології це спотворює першопочаткове значення для відповідності ідеологічним перспективам, створюючи рамки, де будь-яка критика стає немислимою. Ця тонка взаємодія підкреслює необхідність досліджувати, як політичний дискурс впливає на міжнародні відносини та дипломатичні переговори.

У нещодавніх глибинних аналітичних дослідженнях, таких як видозміна російської мови під впливом поточних військово-політичних та соціально-економічних подій, евфемізми, іншомовлення та новомова постають як дієві засоби для обговорення заборонених тем (Kuzio, 2024). У політичній науці ці обфускації відображають свободу преси або її відсутність, цензуру в засобах масової інформації, тотальний

контроль і спостереження за масами, що сприяє ухильному та непрямому вираженню своїх думок громадянами. У лінгвістиці та лексикології вони демонструють адаптивність мови, породжуючи терміни, які обережно обминають обмеження, але водночас передають інакомислення.

Однак через природу аудіоконтенту записи стенограми та текстова транскрипція таких дискусій здебільшого недоступні, що ускладнює подальше занурення. Тим не менш, ключова ідея – що мова постійно еволюціонує під тиском – безпосередньо пов'язана з політологічними теоріями влади як дискурсу (Fairclough, 2024).

1. Сутність новомови в міжнародній політиці та громадській думці

Новомова функціонує насамперед як інструмент домінування та підкорення, де слова перевизначаються для відповідності заданому державою та урядом наративу на найвищому рівні. У російському офіційному дискурсі війна називається «спецоперацією», військовим словниковим терміном, введеним у зверненні до нації 24 лютого 2022 року. Це позначення в політичній науці представляє конфлікт як спланований і професійний, віддаляючи його від конотацій повномасштабної війни або військового вторгнення.

У лінгвістиці та лексикології слово «спеціальний» передбачає експертність і професіоналізм, натякаючи, що звичайним громадянам не потрібно глибоко вдаватися в підготовку та розвиток подій такого заходу. У політичній науці це сприяє байдужості як усередині країни, так і за кордоном, але в міру ескалації конфлікту та залучення інших країн навіть російські урядові делегати інколи ненароком використовують слово «війна», хоча лише в ширшому контексті, наприклад, у протистоянні з «дорогими партнерами» з глобальної Півночі, на відміну від «дружелюбних націй» глобального Півдня.

Буквальне використання такої термінології сповіщає про лояльність і відданість нинішнім політичним елітам, оскільки навіть незначне відхилення від неї може призвести до ув'язнення особи або конфіскації майна. У лінгвістиці та лексикології це передбачає масовий ефект, коли мова стає виразним маркером вірності чинній владі. У політичній науці це ще більше поляризує і без того розділене на полюси суспільство, перетворюючи мову на поле битви за національну свідомість.

Мілітаристи та націоналісти висміюють скорочення та абревіатури новомови, вимагаючи визнання конфлікту війною, щоб посилити атаки на військово-промислові підприємства та удари по всій лінії зіткнення. У лінгвістиці та лексикології це виявляє внутрішні розломи в політичному дискурсі. Іншими словами, це чинить тиск на політичний режим у бік небажаної та невиправданої ескалації, ілюструючи частку мови в політичних зрушеннях.

Маніпуляція мовою через інакомовлення та новомову є найпотужнішою, коли її підсилюють засоби масової інформації та термінового оповіщення населення, які або контролюються державою, або перебувають під сильним впливом політики уряду. У Росії пропаганда в медіапросторі відіграє вирішальну роль у поширенні офіційного наративу, таким чином зміцнюючи уявлення про конфлікт як «спеціальну військову операцію». Цей термін постійно повторюється та ангажується за потреби і без на державних каналах, таких як НТВ, РІА, РТР або ТАСС, у соціальних мережах, до прикладу, MAX або VK, попередньо встановлених додатків і магазинів, таких як RuStore або RuTube. Це політичне кліше, спеціальна військова операція, відображене в зверненнях і промовах до співгромадян, зокрема від вищих посадових осіб міністерства закордонних справ і військового керівництва держави, вклинюючи його надалі в національну свідомість. Це повторення та тиражування забезпечує те, що мова стає другою природою для населення, спрямовуючи сконструйовану державою реальність у соціально справедливую правду.

У політичній науці ця медіастратегія применшує і послаблює голоси інакомислення, перешкоджаючи протилежним до таких наративів набирати силу. ЗМІ виступають як носій і підтверджувач причинно-наслідкових зв'язків дій і вчинків уряду, ще більше зміцнюючи динаміку протистояння, встановлену через новомову. Згідно з опитуванням Левада-Центру, проведеним у липні 2025 року, 78 % опитаних росіян висловили принаймні певну підтримку довготривалій військовій присутності Росії в Україні, що відображає багаторічне державне втручання.

У лінгвістиці та лексикології повторення ретельно відібраних професійних термінів і спеціальних висловів, часто позбавлених емоційного забарвлення, віддаляє громадськість від усвідомлення та переосмислення справжніх жаків війни. Постійний вплив цього «очищеного» словника може десенсибілізувати людей до тяжкого насильства та страждань населення від конфлікту, водночас сприяючи неприродному відчуттю нормальності та покори діям держави. Крім того, роль ЗМІ в поширенні та заохоченні до вживання цієї мови посилює тоталітарний контроль над громадською думкою,

обмежуючи словниковий запас громадян і примушуючи їх до лінгвістичного конформізму, який пригнічує задатки до критичного мислення. Навіть коли незалежні спостерігачі та опозиційні діячі намагаються використовувати безпечніші соціальні платформи для підігріву громадянського спротиву, їх часто піддають тиску, ув'язненню чи штрафам, що ще більше зміцнює лінгвістичну упередженість нинішньої влади. Таким чином, ЗМІ стають ключовим полем битви, де новояз є не лише інструментом політики держави щодо промивання мізків, а й знаряддям пропаганди, яке створює та підтримує набагато ширший політичний та ідеологічний ландшафт.

2. Мова як механізм політичного контролю населення

Концепція новомови, запозичена з роману Джорджа Орвелла «1984», була адаптована для опису сучасної мови авторитарних диктатур. У випадку Росії новомова стратегічно використовується як інструмент пропаганди для обмеження обсягу ідей, які можна публічно висловлювати певній фізичній або юридичній особі. У політичній науці він служить для виправдання військових зусиль і неспровокованої агресії, перетворюючи воєнні кампанії та повномасштабні вторгнення на «спеціальні військові операції», які тільки видаються безневинними та цілеспрямованими. У лінгвістиці та лексикології цей процес спотворює значення та придушує будь-який критичний дискурс. Ця динаміка впливає не лише на внутрішню політику, а й на міжнародні відносини, оскільки слова та вислови, використані в певному політичному дискурсі, задають тон дипломатичних перемовин та міждержавних альянсів.

Поширення новомови в Росії також має значні психологічні впливи на населення. У лінгвістиці та лексикології вони сприяють когнітивному дисонансу, коли люди змушені узгоджувати свій напрацьований життєвий досвід з узагальненим уявленням, представленим державою (Festinger, 2024). У політичній науці це викликає зручний конформізм та радісне заперечення, коли люди можуть придушувати сумніви або несумісні думки, щоб відповідати ширшому суспільному консенсусу. Із часом цей процес послаблює здатність громадян критично оцінювати дії та вчинки власного уряду, державної адміністрації, муніципальної влади та місцевого самоврядування, призводячи до ситуації, коли навіть вагомі порушення прав людини стають невидимими та непомітними через невблаганне використання подібної мови (Saradzhyan, 2025). Довгостроковий психологічний вплив цієї лінгвістичної маніпуляції – це вивітрювання індивідуальної автономії, призупинення розвитку особистості, оскільки населення звикає приймати запропоноване та насаджене урядом світобачення та світовідчуття.

Вплив новомови виходить за межі внутрішньої політики на міжнародну авансцену. Мова, яку використовують російські посли, консули та представники дипустанов для характеристики навколишніх подій на міжнародних зібраннях і самітах, відіграє вирішальну роль у формуванні сприйняття конфлікту іншими країнами, особливо їхніми торговими партнерами з купівлі-продажу газу та нафти, оскільки переговори часто залежать від ораторських прийомів, використовуваних ними (Horf, 2024). Представляючи вторгнення як «спеціальну військову операцію» або «визволення своєї землі», а цивільне населення, яке там проживає, як «своїх людей» зі спільною історичною та національною ідентичністю, Росія прагне зменшити міжнародний осуд та забезпечити дипломатичну підтримку або мовчазне схвалення від країн, що прихильні до її культури та історії (Lukin, 2025). У лінгвістиці та лексикології ця маніпуляція являє собою дипломатичний туман, де справжня природа конфлікту приховується, ускладнюючи звичайним громадянам та іноземним урядам можливість займати чіткі позиції. У політичній науці використання новомови є задуманою стратегією управління міжнародними відносинами та пом'якшення ризиків економічних санкцій або військового втручання шляхом представлення конфлікту в спосіб, що відповідає глобальній динаміці влади.

3. Евфемізми та фразеологія в пропаганді: еволюція російського політичного дискурсу

У міру розвитку конфлікту між Росією та Україною російська мова адаптувалася до політичного тиску. Евфемізми, фразеологія, завуальовані зауваження та розвинений новояз стали стратегіями для непрямого обговорення заборонених або чутливих тем. У політичній науці ці лінгвістичні адаптації відображають придушення свободи слова та цензурування засобів масової інформації. За відсутності прозорого, справедливого та чесного діалогу надмірне використання евфемізмів дозволяє уряду маніпулювати громадською думкою, представляючи скоєні злочини в більш прийнятному вигляді та привабливому світлі. У лінгвістиці та лексикології це демонструє гнучкість мови, оскільки створюються спеціальні терміни, які по суті обходять державні обмеження, але водночас передають інакомислення. Ця двозначна, подвійна природа мови – як інструменту контролю наративу, так і засобу протистояння владі – підкреслює її ключову роль у політичному дискурсі.

Евфемізми в російській мові відіграють важливу роль як у збереженні державної влади, так і в

сприянні підривної діяльності. Вони діють як штучний бар'єр, дозволяючи державі маскувати справжню природу своїх дій, водночас надаючи простір для руху опору. Терміни, такі як «спеціальна операція», приховують агресивну природу російської військової кампанії, перетворюючи війну на адміністративний і бюрократичний термін. Однак опозиційні сили використовують ту саму евфемістичну мову як інструмент інакомислення, застосовуючи фразеологічні терміни з підривним наміром.

Цензура в Росії відіграла критичну роль у придушенні голосів інакомислення, змушуючи політичний дискурс існувати в обмеженому лінгвістичному просторі. Оскільки публічні управлінці, адміністратори та державотворці постійно використовують евфемізми, ті, хто хоче кинути їм виклик, змушені співіснувати в суперечливій системі, де певні слова категорично заборонені або їх ужиток суворо контролюється. Дисиденти творчо привласнюють мову держави, використовуючи евфемізми, щоб уникнути цензури, але водночас передавати підривні повідомлення в народ, підбурювати на повстання населення. Називаючи конфлікт війною або використовуючи терміни, такі як «анексія», «окупація», «агресія» або «вторгнення», вони таким чином протиставляють справжній лінгвістичний виклик. Постійна напруга між державними методичками та мовою опору виявляє боротьбу за інтелектуальну свободу в жорстко контрольованому тоталітарному суспільстві.

ЗМІ відіграють ключову роль у зміцненні або підриві евфемізмів через вибір слів. У державних ЗМІ терміни, такі як «спеціальна військова операція», «терористична держава», «держава-спонсор тероризму», «демілітаризація» або «денацифікація» по відношенню до України та її союзників, або «екстремістська» та «терористична» «небажана» організації, клеймування «іноземними агентами», «іноагентами» на позначення безкомпромісних інформаційних медіа та засобів комунікації, постійно використовуються для нормалізації урядового курсу, представляючи конфлікт як удар на випередження, а не акт агресії (Wodak, 2024). Однак незалежні ЗМІ часто відкидають ці евфемізми на користь послідовної, прямої мови, яка кидає виклик лінії партійної еліти та передчасній тотальній ідеологізації. У лінгвістиці та лексикології ця боротьба за термінологію визначає роль ЗМІ як засобу державної влади та водночас як інструменту опору (Blommaert, 2024). У політичній науці вибір слів у ЗМІ може або зміцнити контроль уряду над просуванням наративу, або запропонувати вирішення, спонукаючи громадськість до більш критичного оцінювання першопричин та наслідків конфлікту.

Евфемізми несуть навантаження неоднозначності та розпливчатості, які можуть стратегічно використовуватися як державою, так і її опонентами. Для російського уряду терміни, такі як «спеціальна військова операція», «терористична держава», «держава-спонсор тероризму», «демілітаризація» або «денацифікація», є мечем або щитом, що дозволяє уникати прямого визнання вчинених неправомірних дій і тяжких злочинів, пов'язаних із війною. Однак ці неоднорідність і роздвоєність також відчиняють двері для громадян, дозволяючи їм інтерпретувати конфлікт у власних термінах і поняттях, сприяючи подальшій підривній діяльності. Використовуючи менш виражену пряму мову, уряд залишає простір для людей, щоб ставити під сумнів правдивість свого наративу, навіть коли держава продовжує контролювати дискурс. Подвійність евфемізмів як інструменту контролю та ймовірного осередку опору підкреслює складні відносини між функціональною мовою, міжнародною політикою та громадською думкою.

4. Ясна, зрозуміла мова: контрнатив опору

У відповідь на домінування новомови сили спротиву в Україні та Росії звернулися до спрощеного, прямолінійного способу обміну інформацією. Ясна, зрозуміла мова – яку дехто може назвати контрнативом опору – стала заміною заплутаній мові держави. Цей вид дискурсу навмисно контрастує з утаємниченням та спотворенням новомови, обираючи натомість лаконічність і стислість. У політичній науці ця мова кидає виклик наративу, що переважає, викриваючи правду та представляючи дії державних діячів у різних і різних термінах і поняттях (Kovalenko, 2024). Лінгвістично вона відкидає евфемізми та фразеологію, перетворюючи слова на засіб критики. Однак простота цієї мови також видозмінює її привабливість, оскільки вона ризикує відчуженням третіх незалучених сторін та загостренням ідеологічних розбіжностей. Тим не менш, її роль у сприянні інакомисленню та мобілізації руху опору не можна відкидати та недооцінювати.

На відміну від прихованих тактик мови, якою послуговується держава, використання ясної, зрозумілої мови забезпечує прозору та нефільтровану альтернативу, яка протистоїть переважному політичному наративу. Позбавляючись складних евфемізмів і перефразувань, цей прямий підхід забезпечує легкодоступність повідомлення для ширшої аудиторії, включаючи тих, хто не належить до інтелектуальної верстви. У політичній науці він діє як виправлення спотворень офіційного дискурсу, прагнучи розкрити жорстокі реалії накладених державою санкцій, включаючи військову агресію,

журналістську цензуру та політичні репресії. Лінгвістично його привабливість полягає в простоті та чіткості, здатності передавати недвозначні повідомлення, які резонують із широкою громадськістю. Хоча цей підхід уникає тонкощів складнішого дискурсу, водночас він зосереджується на направленості та точності, прагнучи довести до відома тих, чий голоси були замовчані чи приглушені.

Незважаючи на доведену ефективність у доступності політичного дискурсу, використання простої мови також несе ризик надмірного спрощення, що може відчужувати незалучені країни або ймовірних союзників. Пряма мова, звернена до слухача, хоча й потужна для мобілізації інакомислення, також створює поляризований ефект, проводячи чіткі ідеологічні межі між сторонами конфлікту. У політичній науці цей ризик особливо значний у контексті, де громадська думка розділена, оскільки надмірно спрощені повідомлення можуть ненавмисно відштовхнути тих, хто вже вагається або ще не повністю приймає двостороннє бачення конфлікту, дихотомію, що склалася. У лінгвістиці та лексикології урізання таких питань до чорно-білої дихотомії може їх дуже затінити, хоч якими критичними для глибинного розуміння політичної динаміки вони не були. Хоча акцент, зроблений на простоті, підвищує всезагальне сприйняття, він може ненавмисно підірвати фундамент для відтворення консенсусу через ідеологічні розбіжності.

Хоча простота мови може поляризувати, вона також має потенціал об'єднувати в часи ідеологічної та економічної кризи, роблячи складні питання доступними для всіх. У суспільствах із високим рівнем політичної поляризації використання прямої мови може виявлятися та пробиватися крізь риторику поділу, надаючи платформу й трибуну для відкритої дискусії та колективних дій. У політичній науці це може сприяти національній єдності, представляючи проблеми в спосіб, що резонує з широким прошарком суспільства, включаючи тих, хто відчуває себе знедоленим або пригніченим політичним процесом. Лінгвістично прямий характер цього дискурсу створює спільне бачення і розуміння конфлікту, зменшуючи непорозуміння та сприяючи більш конструктивному діалогу. Незважаючи на ризики, потенціал цієї мови об'єднувати різні групи в гонитві за спільною справою залишається однією з її найбільш сильних сторін.

5. Обмеження та виклики альтернативного дискурсу

Незважаючи на силу простої, прямої мови як інструменту опору, вона також має притаманні недоліки. Хоча вона слугує критикою маніпуляцій держави з мовою, вона також накладає власні правила гри. Подібно до новомови, цей альтернативний дискурс обрамлює ідеологічні рамки, які приковують погляди її творців і редакторів. Використовуючи звинувачувальну та осудливу риторику, вона може ще більше поляризувати суспільство та підірвати можливість діалогу зі сторонами, що вагаються. Крім того, урядовий наступ на інакомислення, включаючи криміналізацію певних термінів і висловлювань, змушує групи опору постійно пристосовувати свої лінгвістичні стратегії до якісно нових реалій. Ця класична гра в «кішки-мишки» між урядовим замовчуванням та антагоністичним дискурсом підкреслює динамічну роль мови у формуванні міжнародної політики та громадської думки.

Зрештою, виклик мови опору полягає в її еволюційній природі. У міру тривалості конфлікту та зміни політичного ландшафту, мова, яку використовують у русі опору, повинна адаптуватися до мінливих реалій. У політичній науці динаміка конфлікту, як внутрішнього, так і міжнародного, вимагає постійного перекалібрування дискурсу, щоб залишатися актуальною. У лінгвістиці та лексикології ця плинність дозволяє групам опору залишатися гнучкими та витривалими, проте також означає, що мова може стати рухомою мішенню, де кожна видозміна протистоїть цензурному апарату держави та її спеціальних служб. Ця боротьба між державним контролем і рухом опору відображає динамічну природу політичного конфлікту, де мова є не лише тиловим відображенням дійсності, а й життєздатною силою у її формуванні.

Замість висновку

Довготривала лінгвістична боротьба в конфлікті між Росією та Україною є своєчасним нагадуванням про роль мови у спрямуванні не лише громадської думки, а й ходу самої історії. Маніпуляція новомовою або стратегічне використання ясної, зрозумілої мови, зумовлюють реальність, де слова вже не лише використовують у засобах міжособистісної комунікації – вони вже справжня і перевірена зброя масового знищення сучасної війни. Оскільки Росія та Україна продовжують використовувати мову для зіставлення та звуження історії конфлікту на свою користь чи шкоду, вони також визначають лексикологію міждержавної дипломатії, міжнародної політики та громадської думки. У цій битві за слова ясно, як день, що мова не лише відображає та відбиває світ – вона активно його конструє та структурує. Розуміння того, яке місце займає мова в конфлікті між Росією та Україною, є важливим для тих, хто прагне досягнути весь обсяг і масштаби великої війни, а також її наслідки для глобальної політики.

Одним із найвизначніших аспектів лінгвістичної боротьби в конфлікті між Росією та Україною є

переосмислення вчинених злочинів та актів агресії. Російський уряд через контроль над мовою прагне зобразити акти насильства як прийнятні або навіть необхідні, мінімізуючи сприйняття людських страждань. Терміни, такі як «супутні втрати» або «зміна режиму», використовуються для перевірки лояльності та непохитної довіри в жорстокостях війни та умовностях суспільного життя, і представлення їх як частини ширшої, наповненої брехнею політології. Натомість мова опору визначає ці самі акти як порушення міжнародного права, прав людини та автономії особистості. Різка опозиція у використанні мови слугує не лише для мобілізації внутрішнього опору, а й для привернення уваги до моральних та етичних вимірів конфлікту.

Довготривала лінгвістична битва між Росією та Україною навряд чи завершиться з розв'язанням сьогочасного військового протистояння, оскільки лінгвістичні вибори, зроблені сьогодні, матимуть довгострокові наслідки для політичного та соціального майбутнього обох держав. У Росії продовження використання евфемізмів, метафоричної та фразеологічної мови та маніпуляція громадською думкою може мати тривалий вплив на здатність громадян брати участь у змістовних політичних дебатах та вираженні інакомислення. Із часом, придушення критики може призвести до розриву поколінь, відірваних від влади та управління. В Україні використання ясної, зрозумілої мови в русі опору на підконтрольних уряду та в партизанському підпіллі на непідконтрольних територіях, може сприяти культурі відповідальності та людської взаємопідтримки, але також увіковічнити поділи, якщо акцент на ідеологічній заангажованості та одноманітності затьмарить необхідність змістовного діалогу. Уроки, вивчені з того, як мова використовувалася в цьому конфлікті, передвіщають майбутні політичні зіткнення на полях битв, демонструючи, що вирішальне змагання за совість і принципи часто таке ж критичне, як боротьба за суверенітет і територію.

Примітка. Стаття відображає особисту думку автора і не обов'язково представляє погляди громадської організації.

Список використаних джерел:

1. Blommaert, J. *Language, mobility, and identity in a changing world: Selected works of Jan Blommaert* / edited by J. Spitulnik, S. Collins. London: Routledge, 2024.
2. Fairclough, N. Analysing the language of political conflict. *Critical Discourse Studies*. 2024. Vol. 22, No. 5. P. 477–493.
3. Festinger, L. Cognitive dissonance in authoritarian contexts: Applications to modern political psychology / edited by J. Cooper, R. Arkin. In: *Psychology of Political Conflict*. London: Routledge, 2024. P. 89–104.
4. Hopf, T. Reclaiming the future: Russia's identity and foreign policy in the Ukraine crisis. *International Affairs*. 2024. Vol. 100, No. 3. P. 1125–1145.
5. Kovalenko, A. Countering disinformation in wartime: Ukraine's strategies for narrative resistance. *Journal of Information Warfare*. 2024. Vol. 23, No. 2. P. 45–62.
6. Kuzio, T. Russian narratives and euphemisms in the Ukraine war: Propaganda and power. *Europe-Asia Studies*. 2024. Vol. 76, No. 4. P. 567–589.
7. Lukin, A. Russia's evolving diplomatic discourse: Framing the Ukraine conflict in global affairs. *Russia in Global Affairs*. 2025. Vol. 23, No. 1. P. 45–60.
8. Saradzhyan, S. *Russia's information warfare: Propaganda and escalation in the Ukraine conflict*. Cambridge, MA: Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2025.
9. Wodak, R. The politics of fear revisited: Populist discourse in the Ukraine crisis. *Critical Discourse Studies*. 2024. Vol. 22, No. 5. P. 477–493.

Анастасія РІЗНИК,

*студентка 3-го курсу спеціальності «Середня освіта (Історія)»
факультету історії та міжнародних відносин
(Ужгородський національний університет)*

Науковий керівник:

Юрій ДАНИЛЕЦЬ,

доцент кафедри археології, етнології та культурології

ДВОМОВНІСТЬ І ВИКЛИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Проблема двомовності в Україні завжди була більше, ніж питанням комунікації. Вона стосувалася самої суті національної ідентичності, права народу бути собою та захищати свою культуру. Сьогодні мова – це не лише слова, якими ми спілкуємося, а основа нашої історичної пам'яті, духовної тяглості й державності. Там, де українська мова опинялася під загрозою, завжди втрачалася єдність суспільства і посилювався зовнішній вплив.

Ще у XIX ст. Російська імперія послідовно намагалася позбавити українців їхньої мовної відмінності. Валуєвський циркуляр 1863 року стверджував, що «ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може». Емський указ 1876 року заборонив друкувати книжки українською, перекладати нею п'єси чи поширювати публічне слово [3, с. 69–71]. Так українська культура опинялася у вузьких рамках побутового вжитку, тоді як міста дедалі більше русифікувалися. Це була політика свідомого витіснення, що мало на меті зробити українців «малою частиною великого російського народу».

Найбільш трагічним прикладом боротьби за мову стало «розстріляне відродження» 1930-х. Українська інтелігенція – письменники, поети, театральники, науковці намагалася творити модерну українську культуру, рівну серед культур світу. Микола Зеров, Микола Хвильовий, Валер'ян Підмогильний, Лесь Курбас та десятки інших стали символами відродження, яке мало піднести українське слово на новий рівень [2]. Але саме це відродження й було знищене радянською владою: розстріли, табори, репресії стали доказом того, що українська мова сприймалася як головна загроза імперській системі. Бо з мовою завжди відроджується нація.

У 1960-ті роки з'явилося нове покоління – шістдесятники. Вони продовжили боротьбу за право бути українцями у власній країні. Василь Стус, Іван Світличний, Алла Горська, Ліна Костенко наголошували, що без української мови неможлива ні культура, ні майбутнє держави. Їх переслідували, саджали до в'язниць, намагалися зламати, адже вони відмовлялися прийняти нав'язану русифікацію. Їхній спротив став доказом того, що українська мова – це не лише літературна традиція, а й форма політичного опору, спосіб зберегти себе від розчинення у чужій культурі.

На перший погляд, двомовність може здаватися компромісом, зручним способом співіснування двох культур. Але український досвід показав, що насправді вона була пасткою. Двомовність поступово перетворювалася на перевагу однієї мови, російської, і витіснення іншої – української. Міста втрачали українське обличчя, освіта русифікувалася, культура орієнтувалася на Москву, а українська дедалі більше сприймалася як щось другорядне, «сільське». Це руйнувало єдність суспільства, створювало поділ на «схід» і «захід», на «україномовних» і «російськомовних». І саме ці відмінності пізніше використовувала російська пропаганда як аргумент для тиску на Україну, а згодом і для відкритої війни [1].

Наслідки двомовності можна чітко побачити на прикладах. У містах, де українська майже зникла, люди переставали ототожнювати себе з українською культурою. У телебаченні, музиці, книгах домінувала російська, і це призвело до культурної залежності. Освіта й наука орієнтувалися на російські джерела, тому українська термінологія часто відставала. Політики постійно маніпулювали «захистом російськомовних», намагаючись розділити суспільство.

Сучасна російсько-українська війна ще чіткіше показала, що питання мови – це питання безпеки та існування держави. Росія роками будувала пропаганду на міфі «захисту російськомовних», використовуючи його як привід для агресії. Саме так пояснювали анексію Криму у 2014 році та вторгнення на Донбас. Кремль переконував, що в Україні нібито утискають тих, хто говорить російською, і саме це стало інформаційним виправданням окупації.

Після повномасштабного вторгнення 2022 року багато українців, які до того користувалися переважно російською мовою, свідомо перейшли на українську. Для них це стало актом спротиву,

вибором на користь своєї держави. Вибір мови виявився не лише культурним чи побутовим рішенням, а й символом, який чітко визначає, на чиєму ти боці. Ті території, де російська мова мала найбільше поширення, виявилися найбільш уразливими для ворожої пропаганди. Там легше знаходили ґрунт ідеї «русского мира».

Натомість у регіонах, де українська мова була міцно вкорінена в освіті, культурі й щоденному житті, люди показали значно вищу стійкість до пропаганди, активніше брали участь у волонтерстві, обороні й відстоюванні незалежності. Це ще раз доводить: мова напряду пов'язана з рівнем національної свідомості та здатності протистояти зовнішній загрозі [4].

Тому сучасна війна підтвердила висновок, до якого підводить уся історія України: двомовність – це поле для маніпуляцій і слабкість, якою користується ворог. Єдина державна мова, українська, стає щитом, що об'єднує суспільство та захищає його від спроб колонізації та знищення.

З усього цього стає зрозуміло: щоб вижити як нація, Україна має спиратися на єдину державну мову. Українська мова – це не тільки засіб спілкування, це фундамент незалежності й самобутності. Єдина мова забезпечує єдність інформаційного простору, зміцнює культурний розвиток, підносить престиж держави у світі. Там, де національна мова єдина й обов'язкова, як у Франції, Польщі чи Литві, нація почувається захищеною й незалежною. Там, де допускається подвійність, завжди виникає загроза втрати власного обличчя.

Досвід України доводить: двомовність була інструментом асиміляції й колонізації, і саме вона привела до нинішніх викликів. Українська мова – це стрижень, який тримає країну. Вона формує ідентичність, створює відчуття єдності, стає символом свободи й опору. Щоб Україна залишалася Україною, мова має бути одна – українська.

Список використаних джерел:

1. Горінов П., Драпушко Р. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 26–30. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf (дата звернення: 12.09.2025).
2. Дяченко О. Розстріляне відродження – феномен в українській літературі. *Нотатки сучасної науки*. 2023. № 7. Харків. С. 29–30. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/5c16da49-c99e-4186-88a4-689b531d979b/content?trackerId=289be21ec9cb6322> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Казакевич О. Валуєвський циркуляр 1863 року в історіографічних оцінках. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 40. Київ. С. 69–74. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2013/40/articles/11.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Удовичий П., Чичолик А. Мовна ідентичність та двомовність в Україні: взаємодія та взаємовідштовхування української і російської мов. *Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання*. Харків, 2024. С. 300–301. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/47c89836-62b3-4903-8ebb-763015145b48/content> (дата звернення: 12.09.2025).

Андріана ЗАН,

*викладач-методист, викладач української мови та літератури
(КЗВО «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради)*

ЕТНОМОВНА СПЕЦИФІКА ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ

Сучасна Швейцарія – поліетнічна, мультикультурна та багатомовна держава Центральної Європи. Основи сучасного федеративного устрою країни було закладено 12 вересня 1848 року в рамках першої Конституції. Сучасна ж Конституція Швейцарії є третьою (друга Конституція була прийнята в 1874 році) за порядком прийняття. Вона вступила в дію 1 січня 2000 року [2]. Базовими принципами Конституції виступають федералізм та пряма демократія.

Зберігаючи назву «Швейцарська Конфедерація» (*Schweizerische Eidgenossenschaft / Confédération Suisse / Confederazione Svizzera / Confederaziun Svizra*), держава є типовою країною з федеративним устроєм. Вона поділяється на 26 кантонів, кожен із яких має власну Конституцію, уряд, парламент, суди, законодавство, яке не повинно суперечити загальнофедеративному. Кантони поділяються на округи

(райони) та громади (комуни), які володіють високим ступенем автономії щодо прийняття рішень локального характеру.

За даними Федерального статистичного управління на кінець 2023 року в Швейцарії німецьку мову як основну використовувало 61,4 % громадян, французьку – 24,4 %, італійську – 7,7 %, ретороманську – 0,5 %, інші мови – 22,6 % (переважно англійська, португальська, албанська, сербохорватська та іспанська мови.). У цьому дослідженні опитані могли вказати більше однієї мови (загалом не більше трьох мов на особу) [5].

Відповідно до ст. 70 Конституції Швейцарської Конфедерації офіційними мовами країни є німецька, французька та італійська. Ретороманська мова, яка є рідною для мікроетносу романшів (біля 37 тис. осіб; також близько 25 тис. осіб проживають в Італії), виступає офіційною мовою у відносинах, які Конфедерація підтримує з громадянами, що володіють цією мовою (кантон Граубюнден). Таким чином, кожен кантон встановлює свою/свої офіційні мови. З метою збереження злагоди між етнолінгвістичними громадами, влада кантонів стежить за традиційним територіальним розповсюдженням мов і бере до уваги інтереси автохтонних мовних меншин. Офіційний Берн надає підтримку багатомовним кантонам у здійсненні їх особливих завдань. Конфедерація і кантони сприяють взаємопорозумінню та взаємним обмінам між етнолінгвістичними спільнотами. Центральна влада країни надає підтримку заходам, прийнятим кантонами Граубюнден та Тічино щодо збереження й розвитку ретороманської та італійської мов [2].

Як справедливо вказують дослідники, швейцарська багатомовність на практиці реалізується через «сусідкування одномовностей», адже з 26-ти кантонів 22 є одномовними [1, с. 55]. *Принцип рівності етнолінгвістичних громад* передбачає, що в правовому полі країни немає поняття «мовна меншина». Свобода користування тією чи іншою мовою гарантується ст. 18 Конституції. Відтак офіційними (державними) мовами на сучасному етапі в Швейцарії виступають:

- 1) *німецька мова* як єдина офіційна в 17-ти кантонах: Ааргау, Аппенцелль-Ауссерроден, Аппенцелль-Іннерроден, Базель-Штадт, Базель-Ланд, Гларус, Люцерн, Нідвальден, Обвальден, Шаффхаузен, Швіц, Золотурн, Санкт-Галлен, Тургау, Урі, Цуг і Цюрих);
- 2) *французька мова* як єдина офіційна в 4-х кантонах: Женева, Во, Невшатель та Юра; також франкомовні частини кантонів Берн (німецькомовна більшість), Вале (франкомовна більшість) та Фрібур (франкомовна більшість);
- 3) *італійська мова* як єдина офіційна в кантоні Тічино; також нею розмовляють у південній частині кантону Граубюнден та в долині Гондо, що веде до перевалу Сімплон, на південній частині вододілу в кантоні Вале;
- 4) *ретороманська мова* (поряд із німецькою та італійською) використовується як офіційна тільки в кантоні Граубюнден; вона була визнана офіційною у 1996 році через внесення змін до Конституції Швейцарської Конфедерації.

Необхідно зауважити, що принцип рівноправності чотирьох етномовних громад не гарантує однакового їх представництва на рівні вищих органів державної влади Швейцарії, зокрема, національного парламенту. Так, в обидвох палатах Федеральних зборів (Національна рада та Рада кантонів) як правило використовуються дві мови – німецька та французька. Представники від італомовного кантону Тічино працюють із німецькою або французькою версіями законопроектів, а італійська версія стає доступною на фінальному етапі під час голосування. Синхронний переклад засідань обидвох палат парламенту Швейцарії також здійснюється цими двома мовами. Депутати з кантону Тічино розпочинають виступи італійською, а потім переходять на німецьку або французьку мову. Депутати з ретороманської етнічної громади країни зазвичай спілкуються німецькою мовою [6, р. 86].

Тексти засідань Національної ради (нижня палата) перекладаються на німецьку, французьку та італійську мови. Переклад на ретороманську мову здійснюється за попереднім запитом. На відміну від Національної ради, у Раді кантонів (верхня палата) не передбачено синхронного перекладу. Документи публікуються німецькою та французькою мовами, водночас усні звітування подаються лише однією мовою. В цілому всі документи, включно з чорновими варіантами законодавчих актів, публікуються на німецькій, французькій та італійській мовах в онлайн-варіанті та друкованому виді. Поточна документація доступна німецькою та французькою мовами [4, р. 135].

Територіальний принцип використання офіційних мов у Швейцарії передбачає, що кожна мова закріплена за певною територією, яка визначена на рівні громад та кантонів. Відтак офіційна мова певного кантону є обов'язковою для використання в публічній сфері. Зокрема, поширеною є практика, коли німецькомовні громадяни при переселенні до франкомовного кантону зобов'язані вивчити французьку мову з метою спілкування в публічному середовищі [6, р. 86]. Таким чином територіальний принцип суперечить принципу вільного вибору мови спілкування. Тобто, кожен житель Швейцарії має право вільно спілкуватися рідною мовою, водночас у публічній сфері повинен використовувати офіційну мову того чи іншого кантону [7, р. 118].

Відзначимо, що мовна політика кожного кантону в Швейцарії зводиться до використання власної офіційної мови. У випадку з двомовними кантонами (Берн, Вале, Фрібур) для надання публічних послуг місцева влада використовує німецьку або французьку мову в розрізі мовного поділу між громадами германошвейцарців та франкошвейцарців усередині того чи іншого кантону.

На завершення зауважимо, що досить часто прихильники офіційної багатомовності (насправді, російсько-українського білінгвізму – А.З.) в Україні спираються на позитивний досвід Швейцарії. Втім вони не беруть до уваги наступні очевидні відмінності між Швейцарією та Україною: 1) різні етноісторичні контексти формування національної держави («нація волі» з домінуванням германошвейцарців у 18-ти регіонах, франкошвейцарців у шести регіонах, італошвейцарців у одному регіоні та 1 тримовний регіон & «політична нація» з домінуванням етнічних українців у всіх регіонах, за винятком АР Крим); 2) різні форми державного устрою та правління (федеративна парламентська республіка & унітарна парламентсько-президентська республіка); 3) на відміну від прикладу Швейцарії, де Німеччина, Франція та Італія не претендують на «свої» мовні кантони, у випадку України маємо агресивний вплив із боку російського «сусіда», який зі зброєю «захищає» мовні права «своїх» на Сході та Півдні країни [3]. Ці аргументи досить чітко засвідчують про практичну неспроможність використання швейцарського досвіду мовної політики в Україні.

Таким чином, етномовна специфіка Швейцарської Конфедерації полягає в її багатомовності та культурному розмаїтті, що відображає етнонаціональну структуру населення держави. Швейцарія є федеративною країною, що визнає чотири офіційні (державні) мови (німецьку, французьку, італійську та ретороманську). Етномовна особливість Швейцарії полягає в унікальному поєднанні поліетнічності, офіційної багатомовності, стабільної мовної політики та територіальної організації населення, що дозволяє мирно співіснувати різним етнічним громадам. Поряд із цим принцип територіальності, що закріплює офіційну/офіційні мову/мови в межах певного кантону, домінує над принципом мовної свободи індивіда. Цей механізм дозволяє франкошвейцарцям та італошвейцарцям зберігати власну мовну самобутність на тлі мовного, культурного та економічного домінування германошвейцарців. При цьому в тримовному кантоні Граубюнден міноритарна мова ретороманців, з одного боку, захищається на рівні закону, з іншого, через більшу затребуваність домінуючої німецької мови, на практиці фіксується німецько-ретороманська двомовність.

Список використаних джерел:

1. Кулик В. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. Київ: Дух і Літера, 2021. 312 с.
2. Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999. *Swiss federal authorities*. Дата оновлення: 03.03.2024. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en> (дата звернення: 09.08.2025).
3. Fratsyvir A. The language issue: why can't Ukraine implement the Swiss experience? *Svidomi*. Дата оновлення: 22.05.2023. URL: https://svidomi.in.ua/en/page/the-language-issue-why-cant-ukraine-implement-the-swiss-experience?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.08.2025).
4. Kuzelewska E. Language Policy in Switzerland. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 2016. Vol. 45. Iss. 1. P. 125–140.
5. Languages. *Federal Statistical Office*. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistiken/bevoelkerung/sprachen-religionen/sprachen.html> (дата звернення: 09.08.2025).
6. Levitt J. Multilingualism in Switzerland, Belgium and Luxembourg. *Geolinguistics*. 2004. № 30. P. 85–96.
7. Pap L. The language situation in Switzerland: An updated survey. *Lingua*. 1990. Vol. 80. Iss. 2–3. P. 109–148.

Наталя СЕРЕБРЯННИКОВА,

кандидат історичних наук,

керівник Центру комунікаційних технологій «Argentum» (м. Одеса)

УКРАЇНСЬКИЙ БАЛЕТ: ПРОТИСТОЯННЯ НАРАТИВІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Культурна деколонізація як процес переосмислення домінуючих наративів набула критичного значення в контексті повномасштабної війни, що змусила українське суспільство переглянути власну присутність у світовому культурному просторі. Український балет, функціонуючи протягом десятиліть у рамках дискурсивних конструктів, що обмежували його сприйняття, опинився в епіцентрі боротьби за культурну суверенність.

Балет як мистецька форма представляє особливо складний випадок для дослідження культурної деколонізації через поєднання високих бар'єрів входу (довготривала освіта, технічна майстерність, значні фінансові ресурси), символічного капіталу («висока культура») та міжнародної мобільності виконавців і репертуару. На відміну від літератури чи кіно, де мова створює природні кордони, балет функціонує як транснаціональне мистецтво з уніфікованою технічною базою, що робить питання національної ідентичності особливо проблематичним [4].

Джерелом нашого дослідження стали українські видання, професійні блоги, спеціалізовані форуми та соціальні мережі (ТікТок, Фейсбук, Інстаграм) за період 2014–2024 років, що дозволило виділити основні наративи, присутні в інформаційному просторі, та показати варіанти їх спростування через документальний аналіз архівних джерел та біографічних матеріалів.

В результаті аналізу наративів можемо виділити чотири ключові, які присутні у публічному медіапросторі стосовно українського балету.

1. Дискурс про відсутність автентичної української балетної педагогічної традиції

Стереотип про відсутність української балетної школи базується на замовчуванні альтернативних педагогічних ліній. Документальний аналіз виявляє кілька ключових постатей, що втілюють українську традицію в європейському контексті.

Броніслава Ніжинська заснувала в Києві (1919–1921) Школу руху з трактатом «Про рух і Школу руху», синтезуючи інтелектуальну підготовку з модерною та класичною технікою. Сергій Лифар очолював Паризьку оперу (1930–1958), створюючи неокласичний стиль, що досі визначає світові стандарти [10]. Оксана Суховерська заснувала у Львові (1930) першу в краї школу ритмопластики, інтегрувавши системи Далькроза-Лабана з українською пластичною культурою [6]. Марина Березовська стала співзасновницею West Australian Ballet (1950) та викладачкою в австралійських інституціях (1969–84), демонструючи діаспорну тяглисть української методики [3]. Володимир Лібовицький та Юрій Шерегії створили унікальний синтез українських народних традицій із хореографічними практиками європейських шкіл, що розвивався поза російською парадигмою на Закарпатті [8].

Покажемо, що навіть у вітчизняних наукових розвідках ці факти не завжди транслюються, чи

трансляються у контексті розвитку російської/радянської хореографії.

2. Репертуарна консервативність як маркер культурної залежності від пострадянської спадщини

Питання репертуару виявляється одним з найбільш контроверсійних у сучасному українському культурному дискурсі. Стереотип про нейтральність мистецтва протистоїть усвідомленню політичних наслідків культурних практик та механізмів їх формування [9].

Репертуарна політика українських балетних труп є результатом багаторівневої системи культурного впливу, що формувалася протягом десятиліть. Інституційна присутність через хореографічні школи з єдиною ваганівською методикою викладання створила монополію педагогічного підходу. Активна участь українських танцівників у хореографічних фестивалях та конкурсах, де домінували російські твори та естетичні стандарти, закріплювала уявлення про «якісний» репертуар. Пропагандистські наративи у спеціалізованих ЗМІ трансливали концепцію «спільної спадщини» та «неподільності» класичного балету [1; 2; 5].

Як наслідок, усталена репертуарна політика у театрах, що не переривалася з радянських часів, сформувала уявлення про єдиний можливий канон для українських інституцій.

3. Ваганівська методика як єдина легітимна педагогічна парадигма в українській балетній освіті

Стереотип про ваганівську школу як «золотий стандарт» балетної освіти відображає ширшу проблему культурної монополізації, що суперечить сучасним реаліям балетного світу.

У світовій практиці існують різні школи класичного балету як конкуруючі системи: методика Чеккетті забезпечує анатомічну точність та безпеку виконання, RAD система пріоритизує поступовість та психологічну підтримку, французька школа розвиває музикальність та елегантність *port de bras*, данська традиція Бурнонвіля культивує балон та чоловічу техніку. Крім того, функціонує безліч сучасних національних шкіл на різних континентах – від японської до бразильської – які створили власні синтети класичної техніки з локальними традиціями [4; 9].

Консервація єдиного навчального підходу знижує ефективність підготовки сучасного танцівника та знижує конкурентноспроможність на міжнародному рівні. Статистика перемог на престижних міжнародних танцювальних майданчиках з 1991 по 2025 роки – балетних конкурсах у Варні, Лозанні та інших – демонструє домінування випускників поліцентричних шкіл над представниками ваганівської системи, що підтверджує неконкурентність монополістичного підходу до балетної освіти.

Дослідження Кетрін Фулкс виявляє системні проблеми радянської балетної освіти: хронічний травматизм, психологічний тиск та використання мистецтва як інструменту політичної пропаганди [7]. Сучасні європейські стандарти пріоритизують здоров'я виконавців, їх творчий розвиток та особистісну автономію, що кардинально суперечить авторитарним практикам радянської педагогіки.

4. Жанрова редукція української хореографії до етнографічного фольклоризму

Українська хореографічна традиція розвивалася в кількох напрямках: класична хореографія, народно-сценічний танець, характерний танець, авангардний танець. Авангардний рух початку ХХ століття демонструє високий рівень експериментального мислення українських хореографів. Хореографічні експерименти 1920-х років у Києві, Харкові та Львові розвивали власні форми сучасного танцю, що були припинені сталінськими репресіями. Селективна політика у сфері культури Української РСР унеможливила розвиток альтернативних естетичних концепцій у хореографії [1; 4; 5].

Отже, деколонізація українського хореографічного дискурсу вимагає комплексного підходу: репертуарної диверсифікації через європейський канон, освітньої поліцентричності з відмовою від ваганівської монополії, біографічної репатріації українських хореографічних спадщин у публічний дискурс та цифрової реконструкції через оцифровку архівів діаспори.

Список використаних джерел:

1. Білаш П.М. Балетмейстерське мистецтво і становлення української сценічної хореографії у контексті розвитку європейської художньої культури 10–30-х років ХХ століття: дис. канд. мистецтвознавства. Київ, 2004.
2. Благова Т.О. Хореографічна освіта в діяльності культурно-освітніх установ України середини ХХ ст. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2011. Т. 1. № 58.
3. Березовська М.Г. Енциклопедія Сучасної України. Київ: НАН України, 2003.
4. Зварич В. Між пліє та реальністю: тисяча відтінків балету. Одеса: Фенікс, 2024. 404 с.
5. Маслюк О. Репертуарна політика в театрах Української РСР у 1943–1945 рр. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2019. Вип. 5. С. 32–39.
6. Суховерська О. Енциклопедія Сучасної України. Київ: НАН України, 2016.

7. Fulks K. The Politics of Dancing: A Study of Ballet as a Political Tool. Elon University, 2022.
8. Hronková L. Jurij Šeregij a Vladimír Libovický – koryfejeové ukrajinského divadla na Zakarpatské Ukrajině. *Časopis Národního muzea*. 2018. Vol. 187(1-2). S. 23-40.
9. Nikulina A. Ballet in Ukraine: A Site of Tension Between Imperialism and Nationalism. Dissertation. University of California, Riverside, 2020.
10. Veselovska H., Ruban V. Reconstructing the glorious past: Bronislava Nijinska's School of Movement. *Theatralia*. 2022. Vol. 25(2). P. 203–222.

Василина ПАЛИНЧАК-КУТУЗОВА,

завідувач сектору етнографії

(Комунальний заклад «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Тиводара Легоцького» Закарпатської обласної ради, м. Ужгород)

МУЗЕЙ ЯК ПЛАТФОРМА ДІАЛОГУ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ РОДИНАМИ: МУЗЕЙНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ПЕДАГОГІКА

Однією із проблем, з якою стикаються при реабілітації військовослужбовців, є їх інтеграція в суспільство. Серед методів, які використовуються для полегшення адаптації, покращення психо-соціального відновлення ветеранів та членів їх родин, є використання тих засобів, які може запропонувати сфера культури. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р було схвалено «Стратегію ветеранської політики на період до 2030 року» [11]. Це ключовий документ, покликаний забезпечити всебічні зміни та подальший розвиток державної політики щодо ветеранів в Україні. Він охоплює всі аспекти взаємодії між державою та ветераном: від перших етапів його інтеграції в мирне життя до можливостей робити внесок у розвиток громади, регіону та країни загалом. Документ розроблено Міністерством у справах ветеранів України у співпраці з коаліцією авторів концепції ветеранської політики, ветеранськими об'єднаннями, громадським сектором і міжнародними партнерами з урахуванням світового досвіду. Серед іншого, Стратегія включає й заходи з підтримки ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України через культуру [12].

Музеї як культурні заклади займають одне з провідних місць у ланці реабілітаційно-ресурсних заходів для військових та членів їх родин. Музейна робота з військовослужбовцями передбачає комплекс заходів, спрямованих на збереження та передачу історичної пам'яті про військові події, виховання патріотизму, формування духовно-моральних якостей та надання психологічної підтримки через культурну діяльність. Це включає створення та розвиток військово-історичних експозицій, проведення тематичних заходів, інтеграцію військовослужбовців у музейну спільноту з метою обміну досвідом та зміцнення зв'язків.

У Закарпатському обласному краєзнавчому музеї ім. Тиводара Легоцького з військовослужбовцями та їх родинами співпрацюють за такими напрямками:

- **Експозиційна діяльність:**

- Створення тематичних експозицій та виставок, що висвітлюють військову історію України, подвиги воїнів тощо. Протягом 2022 р. створено 6 виставок [5], протягом 2023 р. – 4 [6], у 2024 р. – 10 [7], за 9 місяців 2025 р. – 8 [8]. Серед них – виставки та експозиції, покликані вшанувати пам'ять полеглих героїв, Збройні Сили України [3], трагічну боротьбу українського народу за демократію й незалежність (1 жовтня 2024 р. – відкрито оновлену експозицію «За Україну, за її волю» [1]).

- **Культурно-освітня та патріотична робота:**

Важливим тут є діяльність у кількох напрямках: екскурсійному, лекційному та проведенні різноманітних заходів із залученням військовослужбовців та членів їх родин.

Музейні екскурсії для військовослужбовців спрямовані на піднесення морального духу, посилення національно-патріотичного виховання військових та збагачення їхніх культурно-історичних знань. Під час екскурсій відвідувачі мають змогу ознайомитися з традиціями, культурою та історією Закарпаття, дізнатися про минуле Ужгородського замку, а також побачити експонати, що відображають культурну спадщину краю та діяльність його видатних постатей. Протягом 2022 р. проведено 8 [5], у 2023 р. – 11 [6],

у 2024 р. – 8 [7], за 9 місяців 2025 р. – 15 екскурсій [8].

• **Психологічна підтримка та соціальна адаптація:** передбачає використання музею як простору для реабілітації та соціальної адаптації військовослужбовців, особливо учасників бойових дій, а також для членів їх родин. У контексті цього важливу роль має музейна педагогіка як метод залучення та роботи із різними віковими, соціальними групами.

Окрема увага в музеї спрямована на роботу із військовослужбовцями та їх родинами. Насамперед, для них проводять квести, майстер-класи, пізнавально-розважальні заходи. Всього за 2022 р. таких заходів було проведено 8 [5], за 2023 р. – 9 [6], у 2024 р. – 10 [7], за 9 місяців 2025 р. – 9 [8]. Варто враховувати той факт, що в музеї проводиться робота і з внутрішньо переміщеними особами, які мають родичів-військових. Тому кількість заходів у музеї, які охоплюють цю групу, може відрізнятися.

• **Робота з громадськістю:**

Залучення військовослужбовців до волонтерської та просвітницької діяльності в музеї, що сприяє їхній інтеграції в суспільство, а також більшій інформованості цивільного населення про потреби військових та особливості їх служби. Як приклад можемо назвати організовану в лютому 2025 р. у музеї зустріч із жінкою-військовослужбовцем 15-го окремого гірсько-штурмового батальйону. Захід, проведений до третьої річниці повномасштабного вторгнення Росії в Україну, мав на меті нагадати про ціну свободи та про тих, хто щодня захищає нашу державу [9].

Проведення спільних заходів з громадськими організаціями, присвячених патріотичному вихованню. Сюди можна віднести проєкт «Фортеця духу» – спільний задум музею та команди C.S. Gladiator, першої в Закарпатті ветеранської спортивної команди, до складу якої входять ветерани війни та особи з інвалідністю. У рамках цього проєкту щонеділі в теплу пору року в рові Ужгородського замку відбуватимуться відкриті навчання зі стрільби з лука [2].

Важливим для побудови діалогу між музеєм та військовослужбовцями та членами їх родин було прийняття рішення про безкоштовний вхід до закладу окремих категорій населення [4]. Таке рішення не тільки сприятиме організації для ветеранів та їх рідних культурно-мистецького, просвітницького дозвілля, а й виступає як розуміння тієї ролі, яку вони відіграють у боротьбі за нашу незалежність.

Таким чином, залучення військовослужбовців до діяльності (екскурсійної, лекторської) в музеях допоможе вирішенню наступних завдань: дозволить військовим відчувати себе потрібними, реалізувати набуті знання й ділитися ними із відвідувачами, що сприятиме кращому їх ознайомленню із подіями на фронті. Важливою також є робота з членами родин військовослужбовців (майстер-класи, пізнавальні та розважальні заходи, лекції), які є свідченням турботи по цих людей, сприятиме їх психологічному розвантаженню. Музей тут виступає як платформа для проведення діалогу, можливості почути голоси, дізнатися про проблеми та потреби військових та їх родин.

Список використаних джерел:

1. «За Україну, за її волю». *Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького*. URL: https://www.zkmuseum.com/2024/10/blog-post_3.html. (дата звернення: 12.09.2025).
2. «Фортеця духу». *Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького*. URL: https://www.zkmuseum.com/2025/05/blog-post_36.html (дата звернення: 15.09.2025).
3. «Шана і Слава Збройним Силам України». URL: https://www.zkmuseum.com/2024/12/blog-post_41.html (дата звернення: 14.09.2025).
4. Військовослужбовці ЗСУ зможуть безкоштовно відвідувати Ужгородський замок. *Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького*. URL: https://www.zkmuseum.com/2023/06/blog-post_93.html (дата звернення: 15.09.2025).
5. Звіт про діяльність Комunalного закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» Закарпатської обласної ради за 2022 р.
6. Звіт про діяльність Комunalного закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» Закарпатської обласної ради за 2023 р.
7. Звіт про діяльність Комunalного закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» Закарпатської обласної ради за 2024 р.
8. Звіт про діяльність Комunalного закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» Закарпатської обласної ради за 9 місяців 2025 р.
9. Історії захисників і захисниць: голос, який варто почути. *Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького*. URL: https://www.zkmuseum.com/2025/02/blog-post_26.html (дата звернення: 13.09.2025).
10. Справжній св. Миколай відвідав Ужгородський замок! *Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького*. URL: https://www.facebook.com/Uzhhorodcastle/posts/839761450695336?ref=embed_post (дата

звернення: 12.09.2025).

11. Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
12. Уряд схвалив Стратегію ветеранської політики на період 2030 року. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/uryad-shvaliv-strategiu-veteranskoj-politiki-na-period-2030-roku> (дата звернення: 14.09.2025).

Марія ШНИЦЕР,
доцент кафедри філософії
(Ужгородський національний університет)

Ангеліна ГАЙЛО,
здобувачка спеціальності «Філософія» 4-го року навчання
(Ужгородський національний університет)

ПРОБЛЕМА ВІЙНИ ТА МИРУ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ ПЛАТОНА ТА АРІСТОТЕЛЯ

Проблема війни та миру є однією з найдавніших у філософській традиції. Війна ніколи не обмежується лише сферою військових дій чи політичних рішень. Вона пронизує моральні орієнтири суспільства, впливає на право, культуру, духовність, ставить під сумнів саму сутність людини. Тому філософія намагається не лише описати чи пояснити воєнні конфлікти, а й глибше осмислити їх сенс і наслідки.

У сучасному світі ці питання набувають особливої актуальності. Філософський аналіз проблеми війни та миру допомагає зрозуміти, як людство може протистояти руйнівним силам насильства та яка основа потрібна для справжнього і тривалого миру.

Погляди Платона на проблеми війни та миру можна дізнатися з його філософських діалогів. У праці «Держава» Платон вибудовує модель ідеального поліса, головним принципом якого виступає справедливість. Філософ наголошує, що держави, чії закони не узгоджуються з цим принципом, приречені на внутрішні конфлікти. Право вирішувати питання війни та миру він надає філософам-правителям, які повинні керуватися ідеєю Блага і чотирма доброчесностями – мужністю, поміркованістю, справедливістю та розсудливістю [3, с. 13].

Причини воєн Платон пояснює по-різному: від прагнення насолоди і багатств («Федон») до відповіді на насильство, обман чи грабунок («Алківіад I»). Разом із тим він наголошує, що справедливою може бути лише оборонна війна, спрямована на відновлення порушеної справедливості. Особливу увагу у філософії Платона приділено вихованню воїнів, у яких поєднуються сила, гнів і водночас підпорядкування розуму. В їхній підготовці важливу роль має відігравати моральність і дисципліна.

Відзначимо, що Платон розрізняє збройні сутички між еллінами та війни проти варварів: перші визначаються як розбрат, другі – як війни. Це зумовлює різні моральні обмеження у веденні бойових дій. Зокрема, у збройних сутичках між греками Платон закликає до мінімізації страждань і руйнувань, тоді як стосовно варварів подібних обмежень практично не висуває.

У працях Платона можна простежити ідею можливості контролю війни та навіть досягнення тривалого миру завдяки вдосконаленню людської природи та управлінню державою на основі Блага. Такий підхід, за оцінками сучасних дослідників, відкриває перспективу розуміння миру не як утопії, а як результату виховання та справедливого державного устрою. На думку Платона, мир може гарантувати лише той, хто бачить Ідею Блага, тобто філософ. У ідеалі це воїн-філософ: людина, здатна одночасно захищати державу й мудро нею керувати. Як випливає з вчення Платона, порядок у суспільстві настане лише з приходом філософів до влади [4].

Таким чином, концепція Платона поєднує нормативні засади ведення війни, моральні вимоги до правителів і воїнів та спробу осмислити умови справедливого миру, що робить його спадщину актуальною у контексті сучасних дискусій про справедливу війну та мир.

Погляди Арістотеля на війни висвітлено у його основних творах – «Політика» та «Нікомахова етика». На відміну від Платона, Арістотель не вважав війну неминучою, проте й не бачив реальної перспективи встановлення вічного миру. Він розглядав війну як природний засіб, пов'язаний із

прагненням людини та держави до досягнення вищої мети – щастя, яке визначається як діяльність, узгоджена з доброчесністю.

Арістотель виділяє три способи життя – чуттєвий, державний та споглядальний. Саме державний спосіб життя передбачає участь у питаннях війни та миру, які повинні ґрунтуватися на доброчесності. Філософ розглядає різні цілі воєн: захоплення майна, здобуття перемоги чи підкорення міст. Проте єдиною справедливою метою війни він вважає досягнення миру. Справедливою є також оборонна війна та війна, що відповідає «природному порядку», коли, згідно з уявленнями Арістотеля, підкорення певних народів (зокрема варварів) є виправданим, оскільки вони нібито «рабські за своєю природою» [2]. Водночас філософ критикує держави, які ведуть війни не з необхідності, а через недосконалість власного політичного устрою, вважаючи такі війни несправедливими.

Арістотель не приділяє спеціальної уваги питанням *jus in bello*, які стосуються правил та принципів, що регулюють поведінку сторін у збройному конфлікті. Дослідники пояснюють це тим, що для античних мислителів війна була радше даністю, ніж проблемою, яку слід осмислювати. Однак у положеннях «Нікомахової етики» можна простежити погляди філософа на це питання. Арістотель наголошує на ролі воєначальника, метою якого є перемога, але підкреслює, що правильна діяльність можлива лише за умови справедливої мети. Ведення війни може визнаватися правильним, якщо воно відповідає доброчесному способу життя.

Центральною доброчесністю Арістотель вважає справедливість, якій присвячено п'яту книгу «Нікомахової етики». Саме справедливість об'єднує інші чесноти – мужність, поміркованість і розсудливість, і стає мірилом як індивідуальної, так і політичної діяльності [1, с. 195]. Концепція Арістотеля дозволяє розглядати війну не лише як інструмент політики, а і як сферу, що має узгоджуватися з ідеалом доброчесного життя та підпорядковуватися досягненню найвищого блага – щастя.

Отже, погляди Платона й Арістотеля на проблеми війни та миру становлять важливий етап у формуванні європейської традиції осмислення справедливості у міждержавних відносинах. Обидва філософи виходять із морально-етичних засад, проте пропонують різні підходи. Платон акцентує на ролі філософа-правителя, здатного керуватися ідеєю Блага та доброчесностями, поєднувати військову силу з мудрістю та спрямовувати суспільство до гармонії й миру. Для нього справедливою є лише оборонна війна, а довготривалий мир можливий завдяки вихованню та вдосконаленню людської природи.

Арістотель натомість трактує війну як природний засіб, який може бути справедливим лише тоді, коли спрямований на досягнення миру та узгоджується з доброчесним способом життя. Він визнає оборонні війни та війни, що відповідають «природному порядку», проте засуджує агресивні війни, що впливають із вад державного устрою. Для нього ключовою категорією також виступає справедливість, яка об'єднує інші чесноти та визначає правильність як політичної, так і військової діяльності.

Як бачимо, спадщина обох філософів демонструє ранні спроби поєднати моральні принципи з політичною практикою війни та миру. Платон та Арістотель заклали підґрунтя для подальших дискусій про справедливу війну, підкресливши, що сила не може бути самоціллю, а справедливість і доброчесність залишаються основними критеріями її легітимності.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Нікомахова етика / Переклад з давньогр. В. Ставнюк. Київ: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
3. Платон. Діалоги / Пер. з давньогр. Київ: Основи, 1999. 395 с.
4. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ: Основи, 2000. 355 с.

Ірина ОСТАПЕЦЬ,
доцент кафедри філософії
(Ужгородський національний університет)

НОВІ ВИМІРИ СВОБОДИ В ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНУ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження концепту свободи в філософії постмодерну зумовлена як теоретичними, так і суспільно-практичними чинниками. В теоретичному аспекті, важливим є розуміння нових вимірів свободи, зумовлених постмодерністською критикою влади, мови та суб'єкта. Провідні філософи другої половини XX ст. Мішель Фуко, Жак Дерріда, Жан-Франсуа Ліотар, Жиль Дельоз, Фелікс Гваттарі та Жан Бодріяр по-новому поставили питання про те, що означає «бути вільним» в умовах розпаду колишніх епістемологічних та соціальних істин. В практичній площині, проблема свободи залишається нагальною, оскільки незважаючи на те, що вона проходить крізь усю історію суспільної думки – від класичної доби до сучасності, питання про можливість реалізації особистістю своєї свободи та оптимальне поєднання свободи індивіда і соціального порядку досі залишається відкритим. Наше дослідження спрямоване проаналізувати теоретичні основи постмодерністської парадигми крізь специфіку трактування свободи у згаданих авторів та здійснити компаративний аналіз вказаних підходів.

Мета дослідження – охарактеризувати нові виміри концепту свободи в філософії постмодерну через звернення до ідей ключових мислителів цього напрямку – М. Фуко, Ж. Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі та Ж. Бодрієра та осмислити їх значення для сучасної філософії та гуманітарного знання.

Інтерпретація свободи в філософії М. Фуко (1926–1984). М. Фуко – французький філософ, відомий насамперед своїми працями про владу та знання, де питання свободи займає важливе місце. М. Фуко піддає критиці класичну ідею просвітницької свободи, що у своїй абсолютній формі узагальнена у філософії Г. Гегеля, і згідно з якою поступ наукового знання та розвиток гуманітарних наук автоматично звільняють людину від пут незнання та гноблення. Він пише: «...університет та філософська традиція підносили гегельянство як найвеличнішу та абсолютну форму набуття інтелектуальності (розумності) у сучасному світі, у той час як вся наша епоха шляхом логіки або епістемології, за допомогою Маркса чи за допомогою Ніцше прагне уникати гегельянства» [7, с. 108].

Епоха Просвітництва відкрила для нас простір свободи, але водночас «винайшла» дисциплінарне суспільство, в якому здійснюється тотальний нагляд і відбувається конституювання нових, більш вишуканих форм контролю – дисциплінарних практик, які формують «слухняні тіла» та регулюють поведінку суб'єктів, що, в свою чергу, породжує напруження між риторикою свободи й практикою влади.

Концепт свободи М. Фуко характеризується як реляційний та динамічний. На його думку свобода – це не природжена властивість «людської природи», а радше ефект певних історичних умов, який, проте, завжди присутній імпліцитно, оскільки без свободи не було б взаємодії влади та суб'єкта. Вона проявляється через акти опору від дрібних щоденних тактик непокорі дисципліні – до масштабних критичних дискурсів, що кидають виклик домінантним формам знання. М. Фуко підкреслює, що критика – це «онтологія нас самих» [8]. В цьому сенсі проєкт Просвітництва він переосмислює не як одноразово здійснене звільнення, а як нескінченний процес творчого самовдосконалення і протидії тим формам влади, які постають перед суб'єктом.

Свобода у творчості Ж. Дерріди (1930–2004). Ж. Дерріда є засновником деконструктивізму – принципово нового способу філософування альтернативного раціоналізму і логіцизму. Він вважає, що традиційні інтелектуальні засоби, які спираються на поняття, не в змозі зруйнувати абсолютність розуму, «оскільки вони діють в межах розуму, тож революція проти розуму як тільки висловлює себе одразу ж набуває обмеженої протяжності...» [2, с. 50]. Це означає, що не можна вирішити філософські проблеми її ж інструментом, поняттями.

Вихід з цієї ситуації, що є і головною метою його творчості, філософ бачить у тому, щоб «говорити так, щоб нічого не сказати. В іншому випадку ми або виправдовуємо розум, або розумно критикуємо його, що однаково немає сенсу» [2, с. 79].

Застосовуючи метод деконструкції, він вводить парадоксальне поняття «свободи без вибору». За задумом мислителя така свобода мислиться як акт, що «звільняє від необхідності робити вибір» між заздалегідь заданими альтернативами. По суті тут йдеться про уможливлення таких ситуацій або альтернатив, де саму проблему вибору в її жорстких рамках можна обійти.

Концепт свободи у Ж. Дерріди можна охарактеризувати як постметафізичний і апоретичний, у якому свобода мислиться як простір, де зникає диктат жорстких альтернатив і з'являється можливість новизни – появи того, що не передбачено жодною наявною структурою. Вона постає як процес без кінцевої мети, як умова для етичної відповідальності і нескінченного пошуку справедливості, постійного сумніву і переоцінки (що власне і є духом постмодерну). Але саме в цьому філософ вбачає позитив, оскільки свобода як нескінченна деконструкція відкриває шлях до того, щоб завжди зберігати можливість альтернативи, не замикатися у єдиній істині чи єдиному порядку [3].

Свобода після кінця метанаративів у Ж.-Ф. Ліотара (1924–1998). Філософ є творцем концепції «наратології», яка обґрунтовувала ситуацію постмодернізму у філософії. Центральною ідеєю Ж.-Ф. Ліотара є теза про втрату легітимності так званих метанаративів – великих ідеологій, що надавали єдине значення історії та знання в добу Модерну. Вони формували переконання, що історія людства – це процес поступового звільнення через розум, науку, освіту, революцію. «Революційна істина обумовлена тією ж вірою в істину, що і релігія», – зазначає філософ [12, с. 25]. Постмодерн, за Ж.-Ф. Ліотаром, характеризується «ерозією віри» у подібні всеосяжні схеми, в ідеї універсальної Істини або Свободи, що становлять кінцеву мету історії: «... ми говоримо не як визволителі бажань. У лоні історії, історичного часу світ був істиною, відкритою єдиному Логосу. Настав час зробити зворотний перехід. У цьому головний сенс «закату метанаративів»» [13, с. 48].

Для філософа ідеал – це суспільство, яке поважає різницю «мовних ігор» та їх право на свободу. Тут свобода означає свободу дотримуватися власної парадигми смислу, відкритість різноманіттю інтерпретацій, стилів життя, форм спілкування. Концепт свободи Ж.-Ф. Ліотара можна сформулювати як відсутність універсального концепту, оскільки свобода є неоднаковою в різних «мовних іграх» і контекстах, де не існує спільного знаменника, проте всіх їх об'єднує одне: недовіра до тотальності. Таким чином, постмодерна думка Ж.-Ф. Ліотара робить акцент не на метафізичному питанні «що таке Свобода?», а на прагматичному: «як говорити і діяти, не придушуючи свободи іншого?». Свобода знаходиться у самому діалозі різних «мовних ігор», як своєрідна модель нескінченної демократичної дискусії, де немає фінального консенсусу, але є процес взаємного визнання. В такому процесі і реалізується свобода як право на відмінність (бути іншим).

Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі: свобода як процес становлення і «лінії втечі». Ж. Дельоз (1925–1995) та Ф. Гваттарі (1930–1992) запропонували радикально нову «нон-лінійну» картину мислення і суспільства. Класичний (у їх термінології) «державний» філософії, яка «заснована на поняттях параної, ідентичності, тотожності, істини, свободи, справедливості та заперечення, вони протиставляють «номадичне мислення»» [11, с. 109]. Сутність такого мислення базується на «шизофренії, відмінності, проявляється зовнішньо як протиріччя внутрішньому та прагне зберегти та урізноманітнити поняття там, де «державне мислення» вибудовує ієрархію та зводить все до єдиного центру – суб'єкту» [11, с. 274]. Воно отримало назву «шизоаналіз». Такий стиль мислення проявляється не тільки у філософії, а й в усіх видах літератури, мистецтва, музики, що відмежовується від тиранії визначень. І де, на думку мислителів, «здійснюють лінії втечі, розширюючи поле можливого. Така свобода тотожна імпровізації, що виникає і трансформується із середини, а не нагадує битву між фронтами» [10, с. 506].

Це іманентна свобода процесів, властивість самого життя, онтологічна засада різноманіття: свобода – всюди, де є рух і зміна, де відсутні жорсткі кордони, і вона не може належати суб'єкту. Іншими словами, Свобода – це креатив.

Філософія свободи Ж. Бодріяра (1929–2007). Ж. Бодріяр – відомий своїм оригінальним філософським дискурсом, який серед однодумців отримав назву гіперкритицизм. Проблема свободи досліджується філософом у контексті аналізу соціально - економічних процесів та пов'язаних із ними зсувів, що в наш час відбуваються в галузі виробництва та споживання. Мислитель доходить висновку, що їх вплив на суспільство є таким, що воно втратило реальність. Оскільки «у суспільстві, де споживча вартість перетворилась на фетиш, усе підпадає під диктат «монополії коду» (торгівельної марки, стендінгу)» [9, с. 10], або, за термінологією Ж. Бодріяра, «знаку». Що ж до справжньої свободи в її традиційному сенсі, то в суспільстві споживання її більше не існує. Вона може означати, на думку філософа, лише одне – свободу володіння речами.

«Відбулася справжня революція, – зазначає філософ, – революція симуляції знака-коду (симулякра)» [1, с. 53]. У цій системі знаків і свобода стає симулякром. У суспільстві, де «все дозволено і все звільнено (політично, культурно, сексуально), вона втрачає свою цінність» [1, с. 117].

Як наслідок, людина стає заручником системи симулякрів. Її вибір, її бажання – це все продукти

системи, де влада діє не через заборони, а через «код» – систему знаків, інформації, правил, і саме вони визначають наші мислення, бажання та дії. У такому суспільстві можливість справжнього опору, а отже, і справжнього прояву свободи, стає проблематичною.

Порівняльний аналіз концепцій свободи мислителів постмодерну. Попри різноманітність дискурсів, можна виокремити низку спільних рис у трактуванні свободи. По-перше, критика класичного суб'єкта свободи. По-друге, трактування свободи як процесу, динаміки, практики. По-третє, це намагання вийти за межі класичних опозицій: свобода / несвобода, воля / необхідність. По-четверте, контекстуальність і конкретність свободи (постмодерністи уникають абстрактних універсальних формул, оскільки кожен з них занурює розуміння свободи у конкретний контекст). По-п'яте, розуміння двозначності свободи (йдеться про те, що свобода як рушійна сила може мати і небезпечні вияви. Наприклад, Ж.-Ф. Ліотар розумів, що відмова від метанаративів може вести до фрагментації, що є небезпекою для суспільства).

Водночас можна констатувати і низку розбіжностей між поглядами цих мислителів на сутність свободи: а) у визначенні контексту осмислення свободи; б) різне трактування етичного виміру свободи; в) різні образи майбутнього у контексті розуміння свободи; від критичного стоїцизму (М. Фуко) через переконаний оптимізм (Ж. Дерріда) до іманентного життєствердження (Ж. Дельоз).

Незважаючи на ці відмінності, загальне розуміння концепту свободи в постмодернізмі проявляється досить чітко. Основною ідеєю є те, що свобода більше не може розглядатися як просто данність, як природний стан або гарантований суспільний інститут (на кшталт прав і свобод людини за конституцією). Натомість свобода осмислюється як проблематична, тендітна, але усюдишуща можливість, що «проростає» крізь «тріщини» у владі, мові, структурах.

Список використаних джерел:

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ: Основи, 2004. 230 с.
2. Дерріда Ж. Привиди Маркса. Харків: ОКО, 2000. 272 с.
3. Дерріда Ж. Письмо та відмінність / пер. Віктор Шовкун. Київ: Основи, 2004. 602 с.
4. Лук'янець В., Соболев О. Філософський постмодерн: Навчальний посібник. Київ: «Абрис», 1998. 350 с.
5. Після філософії: кінець чи трансформація?: Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та інші. Київ: Четверта хвиля, 2000. 432 с.
6. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну. Колективна монографія. Київ: Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди, 2017. 312 с.
7. Фуко М. Археологія знання. Київ: Основи, 2003. 432 с.
8. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці. Київ: Комбук, 2020. 440 с.
9. Baudrillard J. The System of Objects. London: Verso, 2020. 240 p.
10. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. 610 p.
11. Deleuze G., Guattari F. Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983. 432 p.
12. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984. 110 p. (стан постмодерну)
13. Lyotard, J.-F. *Économie libidinale*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1974. 320 p.

Олег НЕСТЕР,
аспірант кафедри філософії
(Ужгородський національний університет)
Науковий керівник:
Ірина ОСТАПЕЦЬ,
доцент кафедри філософії

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Постановка проблеми. У другій половині XX ст. наукове пізнання дедалі активніше почало орієнтуватися на вимоги логічної строгості, понятійної прозорості та дедуктивної дисципліни. У даному контексті саме аналітична філософія постала як відповідь на розмитість і неоднозначність спекулятивної думки, у сегменті котрої відбулося переосмислення природи мови, знання, мислення, а також самих засад науковості.

Сьогодні у філософському середовищі дедалі частіше висловлюється думка, що аналітична традиція, хоча й домінує в академічному полі англomовного світу, становить не єдину, а лише одну з можливих інтерпретацій пізнавального процесу, співіснуючи з феноменологією, герменевтикою, структуралізмом та іншими напрямками континентальної філософії. Відтак, актуалізується необхідність комплексного осмислення аналітичної філософії не лише як історико-філософського явища, а як живої методологічної парадигми, яка претендує на статус домінанти в новітній конфігурації наукового знання.

Мета дослідження – концептуальне осмислення аналітичної філософії як ключової інтелектуальної парадигми сучасного наукового дискурсу, та перспектив її подальшого методологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування аналітичної філософії як впливового напрямку у XX столітті пов'язане передусім із розвитком логічного позитивізму, кембриджської школи аналізу та діяльністю Віденського гуртка. Витоки її методологічної специфіки слід шукати у працях Г. Фреге, Б. Рассела, Л. Вітгенштайна (особливо раннього періоду) [1, 2, 3], котрі вважали, що філософія повинна насамперед очистити мислення шляхом прояснення мовних структур. Пошук ясності, логічної послідовності, ідеальної форми мови, чіткої диференціації між аналітичними та синтетичними судженнями став наріжним каменем цього підходу. Представники Віденського гуртка, зокрема М. Шлік, Р. Карнап і О. Нейрат, намагаються повністю підпорядкувати філософський дискурс логіко-математичній формалізації, трансформуючи філософію на зразок природничих наук [6].

Дескриптивний підхід означив принципову відмінність аналітичної філософії від континентальних традицій – феноменології, герменевтики, екзистенціалізму, які орієнтувались на суб'єктивне переживання, історичний контекст та культурний релятивізм. Аналітики натомість прагнули універсалізувати знання, досягти логічної чіткості й усунути «метафізичні тіні» з філософії. Як зазначає С. Соумз, аналітична філософія – це не лише школа думки, а й інтелектуальна інституція, яка встановила стандарти аргументації в західній академічній культурі [7].

З часом аналітична філософія зазнала внутрішньої еволюції. У центр уваги перейшла проблема значення, прагматика мови та інтенціональність, що відкрило шлях до міждисциплінарної інтеграції аналітичної традиції. Зокрема, у другій половині XX століття вона істотно вплинула на становлення когнітивістики, філософії свідомості, штучного інтелекту, логіки та теорії інформації.

Так, концепції Дж. Фодора, Г. Патнема та Д. Деннета стали базовими в когнітивній науці, а праці П. Гакера [8] і М. Біні [9] стали методологічними містками між аналітикою, нейронауками та філософією мови. У цьому сенсі вона перетворилася на інтелектуальну матрицю сучасного наукового дискурсу – не лише в філософії, а й у соціально-природничому науково-дискурсовому вимірі.

В свою чергу в XXI ст. аналітична філософія сформувалась як домінантна парадигма академічної стандартизації знання. Зокрема, Т. Вілліамсон у своїй програмній книзі «The Philosophy of Philosophy» (2007 р.) [10] чітко окреслив цю парадигму як «нормативний стандарт філософської рефлексії», що підсумково вплинуло на інституційну логіку наукового мислення: філософські праці все частіше почали апелювати до логіки, доказовості, аргументованої чіткості, витісняючи інтуїтивність, метафору та контекстуальну гнучкість.

Означені видозміни, однак, зумовили і формування певного критичного наративу. Так, аналітичній філософії дорікають за надмірний редукціонізм, тенденцію до «гносеологічного мінімалізму»

(Р. Брендом), втрату гуманітарного виміру й фокусування на мовних конструктах, а не на екзистенційних змістах. Попри це, аналітична філософія зберігає свою провідну роль як еталон методологічної ясності, що дозволяє поєднувати точність логіки із запитами сучасної науки.

Таким чином, аналітична філософія виступає не лише історичним феноменом чи сукупністю шкіл, а через свою еволюцію, міждисциплінарну відкритість та стандартизовану аргументацію – інституційною основою сучасного наукового мислення, навіть попри критику її абстрактності чи редукціонізму. Саме це формує передумову для подальшого аналізу – зокрема, у контексті легітимності її домінування в науковому середовищі та можливих альтернатив.

Попри те, що аналітична філософія утвердилася як домінантна парадигма у західному академічному світі, її рецепція в Україні виявилася дещо сповільненою і фрагментованою.

Сучасне академічне поле в Україні перебуває на перехресті: з одного боку – зберігається традиційна структура філософського мислення, з іншого – поступово вкорінюється потреба в логіко-аналітичній реконструкції понять, що відкриває можливості для створення нового синтетичного інтелектуального формату.

У межах західноєвропейської філософської традиції певні кроки в цьому напрямі вже зроблено. Наприклад Р. Рорті у своїх працях намагався подолати розрив між аналітичним та континентальним стилями мислення, пропонуючи прагматичну модель філософії як культурної діяльності, що не завжди має бути строгою чи формалізованою [16]. Подібні спроби є і в роботах Ч. Тейлора, а також Г.-Й. Райнбергера, який вказує на важливість «контекстуалізації знання» у філософії науки майбутнього [7, 16, 17].

Аналітична філософія в такій парадигмі перестає бути винятково академічною дисципліною, і набуває функції інтегративного інструменту міждисциплінарного діалогу. Саме тут простежується її потенціал у формуванні нових моделей наукової комунікації. Однак, вищезазначена модель, водночас, ґенерує і появу нових викликів та контраверсій.

Висновки. Проаналізувавши особливості аналітичної філософії як домінанти сучасного наукового дискурсу, слід зазначити:

по-перше, аналітична філософія, сформована на засадах логічного позитивізму та мовного аналізу, зберігає статус фундаментального підходу у науковому дискурсі ХХІ століття;

по-друге, аналітична традиція претендує на універсальність, здійснюючи репрезентацію певного філософського світогляду, який, на нашу думку, потребує доповнення – зокрема, через діалог із континентальною думкою, що акцентує увагу на екзистенції, цінності, інтерпретації. Такий діалог дозволяє зберегти філософську цілісність і не допустити редукції мислення до лише логічного аналізу;

по-третє, в умовах євроінтеграції та необхідності модернізації гуманітарної науки в Україні, аналітична філософія має потенціал стати основою академічної стандартизації філософського мислення.

Список використаних джерел:

1. Frege G. Über Sinn und Bedeutung. Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. 1892. Vol. 100. P. 25–50.
2. Russell, B. The Philosophy of Logical Atomism. The Monist. 1918. Vol. 28(4). P. 495–527.
3. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus. London: Routledge & Kegan Paul. 1922. 189 p.
4. Soames S. Philosophical Analysis in the Twentieth Century. Vol. 1: The Dawn of Analysis. Princeton University Press. 2003. 432 p.
5. Soames S. Analytic Philosophy in America. Oxford University Press. 2014. 288 p.
6. Hacker P. Philosophical Foundations of Neuroscience. Blackwell Publishing. 2001. 466 p.
7. Beaney M. The Analytic Turn. Analysis in Early Analytic Philosophy and Phenomenology. Routledge. 2016. 274 p.
8. Williamson T. The Philosophy of Philosophy. Blackwell Publishing. 2007. 328 p.
9. Гомілко О. Філософія у посттоталітарному суспільстві: національна ідентичність і європейський вибір. Київ: ІФ НАН України. 2005. 112 с.

Богдана ШАНДРА,
доцент кафедри філософії
(Ужгородський національний університет)

Анастасія ШЕБЕСТЯН,
здобувачка магістерського рівня,
юридичний факультет
(Ужгородський національний університет)

ВПЛИВ МОРАЛЬНОСТІ, ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СВОБОДИ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

В сучасному світі поняття моральності, відповідальності та соціальної свободи стають все більш важливими, оскільки все більше людей стикаються з етичними дилемами та соціальними викликами. Це дослідження надає нам можливість краще зрозуміти їх взаємозв'язок та вплив на наше життя.

Автором аналізується важливість філософських аспектів, що стимулюють міркування про те, як ці аспекти взаємодіють між собою в сучасному суспільстві. Аналіз філософських аспектів включає дослідження історичного розвитку концепцій моральності та відповідальності, а також їхні взаємозв'язки із поняттям соціальної свободи.

Цей процес зумовлює необхідність зважати на складнощі та суперечності, які можуть виникнути у процесі розуміння і практичного застосування цих концепцій. Крім того, вивчення філософського аспекту взаємозв'язку моральності, відповідальності та соціальної свободи може сприяти розвитку більш принципів та ефективних підходів до практичних питань сучасного суспільства.

Основна проблема будь-якої моральної доктрини полягає в тому, як визначити, що є добром, а що – злом. За словами І. Канта, немає остаточної відповіді на ці вічні запитання, оскільки вони в кожному конкретному випадку є результатом творчого вирішення особистості або групи особистостей, які ідентифікують себе з конкретним моральним вибором. Принцип моральності можна розглядати як принцип постійного прагнення, пошуку істини, та принцип творчості.

З моральної точки зору в особистості немає ніякої опори, крім власного розуму. Тільки те, що людина робить сама, з власної волі, є благо справжнє, а все інше є рабство. І. Кант пропонує звернути увагу на вироки тієї дивовижної здібності, яка називається совістю. Коли нам трапляється зробити щось недостойне, сумнівне, згубне з моральної точки зору, ми заспокоюємо совість, говоримо їй – я не винен, мені довелося так вчинити ... Однак совість протиставляється моральному конформізму, тому зернинку совісті знає кожна людина, якщо тільки вона не перетворилася на тварину, позбавлену самої здатності міркування і самоаналізу. Однак І. Кант наполягає, що навіть людині, яка опустилася на дно життя, знайомі вироки совісті. «Є щось надзвичайне в безмежно високій оцінці чистого, вільного від будь-якої вигоди морального в тому вигляді, в якому практичний розум представляє його нам для дотримання; голос його змушує навіть самого сміливого злочинця тремтіти і бентежитися перед його поглядом» [5, с. 269].

Внутрішній світ особистості здатний трансформуватися у зовнішнє буття особистості за допомогою вчинку. Коли людина приймає свої вчинки, вона сама несе відповідальність за них і може вільно виявляти свою волю та вибір у відношенні до зовнішнього світу, узгоджуючи це зі своїми особистими переконаннями.

На основі свободи волі особистість і стверджує себе в світі, займає своє власне місце в бутті. Згідно з І. Кантом, етичний потенціал особистості виникає не в наслідок поступового накопичення добрих властивостей, а відразу, шляхом перелому в світосприйнятті. Отже, у Канта категоричний імператив – це загальний моральний закон, який повинен визначати все різноманіття практичної поведінки людини. Етико-антропологічна проблема, порушена Кантом, стосується реалізації духовно-моральних потенцій людини, екзистенціального вибору людиною самого себе, своїх особистісних ціннісних орієнтацій, загальнолюдських ідеалів і моральних устремлінь.

Моральний вимір особистості ґрунтується на існуванні практичної свободи, причому характерною рисою моральної особистості є її незалежність від чуттєво-природного сфери і здатність вибору морально доброго. Моральною особистістю в кантівській філософії є та, яка не порушує прав інших людей і сприяє створенню загальнолюдському моральному добру. Філософ висуває вимогу створення «царства цілей», під яким має на увазі систематичний зв'язок між особистостями. Осередком «царства цілей» виступає творча особистість як вища цінність і абсолютна мета. Докладно розроблена проблема відповідальності

і свободи волі в роботі німецького філософа В. Віндельбанда. У книзі «Про свободу волі» він проводить тонку відмінність між свободою мотивів, свободою вибору і свободою моральної свідомості, присуджуючи справжню свободу тільки останнім. Віндельбанд пише: «право робити людину відповідальну за її вчинки ґрунтується на цінності тих норм, які повинні бути здійснені за допомогою відповідальності і які можуть бути здійснені тільки з її допомогою» [2, с. 49].

Далі він підкреслює, що відповідальність може падати тільки на особистість. Особистість відповідальна остільки, оскільки вона є безперешкодною причиною своїх дій.

До совісті і відповідальності людини апелює австрійський вчений В. Франкл. Розглядаючи очевидну передбачуваність людської поведінки, він спростовує її передзастереженість. За його переконанням, необхідність та свобода існують не на одному рівні, а свобода вище, ніж будь-яка необхідність. Франкл аналізує свободу людини відносно трьох аспектів: її бажань, спадковості та впливу зовнішніх чинників і обставин. Свобода у відношенні до бажань демонструється у змозі сказати їм «ні», прийняти або відкинути їх [4, с. 42].

Отже в цілому свобода особистості від суспільства є своєрідною даниною масової особистості, а справжня свобода творчої і зрілої особистості проявляється, перш за все, в ставленні до своєї недосконалості. Свобода завжди передбачає вибір між альтернативами, мотивами, добром і злом; саме в ситуації вибору особистість найяскравіше себе демонструє як суб'єкт свободи. Моральність є необхідною складовою свободи: здійснення власної волі індивідом обов'язково повинна проходити без ущемлення її свобод і прав інших індивідів. Свобода безпосередньо пов'язана з відповідальністю: беручи до уваги загальну кризу цивілізації, прогресуюче наростання деструктивних, руйнівних можливостей людини, як суб'єкта діяльності, будь-який роздум про свободу немислимий без співвіднесення її з відповідальністю. Загальна криза соціальної системи та нові процеси розвитку сучасного суспільства потребують розроблення та висловлення нової світоглядної парадигми.

Список використаних джерел:

1. Бліхар М.М. Боднарчук В.С. Філософсько-правова обумовленість реалізації принципів свободи та відповідальності у правоохоронній діяльності. Львів: Ліґа-прес, 2016. 252 с.
2. Віндельбанд Вільгельм. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
3. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії та напрямки*. Київ: Ваклер, 1996. С. 69–83.
4. Карась А. Автентичність та ідентичність в перспективі здійснення демократичної свободи. *Становлення нової соціально-культурної дійсності в Україні*: Колективна монографія за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 5–50.
5. Кант І. Критика чистого розуму. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
6. Лях В.В. Екзистенційна свобода: вибір і відповідальність (Філософська концепція Ж.-П. Сартра). *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 5–6. С. 110–117.
7. Shandra B., Krehul A. The philosophical concept of freedom by J.-P. Sartre. *Sciences of Europe*. Praha: (Czech Republic). 2024. Vol. 4. No 136. P. 74–77. URL: <https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2024/03/Sciences-of-Europe-No-136-2024.pdf>

Наукове видання

**«УКРАЇНА-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ФОРМАТ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН
УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ
ТУРБУЛЕНТНОСТІ, РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ, ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ
ПРАКТИК І ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ МІНОРИТАРНИХ
ЕТНІЧНИХ ГРУП»**

**МАТЕРІАЛИ
Х-ї Міжнародної науково-практичної конференції**

Матеріали друкуються в авторській редакції

Підписано до друку 25.10.2025 р. Формат 60х84/16.
Тираж 60 прим. Ум.друк.арк. 22,0. Замовлення № 312К.
Оригінал-макет виготовлено та віддруковано:
ФОП Роман О.І., 88000, м.Ужгород, пл. Ш. Петефі, 34/1
Тел.: 0509771656, e-mail: danulosi.druk@gmail.com

ТОВ «РІК-У» 88006, м.Ужгород, вул. Карпатської України, 36.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 р.